Lengyel József noteszeiből

1955-1975

Válogatta, sajtó alá rendezte és az előszót írta
MAJOR OTTÓ

TARTALOM

„A napló nem az én műfajom...”
Jegyzetek a naplóíró Lengyel Józsefről

ELŐHANG

Szibériai jegyzetek
Utolsó erőfeszítés

A vigasztalások könyvéből

Hazatérés előtt
(Rehabilitációja tárgyában)

Az Acta Sanctorum új fejezete

NAPLÓ

„A napló nem az én műfajom...”

Jegyzetek a naplóíró Lengyel Józsefről

„Barátaim – írja Lengyel József *Az őszinteség lépcsőin*-ben –, igaz jóbarátaim nemegyszer biztattak: írjam meg önéletrajzomat... Barátaim bizalma nem könnyíti életemet, mert elgondolkoztat, és felerőszakolja bennem a kérdést: saját érdemem-e, hogy a kor nagy bűneinek nem lettem aktív részese. Az, hogy nem lettem, mert nem is lehettem, nem érdem, hanem különös szerencse, a sors kegyelme – vagy nevezzük, ahogy akarjuk.

Hiszem és vallom: nem lettem volna ütő – írja a továbbiakban. – Akkor se, ha sorsom másként fordul, és nem kerülök az ütöttek soraiba. De azt már nem tudom megmondani, elkerültem volna-e a kategóriát, melyet a nagy költő szégyenre így bélyegez: »Vétkesek közt cinkos, aki néma.« Ha önéletrajzot írnék, mindig előttem állna ez a kérdőjel: meddig tűrtem volna, ha nem is némán, de csak óvatosan tiltakozva, frondőrködve. De még hetyke legénykedés se lett volna a régi forradalmi elszántság. Miért? Nehéz volna ezt itt tüzetesen elemezni... Se az önéletrajz, se a napló nem az én műfajom...”

Minek tekintette hát Lengyel József napi feljegyzéseinek húsz évet átfogó harmincnégy noteszét? Bizonyos, hogy nem valamiféle irodalmi műfajnak, amelyben helye lenne bárminő költői fikciónak. Egyszerűen napi jegyzeteknek. Ezért is nevezte a naplóírás e sajátos Lengyel József-i formáját: „noteszeim”-nek. Úgy volt ő ezzel, mint első mestere, Kassák a maga klasszikus remekművével, az *Egy ember életé*-vel, amit nem regénynek tartott, hanem önéletrajzi vallomásnak. De ki vonhatná kétségbe, hogy ez is, mint amaz, integráns része írói életművüknek.

Az első tudományos tanácskozáson, melyet szülővárosa, Marcali rendezett 1982-ben Lengyel József emlékére, előadói beszédemben felhívtam a résztvevők figyelmét az író külső és belső életének néhány olyan momentumára, mely kevéssé ismert vagy éppen ismeretlen, azon egyszerű oknál fogva, mert mind a nagyközönség, mind a filológia számára hozzáférhetetlen. „Lengyel Józsefet megismerni és megmutatni – mondtam befejezésül – mindmáig megoldatlan feladata irodalmunknak és irodalomtudományunknak. Ehhez természetesen az szükséges, hogy kutatói ne rekesszék ki tanulmányaik köréből alapvető munkáját: noteszeit, gépátiratban több mint 1600 oldalas kiadatlan naplóját, és szerte a világban már évek óta ismert regényét, a *Szembesítés*-t. Bármint is legyen, ezeket a Lengyel József megértése szempontjából nélkülözhetetlen műveket hozzáférhetővé kell tenni a kutatás előtt.” (Előadásom két helyen is megjelent: a Kritika az évi dokumentumszámában és a marcali városi tanács Lengyel József Emlékkönyvében.)

S hogy az országos nyilvánosság is tudomást szerezzen a napló létezéséről, ugyanebben az évben részleteket publikáltam a kiadatlan naplóból az Új Írás 1982. III. számában, azzal a kimondott céllal, hogy „felhívjuk a figyelmet erre a becses dokumentumra; legyen megőrzése és minden hamisítástól való megóvása a nemzeti közérdeklődés előterében”.

Lengyel József írói hagyatékának legnagyobb, legizgalmasabb tétele ez a kiadatlan napló. 34 „notesz” sűrűn teleírva (ha hozzászámítjuk egyéb naplójellegű jegyzeteit, több mint 2000 oldal). A noteszeket és azok gépiratát – a teljes írói hagyatékkal együtt – a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őrzi. A Lengyel József Kollégium (kuratórium) döntött így, egy héttagú testület, melynek magam is tagja – alelnöke – vagyok. Ezt a Kollégiumot Lengyel

József végakarata hívta életre; bízta meg végrendelete végrehajtásával és szerzői jogainak gyakorlásával.

Elöljáróban hadd szóljak még, Lengyel József naplójegyzetei és hozzám írt levelei alapján, a noteszek kiadástörténetéről. Az 1969. március 13-i naplójegyzetből értesülünk arról, hogy Kardos Györgynek, a Magvető Könyvkiadó igazgatójának, aki *Szembesítés*-ügyben hívta fel, az író szóba hozta a Napló kiadását: „...felajánlottam neki egy új könyvet. A 24 noteszből egy összeállítást." Tőlem pedig megkérdezte, vállalnám-e a 20 ívre tervezett könyv válogatását, szerkesztését és sajtó alá rendezését. „Ehhez mindenekelőtt ismernem kell – válaszoltam –, tudnom, mire vállalkozom." Megemlítettem, hogy a közelmúltban kisebb konfliktusom is volt a kiadóval; két regényemet kényszerültem átvinni a Szépirodalmihoz. Az egyikről a Magvetőnél azt állították, hogy kulcsregény, mely magáról a kiadóról szól, a másikról, hogy voltaképpeni tárgya nem az ókori Júdea szabadságharca a római birodalom ellen, hanem az 1956-os magyar felkelés. (Az azóta négy kiadást megért *Három apokrif* első kötetéről volt szó.) Kérdés – mondtam –, mit szól majd hozzám a kiadó igazgatója? Lengyel József jót mulatott: „Ezt bízd csak rám!"

1969. VIII. 9-i keltezéssel levelet kaptam Lengyel Józseftől: „Kardossal beszéltem – írja. – Ő ugyan Sík Csabát ajánlotta, de amikor mondtam, hogy Sík Csaba egyelőre csak szerkesztőm, de nem barátom, mint Szabó Jóska – Major Ottó ellen sem volt kifogása. Most a következő lépés: olvasd el a 25 noteszt és a tartalomjegyzéket. Ezért volna sürgős, hogy találkozzunk." Kevéssel ezután Lengyel József – a hagyatékban található levél szerint – így informálja a Magvető irodalmi vezetőjét, Sík Csabát: „A »noteszlapok« dolgot Major Ottó nagy nehezen elvállalta. Értem is! Amit én ott akarok, komplikált dolog lesz és nem is egyhamar készül el. Ő pillanatnyilag regényét fejezi be, én elutazom..."

Egy sportszatyorban átadta nekem a maga jellegzetes apró betűivel telerótt huszonöt noteszt, s úgyszólván másnap sürgető levél érkezett Monoszlóról: „Elolvastad már a noteszokat? (Vagy beléjük olvastál?) Mi a véleményed; mit lehet belőlük csinálni? És ha lehet, hívd fel Sík Csabát, és nyugtasd őket a terminusok dolgában..."

Memoárokat, naplókat, levelezéseket mindig is nagy érdeklődéssel olvastam. Akadt dolgom kiadatlan emlékiratokkal. Kaffka Margit kézzel írott naplóját, mint a Tükör irodalmi szerkesztője, én segítettem nyilvánosság elé; magánkézirattáramban ma is vannak kiadatlan naplók, reám bízott memoárok. De ez a napló, Lengyel Józsefé másként, mélyebben hatott rám. Nemcsak írója miatt, akit szerettem és magamhoz közel éreztem, hanem mert ez a dokumentum őszinteségével és kíméletlenségével, szenvedélyével, megszenvedett tapasztalataival, bölcsességével és életismeretével, tág horizontjával és igazságkeresésével, de még elfogultságaival is a legnagyobb naplóíró-példákat idézte emlékezetembe.

Valójában minden napló – a legegyszerűbb emberé is – izgalmas, ha írójának van ereje feltárni önmagát, ha éppoly kíméletlen tárgyilagossággal kutatja saját lelkét, mint másokét, s ha kertelés nélkül kimondja, amit gondol. Nem mindegy persze a naplóíró emberi minősége; hogy ki is valójában, s milyen világban él. Lengyel József irodalmunk egyik kulcsalakja. Független szellem, kemény karakter, akiben a forradalmárt sem a börtön, sem a lágerek nem törhették meg. A kiállott szenvedések nem a hitét, csupán az illúzióit semmisítették meg. (Akárcsak két nagy kortársáét, kiket élete alkonyán magához legközelebb érzett: Kassákét és Károlyi Mihályét.) Pokoljárása után, rehabilitálva már, a forradalmi mozgalom válságos periódusában tért haza, a XX. kongresszus előestéjén, teljes tudatában a maga történelmi szerepének és jelentőségének.

Ez a szerep egyszerre volt irodalmi és históriai, mondhatnánk úgy is: politikai. Lengyel József kivételes életművét, majd egész írói termését másfél évtized alatt – 60 és 75 éves kora között – takarította be. Naplójában nyomon követhetjük művei genezisét, írói egyéniségének kibontakozását, küzdelmét önmaga elfogadtatásáért és az öregedés elkerülhetetlen következményeinek kivédéséért. S mindezt a kor hétköznapjaiban, szüntelen kapcsolatban a mindennapok nagy és kis eseményeivel. A naplóíró reflexiói sosem csak az éppen zajló jelenre vonatkoztak; egy-egy utalás a múltra bevilágítja a megelőző évtizedeket, azokat, melyeket hazájától távol emigrációban és a Szovjetunióban töltött, ebből 17 évet szovjet börtönben, a sztálini büntetőlágerekben s kijelölt kényszerlakhelyen szibériai száműzetésben. A napló fényt vet olykor a jövőbe is, melyet egy sokat megért forradalmár fogékonyságával kutat és latolgat. Lengyel József úgyszólván minden írását olvastam, nagy kiterjedésű, hallatlanul érdekes levelezését is, de egyet se oly felajzottan, mint naplójának ezt az akkor még csak 25, végül is 34 noteszét.

Mégsem – vagy tán épp ezért nem – éreztem reálisnak, sőt lehetségesnek 1969-ben a megjelentetést. Az addig elkészült napló csúcsa az 1968-as év krónikája volt, ennek uralkodó témái: az új gazdasági mechanizmus beindítása és működése, a Hruscsov leváltását követő brezsnyevi politika a Szovjetunióban, az ott megindult resztalinizáció s ennek kisugárzása az egész szocialista szövetségi rendszerre; a Szolzsenyicin-probléma drámai fordulatai, a párizsi diákfelkelés és minden következménye a nyugati munkásmozgalomra, az új baloldal demonstrációi világszerte. A Varsói Szerződés hadseregeinek bevonulása Csehszlovákiába, s az emberarcú szocializmust meghirdető Dubček-rezsim eltávolítása. Mind e történések megítélésében a naplóíró véleménye szöges ellentétben állott az akkor érvényesülő hivatalos pártállásponttal, s ez a szembenállás drámaivá nőtt Csehszlovákia megszállásakor.

Emellett szinte mellékesnek tűnhetnek, de semmiképp sem elhanyagolhatónak, a napló személyes vonatkozásai. Hiszen kortársairól, jobbára élő emberekről ír, köztük barátairól és ellenségeiről is, azzal a könyörtelen „jóra törekvéssel", azzal a kíméletlen igazságkereséssel, mely a naplóírás legnagyobbjait mindig is jellemezte. (Nem véletlen, hogy Babits Beszélgetőfüzetei, Radnóti naplója több mint négy évtizedig nem jelenhettek meg, Kassák *Szénaboglyá*-ja három évtizeddel megírása után került kiadásra, s hogy Thomas Mann naplójából ama kisebb hányadnak, amit el nem égetett, végakarata szerint két évtizedig kellett várnia a megjelenésre.)

A napló megjelentetését – ismétlem – akkor nem tartottam lehetségesnek. Nemcsak elevenbe vágó személyes vonatkozásai miatt, hanem – mindenekelőtt – ama politikai idegpályák és érdekkapcsolatok következtében, melyeket ez az elfogultságig tárgyilagos napló sosem kezelt tabuként és sosem kímélt. A teljes napló megjelentetését csupán egy távolabbi jövőben véltem megvalósíthatónak. Annak pedig nem láttam célját és értelmét, hogy kiherélve jelenjék meg. Ebben teljes egyetértés volt közöttünk. Jómagam még attól is tartottam, hogy illetékes – vagy éppen illetéktelen – kezekbe kerülve, veszedelmes indulatokat válthatna ki írójuk ellen s hosszú időre lehetetlenné teheti a *Szembesítés* kiadását is, amit pedig én mindennél előbbre valónak tekintettem. És lehetségesnek is, amint azt az Írószövetség *Szembesítés*-vitáján és más fórumokon is kifejtettem.

A napló távolabbi megjelentetésének tervét azonban egyikünk sem adta fel. Két esztendővel később, a János Kórházból küldött levelében így ír: „Kedves Ottó! Mikor itt voltál, elfelejtettem szólni a gépírónőről, aki esetleg leírná a noteszokat... Tegnap műtötték. A rossz az altatás után volt. Ma már ficánkolok – mérsékelten. Ölel: Jóska." 1972. V. 20-i keltezéssel ezt olvashatjuk naplójában: „A Noteszek 1955. XI. 1-től 1971. XI. 30-ig 1047 oldal. Ebből ismétlés kb. 300, másutt megjelent 200, közölhetetlen 100. Marad 400-450 oldal, de ez is

legjobb esetben, mint az összes művek befejező kötete." „Már ez a naplóféle is bizalmas jellegű – írja másutt. – De azért közlés. Sőt egy idő után a publikálásra is számít. De még ide sem ír le az ember mindent. Például olyat, amit ha most elolvasna valaki – kéretlenül, vagy akaratom ellenére – kellemetlennek vagy károsnak találnék... Én azt akarom, hogy a *Notesz*-eim megmaradjanak..."

Egy esztendővel halála előtt, 1974. július 21-én ez a jegyzet olvasható:

„Az én már mintegy 1500 oldalas naplómhoz, melynek másolata (egész a jelen, ez évi feljegyzésekig) egy *biztos széfben várja az utókort*, a bevezetés körülbelül így hangozhatna:

Volt egy bizánci történetíró, aki két történelemkönyvet írt. Egy hivatalosat, lojálisat, és egy titkosat, melyben az igazságot írta meg. Én nem ezt tettem és teszem. Megjelent írásaimban tőlem telhetően az igazságra törekedtem. Naplóim ennek az igazságnak kiegészítő részei, vagy első fogalmazványai megjelent írásoknak. De sok mindent nem én akartam nem megjelentetni, hanem nem kaphatott nyilvánosságot. Így aztán pro memoria feljegyeztem eseményeket, véleményemet, mely politikai, irodalmi, társadalmi eseményekhez fűződött. És persze olyan magánügyeimet is, melyek nem más publikálásra készültek.

Ezek a naplók se cenzúrázatlanok, de csak én magam cenzúráztam őket... Az a tény, hogy naplóim egy távolabbi jövőben való kinyomtatásra is számítanak, szintén öncenzúrát eredményezett. De már pozitívnak tekinthető irányba. Az érdektelen privátügyeim nem töltenek meg oldalakat."

Ez a távolabbi jövő bekövetkezett. A Lengyel József Kollégium (kuratórium) 1979 őszén a kézzel írt harmincnégy noteszt, ezek gépátiratát és tizennyolc magnetofonkazettát – megjelentetés céljából – betekintésre átadta a Magvető Könyvkiadónak, mely akkor még nem vállalkozott a kiadásra. Innen került – 1979 novemberében – letéti helyére a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának Kézirattárába. Hét évvel a noteszek írójának halála után, 1982-ben publikálhattam először részleteket Lengyel József naplójából az Új Írás hasábjain. Az a nagy és biztató visszhang, amit ez a napló-összeállítás keltett, meggyőzött a közzététel helyességéről, hasznosságáról és időszerűségéről. Újabb publikációra az író születésének 90. évfordulója alkalmából, a Marcaliban rendezett második Lengyel József tudományos tanácskozás előtt került sor a Valóság hasábjain. Napló-összeállításomat ezúttal az 1969 és 71 között írott jegyzetekből merítettem, azzal a kifejezett céllal, hogy siettessem a külországokban már több nyelven megjelent, itt nálunk azonban még csak „kézirat gyanánt" ismert *Szembesítés* mielőbbi hazai kiadását.

Ez a tudományos értekezlet, melyen a Magvető Könyvkiadó új igazgatója – akkor még az Írószövetség főtitkára is –, Jovánovics Miklós elnökölt, fordulatot hozott a Lengyel József-életmű sorsában. Elnöki záróbeszédében közölte, hogy a Magvető új, nagy példányszámú kiadásban jelenteti meg Lengyel József életművét – ezen belül a *Szembesítés*-t is. Mi sem volt hát természetesebb, minthogy – a Lengyel József Kollégium (kuratórium) képviseletében – felajánljam a „noteszek" megjelentetését is, amit a kiadó igazgatója készséggel fogadott.

Így került végre sor a noteszek összességét reprezentáló kiadvány mostani megjelentetésére. Ez a majdani teljes kiadás előképének tekinthető, s nem helyettesítheti, inkább előlegezi egy Lengyel József kritikai kiadás önéletrajzi írásainak filológiailag kifogástalan, gyűjteményes megjelentetését.

Szerkesztői munkámban természetesen arra törekedtem, hogy olvasóimban a teljesség érzetét keltsem. Ezért is tágítottam ki a noteszek időhatárait, „előhangként" véve fel a kötetbe a naplóírást megelőző időszak némely önéletrajzi jegyzeteit és dokumentumait: a kockás füzetek szibériai feljegyzéseit, a rehabilitálás előtti önéletrajzi vázlatát és a *Kicsi, mérges*

öregúr Makarovóban (Szibériában) készült első fogalmazványát, az *Acta Sanctorum*-ot, annak bizonyságaként, hogy mint csírázó magban a fa és a gyümölcs, úgy készült benne, hazatérése előtt már, egész írói termése. A válogatásnál arra törekedtem, hogy esszenciáját adjam egy-egy időszak teljes mondanivalójának. Abban az arányban, ahogy ezt ő maga kívánta föntebb idézett, 1972. V. 20-i naplójegyzetében. A sorsfordító, egész írói egzisztenciáját felkavaró 1968-as évnek és élete utolsó két esztendejének naplója teljes és hiánytalan.

Úgy vélem, e noteszek közreadása új megvilágításba helyezheti e nagy író és tiszta forradalmár alakját és egész életművét. Azzal is, hogy valóságos és nem idealizált képet ad róla, elragadó erkölcsi egyéniségéről, művészi fogékonyságáról, történelmi tisztánlátásáról, megvesztegethetetlen ítéleteiről és igazságkereső szenvedélyéről, mely – mint minden szenvedély – túlzásokba is vitte. Annál megrendítőbb, hogyan törekszik korrigálni és jóvátenni felismert tévedéseit, elfogultságait és olykor igaztalan ítéleteit is.

Naplójával és még kiadásra váró izgalmas levelezésével válik teljessé Lengyel József életműve, mely – akárcsak a magához oly közel érzett Kassáké és Károlyi Mihályé – a magyar szellemi baloldal impozáns és makulátlan teljesítménye. Kimeríthetetlen erkölcsi tőkéje mindazoknak, akik a társadalmi igazságosságért, a szellem szabadságáért, a demokratikus és békés jövőért vívják nem könnyű harcukat.

Major Ottó

ELŐHANG

Szibériai jegyzetek

Utolsó erőfeszítés

Makarovo 1950

Mindent, egyszerre, egy mondatban volna jó elmondani. Mint egy szimfónia felsikoltó hegedűi, vagy az „Über allen Gipfeln ist Ruh". De ez lehetetlen, mert egy hosszú élet minden tanulságát és minden tanulság nélkül való voltát és nemcsak az eredményt, hanem az utat is le kell írni. Egy, egyetlen hosszú, hosszú könyvet kezdek el úgy, hogy befejezetlensége hozzátartozzon a stílusához: befejezhetetlen, mint maga az élet, mint az én életem: e meg nem írt könyveim egész sora itt mint jegyzet álljon, de nem mint előkészület jövendő könyvekhez, hanem mint partra vetett deszka hajótörés után. Nincs időm várni. Nem várhatok, míg könyvtárakból én vagy fiatal értelmes titkárom kiássa az anyagot Attiláról (kínai és mongol forrásmunkákat), hogy én egyetlen drámában megmutassam a hatalomra éhes egyén prototípusát és egyben az egész európai középkor és európai keresztény kultúra kulcsát: a népvándorlást. Nincs időm várni, míg nyugalmasabb időben megírhatnám a *Fehér temető* filmszcenáriumát; nemcsak nyugalmas időt nincs időm várni és remélni, de még csak egy nyugalmas szobát se, ahol emlékezéseimet megírnám. Érdekes fejezet volna: hogyan éltem egy izbában, ahol két kutyán, egy macskán kívül még csirkék, egy malac, Moska és egy újszülött kis bikaborjú is lakott három felnőttel és két gyerekkel együtt. Man muss aus der Not eine Tugend machen, és íme leírom, amit talán egy tudós se figyelhetett meg, mert nem élt egy szobában a borjakkal. Miska egy szép tarka kisborjú, május 22-én született, este. A háziasszony rögtön elválasztotta az anyjától és mivel hideg volt az idő, rögtön behozta a házba. A kisborjú sohase szopott, mindjárt vederből itatták. Itatta a háziasszony május 22-én este, május 23-án reggel, aztán elment munkába, és a kisborjú kötélre kötve ugrált egész nap. Estefelé megjött a háziasszony, csörömpölt a veder, és a kisborjú elbőgte magát: tejet kért. Már ismerte a veder hangját. Az úgynevezett Pavlov-féle reflex már kiváltódott a másfél napos borjú agyában. És azután is csak akkor bődült el, ha a háziasszony vödre csörömpölt. Ugyebár érdekes? Pszichológia. De nem kevésbé érdekes, hogy november elején a szép tarka Miska éhen döglött, mert a gazdájának nem volt mivel etetni. Ugyebár ez is érdekes? Politika. Mert ez a május és november, 1950 májusa és novembere Szibériában, Makarovo faluban, ahol én mint száműzött kénytelen vagyok élni és meghalni. És ahol félnem kell, hogy egyáltalán írok, félnem kell, hogy ezt a füzetet elkobozzák, és anélkül hogy a vizsgálók elolvasnák, feltétlenül megsemmisítik. Pedig számomra ez a füzet az egyetlen kötelék a világhoz. Valamikor talán meglelik ezeket a feljegyzéseket és akkor az én életem, életem tanulsága – s mint már írtam, tanulság nélküli valósága (egy ilyen könyvben az ismétlések sajnos elkerülhetetlenek) – tovább él és hat a világban.

A házigazdáim már felkeltek, a kisgyerek sír, eloltom a lámpát, spórolni kell a petróleummal, a decemberi sötétség úgyis sok petróleumot fogyaszt.

És az előszó körülbelül kész is.

Voltam szegény és gazdag. Falun születtem, nagyvárosokban éltem, és itt a szibériai tajgában kell meghalnom, ha valami csoda nagyon gyorsan nem segít. Láttam városokat, Velencében ott ültem abban a kávéházban, ahol vagy száztíz év előtt Stendhal olvasta az újságot, hogy Napóleon újra Franciaországban van, voltam északon, ahol fenyőfa csak védett völgykatlanban nő, és negyven év alatt nő embermagasra, de nemcsak a Szent Márk teret láttam, azt a csodálatos proporciójú épületet, melynek a San Marco és a Dózse-palota csak pillérei és az

ég a kupolája, nemcsak a sarkövi hegységek holdkős-képeire emlékszem és az északi fény színes égi orgonájára, hófuvatagok hangtalan fényzenéjére; láttam én, ahogy az ellopott „pajka" kenyérért a tolvajt halálra tiporták, láttam embereket, akik a szemétgödörben ülve kerestek élelmet, láttam kaviárzabáló úri csürhét a berlini orosz követség estélyén, láttam tengert, és turistáskodtam az Alpokban, de mindez nem fontos, és talán tanulság nélkül maradt volna, ha nem lettem volna hittel, meggyőződéssel Saulus, ha nem lettem volna büszke, hogy „kíméletlen jóratörekvő" vagyok. Ma mindennek mindkét oldalát látom és adva minden *lehetőség*, hogy bölcs legyek.

De bölcs vagyok-e? Tapasztalni – nem jelent: tudni, a tudás még nem élet. „Szeresd felebarátodat mint tenmagadat", tán ez mindenek végső értelme. De mégis, magamat jobban szeretem, mint felebarátomat...

A nagy tapasztalat és főképp a tapasztaltak pontos leírása és a helyes következtetés most, öregségemre, úgy látszik, a legfontosabb és legfőbb. Ifjúkoromban mást, a fiatalság töretlen energiáját tartottam legfontosabbnak: egyetlen pillantással a dolgok mélyéig hatolni, a Pascalok és Mozartok lebegtek előttem. De zenész és matematikus lehet „Wunderkind", mert minden empíria nélkül belülről, intuícióból érti meg a mély összefüggéseket. Shelley, Lermontov, Petőfi nem gyerekek, ifjak, költők. De nincs Wunderkind regényíró, nincs Wunderkind orvos, ehhez empíria, tapasztalat kell. A kérdés: mennyire értjük a tapasztalat szavát. „Nur hinein aus volle Menschenleben..."

De mivel kezdjem. Emlékezésekkel, szép nyugodtan, gyerekkoromtól kezdve. Vajon eljutok-e a mai napig? Egy szibériai kolhoz leírásával, mert ma Szibériában egy kolhozban kell élnem és nem élnem? De mennyi minden történt, míg idejutottam. A szerelemről írjak? Ehhez is az egész életemet kell leírni. A Saulus-korszakot részben megírtam a *Visegrádi utca* című könyvemben. Valahol van egy német nyelvű kézirat. „Berlin 1930, oder die Demokratie", egy kis töredék gyerekkori emlékezést majd idekapcsolok, és most próbáljuk meg a *Fehér temető* megírását. Vagy nem, ma nem bírom szimpatikusnak festeni a hősnőt. Kezdjük a másikat: *Isten ostora.*

*

Íme, ma, 1950. december 31-én, ahogy tudtam, megírtam Attilámat. Nyolcszor kellene átírni, hogy tökéletes legyen. Az kevéssé aggaszt, hogy igaz-e, hogy a kínai falat Attila korában kezdték-e építeni. Ha nem kezdték még el: egy ilyen történelmi helyzet kell hogy felvesse a szándékot. Ugyanígy a puskapor feltalálása. Az se nagy baj, hogy csak a végén emlékeztem Velence elődjére és Aquileiára, s nem vagyok biztos abban, hogy Aetius volt-e a római vezér neve. Baj, hogy Róma letűnése nem látszik, baj, hogy nincs női alak, és Krimhilda is epizodikus. Baj, hogy a kép sok helyen hosszadalmasan magyaráz. Helytelen filmszempontból, hogy Priscos Rhetor *beszél* az üzbek vezér balsorsáról, világos, hogy meg kell egy képben mutatni. Baj, hogy nem olvastam Thierry Attila-monográfiáját, sőt Herczeg Ferenc Bizáncát sem. De nem volt időm várni, és még papírom sincs átírni, amit már leírtam. 1950-ben megint nehéz papírt találni a Szovjetunióban. Pedig többet gyártanak, mint azelőtt... Csak nekem – akinek két tiszta oldala maradt a füzetében, csak nekem nincs. S tényleg, ha barátaim nem küldenek füzetet, a kolhozi könyvelőség számtalan mindenféle blankettájából még igen sokáig írhatok, ha erőm és a körülmények 1951-ben nem teszik ezt lehetetlenné.

És még az Attilát is átírom. Ha lehet, nyolcszor...

És reggel, 1951. január 1-jén itt sokan számolják, hogy íme Moszkvában csak most mennek haza a mulatságból, és Londonban épp most koccintanak. De Londonban aligha akad valaki, aki arra gondol, hogy Szibériában már reggel van. A szerencsétlen többet gondol, mint a

szerencsés, a reménytelen szerelmes többet, mint akit szeretnek. Csak a börtönőr gondol többet a szökésre, mint a bebörtönzött. A rabok jobban alszanak, mint őreik... amiért adjunk hálát a Teremtőnek!

Egy szót se kell változtatnom a másfél év alatt írottakon. O. itt van. És most is úgy érzem, hogy tudatom és tudatalattim nem cáfolják meg, hanem kiegészítik egymást. Igazak voltak a szerelmes levelek és jogos a féltékenység... Amit álmodtam, és hogy mégis eljött hozzám: ez mindent megtisztító legfőbb bizonyíték.

Bár... most, hogy itt van, sokszor, nagyon sokszor kínlódom és kínzok...

Idejönni nagy hőstett volt, „podvig", ahogy az orosz mondja, de mint aki igen nagy súlyt emel, megszakad, úgy az is, aki igen nagy áldozatot hoz, morálisan megszakad, és elveszti erejét. O. itt van, és elvágyódik innen tőlem... Tőlem! Ez a súlyos ütés, sértett hiúságom bizony engem se tesz se jóvá, se igazságossá, se kellemes házastárssá. Ő hősiesen küzd, anyagi nehézségekkel dolgozik, többet, mint kellene, de folyton dolgozik, nem akar szabad időt, gyűlöli ezt a szibériai tájat és valahogy engem is. Sajnál, de néha megvet... mintha erőszakkal cipeltem volna ide (ez részben igaz is, akaratom vonszolta levéllel, rágondolással), és amikor ideért, rögtön kijelentette, hogy valami törés van a lelkében. És én, aki érzem azt, sokszor kínzom ezért, bosszút állok.

És mégis én tudom, hogy ő minden a számomra, hogy én nem tévedtem, és tudom, ő se tud elmenni tőlem, és ha elmegy, nem talál nyugalmat.

Az, hogy most, sötét januári reggelen – mikor még mindenki alszik és kinn 50 fokos hideg szorítja jégpáncélba a világot – mindezt leírom, nyugodtabbá és igazságosabbá tesz. Bizony, nagyon nehéz itt élni. Én kénytelen vagyok itt lenni – nekem könnyebb. De ő önként jött... Egy nagy pillanatban feláldozni az életet; „a gyors hőstett", mint Dosztojevszkij nevezi, könnyebb, mint egy nagyon szép asszonynak itt sápadni, öregedni, a szép szőke óriási hajfonatait nézni, ahogy nap nap után vékonyodnak.

Az itt írottakból csak az Attilát olvasom-fordítom oroszra neki. A többit majd máskor, mikor ez nem lesz fájdalmas, vagy ha megint szép és ragyogó lesz az élete és újra fiatalodni fog.

Ő még inkább pesszimista mint én. És az egészsége is gyengül, és együtt épp most már 100 évesek vagyunk. 45 és fél ő, 54 és fél én. Fiatal embereknek bizonyára nevetségesnek tűnik, hogy a szerelem ilyen nagy szerepet játszik ilyen öreg korban. Mikor 18 éves voltam, a 30 évest öregembernek tartottam. Most annyiban vagyok öreg, hogy tudom, kevés időnk maradt, hogy a jövő kétséges, a halál biztos és gyorsan, gyorsan kellene változás és egy szép nyugodt öregkor, egy kandalló, égő fahasábok, kényelmes karosszék, virágok és egész gyöngéd, igen halk szerelem és félelem nélküli biztonság: mi élünk, még sok hasznosat dolgozunk, és ezért élhetünk, és jó, hogy élünk. Megpróbálom O. múltját megírni. Erre is régen készülök...

A vigasztalások könyvéből

Makarovo 1952

Ülök a dombtetőn, enyhe szél borzolja őszbe hajló hajamat. Jó itt üldögélni, nézelődni, szemlélni, jó már sehova se készülni, és jó nem félni se vihart, se rablót, se farkast, se csendőrt. Minden volt már, és nem lesz már semmi – csak szabadság.

Igaz, a szúnyogtól még félek, és a szibériai apró moskától, mely legjobban a szem szögletébe férkőzik, és kínoz mérges szúrásával. Beszélik, hogy medvék szeme bedagad a moskaszúrásoktól, és a megvakított, megdühödött állat elpusztul. Nem a szúrásoktól, hanem mert vakon „vak dühvel" rohan vesztébe...

Lenn a völgyben csak a sűrű bokrok jelzik, merre a kis folyó. Sűrű bokrok, mocsarak, kidőlt fák torlaszolják el az oda vezető utat. Halászok, bogyószedő vénasszonyok, inni járó vadkecskék és rókák alig észrevehető nyomai vezetnek helyenként a parthoz. Maga a part száraz, szépségesen enyhe és hallgatag. Nehéz odajutni, mint az elátkozott királykisasszonyhoz. De én ma nem akarok se halászni, se édes bogyót szedni itt a dombon, a szél nem engedi a gyenge szárnyú moskát repülni. És így, ha nem kell a bogyó és nem kell a hal, nyugodtan ülhetsz és szemlélődhetsz.

És én már hazajutni se akarok, ahol az enyhe somogyi dombokon most kezdődik a szüret, a présház körül méhek zümmögnek, a terebélyes diófáról magától hull a dió, és fenn a dombon fiatal leányok és ifjú legények puttonyába döntik az aranyló szőlőt. És látszik a Balaton és a kék Badacsony, apró fehér pontok a présházak. Ott is présházak, ott is leányok, legények, dal, pezsgő tejszínű újbor és illatok.

Nem, én már csak a szomorúság édes, erős óborával élek, és bevallom, megszerettem ezt a szomorúságot. Jó tudni, hogy otthon senki se vár rád, jó, hogy már semmi se kell és senkinek se kellesz, hogy a halál lassan, de szakadatlanul végzi benned munkáját. Ha meg tudsz nyugodni ebben, megnyílik az út a korlátlan, tiszta szabadsághoz. Őszülő hajjal, kifakult szemmel nézed az őszt, mely fiatalabb, mint a szíved.

A túlsó parton az erdő zöld falában már vörös lángnyelvekkel égnek a rezgőnyárfák. A nyírfák még friss zölddel takarják el fehér sudarukat. Csak egyik-másik bodros öreg nyírfán sárga a lecsüngő ág, mint az erdei méhek viaszkja. Ez az öreg fa már érzi az őszt, az első ősz szálak még teljes zöld lombjában...

Óh, a szívedben már minden levél lehullott. A szibériai óriást vékony, selymes fenyőtűi még mélyzölddel leplezik az ágak égfelétárt hosszú karjai. Micsoda vékony, gyengéd fenyőtűk ezeken a zöld tengerből messze kimagasló, mohlepte, öreg árbocokon. Várjatok: egy fagyos éj és megsárgultok, egy másik éj és megőszültök, egy harmadik és lehulltok...

De az óriás vörösfenyő még száz évig elél. Hacsak nem jön a favágó.

A favágó pedig eljön. De kiválasztja, a szibériai ember jól ismeri a fát. Kiválasztja, amelyik könnyen hasad a fejszecsapás alatt. Amelyik fa, ha maga egyenes is, de belül csavarosan nőttek a rostok és a fejsze nehezen bír vele, azt élni és nőlni hagyják a favágók. Az ilyen fa megöregedve, természetes halállal hal meg. Kiszárad, aztán az ágait tépi le a vihar, végül maga is kidől. De óriási teste keresztbe fekszik az erdőn, gátolja az utat, és még halálában is védi az erdőt. Haszontalan az ilyen csavarosan nőtt vén fa. Ámde kinek haszontalan? Az embereknek. Az erdőnek hasznos. A fák közt hatalmas, ősz, mohaszakállas óriás, vén hős és talán tisztelt bölcs, akin nem fog a fejszehalál.

*

Máskor meg így gondolom – s ebben nincs ellentmondás –, nem a születéstől megyünk a halál felé, hanem megfordítva. Minden tettünk, munkánk, jó vagy rossz cselekedetünk más munkák, tettek, jó vagy rossz cselekedetek folytatása. És egyben kiindulópontja. Ez ád örök-létet mindennek, ami létezett a világon. Mikor éppen hogy megszülettünk, nem élünk, mikor kihűl a testünk, a világ tele van cselekedeteinkkel, gondolatainkkal, érzéseinkkel. Mondják: „nem élt hiába, aki már gyümölcsfát ültetett, egy gyereket felnevelt vagy egy jó könyvet írt." De senki se tűnik el nyomtalanul, még az elhajtott magzat is hat és cselekszik – és a leg-nagyobb hadvezér se változtatja meg a világ alapjait.

Persze nem egyszerűen és közvetlenül hat sem a jó, sem a szép. Hányan olvasták az evangéliumot, s mily kevesen élnek az evangélium szerint. Sőt, ami kevesebb: mily kevesen akarnak az evangélium szerint élni. Hányan látták a művészet tökéletes alkotásait, s még csak jó ízlésre se tettek szert. S mégis és mégis: a jó a jó irányában hat. Tudjuk, sok a gonosz ember, de nem tudjuk, mennyi volna, ha nem volnának a tanítások.

*

Ha elértem volna a tökéletességet, talán nem írnám ezeket a sorokat. Most, hogy írom őket – bár igaz lehet, hogy soha senki olvasni se fogja (száműzetés, házkutatás, Szibéria, magyar nyelv) – ez arról tanúskodik, hogy még akarok valamit, hogy még hatni akarok a világra, és ha tegnap csak szemléltem a világot, ma csipkebogyót szedtem, egy részét hogy eladjam a gyógyszertárban, más részét, hogy skorbutomat gyógyítsam vele. Minden három hétben egy-egy fogam hullik ki, az utóbbi időben. Már nem tudom megrágni a kenyérhéjat... Körülbelül negyven évvel ezelőtt, amekkora cukordarab csak befért a számba, könnyűséggel kettéharaptam. Emlékszem, a nagybátyám, a Tóni bácsi könyörgött, ne tegyem ezt. Ideges rángás fogta el: lúdbőrös lett, ha meghallotta a cukor ropogását. Én pedig, tizenhat esztendős fiú, általános érvényű formát akartam adni ennek a kettőnk közti különbségnek. Emlékszem, de talán le is írtam kis jegyzőkönyvemben: „Akinek rosszak a fogai, nem bírja hallani, ha más a cukrot ropogtatja." És helyes. Ez az éles fogalmazás sokszor segített az álszenteskedés ellen és az ellen, amit a németek így fejeznek ki: „Junge Hure alte Betschwester."

És talán magam is ilyen vagyok most, mikor ily könyörtelenül elbántak velem, és tetemem temetetlenül hűl ki itt Szibériában. „Könyörtelen jóratörekvőnek" neveztem magam 35 év előtt, nos, és könyörtelen jóratörekvő dobott ide – én meg, üldözési mániás: nagyzási mániás őrültnek és Hérosztratosznak tekintem őt.

Jóra törekszik-e a jóratörekvő? Igen. A jóra törekvésből sok minden fakadhat, jó is, rossz is. A rosszra törekvésből csak rossz...

1952

„Nagy" emberek kicsinyessége

Feljegyzem, hátha ezután megtudja az utókor. Kádár Gyula vezérkari ezredes mondta el Kanszkban (a fogolytáborban):

Jó néhány évvel a háború előtt Hitler meghívta Horthy Miklóst hajóavatásra. Megérkeztünk Kielbe. Az új cirkáló ott állt készen a Stapelon (sic!). Csillogtak rajta a betűk: „Nicolaus Horthy".

Este bankett volt, Horthy, a volt admirális, ha valamihez, a tenger politikájához értett. S a banketten Hitlerrel beszélgetve a következőt mondta: „Én mint öreg tengerész nem tanácsolnám, hogy túlságos flottaépítéssel kihívja maritim nagyhatalmak, például Anglia féltékenységét."

Hitler semmit sem felelt, s ettől fogva egész este hallgatott. A bankett után hazamentünk a hotelbe, ahol Horthy és kísérete megszállt. A hajóavatás ünnepségének ideje délelőtt tizenegy órára volt megállapítva. Fél tizenegykor Horthy és kísérete díszbe öltözve várta, hogy a németek – mint megbeszélték – autókat küldenek értük. Autók nem jöttek.

Öt perccel tizenegy előtt Horthy elküldte adjutánsát megtudni, mi a késés oka. Tizenegy óra húsz perckor az adjutáns visszajött és jelentette:

„A hajóavatás már végbement, az új cirkáló neve nem Nicolaus Horthy." Mire Horthy és kísérete a legelső vonattal visszautazott Budapestre.

A történet hitelességét erősíti, hogy ilyen esetet nem lehet kigondolni. És még egy: senki se használná a „maritim" nagyhatalom kifejezést, csak egy régi világbeli „osztrák-magyar" adriai, magyar származású öreg tengerész...

*

Keleti kényurak, szultánok, sahok, emírek, kaukázusi, grúz és örmény királyok szerették az eunuchokat. Az eunuchnak nincs utódja és úgyszólván nincs elődje. Nincs felesége, nincs gyereke. Az eunuch a legjobb testőr és a leghívebb tanácsnok, a legmegbízhatóbb kincstárnok. Szóval az eunuch testi hiányosság folytán a legalkalmasabb embere kényurának. Azt, hogy az eunuch lelke gonosz és áruló lehet, a kényúr tudta, de úgy találta, gonosz és áruló a nem eunuchok közt is (van) elegendő.

A mai idők kényurai nem testi, hanem szellemi eunuchokkal veszik körül magukat, olyanokkal, akik saját agyukkal nem tudnak és még kevésbé akarnak gondolkozni.

Nincs szellemi szülőjük, rokonuk és főképp szellemi gyermekük. De nincs bennük az a hűség, megbízhatóság, ami a régi világ eunuchjait jellemezte. Mert szellemi gyermekek hiányában a bor, a nő, a zabálás minden gondjuk – és minden gondolatuk árulás; hogy uruk bukását ne kövesse saját bukásuk.

*

Az élet legmélyebb értelme, hogy akkor is van értelme, mikor az értelem számára már semmi értelme nincs.

Az őz a tavaszi süppedő hóban fut a kutyák elől. A nappal felolvadt havon vékony üvegszerű jégréteg sebzi a menekülő állat lábát. Rohan, és tudja, hogy hiába. Hogy már semmi értelme, nincs menekvés. De az utolsó pillanatig fut, menekül, szíve reménytelen, és mégis remél.

És így élünk mi is, és a szívünk szenved, reménytelenségben remél, míg megszakad...

Hazatérés előtt

(Rehabilitációja tárgyában)

Moszkva 1955

Magyar vagyok, író. 1896-ban születtem Marcaliban (Magyarország). 1919-ig Magyarországon éltem, 1919-től 1927-ig Ausztriában (Bécs), 1927-től 1930-ig Németországban (Berlin), 1930. IV. 30. óta megszakítás nélkül a Szovjetunióban élek.

Életrajzomból csak azt emelem ki, ami közvetlenül szükséges a vizsgálathoz. Tevékenységem és személyiségem általános jellemzését *hivatalosan* a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságának vezető elvtársai adhatják meg, akik közül sokan, egészen Rákosi Mátyás elvtársig, személyesen ismernek. Ugyancsak ki lehet kérni a Szövetségi Főügyészségtől az SZKP (Szovjetunió Kommunista Pártja) Központi Bizottságához írt beadványomat, amely 13 OK/259-47 ügyszámmal található ott, mint ahogy 1954. május 11-én erről engem tájékoztattak.

I. A letartóztatás és a vizsgálat módszerei

1938. február 21-én tartóztattak le az 58. cikkely 6. pontja alapján. A letartóztatási parancsot Zokovszkij, a Belügyi Népbiztosság moszkvai területi parancsnoka írta alá. Az első kihallgatás márciusban kezdődött.

Előzőleg 5-6 napig az ún. „plázs"-ban, vagyis a Ljubjanka 14-es számú ház pincéjében tartottak, egy zsúfolt, hermetikusan elzárt helyiségben, amelyen át a központi fűtés csőrendszere húzódott. Nem tudom, hány fok meleg lehetett ott, de a kenyér, melyet reggel kaptam, délre már megpenészedett, a hideg víz gőzölgött, a forró víz nem párolgott. Rengeteg összevert ember volt ott. Az alaphangulat pedig: ha „nem vallasz" – megölnek.

Az első kihallgatáson Markuszov nyomozó bevezető szavai a következők voltak: „Maga úgyis lágerbe kerül. Választási lehetősége csak annyi, hogy egészségesen jut-e oda, vagy nyomorékon." Aztán pedig: „Írd le a kémtevékenységedet!" Amikor tagadtam bármiféle kémtevékenységet, Markuszov valamilyen tárggyal, talán vonalzóval összevert. Erős ütéseket kaptam a gerincemre és a kézkörmömre, a körmeim emiatt megfeketedtek. Később azt kérdezte, ismerem-e Kun Bélát? Amikor azt mondtam, hogy ismerem, megváltoztak a követelései. „Írd le az ellenforradalmi tevékenységedet", ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a helyzetem reménytelen, és azzal fenyegetett, hogy letartóztatja a feleségemet, és ő majd vall.

Végül is olyan jegyzőkönyvet akart, mint ami az ügyem kapcsán olvasható. De ehhez még több mint két hétre volt szükség. Jóllehet a verést a nyomozó friss levegőjű irodájában könnyebben lehetett elviselni, mint a pincében való tartózkodást, ahonnan több tucat fekéllyel, sántán, megsárgulva, magas lázzal és olyan állapotban jöttem ki, hogy cellatársaim nem ismertek rám.

A vizsgálatnak ezekről a módszereiről most írok első ízben...

II. Hamis vallomás

Az én vallomásom kényszervallomás volt. Hamis és részben értelmetlen másolat az újságokból, melyekben éppen ez időben közölték a Buharin-pert. Erről meggyőződhetnek abból is, hogy vallomásom egy része sokkal helyesebb oroszsággal íródott – ez az újságokból való másolat.

Most pedig meg kell magyaráznom, hogy a) hogyan választottam ki annak a nevét, aki állítólag „beszervezett" engem, b) azoknak a nevét, akiket állítólag én „szerveztem be", c) és a tanúvallomásokat.

a) Az én beszervezőmnek Hajdú Pált neveztem meg. Azért választottam őt, mert már rég le volt tartóztatva, lehet, hogy már meghalt, és ezenkívül, a pincében megtudtam, hogy mások is őt nevezték meg. Úgy gondoltam, így kevesebbet ártok.

b) Nehezebb volt a másik kérdés: kiket szerveztem be én? Eleinte szerettem volna kikerülni az ártatlan emberekre vonatkozó vallomást, és azt mondtam: „Nem kaptam ilyen feladatot. 1930-ban érkeztem a Szovjetunióba, addigra a beszervezés már bizonyára befejeződött." De a nyomozó követelte, hogy nevezzem meg azokat a személyeket, akik utánam, később érkeztek, így jutottunk el Gergely, Vágó és Szabó nevéhez, akiket persze ugyanúgy nem szerveztem be, mint ahogy Hajdú Pál nem szervezett be engem.

c) A tanúvallomások is hamisak voltak.

Ma már kétségtelen, hogy Hidas (író, Moszkvában él), Illés (a Magyar Írószövetség elnöke) vagy jómagam nem voltunk trockisták, ahogy ezt *Sarló* vallotta.

Magyar, aki valóban trockista oppozícióban volt, kényszerből tett hamis vallomást, vagy előttem ismeretlen okból.

Vágó tanúvallomása is hamis volt. Én kénytelen voltam azt írni róla, hogy beszerveztem, ő pedig azt vallotta, hogy már régóta ismer mint provokátort.

III. Mi igaz a vallomásból?

Az igazság – az én megingásom 1921-25-ben. Magam hagytam el a párt sorait. Kétségeim voltak, melyek bizonyos fokig hasonlatosak Lunacsarszkij és mások bűneihez. E bűnök jelentőségét a nyomozás során felerősítették, hisz ez volt az a csepp igazság, amely mindig szükséges a rágalomhoz.

És most ki kell jelentenem:

1. Azokban az években, amikor pártonkívüli voltam, nem léptem be más pártba, sem szóval, sem tettel nem léptem fel a párt ellen.

2. 1925-ben újra beléptem a pártba. És többé nem volt semmiféle megingásom. A Szovjetunióban, mint a Komintern mellett működő „külföldi munkáskiadó" munkatársa átmentem egy párttisztogatáson [noha nem voltam tagja az MKP(b)-nek], ha jól emlékszem, ez 1933-ban volt, amikor is legfőképpen ezekről a dolgokról beszéltem.

IV. Kun Béláról

Kun Bélát 1918 óta ismertem. Őt tartották akkor a Magyarországi Kommunista Párt vezetőjének. Moszkvában úgy ismertem, mint a párt kominternbeli képviselőjét. Mivel magyar folyóirat szerkesztője voltam Moszkvában, hivatalos utasításokat kaptam tőle, és ő

váltott le erről a munkáról, noha a nyomdai levonatok javítása során politikai hibát nem követtem el. Moszkvában Kunnal kapcsolatban csak annyit *tudtam*, ami a folyóirat és az irodalom ügyeit érintette. A Magyarországi Kommunista Párt illegális munkájába nem vontak be.

Általános érvényű értékelést Kun Béla tevékenységéről nem tudok adni. De tény, hogy ő nem adott *nekem* semmiféle olyan pártellenes, ellenforradalmi utasítást és ehhez hasonlót, mely a Komintern, a Magyarországi Kommunista Párt, MKP(b), a Szovjetunió vagy annak vezetői ellen irányult volna. Nem szervezett be engem sem személyesen, sem közvetítők útján semmiféle ellenforradalmi, trockista, terrorista szervezetbe.

A magam részéről nem álltam szemben Kun Bélával, aki a párt hivatalos képviselője volt a Kominternben.

V. A vallomás visszavonása

Amint magamhoz tértem a cellában, és később is, még nagyon sokszor kérvényt nyújtottam be, amelyben megírtam, hogy vallomásom nem helytálló, hogy azt „nem normális" körülmények közt tettem, hogy én *sohasem voltam tagja* semmiféle ellenséges szervezetnek, és hogy sem a párttal, sem a Szovjetunió kormányával, sem a Magyar Kommunista Párttal szemben nem vagyok bűnös.

Ennek ellenére a Különleges Tanács 8 évre ítélt el. Leültem a 8 évet és 10 hónapot. Azután 22 hónapig Alekszandrov városban éltem, becsülettel dolgoztam ismét az „Idegennyelvű kiadóban" fordítóként. 1948 novemberében ismét letartóztattak, és a „vizsgálat" befejeztével a Krasznojarszki Területre vittek kényszertelepesnek.

Nemrég jöttem vissza Moszkvába, és most a hazámba, a Magyar Népköztársaságba való visszatérésem ügyeit intéztem.

VI. Végkövetkeztetés

(Tanulságok, összegezés, végső tanulságok??)

Fentebb röviden kifejtettem, hogyan keletkezett az önvád. Persze hősiesebb lett volna meghalni a nyomozó kezei közt – néhányan így is cselekedtek. De ellenállásomat nemcsak helyzetem kilátástalanságának felismerése, a fizikai hatás és lélektani hadviselés gyengítette, de az is, hogy a körülöttem zajló események alaposan megtévesztettek. Ezt a magatartásom igazolása végett írom.

Engem Sallai elvtárs példája vonzott, a kemény, szigorú, önfeláldozó kommunista példája. Ő úgy tartotta, hogy az én helyem a párt soraiban van.

Az én pozitív tulajdonságaimról és a negatívakról is a párt fog ítélkezni.

Most, ügyem felülvizsgálata során, még egyszer szilárdan és határozottan kijelentem, hogy

1. *bűncselekményt* sem a párt, sem a Szovjetunió kormánya, sem a népi Magyarország ellen nem követtem el;

2. bűnös módon *nem-legális szervezetben* vagy *összeesküvésben* nem vettem részt;

3. ilyen szervezet *létezéséről* a magyarok között *nem tudtam*.

(Oroszból fordította: Z. Somogyi Erzsébet)

Az Acta Sanctorum új fejezete*

I.

Az Úr Jézus Krisztus születése után ezerkilencszázharmincnyolcadik esztendőben, Moszkva városában élt egy öreg tudós békésen és csendesen. Andrej Andrejevics Andrianov. Mindennap egyformán, reggel hat órakor kelt. Nőtestvére, már szintén ősz hajú hajadon, odakészítette ágyához a tiszta fehérneműt és a kifényesített cipőt, behozta a forró kávét, a vajjal megkent kenyereket. Hét órakor, jó időben, rossz időben, a fényes cipős és a sok viseléstől fényesre kopott fekete ruhás, egészségesen piros arcú és még meglehetősen fürge járású öregúr elindult a közeli nagy épület felé, melyet egyetemnek neveztek. Itt reggeltől déli tizenkettőig fiatal diákokat oktatott az égi és földi testek forgásának, mozgásának, vonzásának törvényeire, továbbá, hogy miként számítódnak ki ezek a különböző erők, vonzások, mozgások, és mi az okuk és mi a következményük.

Tizenkét órakor hazament. Nővére már várta az ebéddel. Fél egytől fél kettőig, ha háza ablaka alatt valaki hallgatódzik, ijesztő horkolás hangjait hallhatta. De két órakor már megint kinyílt a kapu. Az alvástól kicsit gyűrött arccal, de fürgén újra a nagy épület felé sietett az öreg.

Ebéd után nem diákokat tanítani ment, hanem mindenféle furcsa és érthetetlenül agyafúrt szerszámokkal és eszközökkel tett-vett a műhelyben, melyet úgy is neveztek, hogy műhely, latinul: laboratórium.

Estefelé nem volt oly pontos, mint ebédidőben. Hol hét, hol nyolc, hol fél kilenc órakor tartott hazafelé.

Így élt sok-sok éve és igen békésen – már amennyire békésen élhet az ember fia. Ha példának okáért fél kilenckor jött haza, a húga veszekedett:

– Hol mászkálsz éjnek idején!

Amire ő vagy haragosan felelt, vagy, ami még jobban bántotta az aggszüzet, semmit se felelt. Ha a húga kilenc macskájának valamelyike a lába alá került, az öregúr megijedt a szörnyű vinnyogástól és mindjárt meg is haragudott.

– Kidobom, az ablakon dobom ki mind a kilenc macskádat – kiabált ilyenkor, és kis fekete selyem házisapkáját mérgesen földhöz vágta.

– Akkor mindjárt dobj ki engem is – sírta el magát a húga.

– Eszetlen vénlány – morogta az öreg.

– Jaj, te szívtelen zsarnok. Ó, te hálátlan. Ki az oka, hogy nem mentem férjhez? Talán kevés kérőm volt? Nem a te cseléded voltam-e egész életemben? No dobj ki! Dobj ki! Az ablakon dobj ki! Így lesz a legjobb és a legszebb.

Az öregúr már megbánta szavait. A selyemsapkát békésen felszedi a sarokból, tejecskét önt a macskák tányérjába, és kézen fogja a húgát.

– No üljünk le, teázni.

---

* A *Kicsi, mérges öregúr* első fogalmazványa, mely a szibériai Makarovóban készült 1953-ban.

S bár istenfélőnek nem lehet nevezni, mert mindennek okát és kezdetét nem Isten végtelen bölcsességében és jóságában látta, hanem a tudományban, a forgások és vonzások és mozgások törvényében kereste, de istentagadó se volt az öreg. Ha az Úr végtelen hatalmára fordult a szó, csak annyit felelt:

– Nem az én szakmámba tartozik. Én fizikus vagyok.

S valóban, csak a maga szakmájával törődött. A város újdonságait nem hallotta. Hogy árulják a tojást a piacon, s drága a tej és kevés – amiről a húga minden ebédnél beszámolt, mire az ebéd véget ért, elpárolgott fejéből. Újságot se igen olvasott. A gyűléseken szundikált, és ha valaki felköltötte, tapsolni kezdett, gondolván, hogy befejeződött a gyűlés. Vagy felemelte kezét, ami annak jele volt ez időkben, hogy ő is arra szavaz, amire a többiek. Neki mindegy volt, de másra szavazni nem is volt semmi lehetőség. Templomba a régi világban se járt, a gyűléseken elaludt, sohasem volt nős, és a húga is vénlány maradt. Családot, közügyeket az a sok diák helyettesítette, akiket reggel 7-től 12-ig oktatott, akik aztán tanítókká, tudósokká, mérnökökké nőttek, családot alapítottak, gyereket nemzettek, közügyekben serénykedtek – némelyek meg maguk is olyanokká lettek, mint öreg tanítójuk.

Szerette az öregúr fürge és jóeszű diákjait, és szívesen látta őket még az egyetemek nyári szünidőjében is, ha bejöttek hozzá az egyetemre, mert ő nyáron se hagyta el házát, nem utazott nyaralni se tengerpartra, se a hegyekbe. Ebéd utáni álmát a ház mögötti kis virágoskertben álló, a szomszédos ház tűzfalának árnyékában vadszőlővel befutott kis szaletliben aludta és alvás után jégbe hűtött limonádét vagy áfonyalevet ivott. Különösen az áfonyalevet szerette. A vénlány minden évben 36 üveg levet főzött, és maga csak erős kávékat ivott, mivelhogy bátyján kívül csak a kávét és a macskákat szerette. A diákokra haragudott.

Az öregúr szerette diákjait. De a legjobb diákra is megharagudott, ha becigarettázta, telefüstölte a laboratóriumot vagy a könyvtárt. Ha dohányfüstöt szagolt, toporzékolni kezdett, kiabált, arca kivörösödött. A diákok ilyenkor sietve eltűntek, a pedellus gyorsan feltárta az összes ablakokat, és újságpapirossal, vagy köténnyével, vagy söprűvel – ami épp a keze ügyébe került – legyezni kezdte a füstöt. Nem hogy a feljebbvalójától félt, hanem féltette az öregurat, akivel negyven éven át a napnak több mint felét együtt töltötte, aki inkább a barátja volt, és gyerekeinek keresztapja. Attól félt, hogy az öregurat egyszer csak megüti a guta. Ez az átkozott dohányfüst valami szerencsétlenséghez vezet.

A pedellus maga pipás ember volt, de csak az egyetem pincéjében, a gőzfűtés helyiségében pöfékelt, elismervén, hogy a dohányzás se istennek, se rendes embernek nem tetsző, káros és megvetésre méltó szenvedély. És jaj volt annak a diáknak, akit dohányzáson ért. A pedellus tízszer mérgesebben kiabált, mint a tanár és az arca nem vörös lett, hanem kékesvörössé vált, mint az őszi szőlőlevél.

Ki tudja, mihez vezetett volna ez a túlságba vitt erény, ez a dohányfüst elleni harc, mely mint minden túlzás, káros és igazságtalan volt, ha a sors nem szakítja el a két barátot egymástól, az egyetemi laboratóriumtól és a diákok füstölésétől.

II.

Hideg, sötét februári hajnal volt, mikor fegyveres emberek jelentek meg az öreg tudós házában. Felforgatták könyveit, szertehányták iratait. Az öregúr nem értette, miért és mit kutatnak nála, és miért mutatják meg neki a cédulát, melynek szavai szerint ezeknek a fegyveres embereknek joguk adatott kutatni házában és kötelességük őt fogságba vinni.

Minden sietség nélkül felöltözött, igyekezett megnyugtatni halottsiratón sikoltozó húgát, mondván, valószínűleg valami tévedés vagy félreértés következtében jöttek el érte. Maga is hitte, amit mondott. De a síró nő az asszonyok éleslátásával tudta, vagy talán a szomszéd-asszonyok rémes történeteiből okulva megértette, hogy nincs itt tévedés, hogy a bátyját elviszik, és bizonyára örökre.

– Pakolj be néhány vajas kenyeret – kérte az öreg. De a vénlány, aki egész életét a bátyja fehérneműjének, élelmének, tiszta cipőinek szentelte, most először tartotta feleslegesnek a vajas kenyeret, és nem tudott egyebet csinálni, mint sírni.

Az öregúr lemondóan legyintett, és őrei kíséretében elhagyta a házat, melyben negyven éve lakott. Kényelmes autó száguldott vele a kihalt utcákon a börtönhöz. A kaput láthatatlan kezek nyitották. Aztán vascsörömpölés. Becsukódik. Új kapu nyílik. Csörömpölés. Csukódás. Elcsodálkozott, milyen óriási hivatal a börtön, és még jobban elcsodálkozott, mennyi ember van a nagy teremben, ahol az újonnan jöttek, mint a péküzlet előtt, sorban állva vártak, hogy megmotozzák őket, elszedjék értéktárgyaikat, mindenféle fémtárgyakat, spagátot, cipőfűzőt, szóval mindent, amit nem tűr a börtönrend.

Egyre több lett az ember a nagy teremben, melyet „vokzálnak” – vasúti váróteremnek nevez a börtönhumor. Pedig minden órában megnyílt egy ajtó, és százas csoportokban egy másik helyiségbe mentek át az emberek. S bár senki se tudta, mi vár rá ebben a másik helyiségben, amint kinyílt az ajtó, tolakodás kezdődött, lökdösődés. Különös. Az elátkozottak a pokol kapujánál is bizonyára tülekednek: lesz, ami lesz, de jobb a tüzes serpenyőben sülni, mint a sütésre várakozni. Az öregúr, aki úgy gondolta, hogy amint megérkezik ebbe a nagy házba, vagy rögtön agyonlövik – és evvel betetőződik a félreértés –, vagy megkérdezik, ki ő. És akkor ő is megkérdezi: mi okból fogták el.

De úgy az első, mint a második feltevés helytelen volt. A tömeg lassanként őt is közelebb vitte az óránként kinyíló ajtóhoz. Mikor végre a másik helyiségben voltak, már az izzadt testek és gőz szagából is azonnal érthető lett, hogy ez fürdő előszobája.

– Levetkőzni! – kiáltotta egy parancsoló hang. Levetkőztek.

– Nyiratkozni! – következett a második parancsszó.

Csizmás, bricsesznadrágos, ingujjas, izzadó hat börtönőr nyírta géppel az új rabok haját, akinek volt, a szakállát és bajuszát. A hetedik bricseszes nagy nyírfa söprűvel egy sarokba söpörte a hajat. Az öregúr hófehér haja fiatal legények fekete, barna, szőke fürtjeivel keveredett össze a söprű alatt. Annyi volt itt a haj, mint nagy birkanyíráskor. Mikor a felismerhetetlenségig lenyírtan a fürdőbe jutottak, alig maradt idő megmosakodni; újabb csizmások, bricseszesek a következő szobába hajtották a meztelen embereket öltözni. Öltözködni is sietve kellett, aztán menni hosszú, kongó folyosókon, menni, míg végre kinyitottak egy nehéz megvasalt ajtót, és az öregúr és még nyolcan beléptek a cellába. Beléptek, az őrök benyomták őket. Lépni nem lehetett. A nagy, alacsony szoba telis-teli volt emberrel. Forróság, bűz kavargott előttük, és ellenséges tekintetek csillantak az újonnan jöttekre. A huszonöt vaságyon és a vaságyak közt a padlón százhuszonegy ember ült, feküdt és guggolt. Az újabb kilenc ember a küszöbnél álldogált a bűzlő kübli közelében, ahova majd minden percben, kezeken és lábakon átlépdelve jött valaki. Üljetek le. Mind a küblinél kezdi, és lassan az ablak felé közeledik – magyarázta valaki. A még tiszta és tiszta ruhás újoncok nem bírták elszánni magukat, hogy leüljenek a ragadós bűzbe.

De aztán az egyik nem bírta tovább, leült. Leült a második, a harmadik. Mind leültek, s tán el is aludtak volna, de a reggeli kenyérosztás felzavarta őket. És ekkor értették meg, hogy már egy napja rabok. Az újoncok – bár már egy napja nem ettek – nem tudtak enni. Az első bör-

tönkenyeret odaadták a régi foglyoknak. S ettől fogva megszűnt az ellenséges érzés a régibb és az undorodás az új rabok közt.

– Bácsi, van dohánya? – kérdezte egy fiatal fiú.

Az öregúr végignézett a kérdőn. Aztán megértette, hogy nem az egyetemi laboratóriumban van, és saját magán, a fiún és emlékein mosolyogva felelt.

– Sajnos nem jutott eszembe, hogy dohányt kellene hozni.

III.

Múltak a napok és múltak az éjjelek, melyeket „Szent Bertalan 1001 éjszakájá”-nak nevez a történelem. A százhuszonnégy, majd százharminchárom ember helyett százhetvennégy ember helyezkedett el a cellában. És mind talált helyet. Ha kissé még szorosabban, kissé ügyesebben helyezkednek el, kétszáz embernek is lett volna hely. De mivel az újonnan jövők és a cellából örökre (vagy a temetőbe, vagy vagonokban a fogolytáborokba) eltávozók száma körülbelül egyenlő volt, százhetvennégynél többen sohase voltak a huszonöt emberre épített cellában. S mivel se a börtönszabályok szerint járó napi félórás séta, se olvasni való könyv nem volt, az emberek halcsontból készült tűvel varrtak, vagy aludtak, vagy cigarettáztak. Mások a saját cellájuk népsűrűségéből, a folyosón végigcsörömpölő leveses katlanok számából, a cellaajtó kinyitásakor látható kenyérhalmokból, a más börtönökből jövők elbeszéléséből meglehetős pontosan kiszámították, hogy ezeknek a Szent Bertalan-éjeknek az idején a tagankai börtönben 15 ezer, a Butirkán 12 ezer, Lefortovóban 4 ezer, a Sztretyenkán 3 ezer, a Ljubjanka 14.-ben 3 ezer, a Ljubjanka 1.-ben 5 ezer s a kisebb kerületi börtönökkel együtt körülbelül 45 ezer ember ül Moszkvában. S hogy 2-3 hét leforgása alatt ezt a kontingenst újabb kontingens váltja fel, apránként nap nap után, szakadatlanul. – Majd eljön az idő, amikor a mi számításaink helyességét okmányok fogják bizonyítani – mondták a börtönmatematikusok. S Leningrád és Kijev és Baku és minden kisváros és minden kerület; milliók, milliók.

Az öregúr, a valószínűségszámítások nagy mestere jóváhagyóan bólintott.

– Kifogástalanul logikus számítások – mondta, és mosolygott.

Meglehetősen könnyen viselte el a börtönéletet. A hatszáz gramm kenyérből még a szomszédainak is jutott. Az ebédleves, a reggeli teapótlék és a 10 gramm cukor egy ilyen öregúrnak majdnemhogy elegendő volt. És ami a fő: nem szenvedett a dohányhiánytól.

A fogság első napjaiban az emberek alig beszélnek. De aztán, mint hosszú vasúti utazásnál, megismerkednek, megbarátkoznak. És bár négy-öt ágyon, a huszonötből, a teljes ágyat elfoglalva nyöszörögtek, hörögtek a kihallgatásról jött félig agyonvert vagy haldokló emberek, körös-körül anekdotákat mesélnek, beszélgetnek, nevetnek, vagy tudományos vitákban tüzeskednek. Sokan életük egész történetét mesélik el. Mások könyvek hiányában, többnapos folytatásban, emlékezetből hosszú regényeket mondanak el, néha igen pontosan. Egyesek őszintén, hogy maguknak is, másoknak is, habár késői, de tanulság legyen, de a többség most is úgy színez és hazudik, mint ahogy színezett és hazudott, mikor még nem volt börtönben... S egyszerre kinyílik az ajtó, és az őr bekiált: „Ki van itt B betűs”, és akkor mindenki, akinek B betűvel kezdődik a neve, hidegrázós ajkakkal mondja a nevét. Az őr végre is megtalálja a kellő nevet, és valaki elbeszélő vagy hallgató remegő kézzel gombolja az ingét, igazítja gombtalan nadrágját, mivelhogy a nadrág pléhgombját az őrök lemetélték... „Kihallgatásra”... De pár perc múlva újra folytatódik az élet. A nevetők nevetnek, a hörgők hörögnek, a kenyérbélből készült sakkfigurák soká fontolt, óvatos lépéseket tesznek. Egy mérnök, aki már

egyszer volt fogolytáborban, az útmesteri tudomány alapfogalmaira oktat vagy tíz hallgatót... Aztán újra nyílik az ajtó: „Ki van itt L betűs?” S mint előbb a B betűs, ekkor egy L betűs szedelődzik. Két-három felől is cigarettát nyújtanak feléje az ágyakon át; cigaretta nagyon kell a kihallgatás idején.

Az öregúr eleinte nyugodtan, minden harag nélkül próbálta meggyőzni az embereket, hogy a cigarettázás káros. Kinevették. „Ahol lefejeznek, senki se siratja a hajat” – felelte az egyik.

Aztán arra hivatkozott az öregúr, hogy a dohányzók embertársaik életét keserítik. „Még jobb volna, ha nem lélegzenénk, vagy le tudnánk mondani a kübli használatáról” – volt a felelet. Az öregúr belátta, hogy sokat mérgeskedett életében, hiábavalón haragudott a dohányzókra. Végre is az ember csak egyszer él. S ha él, helyet foglal el a térben, mert mint az ő tudománya pontosan meghatározza: „Két test egy időben nem foglalhat el ugyanegy teret.” Aki dohányfüsttel tölti be a levegőt, hadd töltse be dohányfüsttel. Lassanként nevetségesnek találta a háborgását és a háborút, melyet a pedellussal együtt viseltek. Csak azt hozta még fel érvnek, hogy a dohányhiány feleslegesen idegesíti az embereket. Ez persze nem volt jó és igazságos, de az öregúrnak eszébe jutott, hogy néha, igaz, hogy ritkán, igazságtalan osztályzattal állt bosszút egyik-másik cigarettázón, azaz szántszándékkal úgy tette fel a kérdést, hogy a vizsgázó megzavarodjon. Szégyent, bűntudatot érzett, s mint ez gyakran történik, ha valaki megváltoztatja nézetét, egyszerre túlzottan is megszerette a dohányzás káros szenvedélyével megverteket. De a szeretetben, ha tárgya méltatlan is, ha oka nem is helyes, mindig van valami jó. Aki az isteni megbocsátás magasságához közelebb emelkedik, az nemcsak a jót szereti, hanem a bűnt is megbocsátja. A mi Urunk Jézus Krisztus a keresztfán megbocsátott a gyilkosoknak és megvédte a házasságtörő nőt, mondván: „Az dobja rá az első követ, aki bűn nélkül való.”

Ez vagy valami ehhez hasonló ment végbe az öregúr lelkében is. Ha nem ismernénk az Úr mindenható hatalmát, azt mondhatnánk, véletlenül. De ha nem is véletlenül, az öregúr tudta és akarata nélkül. Mert nem fogta ő fel az Úr mindenhatóságát, és csak a testeket, a vonzások és mozgások szabályosságát vagy mint mondják, törvényszerűségét látta. Ő csak fizikus volt, és a saját tudata számára az is maradt. Azt, ami túl volt a fizikán, ami metafizika – arról most is csak azt mondta volna: „Nem az én szakmámba tartozik.”

Bizony sok minden nem tartozott a szakmájába. De azért, hogy az Úr mindentudó és mindenható voltát nem tartotta szakmájabeli kérdésnek, ezért az égi hatalom semmiféle büntetést se szabott rá.

Másképpen járt el a földi hatalom. Az első kihallgatásnál egy gyűrött, kékesszürke arcú, borotvált, fekete göndör hajú revolveres fiatalember, akinek csinos arcvonásai, haja, szaga és mozdulatai egyaránt borbélyműhelyekre emlékeztettek, a „vizsgálóbíró” az életrajzi adatok megállapítása után rögtön ezt kérdezte:

– Mondta-e maga, hogy Sztálin nem vezére az egész világ dolgozóinak és az egész emberiségnek?

– Nem, nem mondtam.

– Vigyázzon! Egy-két ütés felélénkíti az emlékezetét.

Az öregúr hallgatott.

– Emlékszik az egyetem természettudományi fakultásának gyűlésére 1935. február 7-én? Volt ezen a gyűlésen?

– Nem emlékszem erre a gyűlésre, de ha volt az említett napon gyűlés, minden bizonnyal én is ott voltam.

– Emlékszik, hogy valaki egyenesen magát kérdezte: „Tudja-e, professzor, hogy Sztálin az egész világ dolgozóinak és az emberiség vezére?”

– Lehetséges... De nem emlékszem.

– De a saját feleletére csak emlékszik!: „Nem az én szakmámba tartozik.”

– Úgy van! Ha ilyen kérdést tettek fel, kétségtelenül így feleltem.

– Hm... Nos, itt ez a négy ív papír – mondta elégedetten a gyűrött arcú, szagos fiatalember, aki nem volt idősebb, mint az öregúr diákjai. – Ezen a négy ív papíron részletesen leírod minden ellenforradalmi, kémkedési, kártevő és terrorista ténykedésedet, megnevezed a személyt, aki téged beverbuvált a szervezetbe, és megnevezed azokat a személyeket, akiket viszont te verbuváltál ebbe a kémkedési, terrorista, kártevő szervezetbe. Írj!

– Bocsánat. Én épp azt akarom ön előtt világossá tenni, és az idézett feleletem is csak azt bizonyítja, hogy én a magam szakmáján kívül semmivel se törődtem, hogy ami nem tartozott a szakmámba, azt én...

– Írj! – és a hajlékony acélvonalzó az első ütést mérte az öregúr lenyírt hajú fejére.

– Írj!

– Nem tudom, mit írjak – felelte az öregúr.

– Mi a mesterséged?

– Hisz kérdezte. Egyetemi tanár. Fizikus...

– Tanító?

– Tanító.

– A diákjaidat verted?

– De hogyan... Felnőtt fiatalemberek! Mint maga...

– Téged vertek valaha életedben?

– Az anyám. Mikor ötéves voltam... Aztán elszégyellte magát... és többet nem nyúlt hozzám...

– No, feküdj le ide az íróasztalra. Most én leszek a tanítód, megtanítlak írni.

Az öregúr nem mozdult.

– Tudod már, mit kell írni? Megértetted, mit követelek?

– Értem. De nincs mit írnom. Legfeljebb, hogy nincs mit bevallanom, mert soha se politikával, se avval, amit maga említ, nem foglalkoztam, mindez teljesen idegen számomra... és én soha...

– Nem a te szakmád – nevetett a fiatalember.

– Tökéletesen igaz! Nem az én szakmám.

– No, feküdj le!

És ekkor az öregúr hasra feküdt az íróasztalon, ahogy – bár ő ilyet sohase látott – elképzelte, hogy a kisfiúk lefekszenek a büntetésre.

És mikor elkezdtek hullani az éles ütések, s minden ütés után ismétlődött a kérdés: „Tudsz írni?”, aztán „Fogsz írni?”, aztán „Tudsz írni?” és megint „Fogsz írni?” – az öregúr az isteni gondviselés kegyelméből meglehetős könnyen tűrte az ütéseket. Mert megerősítette lelkét az elhatározás, hogy senkinek a nevét se említi, mert nem verbuválta őt senki és senkit nem verbuvált ő. Tűrni az igazságért: megerősíti a lelket...

Aztán, ahogy feküdt az íróasztalon és az ütések hol a hátát, hol a nyakszirtjét, hol a fejét érték, egyszerre megpillantott, közvetlenül a feje mellett, egy nagy hamutartót tele félig és negyedig elszívott cigarettákkal.

S míg a vizsgálóbíró, a revolveres, most hamuszürke arcú, fekete hajú és borbélyszagú, ideges fiatalember ütötte a még mindig pirospozsgás öreget, akinek hófehér haja még alig-alig nőtt ki két-három milliméterre a fürdőbeli nyírás után, az öregúr olyan ügyességgel, mintha egész életében evvel foglalkozott volna, óvatosan az arcához emelte a kezét, lassan belenyúlt a hamutartóba és az összes el nem szívott cigarettákat ügyesen és gyorsan belegyömöszölte a kabátja külső zsebébe, abba a zsebbe, melyből némely fiatalemberek ruháján színes selyem zsebkendő kandikál ki, a zsebbe, melyben az öregúr negyven évig hordta egy és ugyanazt a szeretett „Watermann” töltőtollal, melyet csak nemrég a motozásnál vettek el tőle, mivel az aranytoll „fémtárgy”, és írószer különben is tiltott jószág a börtönben.

IV.

Amikor az öregurat visszahozták a cellába, a rabok rögtön felszabadítottak egy egész ágyat, melyen négy ember aludt éppen, és minden kérdezősködés nélkül lefektették. Ilyen maga alkotta törvénye volt a cellának. Az öregúr sziszegve a hasára fordult, s így maradt mozdulatlanul néhány percig. Aztán magához intette egy rabtársát.

Az lehajolt hozzá, és az öregúr szájához tartotta a fülét.

– Itt, a külső zsebemben – suttogta az öregúr.

És amikor a másik nem értette, mit akar, hozzátette:

– Vedd ki a zsebemből, és oszd szét.

Ekkor rabtársa kikaparta a hason fekvő öregúr zsebéből a kormos, összenyomkodott cigarettavégeket és a papírból kihullott dohányt is, mind egy szálig.

És csend vetett szélesedő hullámgyűrűket a cellában az egyre gajdoló százhetvennégy embernyi tömegben. És a csend elhatolt a cella utolsó sarkába is. Olyan teljes és tökéletes csend, hogy a folyosón fel-alá járkáló börtönőr ijedten nézett be a cella ajtajába fúrt kis lukon, melynek Júdás-szem a neve a börtönökben.

És a cella egy percre az áhítat csendjének temploma lett. És ugyane percben a Mindenható nagy könyvébe is beíródott, a szentek sorába, Andrianov Andrej Andrejevics neve.

V.

A kihallgatások megismétlődtek. S minden megismétlődött. Az öregúr újra hozott dohányt, melyet némelyek már szinte követelve vártak. S nem következett már szent csend, hanem veszekedő osztozkodás. A börtönőr kulccsal verte az ajtót, hogy lecsendesítse a lármázókat.

És senki se tudta, hogy a Mindenható nagy könyvébe beírt szenttel élnek egy cellában. És legkevésbé tudta ezt az öregúr Andrej Andrejevics Andrianov.

S mikor nemsokára Andrej Andrejevics Andrianov megjelent az Úr ítélőszéke előtt, úgy érezte magát az öreg, mintha megint doktori disszertációját megvitatni hívták volna ide, s igen nyugtalan volt, mert nem tudta, miféle disszertációt kívánnak tőle ebben az égi fényben tündöklő teremben, melynek az ég és minden csillagai a kupolája.

És ennek a – maga se tudja, miféle – disszertációnak volt szabályszerű opponense a tüzeskardú Gábriel arkangyal, a halál és büntetés angyala, aki korlátoltnak nevezte őt, és volt védője: sárkányölő Szent György, a harcos.

– Ez a szent – mondta kurtán és keményen a sárkányölő katona – a legnagyobb szent valamennyiőnk közt, mert sohasem törekedett szentté lenni és soha életében nem gondolta, hogy szent. – Ez volt a sárkányölő egész beszéde. És elegendő volt.

A Mindenható mint az Universum „Rector magnificusa” maga mellett mutatott helyet Andrianovnak, ki életében Moszkva városában lakott, és ott is halt meg 1938-ban, március hónap 31-ik napján.

1953. júl. 31.

NAPLÓ

1955. november 1.

Attila a maga módján
Cezaropápa

A zseni kiszámíthatatlan. Az őrült a legkönnyebben kiszámítható: neki csak egy iránya van – ahova mániája kerekei hajtják.

A Balaton akkor lett *szép*, mikor valaki először szépnek látta. A Lacus Pelso a rómaiaknak még nem volt szép. Nekik még csak a Földközi-tenger partján látszott szépség.

És nem volt szép a Balaton, mikor szláv szóval mocsarasnak, „Baloto"-nak nevezték. Talán csak akkor kezdett szép lenni, mikor már elfelejtve a szó szláv eredetét, a Keszthelytől és Szigligettől a csendesen, Tihanyon visszhangzó Kolostoron át emberi munka tette szőlőlombossá a kopár vulkánok oldalát. Ahhoz, hogy az ember lásson, szépet lásson, munka után fel kell egyenesedni a meghajlott hátnak – egy pihenő és veszélytelen perc kell, mikor nem hajt se vadállat vagy ember, se éhség, se félelem. A szépség csak a nyugalom kultúrfokán jelenik meg, addig a szerelem is csak párzás.

Az író alkotása ugyanaz, mint a szobrászé. A káoszból kihámozni, ami kifejező, maradandó, ami jó, ha nálad marad s nem válik törmelékké és porrá...

Encyklopédiák már kiadásuk közben elévülnek – nem tudnak lépést tartani a korral.

Helyettük – vagy talán inkább mellettük – „Évkönyveket" kellene kiadni.

1955. XI. 9.

Rendes nyugdíjam van, jó lakásom, kényelmes bútorom stb. stb. Ha csak az volna személyes ügyem, ami személyemet illeti, nagyon elégedett lehetnék.

Áll a természet érintetlenül, erősen, szűzen, tisztán. Amint az első ember behatol a szűzföldekre, szétrombolja, megbecsteleníti, bepiszkítja a földet.

Aztán megműveli, megszépíti, becsessé teszi azáltal, hogy gyönyörködik benne és szereti és a magáénak érzi, ahol él, élni fog és utódainak élni kell.

Kinek lehet olyan szép, mint nekem, aki újra megláttam a nagyváros nyári éjjelében csillogó nagy, sötét folyót(...)

Az írónak csak az igazságot szabad írni. De úgy, hogy az nemcsak hogy ne féligazság, hanem az egész igazság legyen. Ne részletigazság, és ne csak egyes igaz tények, hanem ami mint részlet is és részleteiben is az egész igazság felé mutat.

Nem a „progresszív igazság"-ot kell keresni, nem a „pártos" szemléletre kell törekedni, hanem a teljes, a tökéletes, a hiánytalanra. *Nem a progresszívségben van az igazság – az igazság progresszív*(...)

Mielőtt tovább vitáznánk, tessék egy kérdésre felelni! Mi (tehát nem az utódaink, nem valami jövő nemzedék), *mi vagyunk-e az államért?, vagy az állam miértünk?* Én annak a szocializmusnak a pártján vagyok, mely ma, már ma megvéd a kizsákmányolástól is, mely az állam, a jövő, a progresszív emberiség nevében történhetne(...)

A konkurencián épülő társadalmi rend technikailag progresszív. Politikailag minden uralkodó osztály konzervatív, egyik se mond le önként privilégiumáról. Az államkapitalizmus ebben nem kivétel. A logikai axióma: minden dolog azonos önmagával – azt is magában foglalja, hogy: minden dolog különbözik a másiktól s azt is, hogy minden rész különbözik az egésztől.

De vajon alkalmazható-e ez, *pedig alkalmazzák*, a pártra: vagyis a párt minden tagja szamár, aki tévedhet, de a párt csalhatatlan. Azaz csalhatatlan legfelső és egyetlen pontján. Sőt, ha a csalhatatlanság misztikusan vissza is áramlik az egyénre; ha a párt őt valahová állította, akkor ő is csalhatatlan mind az ideig, míg a párt legfelseje nem találja őt – csalhatónak. Ez a legfelsőbb misztikus lény azonban néha, a laikus felé, azt mondja, hogy tíz-húsz éve őt megcsalta egy Berija. Hogy lehet ez? Hát minek hittek? Amit B. mond, vagy amit Berija tett. És tehette ő azt anélkül, hogy „felül" nem tudták, hogy mi ez.

Miért uralkodik a papi beavatottak tudatos hazugsága? Pl. ma krízis van: a boltok tele ruhával, és nincs pénze a lakosságnak ruhát venni; de tovább is hirdetik: nálunk krízis nem lehet, az tiszta kapitalista jelenség. *Ahelyett, hogy bevallanák*, hogy krízis van; mert nálunk a jelenlegi rendszer államkapitalizmus. „Umso schlimmer für die Tatsachen" – idézte valamikor Lukács, Fichte nyomán.

Anélkül, hogy ebből valami nagy analógiákat vonnánk le – de különösképpen összeesik a byzantinikus szemlélettel. Az egész nyugati kereszténységben Krisztus ember-Isten – Keleten Isten-ember.

Nyugat a demokratikus diktatúrák hazája volt – Kelet a diktatorikus demokrácia hazája lett. Aki nyugaton ezt utánozni akarta (Hitler-Mussolini) – elbukott.

Akárhogy is van, ha az államkapitalizmuson át vezet is a történelmi fejlődés útja a szocializmushoz: ezzel a ténnyel csak számolni kell, erre kell medrét szabályozni, de nem kell érte lelkesedni – és nem kell, még ha szükséges rossz is – jónak nevezni...

XII. 3.

Szóval mindent, ami van, csak helyeselni – és enyhén reformálni! Forradalom volt – többé forradalomra nincs szükség. Elég az evolúció. Barátságaink, szövetségeink örökek és örökké tartók. Vagyis: „megértik ugyan a múltban lejátszódott forradalmak szükségszerűségét, és bennük látják mindannak alapját, amit a jelenben ésszerűnek tartanak és igenlenek, a jövő fejlődését azonban már csak nyugodt továbbfejlődésnek fogják fel, e vívmányok alapján" (Lukács: *A történelmi regény*, 1947).

Ki tudja, mit hoz a jövő. Egy bizonyos: a polgári, a fasiszta társadalomhoz nincs visszatérés. De előre még új „változatok" várhatók. Hogy az állam kezébe koncentrált gazdaság és fokozott államhatalom békésen megy-e át az osztály nélküli társadalom „vezető rétegek" nélküli formájába, ez még nagy kérdés, melyet előrelátni nemigen tudunk.

Illyés Gyula nem morális kategóriák szerint, hanem agyának alkatánál fogva a legtisztességesebb író, faktográfus, aki nem is tud cselekményt „kitalálni”. Ebből a szervi alkatból, mely mély figyeléssel és igazságszeretettel elválaszthatatlanul kapcsolt, adódik költői ereje. Innen adódnak tehetségének korlátai is. Korlátok, melyek nemcsak szélességet korlátoznak, hanem egyben nem engednek a poézise területére semmi hamisat, semmit, amit nem lát, semmit, ami kiagyalt. Jó korlátok!

Újévi jókívánságok

1. Éljen a népek őszinte béketörekvése, a független Magyarország önállósága, barátságos semlegessége.

2. Éljen a termelés fokozása, az önköltség csökkentése, a termelés modernizálása, mely lehetővé teszi, hogy az ötéves terv folyamán a munkaidő hat órára csökkenhessen.

3. Éljen a 6 órai munkaidő 1956-ban a bányák és más egészségre káros üzemekben.

4. Éljen a nép kulturális fejlődése, amely lehetővé teszi, hogy maga az olvasó cenzúrázza az írásműveket.

5. Éljen a párt ébersége, mely vigyáz, hogy az államhatalom ne legyen öncél, mely élesen tartja fegyverét a szabadság fejlesztésére.

1956. január 31.

Egyetlenegyszer állt ki Lukács György élő íróért, magyar íróért.

Balázs Béla és akiknek nem kell volt ennek a bátor, bár roppant pretenciózus kiállásnak a címe, melyben a világ két egyenlő részre oszlik: az egyik oldalon Lukács György és némileg a címben megnevezett író, a másik oldalon az egész – világ. De Balázs írói útján továbbmenve elszakadt attól, ami Lukács György szemében érdem. Lukács György pedig áttért kísérleteire, melyekkel a hegeli dialektikát, melyet Marx feje tetejéről a lábára állított, újra a feje tetejére igyekezett állítani. Mennyire sikerült ez a kísérlet – erről mások döntsenek. Sokkal több bajunk van avval a kárral, amit Lukács György az irodalom elmélete és sajnos gyakorlata körül okozott. Apriorisztikus, deduktív, posztulátumos esztétikája rengeteg kárt okozott. Helyesen értékelte Balzacot – nem tehetett mást, mivel egy Engels-levél félreérthetetlenül értékeli Balzacot, aki nézeteiben konzervatív – hogy sanda mészárosa legyen ugyanakkor Zolának – lévén ez (saját bevallása szerint) „naturalista". Pedig ez a saját vallomás éppoly kevés, mint Balzac nézete – Zola nagy realista. Helyesen értékeli Lukács György Thomas Mannt – akit sokszor értékeltek helyesen –, hogy ugyanakkor lekicsinyítse Heinrich Mannt – mert az nem illett bele abba a deduktív esztétikába, amit Lukács György szerkesztett.

Helyesen értékelte Lukács György Lev Tolsztojt – akit Lenin értékelése után nem illik támadni, de elhallgat mindenkit, akibe fél belekötni, de aki nem helyezhető el az ő absztrakt skatulyáiban. Vagy talán írt Lukács György Andersen Nexőről, Henri Barbusse-ről, Alekszej Tolsztojról, Ernest Hemingwayről – tehetség és irány szempontjából különböző nevek, de akik nélkül nem lehet jelenlegi irodalmi kérdéseket eldönteni.

1956. V. 18.

1. Prenn Graztól a határig.

2. Döngei Cattarótól Fényes László különítm.

3. Prenn Keleti pu.-tól a matrózokig.

4. Cserny Jóska elhozza az agitátort.

5. Prenn főkolportőr, gyűjtőfogház.

6. Cserny, Prenn, agitátor a diktatúra elején.

7. Szamuely meghallgatja Prenn történetét. Prenn Szegeden, Salgótarjánban. Elfride.

8. A visszavonulás. A matrózok még harcolni akarnak – nincs vezető. Cserny úriasszonya.

9. Csernyt elfogják. „A fejesek ellógtak" – ez Cserny önvédekezése.

10. Prenn és Ottó találkozása.

11. Ottót elfogják. Prenn meg akarja menteni. A románokat meg lehetne vesztegetni. (Kiderül, hogy a pénzek elvesztek, a finom emberek rögtön tolvajok, ha nem fenyeget börtön. Csinszka.)

12. Csernyt szembesítik Ottóval. (Tehát nem minden fejes lógott meg.) Ekkor Cserny látja, hogy elveszett.

13. Prenn a Margit körútról figyeli, hogyan törekszik 3 sihtben az úri csőcselék a kivégzéseket nézni. Újságokat olvas. Átmegy a határon.

Közbetoldott elbeszélések:

14. Bujtor György és a jegyző. A pesti zöldfülű. Bujtor és a kis gróf.

15. Karikás Frigyes visszajön Moszkvából. Karikást a gyűjtőben meglátogatja az anyja. Az első napok: elkedvetlenedés. A fronton minden újra szép (minden nőnek ő kell, és ezentúl van, amiért érdemes élni-halni. Az intelligencia felé kissé tettetetten egyszerű, gúnyból tősgyökeres. Bajtársakkal vidám és józanon egyszerű).

16. Sinkó Ervin, aki mindenben, mindenütt, mindig érdekes. Nemzeti, forradalmár, züllött, istenkereső, szerelmes – de mindig úgy, hogy mindent felültromfol.

Cserny Jóska szemével
Prenn szemével
Ottó szemével
Lukács szemével
és objektíve látva: az intellektuel rossz oldalának megtestesülése.

17. Csinszka: úriság – hitványság.

18. Ottó: Sinkó ellentéte. Gyengeségből erős. Gőgösségből figyelmes. Tőle hiába várnak protekciót (akármilyen csúnya, szép nő, nem hat rá – mert átlát rajtuk). Ő nem fut el – pedig testi hibájánál fogva konspirációs bujkálásra alkalmatlan, de szégyenli magát a szökőkért. Rendíthetetlenül bátor, és ugyanakkor könnyezően szentimentális.

Eszme: Minden morális rossznak gyökere a félelem. Félelem az öregségtől, betegségtől, haláltól, szegénységtől, a jövő bizonytalanságától. Félelem a család jövője miatt, a saját jövője, a haza, a nép, az emberiség jövőjéért való félelem. Ezek a családtalan matrózoknál nincsenek, nincsenek Prenn-nél. De ez a félelemnélküliség amorális is lehet. „Utánam az özönvíz” – „Utánam nem sír gyerek”, „Egyszer élünk, és a halált a végére hagyjuk”.

Bujtor György ennek az ellenkezője...

19. Kürir Lajos városi proletár. Neki az egész élet kell, és teljes felelősség. Nem fél, és nem félti jó feleségét. Az majd felneveli a gyereket, ha őt fel is kötik.

VII. 9.

Hány lakásban voltam (1955. VIII. 28.-1956. VII. 9-ig)

Hevesi – többször
Ferenczi 2 x
Bakonyi Olga 1 x
Bauer László 1 x
Boross Júlia 1 x
Kelen Jolán 1 x
Nádass József 1 x
Radó Sándor 1 x
Szilágyi Ica 1 x
Barta Lajos 1 x

A LEGNAGYOBB KINCS AZ EMBERI ÉLET ÉRTELMÉBEN VALÓ HIT.

Ezért a hitért való harc, a hitetlenségből fakadó kétségbeesés – ez az örök téma.

1956. VIII. 4.

Ma vagyok 60 éves – amihez más híján – magam gratulálok...

És mik a jókívánságaim?

Bort, búzát – nem, csak békességet...

Észt, erőt – nem, csak egészséget...

arra a rövid időre, amíg hosszú életű leszek ezen a földön.

1956. VIII. 23.

Pont egy éve vagyok Magyarországon – és reggel megkaptam a *Kulcs* 30 tiszteletpéldányát.

Sokan írnak manapság regényt, persze „trilógiát", mert nem tudják megfogalmazni tíz gépelt oldalon azt a történetet, mely épp elég volna egy ilyen kis elbeszéléshez. Büntetésből saját műveiket olvastatnám velük. De ez nem volna olyan hatásos, mint ha az építészt saját tervezte rémlakásba lakoltatnám, vagy a rossz fizetésű munkást türelemre intő politikust (persze egyelőre) a munkás fizetéséből kényszeríteném megélni.

1956. X. 20.

Meggyávult bátrak

A rendes emberekből miképp lett hitvány Bólogató János, gyilkos, áruló.

Új forma – legalábbis a prózában – akkor születik, mikor az írót annyira elfogja a mondanivalója, hogy nem tud figyelmet szentelni a konvenciónak.

A történelmi helyzetek nem evolúciós, egyenetlen fejlődésének szép példája: ma a személyi kultusz felszámolásában messzebbre jutottunk, mint Jugoszlávia.

22. sz. Kitépett lap

O. Sz. munkája [A naplóíró Lengyel József kézzel írott bejegyzése a notesz gépátiratába. M. O.]

1956. X. 23.

Aztán egy papírlapra írva találom:

Kultúra, civilizáció, emberiesség: halott kezén még ketyegő óra, melynek birtokáért rablógyilkosok verekszenek.

1956. XI. 5.

Amíg igazságos háborúkról lehet beszélni, addig lesznek igazságtalan háborúk

és most hozzáteszem

...és csak igazságtalanok.

Élvezettel frissítem fel angoltudásom annyira, hogy könnyen tudjak olvasni. És ekkor fáj és értelmetlen, hogy egy-két évig fogok már csak élni – vagy talán már holnap meghalok –, mert a szerkezet elkopott. Önzőn és félőn nézek a jövőbe. És mikor félek, és sajnálom halálomat, ez máris elvon valamit abból a félelem nélküli tisztességből, amivel minden munkáját úgy végezze az író, mintha örökké élne, börtönben sem halna meg – és semmi volna meghalni.

Bejegyzés egy kiadó emlékkönyvébe

Igaza van Révai Józsefnek, a pártkiadó számára jobb név a „Szikra”, mint a „Kossuth”.

Csak kár, hogy Révai nem hatolt el a lényegig. Mert akkor ilyen következtetéshez kellett volna eljutnia:

Jobb volna egy Kossuth Kiadó, ha ez cenzúrálatlanul adja ki Lenin műveit, nem hamisít történelmet és nem rágalmaz – mint egy „Szikra” nevű, mely nem kevésszer becstelenítette meg a lenini tradíciókat, miközben lenini elnevezéssel takarta magát.

1957. VII. 21.

Illyés Gyuláról egy mondatban:

Illyés Gyula a legnagyobb ma élő magyar költő (a mondatnak ez a fele „felfelé" megszívlelendő), mert ifjabb kortársa, József Attila már nem él. (Ezt Illyés Gyulának kell megérteni és megszívlelni, ehhez igazodni.)

Veres Péter-re a fenti mondatnak se az eleje nem illik érthető okokból, se második fele(...)

Nem rossz író, de unalmas. Rákosiék letűnésével elvesztette azt az előnyét, mely sok kiadáshoz és egyebekhez segítette, ti., hogy „jó káder". Ma, mikor nem a származás, de a végzett munka a fontos, ez a „jó káderség" már nem segíti(...) Írjon vagy hallgasson, nagy jelentősége nincs.

Ugyanígy *Gergely Sándor*. Szebb lett volna, ha ott maradt volna a Fekete-tenger partján – Mikesnek, Rákosi mellett. De senkit sem zavar, ha itt van és csak ír.

Javaslat a ledöntött Sztálin-szobor talapzatára vagy a talapzat felett újonnan építendő márvány korlátjára a következő mondatot írni:

„A vezérek letűnnek – örök a nép"

Az idézőjel azt jelenti, hogy ezt Sztálin – legalábbis mondogatta. Legyen igaza.

Szigliget, 1957. VIII. 29.

Először a bátrak halnak meg, akik nem hajlanak, csak törnek. Aztán az aljasok, akik mindenre kaphatók, hamis tanúk és árulók; kihasználják és aztán elnémítják őket. Aztán azok pusztulnak el, akik becsületes munkával akarják bizonyítani, hogy becsületesek. Utánuk a törtetők jönnek, a stréberek, a mások munkájából élők, legkisebb, leggonoszabb sarzsik – de aztán egyszer csak megcsúsznak, és meg is lökik őket, amíg a dögök közé kerülnek ők is. Csak a cinikusok maradnak élve, akik se hősök nem akarnak lenni, se az életet nem becsülik annyira, hogy disznóságokat csináljanak érte, akik nem izzadnak meg a munkában, és nem fogynak meg, akik nem próbálnak parancsot másokkal végrehajtatni, és ebből élnek – ők élve maradnak, kiszabadulnak, mindent látnak – észreveszik, hogy igazuk volt, és az undortól pusztulnak el, mint téli álmuk után a rossz gyomrú medvék.

1957. XI. 7.

Mikor ismerjük fel végre, hogy a rossz író azért rossz író, mert hazug, és a jó írás attól jó írás, hogy igaz – hogy hazugul leleplezni éppoly lehetetlen, mint igazul lakkozni, hogy nem „leleplezés" és nem „lakkozás" a hiba forrása, hanem az igazság hiánya, mert nagy írónak lenni és igazságírónak lenni adequat fogalmak, mert az igazat megtalálni és megformálni csak kevés embernek adatott, óriási erőfeszítés, nagy tett.

1958. IV. 24.

Ma fejeztem be a *Thibault* első kötetét (magyar kiadás). Honnan tudhattam volna, micsoda űr volt mindmáig „irodalmi műveltségem”-ben. Hozzá, du Gard-hoz képest micsoda kontár munka minden, amit a XX. században eddig írtak, írtunk. De nem ez a fontos! Mai probléma merül fel: 1956. október! Miért, hogy a fiúk fellázadtak a kommunista Thibault ellen? Ez, az apák vétke, ez a megrendítő. (Aki eddig próbálkozott – a fiúk vétkéről írt csak – és álszentül.) Énnekem kellene megpróbálni! Hisz az *Öregek gondjai* már egy ilyen próbálkozás kezdete...

1958. V. 21.

Az elveszett *Alka*-írás 1948-ból. Eszembe jutott a fordító L. J. előszava.

A kutyanyelvet már rég, egy expedíció alkalmával tanultam meg. Melyen Swift úrral együtt, de egyenrangúan vettünk részt. Ő ez alkalommal az elefántok, én viszont a legyek kérdésével foglalkoztam.

Szükségesnek tartom leszögezni, hogy a szerző állítását – mely az itt lefordított műben is hangsúlyos – a kutyanyelv prioritását hangoztatva – helytelennek tartom, és csak azzal magyarázhatom, hogy Alka nem tudott magyarul. Alka érveinek a legfontosabbja, hogy a kutyák megértik az emberi beszédet, az emberek a kutyanyelvet nem értik, és ha érteni vélik, félreértik. Tény, hogy a kutyanyelv a legősibb nyelvek egyike – a magyar után a második helyet foglalja el. De számunkra, magyarok számára rég ismert dolog (és erről szól, ezt bizonyítja a híres szerző 19..-ben írt könyve), hogy az Úristen amikor a világot teremtette, magyarul beszélt. Mert mi egyéb volna Ádám, mint a magyar „adám”. És meglátva a nőt, kit Ádám bordájából alkotott, így kiáltott fel: „Ejha!”, és ebből lett az Éva!

Cím: Alka feljegyzései a kutyák prioritásáról és az emberek természetrajzáról...

(Eredeti kutyanyelvből fordította L. J.)

(Elveszett 1948. nov. 20-án Alekszandrovban.)

1958. VI. 17.

Na, szép és olcsó örömünnepet szereztek minden kül- és belföldi fasisztának. Tisztességes, nyugodt, bizakodó optimista embereket dobtak meg: homokzsákkal a nyakszirten!

Ki akarta ezt? Kinek lesz ebből haszna? Minek? Ki ellen? Miért? Őrület! A szocializmus ügyének ellenségeket szereztek, barátot egyet se. Micsoda pokolian ravasz ellenség teszi tönkre a békességet és a bizalmat, mely nagy nehezen már helyreállt. Micsoda pokoli ravaszság mocskol itt vérrel kezeket, melyek eddig tiszták voltak (Kádár).

1958. VI. 20.

Kész		Vázlat	
1. Kenyér	70	1. Északra	6
2. Reggeltől estig	17	2. Acta Sanctorum	15
3. Hohem és Freier	8	3. Pokol minden kínja	30
4. Erdei képek	8	4. Könyv, kert, gyerek	10
5. Öregek gondjai	12		61
6. Nefelejcs	14	5. A fehér sír	70

7. Norilszk kettő	11	131
8. Sárga pipacsok	14	
9. Krumpliszüret 1952	8	
	162	
Öregek gondjai	12	
	150	

1958. VII. 24.

1955. augusztus 27-én érkeztem haza

56. augusztus 27-én megjelent a *Kulcs*

57. március 21-én megjelent a *Visegrádi utca*

58. június 25-én megjelent a *Prenn Ferenc*

No, és most már minden jól van?

1958. VIII. 4.

Három kritika után 62-dik születésnapomon

Az olvasó megérti a világos és érdekfeszítő cselekményt – és neki ez elég.

A kritikust a cselekmény nem érdekli – nem azért olvas ő regényt. A többit pedig, a mélyebbet, az immanenst nem is találja meg – nincs is érzékszerve, mellyel fellelhetné – számára az egész „tanulság”-ok keresése, melyeket helytelenül és laposan értelmez.

Sajnos B. Nagy Laci kritikája se változtat ezen (Szabad Hazánk, szept.). Nagy jóakarat és kevés megértés.

Kortárs ugyanaz, kevesebb jóakarattal.

X. 27.

Mértéktartás

(Ami nem középszerű, hanem sokkal több) a legritkább jelenség mai életünkben. „Átesni a ló másik oldalára”, ez az irodalom, a politika, az egyéni élet minden megnyilvánulásában; a gyakoribb a könnyű és közönséges. Pedig a politika és művészet, az egyén élete mindenütt a mértéktartás nehéz tudományát kívánja – kicsiben és nagyban, részletben és egészben egyaránt.

XII. 1.

1. Az ember, először, mikor jön, rombol, piszkít, pusztít – széttiporja, elbüdösíti a földet, a virágokat, az erdőt. Aztán épít, és maga ültet fákat, virágot és étellel éltető növényt, és megszépíti a természetet. (Út épül)

2. És olyan kis cseresznyefa nől, mint a sovány lábú gyereklány. Első bogyói szégyenkeznek, mint az időnek előtte megmellesedő kislány, hogy szemeimet el kell fordítani, mert nem való meglátni az ilyet öreg embernek.

3. Jó illatokat és gyümölcsöket akarok nevelni kertemben, nem tudom elfelejteni a taglót látó tehén könnyel teli szemét. Nézzetek meg, és kik még gonoszok vagytok egy ember iránt, már nem tudtok gonoszok lenni a világgal.

A társadalom nem humánus, mert nem egyes emberek összege, hanem összesség is. Ezt régen tudjuk.

Logikailag kifejezve: minden azonos önmagával – ez azt is jelenti, hogy nem azonos semmi mással. Az egész is csak önmagával azonos (társadalom), de nem azonos egyetlen részével sem (egyén). Ami nem azonos – ellentétes.

XII. 12.

(Sigmund Freud sírhat vagy nevethet sírjában: 65 éves koromban *nyílt* Ödipusz-komplexumos álmok.)

XII. 20.

November ledobta minden cifraságát, gyökereibe sűrítette a nyártól kapott meleget, az esővízzel tárolt földbe, elszórta medrei folyását, és keményen, komoran készült a télnek ellenállni.

Ha feltesszük, hogy a művészet nem *mondanivaló*, ebből az következik, hogy nem kell elmondani.

Ha elmondjuk, ez már tendencia. A fizikai erők is tendálnak.

A robbantóeszközök is tendálnak: a dinamit gödröt vág, a felrobbanó filmraktár a háztetőt dobja fel.

Veres Péter a paraszti életformát rögzíti írásaiban? Kis részben. De nem az etikát, inkább a paraszti etikettet, sőt illemtant – mely nem vagy csak nagyon kis részében jött „ősrétegekből”, de jó részben feudális konyhákon és cselédszobákon át szivárgott a jobbágyi viskókba.

1959. I. 25.

Adam Clark

1. Miért megy a magyar Londonba
   Széchenyi Wesselényi.
2. Miért jön egy angol Pestre?
   ha mérnök és zseniális.
3. Mit mutatnak neki
   és mit lát,
   és mit ért meg ebből és abból, amit Londonban nem értett?
4. Mit szeret meg itt, és mit akar adni?
5. Hogyan lesz művészet egy technikai világcsoda –
   mit érez az alkotója?
6. Mit tervez, és hol érzi a határt – nem a technikait, az emberit.

III. 18.

Feljegyeztem, milyen írói hagyaték maradna utánam. Hát nem sok. Még ha meg is írom *Clark*-ot...

1959. V. 1.

103 oldal kézirat: *Lánchíd.*

„Egy alkotás előélete" alcím.

Tehát az első rész feljegyzésanyaga kész – a végén azt is be akarom bizonyítani, hogy *ezt* regényformában megírni, párbeszédekben sallangozni – kevesebb volna, mint essai.

1959. V. 4.

Major Ottó: *Isten békéje*

Ha a tartalmi kivonatát olvasnám egy 3 oldalas hirdetésben: Kolosszális.

A szorgalma dicsérendő – bár Drednaught-okról ír, mikor azok nem voltak. De kevesebbet téved, mint Shakespeare...

De hogy ír! Panoptikum, hozzá poros, tollsöprűt kizáró panoptikum. Írásmódja: ritka a jó mondat – nem látja, amit leír, és írómodora évtizedekkel mögötte van a leírt kor (Heltai, Kóbor, Bródy) íróinak. Aligha tud egy jól komponált tárcanovellát tűrhetően megírni – de már többet írt, mint Flaubert.

V. 19.

Elolvastam *Berlin 1930 oder die Demokratie*-t, részben mert berlini utamra készülök. Így, ahogy van, nem alkalmas kiadásra. Tele a „piszkozat" hibáival. De nagyon érdekes volt elolvasnom, hogy mennyit láttam már 1938-ban – kész szembesítésnek nevezem. De mit csináljak vele? Így hiányos; sokkal részletesebben kellene a saját életemet adni – de az egyes

eseményeket, a kicsiket is. (Pl. a „tehetségek” színháza.) Én úgy emlékeztem, sokkal részletesebben írtam le, mint ahogy – leírtam. Paul Friedlandert hosszan írom le – és mégse alakul ki teljes portré. Minden igaz figura (közlekedési rendőr) több, részletesebb magyarázatot kívánna.

Azonban vagy lusta vagyok, vagy valami fontosabbra tartom szűk időmet, vagy – ennél a német írásnál ez nagyon számba jön – kiadói és nyelvi nehézségek is akadályoznak. Kétlem, hogy rendbe hoznám-e, ha mondjuk diktafon segítene.

Alighanem csak posztumusz műveim közt fog szerepelni – a *Visegrádi utca* Gegenstückje.

VI. 4.

Jelen pillanatban németországi útra állok készen. Utazom: ha útnak engednek...

További munkák sorrendjét visszatértem után állapítom meg. *Clark*-ot szeretném folytatni. Lesz-e anyag, adat, hogy életközelből ábrázoljam, vagy csak essayben elmélkedhetek az alkotás lényegéről? *Clark*-kal párhuzamosan cikkeket és novellákat szeretnék írni.

A már feljegyzett témákat – vagy újat?

(Talán németországi útijegyzetek? Nagyon kétséges!)

Akármit írok, valahogy mindig lejutok elég mélyre – de mégsem eléggé, ezért elégedetlen is vagyok. De ki analizálja az én írásaimat? Ki akar azokban valamit látni? Se azok, akik Hemingway, se azok, akik Aragon mélységeit (az utóbbi talán nem is valódi mélységeit) oly szívesen felfedezik.

Fene egye! Nagy nehezen és fanyalogva engem is közölnek. Sőt *Prenn*-t erősen olvassák.

Elküldöm *Hevesi*-nek és *Orbán*-nak „felfedezésem” leírását június 1-jén. Vajon meglátják-e, hogy figyelemre méltó? Vagy bolondnak fognak tartani? Ez utóbbi sokkal kényelmesebb.

Szóval így állunk 1959. VI. 4-én.

VI. 7.

Ha ott kezdeném, hogy az ifjú A. Clark 20 éves korában megjön Skóciából Londonba, Széchenyi magával viszi Pestre, kotrógépet szerel, épít, megvédi 1841-ben a hidat, alagutat épít, megnősül stb. stb. – akkor volna kitűnő *sujet*, akár forgatókönyvet is lehetne írni belőle. De hol marad, hogyan mutatom meg az *alkotást*, mely a megtestesülés előtt már kész a két alkotó (a politikus Széchenyi és a technikai művészi Clark) fejében?

Útinapló? Azzal kezdem, hogy először ülök repülőgépen, pedig láttam Bleriot-t, mikor felszállt Mátyásföldön. Két útitársam – együtt is 9 évvel fiatalabbak, mint én, persze már tapasztalt repülőutasok.

Én azonban messzebb jutottam, és hosszabb utakat tettem meg, bár lassabban. Vízi utat, mely két hónapig tartott, anélkül hogy partra szálltam volna, anélkül hogy kikötőt láttam volna... Hosszú gyaloglásokat egyedül és négyes sorokban.

Ők még nem látták Németországot, és úgy hiszik, az első találkozás a nagy élmény.

Én mintegy harminc év előtt jártam ott utoljára – *az én élményem a szembesítés lesz.*

De még nem tudom, hogy írni fogok-e róla, és ha írok, anyag lenne-e vagy megformált könyv.

Célom: világot látni és hasonlítani; emberekkel találkozni – és praktikus célok: a németre fordított *Kulcs* elhelyezése pro primo; és megbeszélni magyar-német irodalom kiadását, *paritásos alapon.* Persze nem hivatalos megbeszélések.

Utazás dátuma: VI. 18. reggel 9: repülőgépen, és kb. 3 óra múlva már Berlin.

S most mi az utazás?

Repülőgép – térkép, tájkép: minden tiszta, rendezett.

Hogy bír erre valaki bombát vetni?!!!

Berlin. Nyugat-Berlinbe könnyű átmenni, de valahogy öncenzúra nem enged. Jó ez vagy rossz? Becsület vagy gyávaság? Berlin irtózatos. Este 10-kor egy lélek sincs az utcán. Mint egy törött testrész, mely a szoros kötés alatt üszkösödik. Szerencse, hogy utána Halle-Leipzig pezsgő életét láttuk. Drezda gyönyörűen épül. Az Astoriában épp akkor szálltunk meg, mikor W. Ulbricht is ott lakott(...)

VII. 18.

Utamat megírni? Hiszen csak a felszínt láttam! Buchenwald, amit ott meg kellett tenni, megtette az Amy, aki Weimar egész lakosságát kihajtotta oda. „Nem tudjátok, mi volt itt? No, most nézzétek meg!"

Apitz könyvét Buchenwaldról: *Nacht unter Wölfen*, minden oldalról dicsérik, magammal hoztam, de még nem olvastam. Üzleti ügyeim ferdén mentek. Eljöttem Berlinből, és még nem olvasták a német kéziratot. A Sonntag elutasította *A német* közlését. Hát ezt még ki lehet bírni! S talán levélileg elintéződik, amit személyesen szerettem volna elvégezni.

Prédikátor II. 18.

Gyűlöltem én minden munkámat is, melyet én munkálkodom a nap alatt: mivelhogy elhagyom ezt oly embernek, ki én utánam fog élni: És ki tudja, bölcs lészen-é vagy bolond, aki uralkodandik minden én munkámon, melyet cselekedendek, és a melyet bölcsen szerzéndek a nap alatt?

Annakokáért dicsérem vala én a vigasságot, és hogy nincsen embernek jobb a világon, hanem hogy egyék, igyék, és vigadjon; mivelhogy az ő életének napjaiban, melyeket ad néki Isten e világon, az ő fáradságának haszna csak ez volna.

VII. 18.

Ha nem hunyjuk le a szemünket a tények előtt, ha nem tagadjuk, hogy a szocializmust egy államkapitalizmus előzi meg, s ehhez kíméletlen „ursprüngliche Akkumulation"-ra volt szükség – akkor meg tudjuk érteni, magyarázni és harag nélkül konstatálni azt a sok szörnyűséget, ami volt. E nélkül csak azt mondhatjuk, amit *Pázmány Péter*, a jezsuita mondott: *fuit error morum, non doctrinae, non definitionis fidei.*

Így csak szavakkal handabandázni lehet, hitvitázni; ha a hibák és bajok kiküszöbölését akarjuk, akkor ki kell tisztítani a gennyes sebeket. Talán korai? De később nem lesz-e késő?

Rita szerint ez nem ursprüngliche Akk. – hanem bürokratizmus – melytől Lenin óv.

IX. 10.

Én vagyok a legnagyobb marha – mert ilyen hitvány társaság, a magyar irodalmi közvélemény előtt okos embernek kívánok mutatkozni. Ez a szerep G. G.-nek való, aki helyettem most Leipzigben stoppelt hoch.

Sopron, 59. IX. 20.

Nagy művek létrehozásához az egész világ közreműködése kell, a múlt egész tapasztalata, a jövő látása, nemcsak egy hídnál, de még egy versnél is – az egyén jelentőségét az mutatja: mennyi kritikával nézi önmagát.

Ha Széchenyi valóban a „legnagyobb magyar" volt, akkor ez azért látszik igaznak, mert rögtön felismerte, hogy milyen veszélyes politikai csapdát nyitott nagy ellenfele, mikor a „legnagyobb magyarnak" nevezte... Íme a Széchenyi naplófeljegyzése:

Ha összevetjük egy birtokomban lévő fényképmásolat szövegével, mely „idegen" kézzel íródott és a szóban forgó egyén *saját kezű* korrektúrái tarkítják, akkor látni lehet, hogy – nos, sok mindent látni lehet...

XII. 22.

Ha valakit érdekelne és megkérdezné: „Mit tart 1959 legjellemzőbb irodalmi eseményének Magyarországon?", kész volna a felelet: „Hidas Antal *Márton és barátai* megjelenését és Weöres Sándor »kínai négysorosait«." És ha azt kérdezné: „Mit tart a legjelentéktelenebbnek?"

„Azt, hogy Quasimodo kapta a Nobel-díjat."

1960. I. 25.

A három hídépítő

Végigírtam, de nem kész. Sőt most jönnek a veszélyek: A nem elég javítás vagy az agyon-javítás...

Pl. probléma: Kiradírozni az ismétléseket?

Miért? Hát a refrain. De nem kell refrain. Ami kell: fokozódó Leitmotiv!

Csakhogy ez nagyon nehéz.

Veszély: Sajnálom kihúzni, ami olyan jól megvan.

Veszély kihúzni, mert ismétlés...

Mindenesetre nem árt, ha most, a munka folytatása előtt, beiktatok egy-két cikket, amit úgyis meg akartam írni, és egy fejezetet a Kortárs számára – mert kérték – február 5-ig készre dolgozok.

Egy kis distancia kell, mert hol gyönyörűnek tartom, hol nagyon rossznak – megírásban rossznak – azt, ami előbb még tetszett.

1960. I. 27.

Visszakaptam Hidas Antal irattárából az *Alká*-t. Nem a gépelt, hanem a kéziratos példányt. Noha úgy emlékszem, volt gépírás. A címlap így néz ki

ALKA
farkas-dakszli
elmélkedései, tanításai, értekezései a kutyafajiságról, fajfölényről és főképp
A KÉTLÁBÚAK TÖKÉLETES, EGYSZERŰ ÉS MAGAS DRESURÁJÁRÓL.
Eredeti kutyanyelvből fordította Lengyel József
1948

Az első 21 oldal jó. A 22-dik oldalon megakadtam, mert itt Alka a jó öreg és derék Prisvinnel személy szerint kezd polemizálni. Meglátom, mit lehet csinálni, s ha nem is lehet kiadni, jó, hogy megvan!

1960. II. 8.

Befejeztem – nem nagyjában, hanem egészében – a könyvet.

A HÁROM HÍDÉPÍTŐ

Holnap gépelni adom. Aztán könnyű a korrektúrája a gépelt példányoknak – és a kiadóhoz.

A többit majd meglátjuk.

Nem egyhamar – vagy sohasem – fogok bele ilyen keresgélést kívánó történetbe.

És nem is biztos, hogy sikerült.

Itt állok, és másképp nem tehettem...

II. 22.

Simone de Beauvoir útinaplója

Egy ponton közös belátás: a háború lehetőségébe való belenyugvás – a háborúba való belenyugvás. Viszont őt izgatja, hogy a jelen már múlt és így már túlhaladott. Sajnos még mindig nem látom tételesen az exisztencializmust – nálunk úgy írnak róla, mint valami károkozóról, vagy freudizmusról. De nála, a fő exisztencialistánál se látom tételesen; nem tudom, miért hadakozik ő, mi ellen hadakoznak nálunk.

Valami hiba van *az én* filozófiai értelemfelfogásommal. Viszont magamtól sok mindenre rájövök.

II. 23.

Én áttértem, éppen a *Hídépítők*-ben a *külső monológra*. Persze úgy, hogy a vitapartner is érezhető. Ez a modern plátói dialógus a klasszikus tartalom és klasszikus forma új tartalma, új formája.

A *belső monológ* nagy érdeme a fellazítás, a mindent elmondhatás – melyet a régi regény csak reflexióban, a régi dráma csak „félre"-ben tudott kimondani.

De ez a belső monológ, ez a lazítás, ha folytonos lazítás – lehetetlenné teszi a hullámzást, a fokozást: egyhangú. Nincs ár és apály, egyenletes és unalmas, egymélységű.

III. 7.

A világ nagyszerűségéhez az élet teljességéhez tartozik:

hogy a világ nem tökéletes.

A szép megcsúnyul, a csúnya megszépül, az új elavul, az avult megújul, az élőből holt lesz, a holtból élő, semmi sem marad egy helyen és mozdulatlan, még minden készül mindenfelé – és ami volt, minden megmarad.

Az élet értelme: élünk. A halál értelme: éltünk. A múlt értelme: vagyunk. A jövő értelme: voltunk. A jó értelme: van rossz is. A rossz értelme: van jó is, ha valami is kimaradna, angyali ostobaság volna a világ – vagy ördögi esztelenség.

Mit kellene csinálni

1. Az *Igéző* elejét újraírni, feleslegest (Kondrat) elhagyni.

2. *Alká*-t újraírni.

3. *Isten ostorá*-t forgatókönyvből „kisregénnyé" fordítani.

Új, a szülők hosszabb fiatalságát mint a gyerekek elvadulásának egyik okát látni. A gyerek „hálája" nem természettörvény.

Az ursprüngliche Akkumulation – mint a St. ügy magyarázata. Nem valami személyi kultusz. Ilyen megismétlődhetne...

III. 13.

Állítólag, nemsokára Kínába utazom – és akkor írok egy útinaplót. Minden egyéb irodalmi tervem háttérbe szorul a kínai utazás gondolatától. Mennyi minden kezd eszembe jutni a kínai emberekről Útinaplómba, melyet máris megindítottam, szép anyag gyűlik össze.

1. De a legfőbb: milyen arány lesz a jelen élet értelme és az ursprüngliche Akkumulation feltétlen szükségszerűsége közt. Megtalálja-e Kína a helyes és bölcs arányt.

2. A másik: A *Sein* határozza meg a *Bewustseint.* Helyes: De a felismert jövendő Sein és az ebből következő, *korrigált Bewustsein* megkívánja és megcsinálja a *Sein korrekcióját.*

Csak így magyarázható az *önfeláldozás*, mely szociológiai jelenség és egyéni individuális tudat is egyben.

III. 15.

FONTOS

Attila-ügynél

nem jelentéktelen, hogy Attila és Aetius cserefoglyok voltak. Így Attila ismerte a nyugat-római birodalmat *és tudott latinul*, Aetius pedig, aki Rofnál, Attila nagybátyjánál élt hosszú ideig, ismerte a hun hadviselés minden fortélyát.

Attila barbársága nagyon viszonylagos. Keleti kapcsolatai és viszonya Kínához – pontosabban felderítendő; eddigi fogalmazásomban csak feltevések és sejtések irányítottak.

1956? A volt nyilas?

Mikor ügyes? Mikor mi ügyefogyottan vezettük az országot.

És mikor ügyefogyott a nyilas? Mikor látja, hogy itt minden lehető ügyeinek még lehetőségei is elfogytak.

Szép és okos a magyar nyelv – mely összeköti az ügyességet az üggyel, az ügyetlenséget az ügyefogyottsággal.

III. 20.

A három hídépítő helyett talán alkalmasabb cím volna:

Limes vagy *Híd a limesen?*

A lényeg, hogy látni-e az elbeszélő alakját, kinek se külsejét, se nevét nem találja meg a szövegben az olvasó. És látni-e a partnert, a jóakaratú, de Nyugaton élő ellenlábast? Mert jóakarata és naivsága ellenére is az. Az unalmas, mert elejétől végig egy izgalmi szinten folyó *belső monológ* helyett itt egyetlen *külső monológ* van, melyet a ki nem mondott, csak jelölt ellenvetések hullámoztatnak, míg eljutnak a líraian oldott és filozófiailag koncentrált végakkordhoz.

Ha ez a *művészi feladat* sikerült, ekkor érte el célját a történelemfilozófia, művészetszemléleti igazság, melyek fogalmazása a *kivitelezés művészete* kellene hogy legyen. A gyakori ismétlés, mivel mindig más szirtekhez ütődik, nem egyszerű hullámzás. Ha elhagynánk, merev tételekhez jutnánk – az eszközöket eldobva nem érnénk el a célt.

Szóval ma, március 20-án igen jónak ítélem a könyvemet – melyről még senki véleményét se hallottam.

Ennek a Lánchíd-könyvnek, melyben nem az utazó mond véleményt a csak az imént megismert országról – a pendant-ja volna a *Kínai útinapló*. Itt a szokásos módon az idegen beszélne. A fontos azonban az volna: *mit nem talál idegennek*, mi az, ami más, mint az övé – és mégse exotikum. A közös vagyon másik kincsesháza. Ha ez sikerülne, 1961-re még két könyvet hoznék ki. A novellákat és ezt az útikönyvet.

Távolabbi terveket vázolni öregemberes gyerekség volna.

III. 21.

A komplikáltat a lehető legegyszerűbben megmutatni, anélkül hogy elprimitivizálnánk – ez a feladat, akár lelkiekről, akár társadalmi dolgokról van szó. Én szeretném, igyekszem a legkomplikáltabb dolgokat olyan érthetőkké tenni, amennyire lehetséges. Ez nem az, amit „sematikusság" gyűjtőnév alatt értenek. De ha leegyszerűsítünk egy egyenletet, akkor jutunk a megoldáshoz. Ehhez azonban érteni kell – önkényes primitivizálásnak nincs helye. A legegyszerűbb külső monológ – melynek újraélesztését megpróbáltam – nagyon komplikált mozgások kifejezésére látszik alkalmasnak.

Majd meglátom, másnak is ez-e a véleménye.

III. 23.

Őszinte baráti beszélgetés Szabó Jóskával, aki a könyv szerkesztője lesz. *Ő jobb szerette volna*, ha nem ilyen „leplezett essay", hanem egy újabb Prenn Ferenc került volna ki a kezem alól.

De azt, ami a könyvben van „nem-essay", azaz művészet, azt elismeri – vagy elfogadja. Megkaptam a szerződést – holnap előleg –, alapjában véve az ügy befejeződött. Cím: *Híd a limesen*.

III. 25.

Megbeszélés Illés Endre, Szabó József és – a harmadik nevét nem tudom, nem hallottam (Pintér József).

Illés a befejezést kissé hosszadalmasnak tartja – egészében elfogadja, sőt dicséri. Illusztrációkkal akarja kiadni, szaklektornak Bartha Istvánnak akarják kiadni, de úgy, hogy karácsonyra a könyv kijöjjön.

V. 2.

A főtéma azonban, amit érdemes volna még megírni

mi tartja életben, élteti a reményt

Ez a mai atomkornak döntő kérdése, erre megfelel mindenki: azzal, hogy él. De felelni kellene arról is, hogy eszmél.

V. 5.

Ehrenburg – egy késői re időzített hőmérő vagy barométer, vagy efféle. Azt a hőfokot, időjárást mutatja, amelyik már múlóban van. Először a hőskorban fehéremigráns, a nemhős-korban bárd, a fasizmus korában pogromhangon antifasiszta, mikor Sztálin már jó erősen meghalt – érzi az olvadást, pedig az olvadást bizonyos túlkapások (magyarországiak) befagyasztották. Mint író – alig több a semminél. Mint publicista – inkább káros. Jó írása Stendhalról, japán kertekről stb. nem elegendők, hogy javára billentsék a mérleget.

V. 11.

Bizonyos rezervációval, de tanulmányi célból olvasom: *Th. Mann Die Entstehung des Doktor Faustus. Roman eines Romans* (1949). Rengeteg okos és tanulságos dolog mellett figyelmeztető sarlatánságok. Pl. a szifilisz Nietzsche analógiája, helyenként saját „életerőinek", születésnapi hónapjának naiv misztifikálása.

Sokszor joggal büszke eszére és intuíciójára. Intuíció nélkül nincs művészet. ...Tanulmányi célból olvasom. Aragon: *Nagyhét*. Proust és mi kellene még? Sajnos nem is tudom... Persze Grimmelshausen!

Megvettem O'Neil színdarabjait (S. Fischer-válogatás). Talán ez is ad valamit. Bár sose írok én színdarabot – talán regényben is jó.

Kínai utazásomhoz – megjelent egy kínai történelem – magyarul. Bár nyilatkozatomban utazásaimat nem tervnek, hanem tervezgetésnek nevezem... De ennél többet nyilvánosság előtt nem is szabad mondani.

V. 13.

Lengyel József – munkájáról.

– Úgy tudom, karácsonyra jelenik meg a könyvem a Lánchíd építéséről, építőiről, Széchenyiről és a két Clarkról. Címe még kétséges, az alcím biztos: „Elbeszélés egy alkotás előéletéről."

– Széchenyi a hídnak politikai-közjogi faltörő kos szerepét szánta. Mire a Lánchíd megépül, ez a jelentőség már a múlté. Még jó ideig technikai világcsodának számít, de az is elmúlik. Ám mindmáig és minden időkre az építőművészet remeke. Ez és megalkotásának körülményei késztettek a könyv megírására.

– Nem a szokásos regényformát választottam, mely valamely személy mögé rejtőzve „becsempészi" a mai mondanivalót. És a belső monológot se tartottam mindent megoldó formának. A belső monológ izgatott felfokozottsággal indul. Ez jó. De ha nincs ár és apály, az izgalom egyenletessége sokszor monotóniává változik. Ebben a könyvemben, mely még a magam számára se jelent szabályt, a tradicionális monológ újraformálására törekedtem...

– Nagyjában kész, az év végére talán befejezem elbeszéléskötetem összeállítását, mely három részből és két közjátékból áll. Az első rész a *Kulcs*: hét, könyv alakban már megjelent novella. A második rész is kész, címe: *Elévült tartozás*. A harmadiké, melyen most dolgozom: *Igéző*. Ez is kész – már amennyire első fogalmazásokat késznek nevezhetünk. Lehet, hogy a végleges megfogalmazáshoz fél év kevés lesz.

– Mit mondhatnék ezek után további terveimről, ha nem akarok az aggkori elgyermekesedésre oly jellemző „örökifjú optimizmus"-betegségbe esni? Beszéljek útikönyvek tervéről – melyekhez előbb még utazni kell? Az ilyen nem terv, csak tervezgetés. Vagy szóljak arról, amihez

ugyan nem kell utazás, mégis sokkal bonyolultabb? A *Prenn* folytatására gondolok, melyet a mellékalak, a fiatal Banicza férfikorától indítanék el. Talán ez volna az a könyv, melyhez minden eddigi csak előkészület – és talán éppen ezért félek belefogni.

– No de én se bírom ki legfantasztikusabban optimista terv nélkül; a statisztikai hivatal garantálta rongyos pár évecske (az átlagos életkor) ekkora munkára aligha lesz elegendő. Arra szeretném rábírni a magyar filmgyártás illetékeseit – öt esztendő próbálkozásai nem vittek sikerre –, hogy vegyék komolyan fontolóra egy kész forgatókönyvem realizálásának kérdését.

– Lám, hát én is „örök optimista" vagyok...

1960. VI. 13.

Állítólag, sőt több mint állítólag, 10 nap múlva utazom Kínába. Persze útiláz – sok adminisztráció és főképp a látandók előzetes szortírozása. Ez így van. Dedukcióból származó indukció – melyet a tények kontrolljának vetünk alá. Útitársam kicsit léhűtő benyomást kelt – M. G. –, lehet, hogy tévedek.

Embereket és tényeket szeretnék pontosan mérlegelni – de egy idegen, aki nem ismeri a nyelvet...

Mennyi lesz az arany, mennyi a salak?

1960. VI. 26.

Akszjonov

Kitűnő író, már ebben a munkájában is. 27 éves, orvos. Témája három orvos első lépései. Az anyagot persze nem az ujjából szopta. Mégse önéletrajzi regény, differenciáltan, három formában látja a fiatal orvosokat – akik persze ő maga is. Kitűnően komponál, jó megfigyelő, élesen fogalmaz és mulatságosan jellemez.

A kitűnő orvos írók közé fog tartozni; ez aligha lesz egyedül maradó írása. Van mit írnia.

Nagyon érdekes: a leningrádi fiatalság mennyire hasonlít a nyugati „dühös ifjúsághoz", és mennyi mindenben és mily jelentősen különbözik tőle!

Egyelőre várom (nagy érdeklődéssel) a befejező részt a 7. számban, és aztán írni fogok róla (talán) vagy fordításra ajánlom (egész biztosan!).

Véleményem szerint ez az Akszjonov lesz a szovjet irodalom nagy reménysége...

VI. 29.

Hogy is van ez? Nincs-e valami lényeges „alkati" különbség a 45-ös és a 45 előtti kommunista között?

Nem ezt látta-e Sztálin, aki a régi bolsevikiek javát kiirtotta. Mivel róluk feltehető volt, hogy ha valaha lázadni mertek az ellenhatalom ellen, őellene is felemelhetik szavukat – és mást is. Rákosi is üldözte a spanyolosokat (a kivételek itt valóban erősítik a szabályt!).

Nem kételkedem az új kommunisták jóhiszeműségében, becsületességében – a csalókról most nem beszélek –, de mintha ez – a legtöbb esetben a jó állampolgár erénye volna, és nem a forradalmáré. Ebben a „szervi" különbség. Akkor is, ha nem svindler.

Persze hogy van köztük sok meggyőződéses kommunista, aki forradalmárnak is való anyag. De megint, nem kivételek-e a szabály alól?

(Mellesleg: engem az mentett meg Moszkvában, hogy tagadtam politikai érdeklődésemet; hogy jól élni akaró, meggyőződés nélküli embernek maszkíroztam magamat, aki a húsos-fazekat kereste a SZU-ban.)

VII. 1.

Holnap utazom – útlevelem is kész. De még nem kaptam kézhez, mert útitársamé még készül.

A szükséges idegfeszültségen felül még szükségtelen is... mert hátha én se utazhatom. *Én* nem tartom magam (őszintén szólva) sziámi ikernek, de mint vélekednek a „felettesek"?

VIII. 27.

Több mint két hete idehaza. Az utazás nyersanyaga: 2 füzet, l notesz és egyes témák öt borítékban.

Egy fejezet, *Sanghaji levél*, már kész és el is küldtem 1. Weltbühnének és csak 2. a Kortárs-nak.

Most párhuzamosan két fejezeten dolgozom: *A kínai színház* és *Földművelés és parasztság vonatablakból látva* – majd aztán kiderül, hogy láttam én azt közelebbről is – a parasztot... Fejezet a hagyományos gyógymódról, az építkezésről és a festészetről. *Nem lesz* az irodalomról. Kell hogy legyen a kínai emberről. És útiképek.

Mindez úgy lefoglal, hogy az ebben a könyvecskében feljegyzett témák és problémák szinte elfelejtődnek. Gondolom, az év végéig kiélem a kínai témákat, és visszatérek a régihez.

Az út megviselt. Még mindig érzem a fáradtságot, a konkrét meghűlésből nem lábaltam még ki, egyéb komplikációk is vannak. Nagy útra már aligha fogok vállalkozni.

IX. 30.

Regényt írni? Zeitnottal küzdő sakkozó vagyok 65. esztendőben... És talán ezért kell nagyon kitervezni: mit is tudok belefoglalni a hálóba, mit tudok elfogni – és ugyanakkor élve hagyni.

Tehát terv, naptár, pontos úticél és – ha nem lenne idő – minden fejezet lezárt történet, novellaszerűen kidolgozva.

Hol kezdjem? Hol fejezzem be? Mit hagyjak ki?

Nos, legyen a főalak a fiatal Banicza, aki Horváth Imre egyben. De ha H. I. haláláig viszem (aki 57-ben halt meg), akkor 56-ot hogyan írjam meg? Mert vezetőink aktuális témákat kérnek, de úgy félnek tőlük, mint ördög a tömjénfüsttől. (Az ismert vicc: hogyan festik a szocialista-realista portrét a púpos, félvak, sánta királyról.)

1960. X. 12.

A kínai útikönyvből *megjelent* (Kortárs)

1. Sanghaji levél, kész vagy majdnem kész

2. A déli főváros (melybe belevettem a festészeti iskola leírását is).

3. Kínai zenés-drámai színház.

Meg kell írni!!

4. Mezőgazdaság és paraszti élet vonatablakból látva.

5. A büszke emberek városa (Kanton)

6. Kína közepe.

7. Égi és földi utazás (repülőút és kolostor).

És ezekben benne kell lenni építészetnek, és pártállamember viszonyának, Csengcsau folyószabályozási központjának.

8. Az északi főváros és egyben Peking leírásának.

Nem lesz külön fejezet az orvostudományról, az építészetről – ezek mind a kínai ember jellemzéséhez tartoznak –, majd *Kína Közepére*.

Mindezt 1960. dec. 31-ig.

Aztán Regényen gondolkozni, fejezetezni, novelláskötet két elbeszélését befejezni.

– Nem éltem hiába, ha azt hihetem, hogy halálom után is arrafelé halad az élet, amerre akartam.

De igaz-e ez? Mi biztosítja? Gyerekek, utódok?

Művek?

Kormányzat?

Semmi se oly biztos, mint a lét komolyságának érzéséből fakadó vidámság.

– És fakad-e vidámság?

– Hát hiszen éppen ez az. Rábeszéljük magunkat, hogy így van. Kétségtelen gyönyör csak a testi egybemélyedés gyönyöre – hidd el egy öregembernek.

– Micsoda szerencséje van, hogy nem kellett részt vennie ezekben a szörnyűségekben.

– Azaz megfosztottak a lehetőségtől, hogy részt vegyek.

– Ez kisebbíti a dolog morális értékét, de nem kisebbíti bűntelenségét.

– A nem-tevés bűn lett volna, ha szabad akarat szerint választom a tétlenséget.

1960. X. 14.

Ars poetica. Leheletből legyen lélek, hasonlatból legyen lényeg, és élményből legyen – élet.

Amin dolgozom. Kínai jegyzeteim. Ami következik, novelláskönyvem befejezése. Ezután: regény. Baniczáról.

Az előző 5., 6. noteszben annyi terv és munkajegyzet van, hogy ismétlésük megtöltené a notesz felét.

És úgyis emlékszem rájuk – és úgyis elolvasgatom noteszemet –, de talán egészen másba kezdek.

(Az előző szakaszban még folytatom a *Háború és béké*-re, Tolsztojra vonatkozó jegyzeteket)

Regény: Kiemelni a folyó időből a lényeg halát – vigyázva, hogy élve maradjon –, mert különben elveszti lényeg voltát.

Elég ennyi. Rövid önéletrajz, kitöltött kérdőív, személyzeti osztály lapja. Lesz-e ez, ami a *Háború és béké*-ben a bál?

Hol kezdjem, és még nehezebb eldönteni, hol végezzem a regényt? Írok-e naptárt, mint akartam?

Novellák lesznek-e a fejezetek – amire bizonytalan tartamú és erejű munkabírásom is rábeszél?

Beleviszem-e – jó volna – az emlékezéseim legelejét. Az egyik alak: a test. A másik alak: értelem, marxizmus. És egyik se logikus!

XI. 16.

A kezdet számára három variáns.

1. „Nagyregény" kezdet: rendőrségi kartotékok, önéletrajzok és személyzeti osztályi értékelések össze- és szembeállítása – mint a mai világ legelterjedtebb „műfaja" – és a régi regény báli fejezetének modern helyettesítője.

2. A felelősség kezdete: Banicza tudja, hogy kiszakadnak a Konclágerből, de azt is tudja, hogy valakiket, ún. „muzulmán"-okát még fel kell áldozni – helyesebben, hagyni kell, hogy elvigyék őket – bizonyos értelemben helyette.

3. Erotikus önleleplezés – minden a világon kétes, csak a test öröme feltétlen, még ha aztán talán káros is valamiképp. De a károsság kétséges és bizonytalan, az erős abszolút. És minden, a pozíció is és a becsületesség, önbecsülés derivátuma a test angyalának. Nos, kezdet van, vagy volna elég. De semmit sem kezdhet az ember, míg nem tudja, hol tesz pontot. Az utolsó mondat! Ez kell ténylegesen és képletesen. Hol fejezem be időben és állapotban?

XII. 31.

Kínai könyvemből 5 ív, 108 oldal kész. Még csinálok 3 ívet+2 ív illusztráció – a kellő nagyság. De félek kiadónak felajánlani, nem akarom hajszolni magamat. Talán novellákat írok. (Mellesleg, ha több a stimulus, a Kína-könyv elkészült volna, mint terveztem, de inkább az *Igéző*-t fejeztem be.)

Elhatároztam, hogy a 7 noteszt kartoték módra elrendezem. Vagyis féloldalokra gépeltetem és különböző szempontok szerint elosztom. Ez és különböző cikkek – sajnos több mint háromnegyed részük hiányzik – szintén lesz egy kötet, ha majd

a) nem lesz mit írnom

b) ha lesz kiadói érdeklődés.

Új folyóirat, „Új Írás” jelenik meg III. 1-jén. Írást kérnek. De milyen szívesen! Mit? Kínai fejezetet?

Még egy nagyobb könyvet szeretnék a jövő évben – legalábbis megkezdeni.

1961. I. 21.

Érdekes Veres Péter élete. É. és I. sok mindenre rátapint. Okosabb és tisztességesebb, mint gondoltam. Ez jóleső önkritika.

I. 24.

Én augusztusban születtem – és decemberben sokat tudok dolgozni, írni. Van itt összefüggés? (Bár a nyári hónapok és éppen augusztus ilyen aktív hónap.)

Az igazi aszkétában egy faun szenvedélyei tombolnak. S kérdés, az aszkétának kell-e győzni. Egyáltalán: kell-e győző?

I. 26.

Ehrenburg 70 éves, ünneplik. Az az irodalmi divattervező, kinek modelljei mire kikerülnek a kirakatba – a divat megváltozott.

II. 24.

A szocializmus építésénél a vezetőket néha elfogja a *mohóság*. Mohóság, nem a magántulajdon értelmében, hanem abban, hogy az új társadalmat gyorsan felépíteni akarván – elfelejtik, hogy az emberek nem a jövő számára élnek, és többet akarnak kipréselni belőlük a *jövő számára* – mint amennyit ezek, jóérzéssel, adni hajlamosak. Ez nagy baj, mert a törvényhozó, a munkaadó és a hatalom mind egy kézben van. A szándék jósága nem elég – a tettek kegyetlenek. Ilyen veszély ma Kínában van.

II. 25.

Gyengén áll irodalmunk ügye! Az ÉS már két számában közöl lopási eseteket. *Elképesztő, hogy milyen gyenge költőket plagizálnak!* Ez a nagyobb baj...

III. 13.

Az oktatási rendszer vitájához

Az irodalom tanításánál vigyázzunk, hogy a tanár legalábbis ne utáltassa meg az irodalmat.

Máig sem egészen hevertem ki az utálatot, amit a gimnázium a latin és görög irodalom iránt kiváltott. Lehetőleg senki se bukjon meg irodalomból! Ez borzasztó volna. Lehet, hogy a gyerek, aki nem szereti az irodalmat, pl. nemcsak hogy jó mérnök, de talán zeneszerző lesz.

De kitűnőt csak annak adjanak, aki a kötelező kevésnél sokkal többet tud.

Nem irodalomra kell tanítani elsősorban, hanem a választott pálya szeretetére, mely legyen: hivatás.

A pályaválasztásnál van a pedagógus legtapintatosabb segítségére szükség. A pályaválasztási tanácsadás kapcsolódjon a tanítási rendszerbe!

IV. 12.

Furcsa egy április 12-ike. Én, literátor, háromnegyed hétkor nyitom ki a televíziót: Illés Endrét akarom látni, aki egy elbeszélést olvas majd fel.

Ekkor tudom meg, hogy egy ember felrepült az űrbe, és élve visszajött. Számomra ez akkor kezdődött, mikor már az egész világ tudta, rendkívüli kiadások és rádiójelentések keresztezték a világűrt, költők verseket írtak, tudósok nyilatkoztak, politikusok gratuláltak, leányok szerelmesek lettek, és a gyerekek csak Jurij Alekszejevics Gagarint irigyelték. „Az emberiség előtörténete befejeződött, és megkezdődött az emberiség története", idézte egy előadó Hevesi Gyula mondását – mely nagyon szép.

Három nagy szenzáció „folyt" ezen a napon: az ember behatolása a világűrbe, a Szovjetunióban; az Eichmann-per Jeruzsálemben – és a pingpong-világbajnokság Pekingben. – Igazán változatos a műsor... De folytatódnak a gyilkosságok Kongóban, a háború Laoszban, részeg ember megveri a feleségét, gyerekek születnek és gyerekek fogamzanak, a földeken esőt vár az új vetés, egy félig béna szobrász bal kézzel rajzolja új műve vázlatát, pékek zsemlyét szednek ki a forró kemencéből, és tüdőbajosok vért köhögnek. És mindebből mégis talán béke lesz. A mindenféle részegek kijózanodnak, eső hull a vetésre, és az ember ráeszmél a legnagyobb csodára –, hogy ember.

IV. 13.

A televízió először közvetíti Moszkvát. Gagarint fogadják a vnukovói repülőtéren. Milyen egyenesen, milyen könnyedén és vorschriftosan jön a géptől az emelvényhez, és hogyan jelent!

De a legszebb Hruscsov. Nem is akkor, mikor öleli, csókolja, és még akkor se, mikor könnyeit törölgeti. Hanem aztán, mikor mint egy öreg kotlós védi a kiscsirkét, hogy az ölelgetők össze ne nyomják a fiút, mikor segít neki a virágokat elfogadni, és viszi őket utána, majd továbbadva a virágokat, óvja, hogy a hozzá törekvők össze ne nyomják. És milyen jól rendezték mindezt. Hruscsov Vorosilov és Brezsnyev után a családhoz viszi, és csak aztán a kormány többi tagjaihoz, diplomatákhoz, küldöttségekhez. Hruscsov beszéde is okos és jól felépített: Békét! Leszerelést! Ellenőrzést. Internacionalisták vagyunk. Nem kételkedünk, hogy más is elér hasonló eredményeket. A magabiztos nyugodtság hangzik minden szavából.

Talán, végre, senki se gondolja, hogy gyengeségünk az oka, hogy békét akarunk, élni – győzni.

IV. 20.

Minden esemény, a legkisebb és a legegyszerűbb is – történelmi esemény. A rangfokozatoktól most eltekintünk. Az esemény spontaneitás és tudat komplikált egymásra hatásában alakul.

A történelmi materializmus törvényszerűséget, szabályszerűséget ismert fel a nagy események alakulásában, és a gondolkodás-előrelátás területére vezetett át az események megismerésében. Ugyanazt teszik a többi tudományok is, a ballisztika éppúgy, mint az orvostudomány. A spontaneitástól (mely sokszor csak látszólagos) elhódított részek újabb, még a spontaneitásnak alávetett részeket mutatnak fel, de a felismert részek felismerhetőségük által szabályozhatók lesznek. Az irodalmi mű is spontán és tudatos részek – célkompozíció és rátalálás intuíció komplikált egymásra hatása. Minél nagyobb az újonnan meghódított terület, felismerés és kifejezés szintézise, annál jelentékenyebb a mű.

(Itt is arról van szó, amit a *Hídépítők* pedz, az indukció és a dedukció kölcsönhatásáról.)

IV. 21.

Nehéz pontosan megmondanom, mi is az írói módszerem, de talán egy példa segít megmagyarázni. – Mikor pár év előtt egy képesújságban megláttam a Német Szövetségi Köztársaság hadügyminisztere, Franz Josef Strauss fényképét – épp menyasszonyát vezeti oltárhoz –, felismertem benne pontosan azt a figurát, aki 1923-ban Wengrafnak „segített", Kindermannt. „Sokra vitted, fiú", azóta, hogy 1937-ben előhívtalak, bólintottam Kindermannom pontos, újabb arcképének.

Prosperónak lenni, és a varázsvesszőt megtartani egészen!

IV. 23.

1. Banicza a börtönből Bécsbe kerül. Krisztiánisták, akik *csak* beszélnek, vagy züllötten cselekszenek. Visszamegy, börtönbe kerül. Szégyelli őket.

2. Mauthausenből visszajön. Richárd levelét átadja R. feleségének – aki spekuláns. Szégyelli magát, de beleszeret. Követségre küldik.

3. Harmadik felszabadulás. És újra ijesztő csalódás. Mindig csak a viszonylagost éri el a feltétlen helyett. De mindannyiszor magasabb fokon ért, fejlődik és áldozza fel magát.

IV. 25.

Lev Nyikolajevics 1856-ban elkezd egy *regényt*, 60-ban, 61-ben is dolgozik rajta. Címe: *A dekabristák*.

Összesen három fejezetet írt meg belőle, 1884-ben adta őket nyomtatásba – és többet hozzá se nyúlt.

1856-ban kezdődik a regény, mikor az utolsó dekabrista is visszaérkezik (már ti. akik élve maradtak) Szibériából. A helyzet ekkor: „Pahtin tegnapi fáradozásai nem voltak hiábavalók... Petr. Ivanovicsot már több névjegy várta otthon, olyan jelentékeny moszkvai személyiségek névjegye, akik ötvenhatban feltétlen kötelességüknek tartották mindennemű figyelemben részesíteni a hírneves száműzöttet, akit semmiért a világon nem akartak volna látni három évvel ezelőtt."

(Jó kis helyzetecske – úgy látszik, százévenként ismétlődik.)

De nem ez az elgondolkoztató, hanem az, hogy a *Háború és béke* Pierre-je, ez az öreg és már aggkorian gyermeteg dekabrista, és Natasája, akiknek ifjúkorát a *Háború és béké*-ben megtaláljuk, de öregkorukat Tolsztoj soha többé nem érinti – bár az eredeti tervben a *Háború és béke* a nagy műnek csak első része volt.

Miért? Miért tudta megírni Tolsztoj azt az időt, amit nem látott, és nem tudta-akarta azt, ami a szeme előtt ment végbe? Az, hogy olyan messzire hátrament az időben, az érthető. De miért nem vitte előre saját napjaiig?

Ha csak az idő kérdése lett volna, Tolsztojnak igazán volt ideje. De miután megírta a *Háború és béké*-t, utána az *Anna Kareniná*-t írta meg, és aztán mást. Az eredeti koncepcióhoz – Pierre életét továbbvezetni saját koráig – erre nem vállalkozott?!

Miért? Ő csak igazán nem volt gyáva!

IV. 28.

Banicza és Richárd a Koncláger utolsó napjaiban, Banicza tudja, hogy Richárdot nem tudják megmenteni. Richárd nem is akar megmenekülni. Baniczát ez megnyugtatja – és ez a beleegyezés (sőt öröm) önvádba fordul. Megnyugtassa? Vigasztalja? Hagyja? Örül, hogy Richárd egy levelet bíz rá. Richárd kéri, hogy olvassa el a levelet – hátha elveszik a levél (el kell dobni...), akkor szóbelileg közölje tartalmát a feleségével.

Lukács György az a lövő, aki a legjobban céloz és mindig melléje talál.

Ezt kellett volna mondanom a két német irodalomtörténésznek, akik ma délelőtt itt meglátogattak. Eleget fecsegtem és közhelyeket mondtam – ami csak azért nem baj, mert amit ők „kutat”-nak, nem fontos.

V. 4.

Azt hiszem, a mai ifjúság cseppet sem rosszabb, mint mi voltunk ifjúkorunkban, legalábbis nem „huligán”-abb.

És – inkább hisz talán a mi öreges fecsegésünknek, mint mi annak idején.

És ha rosszabb volna? Végre is mi csak egy „kis” világháborút kaptunk ajándékba tehetetlen apáinktól, ők tőlünk egy totálisat, a másodikat.

Aztán csodálkozunk, hogy nem tisztelnek bennünket.

Regény:

I. Akármennyiszer megírták, mégis a Koncláger utolsó napjai. Banicza szeretné megmenteni Richárdot. De mikor látja, hogy ez már nem is akar élni, szinte örül, hogy mást vehet a menetből kimaradók közé.

A felelősség: élet és halál ura lenni, olyan embernek, akinek egy alapállása volt: sose menekülj a társad rovására.

A korrekt SS, aki most se jobb, mint azelőtt, és a helyezkedő gazember!

Richárd átadja búcsúlevelét.

II. Banicza e korrekt SS nőjének házába kerül. Az álöltözéses SS lelövi a korrektet.

Banicza üldözni kezdi, de csak megsebesíti. De milyen szerencsésen az SS-Mann számára. A tetoválás eltűnik a sebbel. Banicza látja, hogy még fegyverre van és lesz szükség, olvasni kezdi Richárd hagyatékát.

III. Mi tartja a reményt? Richárd hagyatéka.

IV. Banicza Richárd feleségénél. Az asszony – a fiú. Cinizmus.

V. Rövid önéletrajz. Ma talán így kellene kezdeni, mint Tolsztoj a bállal kezdi.

Richárd életrajzát (önéletrajzát) talán a *Rottenbiller utcában* kezdeni.

Kossuth Ferenc – Benyovszky grófnő, a láthatatlan. Piatnik kártyagyár és Fábián Anikó borozója. A Mosdóssy lányok és Flóra Klári. A Tihanyi fiú (Culager), Állatorvosi Főiskola és a Petroff cég, a zárt ajtajú tea-nagykereskedés.

Lányok a ház alatti cigarettaszipka-gyárban és a szemben lévő mosodában. A Munkás utcai prostituáltak, a Nick Carter kölcsönző, papírkereskedés, a Sziklai Színház a Szív utcai udvarban – félelem a nőktől és vágyakozás. A halálfélelem rabszolgái vagyunk – aki fél, szabad nem lehet...

V. 7.

...Az olyan nőket szerettem, akiknek semmi se volt elég, akik, ha más nem akadt, a saját mellükkel játszottak, és a saját mellbimbójukat szopták, ha egyedül voltak.

Őket akartam kielégíteni, a telhetetleneket, mert én is ilyen voltam. És ha a Wienerwaldba kirándultunk, a Raxra, vagy csak száz méterre egy döblingi Neurigertől, hatszor tették boldoggá a szerelmes férfit és tizennyolcszor magukat, akik ráncosok lettek és újra megtellettek és szemeik kialudtak és hűséges nedvességgel csillogtak.

V. 20.

Szemek.

Embernek szeme, vágóhídra vitt állat szeme. A ló szeme, mikor megtudja, hogy eladták a sintérnek.

A meggyilkolt szeme.

V. 23.

Az egyik figura (S. E.) szeretné abbahagyni politikai munkáját, és megírni I. Ferenc József életrajzát – mely speciálisan magyar feladat. Mert a *Nagy magyar szatíra* (Széchenyi) adja az alapot, és mert az 1848-1911 korszakot egy személyen keresztül mutatná meg. És ez a személy a feudalizmus és álliberalizmus, önkényuralom és törvényesség hazug egysége, tele gengszteri mellékágakkal, Rudolf trónörökös. – Ferenc Ferdinánd halálba küldése – hisztériával, szerelmi intrikákkal –, szóval „olvasmányos". És a római katolikus egyház – és Habsburg birodalmi és családi törekvések, kapitalizmus, aranygyapjas rend és zsidó bárók stb. stb.

A címe a regénynek, melyet S. E. meg akarna írni, *A mellékszemély a főszerepben*. Egyben a történelmi fatalista materializmus ellen is fordulna, mely „történelmi materialista" „érvekkel" bizonyítaná az ironikusan idézett közhelyet: „Kinek Isten rangot ád, eszet is ád hozzá." Pedig nem így van. Ferenc Józsefnek sohase volt esze, sohase ifjúkori ostobasága, szenilis agg korában se tudott semmit „meggondolni és megfontolni". Ich will – ez volt a fő motívum, és evvel minden aljasságának Isten kegyelméből való érvényét jogosnak találta.

V. 25.

És ha úgy csinálnám meg az egész regényt, hogy első személyben írná valaki, elbújva egy pincében 1956. novemberben. Miért bújik el? Mivel nem állhat se a felkelők mellé – mert látja, hogy mennek óriásléptekkel az ellenforradalom és a világháború felé, és nem állhat a másik oldalra se – mert fél a Rákosi-rezsim restaurációjától...

Ki ő? Egy a politikai életből kiszorított és önként kimaradó ember, aki azért akart I. Ferenc Józsefről írni, mert közelebb fekvő témáról tisztességesen írni nem lehetett. De most folyton a legújabb események izgatják. És Ferenc Józsefről se történelmet akar írni, hanem regényt.

Mert nincs igaza (azaz csak volt igaza) Balzacnak, aki azért találja érdektelennek I. Károly elfogatását és lefejezését, mert az olvasó ezt a történelemből tudja, de az olvasó „remeg a másodrendű személyekért, kiknek sorsáról elfeledkeztek a történetírók".

De hiszen az a legérdekesebb (érdekesebb, mint a közismert eredmény), *hogyan* tükröződtek az események és dolgok a szereplők, történelmi személyek gondolataiban (Shakespeare). Vagy például hogyan emlékezett és pszichológiailag milyen hatása volt Rákosira, hogy Karlstein 1919 telén mint egy pincér saját kezűleg szolgálta fel Kun Béla ebédjét? És az is, hogy Kun *csinált* belőle nemzetközileg ismert hőst. Újra felmerül (vagy ekkor merül fel az új idők történetében) a főalak szerepét játszó mellékalak kérdése. Ilyenek: I. Ferenc József, Sztálin, Rákosi. Aztán a mellékalak, aki főalak. De Berija már csak feltételesen ilyen, ti. hamisított történetkönyvével (*Kaukázuson túli bolsevikiek története*) kezében tartja Sztálint (aki talán fél, hogy ennek a könyvnek valahol külföldön van egy letétje, melyben Berija megírja az igazat), és így és szolgai hízelgésével stb. tartja magát. Egyébként Berija – ezt Malinovszkijtól tudom –, akinek nővére Gorkij özvegyének volt a barátnője, s Gorkij unokája Berija fiának volt a felesége, szintén hajlandó lett volna „rehabilitálni" minket, kiengedni, hogy így népszerűséget szerezzen a döglött Sztálin rovására. A harmadik, sajnos legritkább kategória a főszereplő – főszerepben. Ez Napóleon, ez Lenin, ez Kun Béla és Churchill is. Egy ilyen formában mindent bele lehet vinni a regénybe.

A történelmi regény nem azáltal történelmi, hogy régmúlt dolgokról szól, hanem a hozzáállás által: eseményeket rekonstruál, és ezek értelmét és összefüggéseit keresi; és a jövőt kutatja és mutatja. Nem részekre bontja és egyes vetületeiben mutatja meg a világot, mint a tudományos történelem, hanem a lét és történelem összes vetületeit olvassa le az emberen.

Tehát komplikált egészhez nyúl közvetlenül, indukciót és dedukciót egybevetve; és nem ismeri el a dolgok felismerhetőségének korlátozottságát.

Azt, hogy mit kellene megírni, az író tudja – azt is tudnia kell, hogyan írja meg a megírandót.

Ez a formai kérdés az írónál a lényeget érinti. De a tudományos könyvnél se jelentéktelen. Elsősorban didaktikailag: hol kezdeni? És a bevezetés világossága – matematikában elegánciája – mindenféle írásban fontos. Darwin pl. nemcsak nagy tudós, de ragyogó szépíró is (Utazása).

V. 27.

Klaniczay Tibor gyenge előadása (V. 26.) a történelmi regényről. Oly gyenge, hogy elkészített felszólalásomat csak kis részben mondtam el. De egy viccet nem bírtam nem megereszteni: Klaniczay szerint az élményregény abban különbözik a történelmi regénytől, hogy az utóbbit az író nem közvetlen élmény, hanem adatok alapján írja. Az ott ülő Major Ottóra mutattam. Ha ő ír 19-ről – ez történelmi regény lesz, ha én írok – ez nem lesz történelmi regény? A többit, amit mondtam, jegyzeteimben megjelöltem.

De azért ma sem látom tisztábban, hogy mit fogok én írni.

VI. 7.

„Belső monológban" elmondani a regényt, ez volna a legkönnyebb és legkényelmesebb...

Eredményeit fel kell használni – de egyesíteni egy *szikár*, csontos, megkonstruált, közlő prózájú objektív, harmadik személyes elbeszéléssel...

Ki meri azt mondani, hogy tudja, mi életének értelme? De ki állítja, hogy nincs értelme az életnek. Hiszen ha ebben biztos volna, akkor rég le kellett volna ugrania egy házból vagy egy szikláról, rég a folyóba fojtotta volna magát – de ahogy csak beszél az értelmetlenségről, nem az élet ellen bizonyít, hanem a beszélő ingadozó értelmét bizonyítja.

VI. 11.

Nem lehet Sztálint vagy Rákosit úgy megvédeni, hogy azt hajtogatjuk: „De mennyi jó és helyes is történt az ő idejükben." Így a kapitalizmust, úgy ma Adenauert is lehetne védeni (nagy gazdasági fellendülés). Mert az előbbi szerecsenmosás, nem felel a kérdésre: „Mi minden jó történhetett volna, ha ők nem gátolják?" (Pl. Molotov – Ribbentrop)

Vagy talán az ő érdemük, hogy a szocializmus kibírta őket, és elég erős volt kivetni magából a sok káros gennyet? Nem! Ez nem az ő érdemük, hanem a szocializmus-kommunizmus erejének bizonyítéka.

VII. 15.

Minden kész: a novelláskötetből kiválasztották a közölhetőt, megírtam jó néhány cikket, elkészült a Kína-könyv utolsó fejezete. Nagy erőlködéssel, kedvetlenül írtam *Hol keressem Kína közepét* – és holnapután leadom a Magvetőnek.

Tehát semmi ok sincs (legfeljebb, hogy az üzletekben nincs olyan notesz, mint ez), hogy ne kezdjek bele a regénybe.

Talán csináljam úgy, ahogy sokszor szerettem volna, mint olvasom, Proust csinálta, aki az elejét és végét egy időben írta?

Sok minden csábít erre, de hátha nem futja az időmből-erőmből megtölteni a túl nagy edényt.

VII. 16.

Ez is kezdet, és innen lehetne elindulni?

Banicza feltétlenül elmegy Gombára és Marcaliba – azaz szülőföldjére. És a Berzsenyi-szőlőbe, melyről tudja, hogy ez Berzsenyi szőleje. Beszélgetés házépítésről. A földije (ha így esik) beszél lakásépítési terveiről. Kívül csak a bejárat, konyha, fürdőszoba ablakai – hogy olyannak lássék, mint általában a házak –, de a lakás római mód, egy zárt belső udvarban legyen.

Vagy a másik variáns: a présház, puritán szalmafödél+komfort. Kontrapunkt: panaszkodik, hogy a párt- és járási funkcionáriusok házat építenek, és nem hajlandók onnan elmozdulni, kispolgárok lesznek.

VII. 24.

Közvetlenül Proust után olvasom Remenyik Zsigmond *Őserdő* című könyvét – ajánlották, mert rengeteg „anyag" van benne.

Se az egyik, se a másik! Proust túlanalizál, de R. meg folyton elveszíti a figurákat (néha ugyan újra találkozik velük), s ezen a vékony pikareszk fonalon se lehet regényt felépíteni. Se túl sok, se kevés személyt! De mennyi a nem túl sok? Részletet! De hol kezdődik a túlrészletezés?

10 íves, önmagukban is egész regények kellenek – szóval egy *újrafogalmazott Balzac-módszer*?

VII. 28.

Tegnap írtam Horváth Katának – ezt is a regény érdekében. Horváth Imre írásának megmutatását felesége *megtagadta*! Hivatkozással arra, hogy lánya dolgozik a hagyaték feldolgozásán.

A tapasztalat azt mutatja, hogy évi termelésem kb. 10 ív. Ezenkívül a korrektúrák, régibb írások javítása (*pl. Igéző, Kicsi, mérges öregúr, Kenyér*). A regény 10 ívbe nem fér bele. Tehát önálló 10 íves regényeket kell belőle csinálni – és minthogy lehet, hogy időmből nem futja, lehetőleg a legfontosabb résznél kellene kezdeni. Ennyiben és ebben lenne a balzaci módszer.

VIII. 6.

Az egymásrahatásokat keresi az irodalomtörténet és folklór. Mégpedig így: francia királylányt vett el Árpád-házi király. Vele francia művészek jöttek Magyarországra stb. Ez így van: helyes. De az ilyen nyomkutatás csak egyik mód. Itt van *Arthur Miller* biztosítási csalás céljából öngyilkos ügynöke és *Illés Béla Kalapácsütések*-je negyedszázaddal előbb. Társadalmi állapotok azonossága vezet azonos témákhoz.

Érdekes az ilyen – *irodalmi hatásra vissza nem vezethető* – Proust-Szomory Dezső-hasonlóság. Ugyanaz a sznobizmus, szenvelgés és arisztokratatisztelet – két zsidónál.

Az, hogy Proust összehasonlíthatatlanul tehetségesebb, más lapra tartozik.

De ilyenformán nem minden író Hemingway-utánzó, ha így nevezik is. A *kor* adja a hasonlóságot, a társadalom. Olasz festőiskolákat városok szerint és évszázadok szerint felismer még egy valamirevaló műkereskedő is (a hamisításokról itt nem beszélünk). Másrészt mit von le *ma* Fra Angelico művészetéből, hogy korában elmaradt a többi festő „modernsége” mögött? Nagysága magából a műből él.

Mennyiben hitkérdés a kommunistaság?

Hit – mert vannak mártírjai!

VIII. 30.

Két dolgot kell itt egymástól különválasztani. Azt, hogy itt nem egy regényfolyamról van szó a szokványos értelemben, hanem regényekről, melyek a *Prenn*-ben kezdődnek és 1958 januárjában (Banicza halála) végződnek.

De úgy se, mint a Tryptichon javasolja. Hanem úgy, hogy a *megírás sorrendje* ez legyen *kisregényekben*:

1. Banicza Mauthausenben és hazaérkezése (A választás kínja).

2. Banicza utolsó évei (1956-1958. jan.)

3. Richárd purgatóriuma.

4. Brockdorf-Rantzau.

5. Grácia és az ellaposodás.

6. A középrész, a *Prenn* közvetlen folytatása. Bécs, Moszkva, magyarországi börtön és Mauthausenbe jutás.

IX. 10.

...Rendezem élményeimet. Az elsők, a dajkám és a nevelőnő és Józsa. Ezek nem voltak tudatosak. A második, mikor Dezső onanizált. Ezen az döbbentett meg, hogy a kisasszony először oly vörös lett és haragudott. Aztán, ma már a további jelekből tudom, hogy sajnálta, hogy kárba vesszen Dezső ondója, és magára engedte a fiút.

A harmadik, mikor engem Marci megbaszatott. Vagy talán mikor a nagy Jóska rajtam onanizált.

A negyedik, mikor a nő lett mindenem, és talán az ötödik, hogy egy nagy fasz nagyobb megelégedést ád, mint kis ész. Legalábbis sohase az eszemmel voltam megelégedve, hanem az előbbivel. Bár reggeltől reggelig tízszer is bírtam.

1962. I. 22.-II. 5.

A gondolkodásnak – az írásban való gondolkodásnak – s így az írónak is két útja van. Ha helyesen megy ezen az úton, a legnagyobbtól megy a legkisebbig – vagy a legkisebbtől a legnagyobbig. A döntő: nem szabad elakadni. Nem szabad meggondolatlanul olyat állítani, amit később – hogy újra az igaz útra, helyes útra kecmereghessünk – meg kell hazudtolni. Az igazság természettudományi és morális és esztétikai és társadalomtudományi kategória. Aki elhagyja az igazságot, elhagyja a világot – és önmagát...

II. 6.

Egy író férfi próbaköve: tud-e nőalakot teljes értékűen megjeleníteni.

Ki tudott? Euripidész, Shakespeare, Goethe, Tolsztoj. Még: Dosztojevszkij, Csehov, Maupassant, Flaubert.

Én csak néhány kísérletig jutottam: *Szőlők, nóták, álmok* – és pl. *A Liebknecht lány*-t nem számítom ide. Inkább az öreg Wengrafnét (Korrektúrában olvasom, II. 25. Igen!). De igazán most szeretném a regényben Sophia alakjában a pozitív előjelek többségét hordó intellektuel nőt megformálni.

II. 20.

Mi az *oka*, hogy jó író vagyok? Megmondom a titkot: az, hogy *ellenzéki vagyok*. Az, hogy megtalálom, amit ellenezni kell. Ez ma és konkrétan a kormány elleni ellenzékiséget is jelenti, Kádár mellett, Apró, Kiss, Dögei ellen. Rónai ellen, Nemes Dezső ellen, a restauráció hívei ellen, az opportunista szemlélet ellen, a „helyezkedők" ellen, a Török István (két és fél évre ítélt Vores titkár KB-tag) oltalmazói ellen (l. Rita elbeszélését), sok minden ellen. Ellenzéke vagyok a gyávaságnak – szóval nem konformista. Ez biztosít életet író voltomnak.

III. 12.

Keszi Imre: Szőlőből bor. (Az első száz oldal után)

A modernizmus kompendiuma. Minden mai írásmódot nagyon avatott kézzel ismétel. Másodkéz. Olyan, mint mikor az oroszok megvásárolták (ez a 30-as években volt) a legújabb amerikai autómodellt, szétszedték, és saját gyárukban megcsinálták – és így mindig öt-hat évvel maradtak el a legújabb amerikai modell mögött. Keszi hallatlanul tehetséges tehetségtelen.

Már III. 7-én az Új Írás vacsoráján beszélt velem Köpeczi: a József Attila-díj I. osztályát akarják adni, mert a Kossuth-díjat Hidasnak *kellett* adni. Egyben ócsárolta Hidast. Én: „A Hidasnak adott díjat helyeslem. A helytelen, hogy nekem nem adtok." És Köpeczi utánam jött a kapuhoz, a ruhatárba és újra a kapuhoz.

14-én du. 3 óra. Aczél György hívatott magához. Érve: a József Attila-díj emelése. Ígéret: jövőre.

Én nem hagytam magam rábeszélni. Ha már ott vagyok, megmondtam, hogy három ízben kellett volna Kossuth-díjat kapnom. 1959-ben a párt 40 éves évfordulóján, amikor a *Prenn* is megjelent. Másodszor 1961-ben, ha nem is a szűkebb körben értékes *Hídépítők*-ért, hanem 65

éves születésnapomra – Gorkijnak is 65. évére rendezték a nagy trararamot, és helyesen, mert a 70-et Gorkij nem várta meg. Harmadszor most, az *Igéző*-ért. Azt is megmondtam, hogy most Kassáknak kellett volna adni, aki 75 éves. Figyelmeztettem, illetőleg kérdeztem: „Tavaly nem adtatok, mondván: nem volt érdemes mű. A díjat kapott három író azóta alkotott valami nagyot?" Persze erre nem tudott A. felelni. A beszélgetés folyamán megmondtam véleményemet arról, hogy Berei (Andics úr) a párt politikai kiadójának igazgatója. És arról is, hogy Horváth Márton a Hunnia filmé.

Ő: Akit lehet, meg akarunk menteni.

Én: Helyes. Legyen Berei egy járás tervhivatalának vezetője. Ez szegénységi bizonyítvány.

Végén, látszólag, kegyesen elbocsátott. Megígérte, hogy tesz valamit lakásügyemben, ha április közepén visszajön Kubából. Majd meglátjuk.

Ma megjelenik az ÉS-ben a *Sárga pipacsok*. Ez az én gólom. És a kritikák dicsérete – az ő többszörös öngóljuk.

III. 16.

Király István pár hét alatt visszaadta a *Kicsi, mérges Öregur*-at. Tegnap, miután korrektúrát csináltam a *Sárga pipacsok*-ból – elvittem az *Öregur*-at az Új Írásnak. És megmondtam, hogy Király visszaadta. Tiszta képet akarok látni! És csak ilyen viszonylatban taktikázom. A többi stratégia...

III. 17.

Gratulálni kell Kassáknak, „a díjtalanság magas érdemrendje nagy mesterének".

III. 18.

Meg kellene nézni a „jólét-államot". *Kérni fogom, hogy küldjenek ki Angliába.*

Ehelyett Finnországba küldenek.

IV. 9.

Számomra a kommunizmus nem hit kérdése, tehát ha valamiben csalódtam, akkor nem hiszek. Számomra a kommunistaság létkérdés – pontosabban a létezésé. – Ha nem vagyok kommunista, akkor nem vagyok, létem megszűnt.

És így, ha valami rossz volt – akkor az nem a kommunizmus tévedése, hanem nem-kommunizmus; és így úgy határolom el magam, hogy küzdök ellene mint ellenséggel.

V. 26-27.

Alföld. Azért meg kellett nézni; nem járja, hogy már annyi országot jártam, és még nem voltam az Alföldön...

De azért rettenetes, hogy órák hosszat mindig egyforma a táj – csak a kilométerkövek száma változik az autó mellett. A legfurcsább a lapos Kálvária Szegeden, Mórahalmán – ahol halom sincs.

Zákonyszék: okos tanácselnökné, lelkes könyvterjesztő, a plébános 11-re befejezi a misét és a hívek átjönnek (és ő is átjön és tapsol) a könyvheti ünnepen. Ruházatban semmi különbség. Gyerekek ugyanazt (vasárnap) a délelőtti televíziót nézik, mint a pestiek.

A tiszaszigeti Ferenczi Éva és az ásotthalmi Négyökrű Mária – magasra tupírozott haj az okos kis fején.

A könyvterjesztő (volt fakereskedő, most saját Skoda) végre megmondja: legkeresettebb Berkesi, Passuth és Szilvási Lajos.

Ellenben a *Hídépítő* nem fogy. (Ami nem lep meg.) A zákonyszéki párttitkár kedvence Victor Hugó: *Nyomorultak*.

VI. 24.

A *Kicsi, mérges öregúr* körül sok elismerés, sok vita. Az elismerés többségében jó. Ha úgy dicsérik, mint pl. Szigligeten Majoros, arra azt felelem: „Hogy ti ne túlságosan örüljetek" ...De minek ez a Mathejkáné-cikk. VII. 20-án Illés Lajos (aki *egyedül* kezdte a harcot az elbeszélés közléséért) közölte, a KB-ből telefonáltak: „Ne folytassák sorozatszerűen, az oroszok kissé nehezményezik." Vagy „nehezményezhetnék"? Más, amit Nemes György (az ÉS szerkesztője) mondott VI. 22-én az írószövetségi prózaíró ülés után: Már a *Sárga pipacsok* megjelenése után felhívta egy nő a Kossuth Kiadóból, és feljött a lakására. Szörnyűnek találta azt is, hogy *sárga* pipacsokról van szó. Mert hogy erről írt valami egyetemi tanár, aki Ukrajnában exhumált sírokat, akit aztán kivégeztek mint fasisztát. Nemes azt is elmondta, hogy a nőt nyilván Berei és Nonn György *küldték*. Azért küldték, mert ez a nő ismerte Nemest, valami könyvét lektorálta a Kossuthnál. Szóval Bereiék szívesen csinálnának így kis miniatűr Rajk-pert – velem. Nem túl veszélyes, Rita is így gondolja. Mert érvelni senki se mer. Nem mer, de gyilkolni szeretne. Annyira nem mer, hogy egy pártiskolás „ravaszul" csak az *Öregúr* művészi értékét „kifogásolta". De ott is a többség az *Öregúr* mellett van. Rita azt tanácsolja, hogy ki kell várni a nyílt támadást, és – ha sajtóban történik, a sajtóban, ha pártvonalon, akkor pártvonalon kell legyőzni.

Mellesleg 11-én – bár nem voltam a hivatalos listán – majdnem beválasztottak az Írószövetség pártvezetőségébe. Alig pár szavazat híján. Ha ott vagyok, biztos beválasztanak. Jó, hogy Szigligeten maradtam – nem érdeklődtem, nem izgultam, és így nem kerültem pozícióba. Így egyszerűbb. Csak írásaimban akarok reszkírozni – egyéb vitákból és személyes felszólalásokból kimaradni. Nem szabad tékozolni; öreg vagyok.

Mindig elfelejtem a vizsgálóbíró nevét, és csak megerőltetések után tudom felidézni: Markuszov.

VII. 17.

Margaret Mitchell: Elfújta a szél

Bestseller – jogosan.

Nem adjuk ki – és helyesen tesszük.

De: nagyszerű könyv, vulgaritása, szűk látóköre ellenére és mellett.

Egyetlen könyvű író egy szálon futó regénye. Történelmi és jellembeli önéletrajz. Persze szépíti magát – és mégis őszinte. Ez a nehéz, ezért lett bestseller.

És ezenkívül! Az Atlanta elfoglalása, plusz gyerekszülés. Waterloo és Borogyino (tehát Stendhal és Tolsztoj) óta nem olvastam ehhez foghatót.

Micsoda sznobok az amerikai kritikusok, hogy már nem is említik!

VII. 20.

Most olyan hírek keringenek például a Szépirodalmi Könyvkiadóban, hogy az oroszok „jegyzéket" küldtek a *Kicsi, mérges öregúr* miatt. Tény viszont, hogy a Pravda *augusztus 11-én de. ½12-kor* felkeresett, hogy nyilatkozzam az új űrrepülésről.

Jó volna megtudni, honnan származnak ezek a „diplomatikus hírek"?

VIII. 20.

Néhány nap múlva 7 éve lesz, hogy hazaérkeztem Magyarországba. És csak most debütáltam (új írással) a párt központi lapjában. De helyesen időzítve, ugyanabban a számban, amelyben a Rákosi-klikk végleges kirúgása tétetik közhírré.

IX. 12.

Illés Béla

A történelemben talán nem, de az irodalomtörténetben helyet kap. Emberileg is érdekes. Nagy hazudozó, jó fiú, anekdoták mestere, nagyhangú, begyulladó, okos, műveletlen, és néhány írót és költőt órákig tud idézni. Komplikált lény és nagy zabáló. Bőkezű, ajándékosztó, pénzéhes és költekező.

De egész jellemére talán a legjellemzőbb, hogy mindig két szál gyufával gyújt szivarra vagy pipára, cigarettát sose szív. Impresszionizmus volna jellemét ebből elemezni? Csak látszólag. Ez a gesztus összefoglaló jellemzés.

IX. 12.

Eugène Ionesco különböző nyilatkozatai (Akcente, 1962. április) világosan megmutatják annak is, aki ezt darabjaiban még nem látta, hogy közönséges misztifikátor és sarlatán. A kérdés: nem látják-e azok, akik kiadják és színre viszik, és legfőbb kérdés: a publikum?

X. 3.

Elképzelt beszéd díjkiosztás alkalmával.

Mindig bíztam népi államunk rendíthetetlenségében, és ezért percig sem kételkedtem, hogy megkapom, amivel adósok voltak. Nagyon örülök, hogy ez most megtörtént.

XI. 2.

Egy müncheni nyilaslap közli a *Kicsi, mérges öregur*-at. Ezt Pándi Pál mesélte, és szinte semmi jelentősége. Kérdés, közli-e Rita cikkét – vagy legalábbis az epilógust? Pándi szerint szóba sem kell velük állni. Így volna jó!

XI. 16.

Dr. Pollatschek László elmondja: A 30-as években felhívtak a Kremlbe, Szvetlánának anginája volt. Délelőtt 10 óra.

Egyszerre benyit Sztálin. Nem köszön, nem beszél. Én: Kár volt bejönni, Sztálin elvtárs, az angina ragályos. Csak legyint kezével, nem felel. Az arca fáradt, mozgása lompos – nem olyan az alakja, mint a parádékon. Látszanak a himlőhelyek, alacsony, borús. Hallgat, aztán így szól: Na, mikor megy Magyarországra?

„Ez kizárólag öntől függ, Sztálin elvtárs" – felelem.

És ekkor az arc megváltozik, megtelik élettel.

„Gyerünk, igyunk egy konyakot" – mondja.

Én tudtam, hogy egész éjjel dolgozik, és reggel kiutazik a dácsára. Ez volt a munkamódszere. Persze nem fogadtam el a meghívást. „Nem ihatom – feleltem –, szolgálatban vagyok, innen operálni megyek."

„Na, akkor majd máskor."

Többször is találkoztam vele. Kérdezett, de még azt se mondta meg, hogy miért kérdez. Egyszer azt kérdezte: „Milyen hatása volt a magyarországi Sherapernek? Emlékszik?"

„Igen – mondtam. – Gróf Bobrinszky volt az ügyben a főszereplő."

„Milyen volt a hatása?"

„Nem volt különös hatása. A periratok nem voltak szenzációsak. Én akkor Pozsonyban a református gimnáziumban tanultam, és ott voltak református szlovák fiúk, szlovák nacionalisták, ők érdeklődtek, de különben nem volt hatása."

Dr. Pollatschek nem értette, miért kérdezte ezt Sztálin. – Én azt hiszem, hogy „burszak", azaz szemináriumi hallgató korában ekkor jött el hozzá először Magyarország híre.

XI. 19.

Illés közölte velem, hogy megint (és egyedül engem), egyhangúan ajánlottak Kossuth-díjra. Őszintén megmondtam: már csak a pénz érdekel. Az, hogy nem kaptam meg az idén, kitűnő reklám volt, és ilyen szempontból sajnálom, hogy a jó reklám megszűnik.

1962 előzetes mérlege

1. Az év elején kezdett regény egy önálló része (fele, vagy jobb, ha harmada) az év végéig elkészül.

2. Kisregény átdolgozása. Nem sok munka, de fontos. Új címe: *Elejétől végig.*

3. Három tárcanovella – a Népszabadságban. Máig megjelent kettő.

4. Cikkek a *Mélytengeri áramlás*-sal kapcsolatban, Illyés-Reismann *Balaton*-ja, Egészségügyünk kisebb rosszulléte.

5. *Oldás és kötés*-ből filmnovella; számos feljegyzés Jancsó számára. (Sok munka.)

6. Kína-könyv sajtó alá rendezése (majdnem semmi munka).

Miből adódnak sikereim, helyesebben az életkoromhoz képest nagy aktivitás?

Ha nem történik velem Lager, börtön, akkor én is csak elzüllök, vagy gerincem törik, és rosszabb író volnék, mint voltam.

1. A nagyon nehéz körülmények felfokozták az életerőt és szenzibilitást. Mint ahogy azzal a szaruhártyával sikerült először a szemoperáció, melyet egy éjjel jégszekrényben kellett őrizni, mert nem lehetett azonnal transzporálni. Az útilapu is jobban gyógyítja a sebet, ha egy napig +2-3 fokon kínlódik.

Persze sokan bedöglöttek lelkileg az ilyen nagy megerőltetésbe – itt aztán van egyéni és jellembeli különbség.

2. Az alkotás egyik, ismert szabálya: Nulla dies sine linea, de van egy másik is, kevésbé felismert – a diszkontinuitás adta robbanások, melyek az ellenzékiségből táplálkoznak (előzetes fogalmazás).

3. A gyerekkori első alapélmény (táj, életkörülmények) fölé, mellé kialakult egy új alapélmény. Teljes szellemi képességgel felfogott alapélmények, melyek minden érték újraértékelésére kényszerítenek.

4. Átérzett és felismert kettős módszer – dedukcióból kezdődő indukció, erős kontroll és átérzés, keresztüllátás.

De ez (vagyis amit csinálok) még nem volna művészet, ha nem volna még egy valami, ami a legfontosabb:

5. Az arányok érzése, megtalálása, kifejezése.

Itt a művészet, de a tudomány is az arányok tudománya, akár biológiai, akár matematikai.

Így dinamika – és mértéktartás.

XI. 20.

Siker!

Október 6-án a VI. kér. küldöttválasztó gyűlésen szavazásra tett javaslatomat valamennyi szavazattal elvetették.

Ma, XI. 20-án Hruscsov beszédében közli Lenin eddig közzé nem tett levelét – mely értelmében és lényegében az én javaslatommal megegyezik.

De most inkább folytassuk a művészetről való elmélkedést! A mérték- és kiegyensúlyozottsághoz az is kell, hogy a művész műveiben legyen kiegyensúlyozott és mértéktartó, de az életben expanzív, féktelen, makacs legyen – vagy ilyen *is* legyen.

XII. 13.

Tegnapelőtt (elvben) elfogadta a Szépirodalmi, amit másfél év előtt még nem mert kiadni. Este megtaláltam itthon az *Elejétől végig* korrektúráját. De közben – a földalattiból felfelé jövet úgy szédültem, hogy a korlátba kellett kapaszkodnom.

Ma Cserépfalvinál sok idegen nyelvre való fordításról tárgyaltam. Most fáj a májam.

67 éves korában az ember tudja, mit ér a siker, a postumus... Csak Ica jó.

XII. 29.

Elhatároztam, hogy a Banicza-regényt egyelőre félreteszem. Ez az „egyelőre félreteszem" beismerése annak, hogy nem tudom az 1945 utáni időt megírni – vagyis nem vagyok különb a többinél, akiknek „trilógiája" és „tetralógiája" itt *megakad*. Szóljon mentségemre, hogy ebből az időből nincs tapasztalatom és közvetlen élményem. Hát mentegetődzni lehet, de az, hogy mentegetődzni kell, elég baj. És csak akkor jogos, ha 55-56-nál fel tudnám venni a történet fonalát. De ebben nem vagyok biztos. Persze újra van mentség – az öregség és fáradtság...

Sajnos őszintén meg kell mondanom a fiúknak az Új Írásnál: Ne legyetek igazságtalanok és a jövőben ne mondjátok, hogy amit adok, nem olyan jó, mint az *Elejétől végig*. Ez a teljesítményem plafonja. Nagyon félek, hogy így lesz. De azért az *Isten ostora* még jó lesz. És – ha lesz kedvem dolgozni, írok még jót. De lesz-e kedvem?

1963. I. 4.

Megjelent az Új Írásban az *Elejétől végig.*

Elég tragikus érzéssel és ízzel fogadom.

Az eszem tudja, ez a plafon, jobbat nem írok.

De az érzésem, az életvágy csitítja, kétségbevonja az ész ítéletét. „Hátha!”

Nos, ez a kettősség, ez a *hasadás a művész természetes állapota*, amikor alkot.

I. 8.

Sokan leírták, még többen gondolják: „Az író, kinek pártigazolvány van a zsebében, megszűnt író lenni.”(...)

Pedig a pártkönyv azt jelenti, hogy fokozott felelősséggel tartozik a világnak, a pártért is felelnie kell. Nem pedig, hogy őt a kiskönyv felmentette a gondolkodás – és cselekvés – kötelessége alól.

III. 9.

Tény:

A Magyar Nemzetben megjelent támadás után rögtön írtam Visegrádról Illésnek: „kiállása kapcsolatunk próbaköve.”

Erre, miután Tatay cikke az ÉS-ben megvédett – kaptam tőle egy sürgönyt, hogy 15-ére ír rólam (ez a Kossuth-díjra is utalás). Hasonlóképpen telefonált. Tegnap itt volt Diószegi, neki Illés (pedig írtam Illésnek, hogy neki és Tolnainak szóljon) nem szólt.

III. 11.

¾ 6-kor felhív Pál Ferenc. Bemutatkozik mint a Magyar Nemzet szerkesztője és Jász Dezső barátja. Visszakérdezem: – Ő a Magyar Nemzet szerkesztője?

– Igen.

– Hogy merészel maga csirkefogó engem felhívni?

– Én nem vagyok csirkefogó.

– De annak a lapnak szerkesztősége csirkefogó, Mihályfival az élen. Végeztünk.

Kapásból feleltem így – de helyes volt. Ha ők pár nap előtt még feltételeket állítottak Diószeginek, Abelovszky cikkét pedig visszautasították – és ma felhívnak, a legjobb eredményt ilyen elintézés váltja ki.

Ez jólesett!

Este ¾ tízkor felhív Tolnai. Őt állítólag egy másik Kossuth-díjas: Benedek Marcell méltatására kérte fel a Magyar Nemzet. Most Rajcsányi kérte, hogy Tolnai rólam írjon.

Ez már az eredmény?

Vagy a Hruscsov-beszéd (l. Népsz. III. 12.) kapcsán akartak a Magyar Nemzeték provokálni?

Ez ellen szól, hogy ma a Népszabadságtól telefonáltak és novellát kértek.

No, és Hruscsov nem tudta, hogy Kun és Pjatnyickij és Blücher és Posztisev és folytathatnám a sort – tiszta emberek voltak. Undorító!

III. 14.

Kossuth-díj átadása után, sok jelentéktelen beszélgetés után én mentem Kádár Jánoshoz.

Kértem, hogy – bár tudom, sok a dolga – olvassa el az *Elejétől végig*-et. Olvasta. Ő – mondta – úgy van ezekkel a dolgokkal, mint Lóth. Nem mer hátranézni, hogy sóbálvánnyá ne merevedjen. Hiteles és jó írásnak tartja az *Elejétől végig*-et, de aggódik, merthogy a szomszéd dolgáról beszél, és hogy nem szerez-e örömet az ellenségnek? Esetleg kötetben jobb lett volna, mint folyóiratban.

Én: Nem értek egyet Kádár Jánossal. Erről írni nemcsak internacionalista jogom, hanem kötelességem is. Továbbá az a véleményem, hogy nem szabad bekötni a sebet, mielőtt kitisztítottuk volna a gennyet. Szóval azt mondtam, amit sokszor végiggondoltam.

III. 22.

Beszélgetés Szirmaival

1. Lakást a Varázs utcában augusztus-szeptemberre kapok.

2. Külföldi kiadások ügyét megtanácskozza, és aztán értesít.

3. Népszabadság állást fog foglalni az *Elejétől végig*-vitában.

4. Ezt már ő veti fel: a film néki nem tetszik. A „munkakielégülés” kérdését veti fel, elrontotta a novellát. Én: „Nekem tetszik a film.”

Rényi Péter kritikája az *Oldás és kötés* filmről: „száraz dialektika”, ő a német műveltségű, az Angelus Silesius-idézetet „folklór”-nak nevezi.

IV. 1.

Az *Igéző*-ből koprodukciós filmet javaslok. Szovjet táj, szovjet rendezők, csak az első rendező legyen: Jancsó és a címszereplő Barsi Béla, aki a filmben kitűnő.

V. 26.

Fizikai közérzetem koromhoz és körülményeimhez képest elég jónak nevezhető.

Írói közérzetem viszont rossz.

Egyrészt – és talán ez az érdekes –, mert aligha fogok már jobbat írni, mint az *Elévült tartozás* sorozat; másrészt, mert erős nyomással akadályozzák éppen ezeknek az írásoknak kiadását. 1. Nem adják ki könyvben. Helyette flastromként a mostani könyvnapra a *Prenn*-t adták ki 3. kiadásban; 2. „felsőbb” utasításra mindenáron megakadályozzák a külföldi kiadást.

És az Iljicsov-Hruscsov-támadások Jevtusenko stb. ellen, itt is éreztetik hatásukat.

V. 27.

Fekete Gyula: Az orvos halála

Ott tapogat, ahová én mutattam, de tovább tapogat – arrafelé, ahol most én vagyok. Küzd a pesszimizmus ellen, helyesebben pesszimizmussal. Ez utóbbi több és jobb és őszintébb. Talán egy-két lépéssel közelebb jutok a dolgok feltárásához, ha megírom a *Trend*-et és a *Banicza* végét.

De látszik: nálam nélkül is elvégzik ezt a feladatot.

Szomorú megnyugtatásom, de Fekete Gyula könyve okos, tehetséges, tisztességes – és örülök, hogy elküldte a fiú nekem a könyvét. Ritkán örülök a küldött könyveknek.

VI. 7.

Aczél György

hosszas huzavona után kiadta az utasítást a Szerzői Jogvédő Irodának, hogy

„kötetben meg nem jelent írásaimra ne adjon jogot külföldi kiadóknak".

Végre a „várjunk még Józsi bácsi" szavak után világos beszéd (lásd: levelezésemet a Szerzői Jogvédővel).

Én pedig a tárgyalások után a magam szolgálati útjára léptem: átadtam a levelemet az Írószövetség pártbizottságának. Állapítsuk meg: ha az én írásomat nem lehet megmutatni külföldön (bár itt nem támadják), és megjelenésük után (hát legyen: az *Igéző*-ért) Kossuth-díjat kaptam – igen, állapítsuk meg, hogy mi a baj, és milyen kommunista vagyok ilyenformán én.

VI. 9.

A szerelmi kapcsolatok változásának társadalmi okai:

1. A *szüzesség*, már nem követelmény.

2. A *vagyon*, már nem fontos.

3. A *származás*, semmit sem jelent.

Ehhez járul:

1. A *nemi betegségtől* való félelem megszűnt, mert nincs már.

2. Az *abortusz* könnyű

Továbbá, a jobb életkörülmények a nő szexualitását fenntartják, és a férfiét is.

Így megmarad a férfi bika-tulajdonsága – de a nő, aki nemcsak gyereket akar, tízszer annyi férfit is kívánhat kielégítésre, mint amennyit a legerősebb nemiségű férfi adhat. Ez az iniciatíva így kerül át a nőhöz. Ugyanezért gyakori, hogy nők tartanak el (házasságon belül) erős szexualitású férfit – mert a férfi kevesebb és könnyen kap nőt. A valláserkölcsi béklyók lehullottak, Dezséri és pártfarizeusok szónokoltak – az ösztönök viszont uralkodnak. Baj ez? Miért volna baj? Az emberiség kihalásáról szó sincs. Az ember a szexuális társadalmi feladatot teljesíti, az emberiség szaporodik, mint még soha.

VI. 14.

Trend

A modern építészet, a nagy kvantitás és forma értelmében adott újat.

Óriás dolgokat akart, meglepő új formákat – de csak egy életformát tudott elképzelni. De tulajdonképpen azt se. Ha egy lakást megtervezett, a tulajdonos abba nem hozhatott bele újat, az már kilógott volna belőle. Harminc könyvvel több – már szeméttelep, már egy gyerek – lakásínség.

Az jó volt, hogy a felesleges díszeket elhagyta, lekotorta a gipszet. De ezt egy forma jóvoltából tette. Nekem az új forma a simaság, egy tartalmas és tiszta – nemcsak higiénikus, de ez is – de az élet összetartója volt. Életek fölé fedelet, védelmet adni – ez az építész feladata. Védeni a fület a zajtól, a szemet a vakoskodástól, a helyiségek legyenek átszervezhetők, kinek a könyvei, kinek a születendő gyerekei javára; legyen olcsó, hogy könnyen megszerezhető legyen – különben semmi értelme. Jó levegő, játszóterek, fürdők. A közlekedés legyen közel, de se zaja ne zavarjon, se az úttesten átmenő gyereket ne kelljen félteni.

És mi minden még...

VI. 23.

Írói-emberi fejlődésben *nékem a balszerencse segített. Darvas Józsefnek a szerencse ártott.* Ez nem szabály, de vannak kivételek. Amit most Darvas a *Részeg eső*-ben megkísérel (igaz, nem végez el), nagy számvetés, a tisztesség, az emberség keresése sokkal nagyobb pozícióból, mint az enyém – aki nem ütő voltam, hanem ütött.

Kérdések

I. A nagy kor szüli-e a nagy művet?

a) Igen. Pl. Michelangelo, Rafael, Shakespeare.

b) Nem. Pl. Ferenc Jóska kora: Adyt; Horthy korszak: József Attilát, Biedermeier kor – Marxot, II. Nyikolaj Oroszországa – Lenint. A sort nem folytatom: a természettudományt-orvostudományt néha éppen hogy torz korszakok viszik előre.

63. VII. 12.

Kína összes követelései károsak, helytelenek, szörnyűek, kivéve egyet, a territoriális követeléseket. Elvégre egy népnek, melynek nem elegendő a termőföldje, *békés úton* át kell adni a szinte lakatlan jó földeket.

Egyébként precedenst maga a SZU szolgáltatott. Lengyelországtól elvette a keleti részeket és Galíciát, Romániától a Duna torkolatát és Bukovinát, Csehszlovákiától a Kárpátalját. Viszont Távol-Keleten már *Sztálin visszaadott* egyet-mást Kínának.

Romániát, ha kiugrik a KGST-ből, karanténgyűrűbe kell szorítani. Most mutatkozik a kár, hogy Kádár romániai utazása idején kijelentette, hogy minden szép ott és gyönyörű. Pedig egy dél-afrikai nemzetiségi politika volt már akkor is zsidók és magyarok ellen egyaránt. Nos, ez nem játszik szerepet, de most rá kell őket kényszeríteni a tisztességes szövetségi és nemzetiségi politikára – a szép szó nem használ.

VIII. 7.

Közölték velem, hogy a Varázs utcában szeptember 15-iki beköltözéssel kaphatok egy 2 szoba hall+kisszobás, összkomfortos, hideg-meleg vizes lakást, nagyszerű kertben, földszinti. Tehát mindazt, amit akartam és O. Sz. akart. De minthogy ő mostanában nem hajlandó a jelenlegi lakásból kiköltözni – ezt cserébe átadni –, nem kapunk semmit.

Nem kaphatok egy egyszobás lakást se – mert a párt nem támogathatja egy házasság szétválását.

Ezt én mind nagyon jól értem. Sohase a józan ész győz – még ha a másik ész klinikai értelemben se józan. Szabály, az szabály. Eszem ágában sincs tiltakozni. Ellenben veszek egy OTP garzont – ennyire még futja.

Szerencsére a dolog nem is ért váratlanul; egész nyugodtan viselem.

Ma láttam az Europe (fr. folyóirat) magyar különszámát. Tőlem a *Nyírfa* jelent meg. Bár az *Igéző*-ről volt szó. Szabolcsi terjedelmi nehézségre hivatkozott. De miért nem adta *A Liebknecht lány*-t, melyet nekem *privátim* dicsért. Itt is kontrakiválasztás.

VIII. 11.

Egyébként az utolsó fél évben több kitűnő könyv jelent meg! *Darvas József* rettenetes erőfeszítése, *Fekete Gyula* jó kisregénye. *Szabó Magda:* Pilátus; ez a *Kassák-könyv*; *Illyés Gyula* versei és *Zelk Zoltán* is képességei csúcsán! A folyóiratokban *Galgóczi Erzsi, Galambos Lajos* és *Csurka* ragyogó szatírája. *Mért rosszak a magyar filmek?* Jól állunk!

VIII. 14.

Az irodalom a legkomplikáltabb tárggyal foglalkozik, az emberrel, aki emberfeletti alkotásra képes – és hitványabb a legrondább görénynél – és ez néha egy személyben. Sőt, mindig a görény és az Isten harcában. És hazugság, hogy az egyik vagy másik osztatlanul győz és uralkodik.

Így kell totalitást látni és láttatni. Ezt empirikus felsorolás éppoly kevéssé éri el, mint a misztika. Retrospekció és jóslás, bizonyítás és látomás együtt; ez kell.

VIII. 25.

Trend

Tudni akarom, mi történt velem? Talán nem tudom? Tudom, de csak a hogyant. A miértre vagyok kíváncsi – ezt se így kellene mondani, a miértet is tudom. A miért részei érdekelnek, a kapcsolódások, szerkezetek, a pillérek és a gyámfák – és mi a puszta dísz. Az, amit rárakunk az életünkre, mint egy érdemrendet vagy egy melltűt – melytől azonban nemcsak a gyomrunk, az agyunk sem változik. Tudjuk, hogy talmi a tű, vagy hogy hiába vettük – az érdemrendekről ezt még pontosabban tudjuk.

És tudom, ez az utolsó társadalmi kapcsolatom, az egyetlen, ami összeköt a világgal. Ha ez a közlésvágy nem volna, csak egy magányos zugot keresnék, mint a kimúlását érző állat. De a kimúlását érzi-e az állat? Vagy azért bújik el, mert érzi, hogy gyenge, s csak rejtőzve érzi magát biztonságban. Tehát: élni akar.

Nálam ez mi? Míg a fájdalomtól vonítunk: ez még élet. Az utolsó perc, az csak egy tudat nélküli hördülés, a végső erőfeszítés után a levegő kitódul a tüdőből.

Nos, ha leírom vallomásomat, ha még bennem maradt a vonítás vágya, és a dicsekvése, és a magam sajnálása, akkor még nem vagyok egész egyedül és nem mindegy, hogy nyomtalanul eltűnök. Létem még létezik a tudatban, és összefügg minden létezővel, és akar valamit.

VIII. 28.

A tizenkilences mártírok – mondja Lassu Baniczának – a vesztőhelyen azt mondták, a siralomházban azt írták: „Mi meghalunk, de az eszme él!" Nem volt igaz, ők meghaltak, és az eszme se él. Nem tetszik? Hát így? „Mi élünk, de az eszme nem él" – Így jobb?

IX. 29.

Helsinki

Minden ember egyforma jogú élőlény – melynek ahhoz is joga van, hogy ne legyen pont olyan, mint a másik.

És nincs is két egyforma ember – csak néha, az idegen látja őket egyformának. De az anya az ikreit is meg tudja különböztetni.

Ég kékje sötétacél szemek tükrében nézi magát, fenyők fekete szemöldöke fogja körül a gránitból csillogó tiszta vizet.

A finn építészetről. Kényelmes, beilleszkedés a természetbe. Jó beosztás. Nincs „hall" – ez a pesti alkóv, mely sem feladatával, sem méreteivel nem szolgálja a hall fogalmát, hiszen a hall a terem, mely a sok földszinti helyiséghez vezet és belső lépcsővel a hálószobákhoz.

Egy helsinki munkás lakása kétszobás, 51 m^2, szövetkezeti építkezés, nagyon jó kivitelű, komfortos, persze minden apró. A maximális szövetkezeti lakás 100 m^2.

Nálunk talán a társadalmilag elavult hall helyett lakókonyhát kellene építeni, ahol pl. barkácsolhatnak a gyerekek (vagy a papa), és a szobák rendben maradnának.

A *közlekedés* legyen elég közel, (és megközelíthető) a munkahelytől, iskolától, de elég távol is, hogy a természethez alkalmazkodjék.

Védjen, nemcsak eső, hanem hideg, meleg, piszok, por és lárma ellen.

Ragyogó példák.

Gyülekezeti hely az új helsinki egyetem mellett az erdőben.

A tamperei főiskola.

A taivolai magasház-építkezések az erdőben. A kis családi házak ideje elmúlt.

Az építészet legyen optimálisan kényelmes és ezen keresztül szép. Általában egy kényelmes karosszék lehet ugyan csúnya, de egy kényelmetlen sohase lehet szép...

X. 8.

Róma

A követség nagyon kedves, a repülőtérről való hazajövetelt megoldottuk városnézéssel, melyet tegnap a Péter-templom, ma a vatikáni múzeum futólagos megnézése követett. Alaposabban csak a Sixtusi-kápolna és a Stancákból Attila. Aztán a Pantheon és a St. M. sopra Minerva!

Óriási a Pantheon! Monumentálisabb és őszintébb, mint a Szent Péter-templom (ahol most, mint egy sportpályán, a bíbornokok tribünjei állnak). Zsinat, ahol talán zsinatolnak is. Az bizonyos, hogy a katolikus egyház roppant megújulásokra *látszik alkalmasnak* lenni. De Isten?

Nem a sok, autóban járó, sőt autóbuszon közlekedő bíboros a furcsa. Kiábrándítóbb a megszámlálhatatlan és csupán ízléstelenséget árusító kegyszerbolt. De ez sem a lényeg. Hanem talán az a négy bronzoszlop (melynek bronzát a Pantheonból szedték el), mely a Péter-templomban a nagy baldachint tartja – ahol a pápa trónol: Szent Péter sírja felett. Ez már a sátán hivalkodása!

Sixtusi-kápolna. M. egy szűk hodályba belefestette az egész világot – mert kevesebbet nem is érdemes.

De ez a Krisztus? Pogány. És az üdvözültek nem látszanak boldognak. Annál boldogtalanabbak a kárhozottak...

Az új épületeket eddig csak felületesen láttam. A Mussolini korabeliek hencegők.

Az újabbak közt sok a nagy inkubátorszerű. Kívülről a zöld üvegű épület (irodaház) érdekes. Rengeteg lakást építenek, és sok, ahol kiírják: *Kiadó.* Most megfizethetetlenül drágák.

A lakás, az élelem drága, a kisautó stb. olcsó. A fene megeheti! A helsinki és tamperei lakásépítés szebb és valószínűleg jobb is. Persze itt még semmit se láttam belülről.

X. 10.

Hát a pénz megjött, több mint 200 000 lírám van. De mennyi ez? Egy pár cipő a kirakatban 2-3 ezer – egy ebéd több mint 1500. Egy autó már 450 000-ért kapható – és részletekre –, vettem egy csomag Pall-Mall cigarettát – 500. Rémes! Pénzgondjaim vannak! Azt hittem, megcsalt a huncut olasz, de aztán megmagyarázták, hogy 500 £ a normális ár. A kaszát vásárló paraszt hozzám képest világfi, mert legalább beszélni tud.

Előbb megnéztem a várost (már sokat láttam), aztán fogom elolvasni, hogy mi az, ami megragadott. Persze a haldokló gallust jól ismerem a képekről. Római arcképszobrok – komoly nagy naturalizmus. Tegnap nagy munkanélküli-tüntetés: néhány sebesült, sok letartóztatás. Boldizsár Iván látta. A jó újságírónak nekiszaladnak az események.

A kongresszus szörnyű „Gitt-egylet”. Talán jó is, hogy nem értek egy szót se. Egyébként rosszul érzem magam, esténként hőemelkedés. Beszéltem Ignotus Pállal. Szeretne hazajönni. Nem hívtam, mert ez nem lesz könnyű. Ő „megbocsátana”, gondolom, a hazának, de a haza nem fog megbocsátani. Szerencsétlen ember, és azt hiszem, pénze sincs. Felajánlotta, hogy angol kiadásban segítene (kiderült, ő íratott egy londoni kiadóval), de megmondtam, hogy az angol kiadásokra Peter Owennek (Duczynska Ilona útján) van opciója. De ajánlottam, próbálja elhelyezni az *Isten ostorá*-t.

Általában azt hiszem, hogy nemcsak a hőemelkedés miatt érzem rosszul magamat – bár gyönyörű és érdekes a város –, nagyon egyedül vagyok ebben a szép világban. *Vagy egyszerűen túl öreg koromban értem el ide.*

Jó, jó! De mifenének gyűjtök tapasztalatokat, úgy fárasztva magamat, hogy nem lesz erőm, időm valamit is írni!

X. 13.

A Société Européenne de Culture

Közgyűlés befejeződött. Sőt elhatározták, hogy a jövőben ez nem Européenne, hanem Mondiale lesz, vagy valami ilyesféle. Senkinek semmiféle haszna ebből nincs és nem is lesz. Nagyképű fecsegés, pénzkidobás. Vannak, akik azt mondják, hogy érdekes emberekkel lehet ilyen helyen megismerkedni. Én csak unalmas magyarokkal beszéltem. Köztük Korach Mórral, aki rettenetes szófosó, hülye. A többi jobb. De egy japán, akivel angolul kínlódtam, se érdekes – legalábbis itt és amit mondott – semmi.

Én Gitt-egyletnek neveztem az egészet, Boldizsár Iván: hámozott levegőnek.

De valakik, prolik dolgoznak, hogy ezeknek a hülye összejöveteleknek a költségeit összehozzák.

Én előre sejtettem, hogy ennyi az egész, én cseppet se vettem részt a Kongresszus „munkájában" – azaz nem szólaltam fel (amihez fordító is kellett volna). Néztem a várost, s ebből valami hasznom – talán – származik. Ma, ha minden jól megy, Firenzébe jutok. Aztán tovább. Vissza Rómába azért jövök, mert repülőn hazautazni a legkényelmesebb.

X. 14.

Az új római pályaudvar:

a vasbeton épület szögletessége megszűnt! A fedél roppant ésszerű-szép ívelése és a hangfogó berendezés – vagy épületalkotás új, szép és jó.

Pisa nagyszerű, de gyalázat, így amerikaiasan, átfutni egy városon.

Firenze: Ma első nap Firenzében. Keresztelőkápolna ajtói és mozaikjai, a S. Maria del Fioriban Michelangelo Pietà-ja. Michelangelo Medici-sírjai. Autóút Fiesoléba (ahová még el kell menni), ez az, ami megmaradt. De nehéz. Részben, mert influenzás vagyok még mindig, és egészben, mert 67 éves korában már ne városnézzen az ember. Ha Ica itt volna, akkor igen!

X. 15.

Uffizi képtár Jegyzetek a Katalógusban
Giardino de Boboli

Hát szép ez a kert, és itt néha még madárcsicsergést is hall az ember. De ide is felmegy az ezernyi autómotor hangja, és a kék eget lökhajtásosok fehér sávjai keresztezik. Ebben a kertben – legalább annyira, mint a képtárban – látszik, hogy Firenze egy tehetséges nép pompás városa. Érzékeny, kegyetlen, rajongó és racionális. És ez nemcsak volt, hanem van!

X. 17.

Firenze

Utazás Milánóba. Kocsiban végre nem amerikaiak, hanem angolok. Sokat nevetnek. Az egyik tényleg elegáns, a másik kettő rendes.

Mi az ember jellegzetessége: *előre tudni*. Pl. tudom, hogy a vonat 2 perc múlva indul. De azt, hogy ma megyek, már két hete tudom, és hogy Milánóba fogok menni, ezt már jóval előbb tudtam. De ha mindent előre tudunk, jó-e? (L. *Szamárbőr*) Csak úgy jó, ha akaratunk szerint a körülményeket változtatva (és megkerülve) az eredményt befolyásolni tudjuk.

Egyébként a vonat 1 perccel előbb indult, mint az óramutató szerint mennie kellett volna, aztán 30 méter után megállt, aztán csak pár perc késéssel indult el végleg. Hát így van ez!

Bologna sajnos csak vonatablakból. Nagy lakásépítés a mai budapestihez hasonló típusban, ha ugyan nem több. Viszont Firenzében, ahol egyetlen gyárkéményt se látni az egész város felett, építkezés is kevés. Meglepően kevés az építkezés a *Prató*-ban, mely 10 perc vonaton Firenzétől és roppant iparváros.

Firenze-Bologna hegyes vidék, rengeteg alagút és viadukt. Bologna után síkság, jó föld, kitűnően megművelt. Így megy ez Pármáig. A parcellák szeder- vagy olajfákkal választódnak el, a fák sora egyben szőlőlugassal van összekötve.

Párma egész lapos. A Certosa di Parmának a vonatról a nyoma se látszik.

Milánó. Az állomásnál várnak a Milano Nuovóból. A pénzember barátnőjével megnézzük a pompás felhőkarcolókat, felmegyünk a Pirelli-ház teraszára. Őnagyságánál iszunk aperitiveket, és aztán egy pompás halspecialitás vendéglőben vacsorázunk.

Eddig minden szép, és 12-kor szép szolidan otthon vagyok. De fél 2-kor még nem alszom. A szerződés vázlatát akarom megírni. Az első szó leírásakor orrvérzés, szívdobogás és nagy ijedség. Sikerül egy órán belül orvost hívni. Megnyugtat: az orrvérzés meghűlés következménye. Orvosságot is kapok még az éjjel. De reggel és másnap megismétlődik az orrvérzés.

Elhatároztam, hogy abbahagyom a turistáskodást, és vasárnap, 20-án repülőgépen visszatérek Rómába – ami meg is történt.

Most itt vagyok Rómában, hol van még elég néznivaló, csak nagyon gyengén érzem magam.

A szerződéstervezetet a Milano Nuovo elfogadta, de aláírni *ma*, hétfőn fogja a pénzember Gianfranco Ferro – és ide küldik Rómába, ahol elutazásom előtt alá is írom. Ez azonban a legjobb esetben is csak holnap történik meg. Nagyon előnyös szerződés volna – de ha meglesz se biztos, hogy érdemes volt ennyit vesződnöm. Most bevásárolni megyek.

X. 21.

Az ember furcsán érzi, hogy kevés a pénze – pedig nem kevés. És attól is elszoktam, hogy az egyik üzletben valami 7000 és a másikban ugyanaz 20 000 lehet. Utálatos!

X. 22.

Magamnak eddig egy pár meleg alsót vettem valami 7000-ért és egy könyvet Nervi építészről 6300-ért. Ritának még Milánóban egy Missa Solemnis Toscanini-lemezt 9000-ért...

X.23.

Végre megtaláltam a Trevi kutat – és Olga Szergejevna kívánságának eleget téve 10 lírás nikkeleket dobtam bele.

A kút – mely nem elég öreg római viszonylatban – nagyszerű. Olyan vad barokk – hogy ez már megint felséges.

Sokat jártam régi utcákban, félelmesen méltóságos paloták között. Este Boldizsár Iván előadásán – francia nyelven, melyből egy szót se értettem, utána Boldizsárékkal és Déry Tiborékkal a Piazza Ferrara kiskocsmájában jó és *olcsó* vacsora. Olcsóbb, mint ahogy én

szoktam vacsorázni. Én ügyetlenségemben sokat költök közepes ebédekre és taxira. Olyan országba kell menni, ahol az ember tud beszélni és személyes barátai vannak. No, meg ügyesnek is kell lenni. Déry a magyar akadémián lakik, és ketten napi 1000 lírát fizetnek, Boldizsárék a követségen ingyen, még kitűnő reggelit is kapnak. Igaz, Boldizsár előadásokat tart (tegnap az Einaudi könyvesboltjában).

Nekem, aki sokkal szegényebb vagyok, több pénz kell. Pl. a jó öreg Bologna.

Mit csinálok, ha a Milano Nuovo nem küldi el a szerződést? Nem lett volna kiút Milánóban Mondadorival lekötni – amit ő akar, az *Elejétől végig*-et?

Apropos! Déry-tanács: csak dr. Boythával tárgyalni a Jogvédőben, esetleg rá hivatkozni.

X.31.

Epilógus

Megérkeztem, és ez nagyon jó. De megint betegen, mint a kínai út után. Már negyedik napja fáj a nyakam, alig tudom a fejemet forgatni.

Sok mindent tapasztaltam, láttam és részben megértettem. Ez persze jó. De ha így kifáradok: hogyan használom majd.

Az, hogy van egy kitűnő szerződésem a Milano Nuovóval? Talán nagyon jó. Egyébként Éva Rossitól jött egy talányos sürgöny: „Várjon szerződés aláírásával." Amivel nem várhatok, mert a szerződést aláírva még Rómából expressz-ajánlva elküldtem. Tehát Éva magyarázatát várom.

A régiségek és műkincsek? Persze ezt jó volna látni, mert semmiféle kép vagy leírás nem tudja érzékeltetni a Pantheon nagyszerűségét (majd Trendet is elküldöm Rómába).

Az emberek. A pincér nem munkás. Munkást nem láttam, iskolásokat annál inkább (az iskolából kijövet, hazasietve, könyvkereskedésekben, kölcsönkönyvtárak előtt tolongva).

Az új építkezés volt a legfontosabb, mert ezt sehol se látja és érti az ember. A *Nervi*-könyv, amit hazahoztam, talán a legértékesebb – és persze amit láttam. Frau Militte luxuslakása és Éva Rossi cementpadlós összkomfortja egyaránt érdekes.

A *Geloso,* amit hazahoztam, valószínűleg csak játék; írni én már csak kézzel fogok.

Érdemes-e olyan országba utazni, melynek nem érted a nyelvét? Hát nem sok értelme van. Idehaza gondolkodni, a hazai viszonyokból meghúzni a koordinátákat azonban mégiscsak *kell*.

Aztán jó volna úgy utazni, hogy az ember a barátaihoz megy.

Én csak németül és oroszul tudok – és nincs kedvem se Kelet-, se Nyugat-Németországba utazni. A Szovjetunióból is elegem volt. Újságból is meg tudom húzni a koordinátákat.

A legjobb nekem Visegrád – ha elmúlik a novemberi köd. Ica kijöhet szombaton, vagy pénteken, ott még a Gelosót is használni tudom és írhatok.

Hacsak addigra eldöntöttem, hogyan mondom el vagy mondatom el Trend Richárd szomorú történetét – az „eset"-et.

XI. 27.

Egy hónapja, hogy visszajöttem Olaszországból, méghozzá egy vírusos influenza következményeivel, betegen. Csak most kezdek fizikailag „normális" állapotba kerülni. Mégis, az írói munka pihentetése, úgy látszik, jó hatással volt. Újra, többszörösen megírtam az *Álmatlan éjszakák* c. elbeszélést – bár még javítani kell rajta.

Ezenkívül: 1. Kafka, Tvardovszkij és – az opportunizmus; 2. Olaszországi jegyzetek; 3. TV-rejtvény; 4. Az export is szót kér c. cikkeket (5 felelet a Népszabadság körkérdésére).

Igaz, hogy ez együtt se több mint 1 ív – de mégse kevés.

A *Trend*-del, a formával máig se vagyok tisztában.

Ki mondja el?

Mikor?

Hogyan?

Milyen sorrendben?

Állítólag életem sincs biztonságban, „mondják".

XII. 6.

A vadászok becsületesebbek, mint az állattenyésztők. Nem becézik zsákmányukat, melyet majd megesznek.

És innen – most – értem, miért nem szerettem a József-legendát? Mert a lübecki konzulfi, a Königliche Kaufmannok utóda az előtte érthető őstörténetet idealizálja-realizálja. A vértelen csalásokat, a tisztességtelen „tisztes haszon"-t.

Én nem Jákob-párti, Ézsau-párti vagyok. Nem Thomas Mann, a nemes polgár, hanem a vadászok mélyéig és magasságáig jutott plebejus, kommunista.

Bár *ma már* egy csirkét se tudnék lefejezni – de megenni annál inkább. A hagyományok ereje és bosszúja.

Az egyetlen komolyan háborúellenes *nép* mint nép a brahminista India. A többi fecsegés. Ha egy tehenet meg lehet ölni, egy tehenet! – akkor miért ne lehetne egy embert, aki nem is ember.

Egy Ézsau-történet? A bibliai adatokkal és polemizálva a József-legenda Jákobjával?

Kinek van erre ideje?

XII. 7.

– Eltűnt az öregségtől való félelem, az éhségtől való félelem, a vagyonért való rettegés.

Tűnőben a betegségtől való rettegés.

Ha jól tudnánk elveszteni a halálfélelmet, nem úgy, hogy más halála céljából tudjunk készen lenni életünk feláldozására, ha még egy ideig rettegnünk kell is, hogy miattunk meg ne haljon más – rendbe jönne ez a föld, és nemcsak ember, állat se kellene hogy féljen.

– No, és a poloskák...

– Talán hagyjuk utoljára a poloskák életéről való elmélkedést.

– Szóval van hézag az elméletben.

– Van! Te vagy a hézag.

– Tehát haljak meg?

– Próbálj inkább élni, mert nem élsz.

– Vitatkozom.

– Kukacoskodom. Kukac vagyok.

– Nem a vitától.

XII. 19.

Talán még tudok valamit írni. Icával való kapcsolatom nagyon szerencsésnek látszik. Egészségem labilis, de ha vigyázok, kielégítő: érdemesnek tartom vigyázni.

1964. I. 1-től-VI. 1-ig

Kész

I.	1. Elévült tartozás kb.	140	A Szépirodalminak kell kihozni Könyvnapra
	2. Prenn Ferenc hányatott élete	355	
	3. Híd	253	
	4. Visegrádi utca	275	
	5. Keresem Kína közepét	180	
		1683	= kb. 67 ív
II.	1. Versek mesék kb.	80	
	2. Elbesz. regények kb.	120	
	3. Publicisztika kb.	260	
	4. Újra a kezdet kb.	120	
		580	= kb. 22 ív
	Összesen:	2423	= 90 ív

Megcsinálandó:

1. Trend	100	
2. Banicza	120	
3. Ézsau-eset	20	
4. Kennedy-eset	100	
	340	old. 13 ív

1964. I. 30.

Minthogy a Szépirodalmi propagandaosztálya nem engedte, hogy Szabó Jóska írja a propagandát, én írtam egy flekk ars poeticát. Azt hiszem, jól sikerült, Ritának tetszett: „Ehhez, evvel kapcsolatban kellene egy cikket írni" – mondta.

AZ ELÉVÜLT TARTOZÁS

Közérthető – és bizonyos értelemben közérdekű –, alapjában egyszerű elbeszéléseimet adom közzé, munkásságom zömét; már nem sok, amit ehhez hozzátenni remélhetek.

A közérthetőség nem menti fel az olvasót a gondolkozás terhe alól, mert az író ugyan igyekszik az élet által feladott rejtvényt megfejteni és arányos formába szerkeszteni, de azt szeretné, kívánná, hogy az olvasó arra is figyeljen, valódi-e, igaz-e a megfejtés. Mindig úgy akartam írói munkámat végezni, ahogy József Attila kívánta: „az igazat mondd, ne csak a valódit".

Ez minden valamirevaló író, művész kívánsága, de ugyanezt kívánja minden tisztességes ember is. Más dolog – és ezt már az olvasó dönti el –, hogy milyen élményintenzitással sikerült igazat és valódit általános érvényű, azaz maradandó formába önteni. Ha sikerült, akkor a kimondottság által a művész feloldja az érthetetlent, a káoszt. A sötétség megvilágosodik; tűzhányó fehéren izzó magva szemnek elviselhetővé válik. Ami egyszer megtörtént – vagy megtörténhetett –, megmutatja értelmét és a jelent már mint múltat tudjuk felfogni, a jövőt mint jelent látjuk.

A kimondhatóság és kimondottság oldja fel a zűrzavart, mely úgy *válik elévültté*. Tartozásom pedig: az igazival és valódival szemben vállalt adósság, az elkötelezettséghez való és ebből eredő *tartozás*.

A kissé elvont magyarázkodás után meg kell mondani, hogy kevésnek tartom, amit valóban adni tudtam. De meg kell ismételni azt is, hogy történeteim egyszerűek és úgy hiszem, nem is unalmasak. (Ez tegnap elküldött nyilatkozatom *másolata*, 8 fogalmazvány eredménye.)

Úgy hiszem, Lenin fogalmazza meg a dolgot körülbelül így: „forradalmi helyzet akkor keletkezik, ha a proletariátus nem akar és a burzsoázia nem tud úgy tovább élni, ahogy eddig élt." Tessék, vizsgáljuk meg, fennáll-e ez a helyzet? Én úgy látom, gazdasági téren a Nyugat sokban megjavította – *a marxizmus ismeretében* – helyzetét. De a létbizonytalanság és valami egyéb (amit Osborne, Sillitoe stb. fejez ki) elbizonytalanították a proletariátust, s elbizonytalanodott a burzsoázia és a burzsoá állam is.

Egy másik, másfajta elbizonytalanodás a kommunistáké, akik – az ún. „személyi kultusz", vagyis a bürokrácia mint a proletárérdektől idegen réteg manifesztálódása előtt – bíztak a párt csalhatatlanságában, erőszakuk jóra törekvésében.

Most ezt bizonyítani kell, ti. a tévedések és önkény kiküszöbölhetőségét és a cselekvésben való jogot.

De ez haladás – ha a tetteket a való világ tényeivel kell igazolni és egybehangolni.

De hol vagyunk még ettől, és hol vagyunk a bürokrácia idegen, elidegenedett, ellenséges rétegeinek likvidálásától?

II. 3.

Azt, hogy a párt ügyeibe nekem, a párttagnak nincs tényleges beleszólásom, azt sajnos már természetes dolognak tartom, megszoktam. De tények mutatják, hogy valahol a személyes dolgaimról és rólam nélkülem határoznak egy hivatali szobában, sőt a határozatról engem értesíteni is feleslegesnek tartják.

Így hát egy beszélgetés kapcsán 1964. I. 27-én értesülök Timár elvtárstól, hogy volt egy agitprop-határozat, melynek értelmében az *Elejétől végig*-et nem engedik további publikációra. (Eredmény: múlt évi könyvnapi könyv meg nem jelenése és külföldi kiadások megakadályozása. Következmény: Reims-Pen klub-eset és Pándi Pál felszólalása.) Nos, megváltozik-e ez az agitprop-határozat? És helyes volt-e? És ki felelős?

Eddig így jártak el:

1. Kifelé: Kossuth-díjat kapok 1963-ban.

2. Legbelül: az említett határozat.

3. Középütt: A Népszabadság nem vesz tudomást a Kossuth-díjról, nem ír az *Elejétől végig*-ről.

Ugyanakkor és nem utasítás nélkül megtámad a Magyar Nemzet és az Írók pártszervezete, melyhez fordultam, és Tóth Dezső kibújik a válaszadás elől.

Ostoba és magát ütő bumeráng taktika. De ha ez így van, mit várhatok a párttól? – melynek csalhatatlanságában hinni már régóta nem lehet.

II. 4.

– Ne boncolj, mester, mert a szent inkvizíció eretneknek fog kikiáltani.

II. 11.

Élek! Credo, quia absurdum

II. 16.

Berda Jóska: fokhagymaglóriás, bölömbikahangú, lúdtalpú, édes énekű angyal – a tisztaság csírájával körülvett mosdatlanság.

II. 17.

(Szembesítés) *Az új komponensek*

A háború után a szeretkezés vágya fizikailag és lelkileg is fokozódik.

És *elmúlt*

1. a nemi betegségektől való félelem visszatartó ereje

2. a terhességtől való félelem visszatartó ereje

3. a társadalmi „morál” visszatartó ereje

4. Az életkor és fiatalság hosszabb volta

5. Jólét

Ennek következménye:

a) gyermekszaporodás

b) abortusz által való csökkenés az emelkedő, de nem teljes jólét idején és országaiban.

III. 2.

Befejeztem a *Trend*-et – holnap az is postára megy.

III. 3.

Banicza halála

B. Látod, diplomata vagyok

Lassú. Rossz foglalkozás. A külföldön élés mindig lecsúszottság, diplomatánál ezenkívül foglalkozás is a lecsúszottság.

B. Nem akartam mondani, de észrevetted.

L. Nem volt nehéz.

B. Gondolod, a régi világban is lecsúszott ember lett diplomata?

L. Az is, és más is. Lehetett úgy lecsúszott, mint Esterházy Pál Londonban, Széchenyi ismerőse. Olyan fényűzően élt, hogy a lordok is csodálkoztak. De ez is lecsúszás volt, nem is számítva, hogy pénzügyileg tönkretette magát. Aztán, fiatalember, nem a követ.

B. Én ezt a kalandot nem szeretem. Az „akreditált kém" nem kockáztatja a bőrét. Ha ügyetlen, másnak lesz belőle baja: neki csak a karrierje romlik el.

III. 7.

Reformista párt:

az MSZMP, az SZKP, ez tény, és ezen nem is lehet változtatni – egyelőre. És mert nem lehet, nem kell. A legtöbb, amit tehetnek, hogy megőrizzék változási lehetőségüket arra az időre, mikor újra forradalmi párttá lehetnek – mikor újra kell forradalmi párt. Mert ma, hiába is akarna az lenni, nincs forradalmi szituáció Nyugaton, és a keleti (kínai), afrikai forradalmak is inkább soviniszta, mint szocialista-internacionalista irányt vettek.

Mikor forradalmi a szituáció? – ezt Lenin pontosan megmondta, „Ha a proletariátus nem akar úgy élni, mint eddig, és a burzsoázia sem tud úgy élni, mint eddig", kb. így.

De az angol, francia, amerikai proletariátus még soha ilyen jól nem élt – és így akar élni, mint most. Ugyanígy a burzsoázia. (Olaszország a leggyengébb láncszem – de Észak-Olaszországban a helyzet – a nyugati országokéhoz hasonló, délen nyomor van, és ez folyton örvénylő forgást teremt.)

Továbbá: nincsenek ciklikus, egyre elmélyülő gazdasági krízisek.

Miért ez a nem-forradalmi fejlődés a nagy kapitalista államokban?

1. Mert tanultak a Szovjetunió létéből, és „jólétállamokat" hoztak létre.

2. Mert ideológiájukat a marxizmus felhasználásával és figyelembevételével tették anti-marxistává.

3. A háborús készülődéssel ellensúlyoznak minden gazdasági krízist.

A Szovjetunió azt teszi – és mást nem is tehet –, mint igyekszik a nép gazdasági igényeit kielégíteni, ami által a nép érdeke, hogy a szocialista állam fennmaradjon. Továbbá békét és leszerelést akar, mert biztonságban érezheti magát egy jómódú államban, ipara és mezőgazdasága a békés termelésben is teljesen foglalkoztatott, és végül a fegyverkezés megszűntét esetleg krízis követi a nyugati országok túlfejlett és kapitalista módon vezetett országaiban. És békét akar, mert a szocializmus humánus céljai ezt követelik. (A sorrend, ahogy felsorolom, nem fontossági sorrend.)

Az ún. ideológiai offenzíva jelszó, melyet a tények és tettek nem igazolnak. Szó, tett nélkül, gazdasági alap nélkül. Pedig volna tennivaló. Először a marxizmus korszerűsítése, „világszínvonalra" emelése. Azaz, észrevenni a kapitalizmusnak azt a fejlődésirányát, melyet Marx még nem láthatott – mert nem mérhette le; pl. a marxizmus hatását és a Szovjetunió létének befolyását a burzsoá államokra.

De van-e eszmei offenzíva? Még rendes reformista politika sincs. Például hallgatnak, mint szar a fűben, a román álbaloldali és fasiszta nemzetiségi politikáról. Illyés Gyuláé az érdem, hogy áttörte ezt a hallgatást. De hol tehette ezt? Párizsban! És nagyon jellemző a román-kínai közeledés ebből az aspektusból, és a paradox De Gaulle-Mao diplomáciai elismerés.

Közben a kínaiak jogos felháborodása itt süket fülekre talál, és legfeljebb pánikhangulatot vált ki. Pedig Kína fejlődése vagy a „frizsiderszocializmus", vagy a soviniszta Japánhoz hasonló irányba fog menni – se így, se úgy nem a kapitalizmus hasznára.

De pl. kínaiak betelepítése és autonómiája a Szovjetunió keleti részén vajon nem volna-e szocialista elvű tett? Az volna! Éppúgy, mint a romániai magyar kisebbség egyenjogúsítása és autonómiája. De most a kínai-román közeledés a zsarnokságok barátsága, melynek nevetséges kakasszimbóluma a De Gaulle-koncepció.

III. 9.

Banicza

Kezdet: 1948 Moszkvában, ahol követségi tanácsos. Eljön hozzá Lassú Jóska. Összehasonlítás Mauthausen és egy szovjet láger közt. Jobb a szovjet láger, de a jelszavak, melyek alatt a foglyokat tartják, szocialistáknak akarnak látszani – ezért aljasabbak. Lassút és Sztálinékat fasisztáknak tartja, magát kommunistának. Banicza gondolatai Brockdorf-Rantzauról, Csicserinről és saját diplomáciai semmittevéséről.

A vége: Moszkva, nem is olyan messze Mauthausentől. Baniczának tenni kellene valamit, törött a gerince, a halált választja – mely magától jön.

A Vorovszkaja u. a. volt Povarszkaja. Kevés ember, elegáns külföldi autók. „Minden megvan", konstatálja Lassú, mikor félénken, de anélkül, hogy hátranézne, kémleli a terepet. Az Arbat, a bérházak, az eklektikus stílusú házak, az afgán követség, a svéd követség, a másik oldalon a kis polgári eklektikus palota – ez a magyaroké. A Lenin-iskola gyönyörű, XIX. század eleji háza, mely most múzeum, a Rosztov-ház és előtte még (bár már azt szeretné látni) a szecessziós íróklub – mely szabadkőmíves-páholy volt.

Besurran, bejelentik (ezt már sokszor elgondoltam), találkozás Baniczával. Visszamenet a Legfőbb Bíróság épülete; undor.

III. 23.

Ma átadtam a Szépirodalminak a két kisregényt. Cím: *Ante, apud... ultra trans*

I. *Újra a kezdet.*

II. *Trend Richárd vallomásai.*

kb. 10 ív. Várni akartam még, javítani...

De erre több, mint elég az „átfutási idő”

III. 27.

Egy magyarnak nehéz túljutni „árvaság”-komplexumán, azon, hogy „mi magyarok oly kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is meg kell bocsátanunk”.

De ha túljut ezen, ha nem bocsát meg az apagyilkosnak, akkor könnyebben eljut az egyetemesség gondolatához, nem kell a „nagy nép”-szolidaritásba zsugorodni, se szláv, se indogermán, se egyéb Firmák becsületét védeni, igazságosan láthatja a fejlett és művelt és gazdaságilag elmaradt és „primitív” népek ügyét – nem akarhat atombombát se magának, se másnak, és tudja, hogy a győzelmes háború is elvesztett háború. Nem vallhat hamis jelszavakat, nem ismer el kétféle morált, és tudja, hogy csak úgy élhet, ha mások is élhetnek.

III. 28.

A rádió és TV diktatórikus. *Tudja,* TUDNI VÉLI? MIT KELLENE MONDANI, és mondja anélkül, hogy érzékelné: hogyan reagál reá a közönség. Ezért egyik legfontosabb technikai újítás volna (ha még nincs vagy nem tökéletes), hogy a leadóállomás a diktátor-diktátor szeme láttára regisztrálná a hallgatók számát, a be- és kikapcsolt állomások reagálását.

A mozi, a színház ezt rögtön érzi. A könyvnél még (nálunk) az eladott példányszám se ad megbízható statisztikát. – Mondjuk: az antikváriumba került példányok adnak – de csak jó sokára – megbízható információt.

IV. 16.

A Hitler-fasizmus

Tudjuk, *kik* csinálták (vagy pontosabban kik voltak a vezérek) és miféle „emberek” voltak. Azt is tudjuk, *hogyan* csinálták, sőt ezt pontosan.

De miért? Mi a logikátlanságuk logikája, éppen a német fasizmus változatában. Mi a „végcél”, ha elérik a világuralmat – kipusztítván az „alacsonyrendűeket”. Ők végzik az alacsonyrendű munkát is?

És a legfontosabb: mi vonzotta a tömegeket?

A hatalomvágy abszolutizálása a vezetőknél – és relatív kiélése a szubaltern lelkekben.

Mennyi ebből a kommunisták bűne „Volksbegehr gegen Preussenregierung”? és Sztálin szimpátiái?

Magyarság 1964

Beszélhetsz, mondhatsz, szólhatsz, amit akarsz. Mindenkiről és minden dologról. Csak beleszólásod nincs menetükbe.

Demokratikus centralizmus

Demokrácia: járhat a szád.

Centralizmus: fenn senki se hallgat rád.

IV. 27.

Megírtam: *Az őszinteség lépcsőin*-t.

V. 7.

Banicza végnapjai

I.

Lassú Jóska megy a Vorovszkaján a magyar követség felé. Tudja, hogy Banicza a követség titkára; mások már jártak nála. A Vorovszkaja. Legfelső Bíróság, követségek, rendőrőrszemek, detektívek. Emlék: a padlókefélő a csomaggal. Elmegy a követség előtt, továbbmegy. A volt Lenin-iskola most irodalmi múzeum. A Rosztov-ház: írószövetség. Az út végén, a Bulváron Kupec Kommunista magosház. Visszafordul. Jónak találja a kölcsönkapott felöltőt, elszánja magát, hogy bemegy a követségre, de nem a főkapunál csenget, hanem besurran a mellékutcából, mert ott nem kell csengetni, autók járnak ki-be. Nem akarják beengedni... Végre Banicza személyesen jön ki – átöleli. A jó szavak, a szép szobák, a szeretet. Emlékek 19-ről. A pénzre, amit B. ad, nem kell nyugtát adni. Az ebéd: tányérok, villa, kés. Banicza bemutatta a feleségét, nagyon kedves. Magukra maradnak; az asszony kimegy, és az előszobában megszagolja Lassú kabátját: szegényszagú, penészszagú – arra nem gondol, hogy aki hordta, katona volt. A beszélgetés most komolyra fordul. Mi az oka, hogy Lassú Lágerbe került? Diversio. Igen, de hogy volt lehetséges? A német KP hibája a „Volksbegehr" és Volksentscheidung... A K. Béla-eset és a magyar rádió. Lassú elképzeléseit Banicza nem fogadja el. A német-szovjet kérdés. „Most Brockdorf-Rantzauval foglalkozom" – mondja Banicza. De az, hogy Lassú már visszajött és nemsokára Magyarországba kerül, íme, a bizonyíték, hogy minden jóra fordul. Lassú is reménykedik és fél. – Mindentől fél. Elmegy.

Családi megbeszélés először hármasban. Banicza felesége Trend „özvegye", a fiú Trend fia. Aztán kettesben: Banicza „karrierje".

II.

Banicza tanulmányozza a diplomáciát. Brockdorf-Rantzau és a német-orosz kapcsolatok kérdése izgatja. Ismét szeretne írni. Elképzeli az első fejezetet. Szeretne Csicserinről adatokat. A külügy archívumát szeretné használni. Hűvös, sőt gyanakvó válasz. „Az anyag nincs összegyűjtve, nem is teljes." És nem tartják aktuálisnak a Csicserinnel való foglalkozást.

Banicza felesége unja Moszkvát. És Londonba készülnek. Banicza nem is bánja, a Brockdorf-ügy elalszik benne.

Banicza szolgál az ügynek. A szocialista országok érdeke mindenekelőtt. Egy pesti utazás alkalmával értesül: Lassú „valahol" újra eltűnt.

Munka és családi ügyek nem hagynak időt, hogy Lassúra gondoljon. Bajok Trend fiával. Elszemtelenedik. Kihasználja Banicza pozícióját. Eztán ellenzékieskedik; otthagyja a „szülői" házat. Banicza felesége örül, hogy nincs vele a fia. Így szabadabb. Féltékeny is mindig; Banicza mellett akar lenni. A fiát bőven, túlságosan ellátja pénzzel, Banicza viszont spórol, főképp az állam pénzével. Nem szeretik: „nehéz pasas".

III.

Banicza húga és sógora, a vasas. Amit ezek elmondanak, azt nem lehet saját maga előtt szépíteni.

Banicza unja a feleségét, a munkáját, saját magát, öngyilkossági gondolatok.

56.

Most mit kell menteni, mit kell megsemmisíteni. És azután minden jól megy majd? Jól! De tartásom? Trend fia „megmondja a magáét" és disszidál.

Valami jó kezdődik. De hogy végződik? A párt csalhatatlanságában való hit megszűnt. De a jó szándékban való hit – nem.

Banicza és az ifjú Trend, itt maradt menyasszony.

Az asszony „hőbörög".

Banicza tudatosan agyondolgozza magát.

Ennél az oldalnál tartottam, mikor meghozták az *Elévült tartozás* szerzői példányait.

V. 10.

Trend fia erős, kisportolt (szül. év 1940 vagy 41).

„Ká szüleim kissé túlméreteztek. No, ha rendőr kérdi, hogy hány éves vagyok: »elmúltam tízéves.« Ha csaj: »egy évem maradt még az egyetemen.«"

Apját nagyon erősnek, nagynak, férfiasnak képzeli, aki utálná Baniczát, a rendszert és az anyját. Hamletnek képzeli magát.

És az utolsó beszélgetés Baniczával: Te is csináltad ezt a link hadovát és most újra kezdenétek ezt a süket dumát. „Felszabadulás." És most megint fel akartok szabadítani. Te, aki félrebaszni sem mersz, felszabadult főkommunista. Pedig szeretnél, új élet hirdetője. Vagy tévednék? Már nem tudsz? Hát csak szabadíts, de nélkülem, mert én olajra lépek. Elegem van belőletek.

V. 22.

Lassú Jóska: „Kommunista voltam és maradtam. De se most, se ezután nem fogom hinni, hogy a párt valami misztikus lény, mely sohase tévedhet." Ez volt a rettenetes. Emlékszik: ha a GPU lefogott valakit, mindig azt mondtuk magunknak és bizonyítgattuk másnak, hogy ez az

intézmény csak ellenőrzött tények alapján intézkedik. Aztán amikor lefogtak bennünket, azt hittük: „Végzetes tévedés.” Ma már látom: nem tévedés. Le kellett fogni, aki eddig merész volt bármilyen formában a fennálló államhatalom ellen lázadni. Eleinte nem értettük, hogy volt ott forradalmi tiszt, felkelő kronstadti matróz, magyar, német, lengyel, bolgár kommunista, öreg bolsevikiek – és mindezeket összekeverték a lágerben rablókkal és tolvajokkal. A nagy francia forradalomból ismert: „amalgám”.

Nem volt itt tévedés! És ha Sztálin őrült volt – ez a mellesleges faktor... Nos hát „őrültség, de van benne rendszer”. A bürokrácia, mely biztosítani akarta a helyét. És ki kellett selejtezni azokat, akiknek személyes érdemük volt és akik jó képességűek. Mert egy diktátort csak az szolgál megbízhatóan, aki vele áll vagy bukik; tehát érdemtelenül, csak a diktátor kegyelméből állhat meg posztján – tehát együtt fél a „gazdájával”.

„Tehát én is ilyen vagyok?”

„Nézze, Pista, ha ilyen volna, akkor én nem ülnék itt magánál, és ha itt lennék, óvakodnék őszintén beszélni. – De hiszen azért követségi tanácsos maga, mert diktátor számára nem megbízható. Ez tiszteletteljes száműzetés. Otthon maga kellemetlen volna. De titkolja el, hogy esze van, és titkolja el, hogy van véleménye. Mert abból nagy baj lehet.”

„Túl pesszimista, megviselte idegeit a láger.” – „Gondolja? Nos, szeretném, ha bolond volnék és ez üldözési mánia lenne. De félek, hogy tökéletesen józan vagyok. Nagyon félek, hogy nem az üldözési mánia beszél belőlem, hanem a józanság... Egyébként, gondolja, hazajutok?”

„Ez csak természetes!”

„Mert ha nem hazafelé, akkor egy nap Szibéria felé visz a vonat.”

„Nevetséges.”

„Próbálja siettetni a hazautazásomat.”

V. 29.

Banicza István családfája

Az apa Banicza György. A *Prenn*-ben elmondom, hogy a két fiával együtt a kaszálásból vitték el.

Most, amikor Berzsenyi ügyében Gombán jártam, megállapítottam, hogy Baniczát (valójában Banicz Györgyöt) a közösben learatott grófi asztag mellől vitték el, egy Garas nevű, másik paraszttal együtt. Tehát a tény még fokozottabb, mint az én leírásom. Csakhogy Baniczát nem a fiaival vitték, a fia, úgy hallottam, néhány év előtt halt meg – a lánya most is él. Az apa, a két legény fiával, Löbl Lipót marcali zsidó volt, az egyik fia József – kb. úgy menekült, ahogy leírom, és ahogy Mathejka János menekült Vácott.

De innen kezdve a fiatal Banicza megint változik és Horváth Imre életéből vesz szabadon felhasznált anyagot. Pedig igen jól tudom, hogy Horváth Imre ipari munkásoktól származott, a háború alatt az Ericson telefongyárban dolgozott, és ő volt a sztrájk vezetője. Körülbelül így megy ez a többi figuránál is – miközben valamennyinél introspekció is közrejátszik –, és azt hiszem, ez adja hitelességüket.

Mathejka Rita közli velem, ez olvasói véleménye: „Nincsenek nőalakjaid.” Ez igaz, legalábbis kevés, és másodszerepűek ott is, ahol vannak *(Wengraf)*.

És félek, a Baniczában ugyanaz lesz a helyzet. De talán megírom a *Túlszép lány*-t...

VI. 1.

Könyvnapi tapasztalatok

23-i dedikálás a Nemzetinél. Jól megy. Persze Szabó Magda tízszer annyit dedikál – de ez természetes, és teljes megelégedésemet cseppet se bántja.

24. Ugyanaz.

25/27. Pécs, Komló. Elég jól ment, és a társaság is kellemes.

28. Csepel. Egy értelmes kérdés nincs. A főkérdező összes kérdései a *Visegrádi utca* első tíz oldalára vonatkoznak. Résztvevő talán 30, ezek legtöbbje is kényszerültnek látszik. Könyvtárosok stb.

Ugyanaz, mint tavaly az Egyesült Izzónál.

30-án a Nemzetinél egyenes adásból TV. Azt mondtam, amit én akartam mondani: három kész forgatókönyv van a könyvben. Egy „monstre” színes *Attila*, egy fekete-fehér játékfilm, az *Igéző*, és egy rajzfilm a *Galambok*, de nem tolakszanak a rendezők.

Onnan taxin Lajosforrás. Szép séta reggel és kedélyes, és eredményes könyvnap Tamási Áronnal és sok, nekem kedves emberrel. Jól érezzük magunkat.

Megható a Leőwey Klára Gimnázium „Hóvirág” természetjáró csoportja: fillérenként adják össze a pénzt, és vesznek egy *Visegrádi utcá*-t. Mulatságos egy Hendel nevű ember és a felesége. Elmondják, hogy egyenesen az autogramért jöttek ki Lajosforrásra – ami rém megható volna, csak kiderült, hogy a német vizsla szukájukat hozták párosítani Kisházi Iván angol vizslájával, a nagyszerű Fülessel.

Szerencsére nem voltam úgy meghatva az autogramgyűjtő lelkesedésétől, hogy ne tudtam volna Icával együtt nevetni megjelenésük fő célján.

Angyali eset!

Jó volna még dolgozni. Fellépésem nincs és nem is lesz és ne is legyen egyhamar. Sajnos mindenféle lakás, szerkesztés stb. adminisztráció és nyaralás következik.

És a legszebb: éjjeli út le Szentendrére. Az autóbusz fényszórói a fák törzsét, az út menti füvet világítják. Aztán lejjebb akácvirág, akácvirág, akácvirág fürtökben, egész fákban, oly mozdulatlanul, mint az öröklét. Csak az illat árulja el, hogy lélegzenek, élnek.

VI. 3.

Azért vagyunk olyan mohók, mert az éghajlat nem kíván tőlünk nagy megerőltetést. Az éghajlat: Magyarország éghajlata mérsékelt. Ezért lehetünk mi mértéktelenül élénkek, szomorúak, lusták és sportrekorderek, és tudósok és írók és – már aki – nagy muzsikusok.

Az olaszt felhangolja, de el is bágyasztja a sirokkó; a svédet keménnyé teszi a tél, de a szesz sohase fagy be. Mi bort iszunk és a virtus kedvéért iszunk, nem mint a német, aki alvássegítőnek használja az italt.

Mi a mérsékelt égöv mértéktelenségei vagyunk – és nagyon jól értjük más világok örömét és baját. És néha bánjuk, néha még örülünk is, hogy a mi nyelvünket idegen meg nem tanulja – elég, ha mi értjük az övét.

És sajnáljuk, hogy honfitársaink az egész világon szétszóródnak és külföldön kapják a Nobeldíjat – de meg büszkék is vagyunk erre – van miből tékozolni...

VI. 4.

A párttag párttag volt és igaz ember – a pártnak mindig igaza volt. Most? Ha a pártnak igaza volt, mikor... Nos, akkor én nem voltam igaz ember. De ha igaz ember voltam, a pártnak nem volt igaza. És Sztálin nem egy ember. Ha kisajátította a pártot, akkor kérdem, kik voltak, akik ezt segítették, engedték vagy tűrték. Köztük én is. Szóval: igaz emberekké kell lennünk, ami annyi is, hogy nem vagyunk azok. A pártkönyv nem vált meg és nem megváltás és nem jegy a mennyországba... Érti? Igen? Én nem mindig.

VI. 17.

Tegnap egy telefonüzenet: Szirmai pénteken, 19-én ½ 11-kor vár. Feltételezés: a külföldi kiadások ügye, az ÉS-ben megjelent építészet-ügy, a felszólalásom, hogy az újságírók $^{2}/_{3}$-át villamoskalauz- és autóbuszkalauz-állásokba kell tenni. Vagy megdicsérnek, vagy megfenyegetnek stb. stb.

Aztán telefonáltam, kiderült, hogy a titkárnő valami több hónapos kívánságomnak tett eleget (közben hosszú ideig beteg volt), melyről már telefonon rég lemondtam.

A papírok öntevékenysége.

VI. 30.

Ezek után Banicza azt kezdi bizonyítani, hogy Mauthausen rosszabb volt, mint Norilszk.

Ez igaz. De Mauthausen nem rohasztotta el az öntudatot. Ezek saját állatiságukat nyíltan hirdették. De itt minden aljasságot a szocializmus nevében csináltak. Az egész munkásmozgalmat kompromittálták és évtizedekre visszavetették.

VII. 20.

Egy fiatal költő, rendes ember, Mezei András mondja, lehet, hogy ki fogják nevetni kommunista voltát. Mit felelhettem? Ezt: Nevetni fognak rajtad, de nem leszel nevetséges.

Minthogy az *Ante apud... ultra trans* címet az Sz. K. nem akarja elfogadni, ajánlom:

1. A csomót kardvágás nem oldja.

2. Mit bír ki az ember.

3. Erők és eredők.

4. Aki kibírta és aki nem.

5. Megszakadásig.

6. Földgyűrődés.

7. Mit bír az ember (ez lett!).

8. Megmaradni.

és mottó: Amit toll leírt, fejsze ki nem irt.

VIII. 9.

Nem volna szíves megmondani, kedves Banicza István, miben különbözik a sztálini kommunizmus a hitleri nemzetiszocializmustól?

Sovinizmus itt és ott is.

Antiszemitizmus itt is, ott is.

Öndicséret? Egymást kiabálták túl.

Ha mínuszról lehet szó, akkor az az, hogy a náci nyíltan reakciós volt, míg a sztálinizmus az egész világ nevében beszélt, és az emberiség legnagyobb eszményeit kompromittálva évtizedekkel – ez nagyon optimista számítás – vetette vissza a munkásmozgalmat és tette hitevesztetté a legjobbakat.

A plusz: hazugságaikban hívők az emberi szabadság harcosai akartak lenni. És ez a nagy szerencse, az orosz emberek között kevés akadt, akit szadistává tudtak nevelni. Talán a nép jobb, vagy inkább a szavak és tettek közti különbség semlegesítette a hatást.

Egyébként oly nagy különbség volt a jelszavakban? A sztálini lágerek kapuján ez állt: „Munka – ez tisztesség, becsület és hősiesség.” A hitleri lágerek kapuján ez még szebb volt: „A munka szabaddá tesz”...

„Aki levelezés joga nélkül” került lágerbe, az soha élve vissza nem került. Egyetlenegy se. Sőt nem tudok oly őrről, aki ilyen lágerben lett volna. A szigorú titoktartás kötelezettsége ennek az oka. Vagy az, hogy az utolsóknak az őrök is követték az elítélteket a megsemmisülésben? Egyszer majd kiderül ez is, mint sok minden, ami még titok.

IX. 16.

A cím vagy az első rész címe: *Szembesítés*

vagy *Keresztkérdések*

X. 15.

A marxizmus, freudizmus, relativitáselmélet még akkor is hat gondolkodásmódunkra, ha sose olvastuk. A leninizmus szintén, persze jobb, ha olvastuk. Úgy hatnak ezek, mint a kereszténység, Newton-Galilei-világkép és a magántulajdon által kialakult társadalmi kép és az erre élesített ösztönök.

És ha az atomkorszak, a közlekedés gyorsasága, a technika – és mindez, úgy is, mint magával sodró erő és mint az ellenkezés kiváltója. Az ember ezekkel az erőkkel és ideológiákkal terhelt és felkészült – reakciós és haladó – és az irodalomban együtt érezhet Lear királlyal, de főképpen Cordéliával – ha már nincsenek is királyok.

X. 21-én elkezdtem a regényt írni.

Az itt leírt jegyzetek segítenek.

XI. 7.

Körülbelül leírtam, amit én a regény $^1/_3$-ának tekintek. Olvasni most nem fogom.

X. 20-tól máig elég sokat írtam, és talán idővel jó is lesz. Nem is a biztosan számos pongyolaság aggaszt, fontosabb a fogalmazások *pontossága és intenzitása*, a kb. 3 ½-4 ív.

XI. 9.

Öreg az agyam. Tegnap Mágori Erzsi kérdezi: hol is volt az, ahol Reismann a télen fényképezett? És nem jut eszembe. Aztán egy fél perc múlva emlékszem: Először Szentendre, Lajosforrás. „Lajosforrás" mostan és akkor frissen, rejtem emlékezetem kihagyását. „Csak hirtelen nem tudtam, Lajos-e vagy István."

Az egész nagyon rossz jel. Próbáljuk elfelejteni – és reggelente, ha dolgozom, feketekávéval időlegesen eltüntetni.

Öreg az agyam. Milyen kár, milyen szomorú.

XI. 10.

Lassú.

Sose látott szülő nőt, sose érzett apai örömet. De most tudta, mit érezhet egy anya, aki az útszélen, elhagyatva szüli meg gyerekét és fogaival harapja el magzata köldökzsinórját; a szeretet és gyűlölet önvérét szülte meg.

XI. 28.

Illés Béla. Bár sohase volt ügyvéd, mégis jogász volta és tanulmányai határozták meg egész írói mivoltát.

Mindig ügyet véd, kliensét pártol, igazol, ellenfelet cáfol. Ő a valóban „pártos" író, de pártossága ügyvédi. Ami kliense ügyét károsan mutatná, azt elhallgatja, félremagyarázza – az ellenfél érdekeit bizonyító tényeket cáfolni igyekszik; a „fél" érdeke számára a fontos, ezért mindig féligazságokat mond.

XI. 30.

Mindezek után meg kell mondanom, hogy a forma elsőrendű fontosságú. Hogyan? Nem a tartalom?

Úgy, hogy a tartalom, ez kész – „von allen werden erlebt”, és azt hiszem, általam nemcsak „erlebt”, hanem „erkannt” is – de a művész feladata megkeresni, *hogyan mondja el* ezeket a *természettudományi dolgoknál bonyolultabb* dolgokat – melyeket Goethe „interessant”-nak nevez. De nevezhetnők fontosnak, lényegesnek, quintessenciának is.

Én tudom, hogy mit „képvisel” Lassú, és azt is, hogy mit „képvisel” Banicza. De elmondani ezt – ez a nehéz és ez a forma. Itt szociológia, vulgáris materializmus kevés, osztályhelyzet semmit se jelent (mert azonos), sőt az előző élmény se. A véletlent is meg kell érteni – azaz azt, ami komplikáltabb, semhogy összes tényezőit ismernők. De épp e nélkül nem lehetünk...

XII. 5.

Öregség

Ha a fogunk kihullik, ezt észrevesszük.

Ha az emlékezet kihagy és a gondolkodás veszít és szertehullik, ezt nem vesszük észre – az észrevevéshez – ész kellene. Közéleti szereplés hetvenéves kor után – a szenilitás öncsalása. Megesik, hogy nem vagyunk még hülyék hetvenéves korunkban, de biztos, hogy hülyék vagyunk, ha a közéletben nagyon fontoskodunk. Azaz: közbeszólni jó; hivatalban ülni rossz.

1965. I. 10.

„Mondjátok el nekünk, hogy miért élünk?” – követelik az ifjak. – És mi a vállunkat vonogatjuk.

„No jó, hát akkor legalább azt mondjátok meg, hogy miért nem ugrottatok le a szikláról, miért nem kötöttétek magatokat börtönágy vaskorlátjára, hogy felhúzott lábbal sikerüljön meghalni.” – És mi csak vállunkat vonogatjuk.

Erre a húszéves vének bölcseknek neveznek bennünket, a fiatal fiatalok hátat fordítanak.

Ám mi elhisszük, hogy bölcsek vagyunk, és a bölcsesség nagy edényét kívánjuk megformálni.

De csak régi cserepeket kapirgálunk ki egy majd épülő ház kiásott fundamentuma helyén, és mint csaló restaurátorok rakjuk őket, és a szürke cementtel az űröket kitöltjük.

És ne mondjátok meg a szüleiteknek, hogy tőlem kaptátok a cserepeket, tűrjétek, hogy az elkopott cipősarkok és talpak miatt megszidjanak. És ha apátok szegény, ne csodálkozzatok, ha elfenekel benneteket.

Bölcsességtek az legyen, hogy lássátok és kerüljétek hibáinkat.

I. 15.

(Megnéztem 1965. I. 13-án)

Így jöttem

Jancsó Miklós filmje

...A részletek kitűnőek. Igaz, hogy mozaik, de jó mozaik. És nem baj, ha néha feltartja a cselekményt. A humoros betétet Shakespeare sem vetette meg!

A nagy baj, hogy az orosz katona, a pozitív főhős hasfájásban hal meg; agyonette magát. Hiába, hogy ez egy haslövés következménye. És esetleges tény vagy élmény se indokolja és tipikussá nem teheti. Különös! Jancsó az *Oldás és kötés*-ben egy hasoperációt szívoperációvá fontosít. Mintha én papíron nem írhattam volna, ha ez a fontos: szívoperációt.

Itt, ahol minden halál jó, kivéve a hasfájás – hasfájást csinál. Mi ez?

II. 1.

Irreális az előre kiszámított, kimért, körzővel kicirkalmazott, a kiszámíthatóság céljából absztrahált, a steril, a trónjára visszaültetett ész, a valóság vértelen árnyéka.

II. 5.

A *Szembesítés*

első, kb. 100 oldalát, annak kézzel írt második variánsát gépelni adtam – tudva, hogy ez még nem az utolsó gépelés.

Mennyi lesz az egész? Van kb. 4 ív. De a folytatása még 8 vagy 12?

Két hónapja, hogy új lakásba költöztem.

Baniczának felajánlja egy barátja, hogy átszippantja az iparba. Banicza olvas, és megállapítja, hogy már nem mérnök. Ő nemcsak megállt, de elmaradt – a technika pedig geometriai haladvány mértékében halad.

„A politika foglya vagyok."

II. 21.

Most *kevesebb a bejegyzés*, mert jegyzetek kis cédulái *egyenesen a regénybe* mennek, és itt nem marad nyomuk.

A regényből 114 oldal már gépelve és átjavítva; még kb. 16 oldal, és az első rész, kb. a regény $^{1}/_{3}$-a, kb. 5 ½ ív elkészült. (Okt. 1-jétől előreláthatólag márc. 1-jéig.)

Közben a két kisregény korrektúrája is megvolt.

III. 3.

1. *Kérdések egy Rita-magnóinterjúhoz.*

2. Beszélj a vörös professzúráról.

3-4. Miért veted minden energiádat pártmunkába?

5. Mathejka János

6. Tandler professzor

7. A romániai lefogatás. Börtön. A későbbi külügyminiszter. – Pauker Anna

8. Komját Aladár.

9. A Machiavelli tanulmány

10. Operáció Szevero Jenyiszejszkben

11. Az avar bandita és lovag

12. Molnár Renée

13. Matskássi Márta

14. Faúsztatás (hány kiló voltál akkor, ma, mi volt a legnagyobb testsúlyod?)

15. Milyen volt a fiatalság?

16. Milyen a mai fiatalság?

17. Mi a hiba a mai magyar diktatúra-demokrácia-liberalizmus komplexumban?

18. Sztálinról

19. Sztálin lánya, Szvetlana, és a gruzin

20. Mivel foglalkoznak ma az öreg bolsevikok Moszkvában? (Egyelőre 20 kérdés pár heti munka. Ha sikerül a könyv megjelenése, az én érdemem, Rita soha meg nem írta volna.)

21. Paszternák és Csoóri

22. Mibe avatkozzék bele a párt és a kormány, mibe ne avatkozzék?

23. A Muki kutya

24. Zalka Máté

25. Gavró Lajos

26. Kik voltak a legérdekesebb emberek, akikkel találkoztál?

27. És kik a legunalmasabbak?

28. A fiatal történészgeneráció

29. Beszélgetés Molnár Erikkel 1948

30. Molnár Erik apja, fiumei tanárok. Látogatás – gondolom – Kecskeméten. A kutya.

III. 5.

Két nap előtt kaptam – életemben először – névtelen levelet. Egy nekem szólót és nem nekem szólót. A levélíró egy, a krasznojarszki hadifogolytáborból ismert Lengyel Józseffel téveszt össze – akit ismerni vél –, de mégis nekem szól, a Tükör-beli írásom első mondata miatt támad és vádol. A mondat: „Szeretek dolgozni." Lepocskondiáz. Hogy „soha nem fűlt a foga a munka »gyakorlására«"; fenyeget: „Még jöhet a kutyára dér" – tehát „hátrább az agarakkal".

A levelet a notesz végén fogom őrizni. Nos, már másodszor tévesztenek össze a krasznojarszki fogolytábor L. J.-ével. Az első levél nagyon barátkozó hangú volt, és azt kérdezte, nem én vagyok-e az a L. J., aki a fogolytáborban női szerepeket játszott, akit csak úgy *Sáriká*-nak hívtak. Hát, feleltem, hogy nem voltam katona, nem voltam hadifogoly, nem játszottam színházi műkedvelőként, és nem voltam Sárika. Az a levélíró barátkozni akart – ez kizárólag megbántani és fenyegetni.

Lehet, hogy az a bizonyos L. J. és Sárika undorító alak volt. De ki ez a levélíró, aki így fejezi be levelét:

„Ezt üzeni a kérges tenyér gazdája."

1. Lehet, hogy ma kérges a tenyere. De biztos, hogy azt szeretné, ha már kérges tenyerek gazdája lehetne ma is. Mert

2. Latin műveltségű „úriember". A tőkeaccumulációt helyesen írja az elején két „cc"-vel – de hibásan a végén: t helyett c-vel. Ritkább latin szót is használ: „deferálni", szóval latin iskolát végzett.

3. Írása, nem a saját írása. Talán egy kb. 35-45 éves nőé. Lánya, vagy kije, nem tudom (papa diktál, leány ír).

4. Külföldre szokott írogatni; a borítékon az utca a helység fölött van. Egyébként ma még – az Ulászló utcai címemre ír. Honnan ismeri ezt? Telefonkönyvben nincs. Ha most érdeklődik, a Bogdánfy utcai címet kapja. Tehát valahol számon tart.

5. Vidéken él, ezt mutatja a 60 filléres bélyeg; a helységnevet nem tudom kibetűzni.

A legsértőbb, írói hiúságot sértő, hogy csak az első kétszavas mondatot olvasta – úgy látszik. Mert a második mondat az ellenkezőjét mondja – amit ő is állít. „De nem dolgozni is szeretek."

Micsoda vad gyűlölet állította meg ezt az embert az első mondatnál? Ez a gyűlölet nem a félszázad előtti Sárika-Józsefnek szól, hanem nekem. Így veszem tudomásul.

Lásd a notesz hátsó fedelét.

látszik megindulni nemcsak a teóriában, mely nem teória, hanem gyengén megindokolt prakticizmus, hanem és még inkább a gyakorlatban is.

Pl. Galambos írt valamit arról, hogy 45-ben a román katonák zabráltak. Nem volt tipikus? Mégis, állítólag a románok jegyzékben tiltakoznak, vagy fognak tiltakozni – és a pártszervezetnek megrovást *kell* adni Galambosnak. Így informált bennünket Szirmai István febr. 25-én.

Nos, én elfogadom a megrovási javaslatot, de kb. ilyen indoklást kívánok:

G. L. megrovást (v. figyelmeztetést stb.) érdemel, mert pártunk proletárinternacionalizmusa és a lenini nemzetiségi politika nem tűrheti ennek a vonalnak legkisebb megsértését sem, akkor se, sőt annál kevésbé, ha a Román Népköztársaságban ezt a lenini és proletárinternacionalista vonalat oly gyakran és súlyosan megsértik is.

Így ezt a határozatot aztán közöljék az „illetékes bel- és külföldi szervekkel".

Ha a megindokolásba ezt nem veszik bele, akkor a megrovás ellen fogok szavazni.

Nem védhető a Csoóri-elbeszélésben a 3-4. sor (a mai szovjet tisztekről), mert ez igazán nem tipikus, és a kitűnő írásból egyszerűen kilóg, nem is tartozik hozzá.

Volt még szó Csák Gyula színdarabjáról is, ehhez nem tudok hozzászólni, mert olyan rossz – ellentétben Galambos és Csoóri írásaival –, hogy el sem bírtam olvasni, az inkriminált részekig el se jutottam.

Én a Reismann fényképeivel kapcsolatban írtam egy recenziót: *A szépséges Szovjetunió* címmel. Ami szép, azt dicsérem. De sajnos...

A *regényem*, melynek első és kisregényszerűen önálló első része kész, *ma* közlésre nem számíthat. De jó, hogy megvan. Címe: *Keresztkérdések*, 132. old. Most egy kis pihenő – írás – közjátékokkal.

A Szépirodalmiban könyvnapra megjelenik két kisregény: *Mit bír az ember.* A jövő évi jubileumra három kötetet terveznek: 1. Versek, mesék; 2. Visegrádi utca; 3. Elbeszélések.

Ehhez én előkészítek egy publicisztikákból összeállított kötetet, írni pedig a regényt fogom.

A külföldi kiadások.

Olasz. Megjelent a Kína-könyv. De a Milano Nuovo és így az összes szerződések illuzórikussá váltak.

Angol. A kiadó, Peter Owen, most kapja meg az első kötet fordítását Duczynska Ilonától, és szerződést kötött az *Igéző, Elejétől végig* kötetre.

NDK. Szerződés a *Prenn*-re.

NSZK. Rowohltnál szerződés elbeszéléskötetre.

Franciaország. Szerződés Julliard-ral elbeszéléskötetre.

Szlovákia. Ugyanaz.

Minthogy lesz angolszász, német, latin és szlovák nyelvű kiadás – sok gondot ez már nem okoz.

III. 25.

Bizalom bizalmat szül.

Bizalmatlanság – bizalmatlanságot.

Jogtalan bizalmatlanság – jogos bizalmatlanságot.

Példa: a parlamenti jelölések eddigi módszere. Egy jelöltből nem lehet választani. Ezért pl. én – ha az eddigi jelölés marad – nem megyek el választani, és azt ajánlom, hogy a parlament fenntartási költségeit fordítsák kisdedóvók céljaira; a helyiségeit adják át úttörőszékháznak.

III. 25.

Szerzői est 24-én a Kossuth Klubban. Egész jó volt. Diószegi árnyaltan beszélt, Kállay Ilona kitűnő és nagyon rokonszenves, Egressy István az *Öregek gondjai*-t nagyon jól olvasta.

A kérdések közt volt egy: a „nagyregény" időszerűtlen-e. Azt magyaráztam és indokoltam, hogy a családregény sorvad csak el, mert a család funkciói még Nyugaton is – sorvadnak. Örökség, tekintély stb. Az örökség ma akármilyen nagy – már nem tart fenn egy családot stb. stb.

Ugyanakkor hiába a kor gyors üteme, a Kiadók – akik tudják, hogy mit akar az olvasó – nem hajlandók novelláskötetet kiadni stb. stb.

IV. 8.

Kevés jó pontot szereztem, olyat, amit a túlvilágon javamra írnak. De azért ma a fogadáson volt ilyen. A szegény, járni nem tudó Münnich Feri mellé ültem, és mikor borral kínáltak minket és ő visszautasította, én se ittam. És aztán szóltam Szirmainak, hogy segítsék betotyogni a delegációk termébe.

Viszont pokoli düh: Bogdány nénit a Kegyeleti bizottság – ilyen is van – határozata szerint nem búcsúztathatja KB-tag. No jó, nem is az ő halottjuk, hanem a proliké.

Tiszta szívvel

cím alatt jelent meg az egyetemi hallgatók sokszorosított folyóirata. Zavarosság volt benne, pesszimizmus is – de ez a pesszimizmus jogos volt –, a lapot elkobozták.

Szerkeszti: Asperján György. Cikke 138-146. old. értelmes, becsületes.

Bogdány néni miért nem lépett be 1957-ben a pártba? Mert nem látott elég garanciát, hogy a törvénytelenségek nem ismétlődnek meg. Aztán mégis, nem tudott a párt nélkül élni, 73 éves korában tagjelöltnek akart jelentkezni. Rita beszélt Kelen Bélával – akkor a budapesti pártbizottság titkára –, szépen és ünnepélyesen felvették. Szegény Bogdány néni! Tegnap eltemettük.

IV. 18.

Lukács könyvét kezdtem böngészni. A legegyszerűbb és nagyon érdekes az építészetről szóló rész, a XI. fejezetben.

Építészet. A kész épület élményét helyesen látja. Az építő élményéről itt nem beszél. Az alkotói magatartást egy eljövendő részben ígéri. Nem látja az *arányok* esztétikai jelentőségét. A dísztelen épületet vagy esztétikán kívülinek nevezi (a régi Róma bérházai) – és helyesen –, vagy embertelennek (Bauhaus), helytelenül.

Ha csak a lágymányosi lakótelep utolsó részletét nézzük, a dísztelenség a tóba elhelyezés, igenis ád esztétikai élményt. Az épület tájba-térbe való elhelyezése az *új rend városának vedutája* igenis pozitív, és minden, csak nem embertelen.

De ő – saját szóhasználata szerint – itt partikulárisan tekint az új építészetre, nem tud kijutni előző művei hibáiból.

Hibás, hogy – elvei ellenére – élesen elkülöníti az antropomorf és a dezantropomorf, tehát a szerinte tudományos-geometriai, esztétikai hatást nem adó részét az építészetnek. Ez helytelen. A geometriai hatás, pl. aranymetszés törvénye által elért hatás, nem jut el Lukács látószögébe.

A belső tér hangulatkiváltó jellegét nem bontja alkotórészeire, pedig annak csak egyik eleme vizuális, másik eleme auditív, akusztika. Amit a kapitalista bérház fasszádjáról mond, ismert ugyan, de mindig helyes, ha művészetellenességét leleplezik.

Új – számomra – annak tökéletes bizonyítása, hogy az építészet nem elsőnek került az ember esztétikai tevékenységének szférájába. Azt állítja, hogy a film nem tudja mindazt elmondani, amit a nagyepika pl. az alak múltjáról is elmond. Ez igaz. Csakhogy erre a filmnek *más eszközei* vannak.

A színész arca bizony elmondja a múltat éppúgy, mint a jelent, és mutat a jövőre.

És nincs az az irodalmi mű, amely annyi finomsággal és *villámgyorsan* tud érzékeltetni oly fontos, a művészetben oly gyakori és sokszor döntő momentumot, felismerést, mint a film.

A felismerést, mely megismerés is. Itt most egy példát hozok fel. Chaplin a virágáruslány kezének érintéséből tudja meg, hogy a lány, szerelmének tárgya – vak.

Lukács, helyesen, nagyra értékeli Chaplint, de csak a tartalom szempontjából. Ugyanakkor rendkívül szellemes – bár korántsem meggyőző – a Kafka-Chaplin-analógia. Egyenlőségjelet még olyan megszorítással se szabad azért itt tenni, ahogy Lukács teszi – közvetve Thomas Mann nyomán. Ez is „partikuláris".

IV. 23.

Tóbiás Áron magnóinterjút csinált. IV. 20-án. Ennek kapcsán beszéltem Nádass József disznóságáról (plágiumról) és hozzáfűztem, hogy valójában Betlen Oszkár könyvének egy az Élet és Irodalomban megjelent részletéből többet kaptam, mint Nádass, Kautsky és mások könyvéből. Mert Betlen a *kommunisták* tevékenységét tárja fel – azt, aminek Nádass még a közelébe se juthatott.

Tóbiás Áron azonnal pedzette, hogy Pokornyi-Kertes a szektás.

Ez így is van. Csak ez a Pokornyi, nem Betlen.

Ugyanekkor elhatároztam, 1. elolvasom B. könyvét; 2. Pokornyi-Kertes figuráját *pedig belső monológban*, egyes szám első személyben írom meg, hogy elveszítse vulgáris, kulcsregényszerű – Lukács terminológiájával szólva – partikuláris jellegét.

A tervben (l. 469. old.) ez a rész is szerepel. És úgy hiszem, épp azt kellene *belső monológban* megcsinálni. – Csakhogy ez inkább periféria, fontosabb: Banicza végnapjai, Trend fia, csak aztán Kertes és végül Lassú... Mert Lassú elbeszélés formájában és mint Nekeresdi György meg is van az *Igéző* sorozatban.

IV. 27.

A Szépirodalmi közölte, hogy előző terveken túlmenően (50 éves írói jubileum) egy kötetben, bibliapapíron kihozzák mindazt, amit eddig kiadtak + versek és mesék. Ez 80-85 ív.

Az elbeszéléseket kiegészíthetem. A *Szembesítés*-ről nem beszéltem – egyelőre. Nemcsak azért, mert még dolgozom rajta, de nem kedveznek az idők...

Összefoglaló címet kell adnom. Mit,

Kenyér, ige és szomjúság

Mit ér az ember?

Szomjúságtól rekedten

Idéző, igéző

Emberi szomjúság

Rabok többé nem leszünk

V. 11.

Elküldtem a legépelt és újra javított

Szembesítést

másodszori gépelésre. Úgy hiszem, lényegében most kész. Ez a zárókő, mely megtartja és feszíti az íveket. Mindenesetre így már látható az életmű – ha van ilyen – szinte pontosan 49 évvel az első megjelenés után (1916. május 16.)

Rendben. De azért még szeretnék írni.

V. 13.

A kész könyv nem öröm, nem az, hogy „a mű kész, az alkotó pihen". Mellesleg: az Alkotó is jobban tette volna, ha elvégzi a – generális javításokat. De várt, míg mi, a vevők fizethetjük, amit elfuserált.

Vagyis – a kész mű depressziót okoz. Ha jónak tartom: most már nem kell semmi. Ha rossznak, azért, mert rossz. Milyen szerencse, hogy nem voltak sikereim ifjabb koromban. Mert akkor a kelleténél több sikerem lett volna a nőknél.

De mennyi a kellő? A sok, a kevés, az egyetlen.

VI. 19.

A regény kritikái

Rita és Reismann. A diplomatával beszélgetés naiv. (Ezt húzással lehet elintézni.)

Idő: Ez 48-ban vagy 49-ben lehetetlen. Itt tévednek a kritikusok, mert – Banicza – Virág idejében volt követségi tanácsos. R. rámutat: Ha valaki így beszél, mint Lassú, Banicza ijedtében is feljelenti. (Ezt ott kell érthetővé tenni, hogy Lassú azt mondja Baniczának, hogy a felesége előtt azért se beszélt mindenről, mert amit itt mondott, senki más nem viselhetné el.)

R. felhozza, hogy a lefogatás, mely feljelentés alapján történt – nem igaz (a vizsgálóbíró tudatosan félrevezeti H. mérnököt). (Erre Lassú is utal. Valamint arra, hogy mindenkiről volt dosszié, milliószám voltak dossziék, de nem mindegyiket vették elő. Itt Varga Jenőre gondolok.)

Rita és Simon István kiadhatatlannak tartják – egyelőre vagy hosszú időre. Juhász Mari – kiadhatónak, „ha én lennék a szerkesztő". Ez a Mari nem kóser. Nem is értem, hogy miért adta neki Simon Pista olvasni a kéziratot – mikor csak neki adtam, privát.

VII. 23.

Újra befejeztem a *Szembesítés* csinálását. Úgy, hogy a második gépelés se nyomdaképes. Újra le kell majd íratnom – ha és amikor nyomdába adásra kerül sor.

VII. 24.

Én a földszinten vettem lakást ebben a házban. Pedig ha a nyolcadik emeleten laknék, látnám a Dunát, a hegyeket, a várost. Csakhogy én nem bízom a liftjeinkben és félek az emelet-mászástól. Mert öreg vagyok és feledékeny. És ha elromlik a lift, bizony ebédelni se mennék.

Hát így van ez...

De – bár nem ezért jöttem ebbe a lakásba – itt van az ablak alatt a homokozó; a függöny mögé bújva nézem szívesen a kicsi kölyköket. A futballozó 8-10 évesek kissé balra vonulnak: „Ne itt az ablak alatt játsszunk – mondta az egyik –, itt egy író lakik, Lengyel József." Ezt persze nem én hallottam, hanem Ica.

Engem a focizók se zavarnak (csak a telefon, ajtókopogás, csengetés), mert elég szerencsésen süket vagyok. Vagy mert *nem* utálom a gyermeklármát. A süketség is egyik öröme az öregségnek. De vesztesége az írónak: nem hallom a vonatban beszélgetőket, a kocsmai társalgást.

VII. 24.

Duczynska Ilona megjegyzései a regényhez:

Banicza emberi substanciája deformálódik. Nem lehet benne felismerni a 19-es és a mauthauseni Baniczát. (Míg a 19-est is Mauthausenben felismerni.)

A B. fejezetben művészi törés. A Banicza-monológ szürkébb. Párbeszédek néha túl részletezők. Esetleg csak azt az olvasót fogja érdekelni, aki a dolgokat maga is ismeri. (Noha: ez szembesítés, és mindent ki kell mondanom.) Esetleg ez a 3. fejezet rövidítésre szorul.

Topicality veszélyes. Ezen azt érti, hogy az aktualitás, érdekesség (a 3. fejezetről van szó állandóan) nincs a kellő művészi szintre hozva, mint pl. az első és utolsó fejezetben.

VIII. 18.

Ars poetica

Azt írom meg, amiről meggyőződésem, hogy nekem kell megírni, és helyettem más nem is tudja, nem is akarja, nem is tudhatja megírni. Ez a nem-tudás lehet tárgyi. De ugyanabba a kategóriába tartozik, hogy pl. Karinthy úgy parodizálja Móriczot, Vernét vagy Babitsot, ahol más a komikumot nem is látja. Ez a *látás* és az *igazság* képesíti az írót – a műfajtól függetlenül.

Ezért aztán eredeti is. Mert nem néz a felsőbbségre, idehaza (mint az egyik) és nem néz a nyugati divatra (mint a másik). Mert ennek a nézelődésnek eredménye: mire a „felsőbbség" mai véleményével írt „mű" elkészül, a felsőbbség nézete változott, differenciálódott. És a Nyugatra néző most volna elragadtatva (A. S. Magyar Nemzet) Ionescótól – mikor Nyugaton már újra a realizmus kezd divatban lenni.

(Úgy fáj a csuklóm, alig bírok írni.)

Csak az nem késik el, aki korábban jön, mint kellene. Előkészíti korát.

De aki a „kellő idő"-re vár, menthetetlenül elkésik.

VIII. 21.

Félelem I.

Nem a kapitalizmus válságával jött létre, hanem örökölt. Nemcsak a sebzett vad vagy hálóból menekült hal fél, hanem a pár napos is. A félelem milliónyi generáció tapasztalatán alapul és jogos. A XIX. század második felében, mikor úgy látszott, hogy az orvostudomány kezdi megfékezni a fertőző betegségeket, a technika megkönnyíti az emberi munkát, és a szocializmus csakhamar megszünteti az osztálytársadalom szörnyű nyűgét, a félelmet egy indokolatlan optimizmus váltotta fel.

Ma a szinte 50 év óta tartó világháború és fasizmus egy pesszimista reakciót váltott ki. Ez erősödik az atomhaláltól való félelemtől, de ha azt vesszük figyelembe, hogy ez a félelem, indokoltsága mellett egyben a védekezés módjaira is tanítja az embert, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ember az optimizmus felé kell hogy haladjon, mert már csak egy félelme van (a természetes haláltól való félelmen kívül), és a veszélytől való védekezést, értelme okán, birtokában tartja.

X. 15.

A kétkötetes összegyűjtött címe:

Mérni a mérhetetlent

Sok cím közül ez – Szabó József javaslata – lett a végleges.

XII. 11.

December 9-én újra, és többé-kevésbé véglegesen befejeztem a *Szembesítés*-t. December 10-én interjút adtam Fenyő Istvánnak (Népszabadság), főképp kétkötetes jövő évi könyvemnek csináltam reklámot. Ellenben az elkészült könyvről – nagyon homályosan – azt mondtam,

hogy kb. fél év múlva készül el. Természetesen. Én nem is nevezném ezt hazugságnak. Ez szükséges *taktika*. Leghelyesebb meghatározás: „Jogos önvédelem.”

XII. 19.

Mérleg

A *Szembesítés* elkészült, most gépelik harmadszor. – Írni már 64-ben elkezdtem, de csak most van olyan állapotban, hogy már csak apróbb szerkesztői (nem szerkesztési, strukturális) javításra lesz szükség. Terjedelme kb.: 7 ív.

Ezenkívül írtam még néhány kis verset. Pl. a *Huszadik születésnapomon* ellenpólusát, *Hetven felé*. Nagyon kevés, de *életmű-lezárás*. Nevezetesen a *Szembesítés* összeköti a *Prenn*-ívet az *Elévült tartozás*-ívvel, és zárókő.

Ez annál is fontosabb, mert így az 1966-ban megjelenő kétkötetes, kb. 80-85 íves „jubileumi” kiadás majd csak ezután lesz teljes. Mit fogok még írni? Cikket? Igen. – Novellát. Jó volna!

Talán az ifjabb Trend disszidálását 56-ban. Banicza halálát és Pokornyi-Kertest. Még nem tudom, melyikkel kezdem... Sajnálnám, ha nem írnék novellát. Már nagyon régen nem írtam, de ez a regény volt a fontos...

Korántsem vagyok biztos abban, hogy a *Szembesítés* a legjobb írásom, de abban igen, hogy a legfontosabb.

A regénykompozíció

Erősen felvázolt, fejezetekre osztott regény, inkább akadályoz, mint segít. Ugyan micsoda fej, mely a fővonalakat ne tudná megjegyezni. (Ha megtettem is néha, soha nem tartottam be a tervet.) Akadályoz, mert lineárisan egy vezetéken viszi a cselekményt, mikor pedig az agy sokkal komplikáltabban, azaz komplexebben dolgozik – hiszen komplexebb, mint a legmodernebb kibernetikai gép. (A gép csak gyorsabb, fáradhatatlanabb – de ott is a kérdő agy a „modellező”, betápláló, a döntő tényező.)

Még inkább így van ez a trilógiák, tetralógiák stb. esetében. Ha „terv” van, akkor egy csomó utat zárolni kell.

Ez nem zárja ki, hogy tudjam – az első mondat leírásakor – az utolsó mondatot. De az utat, még ha az életben (én vagy más) megtettem is, meg kell keresni, vagy újra meg kell magyarázni.

Színdarabnál valószínűleg élesebben kell megtervezni a felvonásokat, felvonásvégeket.

XII. 23.

Hátha? A *Szembesítés*-hez még egy fejezetet. A nő monológja és elbeszélése Alekszandrovban. Várja Lassút.

Beszélgetés Köpeczivel tegnap. Nádass-ügy – ne teregessük ki. Írat Nádassal egy levelet Jovánovicshoz. Egye fene!

Bejelentem, 1966-ban két jubileumom lesz. Ha augusztus 4-én oly kedvesek, hogy adnak egy „Munka Érdemrend”-et – örömmel veszem. – Ha azonban május 6-án adják ugyanezt – sértésnek számítom.

Május 6-ra Kossuth-díj volna jó. K. avval tér ki, hogy mostanában nem adnak kétszer. Jó! Akkor egy szobát Szigligeten (a 15-öst). Szigligeten nehéz. A kevés helyből is egy rész az Akadémiáé!

Akkor pl. Dobogókő!

Azt lehetséges – és feljegyzi a két dátumot.

XII. 26.

„*Váratlanul*” még egy befejező részt gondoltam a *Szembesítés*-hez: Vera vár Alekszandrov-ban.

Elhatározza, hogy odaajándékozza magát Lassúnak, akit délelőtt kerestek. Az „ajándékozás” fölényes hidegsége, tüze+Don Juan-i nőiesség, amit ő nem ért, csak konstatál. „Mindig én áldozom magam, mert kellek, de senki se kíváncsi, nekem mi kell és ki.”

1966. II. 6.

A *Szembesítés* kész. Vagy jó, vagy nem, de a lényegen változás már nem lesz.

A *Prenn* első példányai *angolul* megjelentek.

Kelet-Németországban a Volk und Welten kívül a Buchklub is kiadja 46 000 példányban.

Szigliget, II. 16.

A nagyregény – kisregénynek indul. Tolsztoj kisregényt akart írni a *Háború és béké*-ből. Thomas Mann meg is írta, hogy kivéve a *Faustus*-t, minden esetben rövidnek tervezte az írását. Ezért már az elején koncentrálnak – míg a trilógiaíró nyújt, takarékoskodik, spórol. A nagyregény írója rájön, hogy nem fér el minden pl. 250 oldalon; a trilógiaíró egy előre csinált ládát próbál megtölteni.

„E. T." utolsó előtti bekezdése.

„Híven kellett elszámolni egy már elévült tartozásról, mely elévül tökéletesen, ahogy igazság és párt igyekeznek egy testté válni."

II. 17.

Még e noteszemre is csak azt írom fel, *mikortól*, és csak a végén – *meddig*. Ha az az író, aki csak akkor ír, ha tudja, hogy hol és mikor (!) helyezheti el kiadónál az írásait – akkor én ma is dilettáns vagyok. Mert sohasem kötök előre szerződést! Sőt, ezt anyagi és művészi szempontból károsnak tartom; szerződés és határidő, terjedelem-megállapítás és önkéntes hajszolás. Lehet, hogy Balzacnak ez kellett, lehet, de nem biztos.

És még egy. A megkötött szerződés, a szerződés pillanatában érvényes konjunktúrát veszi előfeltételnek. Én ha konjunktúrát keresek, akkor így csinálom: egy még nem létező konjunktúrára termelek.

Mi ebben a jó? Akik akkor kezdtek „lager" irodalmat írni, mikor konjunktúrát sejtettek – mire elkészültek, már elmúlt (látszólag) ez a konjunktúra. És ha újra jön, megint nem lesznek készen, mert ma már mást írnak.

Nagyregény, kisregény, regényfolyam. Balzac egy óriási terv szerint indult, nem is lett vele készen. De a terv, tudjuk, nem kívánt sorozatban való megoldást; a regények önállóak, nem kell, hogy magyarázzák, egy-két utalás a maximum.

Nálam most, a *Szembesítés* megírása után, az egész életmű egybekapcsolódik...

Kérdés: Meg kell-e írni 1. a Pokornyi-Sophie, 2. a Trend fia és 3. a Banicza végnapjai című regényeket.

Véleményem: a meglévő jórészt implikálja a három regényt. Esetleg jó volna az 1-est megírni, és esetleg a *Szembesítés* utolsó fejezetének *Jelená*-ját.

De most nem érzem ennek a szükségét. A regényről, a *Háború és béké*-ről szóló írást is lusta vagyok még megkezdeni.

Hátha elég, amit eddig csináltam.

II. 19.

Most azt hiszem, a *Szembesítés* minden írásom plafonja. És az eredmény: „Minek akkor tovább írni?”

Persze apró dolgokat most is szeretnék megcsinálni, tanulmányt, novellát. De ha regényt írnék, *Banicza végnapjai*-val folytatnám.

III. 1.

A mai kapitalizmus elkerüli a marxizmus által felismert kríziseket. Megtanulta, hogyan lehet elkerülni. 1. A háborús felkészülés óriási növelésével, de – és ez a nóvum – 2. avval is, hogy vásárlóképessé teszi a proletariátust.

Amit régen az éhség okozta bizonytalanság végzett el, számára azt ma a részletfizetés, házépítés, autó- és autócserélés végzi. Amit régen, az elsőrendű létfenntartási eszközök hiányának korában végzett, azt ma a másod-harmadrendű, de szükségesnek hirdetett komfort végzi. És ez a korbács nemcsak a proletariátust érinti, de a volt középosztályt is. Innen a dühöngő ifjúság ösztönszerű, de helyes ösztönből jövő mezítláb járása, fésületlensége, csavargó hajlama. Ez a *nonkonformizmus* belső indoka és lényege. Az amerikai diákok ebből a *látszólagos* „hobby”-ból eljutottak a vietnami háború elleni tiltakozásig – a Johnson-kormány legnagyobb megrökönyödésére.

Nálunk előbb a javak bőségéig kell eljutni, Ázsiában és Afrikában a jóllakásig – de érteni és értékelni ezt a nonkonformista megmozdulást – legfőbb ideje.

III. 10.

Népköztársaságunk alaptörvénye biztosítja minden állampolgár számára

a munkához való jogot.

De senki számára se biztosítja a jogot, hogy rosszul, hanyagul, lustán dolgozzék. Így tehát az alaptörvény adta jog, ettől a jogtól való megfosztást is implikálja – a legfelsőbb fórumoktól a munka fizikai elvégzőjéig.

A fizetés – melyet eddig a trehány munkáért mint hitbizományi jogból származó jövedelmet vettek fel, nem is kevesen – szűnjék meg, éppúgy, mint az az igazgatói stallum, mely rossz vezetéssel, semmittevéssel vagy protekciózással, elmaradás istápolásával stb. stb. kárt okozott.

III. 23.

TV-ben

Könyveim egy évben csak kb. 5 napig kaphatók – oly kicsi a példányszám. Nem vagyok ezért hálás az ÁKV-nek.

Most fejeztem be egy regényt, melyet életművem zárókövének szántam – ha talán nem is betetőzés.

Műhelytanulmányt írok a nálamnál nagyobb mesterek írói módszeréről.

III. 24.

Tolsztoj

Ha így kérdezzük: Melyik alakjában festi Tolsztoj önmagát, akkor lehetetlenné tettük a feleletet.

De helyes a felelet, ha azt mondjuk: *valamennyiben*! Mert Andrej ő és Pierre, Marie és Natasa, Dolohov is és Tusin, sőt egy időben az öreg Rosztov gróf és vadásza, aki meg szeretné ütni a grófot. És ebből úgy látszik, hogy amikor egy tudat kettéhasad, az betegség, de amikor ezerfelé hasad, csupa egészet alkot, és zseniális szintézist.

III. 25.

56 tragikuma

A helyes és haladó szándékú felkelést egy értetlen tömeg és egy hozzáértő reakció+emberi értéktelenség haladásellenes kalandba vitte.

III. 27.

Londonba utazom?

Mint az Osztrák-Magyar Monarchia alattvalója, első információimat – természetesen – a *Bob herceg* operettből merítettem.

Londonban hej van számos utca. És minden utcán több sarok. És minden sarkon vannak házak. És minden házon ablakok.

Az információ pontos, semmi túlzás, semmi avultság. Úgy látszik, a közhely a leginkább időálló... Csak...

III. 30.

Ki írta a *Bob herceg*-et?

Az angol választás. Jellemző, hogy a konzervatívok azzal vádolják a Munkáspártot, hogy titokban megegyezett Washingtonnal: támogatni fogja a Vietnam elleni háborút.

Ezt a Munkáspárt rágalomnak minősítette.

Az érdekes, hogy el lehet sütni egy ilyen kortesfogó bombát.

Mára – évek múltán – újra meghívott a szovjet követség cocktailra (az idejött íróküldöttség tiszteletére). Mit jelent ez? 23. kongresszus? Vagy egyéb?

Én írásban kifejeztem sajnálkozásomat, hogy egészségi állapotom olyan, hogy nem fogadhatom el a meghívást.

Mit gondolnak? Füttyentenek a kutyának, és az apportíroz?

Egyébként ma lett kész a regény végleges gépelése. Májusban adom szerkesztőségbe.

Angliai utam – ha sikerül – előtt. Mire visszajövök, elolvashatták.

Áprilist és májust a *Háború és béke* stb. analízisre szeretném fordítani.

Az ezzel összefüggő első cikket:

1. *Azt írja-e az író, amit akar?,* amit T. befejezetlen regényeivel – *Dekabristák... Egy földesúr reggele* – foglalkozik, már megírtam.

A következő:

2. *Hogyan írtak regényt, és hogyan írjunk ma?*

3. *Nagyregény, kisregény, trilógia, regényfolyam* után jöjjön

4. *Hogyan indítja Tolsztoj a Háború és békét?*

IV. 12.

Az (egyébként már eltolódó) londoni utazás előzetes jegyzeteire külön noteszt nyitok. Látom, hogy sok lesz.

IV. 19.

A hosszú élet titka:

1. Ne hajlongj és

2. Ne mászkálj sokat létrára.

V. 1.

Évforduló

V. 6-án 50 éve, hogy először jelentem meg nyomtatásban. Reggel korán telefonál Bécsből: Duczynska Ilona. Aztán de. Katona Éva – ÉS.

Aztán leadtam de jure és de facto a regényemet a Szépirodalmi Kiadónál és az Új Írásnál.

Ma a Fészekben szerzői est. Közben tegnap a Magyar Nemzetben Illés Béla, a Tükörben Major Ottó cikke. Az ÉS riportja ezeknél fontosabb. Tudtommal Pándi Pál fog írni a Népszabadságban. Mindezt azonban Jász Dezső barátom harcászati előkészítésnek nevezné; a hadászati cél: a regény.

Nem hiszem, hogy a regényt a közeljövőben leközlik, de mindent megteszek, hogy a nemközlést igen nehézzé tegyem, és idővel – lehetetlenné.

A szerzői est a Fészek Klubban egész tűrhetően sikerült. Jó volt Básti és Kohut Magda.

Pándi is – de szerintem túl szociológus és tartalmista.

Jelentéktelennek tartom, semmi örömöm se telik a „jubileumi" hacacárében, mely csak eszköz és nem cél.

Közben engem már egész más problémák érdekelnek – más kérdés, hogy meg tudom-e írni?

Az egyik az öregkor Ahasverus kérdése.

A másik a *beat*-mozgalom most már kibontakozó jelentősége. Ezek a mai *franciskánusok és puritánok.* Éspedig vidám puritánok, akik az *államhatalmat megvető békepártiak.* És hogy mit nem akarnak, az most derül ki, mikor az amerikai diákok ülősztrájkkal tiltakoznak a vietnami háború ellen.

Öltözködésük csak látszólag hobby – bár ezt nem mindnyájan tudják, és pesti utánzóiknál biztos, hogy jórészt csak majmolás.

De valójában ez *lázadás a konzumtársadalom ellen*, a részletfizetések, a törlesztés rabszolgaságát akarják megtörni.

Ezért sok túlzás, mint minden új mozgalomban – még cipőt se hordanak. Az ösztönt tartják fontosnak – de nem esztelenek: háborúellenesek.

V. 18.

Az egész kis, az ikrából kikelt halak félnek. A félelem vagy szervi tartozék, vagy ősi tapasztalatok eredménye – de nem egyéni tapasztalat.

Az egyéni tapasztalat csak igazolja az ősi félelem szükségességét, és további útmutatást ad a védekezésre, melynek már az apró halak is tudói. – Egy felemelt kéz árnyéka a víz felszínén – és máris menekülnek.

V. 26.

Még mindig álmok!

Megint, „negyedszer is" lefogtak engem és sokunkat. És érzem, nehéz a szívem – fizikailag nehéz, és tudom, „ezt már nem élem túl". Félek, sírok és könyörgök. Miért? „Semmit nem tettem, semmit." Aztán egy nő ír valamit, és félig részvéttel, félig gúnyosan feleli: „Zvonki" (telefonos feljelentések).

„Hát ezért lehet?" Vállat von.

Mások pénzküldeményeket kapnak: 101 dollárt sürgönyrepülőgépen küldtek nekik, én nem kapok semmit, és a félelemtől felébredek...

De ébren egész más!

A regényem kijött (bár a példányok otthon vannak és én még nem láttam, milyen a könyv). És a taktikai lépések, a regény olvasásra adása a Szépirodalminál és az Új Írásnál.

VI. 9.

Szembesítés

1. Telefonált az Új Írás, Baranyi. Áradozott, de közölte, hogy a regényt átadták Köpeczinek – és valószínűleg ő se egyedül dönt. Azt feleltem, örülök, de az elfogadást vagy elutasítást ne osszák több személyre. A felelősséget akármelyik esetben is *egy* személy vegye magára.

2. A *Prenn*-re Rowohlt ajánl szerződést.

3. A *Prenn*-t Keleti Márton meg akarja filmesíteni. Nagyon egyszerűen és értelmesen lehet vele beszélni. Én megkérdeztem: történelmi tablókat akar, vagy pikareszk filmet. Kijelentette: kalandozót, a *Prenn* első fejezetét. Nagy örömmel egyeztem bele. Ennyi belefér egy jó Keleti Márton-filmbe. Ez 7-én volt. 10-én már szerződésről tárgyalunk.

4. Továbbá a Mórával megbeszéltük: kiadnak egy elbeszéléskötetet az ifjúság számára, a Kozmosz sorozatban.

5. Vasárnap, 6-án volt itt Pándi, és Rität is elhívtam. Pándi azt javasolja, állítsam a regényt (mely az *Igéző* előtt történik) valahogy úgy, hogy még egy fejezet legyen (akár csak 40 flekk), ami 1955-ben játszódik. Így nem mond el mindent. Szóval így legyen feloldás.

Tehát ezt jelentette a lelkesedés a levélben és ez a szó: „regényrészlet".

Teljes jóakarat, praktikus tanács, de én csak úgy tudnám megfogadni, hogy 56 utánról írnék egy regényt: egy vizsgálóbíró kihallgatja Farkas Mihályt és Farkas Vladimirt.

Vagy a disszidált ifjú Trend lenne az objektum?

VI. 20.

Vagy például:

Egy vizsgálóbíró, akit párhuzamosan két ügy kivizsgálása foglalkoztat: a Farkas Mihály és Vladimir-ügy és az 56-ban elfogott (vagy 57-ben hazatért) ifj. Trend Richárd ügye – és egyszer csak rájön, hogy ezek ismerték egymást Baniczán keresztül.

VII. 6.

Urbanisztika?

Kitűnő. Csak azt kellene tudni, hogy

1. Magyarország nyersanyagban szűkölködő ország, és egyetlen jelentősebb nyersanyaga, a timföld is akkora elektromos energiát követel, hogy nemigen bírjuk;

2. De van egy nyersanyag, a termőföld, következésképpen ezt a nyersanyagot kell úgy kezelni, hogy egy ember „termelékenysége" a gépesítés és tudás útján elérné azt a fokot, hogy 1 ember 20-40-60- és a 2000-es évre 100 embert láthasson el élelmiszerrel.

3. Ehhez persze az kell, hogy a falunak legyen materiális oka, hogy a legokosabb, legtanulékonyabb fiait és leányait tartsa otthon, taníttassa mezőgazdának, és csak a gyengéket, ütődötteket küldje a városba, ahol

a) az írni-olvasni tudó kalauz, hivatalnok, rendőr, pincér lenne;

b) a *csak olvasni* tudó politikus, országgyűlési képviselő;

c) aki se írni, se olvasni nem tanult meg, ez hülyék intézetébe kerülne.

4. Ehhez az is kell, hogy a falusi orvos és tanító jobb körülményeket élvezzen, mint a városi (lakás, fizetés stb.).

5. Ami pedig a népszaporodást illeti, olyan családi pótlék kell, amely előnyt ad a sokgyermekesnek, mert ma a kétkereső, gyermektelen házaspár él a legjobban.

VII. 23.

A túl szép lány
mint a kontrakiválasztás szervezettségének komikotragédiája

Nemcsak szebb, de okosabb is a többinél – mert nem kell ravaszkodnia, intrikálni, s így minden eszét a lényegesre fordíthatja.

1. De félnek tőle a lányok és elhíresztelik: buta,

2. a férfiak, mert alacsonyabbrendűségük bizalmatlanná teszi őket;

3. a főnökök, mert meggyanúsíthatják őket;

4. a feleségek, akiknek a kurvák féltékenységet szuggerálnak (és így övék legyen a főnök).

VII. 25.

A túl szép lány

Miután évek óta nem tudtam előrejutni a témával, ma egy nap alatt megírtam mint librettót. Műfaja? Balett.

Szatírjáték tragiko-happy enddel

(Ha mindennap ennyit írnék, túltennék Jókain – 12 kutyanyelv) (De hála Isten, van időm, röviden írni...)

VII. 28.

Legépelve elküldtem Eck Imrének

Aurora, a túl szép lány

Balett, pantomim

(Libretto)

VIII. 12.

Az áldást a csaló kapja

Jákobbal kezdődik a család megdicsőülése; Ézsauval a tisztesség becsmérlése.

A ravaszság az, amivel az ember fölébe került a nemes lovaknak, segítőkész delfineknek.

És én csak rettentő ravaszságomnak köszönhetem, hogy hetven évet tudtam kiravaszkodni az élettől.

De a bűnbeesés Isten bűnbeesése volt. Ő teremtette a Kígyót, és az ingerlő almafát, ártatlan önlopást, csalt kelepcébe – és bűn volt-e enni a tudás fájáról?

Az Ótestamentumot átvette az Új testamentum, és így keletkezett a kisnép ravaszsága után az egyház, a világszervezet.

A szervezet, a ravaszság, gyengeség, álnokság világleigázó hatalma.

A szervezet uralma alá kényszeríti a lelkiismeretet, igazságos háborúnak nevezi a leigázást.

A természetes kiválasztás elve csak a szervezetlen természetben érvényes, a szervezett a gyengék és ravaszok uralmát biztosítja ember és világ felett.

VIII. 29.

Megjött P. Owen hivatalos meghívása, és írt az angol követségnek is. Kezdődik a vízum, pénz, repülőjegy utáni szaladgálás. A balett-librettó fordítása 1-re kész lesz. Talán az engedély is elkészül idejére. De ez a kevésbé fontos.

Jó olvasmány: Illyés Gyula: *Oroszország.* A legtisztességesebb szándékkal és nagyon okos ember írta. De mennyi naivitás és tévedés! Jól kell ám vigyáznom, ha – esetleg – én is kiadásra készülő naplót akarnék írni.

VIII. 31.

VIII. 29-én Bank-Holiday (ilyet az ember persze nem tud), ezért 30-án adtam Owen levelét és levélmásolatát. Remélhetőleg meglesz a vízum, és ezért 14-re (10-re már nem volt) vettem repülőjegyet oda-vissza. Csekély 4450 forint! Megér-e ennyit az élvezet? Most haszon nem sok lesz. Ma sürgönyöztem Owennek, és írtam neki és Frederic Samsonnak – aki már májusban meghívott – légiposta, ajánlott levelet.

VIII. 31. este

Közben a Tükörrel is megbeszéltem, hogy nekik írok 5-6 cikket angliai utazásomról. És most úgy hiszem – nem megyek. Megvárom ugyan Owen sürgönyét, de nem átíratni fogom a repülőjegyet, hanem lemondok róla, ami, úgy hiszem, 500 Ft-ba kerül.

Tehát számítsuk csak ki, ma mibe kerül ez a linkre ment utazás!

Útlevél	1000	Ehhez jönne és jön	
Jegy	4450	Deviza kb.	7095,94
Fordítás	310	Vízum	85
Sürgöny, mai levelek	25		7180,94
	5785		5785
			12966

Hát ez sok, hogy aztán novemberben ködöt egyek Londonban...

Owen ki- vagy eltolásának oka *talán* az, hogy nincs is kész a könyv; azaz a szedés régen kész, de nincs pénze nyomdaköltségre. Szóval link ez a kiadó.

IX. 2.

A berlini fal augusztus 13-án történt felhúzása a végleges lemondás a kommunista eszme világraszóló elképzeléséről. Kínai fal ez is, melyhez Kína most új „forradalmi" falat épít – világuralmi törekvéssel.

De ezek a lemondások és kívánságok csak a valóság árnyékai – nem maga a valóság.

IX. 15.

Ilona határozott tanácsára elfogadtam a meghívást, november 21-re átírattam a repülőjegyet.

Kapok szabad devizát 264 dollárt, 1 £=2,80 Sh. 1 Sh=23,40 Ft. Tehát 1 dollár=62,04 forint, 66-ért adták.

IX. 16.

Tehát megyek. De mit tudok meg egy országról, ahol nem értem, mit beszélnek? Azt, amit látok. Csak vigyázni kell, ha a látottat megmagyarázom... Szépen tévedhetek.

És mégis! Párizsról, Franciaországról csak az idén három kitűnő könyvből szereztem értesülést: Simone de Beauvoir, Illyés Gyula, I. Ehrenburg (akiket különbözőként értékelek, és a harmadikat nem is szeretem), de Londonról semmit! Amerikáról S. d. B. egész könyvet írt. E. is sokat írt Amerikáról, de Londonról Stendhal óta érdekeset alig írtak. Előtte érdekes – ugyan nem hiteles – Casanova.

De jól vigyázz, öreg, mert öreg is vagy, vigyázatlan is, és szemed se olyan biztos, mint régen!

Londonról legérdekesebb számomra Széchenyi! Vele konfrontáltam Thackerayt. Továbbá Dickens se érdektelen.

Vannak még Klubok, mint a *Forsyte Sagá*-ban.

Angliába sok száz év óta nem tette be lábát idegen ellenség – de a *splendid isolation a II. világháborúban* mégis megszűnt.

A különbséget akarom látni és a megmaradtat: pl. a régi Osztrák Magyar Követség (Esterházy). Rothschild, Holland palota.

Új angol építészet!

Praktikus holmik!

Külügyminisztérium, Hajdu József, érdeklődik. Közli, november 29-én a londoni nagykövetség cocktail partyt tervez.

IX. 23.

Köpeczivel való beszélgetés IX. 22.

1. Kulcsregényszerűséget vet a szememre. Mégpedig: Szekfű, Horváth Imre, Lukács Kató „Élő embereket kompromittál". Mire én: Szekfű nem él, és fél mondattal javíthatom a képet. Horváth se él, és pozitív hős. Lukács Katóval életemben kétszer beszéltem, és akkor is társaságban, összesen egy órát. Nem ismertem a találónak látszó részleteket. De ha találó, „sag schon!..." Köpeczi szerint az is kompromittáló, hogy kivel élt együtt Horváth Imre. Mondtam, hogy helyesbíthetek, mint a Népszava, miután valaki azt írta: „Iszik, mint a kefekötő", hogy nem vonatkozik szervezett kefekötőkre.

Aztán a külpolitikát vette elő, hogy most nem lehet kínai kérdés, úgyis sok baj van; a lengyelek is (Gomulka), úgy látják, hogy jobb hallgatni. Aztán: ez nem végleges elutasítás, talán a kongresszus után változik a helyzet.

Mire magamban: Akkor már nem kulcsregény?

X. 6.

John Updike: A kentaur

Egészen amerikai, egészen fiatal és nagy író. Nagy, mert azt írja meg, amit csak egy fiatal és nagy író tudhat Amerikáról, érzékeny és emberi. Érzékeny képre, hangra, emberi, tisztességes emberi kapcsolatokra, gyermekérzelmekre és becsületre. Szereti a gyerekeket, az öregeket, fehéreket és a négereket, és olyan pontosak a leírásai, olyan finomak és dinamikusak; csak egészen nagy írók látnak ilyen jól. Tisztasága és óriási tudásanyaga egymást erősíti és fokozza. Nekem ad újat, de azt hiszem, kortársaimnak még többet – és előhírnöke azoknak a fiataloknak, akik Amerikában a háború ellen ma tüntetnek. Előhírnöke és prototípusa is.

X. 10.

Banicza végnapjai

1957. február. Egy fiatal vizsgálóbírónak két ügyet osztanak ki. Pokorny dolgát, aki rengeteg törvénytelenség elkövetésében játszott vezető szerepet, és az ifjú Trend Richárdét, aki nemcsak „hőbörgött", de egy egyszerű kiskatona meggyilkolása körül is játszott mellékszerepet. „Apja", Banicza kórházban haldoklik, őt is ki kellene hallgatni. Helyette felesége akar vallomást tenni.

Az egész Banicza élni nem akarásának háttere, ahogy ezt az egész kezdő, saját elfogultságával küzdő vizsgálóbíró kideríti (ha én nem írom meg, ezt már más is meg tudja írni).

X. 17.

A létbizonytalanság, mely a munkanélküliségtől való félelemből származik – az, ami eddig a „szocialista tábor" országaiban nem volt –, most itt is jelentkezik.

És nemcsak úgy, hogy a dolgozók egyes rétegei félnek a munkanélküliségtől (pl. a szénbányászok, irodai alkalmazottak stb.), hanem az úgynevezett „vezető rétegek" is. Félnek, hogy az „új gazdasági mechanizmusban" kiderül honorálhatatlanságuk, feleslegességük.

Félnek, és megteszik ellenintézkedéseiket. Ebben a veszedelem!

X. 27.

Talán arra vagyok a legbüszkébb, hogy néhányszor hívtak közös szökésre. És egy kicsit szégyenlem, hogy nem mertem rá vállalkozni. Érvem volt. A nyelv. De ez ürügy is volt. Meg akartam maradni annak, aki voltam. De hiszen senki se voltam már.

XI. 15.

A *homo* lehet, hogy sapiens, de aljasabb, vérszomjasabb állat nem él a földön, és ennek köszönheti hatalmát. Mert ki tudja, a delfin nem bölcsebb-e – és nem uralkodhat, mert nem olyan gonosz és vérszomjas –, mint az ember. Az ember szolgálatába állította a természet erőit, de ezzel is csak erősítette az ember függőségét – függőségét a természet felett uralkodó erőtől, minden egyes ember függőségét más embertől, s nem a jóktól, hanem a rosszaktól.

Mert feltalálta ugyan a természetes kiválasztás elvét, és fel is használta a sertés-, marha- és birkatenyésztésben, de már sokkal előbb gyakorlatba vette a kontrakiválasztás elvét, mely hatalmat ad a ravasz kicsinynek a nyílt erős felett.

Ez a Jákob hatalma Ézsau felett, melyet ez a történet a jog birodalmába emel. Az „emberi", a „humán" jog birodalmába.

De nem lehetek anarchista se, a fentiek miatt. Kis csoportok verődnek össze – és semmi különbség, hogy azok jobbak, mint a „nagy" hatalmak.

Delfinhez, nem emberhez szeretnék hasonlítani.

XI. 18.

Francia kiadás az ismert citromsárga borítóban

Itt is az első szúrópróba megdöbbentő eredményt adott Tardos Tibor fordításáról.

Azt a bekezdést hagyta ki, melyben Adrián ismétli, de helytelenül ismétli azt a versikét, melyet nővére helyesen mond.

Így ennek a résznek egyik síkja elsikkadt. Az öreg fizikus nem képes helyesen emlékezni egy verssorra – csak a tartalmára.

Az, hogy Tardos nem szó szerint fordítja a verssort, – az nem baj. A baj, hogy nem értette a szöveget.

XI. 19.

Köpeczi Béla magához kéretett, és néhány „baráti" tanáccsal látott el.

XI. 20.

Taxirendelés, 80 perc.

XI. 21.

A repülés sima... (felhők felett) és Bruxelles-London kevesebb, mint Pesten egy taxirendelés.

És mégis! Felhők feletti út és autósztrádák, nemhiába olvastam, vak turista is jár „világot nézni".

Olyan szép és rendezett a sok piros tetős ház Bruxelles felett (már ahol látni), mintha nem is ilyen házakban születtek volna a latrok, akik keresztre feszítik Kongót.

A repülőterek transit boltjaiban – Budapesten éppen úgy, mint Bruxelles-ben: svájci órák, japán fényképezőgépek, francia parfőmök – unalmas ez! A világkiállításból megmaradt atom alumíniummodellje felülről aprónak látszik, bekormozódott, és mintha már megszoktuk volna.

A lakásom pirinyó szoba egy pirinyó hotelben (Suthland Privat Hotel, 38 Phillibeck Gardens, Earl's Court London S. W. 5.), rendes, tiszta, olcsó. A szoba hideg, mint egy Pest környéki weekendház, de shillinget dob az ember a villanykályha automatájába... WC egy fél emelettel feljebb, a tusolás hideg, a lépcsőkön fel a szemben levő ajtónál.

Elmegyünk Owen irodájába. Volt lóistállókból, ill. kocsislakásokból ügyesen és nem ízléstelenül átalakítva. Interjút adok két esti lap ifjú (és elég ügyetlen) munkatársának. Este Ilonával Frederic Samsonéknál. Kellemes benyomást keltenek.

XI. 22.

Az első nagyobb baj, a villanyborotva nem passzol az itteni konnektorba. Tehát rendesen felöltözve, de borotválatlanul megyek majd Owenhez, további interjúk elé... Megoldás: vagy valami új borotva, vagy Hemingway-szakáll?

Reggeli nagyon jó. Így az 1 £ 5 sh-es ár, melyet Owen fizet, nagyon jutányos.

Egész nap Owen irodájában, 6-8 újságíró (tegnap két estilap), napilapok tudósítói. Nem volt könnyű, fáj a fejem, félek, hogy megbetegszem – de Keep it easy...

Ebéd egy kiskocsmában. Egy jó ramsteaket ettem és salátát. Este Owenéknél vacsorázom (két háznyira innen). Újságírók kérdése: Mit láttam Londonból? Felelet: úgyszólván semmit, csak azt, hogy irtózatos nagy. Sok kellemetlen kérdés, kevés okos: nem volt élvezet.

Owen irodájának közelében egy kis üzlet, mely *kizárólag hárfákkal kereskedik*. Micsoda óriás város lehet, ahol ezért érdemes üzlethelyiséget tartani, és úgy látszik, ebből meg is lehet élni.

Új regényemről semmi konkrétet nem mondtam, de a következőről (melyből nincs meg egy sor se) többet. Ézsauról szóló könyv – aki az egyetlen tisztességes ember az egész Bibliából.

Jól beszéltem? Rosszul? Majd meglátjuk, mit ír a sajtó?

A sajtó miatt elhalasztottam a magyar nagykövetnél való látogatást holnapra. Másképp nem tehettem. Owen már megszervezte őket.

Shillinget az automatába, akkor ég a villanykályha. Nincs shilling, nincs fűtés (gázzal ugyanígy van). Itt csak nagy hitelüzletek vannak, de ilyenben nincs mese!

Az egyik esti lapban már megjelent egy kis jegyzet, és fénykép. Vacsora Owenéknél. Ez úgy megy, hogy O. átjött értem 8-kor. Én Ilonával – két háznyira laknak. Akkora ház, mint a kis hotel, ahol én laktam – két lakás. A sitting room sokkal ízlésesebb, mint gondoltam: jó karosszékek, szép antik bútorok. Az előszobában egy pompás antik tükör, amelyhez gyertyatartók járulnak, fekete viaszból. Wandy O. (akit nappal egy puncstorta-glazúr színű kordbársony nadrágban és kabátban láttam vagy 2-3-szor) most estélyire kikészítve. Fekete brokát, felette fekete, nyakban kivágott valami acélkék nagy virágokkal, és különböző ezüst ékszerek, főképp a karján.

Itallal és égetett mogyoróval kínálnak – egy szekrényben 50-féle üveg. Én kicsi Henessyt iszom, sok szódával. Ezután elvisznek egy kis étterembe, francia konyha... Hát nagyszerű! Én csak vizát eszem, és friss salátát, a többiek többet. Wandy például előételnek dinnyét, utána csigát. Nagyon biztat, kóstoljam meg, de én – nem. A könyvét is dedikálta: „Three jokes Divey Cohen." Bestseller volt, most második könyve van lektorálás alatt. Elég jónevű a kiadója, Hutchinson. Témája: zsidó házaspár, férj durva disznó, flancos és goromba; feleség: kövér, sírós, szerencsétlen. Elolvastam 2-3 oldalt – jobb azért annál, mint amit Wandy beszél. Azt magyarázta, hogy utálja a múzeumokat, azért Madame Tussaud panoptikumát érdemes megnézni – új attrakció a trafalgari tengeri csata. De én szívesebben nézném meg a West India Dockot.

XI. 23.

A villanyborotvával újabb bajok. Tegnap Owen irodájában borotválkoztam, ma remélhetőleg – a magyar követségen.

1. Hotel: nyilván lakásokból van átalakítva. Az utca a belváros térképén a bal déli kockában fekszik. Sorházépítkezés. Konyha és étkezőhelyiség az alagsorban. De tiszta, világos.

A házak mögött, a ház szélességében (tehát kb. 10 m) és kb. 20 m hosszú kockácska. Közepén szép gyep, oldalt virágok. Még van rózsabimbó, és láttam fekete virágot is. A ház mögött vasúti teherpályaudvar oldalelágazása, kétszintes. Lárma alig, forgalom kevés és csendes. Nem messze, egy kb. 15-20 emeletes épület félovál alaprajzzal. Valami műhely vagy gyár. Mindjárt a helyesbítés! Az alaprajz még sokkal érdekesebb, kb. 15-20 emelet lehet. Még nem tudom, hogy mi. Délelőtt taxival a követségre. Nem könnyű üres taxit találni, noha nem esett az eső, amikor – mondják – nagyon nehéz. Követ kedves – én is az vagyok.

Patkóék több mint kedvesek. Kocsin elvisznek várost nézni, persze csak a nagy palotákat, minisztériumokat, lovas gárdistákat (őrségen) látjuk. Ilyen muris képeslapokat küldök Budapestre (Westminster stb.). Egy utcát, ahol a nagy könyvkereskedések vannak, és a közelben a Danemark.

Ebédelünk egy kínai étteremben, nagyon jól.

Elég volt, hogy első nap Owennél, másnap a követségen tudtam csak használni a villanyborotvámat; egy filléres áruházban veszek 3 sh-ért egy gilette rendszerűt, és további háromért ecsetet és krémet. A komplikált átszereltetés helyett, minthogy túl sokféle a stepszli és a konnektor. A standardizálás bizony jó dolog – ezt persze ezelőtt is tudtam. Vettem továbbá diákcsemegét és datolyát, és az otthoni szalámival jól bevacsoráztam. Este még befutott Owen, hozta az újságokat, ahol rólam írnak. Ő azt mondja: jól. Én úgy találom, semmi értelme, azaz hatása. Este egy londoni programfüzetet olvasok: színház, mozi, mulatók, vendéglő (a kb. ármegjelöléssel), kiállítások, köztük sok kutyakiállítás, fajok szerint szakosítva.

XI. 24.

Egy tardyllal jól kialudtam magamat, ma először köd, de nem olyan sűrű, mint néha Budapesten. ½ 12-re Owenhez kell mennem. Megpróbálok eljutni gyalog. Tegnap már használni tudtam a telefonautomatát, és pompásan sikerült. Úgy, ahogy térképen kiókumuláltam és főképp, ahogy taxival utazva megfigyeltem: az Old Bronton Roadon sokféle speciális étterem: kínai, pakisztáni, indiai, egy csomó olasz stb. Ezek legtöbbjét a Griebens Reiseführer is megnevezi. Még többet hirdet a What's On in London című műsorfüzet, Zöldség-gyümölcs üzletek – mindenféle zöldséggel és gyümölccsel. Minden friss (ez úgy hiszem, épp ellenkezőleg van New Yorkban), hal, hús ugyanígy. Háztartási boltok – semmi különös, persze lehet, hogy csak az én szememnek. Régiségkereskedések jó és hobby dolgokkal: pl. hintaló, cirkuszi ló – de frissen festve stb. stb. Egy szép üzlet: a kirakatban gyönyörű régi színes vagy színezett metszetek, mindenféle virág, továbbá gyönyörű színes térkép. Ennek megnéztem az árát: 22 £! A virágok közt egy pompás – hozzá a turbánliliom képe. Nem ejt kétségbe, hogy nem lesz az enyém, egyelőre noteszt vettem és Parker betéteket. Az Old Bronton Road nem gazdag és nem szegény – inkább kispolgári vidék. Az emberek öltözéke és a kirakati ruhák inkább rosszabbak, mint a pesti – mondjuk, körúti konfekció és öltözködés. Az Oxford Street inkább egy óriási Rákóczi út.

Interjú a Morning Star kommunista lap munkatársával: németül beszéltünk, és a legújabb hetilap munkatársával, melynek címe International Times. Az újságíró Háy Gyula fia, Péter. Owen itt velük szemben óvatos. Az interjú szövegét szeretné látni a megjelenés előtt.

Ebéd egy pubban, ami sörcsarnokféle, és kicsit jobbfajta „talponálló"-ra emlékeztet. A barna sör a pesti Porternek nyomába se jöhet. Egy húsos hasét ettem és valami lazacos kenyérfélét. Nekem elég – az angoloknak csak villásreggeli.

Itthon datolyát uzsonnáztam – az itt olcsó.

A Reiseführer azt írja, hogy már nincsenek lovas kocsik. Hát én láttam egy lovas teherkocsit egy szép, szürke, vidám lóval.

A lovasgárda két lovasa pedig ott áll a kapualjban – ez még tradíció.

Wandy O. gyümölcsöt hozott át (2 háznyira laknak, de így is nagyon kedves). Sehol a világon nem lehet jobb szőlőt kapni, mint itt Londonban, de ha nincs az embernek 1 sh-je, megfagyhat – és gondolom, éhen is halhat.

XI. 25.

Nagy, komfortos szállodák és lakások ma már mindenhol a világon vannak. Légkondicionáltak a világ minden táján. De ez, az én szobám nem ilyen – Londonban. A fene tudja, mi volt itt a viktoriánus időkben épült középpolgári kis házban. Az ajtó, mely a kertbe vezető lépcső felett áll, centiméter széles hézagon engedi be a hideg novemberi levegőt. Tehát a külvilágot is fűteni kellett. Az 1 sh-es automata pontosan négy óráig ad meleget, amíg éppen ég. Sikerült megmondanom, hogy tegyenek az ajtó elé valami védőt – vagy legalábbis azt hiszem, hogy sikerült.

A szobában a mosdónál van meleg víz, ez tényleg és mindig van. De a tust és a fürdőszobát nem merem használni, minden helyiség hideg – tehát biztos meghűlés. Így hát kitaláltam, mit tehetek a teljes elrondulás ellen: szesz és vatta. Ezt nem szabad elfelejteni. És 1 shillingeseket kell beszerezni. Ez nem könnyű: hiánycikk.

Nem tudom, okosan tettem-e, amikor reklámcéllal Londonba jöttem. Mert biztosan rengeteg a látnivaló, és meg is nézek egyet s mást, sokféle készület van folyamatban, pl. mára is – de mégis! Hogy lehet az, hogy még nem voltam a National Galleryben? Ifjabb éveimben biztos odarohantam volna! (Vagy nem? Mikor 3 napig voltam Berlinben, jól megnéztem a Képtárat, mikor 3 évig voltam ott, be se tettem a lábamat.) Annyi minden van már bennem, hogy újat be tudok ugyan fogadni, de nem vagyok képes ezért az újért sokat szaladgálni. Így például itthon vacsorázom hideget, mert nincs kedvem még egyszer elmenni hazulról.

Azt hiszem, hogy az ember már ne mocorogjon és utazzon túl sokat, mikor olyan veszély fenyegetheti, hogy a mosdónál felejti a fogsorát. Nagypénzű embereknél nincs ilyen veszély, de azok még kevesebbet látnak, mint a magamfajta – és pont olyan körülmények közt és emberek közt élnek, mint odahaza.

Délelőtt Patkó Imre telefonhívását vártam. Aztán ½ 11-kor felhívtam. Nem ér rá; felesége beteg; gyűlés, ülés. A követség se felelt. A telefon jó, helytelenül írta fel a számot. Valóban, a telefonkönyvben *hibás szám* van. Ezt Owen megerősítette! Tehát ez is létezik? Hja, óriás város, 1200 oldalas a telefonkönyv, de mégis: Albion! Kérdezem, a követség adhat-e kocsit? Nem, mert a követet viszik a repülőtérre. P. azt ajánlja, várjak ¾ 1-1-ig, akkor megmondják, tudnak-e kocsit adni? Én: „Nem várok, elmegyek, csinálom a programomat." Ő: „Ne legyek olyan türelmetlen velük." Én: „Szó sincs róla, én nem vagyok türelmetlen, és semmit sem

kívánok tőlük." – Kár – várjak 10-12 percig, beszél a követséggel. Újra felhív. És hív, telefonáljak ¾ 1-1 között a követségre. Mondom: „Nem leszek itthon." Akárhonnan felhívhatom a követséget. „Jó", felelem, „rendben van". Megértette, hogy eszemben sincs felhívni, mire azt mondta, reggel felhív. Kérdezte, milyen programom van. Mondtam, szombaton David Garverrel találkozom, este. Ezután elmentem, és mikor visszajöttem, üzenet várt, hogy Frederic Samson hívott, és 6-kor újra felhív. Ez meg is történt, és vasárnapra vele csináltam programot. Nincs szükségem senkire, legkevésbé drága hazámfiaira. Így aztán a tervezett program helyett 1. önállóan utaztam a földalattin. Oly értelmesek a felírások, hogy persze nem tévedtem el. 2. Kiszálltam a Piccadilly Circusnál. Először a Regent St.-en. A Pall Mall ragyogó palotái, az Atheneum Club. Azért jó volna tudni, mit is jelentettek (ezt még tudjuk kicsit) és mit jelentenek ma ezek a klubok.

A Carlton House Terrace a sarkon gyönyörű, de bent a rövid zsákutca végén még felépületlen házak, romok. A közelében a csupa üveg New Zeland House, nagyon modern. A Domínium különböző házai, híres-neves bankok. Aztán valahogy a Trafalgar Squerre kerülök és aztán a lovas gárda kapuja elé. Visszafelé a New Scotland Yard sarkán egy indiainak vagy pakisztáninak látszó alak, fiatal, megbotlik, egy nejlonszatyorból kiesik egy kés – és már ott egy bobby (itt sok van, lovas is, gyalogos is – mintha valami államférfiakat várnának, nem tudom). A fiú megmutatja az útlevelét, de már hárman állnak körülötte... Sokáig magyarázkodnak, nem találom túl érdekesnek. Véletlennek tartom, rendőri fontoskodásnak. A kés, alig tőr, inkább kisebbfajta konyhakés volt.

A Piccadilly Circushoz visszaérve az Old Bord Streeten megyek, az Oxford Streetig, oda és vissza. Cipők 5-6 £-tól 10-12-ig, kígyóbőr 19 ½. Aztán egy fedett, árkádos üzletútnál látok Church cipőket („az egész világon híresek"-et) 35-36 £ vagy guineai, amit, ha a forintot osztrák schilling paritásban számítom, 72 ½-lel kell megszorozni...

Persze semmit se veszek, és a jóképű kis vendéglőkbe nem merek bemenni. Így aztán a Piccadilly Circus közelében eszem egy Cafee Restaurantban. Az olasz étel elég jó, a wiener Schnitzel rémes, a kék dán sajt jó, és végül nem is olcsó. Túl nagy borravalót is adhattam, s ettől grófnak néztek(?), felsegítették a kabátomat. Végül vettem néhány levlapot, már meg is írtam őket, és mikor hazaértem, a földalattin egy Evening Newst vettem elegánsan, és elolvastam, hogy egy IL-18-as lezuhant Bratislavában, hogy Brown és Koszigin nyíltan és barátságosan tárgyalt, de nem nyilatkoztak, hogy miről; hogy Koszigin az ablaknak háttal ült (okos, ez az én megjegyzésem), és szobája világos színű, és nyugodt benyomást keltő stb. stb. – és a £ és osztrák Sch árfolyamát is ebből a lapból tudom.

Most pedig várom Mr. Arthur Pottersmannt, a Sun kritikusát, aki egy vacsora utáni kávéra vár. Tehát gyorsan egy kis jó magyar szalámit!

XI. 26.

Hát ez volt eddig a legkellemetlenebb estém. Az a P. úr taxin kivitt Hamsteadba, ahol apósával, anyósával, sógorával, sógornőjével és gyerekekkel él – egy még így is óriási házban, luxuriózus és ízléstelen bútorok között; a padlókat vastag, túl színes szőnyeg borítja, a szimpatikusak az após és anyós, 45 év előtt Magyarországról kivándorolt zsidók. A férfi mérnök. A két lány tud valamit magyarul, és még kevesebbet németül. Egy üveg aljáról töltenek rémes sherryt, és 4 db cigarettából kínálnak. Aztán szörnyű kávé, és ugyanilyen cukrászsütemény. A szoba szép nagy és jó büdös.

De ez még semmi, P. úr sógora ítélkezik az egész világ felett: Mindenütt kapitalizmus van, mert a munkáért pénzt fizetnek. Vannak szovjet emberek, akik évi 13 000 £ jövedelmet

húznak. Magyarországon nincs demokrácia, mert nem kiabálhatják: „Akasszák fel Kádárt!” Kérdem: „Itt kiabálhatják, hogy akasszák fel a királynőt!” Azt felelte: „Igen” – ami, mint megtudtam, nem is igaz. De akkor csak azt mondtam: „Mutasson egy lapot, könyvet, mely ezt a jelszót írja – mely különben is roppant ostoba.” Aztán 56-ról beszélt, után, elfogultan, és közben kijelenti, hogy ő és pártja, „Nagy-Britannia szocialista pártja”, azaz csoportocskája az igazi marxisták. Mondtam, hogy Marx most forog az ide – ahol vagyunk – oly közel fekvő sírjában. Angliában azonnal lehetne szocializmust csinálni, csak a munkások buták. Hát ezek után elég gyorsan eltávoztam. P. vezetett, ez az úr mutatta az utat. Persze ide-oda bolyongtunk. És mikor az Earl’s Court földalattiállomást megláttam, biztatásul mondtam: most már közel vagyunk. Mire ez az úr megkérdezte, hogy hazatalálok-e? Mondtam, igen, és kiszálltam a kocsiból. Némi bolyongás után haza is találtam. Záróra lehetett, részegek bolyongtak. Autók vad sietséggel száguldottak. Egy karambolt is konstatáltunk, valaki orvosért kiáltott. Egyes utakon olyan autótorlódás, mint a nappali csúcsforgalom idején. Egyébként éjjel még hasmenést is kaptam, attól a ronda süteménytől.

*

A mai nap jobban kezdődött. Patkó telefonált. Felesége sajnos olyan rossz állapotban van, hogy hétfőn hazautazik. Továbbá közölte, hogy egy Emődy Attila nevű építészmérnök szeretne velem megismerkedni. – Nagyon jó – mondtam –, az építészet érdekel a legjobban. Aztán közölte, hogy a követ helyettese, dr. Szabó beszélni akar velem, és ad kocsit. Felhívtam dr. Szabót, küldött is kocsit és én kinéztem innen Délnyugatról a centrumon át a keleti külvárosi, East India Dockokhoz. Mondta is a nagyon rokonszenves sofőr, ilyen magyarral még nem találkozott, akit efféle érdekel. Szombat volt, munkaszüneti nap, de a bobby kedvesen beeresztett bennünket a dokkok területére. Végeláthatatlan dokkok (le egész a tengerig, több mint 100 km-re). Ma ünnepi csend. Emlékszem egy a háború idején készült fényképre, mikor a gabonaraktárak égtek. Sötét, kormos, 1-2 emeletes házak, sok kocsma. Az egyiket Nelson admirálisnak hívják, a másikat Burns költő képe díszíti. Ezek egymáshoz közel vannak. Sok a szép új, városi ház, néha 2-3 emeletes. De van sok barakk is. Egy helyen 134 házszámmal vannak a barakkok, a London County Council „Mobil homes”-jei. A Cobble Streeten is van meglehetősen sok. A cementtől a barakk sarkai alá két cementnégyzet van állítva, 10 centiméterre emelkednek a cement fölé. Kémény nincs, nyilván villannyal fűtenek. A barakkok közt sok gyerek, egész jól néznek ki. Egy teniszpálya nagyságú, kerítéses területen fociznak a srácok – akárcsak nálunk.

De ezek a barakkok egész csinosak. De a Cotton Roadon vannak hullámlemezből épült barakkok is – ezek, lehet, magánlakások? Visszafelé jövet gyorsan változik a kép – mely most még megdöbbentőbb. A Tower szürke, félelmes bástyái. Lovas gárdisták őrségváltását csak az autóból nézem. Egy vasúti aluljáróban egy férfi, egyetlen köpeny minden ruházata – erős hideg, november végi eső.

Aztán már Buckingham-palace, követségi fertály, kávé és konyak dr. Szabóval, a sofőr elvisz a Danmark Streeti kínai vendéglőbe, ahol Patkóékkal már voltam. Nagyszerű ebéd. A közönség túlnyomó többsége kínai fiatal. Egy szép lány csodaszép, enyhe elefántcsont fehér-sárgás arccal. Jókedvű a fiújával. A többi nő csúnya és nagyon szemüveges. De némelyiknek azért van fiúja, és főképp kínai fiúja. (A négerek erősen részt vesznek az utcai életben, a kínaiak nagyon tartózkodók.) Újságot veszek, odekolonyt (fürdés pótlására), cigarettát, és földalattin három átszállással hazaérek.

XI. 27.

Este fogadás Missis Wattsnál (7 Canna Place N. W. 3). Két, egymásba nyitott szobában 40 ember áll és beszélget. A háziasszony a Lady Killer (film)-re hasonlít. A fia kitűnően beszél németül és oroszul. Hol tanult? Két évet szolgált a flottában. Még valaki beszél jól oroszul: April Fitz Lyon. Őnagysága oroszból fordít, ismeri az öreg Csukovszkijt és igen rendesnek látszik. Még sohasem volt Oroszországban. A társaság nemzetközi, pakisztániak, kínaiak, zsidók. Fitz Lyon asszony szerint Londonban ritkaság az angol. Valóban, négyet találtunk: a háziasszony, a fia, ő és Wandy Owen. A kínai megtudván Owentől, hogy én írtam Kínáról, kapacitálni kezdett, hogy nyilatkozzam a BBC-ben Kínáról. Ismerte a magyar-kínai jegyzékügyet. Megmondtam, hogy ildomtalannak tartanám oly dolgokról nyilatkozni, melyeket magam is csak szeretnék megérteni. De mondta, tisztára irodalmi kérdésekről beszélnénk. Azt feleltem, hogy még az is politika volna – a jelen helyzetben –, ha Lao Cséről beszélnénk.

Ellenben Owen átadta a BBC magyar adásának levelét, melyben valami Siklós István szeretne velem interjú ügyében beszélni. Félek a provokációtól.

Sokkal örvendetesebb, hogy O. – élelmes fickó – sajtótudósító belépőt szerzett a rendőrgyilkos ügyének tárgyalására.

Reggelre átgondoltam az ügyet a BBC-vel. Mire kell ez nekem? Azt fogom felelni, hogy magyar publicitást én Magyarországon is kapok, ami igazán érdekelne, a BBC angol adása.

Az egyik úr tegnap: „A Labour párti konzervatívabb, mint a konzervatívok. *Tudják, hogy Anglia már nem világbirodalom, de nem hiszik el.* A konzervatívok jobban számolnak a tényleges helyzettel. Pedig az angol politika arról volt híres, hogy ósdi intézményei alkalmazkodtak az új helyzethez.”

De talán most is így van. A jóslat, hogy a gyarmatok elvesztése csődbe kergeti Angliát, nem vált be. A középréteg két-, három- és négyfelé osztotta nagy lakásait, de a nagy tömegek életszínvonala emelkedett. A szombat az üzemekben szabadnap. De ebben a 8-9 szobás szállodában a háziasszony, a tulajné szolgálja fel a reggelit, porszívózik és takarít, és úgy látom, egy alkalmazottja van. (Vasárnap senki.) A privát-szálloda egy kisebbfajta Viktória-korabeli ház, ügyesen átalakítva, tisztán.

Déltől estig Frederic Samson és Thea Murgrave-vel lunch, aztán kocsin Hyde Park, hidak és Odison Road 89, ahol Olga Szergejevna lakott, ott nem egy csinos téglaépület, egy iskola áll. Lloyd George házát pedig, melyről ő beszélt, szintén nemrég lebontották.

Az Amadeus-quartettet, ill. quintettet, Samsonék jóvoltából, a BBC egyik felvevőhelyiségében hallhattam, 10-12 meghívott ismerős társaságában. Ítéletet mondani, mikor a zenéhez nem értek? Csak azt tudom, hogy világhírű együttest hallottam, és számomra a látvány nagyon érdekes volt, és az egyes részek megismétlése, a nehéz munka. Hát ezt csak profik tudják játszani. Mozart legnevezetesebb darabja, mint mondják.

Előtte a Hyde Parkban voltunk, ahol kacsákat etetnek és sok a lovagló, valószínűleg bérelt lovakon – de nagyon jó és nagyon nemjó lovakon.

Láttuk a hidakat.

Hazajöttem. O. jóvoltából elolvastam a Book and Booksman kritikáját. Régi kutyatörténet utánzójának tart. Nietzsche: „Ha egy könyvet és egy fejet összeütnek és kongás az eredmény, még nem biztos, hogy mindig a könyv üres.”

Mellesleg: a BBC étkezőjében (a BBC „pagodában") teázni akartunk. De csak önkiszolgálással tudtunk csapvizet inni. Mert az üdítő italok automatája üres volt, a meleg tea és kávé automata használatáról Samsonék lebeszéltek. (Új, néhány hónapos automata, amerikai találmány?)

Úgy Samson, mint élettársa Thea Murgrave zeneszerző, rendkívül kedvesek. Duczynska Ilona barátai – és már ezért is.

XI. 28.

A fiatal (38 éves) Emődy Attilával, aki itt dolgozó, nem disszidens, építész, voltam városnézni. Az első épület éppen a Royal College of Arts volt, ahol Samson tanár. Gyönyörű lakás, tégla, vakolatlan, cement és üveg. Az udvarban meghagyták a két öreg fát, *és füvet is* hagytak körülötte. Aztán a Royal College of Phisics épületét, építész Denis Lesdieus, néztük meg. Fekete tégla és cement (és nyers kavicsos fal, itt vagy az előzőnél). Amit nagyszerűen megoldottak (ezt emelte ki Emődy A.), az, hogy ez a nagyon modern sötét épület milyen nagyszerűen beillik a György korabeli klasszicizáló oszlopos, matt-fehér épületek közé. A magas irodaházak közt vannak ronda skatulyák és a Hilton Hotel, de szépek is, pl. a New Zeland House (melyre már előbb is felfigyeltem) és Barcley-bank központja, szép, nyugodt, vertikális, de nem akar föl- vagy kiugorni.

Láttunk lakótelepeket, első V. H. utánzatok, rosszabbak, mint a bécsiek, újabbakat, jobbakat. Aztán luxuslakásokat, ahol egy emelet egy lakás, nagy, kétemeletes lakás bérházban, amit Le Corbusier is csinált nagyban. De ezek a lakások a *város közepén vannak*, előkertjük van, és aztán jön a Green park. Teljes csend, centrális fekvés, óriási park. Az árak ennek megfelelően horribilisak. Közben jutottunk a megállapításhoz, hogy Magyarország számára a finn építészet módszere, léptéke és szolidsága sokkal inkább példaadó – jó értelemben véve a „példaadó" szót.

Aztán újra hidakat néztünk. Chelsen és az Albert hidat, de hamisan emlékeztem, én a *„London bridge"*-t akartam megnézni, melyet *1824-31-ben John Rannie épített.* Majd megnézem.

Aztán E. A. elvitt az Old Bronton Roadra, Quen irodájához. Megebédeltem a „Nord" étteremben, 1 £ körül, de jól, aztán hazajöttem. Útközben vettem egy jó térképet, nem a legnagyobb sofőrtérképet, de ez már jó; újságot, borotvapengét, vacsorára sonkát, gyümölcsöt, kekszet. És du. 3 óta melegszem a shillingemért – és 8 felé egy újabbért.

Felesleges volt elhozni 1. villanyborotvát, mert nem egyeznek a konnektorok; 2. a kávéfőzőt. Ma használtam először és utoljára. Nagyon komplikált; csak a mosdókagylóban lehet vele működni; 3. a fekete öltönyt, még Mr. Watts estélyén is majdnem túl elegáns volt. A holnapi követségi cocktail-party is de.; tehát utcai ruha.

Az ember ne vegyen vacakot! Egy hétig kínlódtam Grieben Reiseführer kicsi és rossz térképével, míg $^{7}/_{6}$-ért vettem egy nagyon jót. Mindent megtalálok rajta, ami nekem kell.

XI. 29.

Nna! Megvolt a fogadás a magyar követségen. Azt mondják, jól sikerült. Egy csomó újságíró, a szovjet attasé, Golding, én kértem, hogy hívják meg, és akinek egy csomó bókot mondtam tiszta szívvel. Örült (nem is tudta), hogy sikere volt Magyarországon. És ott volt az öreg Darvas Simon is, akit – nagy csodálkozására – megismertem.

Eredmény – egy csomó meghívás, egy hétre előjegyeztem őket. Mellesleg, már szeretnék hazamenni, de ez csak 9-én lehetséges, 7-én valami magyar est.

Közben egyre inkább kérdezem magamat: érdemes volt idejönni? saját magamnak utazó ügynöke lenni? Vagy: ittlétemmel mit tudok meg Londonról, amit eddig nem tudtam? Hát persze, azért sokat. A klubok, a földalatti pompás szervezete, néhány szép épület, a régi St. Johns-palace és a sok régiségkereskedés (az ékszerek sokasága nem is érdekel), a konfekció gyengesége, hogy az angolok szívesen esznek friss (nem konzerv) ételt, és minden van is, hús, hal és mindenféle szezon és ország gyümölcse, salátája stb.

Ebéd egy jó ramsztek „Medium", azaz középnagy, saláta (zöld és paradicsom), dán sajt, vajjal és „Biszkvit" nevű pászkaszerűséggel, 1 pohár sör+borravaló, pontosan 1 £.

Ui. Mr. Robert Triall-lal szervezett Owen találkozást. Ez egy Guardian ember. De Triallt baleset érte(?), szóval nem jött ki az ügy. Egy cseppet se bánom! Elegem volt az újságírókból. Sajnos ezért jöttem – és mégis.

Semmi értelme (számomra legalábbis) olyan országba utazni, ahol az ember süketnéma. Pedig én itt az vagyok. Csak, szerencsére, nem vagyok ezenkívül még analfabéta is, tehát elolvashatom és alaposan el is olvasom a napilapokat.

Mellékelve az aberfaniai ügy tárgyalótermének vázlata.

A Guardian vezércikke Wilson miniszterelnököt idézi, aki sokallja az elektromos ipari cikkek behozatalát, lassúnak tartja az elektromos ipar tervezését és hangoztatja: az amerikai munkás teljesítménye 3:1-hez, az angol munkás teljesítményéhez viszonyítva.

Egy idősebb nőt megöltek az erdőben. A rendőrség feltételezése: szerelmespár ölte meg, mert észrevették, hogy őket nézi – tehát vagy feleség, vagy férj kémje, vagy zsaroló. De a nő állítólag nem volt úgynevezett „kukucskáló", hanem a madarak életét figyelte.

Az ember 70 éves korában nem lehet Lucien de Rubempré (Balzac), aki egy hónapos szobából indul Párizs meghódítására, London neki is sok lett volna, még vágyainak is sok.

XI. 30.

Ma úgy jött ki a lépés, hogy óriási programot bonyolítottam le, ennek következménye, hogy mire este 8-kor írni kezdek, már fáradt vagyok.

Tehát 1. Egyedül a Westminsterben. A két óra csak arra elég, hogy egy nép nagyságát bámuljuk, és rendkívüli szerencséjét. Hiszen nemcsak a kő, de a bronz, de még a fa is megmaradhatott itt 1300 óta. (A hátán farigcsálások, mint egy iskolapadon.) A Westminster tavaly ünnepelte fennállásának 900. évfordulóját.

Az északi kápolnában Erzsébet, a déliben Maria Stuart kriptája. A padláson egy kis kőtábla: Cromwell, nagy ezüstbetűs Churchill, államférfiak, hadvezérek, egy sarok a költőknek, íróknak; Newton is itt fekszik. Livingstone is – és egyszerűen csak nagy családok és jó és rossz királyok, szentek és nem szentek – vegyes a társaság.

Mellette a St. Margaret-templom, szép gótikus falak, nyers kőből. A Westminsterről képeskönyveket is vettem, persze nem a nagy köteteket.

Ebéd Owennel és David Corverrel. Érdektelen Corver. A Pen Klub első elnöke, Galsworthy életéből mesél intimitásokat, pletykákat. Elköszönök, fontos ügy... Ténylegesen Mrs. April Fitz Lyonnal megyek a Tate Gallerybe. Csak angol festőket nézünk. Nagyszerű Reynoldsok, Hogarthok, Gainsboroughk, Constable-ok és főképp a hihetetlen festőiségű Turnerek. Nem lehet egyszerűen az impresszionisták korai elődjeként elkönyvelni. Van itt kép, amit szinte Matisse is festhetett volna.

Nagy gyűjtemény. Blake is van itt. Fantáziája van Blake-nak, mint költő érdekes, és több, mint érdekes. De festőnek csak érdekes és fantáziás. Ma azonban Blake a divat.

Mrs. Fitz Lyon kitűnően beszél oroszul, okos és művelt. Minthogy csúcsforgalomban hozott haza a kocsiján, volt idő beszélgetni. Így tudom meg: az ifjúság szívesen olvassa Goldingot, Salingért és Thomas Hardyt. Virginia Woolfon ma nevetnek a fiatalok. Lawrence Durrell már kiment a divatból, de Párizsban őt tartják a nagy angol írónak.

Mrs. Fitz Lyon maga vezeti a háztartást, dolgozik, fordít, ír, a Pen Club tagja, nem tartja ezt a klubot sokra; (én is aligha megyek el a vacsorájukra, ahová Carver 6-ra, estére meghívott).

XII. 1.

Tegnap csúcsforgalomban jöttünk haza...

Az autók nemsokára olyan bajokat fognak okozni a nagyvárosokban, mint Indiában a tehenek.

Mióta Londonban nem szénnel fűtik a milliónyi kályhát, megszűnt a köd – az autóforgalom csökkentése nem nagyobb feladat. Kivált itt, ahol oly kitűnő földalatti van.

XII. 1.

A Times és Times Litterary Suplement – jó. Ebédig bevásárlások, Patkó segítségével. Ebéd Ignotus Pállal. Szerencsétlen, tartás nélküli, elveszett ember. Kicsit áldozat, kicsit bértollnok, és a múltból él és emigrációs veszekedések jelenében. Szeretné József Attila-könyvét Magyarországon kiadatni.

Este Gyömrői Edit és ceyloni férje vendége 8 szobás házban. Ez már sokkal érdekesebb, de erről külön és később, mert mire hazaértem, ½ 12. Tehát vagy van idő naplót írni, mikor kevés az esemény, vagy – mikor sok az esemény – nincs idő.

XII. 2.

Interjú a Guardian munkatársával (Peter Preston). Már ismétlem magamat, a fiatalság hosszú hajú puritánságáról, beszéltem ködmentességről, és elsütöttem a szent tehenekről szóló bemondást is. Szerencsére már csak egy riporter van hátra, kedden (egyébként a The Guardian ma írt a könyvemről – nem rossz). A kritikusokról való véleményemet kérdezte: „Író nem nyilatkozik a kritikáról."

Eljött értem Patkó Imre és az Angol-Magyar Baráti Társaság elnöke v. titkára. Mindenfélét kérdezett, sok olyat is (SZU), amiről alig lehet valamit tudni, és még soká nem tudunk.

Délután a kávéházban Mrs. Fitz Lyonnal, akinek odaadtam az Aurora megmaradt angol példányát, ő *John Brayley* könyvét ajándékozta nekem. „Tolstoj and the Novel." Én meghívtam Budapestre, aligha tud eljönni, ő meghívott, hogy tudassam, ha Londonba jövök.

Aligha látjuk még egymást, de okos, rendes és nagyon kellemes ember, és ez az emlékezés elég is.

Újságot olvasok.

1. A szociális minisztérium jelentése szerint Londonban 275 embernek nincs hol aludnia, közülük 63-at a Waterloo pályaudvaron találtak.

2. A munkanélküliek száma november közepére 0,4%-kal emelkedett (a II. világháború után ez sok, előtte ennyi jelentéktelennek számított!).

3. Egy Michael White nehéz helyzetbe hozza a cenzort, a Lord Chamberlaint. Az Amerikában írt darabot Londonban akarja előadatni. Címe: Macbird – célzás a Macbethre és a Johnson családról szól. Macbird és Lady Macbird Dallasba küldik Banquót, akit ott megölnek. Banquo szelleme visszatér Washingtonba, ahol Warren grófja el akarja rejteni. Egy másik személy neve Mac of Nanjara. A darab verses, szerzője Barbara Grayson (London, Life 3. Dec.).

XII. 3.

Cambridge. Követségi kocsin Emődy Attilával. Megtaláltuk a King's College kápolnájának emléktábláján Békássy Ferenc nevét. Reggel 9-kor indultunk, 6-ra értem haza. Sokat láttam, és keveset. Kísérleti város. Diákváros, autók, a sok bicikli, csodálatos kollégiumi épületek, a táj, a kicsi házak pompás biztossága stb. stb., de olyan fáradt vagyok, hogy rögtön lefeküdtem. Vettem pár képeskönyvet, azok *majd* segítenek.

Még almák a fán, apró kertek előtt egy fügefa, zölden, mint díszbokor.

King's College, professzorlakások névtábláján: Bolgár, Káldor, Wilson miniszterelnök egyik tanácsadója (de egy Huxley is).

XII. 4.

Délelőtt pihenés, rendezkedés. Ebéd Owenéknél egész kellemes. 4-kor jöttek Samsonék, megnéztük a Holland House-t, mely részben bombatalálatot kapott, egyik oldala őrzi csak a kései Tudor-formát. A park közkert, a ház és egy új épület ifjúsági szállás.

XII. 5.

Ma az Old Baileyba megyek, a rendőrgyilkos Roberts és társai ügyének tárgyalására. Érteni – a szavakból – semmit sem fogok, de talán a szemeim egyet és mást megértenek. Nagyon jó ötletnek találtam, hogy megnézem, hogyan folyik Angliában egy bűnper; most egy kicsit, sőt erősen ideges vagyok.

Hát felesleges.

Londonnak más szenzációi vannak. Rhodesia legeslegelőször és Mikulás, és karácsonyi bevásárlások – last, but not least, vagy hogyan is mondják.

Az első nap unalmas. Izgalmas csak addig volt a dolog, amíg a tetteseket el nem fogták. Nagy hajsza – és kettőt elfognak. De Harry Roberts még soká bujkál – és véletlenül fogják el. Egy cigánytábort (mi okból) eltanácsolnak sátorhelyéről, mire a cigányok azt kérdik: „Azt a nem

cigányt, aki a közelben sátoroz, miért nem hajtják el?" És a rendőrség odamegy és felismeri, és Roberts szó nélkül megadja magát.

A mai tárgyalás ásító unalom. Jegyzeteim – melyeket újságcikkek fognak követni, ilyenek.

Este Sarlóséknál. Szereztek egy Roberts körözőlevélképet, 1 G, azaz 1 font+1 shilling.

Ma voltam a National Galleryben. 40-50 év előtt ide jöttem volna első nap, ma úgyszólván az utolsó előttin. Két óra nézelődés elfárasztott. Persze a legfontosabb látnivalókról tudtam – de látni, az egészen más. És más, mint a legjobb reprodukció.

Földalattihoz menve még egy utolsó tervemet is megvalósítottam. A Haymarketen megnéztem a Design Centert. Bútor – a forgatható székek – már Pestre is eljutottak. Edény, evőeszköz – az északi országokban van jobb. Amit kerestem, jól forgatható álló- vagy falilámpa – semmi új ötletet nem adott.

Ebéd, mint már többször, a „Norrist"-ban az Old Bronton Road elején. Jól adnak enni. A rövidszoknyás kislányok közül az egyik magyarul is beszél. Hogyan van ez? Pétervári. Rokonai az USA-ban és Ausztráliában, Magyarországon senkije és nem akar nyilatkozni. Különben neki van a leghosszabb rövidszoknyája – combközép alatt. Hej, kislányok, kislányok, hogyha ti tudnátok...

A *Szegénylegények* megy egész idő alatt a legjobb filmszínházban, az Academy One-ban. Az Academy Two-ban: a *Vörös sivatag*.

Így jó!

XII. 26.

Mérleg

Írtam egy csomó újságcikket és tanulmányt (a regényírásról).

Azt hiszem, a *Szembesítés* utolsó fejezetét is az év elején írtam.

Megírtam az *Auróra, a túl szép lány*-t.

Belekezdtem két *Szökés* elbeszélésbe, és javarészt kész a *Londoni vázlatok.*

Kínai versek!

1967. I. 8.

XII. 3-án olvastam a London Life-ben, hogy Barbara Grayson (Owen a könyvet is megmutatta) drámát írt, ahol Macbeth – Macbird Johnson, hogy Macbird Johnsonné, ahol van Warren grófja a Banquo szellemét, aki Dallasból jön Washingtonba, el akarja rejteni, és van egy Mac of Nanjara is.

Az egész annyi, hogy shakespeare-i tragédiát érezni Kennedy halálában.

I. 14.

A szabadság

A. Barátom, rájöttem, hogy ostobaság abszolút szabadságra vágyakozni. Elég, ha akkor haladhatok át az úttesten, ha a lámpák zölden jeleznek. De fokozatai vannak a szabadságnak, és nékem, tudom, hogy miért, a felsőfok, ha belülről, érted: belülről, magamra zárhatom a szobám ajtaját.

A félelem, amely persze megmarad: hogy betörhet, rám törhet rabló, hatóság, háború, háttérbe szorul, irreálissá válik.

A szabadság érzéséhez a belülről bezárható – esetleg be sem zárt – szoba az előfeltétel. A másik a döntő: nem félni a haláltól. De élet-e még, ha már nem félek a haláltól. *Nem az-e kritériuma az életnek, hogy félünk.* Az évmilliós tapasztalat azt tanítja: félj. A kis hal a kezed árnyékától is megijed – pedig nem egyéni tapasztalata, hogy félni kell. A százéves csuka nem mindentől fél; tudja, hogy vannak veszélyek, melyeket képes lebírni, és vannak, amiket képes kikerülni.

A szoba, amelyet belülről bezárok, nemcsak elszigetelődést jelent. Akármilyen ostobaságot szajkóznak manapság az elidegenülésről. Aki a belülről zárt szobáját kinyitja és emberek közé megy, vagy embereket hív magához, az nem elidegenült.

Az idegenül el, akire rázárják a szobát. És még sokkal, sokkal inkább az, aki egy túlzsúfolt autóbuszon a legközelebbi testi érintkezésbe kerül embertársaival. De a legjobban az idegenül el embertársaitól, aki évekig, évtizedekig soha se lehet egyedül – a latrinára is ötvenedmagával kell mennie.

B. A kötetlenség – szabadság. De ha nincs kötöttség, se barátság, se szerelem, se a végzett és végzendő munka szeretete, van-e értelme az életnek.

A. Ez álkérdés. A tény, hogy nem dobjuk el az életet, vagy hogy eldobjuk – felel minden okoskodás helyett.

I. 15.

Nem baj, hogy most lakásügyek, Olga Szergejevna dolgai, pénzügyek, tanulmánykötetem összeállítása és a Tükör-cikkek illusztrációi – és influenzám szövődményes következményei együtt és külön-külön zavarnak; nem írok, de készülök, és amint lemehetek Szigligetre, egy csomó átgondolt dolog közt válogathatok, vagy csinálhatom őket párhuzamosan.

Szökések kiegészítése

1. Párhuzamosan a Bejcziék, Kerék bácsi dolgát Izsák és Ézsau ügyével.

2. A szökéseket és a 19-es szökést, aminek első része a *Strasse der Flucht*-ban megmaradt, és ami későbbi averziómat a szökés ellen talán magyarázza, kompenzálja.

3. *Banicza végnapjai*-t, igazán mint végnapokat 56 után – teljes letörés.

Ez utóbbi a legkevésbé megkomponált, pedig hát ezen töröm a fejem a legrégebben és a legtöbbet. A lényeg: Nem kitalálni kell a történetet, hanem rekonstruálni ebből, amit tudni lehet Baniczáról, Baniczától.

I. 23.

Ha nekikezdek a következő (vagy utolsó vagy befejező) Prenn-Banicza regénynek, melynek ma ez lenne a címe: *Banicza végnapjai*, két módszert vennék igénybe.

1. *Az első* a legvulgárisabb detektívregény módszer: az író egy teljesen kibogozhatatlannak látszó esettel kezdi, melyet nem is lehetne kibogozni, ha ő, az író valahol el nem helyezte volna a nyomokat, melyeket a detektív „zseniálisan" megtalál. Ez az olvasó aljas becsapása: az író úgy tesz, mintha a detektív ott szelektálná a gyanúsítottakat és az individuumokat, miközben már ott forog az egyetlen ártatlannak látszó, akiről „kiderül", hogy ő a tettes. Csúf csalás ez, és olcsó állogika – de az ilyen könyvnek sok az olvasója, és ez fontos dolog.

Ebbe a kategóriába tartozik a modern lektűr is, William Styron: *Házam lángra gyullad*, mely ezt az olcsó fogást a legjobb íróktól szarka módra összeszedett érdekes elemekkel – dúsítja. Van ebben Proust, Hemingway, sőt Fellini két filmje, a *8 és ½* és az *Édes élet*, Kerouac és ki tudja még ki mindenki. Mindez azonban csak narrogatum, super narrogatum. Szellemi atyja ennek az írásmódnak Durrell *Quartett*-je és a féligvájtfülű Hermann István ezt a „művet" éppúgy nagy regénynek tartja, mint Nagy Péter tartotta (néhány év előtt a Nagyvilágban) Durrellt.

Nos, nálam nem ilyen regényről volna szó, és a kérdés, használjam-e fontos dolgok olvasmányossá tételére e trükköt?

2. *A második* és számomra megfelelőbb és legalább ily érdekes módszer, ahogy a természettudós egy *anomáliából* valami ismeretlen tényezőre következtet és elkezdi tudományos vizsgálatait – ami nyomozás is.

És semmi esetre se mondok le se a szüzséről, se a belső monológról, se az írásjelekről (ahogy némelyek most nagybetű, vagy bekezdés, vagy pont, vagy vessző nélkül írnak). Nem vagyok hajlandó az írás jelentőségét az íráson belül szűkíteni (mint Robbe-Grillet kívánja) és nem félek attól, amit R.-Gr. el akar kerülni, hogy úgy komponáljak vagy írjak regényt, ahogy azt a XIX. században csinálták. Nemcsak egy jó formulám van ez ellen, amelyet már többször megírtam: *Írjunk úgy, mint Stendhal írna ma.* De azt is tudom, hogy hiába akarnánk úgy írni, mint Balzac írt, ez ma lehetetlen, sőt ha szóról szóra leírunk egy Balzac-regényt, az ma – a megváltozott akusztika következtében – már nem az volna, mint valaha.

Az irodalom valóban csak magamagát tudja csinálni, de a sterilen irodalmi szándékok nélkül lesz csak igazán irodalom.

II. 7.

(*A szökés*-hez)

„Én tovább tűrtem, mint kellett volna, és rab maradtam, pedig megszabadulhattam volna. Mert arra számítottam, hogy szökés nélkül is megszabadulok...

Számításom helyesnek bizonyult; szabad vagyok, sőt nagyon önálló. Jólét vesz körül, éppen annyi, amennyi teljes függetlenséget biztosít, biztosít életem végéig. És mégis...

Élnék-e, ha nem alkuszom meg a rabsággal – egy jól kiszámított jövő érdekében? Lehetnék-e nyugodt és őszinte »frondőr«, sőt igazság bajnoka, élnék-e egyáltalán?

Aligha élnék. Itt egymillió-kétszázezer egység penicilinnel kihúzzák öreg testemet a tüdőgyulladásból, és akár egy hétig se kell kimenni jól temperált lakásomból, és egy hét múlva is csak azért, hogy déli napfény érjen.

Ott hegyi kecskék lába szárából varrt puha csizma védene, és igazi prémbunda, jó ház vastag gerendái és méteres fák hasábjai a kemencében, mert ma már ott se kellene jurtában lakni, és orvosságok helyett Vurminnal gyógyítkoznám és alázatos fehérnép mosná a hátam szombat esti fürdőmben, és öntene hóvizet a forró kövekre, hogy a rossz nedvek kipárologjanak a testemből. Ez nagy újítás volna azokban a hegyekben, az orosz fürdő, olyan újítás, mint nálunk a kondicionált levegő – ha ugyan újítani akartam volna, de aligha akartam volna újítani.

Nem szöktem, és ezzel egy alapjogomról mondtam le, a jog: egy percig se maradjak rab, ha szabadulhatok.

Egy másik jog is megingott így, a bosszú és megtorlás joga, mely a legnagyobb erkölcsi erő, ha teljes hit és bizonyosság áll mögötte. Ótestamentumi isten-erő, mely a kereszténységben már megbomlott. A bizonytalanság mondatja: »Bocsásd meg a mi vétkeinket, mint ahogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.«

Nekem már meg kell bocsátanom, mert elvesztettem a megtorlás jogát. De hogy aztán meddig... Meddig. Volt egy barátom... Banicza István. Derekabb emberrel talán életemben nem találkoztam. Nagy bajban segített, mikor ebből haszna soha, de kára sok lehetett volna. Hát ő... Nem bocsátott meg apja és bátyja gyilkosainak, azaz elvben nem. De személy szerint nem volt benne harag. És aztán, ahol nem is gondolta volna, elvétette a lépést. Elvétette – belehalt. Úgy mondják, ebbe halt bele. Én meg... Én más eset vagyok. Jól számítottam, győztem, szabad vagyok. De rajtam a mocsok, a gyávaságnak köszönhetem a győzelmet.

Nos, igen. Ezt akarom elmondani. Szégyenemet, amire büszke voltam, sokáig voltam büszke arra, hogy hívtak: szökjünk.

Arra, hogy szégyen volt nem szökni, mostanában jöttem rá."

II. 7.

„Emberségesnek lenni", azaz hűségesnek, becsületesnek, igazságosnak – nem emberi tulajdonság.

A jóság, segítőkészség, kedvesség, tiszta lélek talán inkább delfinek erénye – és talán az ész is.

Az ember uralmát a többi élőlény felett ravaszsága, zsarnoksága, tömegbe verődése és tömeg feletti uralma, ravasz készítmények használata, a rosszabb ember győzelme a jó felett – ez alkotta meg.

Az „emberség", melyet jobb volna „delfinség"-nek nevezni, az a ritka, sokszor megcsalt jóság. A legravaszabb uralmi módszere az embernek a jósággal álcázott ravasz önzés.

De azért van emberséges „emberség" is, és azért azt se nevezzük kivételnek.

Ennek e világi jutalma: a másik ember, emberek bizalma. Én ezt tartom a legnagyobb megtiszteltetésnek, és amikor néha részem volt benne, igyekeztem nem megcsalni a bizalmat. Ennyi az egész.

II. 8.

Igen ám! De ha én meg tudom érteni egy delfin etikai „magasabbrendűségét", akkor én, ember, részese vagyok ennek a magasabbrendűségnek. Akkor is, ha holnap orvul megölsz egy embert, hogy elvedd becsületét, vagy pénzét, vagy feleségét?

III. 2.

Ez Szigliget!

II. 28-án jöttem. III. 2-án hangszalag két részére felvettem a *Szökések*-et – amit elolvasni se voltam képes, hónapok óta. Alig maradt valami hátra, és az is csak azért, mert új szalagot kell beraknom. (Persze itt se zavartalan az élet, pl. leejtettem és eltörtem a protézisemet, be kell vinni Tapolcára.)

A legderekabb ember tehát Ézsau, a vadász, aki állatot öl. Ez az ember természettől adott ősbűne. Aki nem öl, az ölet. Ez már rosszabb. Hát hogyan is van?

III. 6.

A befejező mondat *talán* így:

Ember, higgy a társnak, és vigyázva bízzál!

III. 10.

Megcsináltam a *Szökések*-et és megcsináltam az *Ézsau*-t. Igaz, csak ¾ részre – mert még egy közbeeső gépelés után tudom a végleges szöveget megcsinálni – de mégis!

És még 10 napom van napozásra és akármire.

És szép itt a park. Kankalin és májvirág, ibolya és hóvirág együtt. Ruhavetkőztető napmeleg! Ez Szigliget.

III. 17.

Az „ÉS" „jubileumi" számában nyilatkoztam az „ÉS"-ről. A fontos, hogy abbeli reményemnek adtam kifejezést, hogy a következő tíz évben közlik az „ilyen-olyan-amolyan okból visszautasított kéziratait".

Vagyis konstatáltam a szerkesztői cenzúra működését.

Az ÉS ma megérkezett számának vezércikkét itt így korrigáltam.

A cím tehát:

(T)ÍZÉ(V)

III. 19.

Tegnap este lehallgattuk az *Ézsau*-t. Dicsérték, de én más következtetésekre jutottam.

1. Csak a bevezetésnél marad párbeszéd;

2. A Kerék bácsi részlet kimarad;

3. A Jézus ügyet is Ézsau mondja el – akit fiai imádtak mint Krisztust, de akit – mint ő megmagyarázta nekik – Isten maga árult el. (Ez ott jöjjön, ahol a burzsoá csábítás, rontásról lesz szó.)

4. A végén talán én mondom: Dicsérem Ézsaut – vagy ő mondja magáról: „Itt van még Ézsau, aki..."

III. 20.

Szigliget vége.

VI. 11.

Persze az marhaság, hogy baj van a magyar novellával. Jól írnak a magyar prózaírók. A Körkép 67-ben van két kiemelkedő írás: Galgóczi Erzsébet: *Idegen a faluban*, Kolozsvári Grandpierre: *Konkrét történet* és egy *remekmű*, Veres Péter *Régi történet*-e. V. P. legkitűnőbb műve.

VI. 18.

Még mindig a lakásügyek! De talán most már a végük felé közelednek. Aztán le kellene ülni, és a *regényt – mely komplikált krimi és a nyomozó lélektani regénye* együtt és egymásba fonódva, minden pillanatban egymásra hatva – kell megírni.

Egyébként a helyzet semmiképp se jó. A közel-keleti válság és a SZU presztízsvesztése nyugaton és az arab államok, (mint hallom, oktalan) resentimentje nagy baj.

Sajnos, ezt itt furcsa, engem személyesen érintő mellékzöngék kísérik. Bognár (Tükör), akinek a 4 elbeszélést *(Obsitosok szökésekről mesélnek)* adtam, elfogadta, örült neki, tegnap egy személyes beszélgetésben megmondta, hogy „fel"küldi jóváhagyásra... és Bognár megígérte, júliusban kifizeti az *Obsitosok*-at. Kell is. A Tóth Árpád sétányi lakás ára 190 helyett 226 ezer.

Június 21., a leghosszabb nap

Szolzsenyicin 1967-ben:

„Nyugodt vagyok, hiszen minden körülmények között teljesítettem írói feladatomat, s azt még több sikerrel és kétségbevonhatatlanul fogom teljesíteni halálom után, mint életemben. Senki se állhatja útját az igazságnak. A haladás érdekében kész vagyok a halálra. De megtanuljuk-e végre a sok-sok leckéből, hogy nem szabad az író tollát lefogni, amíg életben van? Ez egyetlen alkalommal se tette szebbé történelmünket." Szolzsenyicin a Sz. Írók IV. Kongresszusához intézett memorandumának (Le Monde, 1967. május 21. nyomán) utolsó bekezdése.

VI. 27.

A művész szabadsága.

Tudjuk, tudjuk, hogy a szabadságot korlátozza: állam, társadalom, vallás, saját tudat és hamis tudat stb. stb. Tehát senki se szabad abszolút értelemben.

De mégis más, ha a művész azt *hiszi*, hogy szabad, vagy tudja, éhhalál, börtön vár rá, ha olyat ír, amit a rend őrsége tilt. Vagy a kezét akár csak olyan cenzúra fogja vinni, mely azt mondja: „közölhetetlen".

VII. 7.

Megbeszélés Aczél Györggyel

1967. VII. 7. de. ¾ 11-½ 12-ig

1. Átadtam az Unio pour le Socialisme c. trockista lapot, javasoltam, hogy Aragonék könyvemről írjanak – recenziót – anélkül, hogy evvel a lappal polemizálnának.

2. Megígérte, hogy 7 novella és 1 kisregény megnevezéssel szerződést köt velem a Szép-irodalmi. A *Szembesítés* kiadásába nem ment bele: „sajnos nagyon konkrétan Horváth Imre", amit én cáfoltam. Így tehát konkrétan – előleg.

3. A *Visegrádi u.* és a *Prenn* kiadását ajánlja a Kossuth-nak. Megjegyeztem, hogy ha Proust 27 300 példányban jelenik meg, akkor én minimum 54 600-at kívánok.

4. *Prenn*-ből filmet! Megadta Kovács András telefonszámát, akinek azt mondjam, hogy ő javasolta Kovácsot (noha én is őt javasoltam).

5. *Visegrádi utcá*-ból javasoltam, hogy csináljanak olyan darabot, mint Moszkva csinált a *10 nap*-ból. – Ő a Tháliát ajánlotta (egy névjegyen már megkértem a dramaturgot, Kemény Györgyöt, aki a házban lakik).

6. Üdülők igénybevétele. „Öröklakást" nem adnak, ezt csak Révai csinálta meg Kodálynak. Ellenben ő bármikor 2-3-4 nap alatt elintézi, ha valahová menni akarok, és saját kocsiját adja.

Máris felhívott Kazimir Károly, a Thália szívesen megcsinálná a *Visegrádi utcá*-t.

VII. 26.

A király meztelen. Azaz Proust.

Proust a sznobizmus encyklopédiája. És „finom" emberei is vulgárisak. A mélységei laposak, művészetszemlélete után – finomkodó. Mikrovilága felfújt és unalmas, és Gyergyay, a fordító, méltó hozzá sznobizmusban.

Mesterektől tanulni úgy kell, hogy nem azt akarjuk csinálni, amit ők csináltak, hanem

vagy folytatni akarjuk az ő útjukat – amerre ők még nem jutottak el,

vagy megtanulva, mit hogyan csináltak, azt az utat keressük, amerre ők el sem indultak.

(Ma írtam Kassák-nekrológot a Tükör részére, de persze ez már nem kerülhetett bele egy nekrológba.)

VII. 28.

Kassáknak lilavörös gladióluszókat vittem a koporsójára, színük mint a megalvadt vér a halott katona sebén.

Eddig könyveinket ajándékoztuk egymásnak.

Közelebb állt hozzám, mint akikkel „kiváltam" a Má-ból, azok közül csak György Mátyást szerettem.

55 augusztusa óta vagyok idehaza. Eddig négy temetésre mentem el: Szántó Judit, Bogdány néni, Ferenczy Béni és Kassák Lajos. Nem szeretek temetésre járni. A viccem, amit gyakran ismétlek: „Még a saját temetésemre sem megyek el; oda csak erőszakkal cipelnek."

VIII. 2.

Már jó volna elkezdeni, komolyan nekifogni a regénynek. Objektív akadályok: a szobában is 30° meleg. A költözködés, az új Tóth Árpád sétányi lakásba, csak most látszik (rengeteg izgalom, veszteség és disznóság lenyelése után) bizonyosnak, de kulcsátadásig még egy újabb hónapig kell várni!

De csak objektív okok vannak?!

Meg tudom-e úgy írni, hogy ne legyen rosszabb (vagy alig legyen rosszabb), mint a *Szembesítés*?

Közben a *Visegrádi utca* színpadi változatát írhatnám – az sürgős is –, de nem nagy kedvvel és bizalommal gondolok rá.

Különben semmi bajom, azaz semmi különös bajom.

VIII. 8.

Jelentés a mélyből

Tegnap este – a már túl régen szedett Tardyl helyett két Andaxint vettem be. Régebben Andaxint szedtem. És háromszor ijedtem fel szívdobogással.

Először idézést kaptam a rendőrségről. Ez új, ti. hogy idézést, és nem fogtak le. Az okot is tudtam: AZ AMERIKAI KIADÓM KÉPVISELŐJE volt nálam. Nemcsak nálam, és legálisan jött, de *engem* is beidéznek, és vissza sem engednek.

Másodszor Berlinbe szóló jeggyel társaságban megyek a pályaudvarra. A jegyet elvesztettem, csak egy régi átlyukasztott van a tárcámban, 70 ezer forint, ha újra kell 35-ért jegyet venni. De azt tanácsolják, hogy beszéljek a kalauzzal. Az ad egy papírt: látta a jegyet, piszokba esett, 250 forintért adnak egy igazolványt a pénztárnál. De csak ide-oda tanácsolnak – felébredek.

Harmadszor egy alig ismert nő mellett fekszem. A nő őrült. Jön egy másik nő (nem olyan, mint a valóságban), és hív. Megyek vele. Ez a nő is őrült.

Hát ezek vannak bennem...

VIII. 15.

Szigliget, érkezés VIII. 15.

Robbe-Grillet úr! Én egy *helikoptert* – jól-rosszul – egy hasonlattal tudok érzékelni: olyasféle, mint egy szitakötő. Próbálja meg ön, saját módszere szerint, na, tíz oldalon.

VIII. 17.

„Szomorú: a szép nők csak azért kokettálnak velem, mert nem tartanak veszélyesnek.

Azelőtt nem merték volna megfogni a kezem, megsimogatni a fejem. Féltek volna, hogy megégnek..."

IX. 5.

Az ÉS, személy szerint Jovánovics VIII. 16-án írt. *Levéltöredék a Nagy Bírálóhoz* itt árválkodik a fiókomban, és nem hajlandó közölni.

Szept. 2-ikán ugyanaz a téma kissé hosszabban Weöres Sándor „ista" c. epigrammájában.

Én nem ismertem W. S. kis írását, ő *biztos* nem tudott az enyémről. A kérdés: miért nem kellett Jovánovicsnak az enyém?

Egyébként a rádióban megelőzőleg kétszer is elhangzott.

W. S. all right. Jovánovics all szar.

X. 26.

Zűrök

Cseh íróügyek – kihatása

Ma Szerz. Jogv. (dr. Boytha) telefonál, hogy tekintettel a cseh íróügyekre, a kiadó kérdi, feltétlenül ragaszkodom-e a szerződésben fixírozott *Kicsi, mérges öregúr* közléséhez?

Felelet: *feltétlenül.*

Már az előzetes tárgyalásoknál is úgy akartak Lengyel-kötetet kiadni, hogy az mégse az én kötetem legyen. Már akkor is csak úgy írtam alá a szerződést, hogy *vagy* az *Újra a kezdet* (ami Szlovákiában megjelent), vagy a *Kicsi, mérges öregúr* benne legyen a kötetben. Eszem ágában sincs ma ezen változtatni.

Egyébként Boythának megmondtam, anyagilag úgysem érdekes a cseh kérdés (500 c. k.) előleg, annyi, amennyit itt egy glosszáért kapok, tehát nekik se fontos.

Egyébként egy *dán kiadás* létrejöttét jelezte.

X. 28.

Zűrök – ellenzűrök?

Előző oldalon feljegyeztem a *Kicsi, mérges...* körüli *újabb zűrt*. Este 7 felé felhív Dobozy. Egészségem iránt érdeklődik. Ebből tudom, valamit akar. Azt feleltem, nem vagyok jól. De mégis meglepett, hogy azt mondja: ...Mi és mások, azt szeretnénk, ha *te képviselnéd a magyar írókat november 7-én Moszkvában*. Erre én persze koromra és egészségi állapotomra hivatkozva – lemondok. De a kapacitálás során hozzáteszem, hogy nincs kedvem olyan országba menni, ahol nem publikálnak. Még erre is tud felelni, hogy az kettő stb.

27-én délelőtt Tóth Dezső és még egy fiatalember (csak azt tudom, hogy mikor a kitüntetést Dobitól átvettem, ő is ott volt!), most már Aczél üdvözletével és nevében invitálnak az ünnepségre. Megint öregségre és betegségre hivatkozom. Aztán arra is, hogy nem publikálnak. Majd néhány javaslatot teszek: Illyés, aki Londonban van, Veres Péter (ő, mondják, egy hónap előtt volt Moszkvában), Németh (akiről tudják ők is és én is, hogy aligha megy). Végre előrukkolok: hát Garai Gábor, ő központi bizottsági tag, és egész „kóser gyerek". Hümmögnek.

És még a Szinyavszkij és társai ügyről teszek megjegyzést. Azt a Tarvist – vagy hogyhívjákot – egy kutya se hugyozná le, olyan rossz író, ha nem csinálják az óriási reklámot. Megismételték a Paszternák-blamát, mely nélkül 5000-nél több példány sehol sem kelt volna el a Zsivagóból. Bourbonok! Aztán még néhány szó Szolzsenyicinről. Elmentek.

Délután E. Fehér Pál cikke Novoszibirszkről. Kitűnik, hogy az atomtudós Rummer második mondatában már felőlem érdeklődik.

XI. 5.

1831-ben az Egyesült Államok volt az ország, ahová Bölöni Farkas Sándor zarándokolt, ahol a jövő boldog országának már jelenét látta. Demokrácia! Vallás-, választás- és sajtószabadság.

Mi lett belőle mára? És mi lett mára a SZU-ból, mely ma annyi idős, mint akkor az Egyesült Államok volt?

Most hová menjen szabadságot keresni az ember?

Undorom a kapitalizmus minden formája, a *manipulált* Jólétállam társadalma iránt csak fokozódott – de a *manipulált* szocializmus iránt se csökkent. És már nincs ország, ahová vágyó szemmel tekinthetsz...

XI. 9.

Kazimir Károly volt itt. Nem darabot akar, hanem montázst. Nekem így könnyebb, de lehet, hogy jobb is. Kigépeltetett a V. u.-ból és a *Prenn*-ből 2 teljes darabra való szöveget. Én arra kértem, hogy *ő válassza* ki a felét és a sorrendet. Ami ehhez kell a megírásban, azt megcsinálom.

XI. 17.

Csillagosok, katonák

Jancsó filmje valóban olyan, mint ahogy az én „konzultáns"-i levelemben – a forgatókönyv alapján – előre jeleztem.

Csak még gyengébb, mint gondoltam. Csak még inkább a *Szegénylegények* (gyengébb) variánsa.

„Ide állj!" – „Oda állj!" értelemtől tudatosan megfosztott variánsa.

Super-Ostern – a Western megfelelője, bábjáték. Látjuk a történések olyan gyors és kiszámíthatatlan változásait, amelyek már filozofikus gyökerűek – írja munkájában Maár Gyula. De a „filozofikus gyökér" is szakadozott – a zűrzavart mint zűrzavart ábrázolja. Képletes képek – de főképp tablók. És itt Somló operatőr is visszájára fordítja a dolgát.

A forgatókönyvről Hernádi Gyula ír, modorosan és kevésbé árulkodón, mint Maár (mindkettő Új Írás, 1967. november). Ő azt írja, hogy az író „lényegi részvétele” egy filmben 10 százalék. De Jancsónál csak 5 százalék. Maár pedig megírja, hogy se színésszel, se forgatókönyvvel Jancsó nem törődik – emellett nem tudja a beállítást se.

Kiderül, hogy Jancsó a véletlenre bízza magát, és mikor próba van, sietve beleszól: „Vegyük fel a próbát.” – Nem új módszer, csak a filmben új, írói módszerben az *„automatikus írás”*-nak megfelelője. Western, Ostern. De egy Westernben századrésze sincs a hulláknak. Ami hiba. Mert így a halál olyan lesz, mint a krumplilapátolás. Egy halál – esetleg – megrázó, de folytonos lövöldözés halálszürke unalommá válik.

És mindenekelőtt: Jancsó tehetséges. De ismerve az Új Írásból a *Kiáltás* c. Hernádi-forgatókönyvet és ennek az „Ide állj! Oda állj!” dramaturgiáját, a Jancsó jövőjének prognózisa elég reménytelen.

(Tegnap, 16-án láttam a Puskinban: félház. Ez a közönség-közömbösség pl. a *Kopár sziget*-nél az értetlenség jele volt, de egy ilyen piff-paff filmnél – bukás.)

XII. 10.

Sokorópátkai

Veres Péter Kassákot támad,

Sinkát égbe emel, és így együtt érthető.

De Sokorópátkai

Simon István is, a gyávaság

jóakarattal álcázott *alamuszisága*.

Sokorópátkai

Perjés Géza is és patrónusuk,

a *legsokorópátkaibb,* a magyar-móc

Darvas József,

aki, úgy látszik, most megint „hallja a trombitaszót”.

XII. 10.

Wieder in Wien

Pestről a Keleti pályaudvarról indul az ember Bécsbe. Bécsből a Westbahnhofról Pestre. Eredmény:

1:1 Félidő 0:0. Csak Pesten a 9 órai vonathoz az ember a sokemeletes előcsarnokot színültig betöltő pirítotthagyma-szagon átjut be. Bécsből 15.25-kor indul a színtelen és szagtalan, modern üvegkocka épületből.

Egyébként sok újat Bécsben nem találtam. Új ház, magas ház van *szép és csúnya is*. A város jellege nem változott, legalábbis a Belvárosban (mindig is sokkal gazdagabb volt, mint Budapest). Az új hotelek és a modernizált régiek – semmi különös. A koszt ma is jó, a munkások életszínvonala *ma is* magasabb, mint nálunk. A Hotel Auge Gottes, legalábbis kívülről,

most is olyan vacak, mint volt a *döblingi*. Őrültekháza. Kívülről egyre szépül, nőnek a fák. Széchenyi idejében tehát nem lehetett ilyen szép.

A paloták és templomok szépsége *most is* irigységgel tölti el a Magyarországról jövőt. És a múzeumok gazdagsága is. A flamandokat, a *Bruegheleket* néztem meg – nem éppen azért, mert a Rowohltnál megjelent könyvem főleg Brueghelt említi. Hanem mert nagyszerűek, és az egész világ legszebb és legnagyobb Brueghel-gyűjteménye. Újra találkoztam a Steffllel és a Maria am Gertodével. Új volt a bankgassei magyar követség palotája. A Horthy időkben az utcát is elkerültem (emberrablások). Gyönyörű barokk palota, óriási. Fenntartása bizonyára sok pénzbe kerül, mégis – gondolom – megéri.

A Magyar Gárdapalotát 19 millió schillingért eladták az osztrák államnak. Ebből a pénzből építettük az új Collegium Hungaricumot. Az osztrák állam már rengeteg pénzt áldozott (70 milliót) a Gárdapalotára, de az mindmáig romos, ablakai is töredezettek, üresen áll. De ha a telkek, lovardák egy részét 100 millióért eladtuk volna, ebből nem lehetett volna a gyönyörű palotát rekonstruálni és kiállítások céljaira etc. értékesíteni? Nem merek hebehurgyán válaszolni. És végre *utaztatásunk* céljáról. Az estről a Collegium Hungaricumban. A műsor egész jó volt. Garai és Dobozy sikere mérsékelt. Nekem és Weöres Sándornak meglehetős sikerünk volt. – Nagy sikere Moldovának, a *Verhetetlen tizenegy*-gyel. Ez így jól van! Érthető és megérdemelt is. A televízió munkatársaival való beszélgetést Garai magának tartotta fenn. Nekem ez ellen sincs kifogásom. Végre is ő az Írószövetség külügyi osztályának vezetője és itt nálunk KB-tag – az egyetlen író KB-tag – Dobozy első útja Darvashoz vezetett, a híres „Kis Korvin" áruházba. Magyar pénzt váltott át, 41-és árfolyamon, és vásárolt. Itt is a Darvassal üzletel, Pesten is a Darvas jobbkeze. Ezenkívül magyar disszidens barátoktól is felvett pénzt. Mit bánom én!... Garai ügyesebb: egy bécsi írószervezettel volt egyhetes kialkudott meghívása. Moldova szerzett egy kis pénzt – vásárolt. Először volt Nyugaton! Helyes, hogy kihasználta. Ő a legkülönb! Weöres és Amyja Frankfurtból jöttek, és a maguk útját járták. Ez is helyes.

D. Ilona nagyon rossz bőrben van; fizikailag gyenge. Autójába ülni meglehetős kockázatos volt, nagyon szórakozott. Egyéb régi osztrák és magyar ismerősök – semmi említésre méltó.

Külön, privát nagy öröm: nagyszerűen kiismertem magam a Belvárosban. Utcákat, üzleteket, szállodákat ismertem fel. És hogy a Trau Stephansplatz-i szép kis teaüzletének helyén épp a Darvas van, meglehetősen fokozta a Darvasok elleni viszolygásomat.

Most is a fejemben van Bécs térképe, tájképe, emberképe. Ez igazi öröm, hogyha úgy tetszik, hiúság kielégülése. Még megvan a vizuális stb. emlékezőképességem.

XII. 11.

Újévi üdvözlés és karácsonyi kérés

Uraim, uraim, nagykegyelmű urak, alázatos szolgájuk vagyok, kutyájuk, aki a gramofon előtt várom, hogy nekem mit mond hangjuk, és mit ugassak parancsuk szerint.

Óh, Tekintély virágai, hibátlanok, sohase tévedők, tanácsok örökös tudói és ezért örökös főispánok (avagy ha ódivatúbb [patinásabb] címet óhajtanak), a nép bölcs vezérei, akaratunk tudói, tudósok tudorai: kérem Önöket!

Ne csak kutyának nevezzenek és tartsanak, de nevezzenek anarchistának, reformistának, Janzenistának, Istóknak, Pistóknak, jobbistának, ballistának, balfasznak és B-listásnak, és nemcsak kutyának (mint eddig), de bolond szamárnak, magamagának vermet ásónak, és én soha többé nem nevezek még álmomban se Rector Magnificust Rector Magnificissimusnak,

és csak egyet kérek: ne nevezzenek kedves elvtársuknak, aminthogy nékem is bocsáttassék meg és újra meg ne kísértessem kedves elvtársamnak nevezvén Magukat.

XII. 16.

Bajev

Tehát él és dolgozik Alekszander Alekszandrovics, aki nálam név szerint is szerepel a *Nefelejcs*-ben. Az amerikai biokémikusok kísérletéről nyilatkozott a TASZSZ-nak, ezt idézi a mai Népszabadság. Így tudom meg, hogy az idén Bajev megfejtette az egyik nukleinsav szerkezetét, és hogy eddig mindössze négy nukleinsav szerkezetét ismerte a világ.

Nos, ez nagyon is az én Bajevem lehet, aki Bach akadémikus, a nagy fiziológus első munkatársa volt, mielőtt Norilszkbe került. (Ott aztán Norilszk II. után a norilszki nagy poliklinika igazgatója lett, kb. 40 „szabad" orvos volt alája rendelve – csak őt esténként az őrök a lágerbe kísérték aludni...)

Nos, ez a Bajev! *Kozirevről* már régóta tudom, hogy a krími obszervatóriumban két új csillagot fedezett fel...

Kozirev előzőleg a pultavai nagy obszervatórium igazgatója volt, aztán velem együtt szálfákat rakott vagonokba Dugyinkában – és közben elmagyarázta nekünk az északi fény létrejöttének „titkát". Ő aztán Dugyinkában az örök fagy problémáival foglalkozó intézetet vezette (és magához vette Jacques Rossit).

Milyen jó, hogy élnek! De nem él Truran Csen, Molnár Renée, Alekszandr Szergejevics Poljakov, akivel Renée megállapította a magyar és jakut grammatika közeli rokonságát – és én is már csak alig élek. De azért élünk. Akármennyit elpusztított is közülünk a *rendszeres és tudatos kontrakiválasztás*. Mely aztán igazán *nemcsak* Sztálin személyes ügye volt, de személyes ügye *is*.

XII. 20.

Álparasztok kategóriái

1. Valódi álparaszt, aki soha paraszt nem volt. Pl. Sándor András, aki Bécsben született izraelita, aki, miután kissé erélyesebben megvakarták, öt nyelven tud enyhén jidlizni.

Valódi álparaszt Darvas József is, aki nem is magyar, hanem román, aki azonban ügyesebb a zsidó Sándornál, és még tartja és erősíti magyar faji keménységét.

2. Hamis álparaszt Veres Péter. Ez valóban paraszt volt, csak minden konjunktúra és kormányzat számára elfogadható paraszt lesz, örökös Sábeszgój és kitartó csizmaviselő.

Az ilyen álparaszt, aki bizonyíthatóan valódi paraszt volt, hol Kassák holttestébe mar, hol Sinkán kíván az égbe emelkedni imigyen – sed non avenam – hol egy öreg kommunista paraszt inge-gatyájában (Patriárka) mondja el sokorópátkai Veres Péter szektás konzervatívizmusát – egy olyan férfi szájába adva azokat, akinek ő se inge, se gatyája. Jelszava: Fontolva haladás. Módszere: Morogva seggnyalás – ami a jövő rezsimben is biztosíthatja a *posszibilitást*.

XII. 21.

Mérleg

Az év legfontosabb – sok kellemetlenséggel kapcsolatos eseménye az új lakásba költözés. Jó! De meglehetős anyagi feszültséget okoz (törlesztés), ami *elvi és gyakorlati* zavaró momentum. És mégis jó (de lásd *Ézsau* utolsó mondatát).

Gazdaságilag – átlagos. Új szerződések, a *Tükrök* közvetlenül megjelenés előtt. Műszaki példány. Kész. A *Tudás fája*, Móra, áthúzódik 1968-ra. Külföldi szerződések.

Munkában gyengén közepes év. Megjelent a *Ködtelen Albion*, az *Ézsau mondja*, készen az *Obsitosok szökésekről mesélnek*, egyelőre (elfogadva) a Tükör szerkesztőségében.

A *Szembesítés* sorsa továbbra is bizonytalan. Elmúlt az 50. évforduló, most a februári (budapesti) pártkonferencia eredményétől függ (Mesterházi Lajos közlése szerint), hogy le lehet-e adni a szinte olvasók nélküli *Látóhatár*-ban. Szóval ködös látóhatár, bizonytalan kilátások.

XII. 30.

XII. 29. Orbánnál 8 embernek megbízás 1919-es darabokra.

Postán 10 000, ha kész a darab, még 20 000.

Megbízást kaptak: Darvas, Dobozy, Hubay, Galambos, Thurzó, Lengyel (ezek jelen), továbbá Mesterházi és Vészi (vagy Viday?).

Elnök: Illés Endre.

Érdekes: Darvas és Dobozy ugyanezen feladatra már a fővárostól is kaptak megbízást és előleget.

A mezőny (kivéve Vészit és esetleg Hubayt) gyenge. De én még gyengébb vagyok, mert nem tudok darabot írni.

1968. I. 1.

Ez a notesz – véletlenül – szabályosan kezdődik – az év elején. Ma kezdődik az országban az Új gazdasági mechanizmus. Mindenki találgatja: jobb lesz vagy rosszabb lesz-e, mint a régi. Rögtönös, jelentős változásokat senki se ígér – és senki se vár.

Akárhogy is, pozitívum, hogy *szkeptikusan* figyelik, és hogy rengeteg *vicc* előzte meg.

Minthogy nem ígértek új megváltást, és nem várunk tőle megváltást – és nem kell úgy tenni, mintha megváltást várnánk tőle –, az emberek reménykednek, „nem is lesz azért olyan rossz". Következésképpen – gondolom, egész jó is lehet, vagy mindenesetre tűrhető.

Nékem mindenesetre egy
Terv-
et van kedvem csinálni.

Az *első*, legkétségesebb, amihez azonban már holnap, Szigligeten szeretnék hozzáfogni, az a *regény*, melynek ideiglenes címe: *Banicza végnapjai*.

Ehhez viszem a noteszeket, a magnót, ezzel szeretnék foglalkozni. A *színdarab 1919* vagy *133 nap* az egyelőre vár, várja Kazimir megjegyzéseit. Minél később jönnek, annál jobb.

A darabírás nem az én mesterségem; inkább bosszant, mint izgat (sok pénzt hozhat).

A *harmadik*, amit szeretnék: novellák, elbeszélések. Pl. a *Delfinek*-ről. *Negyedik*: Folytatni Ritával a magnófelvételeket. Noteszemben elég sok kérdést írtam össze. Újabb: Fritz Adler viselkedése.

I. 2.

Szigliget, kezdet. Mindenki nagyon kedves, csinos nők puszilnak. Azt mondják itt: „Mindenki szeret." Mire én: „Mert úgy látszik, már nem vagyok veszélyes."

I. 3.

Ez Szigliget!

Elkezdtem magnóba mondani a regényt. Nem biztos, hogy messzire jutok vele, egész biztos, hogy ami itt készül, az csak halvány vázlat, de máig, több mint két éve, csak noteszjegyzetek készültek – melyeket most persze átnézek. De amit csinálok, az mégis más és új!

I. 6.

A vázlat-piszkozat folytatódik. Már a második szalagot kezdem el. Bonyolítom az ügyet, de úgy hiszem, egész primitíven.

I. 7.

I. 6. Levelezőlap Szabó Jóskának: a mai lapok híre esetleg sürgőssé teheti a *Szembesítés* nyomdakész állapotba hozását.

Levelezőlap Mesterházinak: a regény a mai újsághírből következtetve „ante portas"...

Viszont a munka nem megy. Úgy látszik, a *Szembesítés* volt az utolsó jó regényem.

A darab megírásához is fáradt vagyok. Kihagy az emlékezetem. Ez nemcsak történelmi eseményekre vonatkozik, hanem arra is, hogy mozog, hogyan lép (stb.) bizonyos szituációba bizonyos figura.

A mai avangard – arriergard. És különösen nálunk. Nem előtör, hanem a sznobizmus mögé bújik és bele – a sznobizmus seggébe, a saját seggébe.

Beckett – és úgy hiszem, egyedül ő – más.

Levél Sükösdnek,

arról, hogy nem mindig késett el a magyar irodalom, hanem a fordítás késett (pl. ha az *Egy ceruza története* idejében kerül piacra, akkor nem Remarque az első világháború regényének nagy írója, hanem Józsi Jenő.)

A Sükösd által képviselt konstrukció *sematikus*, az egyenlő fejlődést előfeltételezi: fejlett ország, fejlett irodalom. Pedig ez nem így van (pl. József Attila).

De még a nagy történelem se ilyen egyértelmű. A séma szerint Spanyolország óriási gyarmatbirodalmával, a beözönlő azték arannyal s mexikói ezüsttel a legerősebb birodalom kellett volna hogy legyen.

És a tény – megverik az Armadát, a leggazdagabb birodalom minden országnál hatalmasabb flottáját.

Viszont helyes a séma Anglia és Hollandia esetében. Nagyon ellentmondásos a francia gyarmatok esetében.

Mintha a Bewusstsein hatása a Seinre néhol nagyobb volna, mint a Dein hatása a Bewusstseinre.

Kun 1919-ben.

Megragadni a hatalmat és amint lehet.

Kompromisszummal előbb és könnyebben sikerül (Clémenceau). A hatalom megragadásánál és megtartásánál segítő kompromisszum okozza a bukást. Szolnoknál már nem marad senkije – a bukása dicstelen.

A cél *nem* szentesíti az eszközt!

Kun vulgár machiavellizmusa ezt nem tudta.

A barokk építészet, tabló, kép: csak egy bizonyos helyről nézhető teljes pompájában. (Már a Szt. Péter bazilikánál így van.) A barokk kép színpad – melybe belátunk, mert a festő félrehúzta a függönyt. A barokk irodalom viszont bemegy a képek és lelkek közé (Shakespeare tökéletessé teszi a barokk irreális realitását és olyan utak felé viszi a művészetet, melyen ez csak hosszú idő elmúltával volt képes járni). És nem is a színdarabban, hanem főképp a teljes ember megmutatását célzó regényóriásokban (Balzac).

Az Auróra zenéjében ne csak hangszerek, de *emberi hangok* is legyenek, szóló és kórus, de *ne legyenek szavak.* Legfeljebb indulatszavak „Ó”, „Ó”, „Jó”. „Miért?”, amelyeket ha nem ért a közönség (mint ahogy az operákban is alig), a hangszer teljesen pótol.

I. 9.

Darab

Talán Korvin mondatával végződjön?

„Ezt kell másképp csinálni. Másképp, de ugyanezt”, vagy előtte: „Minden elveszett.” K.: „Nem minden, csak mi” – és utána mondani a befejezést.

A „Nagyjelenet”, mely után a menetnek kell lenni – a Korvin-Kun-Szamuely-Cserny-jelenet, mely meg is van, már a regényben is. Szamuely megjelenését előkészíti. Pl. Cserny azt mondja: „Sz. is olyan, mint én”, de érezzük, hogy Cs. csak szeretne olyan lenni, de gyengébb.

Sámuel-Bámuel pedig így: „Szamuely? Nagy vicc bátornak lenni! Nem fél meghalni és akkor könnyű.”

Kun: „Mi, Tibor, ugyanazt akarjuk.”

Sz.: „Mit szólna, ha egyszer csak nem maga volna a vezér?”

Kun: „A történelem kiválasztja az alkalmas embereket.” Mire Sz.: „Én nem volnék meglepve, ha engem közlegénynek választana. És nem érezném magam szerencsétlennek.” Kun feleli: „Ugyan, ne mondjon ilyet. Még így is szenved. Mert látja, mit kellene tennünk, és nincs elég erőnk.” (Megj.: Szamuelyt nem vették fel a menekülő népbiztosok különvonatára – az osztrák kormány nem volt hajlandó befogadni a „véreskezű gyilkost”.)

A *Főszereplő* – az események, jelenetekbe koncentrálva, melyek a történelmet nem elmondják, nem mutatják, hanem újraélővé teszik.

I. 11.

Címek: 1919 – A felejthetetlen 19.

Bolsevikok Magyarországon – A kor, amelyből származunk

Mennyit ér egy írói dollár?

ha a Napló (Veszprém) *1968. január 11-i* száma szerint: a herendi porcelángyárban „egy dollár 30 forintnál kevesebbe kerül” – és a gyár „mintegy 56 forintot kap minden dollárért”?

I. 12.

Másolat

Kedves *Kazimir Károly*

Információd téves! Nem dolgozom a darabon!

És nem is fogok addig a darabon dolgozni, amíg Te nem írod meg: helyesnek találod-e, megfelel-e elgondolásodnak, a darabnak első fele, melyet elolvastál. Illetőleg, mit vársz tőlem? Én – mellesleg – most úgy gondolom, hogy a „Nagyjelenet”, a Kun-Szamuely-Cserny-Korvin-

jelenet után legyen az előző levelemben már jelzett szünet – és utána a vesztibül díszlet a színpadon.

Én a hatalom megragadása és a hatalom elérése közötti konfliktust találnám helyesnek. És Te?

A befejezést talán így: „Minden elveszett" – mondja az egyik szereplő. Mire talán Korvin: „Nem minden, csak mi. Mert ezt kell másképp csinálni. Másképp, de ugyanezt."

Ti, rendezők, mindig panaszkodtok: milyen nehéz megmagyarázni annak a nyomorult szerzőnek, hogy mi kell a színháznak. Nos, kérlek, magyarázd meg nekem: mit akarsz. Aztán én megcsinálom. Nem lesz jobb így, mintha óriási szénaboglyából kell kikeresned a gombostűt?

Kimerítő válaszodat már Budapestre várom, 10 nap múlva érkezem.

Baráti üdvözlettel

I. 13.

Banicza végnapjai-t, azaz annak gyenge, primitív, dadogó magnópiszkozatát megcsináltam kb. 115 perces felvételben. Ha alapul szolgál, az már nagyon sok! De ez is kétséges! Ez a 195 perc, melyből le kell vonni 30% nyögést és makogást, így kb. 70 flekk. Ha jó volna, elég volna egy 210 flekkes könyv alapjának.

I. 15.

Aligha van tétel (állítás), mely antimarxistább volna, mint amelyiknek állítása szerint Marxban már minden igazság (tanítás) benne foglaltatik.

Ez a tétel tagadja, hogy Marx után a felismerés valahol is tovább és előbbre jutott, tagadja a nóvumot, mely Marx tanításai révén nemcsak a tudományban, de a létben is megvalósult, tagadja a forradalom által keletkezett nóvumot, vagy abszolutizálja a forradalmat, mely szerintük ideálisan nézve egy pillanat alatt jött és máris győzött – csak evolúciót koncedál a jövőben társadalmilag, a tudományban, sőt a természettudományban és technikában is (innen antifreudista, antikibernetikus állásfoglalása). Ez a felfogás hozza hátrányos helyzetbe a polgári gazdaság-társadalomtudomány művelőivel szemben, kik felismerve a marxi krízis-elmélet igazságát, megalkották és gyakorlatban megvalósították annak antitézisét, a „jólét-társadalmat". A tudományos és politikai gyakorlatnak most ezt kell vizsgálni, hogy az effektív antitézisnek milyen szintézisvariánsai valósíthatók meg a jövőben.

Egy *Banicza-feljegyzés* az utolsó napokból.

Jobb volt, mikor én nem kellettem, mint most, mikor nekem nem kellenek.

A fiatalember könnyen kiegészíti: „az emberek".

I. 18.

1. Novella, melynek a végszavai a döntők.

Kimúlt...

Ki?

Múlt?

Ezt biztos (biztos?) megírom. Kevésbé valószínű, hogy a Nagy

2. Molnár Géza és neje sztorit megcsinálom, ahogy papáikkal és mamáikkal még eljönnek az Erkel Színházba, de már nehéz volt a jegyeket megszerezni. Ők most eszmélnek rá a karrier megakadására – az öregek már régen észrevették.

3. A Széchenyi-ügy elintézése. Nem ölik meg – ezáltal teljesítenék kívánságát, hogy mártírként haljon meg. Elhatározzák, hogy zárt intézetbe helyezik.

1968. január 18.

A levendulabokrokról felül leolvadt a hó, és lassú illat szállt belőlük. Ez az elmúlt ősz volt, az elmúlt nyár, nem a jelen és nem a jövőben levő, januárban még oly távol tavasz... Mint halott anyák gondja, a múltból érződött a havas kertben, embermagasságig.

A Topol barna vize, sötét politúr fehér partok közt. Kacsák fészekalja jön felülről. A gúnár nagyobb, színes tollai a vadkacsát mutatják még. Széttörik a víz tükrét, és ezer tükörcserép marad mögöttük.

A vadgesztenye rügyei már ragadósak. Még várnak, sokáig fognak várni, de már készenlétben vannak.

Jönne-e lé a nyírfákból? Itt bizony vétek volna megpróbálni.

A német címe a *Hídépítők*-nek: Der Gide aus Budapest; angolul – ennek megfelelően.

Banicza tétele

Amit most csinálunk, az a fajta nemjó, amiben benne van a jó magja. Meghal: mikor ez a meggyőződés elhomályosul benne. A fiatal vizsgálóbíró érti Baniczát és érti a tétel veszélyességét. De még nem tudott dönteni. „Élet vagy halál”, így teszi fel a kérdést, saját személyére vonatkoztatva.

I. 19.

Belénk sulykolták, hogy minden, ami történik, szükségszerű. Aztán belénk sulykolták, hogy mindent a nagy vezér zsenialitása eredményez. – Hülyékké akartak tenni valamennyiünket? Úgy látszik...

Csakhogy az ember látta, mennyi „véletlen”, mennyi „fordulat”, mennyi apró sógorság-komaság állítja és dönti ezeket a szükségszerűségeket. És változtatja a „nagy irányvonalat” cikcakkba és a nagy vezér utasításait összevissza fecsegésbe.

Ha minden szükségszerű, akkor miért kívánnak lelkesedést?

Ha a nagy vezér ily jól vezet, minek a vezetés megerősítése?

És a közösülés csak fajfenntartás.

A fajfenntartás nélküli közösülés – ebben volt az egyetlen öröm.

Verni a zongorát: hátha kijön belőle valami „modern” – úgy filmezni a Robbe-Grillet filmen (l. nyilatkozatát: Filmvilág 2. sz.), hogy abból, amit akart, és abból, amit felvett a vágóasztalról, majd kijön valami harmadik, mi, azt még nem tudja,

minden a *nyitvahagyottság*, a lehetőségek többrétűsége által, a befejezések bizonytalanságban való kicsengése, a lehetőségek meghagyása helyett;

itt már a nemjó véletlen, a korlátlan véletlen, amelynek esélye a semmi felé több, mint az új, még eddig nem volt valami felé, mely megszülethetik, és saját érthetőségének irányába mutat – anélkül, hogy pórázon vezetne. Ez a különbség a jó és nemjó esetlegesség között.

Önéletrajzot írni?

Kár ilyenbe fogni vénségünkre. Sok az anyag, de nincs már összetartó erő. Amikor már lassan tipegünk, akkor már csak magunkat szeretjük körüljárni, őszinteségünk is tetszelgés – egy vén színésznő szórja a puszit undorodó és röhögő közönségnek.

Már régen tudom ezt, meg is írtam. Most Déry emlékezései Tóth Árpádról – ékes bizonyíték.

Napló, hosszú évekig vezetett napló (pl. Széchenyi), mely még csak a konzekvensségre se pretendálhat – ez más. Az ilyen napló sok mindenkinek érdekes lehet, kivéve az írónak, aki egész biztos nem is olvassa soha. (Ha olvassa, csak rosszabb, mert akkor korrigál, kihúz és esetleg hozzáír.) Ilyen jegyzetek, mint amiket én írok, hasznosabbak. Különösen, ha tárgymutató is van. És ha nem kiadásra, de szemelvények kiválogatására szolgál – esetleg.

I. 20.

„Die erste Kolonne marschiert” – Tolsztoj iróniája a mechanikus gondolkodással szemben. De ez nem a tervszerűtlenség ellen irányul, hanem az inponderabilitás döntő erejét hivatott bizonyítani. A láthatatlan részek túlereje a mechanizmussal szemben. Nem a semmi, hanem a „még nem” ereje.

Ernst Bloch filozófiailag megfogalmazza, amit én már régen – helyesebben mindig – értettem. Nagyszerűen és kiélesítve magyarázza azt, amihez én (a V. u. zárószavaiban Marxtól) és ő is Marxból eljutott. A „zu verändern”. – Ez a filozófia feladata!

I. 21.

A festmény – megörökítés

1. Megörökít egy konkrét pillanatot.

2. Az adott tárgy múltját és jövőjét elmondja, és megjósolva egyedít, általánosít.

Minél nagyobb művész festette, annál erősebb a megörökítés lényege.

Így – világos – egy jó fényképész többet tud megmutatni, mint egy rossz festő. De a nagy festő a legjobb fényképésznél is többet mond – nem gátolja a gépi mechanizmus.

Darab

„A vértelen megoldást választottuk. Ki meri azt mondani, hogy a testvérharc elkerülése hiba. És most, később! Ki biztos abban, hogy a vértelen út választása nem kerül-e több vérbe? Az ember, akár az új kor, úgy láttuk eddig, mindig vérben születik."

Ernst Blochban megtaláltam a filozófusomat. Akitől azért tudok tanulni, mert precízen fogalmazza, amit – mindig tudtam. Mert a megértésnek ez a kritériuma – legalábbis művészi és filozófiai síkon. Hogyan van ez pl. a fizikában. Nem tudom.

„Az emberiség, mely tevékenységben érti meg önmagát." Ernst Bloch: *Auswahl*, 157. oldal

I. 29.

Szigliget vége

Már egy hete vagyok itthon. De nemhogy tovább írnám a darabot (mire sokfelől biztatnak), de a már leírottat se bírom elolvasni. Tudom, hogy meg kellene írni. Sőt, ha összeszedem magam, jót és „fontosat" tudnék talán írni. De éppen „összeszedni" magamat, erre nem vagyok képes.

Ez után a felismerés után persze majd mégis megpróbálom 19-et, és ha megcsinálom, azt szeretném, ha jó volna.

I. 31.

A Hatvany Lajoshoz intézett levelek gyűjteménye valóban kortörténeti dokumentumok tára.

Nem mintha őszinték volnának, hanem mert (legnagyobb részükben) szerepet játszanak – joviálisan. Bródy csibész módra, Szép Ernő (az akkori Zelk Zoltán) méltósággal vagy ostobán pénzt kérnek, hízelegnek vagy fontoskodnak.

Kevés a tisztességes levél, mint pl. Korvin Ottóé, mely fogalmazásának tisztaságával, tömörségével is kitűnik, és jó ellenpontja Révai ostoba, nagyképű fontoskodásának.

Kortörténeti értékük tehát, adatszerűségen kívül – jellemleplező voltukban van, mely a leplezgetésben manifesztálódik. Szép egy-két Ady-levél és Károlyi Mihály-levél.

„Demográfiai robbanás"-ról fecsegnek ma az egész világon – és jó pár év késéssel nálunk is. Mert hogy az élelmiszer-termelés lassabban fokozódik, mint a népszaporulat.

Mindez egyszerű statisztikára épül – helyes statisztikák mechanikus meghosszabbítására a jövő felé.

Csakhogy: ha erősebben fokozódik az élelmiszertermelés – aminek nincs csak társadalmi akadálya (É.-Amerika premizálja a gabonaföldek be nem vetését) – az élelem ma is elég lenne. De ehelyett fegyverkezünk. Ami a kapitalizmus neomalthusi irányzata mellett logikus. Ők (otthon) a konzumtársadalom által megállították a periodikus krízíseket (és korrumpálták a munkásosztályt), és nem tartják célszerűnek az elmaradt országok jólétének fokozását.

Pedig nemcsak a meglevő lehetőségek volnának elegek ma, de a biológiának vannak eszközei, hogy 9 milliárd embert is jóllakassanak – mire 9 milliárd lesz a föld lakosainak száma.

Kérdés még (ha nem lesz háború, akkor is kérdés), hogy szaporodni fog-e a világ lakossága. De baj ebből se lenne. Az emberiség előbb termelt többet, és aztán szaporodott. (Nálunk az új törvény óta szülnek többet.)

A *krumpli* elterjedése és az emberek szaporodása egymás után és normálisan történt. Krumpli nélkül már 250 év előtt beszélhettek volna demográfiai robbanásról. Csak látszólag.

II. 2.

A meglévőt a gondolkodás helyesen csak a leendő előfeltételének tekintheti. A gondolkodó ember számára a jelen már a túlhaladottat és az elavultat is impliciálja.

Ezt nem nehéz megérteni. Nehezebb megtalálni, ami a pozitív magja a jelenben már meglévőnek, melyre a jövőt építhetjük, pozitív irányban változtatva.

II. 5.

A Hernádi-blöff

lelepleződik az O. és k. filmben: a halak először mint döglöttek lógnak a zsinegen, aztán vannak a horgon, aztán a vízben.

A Hernádi-blöff kulcsa ez: valami egészen közönséges dolgot megfordítani, visszafelé mutatni, és – ez lesz a meglepő.

A gömbölyűre azt mondani: szögletes, a felre, hogy le stb. stb.

II. 7.

Zűrök – ellenzűrök

67. X. 26-án telefonált dr. Boytha (Szerz. Jogv. Hiv.), hogy a cseh kiadó, tekintettel a cseh írózűrökre, kér, hogy engedjem a kötetet a *Kicsi, mérges öregúr nélkül* kiadni. *Megtagadom.*

Most itt a Szerz. Jogv. és Boytha levele febr. 2-ről, hogy a cseh kiadás példányait feladták címemre.

Jó, hogy egy pillanatig sem haboztam, és nem segítettem ki a slamasztikából a cseh kiadót, mely most biztos veri a mellét, hogy lám, ők mindig is ki akarták adni Lengyelt.

II. 16.

Demográfiai robbanás II.

Nálunk fenyegető veszélynek mondják, hogy ha nem szaporodunk eléggé, akkor a jövő generáció felnövése után a kevés embernek kell a sokat eltartania.

Külföldön a fejletlen országok (Kelet-Ázsia, Dél-Amerika, Afrika) túlszaporodását tartják veszélynek.

Mindkét elképzelés konstansnak látja az élelmiszertermelés fejlődés-arányát. Külföldön (és ezt nevezik demográfiai robbanásnak) abból következtetnek, hogy az élelmiszer-termelés X% arányban növekszik, míg a szaporodás aránya gyorsabb, X+Y%.

Amerikában (USA) a földnek be nem vetéséért prémiumot kap a farmer. És ne várjuk, hogy ők majd segítenek az éhezőkön, hiszen akkor az ellenségeik erősödnek. A feladat, hogy mi termeljünk többet! Ezt pedig nem úgy érjük el, hogy a falvak elnéptelenedésére panaszkodunk. Ha jól képzett, jól nevelt (gépek) és értelmes emberek termelnek, nem a lélekszámot kell szaporítani! De igenis az kell, hogy a legértelmesebb emberek maradjanak a mezőgazdaságban, a legjobb tanítók és orvosok jöjjenek le a falvakba – mert ott úgy és jobban fizetik őket, mint a városban, és semmiképp (még szórakozás és továbbképzés tekintetében) sincsenek hátrányban a városi lakáshoz mérve. Ez érthető.

Veszély csak addig van, míg a veszélyt nem ismerik föl; ha nem védekezünk ésszerűen a felismert veszély ellen.

A kapitalista államok felismerték, hogy a marxi kríziselmélet a gyakorlatban igazolódik. Miután így megcsinálták a krízisek helyes diagnózisát, gondoskodtak orvoslásáról is. Már el tudják adni áruikat (az eladhatatlan áruk okozzák a termelés krízisét), vevőképessé tették a munkásokat. Ezzel konzumtársadalmat alkottak (és egyben a proletariátus harci szellemét is semlegesítették).

De amit a „saját" munkásosztályuk helyzetének javításával, saját termelésük biztosításával elértek, nem akarják a „harmadik világ" számára is megtenni...

Ne azt próbáld csinálni, amit más csinál.

Ne próbálj mást csinálni, mint amit mások csinálnak.

Csináld, amiről magad úgy tudod, hogy te tudod a legjobban (vagy egyedül) közölni, továbbadni, megtestesíteni, élő valóság tárgyává tenni.

De ne zárkózz el attól, amit mások már megalkottak. Onnan indulj, ahol mások megálltak. Hasznosság? Talán, áttételesen, hasznosság, a teremtésből származó dicsőség – melyet nem keresel, mellyel ne törődj – mely van, ha van.

II. 18.

Reformisták vagyunk!

Azelőtt ezt mondtam, és a történelem diktálta kényszerre hivatkoztam.

De ez se igaz! Valójában egy kétes szociálreformista rendszert kényszerítenek itt diktatórikus módszerekkel, a demokrácia kikapcsolásával az emberekre.

Szakszervezet sztrájkjog nélkül.

Ténylegesen a munkás és különösen a tsz-paraszt munkaelvonással (amerikázással) védekezik. Innen a szörnyen alacsony termelékenység!

II. 22.

Lukács-Naphta nyilatkozatában a legokosabbakat is megejti a kifejezés, mely kb. így hangzik:

„Még a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus",

mely bizonyítatlanul előfeltételezi, hogy a legrosszabb szocializmus is – szocializmus.

Így aztán meg lehet úszni a sztálinizmust, hadoválni a Petőfi-körben, ép bőrrel megúszni a romániai kirándulást, büntetlenül közöltetni nyilatkozatokat a nyugati lapokban – és mester maradni Budapesten...

II. 28.

A TV-nek

1. A művészet megfigyel, értelmez, megmutat és közöl. Ily módon magas, feszültre koncentrált valóságot *evokál*, hoz létre,

2. Nem helyettesíti se a pedagógiát, se a tudományt – mint ahogy a pedagógia és a tudomány se helyettesíti a művészetet.

Nemrég olvastam egy cikket, mely azt meséli, hogy a jövőben az irodalmat a *komputer* hozza létre, melyben az esztéta (jól értsük, az esztéta) betáplálja a szükséges betáplálandókat, és a gépből kijön az irodalom.

A cikk írója aligha ért a komputerekhez, és sokkal szerénytelenebb, mint a nagy fizikusok, vagy a kibernetika megalapozója, Wiener, akik, mikor nagyon bonyolult dolgokat akartak kifejezni, irodalmi eszközöket vettek igénybe.

A mai elektronikus gépek rengeteg fontos dolgot tudnak elintézni és ismert eljárásokat felgyorsítani.

De egyelőre ezek a komputerek úgy aránylanak Tolsztoj agyműködéséhez, mint az aluljárók cigarettaautomatái a komputerekhez.

A Wengraf

1. A tisztesség és fasiszta hitványság nem fajhoz kötött tulajdonság.

2. A tisztesség védekezése a hitványság ellen (még ha fizikailag gyengébb is) meghiúsítja a hitványság győzelmét. (Az anya ellenállása időben elhúzza a fiú győzelmét, így meghiúsítja sikerét.) Az ember viselkedését a körülményei alakítják. Ugyanakkor az ember is alakítja a körülményeket. Eközben látszólag, de ténylegesen is, az ő szabad akarata is irányítja cselekedeteit.

Wengraf a legaljasabb cselekvési módot választja, tönkreteszi, halálba kergeti szülőanyját. Az ajtó tulajdonképpen ezért csapódik be mögötte.

III. 10.

Kortárs-komédia

1. Kortárs sürgönye: el akarnak jönni „írói arcképhez” anyagot kapni, magnóval.

Sürgönyválasz fizetve, ezt válaszolom:

„Javaslom, hogy maradjunk többéves bevált gyakorlatnál, stop, jól megvoltunk egymás nélkül.”

Egy hét múlva, III. 8. megjelenik Juhász Mária (egy üveg borral???), és ugyanezt kéri „saját nevemben”. Válasz marad. Indokolom: elkéstek.

Ő célozgat, hogy ők már régen akarták, de hát. Amire azt felelem, hogy recenziót azért írhattak volna 1966-ban, mikor 1800 oldal írásom jelent meg.

Ez tehát el van intézve. Megmondtam, hogy írhatnak amit akarnak, de közreműködésem nélkül, és fénykép nincs.

2. *Mesterházi-komédia*

Regényem hónapok óta (Major Ottó közbenjárásával) M.-nál van. Azt mondta, szeretné leközölni a Látóhatárban (1700 plny), megpróbálja a „konzultatív" tanácskozás után. 6-án, tehát utána telefonáltam neki, de még nem beszélt Aczéllal.

9-én este felhívott, közölte, hogy a helyzet még inkább megnehezedett, de Aczél *magára vállalta*, hogy elhelyezi a regényt a Szovjetunióban, és *azután* jöhet nálunk.

Én nem hiszek ebből egy szót se.

Ma beszéltem Illyés Gyulával.

Se ő, és ennek következtében én se tudom, hogy elmegyünk-e a folyó hó 14-én tartandó írószövetségi közgyűlésre. Érdemes-e elmenni, ott beszélni.

Nem mentem el – Illyés se, és azt hiszem, ez volt az ésszerű.

III. 28.

Mesterházi úgy informált, hogy Aczél György beveti erejét a Szovjetunióban, és kiadatja regényemet oroszul, és azután jöhet magyarul. Telefonáltam Aczélnak, aki ezt a verziót megcáfolta. Én se hittem. Tegnap, szerdán voltam Mesterházinál, aki csodálkozását fejezte ki, hogy Aczél nem állja a szavát. Én – bár ezt nem mondtam szó szerint – kételkedtem abban, hogy Aczél olyat ígért, amit megtenni nem tudna.

Vasárnap a Népszabadságban megjelent vitacikkemet a *Szerelmem, Elektrá*-ról mindenki dicsérte. Közben Major Ottó elmondta, hogy Bognár Károlyt leváltották a Tükör szerkesztőségi posztjáról. Az egyik (nem egyetlen és nem legfőbb) ok, hogy közölte az *Obsitosok*-at.

Az elektronikus számológépek jó szolgálatot végeznének, ha megállapítanák, *hogyan változik az értéktöbblet*, melyet azelőtt szinte kizárólag a munkás ereje hozott létre.

A kérdés: mennyi értéktöbbletet hoz létre 1. a tudomány; 2. a management; 3. mennyit tart meg a munkás produkálta értéktöbbletből a munkáltató az ún. „jóléttársadalom" körülményei közt.

Persze igaz: hiába a találmány, ha a munkás nem adja munkaerejét a produkcióhoz.

De: ha újítások, találmányok, racionalizált munkamódszerek nem lépnek a produkcióba, vajon mennyi ideig konkurenciaképes egy gyár, mennyi idő múlva kellene becsukni.

IV. 4.

Prognózis

Politikusaink és meteorológusaink gyakorlata nagyon egyezik. A tegnapi időjárásból következtetve, a tegnapihoz hasonló időt jósolnak mára. (Tegnap hideg volt, mára is hideget jósoltak.) És persze nemcsak mára tévedtek, de (ha ezt így folytatják) lehet, hogy holnapra vonatkozóan is – ha meleget jósolnak.

Ezért aztán jól teszik az emberek, ha se a meteorológusoknak, se a politikusoknak nem hisznek.

De mit tegyenek? Talán még legjobb, ha a reumát érző csontjaiknak hisznek.

IV. 7.

Megváltoztam! Én? Az idők? Én is, az idők is.

Nem lenne csodálatos, ha én megváltoznék, és értelmetlenül állnék az új idők előtt. Ez nekem rossz volna, de objektíve jó volna, ha változva jobbra fordul a kor.

De a kor nem jobb, csak más és félelmetes, és én a félelmetességét látom. Nemcsak az atomhalált, de azt is, hogy milyen lesz atompusztulás nélkül.

Azért vagyok pesszimista, mert ifjúkorom elképzelései nem valósultak meg? Sokkal rosszabb! Megvalósultak, de milyen szörnyű torzpofákká!

A szocializmusból jóléttársadalom lett nyugaton, és a jólét utáni hajsza itt, nálunk is, keleten.

A munkásosztály elégedett, és semmivel sem törődik, vagy elégedetlen és kiábrándult – és ezért nem törődik semmivel. Mint újat követelő, harcolni kész proletariátus megszűnt létezni. Az *értéktöbblet*, melyet a kizsákmányoló elvont tőle, már nem kell a kizsákmányolónak. Ezt a munkás (ki kellene számítani, de így lesz) megkapja. A tőkés az értéktöbbletet a 1. *tanulmányok* 2. a *manipulációk* útján is és 3. a dolgozóknak eladott felesleges áruk (gépkocsik, divatcikkek stb.) eladása útján fokozódott termelés közvetítői hasznából szerzi. És a fejlettebb országok munkásosztályának elégedettsége fokozódik. És fokozódik az iparilag fejletlen országok parasztságának nyomora és munkásságának (kis, jelentéktelen csoportok) közömbös proletárságával párhuzamosan. [sic!]

Ezért nincs és nem lehet egységes munkásosztály. Nincs egységes munkásérdek, az internacionalizmus alig több puszta frázisnál, legtöbbször meg egyenesen hazugság. Így aztán van: Che Guevara-féle és kínai állam, varsói paktum és albán-román, nyugati és ebben különféle, olasz, svéd, norvég, francia kommunizmus – és egy, minden oldalon erősödő sovinizmus a szocialista országok közt éppen úgy, mint a kapitalista országokban, és mindenütt talaj a szélsőséges diktatúra számára. Mindenütt!

A Szovjetunió 50 év alatt fokozatosan eltékozolta a szimpátiákat. A saját munkásosztálya már a NEP óta közönyös, közönyösen tűr, vagy lázadozva – terrorizálva engedelmeskedik. Lelkesedés csak a technikai intelligenciában van, saját munkájában való öröm – és orvosokban, matematikusokban, fizikusokban.

Nyugaton az intelligencia és a munkások értelmes része 1938-ig, illetve a spanyol polgárháborúig lelkesedett a SZU-ért, aztán a Hitler elleni koalícióban volt szovjetbarát. Ma, ha kommunista, akkor se a SZU-ért lelkesedik – Amerika, az USA ma már éppoly, sőt még sokkal ellenszenvesebb. Senki, tisztességes ember nem lehet Amerika-barát Vietnam után. (A legutóbbi visszatáncolás a) elkésett; b) hazug és húzódozó; c) a belpolitika nyomására és a vereség hatására indult, és a szimpátiát nem szerezheti vissza.)

Ha van valami egészséges a világban, akkor az a szuperhatalmak iránti bizalmatlanság.

De ez csak negatívum. Pozitív bizalom kell, ahogy „sohase fordulhat vakra az ember sorsa”. Nem hit! De bizalom!

Meg kell találni, hogy még miben bízhatunk! De „futni a pénzem után”, mint a hazárd lóversenymániákus – ezt nem szabad.

STATUS PRAESENS

I.

Nem mondhatom, hogy szellemi letargia állapotában vagyok. Nemrég írtam egy kis vitacikket Pándi *Szerelmem, Elektra* kritikája ellen. Tegnapelőtt írtam egy levelet Gondos Ernőnek, az ő könyve, *Jónás és a cet Óbudán* c. szociográfiája kapcsán. De mégis, valahogy már sok hónapja nem írok. Nemhogy rendszeresen, de rendszertelenül sem.

Ennek a szellemi fáradtságnak három oka lehet:

1. stagnáló, de mégis foglalkoztató *TV-Prenn*, melyet nem én akarok megírni, de megígértem, hogy Thurzó Gáborral együttműködöm.

Ugyanaz vagy hasonló a *Prenn*-darab, mely átment a Madách Színházhoz, és amelyet Ruttkai igazgatóval való megbeszélés értelmében Müller Péter alkalmaz színre – ugyancsak az én közreműködésemmel.

2. A *Szembesítés* közlésének akadálya és főképp jövőjének rossz perspektívái (pl. a ma publikált Brezsnyev-beszéd, mely bizonyára elnyomandó tendenciának tekinti Szolzsenyicint – tehát engem is).

3. A sikertelennek látszó, januárban megpróbált regénykísérlet, *nemcsak* első fogalmazásában gyenge, de kétlem szükségességét.

Itt van a három ok. De ilyen és ennél nyomósabb okok se tettek passzívvá az utóbbi 12 évben. És azokban az években, amikor nem írtam, akkor se éreztem, hogy nem tudnék írni. Most valami ilyen van, félek, hogy ez életkorommal függ össze.

II.

A nyomtatásban megjelent művek:

a) könyvben:	1. *Mit bír az ember*	I-II.	80,6 ív
	2. *Tükrök*		10
			90,6
b) lap, folyóirat:			
	1. *Ézsau mondja*	31 200	
	2. *Álmatlan éjjelek*	7 500	
	3. *J. Strauss-koncert*	13 000	
	4. *Auróra*	20 000	
	5. *Obsitosok*	69 000	
		140 700	3,5 ív
			kb. 94 ív
c) kézirat:	*Szembesítés*		8,3 ív
		összesen	90,6
			3,5
			8,3
			102,4 ív

Ehhez jön vagy jöhet egy színdarab.

III.

A színdarab és a tévéfilm nem terv – ez nélkülem is, vagy gyenge közreműködésemmel is létrejöhet.

A status praesens 102,4 ív+*Ndolo*

PROGNÓZIS

I. Ami még ide tartozik, az a jelenlegi korrektúra a *Szembesítés*-en – a „letzter Hand" javítások.

Ez után vagy ezzel párhuzamosan magnófelvételek Ritával, és annak megszerkesztése. Ez már nem az én írásom, mint ahogy a Tarkó Balázs-írás se az – de azért az én munkám is.

A darabból is van egy részlet, ami a Népszabadságban jelent meg. De azt se tudom, belekerüle a Müller Péterrel írt (írandó) darabba vagy sem.

II. *Posszibilis* (vagy terv vagy kívánság) ezenkívül elég sok minden van, de megvalósításuk *szellemi fáradtságom* következtében, melyet a jegyzetem elején felsorolt okok objektíve nem indokolnak – de annál inkább korom –, alig-alig nevezhető tervnek.

De azért (régebbi jegyzeteim alapján) leírom. Bár inkább az érdekes, hogy mikor jegyeztem fel.

1958	A pokol minden kínja
	A fehér sír
	Apám mesélte (Berzsenyi Sándor)
	Öregapám és a' uzsorás (Kozma Sándor)
Témák	
	Behring kapitány halála (a vitaminról)
	Somogyi tört. (apám mesélte 3. Notesz)
	A póruljárt csirkelopó (?)
	Kindl-Schulteisz-Potzenhofer (A Gondosnak írt levélvázl. is.)
1960	126 beismerés
1961	Szemek
8. notesz	Mellékszemély a főszerepben (I.F.J.)
	A nemi élet – szerelem, mikor se terhesség, se betegségfélelem. A félelem: lakáshiány és rossz kereset.
	A szófogadó (Ihók-Mihók) bohózat
	(77 magy. népmese [Illyés] 57. old.)
	Krimi (A gyilkos, a rendőrségi riporter)
	Ahasvérus – az illen „Szamárbőr"

Hát ennyi, és még: Széljegyzetek a regényírásról folytatással (?)

Legjobban szeretem az Ihók-Mihók-ot

IV. 13.

I. Az új regényről

Amit *én nem értek* (irodalmi, művészeti alkotást), az azért és ettől *még nem értelmetlen*.

De amit megértek, és aztán találok semmitmondónak, olvasásra nem érdemesítek és főképp banálisnak – ott már baj van. Robbe-Grillet írásait pedig – miután megértem – roppant banális közhelyekként ismerem fel, kevés fontosságú és emóciót nem keltő közhelyek. Ezek a közhelyek mesterséges ködösítés által nehezen olvashatók. A ködösítés részben nyakatekert – de az Euklides geometriája megemészthetetlen belekeverése által lesznek nehezebben érthetők, mintha hasonlattal fejezné ki az író. A komplikáltság (miután unalmat leküzdve elolvastam) egyetlen konzekvenciája levonható – kár volt végigolvasni, röviden és képletesen szólva: „Kár volt a benzinért." Azért a benzinért, amit az író beleölt a megírásba és azért a benzinért, amit én az olvasás közben elpazaroltam, mert egyetlen „emócióm" – az unalom.

A fura aszkéták

Fura aszkéták, akik elhagyják a nagybetűket, aztán az írásjeleket. A mondatot nem zárják le pontok. És épp ezáltal nem végeérhetetlen folyam, de poshadt állóvíz keletkezik, se széle, se mélye, se eleje, se vége.

Aztán már csak a betűk maradnak, a jelentést tagadják – ez a tiszta hang, máskor meg a betűformák művészete. A mi szegényes ABC-inkkel – mert a japán és kínai írásban a betűknek is van képe.

De olyan képet az új – újabb-legújabb – hullám nem is kíván adni, mert az *már* hangulat. Ők pedig absztrakciót akarnak, és *tudományt* akarnak ezekből az absztrakciókból leszűrni, de nem absztraktok, csak sterilek.

Egyszer már feljegyeztem. Ám írjon le R.-G. az ő vulgár geometriájával egy helikoptert (eddig csak zsalut, falat, asztalt írt le zömében). Hány oldalt akar? 20 elég lesz?

Én pedig egy hasonlattal írom le: szitakötő. – A szó jól is jelzi a helikoptert, de más nyelven, pl. Libelle, már más a szóhang, de a hasonlat más hangokon jó. Ami pedig nem ősi szó, mert a szita ismeretét feltételezi.

A *szóhang* egyébként más nyelvre lefordíthatatlan – ebben különbözik a zenei hangtól, mely emocionálisan nemzetközi.

Legalább két regény

1. „*Fut a pénze után*", mondják, ha egy játékos a veszteségét egy nagyobb tétellel akarja behozni.

Néha ránk, kommunistákra is ezt mondják – nemritkán joggal. Hát hogy is vagyunk ezzel?

2. Rita mondja: egy besúgóról kellene regényt írni. De nem egy hitvány stukócsról, hanem egy kommunistáról, akiből Sztálinék besúgót *csináltak*. Aki aztán stukócsságát igyekszik megideologizálni. Hogyan piszkoltak be mindent, hogyan feszítették ki a gyengeség kis rését?

És itt van legjobb és legszörnyűbb példánk, dr. Pártos Zoltán, a gyermekorvos, poéta, politikus és – őrült. A volt galileista!

Dr. Pártos Zoltán

(Verse Duczynska Ilonához) cikke 19-ben a gyermekotthonokról – temetőkről.

Romániában de facto államtitkár, Moszkvában mint Sigurana-gyanúst lefogják, és aztán, mielőtt kiengedik – beszervezik.

Megvakul, megoperálják. Süket, és mégis kitűnő diagnoszta. Gyerekek bizalmát rögtön megnyeri. Jó ember, és – besúgó. Süketségében is érzi a tüdő és szív hangjait, de amikor spicliskedik, félreérti, amit mondanak!

IV. 17.

És a harmadik regény:

Prinzip Hoffnung

Polacsek Laci történetei:

Jász Dezsőnél voltunk (IV. 15.) és én elmondtam neki, hogy valahol találkoztam a lágerben egy parasztemberrel, aki mikor meghallotta, hogy magyar vagyok, ezt kérdezte: „Ismer-e egy Polacsek orvost, Ladislav(?) Adolfovicsot?" „Persze, ismerem." – „Hát én minden este imámba foglalom az ő nevét." Megállapítottuk, hogy valószínűleg Botalov volt a neve.

Ezután jött egy csomó történet.

1. A főfő-csekista fiának az operációja. A csekista arca igenlő, a trapanáció sürgős, és csak 10% valószínűség van a sikerre. Megoperálja – a fiú meggyógyul. Ettől fogva orvosként dolgozik a lágerben. Másnaponként két őr kísérte a lakásba kötözni. A csekista apja: „Te félsz a fiamtól?" Polacsek vállat von, nem felel. „Hát!", mondja az öreg, „neked rosszat tenni nem fog, ezt tudd. De jót se – ezt is tudd".

2. Egy fuldokló vagányt hoznak be (vagy jön be pont, amikor az egész személyzet ebédért ment). Egy késsel felvágja a torkát és a két ujját teszi a sebbe, míg segítség érkezik. Néhány nap múlva ez a fiú (többek közt egy „legave" meggyilkolása is van a rovásán a szomszéd kórteremben, ahol szabadok feküsznek) lop egy aranyórát és elhozza neki. P. nem akarja elfogadni, de az otthagyja az órát és elmegy. P. az órát elviszi az operopolnomocsijhoz. Avval, hogy ne kérdezze, hogy ki hozta az órát. Az oper (vagy ahogy mi hívtuk, „a Kum" [sógor]) beleegyezik, hogy nem kérdezi.

3. Moszkvában van, elég lerongyoltan megy az utcán. Nagyon elegáns férfi átöleli, összecsókolja: „Moj doktor" – és kijelenti: tűrhetetlen, hogy „moj doktor ilyen lerongyolódva és kopottan járjon". „Doktor! Adja meg a címét! És mondja meg, mire van szüksége, holnap délelőtt ott lesz a lakásán." Csak nagy nehezen tudja megmagyarázni, hogy semmire nincs szüksége.

4. Két történet Hidasról.

Én azt mondom, hogy Ágnes teszi tönkre Hidast azzal, hogy sugallja neki, hogy nagyon nagy költő.

Mire P.: Igen, de volt idő, mikor Hidas sugallta ezt Ágnesnek. És aztán a következőt mesélte: Rákosi, mikor még Mariaupolban élhetett és feljárhatott Moszkvába, úgy reggel 10-kor feljött hozzá. Ott ebédelt és majdnem egyfolytában (kissé már szenilisen) beszélt du. ½ 4-ig. És akkor is csak azért hagyta abba, mert P.-nek valami konzíliumra kellett menni.

És Rákosi mesélte: A Csillagbörtönbe új ember került, akit kikérdeztek. Az ember Kassán is volt és a kassai dolgokról beszélve elmondta, hogy Hidas, akkor Judit volt a felesége, mikor

megtudta, hogy Kunnak lánya van, kijelentette: „Elmegyek Moszkvába, és feleségül veszem Kun lányát.” Rákosiék azt mondják: „Ne beszéljen szamárságot, Kun Ágnes körülbelül 10 éves.” Mire az újonnan jött: „Maguk nem ismerik ezt a hintáslegényt.”

Rákosi már nem szenilis korában se szokott igazat mondani – ennek a történetnek csak fantasztikus volta ad bizonyos hitelt.

A másik történet már nagyon is hihető. P. tudja, hogy az egyik lágerből sürgősen elvitték Hidast, mert megtudták róla, hogy *„stukócs”*, és meg akarták ölni. És a parancsnokság csak úgy tudta megmenteni emberét, hogy gyorsan máshová vitette.

P. emlékezései Sztálinnal való beszélgetéseiről fel vannak jegyezve (ő írta meg ezeket, lehet, hogy én is feljegyeztem). Ezek Szvetlana betegségei esetében folytak le.

P. a Kreml-kórház orr-gége-fül főorvosa volt, és Szvetlana torokgyulladásait kezelte.

P. és Jász Dezső is szélhámosnak titulálja Klementet. De azt nem nagyon cáfolja P., hogy Klementet el akarták küldeni (Szántó Béla) Moszkvába, hogy ott kicsinálják. És azt se (amit én mondtam), hogy Hamburger figyelmeztette: ne menjen.

P. politikai ügyekről nem akart beszélni, csak a következőt mondta: Klement, mikor a pártmunkából kitették, Böhmmel egy hirdetéslapot alapított. Pénzeket vett fel e lapra, melyből csak egy szám jelent meg. A trükk a következő volt: – ezt az „áldozat” mesélte P.-nek. Klement bemegy a bőröndös-iparos műhelyébe, ahol 4-5 segéd dolgozik. Körülnézeget. Mikor a gazda kérdezi, hogy mit akar, azt feleli: „Semmit, tévedtem.” Aztán: „A maga műhelye túl kicsi.” – „Mi az, hogy túl kicsi?” – kérdi a tulaj. Klement nagy nehezen megmondja, hogy ő hirdetést akart felvenni, de látja, hogy ez nem ilyen kis cégnek való, ez túl drága. Amire a tulaj felhergelődik – és rögtön megrendel és kifizet egy nagy hirdetést.

Én ezt fényes trükknek tartom – és el is mondtam, hogy én is alapítottam Bécsben egy „Írók könyvtára” című vállalatot, 12 könyvre vettük fel az előfizetést, abban a reményben, hogy az első három könyvből beszedjük a többi árát. Ez nem történt meg, és persze az előfizetők nem kapták vissza a pénzt.

Angol, német, francia kiadások után új szerződés olasz kiadásra és *dán* kiadásra szerződés.

Gera György cikke a Monde április 6-i számában.

Tegnap itt volt Müller Péter, 19-ről szóló színdarab ügyében, de rájött, hogy Prenn passzív, epikus alak – és most nem tudja, mihez fogjon.

Én biztattam, hogy nem kell a regényhez ragaszkodni, mert lehet, hogy attól félt, hogy én a regényt kérem számon. Abban maradtunk, hogy gondolkozik, újra jelentkezik.

Én meg is mondtam, nem tudom visszakérődzni a regényt és nem is tudok darabot konstruálni. Nem csinálok gondokat ebből!

IV. 22.

Áttérek – kizárólag – a noteszfeljegyzésekre? Sajna van ok a feltételezésre. A 19-ről szóló darabot Müller Péterrel, a filmet Prennről Thurzó Gáborral akarom írni, íratni.

Kiszáradás ez, elkedvetlenedés, vagy a kérődzéstől való irtózás? A januárban megkezdett regény nem megy. Novella? Sok a téma, de ez se megy.

Cikk? A Társadalmi Szemle interjút kér. Talán ehelyett cikket írnék? Még meggondolandó.

A 12 ½ íves kézirat kb. kész. Május folyamán leadom a Szépirodalminak.

Evvel (a kiselejtezett régibb írásokat nem számítva) 100 ív fölé emelkedik az életmű.

Elég! Elég?

IV. 24.

Színház:

Amit nem én akarok megírni, de szeretném látni, de szívesen látnám, ha valami értelmes író – színházszakember – megírná!

1. Ihók és Mihók – bohózat

2. Musical a Lysistrátából

3. A Szép Heléna modern kosztümben propagálva. Nem a Strauss-Lehár-Kálmán-féle vacakot, hanem jobbat.

Mellesleg százszor inkább a beat és a jazz, mint a nyúlós operett!

IV. 23. Phaedra (a veszprémi színház előadása). Egy valódi királynő lehet, sőt valószínűleg gyakran vulgáris. De egy színpadi *Királynő* ne legyen szubrett!

A *skizoiditás* az, ami az embert leginkább megkülönbözteti az állattól.

Nemcsak a művész kell hogy skizofrén legyen, mert különben hogy élne át (vagy értene) férfi nőt, ifjú öreget stb. stb.

De a természet antropomorf megértése, a természet megnyilvánulásainak megértése, pl., hogy a gyémánt kemény, intuíció, és az intuíció objektivitása nélkül elképzelhetetlen.

A teljesen nem-skizoid ember a világból semmit se ért, gyakorlatilag teljes hülye – és persze saját magát érti a legkevésbé. Persze nem kétfelé osztódást értek skizoiditás alatt, hanem sokkal nagyobb számú osztódást, melyet szorzás, összeadás, kivonás, differenciálás, integrálás stb. stb. követett és követ.

Robbe-Grillet „geometriája” tulajdonképpen anti- vagy prae-euclidesi.

Tudományossága pedig hasonlít ahhoz a (múlt századi) vicchez, mely így szól:

„Ha a hajó hossza 112 méter, szélessége 28, az árboc magassága 50 méter, hány éves a kapitány?”

V. 2.

Cikk. T. Szemlének

Az Internacionálé mint ténymegállapítás, hitvallás, akcióprogram és prognózis.

Bármennyire tévedtünk is: ez volt a remény, a nyílt út.

Nem úgy és akkor és oly tisztán valósult meg, ahogy reméltük, de ma is és még sokáig egy út eleje, melynek kis részét végigjártuk, és végigjárásán máig is a remény fényszórója világít.

19-ben nagyra törő célok – de felfogásnak mégis korlátolt –, az azonnalit és teljeset és tökéleteset egy pillanat alatt elérhetőnek gondoltuk. Ez látszólag a maximalizmus, de egyben a földi paradicsom elérését és lezáródását is feltételezte.

Május elsején a kormánytribünön Kádár mondja nekem, hogy „Ugye szép?" Hát szép is volt! De mondtam neki, hiányoltam, hogy egyetlen Kuba-plakát se volt. Ezzel én a spontaneitás hiányára céloztam, amit ő rögtön megértett.

(Mellesleg agresszorellenes plakátok voltak, de se pro-egyiptomi, se anti-izraeli.)

V. 4.

Hazudni persze lehet a népnek, sőt olyan ember is akad, aki a hazugságot szajkó módra ismételgeti.

De olyan egy se lesz, aki a hazugságot el is hiszi! Ezt érdemes volna politikusainknak is tudomásul venni!

Most először vagyok teljesen és fenntartás nélkül egy véleményen Lukács Györggyel, az ő interjúválaszával a Kortársban (50 év alatt először).

Kár, hogy elveszett az a riportfilm, amit Berlinben rendeztem 1927-ben vagy 1930-ban, a Liebknecht-Luxemburg halála évfordulóján az utcán és az emlékműnél.

Akkor nem tudtam, most olvasom a *Lexikon der modernen Architektur*-ban, hogy az emlékművet a XX. század egyik legjelentősebb építészeti alkotásaként tartják számon...

Én akkor (mint afféle műveletlen filmes) nem tudtam, ki építette, felvétettem alulról felfelé, emelt kamerával, oldalról stb.

Mert azt láttam, hogy nagyszerű. Az emlékművet a nácik pusztították el. A filmet nem mutatták be, mert „különös", szokatlan szögekből vettük fel.

V. 8.

Marx György professzor a matematikai és természettudományi tanítás új módszerei mellett érvel, nagyon helyesen (Népszabadság, május 8.), de legérthetőbb érvét „irodalmi" hasonlattal, képpel fejezi ki... „A tanítvány nem edény, amelyet meg kell tölteni, hanem fáklya, amit fel kell lobbantani." Nagyszerű hasonlat, világos kép. Melyik komputer fog ilyen értelmet ilyen élesen exponálni?

Sztálin rehabilitációja,

amely lassan, de biztosan elkezdődik (igaz, kevés sikerrel), akkor indult meg, mikor kinyilvánították: „Szép, jó, hasznos volt a »személyi kultusz« hibáinak megmutatása, de most már elég volt! Álljunk meg!"

Csakhogy megállni egy út közepén nem lehet. Az utat, akár tetszik, akár nem, végig kell járni. Új útra csak így lehet találni. A sztálinisták tudják ezt. Egészen vissza akarnak jutni a XX. kongresszus előtti időkhöz.

Sikerülhet ez? Nem. De az se nagyon sikeres módszer, ahogy nálunk csinálják – politikusaink úgy próbálnak politizálni, hogy apolitikusak.

V. 12.

Lukács-interjú a Kortárs májusi számában.

Életemben először teljesen és maradéktalanul egyetértek Lukáccsal! És Lukács? Végre! Megtanult úgy írni (beszélni), hogy a fontos és komplikált igazságot fontoskodás és komplikációk nélkül tudja közölni. A legfontosabb és legkomplikáltabb és leginkább jövőbe mutató gondolatokat.

És 83 éves! Én tíz évvel fiatalabb, de valahogy most fáradtabb vagyok. Részben pedig megmondtam már, amit ő is mond, és megírtam azt, amit ő – Szolzsenyicin kapcsán – a legfontosabbnak tart.

V. 19.

Intellektuális-ellenesség a divat.

Különösen a Szovjetunióban és Lengyelországban, de mint látom, Olaszországban és Franciaországban is (a pártban).

A gazdag diák luxusautón megy a tüntetésre, és ha baj lesz, elbújik a papa villájában. Olaszországban már van egy film is, az *Excalation* erre a célra (mellesleg jó film is, amennyire cikkből és fényképekből megítélhető).

De hát csak áruló intellektuelek voltak? Hát Marx? És Engels, aki még gazdag is volt, plusz árja? És Lenin? Miért nem jut senkinek az eszébe Noske és Garami? (Aki Varga Sári tanúbizonysága szerint pénzzel megfizetett áruló, besúgó is volt.)

Vagy. Mert csak e cégjelzésre jó – már ebben is reformisták lettünk.

Nálunk a diákok hallgatnak.

De nagyon elégedettek? Miért lennének elégedettek?

1. Mert nem kapnak megfelelő fizetést, ha elkészülnek.

2. Nem kapnak rendes munkakört, tehát a nem pénzesek se lehetnek elégedettek.

3. Mindamellett nem kapnak útlevelet. Amiáltal némelyik disszidálni „kénytelen”, és visszatérését legkevesebb utálatossá teszik.

És csak a selejtje jön vissza. Ha szabadon mehetne, a krémje jönne tapasztalatokkal gazdagodva.

Felszabadult Magyarország a törökök uralma alól. De milyen hamar sor került a kuruc felkelésre.

A felszabadító Habsburg rosszabb volt, mint „a pogány”.

Kislány kinyitja az ablakot, egy fürt szőlőt tép le a tornác lugasáról és kenyeret eszik hozzá.

(Ez a kép lehet giccses, édeskés *is*, de gyönyörű is lehet.)

Az egész regény helyett novellákban feldolgozott *Banicza végnapjai*. Az első novella: *A káderlapok.*

A katonai iskolát feloszlatták, a növendékeket hazaküldték. Tüzér. Az ágyúk csövében – amellyel a hadsereg gyakorlatozik – tenyérnyi lyukak voltak fúrva, hogy használni... ne adj' isten...

Ha az ember már elmúlt 70, talán már nem szabad újat írni. Hanem? Hanem a régit javítani. Igen, ez igaz. De hátha nem javítás volna az, hanem gyengítés?

V. 20.

Amit én tegnap beletoldottam, az nem gyengít. De „szépre" csiszolni? Maradjon, ahogy van...

V. 21.

Új regényt kis részekben megírni, még ha nem is áll össze regénnyé. Az első fejezet a Banicza-ügyet mint állandó *örvényjelenséget* látja, ahol valóságos dolgok és kitalált értelmezések állandó ütközése felhozza és újra mélybe süllyeszti a megtörtént tényeket, a valódit; és a tendenciózus hazugságot; a konstruált perek anyaga ez. És hogy világosodik ki a tény?

V. 23.

Stendhal: *Lamiel*

Akkor írta, amikor már nem tudott írni! Nekem nagy tanulság! Hogy kiadták, erről Stendhal nem tehet. De gondolják meg a hagyatékok vezetői...

V. 24.

M. I. jogügyi főtanácsos

három könyvben bízott. A Bibliában, a Corpus Jurisban és a MÁV-menetrendben.

De a Biblia hazudik, a Corpus Juris csal, a menetrend változik.

V. 25.

A franciaországi események, azok méretei, hevességük és céljaik kicsisége.

Úgy vagyok vele, mint az ősember, ha egy természeti jelenség érthetetlen, fél tőle. És a jelenség mögötti istenre gyanakszik. Ez az isten nem amerikai-német provokáció-e?

V. 26.

„Ne túl korán" – gondolja az ember, és fél. Aztán 70 után sokszor arra gondol: „Csak ne túl későn!"

Boros Júlia jókor halt meg. Egy év előtt még lakást szerzett lányának, unokáinak. Aztán szívbántalmakkal bevonult a kórházba (még a saját lábán), és ott esett össze a folyosón (cigarettával a szájában) – és egy hét alatt – itt is gondosan előkészítve a családot az eseményre – szépen meghalt. Ez volt a – jókor.

L. Dóra több kísérlet után (mindig visszahozták az életbe, mert rátaláltak) most elment. Józan búcsúlevélben mentegette őrültségét. Kár! Korán? Barátnőjét, Olgát, ha majd megtudja halála hírét, nagyon elszomorítja.

V. 28.

Magyaróra

Miskolcon a Földes Ferenc Gimnázium 2. osztályában.

1. A lépcsőházi vicc. Az ír, aki nem tud rögtön, kapásból felelni, pedig van mit mondania.

2. Persze nemcsak felelni tud az író, hanem újat gondolni is, és előre látni. Példa: Berzsenyi Dániel, Napóleon. Ahol már valami olyat mond, amit aztán a történeti materializmus és marxizmus fejt ki.

3. Önálló-e a gondolat? Olyan-e, oly készen ugrik ki az agyból, mint a mitológiában Pallasz Athéné, aki teljes fegyverzetében ugrott ki apja, Zeusz fejéből? Nem! Az új fordulatokat a kor érleli. Pl. Bolyai, Lobacsevszkij, Gauss. De nagyon hasonló, amit Wiener, a kibernetika apja, a szó megteremtője ír meg *Matematikus vagyok* című könyvében. (A napokban jelent meg magyarul.) Megírja, hogy a SZU-ban Kolmagorov tőle függetlenül, néha röviddel őelőtte, néha jelentéktelen késéssel mögötte, ugyanazokhoz a matematikai felfedezésekhez jut el, mint ő: Wiener.

4. Ugyancsak W. ír a matematika esztétikai szépségéről. Egy levezetés lehet „szép”, „elegáns” és kevésbé gondolatébresztő, azaz nem ingerel gondolatsor folytatására.

Még inkább így van ez a művészetben. Nemcsak az a fontos, hogy mit ír az író, hanem az is, hogyan írja. Egy közmondás: „Korán kelni jó.” Ebből lehet egy unalmas értekezést írni (akkor is unalmas marad, ha viccekbe van szedve), és egy ragyogó, megkapó művet.

A művészet forma és tartalom. A forma magában is tartalom. Tartalom és forma egymástól elválaszthatatlan.

Az igazi művészet a valóság dolgai közé új valóságot interpolál, vagy továbbvive extrapolál. A való világ dolgai között mint sajátos valóság kel életre a mű.

Utána még filmművészetről.

Megyei pártbizottság művelődési osztály. Beszélgetés se nekem, se a meghívóknak nem kellő.

De az épület! A Rákosi-stílus. Elég volt szidni esztétikai hibáit. A célszerűség mesterműve ez – egy proli se jön be ide a bajait elmondani, őszintén beszélni. Lesújtó, szörnyű méretek. Geometria. A Kafka-hős kastélya más. Ide senki se akar bejönni és elmenni. Ide csak befurakodni és bent maradni és autóval közlekedni akartak. Ily értelemben ez az épület mesterien célszerű.

V. 29.

Tiszakesziben a találkozás volt a legjobb. Jobb, mint a miskolci.

VI. 2.

Az ember saját művének rétegződését se ismeri.

Az *Elejétől végig mottója* – erre csak ma jöttem rá és egész véletlenül – az elbeszélés végén, a *koldusénekben* kapja – keserű és előre nem szándékolt parafrázisát.

VI. 3.

Viszont nem magamtól, hanem Illyés Gyula írásából jöttem rá – tovább következtetve –, hogy a franciaországi diákzavargások egyik fő oka a Tábornok – azok és elődei gyerekszaporító akciója. Most már felnőttek a kamaszok! (Illyés, Kortárs, június)

VI. 11.

Régis Debray könyve: *Forradalom a forradalomban*, a latin-amerikai dolgokról mond rendkívül tanulságos dolgokat. De az elmúlt hetek francia eseményeit is röntgensugarakkal világítja át.

A „mag", a heterogén diáktömeg, 10 millió francia munkást mozdított meg. Persze megvolt a veszély, hogy a megmozdulást a jobboldal katonai diktatúra bevezetésére használja fel.

De a választások?

Félek, hogy *a francia párt* fél a sikeres választásoktól, és úgy is intézi, manipulálja a dolgokat, hogy ne „túlságosan" győzzön. Így veszt, ha győz – és veszt, ha veszít.

VI. 13.

1. A szabadság szeretete egyben embertársaink, az egész világ szabadságának tiszteletben tartásával lehet csak valódi szeretete a szabadságnak.

2. A szabadság szeretete megköveteli, hogy tiszteletben tartsuk embertársaink, az egész világ szabadságát. Csak így lehet a mi szabadságunk igazi szabadság.

VI. 18.

Novella

Háttal egy teherautó fenekén,

Fák – az ismerten ismertek.

Utolsó út? Persze!

De hátha mégse?!

VI. 20.

Aki még majd beszél velem, mind így kezdi: „Nem sokkal a halála előtt beszéltem vele, és...”

Már most erre gondol, hogy ezt fogja mondani. De hátha téved... Egyébként...

Betét Órákat húz fel minden este

Betét L. Drill

„Felszabadulás”

Néhány évvel azután, hogy Magyarország felszabadult „a pogány járma alól” (1686-1697), megindult a kurucok felkelése.

És itt azt kellene vizsgálni, mi volt az ok, az okok, hogy e felkelésben a jobbágyság is kurucként – kereszteskénti – harcolt a keresztény, Habsburg-vezette „felszabadítók” ellen.

– Ali Musztafa – Caraffa – akasztófa.

Kikből állt a kuruc sereg *zöme*? Mik voltak az indítékok (és külön) mik voltak a jelszavak?

VI. 22.

Szerszámok:

kalapács, balta, kapa, ásó nyele, emberkéz fogásától, tenyér izzadságától, ujjak szorításától fényes, sima eszközök – micsoda szépség!

Emberalkotta természet: gyümölcsfák termésgazdagítón nyesett koronája, sínek csillogása, a fény, amit a sok kerék átgördülése okoz – a használattól fokozott szépség, a szolgálat okozta kopás – ez az egyik fajta nagy szépség.

S másik a rügy, az újszülött, az érett szőlő, a tejszagú csecsemő, a duzzadt anyamell és az érintést vágyó test szépsége – a jövő.

A gondolat, mely jövőt jelennek tud elképzelni – és ez a legnagyobb, mert ez alkotja a nyelvet, a gépet, mindent.

Drill

Katonák gyakorlóruhában. Őrmester – a szavak mindig csak elharapott ordítások – a szurony-rohamot magyarázza.

Az ellenség: idegen ruhába öltöztetett szalmabábuk.

Vezényel. Az újoncok kényelmesen rohannak, és a szalmabábut nem szúrják át.

Újra! Gyorsabban rohannak.

Ordíts!!!

Ordítás. A katonák mímelik a rohamozást.

Ordíts!!! A katonák még mindig nem ordítanak úgy, ahogy a kiképző akarja.

Amíg nem ordíttok, az nem roham! Újra!

A katonák eltorzult arccal rohannak, a szuronyok vad dühvel hasítanak a szalmabábukba.

Most majdnem jó! Majdnem... Na! Gyerünk!

A katonák szuronnyal rohannak az őrmesterre. Minden szurony átmegy rajta: lóg a szuronyokon.

Felettük egy láthatatlan mondja: Most jó!

VI. 25.

Tegnap ennek a pantomimnak a kedvéért vettem ki a könyvtárból Jean-Luis Barrault könyvét: *Életem a színházzal* (németül), és amikor a 200 oldalas könyv 75. oldaláig értem, tudtam, hogy *nekem* mi a fontos. *A lélegzés!* És megírtam a *Drill* első variánsát, alcíme: Pantomim és hang.

Rohadt vén csibészek az ifjúság szemére hányják, hogy nem tisztelik az öregeket, azaz őket, akik a hős felszabadító generációnak titulálják magukat. És gonosz intrikának tartják „a generációs ellentétek" „szítását".

Valójában a fiatalok azt tisztelik, aki tiszteletre méltó, akár ifjú, akár vén, éppen hogy nem csinálnak generációs kérdéseket abból, hogy kit tiszteljenek, és nem tisztelnek vén zrinkókat, akik hitvány csúszómászókként élték le életüket, és most kihullott már foguk-hajuk és nem áll fel a faszuk.

VI. 28.

Érthetetlen, hogy miért közölnek írók, festők érthetetlen műveket! A közlés (nem a megírás, mindenki azt ír, amit akar) közlési szándékot nyilvánít – kommunikációt.

Az érthetőségre kell törekedni – az optimális a közérthetőség volna. Sajnos, a legegzaktabb tudomány se közérthető... De a *szándék* mindig a lehetőség szerinti érthetőség kell hogy legyen. Még a rejtjeles írásnál is: a desifrírozó értse pontosan!

VII. 2.

A nagy eszmék, eszmei áramlatok tovább élnek, mint az emberek. De a szervezetek, organizációk, melyek a nagy eszmék terjesztésére-megvalósítására törekszenek, az emberi organizmusnál is hamarabb elöregszenek.

A baj az, hogy az ember sokszor hal meg, még mielőtt meghal – és elöregedne, viszont az organizációk eredeti állapotukban még soká élnek, sőt növekszenek, sőt magtalan virágaik dúsak – és mérgezők. Ehhez a mai példa a (bár pillanatnyilag legyöngült) francia kommunista párt, a parlamenti idiotizmus istápolója, a fiatalság rágalmazója.

Jóllehet éhezők,
Szikkadt folyóban fulladók
Magukban se szerelemmel
szeretők,
alkusznak istennel,
filléres gyertyáért
örök boldogságot
könyörögve
követelők

szíves figyelmébe ajánlom azon tények figyelembevételét, melyek bizonyítják, hogy a sztálinizmus a trockista elképzelések pontos megvalósítása a gyakorlatban – Trockij nélkül.

VII. 9.

Paul Nizan: *Az Összeesküvők*

1928-ról ír – 1948-ban. 1958-ban *még* nem lett volna újra aktuális. 1968 májusa után – az! Jó író, de okosabb, mint amilyen tehetséges. A két extrém ifjút, Rosenthalt és Thervinage-t emeli ki. Másik kettőről semmit, Laforgenről csak banalitásokat mond. De a kort reálisan adja, és ez a korhoz kötöttség lesz újra érdekes, mikor az új hullám feleleveníti az analógiákat...

A legtisztább hang: kalapácsütés gránitkockára. Az útépítés zenéje.

VII. 13.

A. eljön B.-hez. A. barátságos. Kérdez, közös érdekekre hivatkozik, fenyeget, kér és újra magyaráz.

B. csak „igen" vagy „nem"-mel felel, sokszor csak hallgat.

Végül A. előveszi a házkutatásra engedélyt adó végzést.

B. csak azt feleli: „Igen – Nem"

VII. 14.

Über Ernst Bloch

1. Egyébként a könyv utolsó mondata: *„Nincs demokrácia szocializmus nélkül, nincs szocializmus demokrácia nélkül – ez a kölcsönhatásnak az a formulája, mely a jövő felett dönt."*

(A tézis első felét nálunk elfogadják, a másik felét csak hangoztatják.)

2. B. megmutatja, hogy Marx a diktatúra kategóriáját nem gondolta át kellőképpen – csak 1871-ben, a párizsi kommün kapcsán hozta előtérbe. A diktatúra az állam olyan mindenhatóságához vezetett, amire a történelemben még alig volt példa. Az olvadások, az ellenolvadások nem sok reményt adnak.

3. Az utópiák a szenvedők és dolgozók bajainak megszüntetését állította célul; a tudományos szocializmus is. Ellenben a lealázottság és megbántottság eltörlése (ami egész más, okságilag nem elhatárolt, de mégis más szférába tartozik), ezt a marxizmus elméletileg nem gondolta át. Aminek következménye, hogy gazdasági pusztulás erejével lehet mindenkinek megparancsolni, amit a párt akar.

Az egyenesen járás premisszáit a marxizmus nem gondolta át eléggé. Nem jön az állam elhalása és az egyéni szabadság; a marxizmus különös célja rosszabb helyzetben van, mint bárhol.

Noha Bloch az optimizmus prófétája, a Prinzip „Hoffnung” nagy és tiszta szószólója, arra ő se számíthatott – a jelek erre nem is mutattak –, hogy egy tízmilliós munkásmegmozdulás lehetséges Franciaországban – mégpedig ideológiai indítékkal. Kezdetben diáksztrájkból és zavargásból, általános és hónapokig tartó sztrájk.

Ez a nóvum (mely a francia KP tehetetlenségét is megmutatta, melynek eredménye a választási kudarc) új perspektívákat nyit. De Gaulle legalábbis látja. Ezért erélyes intézkedésekkel fenyeget a zavargások ellen.

VII. 15.

Miért „tervezzük” csak az ökonómiát? Mikor tervezzük majd a politikát? Például azt, hogy mikorra kell minden képviselői mandátumra legalább két jelöltet állítani?

Az se ártana, ha megállapítanánk, hogy a gazdasági fejlődés mely elérhető pontján kell a „proletárdiktatúrát” „proletárdemokráciával” felváltani, és mire kell törekedni, hogy alapelvünknek megfelelően – megszűnhessen az államhatalom.

VIII. 7.

A vérteskozmai Háry János

Idejött az erdészhez az Ignác bácsi, nyugalmazott bányász és mezei őr. Elég részeg, és rögtön elkezd mesélni. A bevezetés: dicséri a népi államot, mely neki 2150 forint nyugdíjat ad – ezenkívül keres is. Háza van itt és még valahol, ez egész palota, gyerekei, unokái, dédunokái. Volt katona: minden fronton részt vett, a Tanácsköztársaság minden harcában Grecsától – ha jól értettem, mert nehéz érteni – Esztergomig. A hadnagya egy író volt, Harsányi Zoltán, aki Zsolt lesz, és aki, mikor kénytelen ő is határőr lenni, Ipolyságnál három napig vendégelte stb. stb. 1920-ban a Margit körúti fogházban a Rákosi melletti cellában ült... és 1901-ben született (türelmesen hallgattam, bár 16-17 éves korában nem olyan sok frontot járhatott.)

VIII. 10.

Hiúság, becsvágy, harci kedv – szóval a rossz tulajdonságok –, vajon nem ezek kellenek-e, hogy kifejtse az ember a szelídséget, a megértést, a józan bölcsességet.

Ha az ember nem akar már semmit – akkor lesz jóakaratú?

A megértés nem-e a közöny előfeltétele?

A bátorság? Megszabadulni a halálfélelemtől.

Mikor már semmi se kell, akkor minden a tied.

Az Idő és Művészet viszonyában nem a „játék” előrehozása-visszakapcsolása a lényeg, hanem az időfolyamat megállapítása, a lassított felvétel és a megörökítés. Megörökítés! A naturalizmus a pillanat megfagyasztása. Ez a konzerválás a valóságnál kevesebb – a megörökítés lényegre törő.

VIII. 24. Budapest

Vérteskozma

1968. augusztus 21. 9 óra 47 perc

8 órakor hallottam a rádióban, hogy Magyarország fegyveres erői átlépték a csehszlovák határt.

Nem érzem magam tovább párttagnak! Mi kell hogy legyen ennek a gyakorlati konzekvenciája – még nem tudom.

Holnap, 22-én lesz 13 éve, hogy hazajöttem.

Egy periódus – szerencsés periódus – befejeződött.

VIII. 27.

Vasárnap, aug. 25. Ritánál, ott volt P. Juli is.

Rita szerint Brezsnyev mintha komputerbe táplálta volna a kérdéseket a csehszlovák ügyben. USA-elnökválasztás, közeledő pártkongresszus ellenzéki többséggel stb. stb., és a komputer azt felelte: azonnal megszállni.

Csak az emberek érzéseit nem táplálta be.

És a csehek csodálatos önuralmát. Tartózkodnak az összeütközéstől – evvel cáfolják a beavatkozás szükségszerűségét. Viszont senki se vállalkozik kormányalakításra.

Persze – derült ki beszélgetésünk során – a csehek se az ebhűség csodái. Nagyon reális „kisántánt" – Csehszlovákia-Románia-Jugoszlávia – céljaik vannak. A cseh demokraták gondolkodás nélkül szövetkeznek a román szektorokkal.

Rita és Juli lebeszéltek, ne szólaljak fel a hétfői írószövetségi pártgyűlésen.

Erre – el se mentem.

Ellenben ma megírtam a

NEM

c. verset. Rendben?

Szvoboda, Dubcsek (akit már árulónak is nevezett a Ton Izvesztyija stb.) visszatért Moszkvából valamiféle kompromisszummal. Nem lesz egyik-másik majd újabb Nagy Imre?

VIII. 28.

El nem küldött levelezőlap.

Kedves Ungvári Tamás!

a hamburgi bordélyokban folytatott tapasztalatcseréd fáradalmai közt nyilván elkerülte figyelmedet (Valóság 8. sz.), hogy a Rowohlt cég egyetlen Magyarországon élő szerzője, jelen sorok írója.

Ám lehet, hogy nevem kihagyását kitüntetésnek szántad.

Így könyveli el és köszöni: Lengyel József

Ezen levlap elküldése helyett befejeztem a

NEM-et.

VIII. 29.

Szociológiai lombik

1. Pontosan kielemezni, mi volt (és mi lesz) *azonos* a cseh 1968 és a magyar 1956 közt.

2. Számba venni, mi a különbség

   a) Csehország győző állam

   b) Csehország nem volt megszállva

   c) Csehország szláv testvér megszállása és a cseh demokrácia és a magyar autokrácia közti történelmi különbség

3. 1968 már tudta, mi volt 1956-ban

4. Hogy Szvoboda nem Dobi és Dubcsek mégse Kádár – és ha ezt jól disztingváljuk

mik az etnikai *és* társadalmi különbségek.

Megint van egy detektívfilm.

Nem azért-e, mert a detektív Angliában azért kell, mert ott tárgyi bizonyíték kell a bűnös elítéléséhez – míg nálunk elég pár pofon, vallomás, avagy besúgó.

VIII. 30.

Nógrádban a határszélen c. riportból (Népszava, aug. 30.) „...Hadtáposok – mondja szakértően a gépkocsivezető.

Valóban, élelmiszert is visznek. Még víztartályos kocsi is van köztük."

Ez a tényközlés.

A cikk írója (Sólyom József) nagy lelkesedésről számol be az 56-ban üldözött kommunisták körében, akiket akkor a határ túlsó oldalán lévő „kommunisták" segítettek. Ők most meghálálják a segítséget...

És a Pravda talál 56 és 68 közt analógiát...

Borostyán.

Néhány hónap előtt egy borostyánt ültettünk nagyon jó kerti földbe, nagy cserépbe.

Alig nőtt, óriási gyökérzetet eresztett. Kivettük a nagy cserépből és egy 8 résznyi cserépbe ültettük.

1. *Axióma és egyenlőségjel:*

A matematikában, a számok világában, abstractiókban az = jelének nyilvánvalóan vagy valószínűleg van jogosultsága. A tárgyak, a dolgok egymáshoz viszonyításában, úgy látszik, csak így: a = a, vagyis minden dolog azonos önmagával. Amiből következik:

1. minden dolog, tárgy *csak* önmagával azonos, következésképpen semmi más tárggyal, dologgal se azonos,

2. a tárgynak egyetlen része se azonos az egésszel (akár emberről van szó, akár kőről, akár kristálygolyóról, akár atomrészecskékről),

3. nem azonos saját egyes tulajdonságaival sem.

Tehát = jelet azonosság értelmében használni nem szabadna. Az egyenlőségjel tárgyakra, dolgokra vonatkoztatva csak hasonlóság vagy analógia, tehát absztrahálva hasonlítható legyen az embernek emberhez való hasonlósága (egyes tulajdonságaiban vagy a szabadságra való jogában) vagy valamely anyagnak például keménységi fokozata.

De *meddig* érvényes az a=a, még ugyanazon tárgyra is?

Semeddig. Még a „súlya" is változik, ha hegyen vagy a tengerszint magasságához mérem, a kozmikus súlyváltozásokról nem is szólva. Változik az *időnek minden* legkisebb egységében is; a fa szénné válik a föld alatt, porlad és égni kezd saját nyomására a föld felszínén. Ami áll a szervetlen anyagra, fokozottan és gyorsultságában szemmel látható az élő szervezetben.

A társadalmi értékek amortizálódnak, elhasználódnak és az a = a formula (amellyel az 1. axiómát akarta kifejezni) folyton és minden aspektusban változva, így szól: a ≠ a. Az = jel tehát a tárgyak és a dolgok, a valóság világában csak absztrakt szimbolikus analógiát jelző; csak szimbolikában, matematikában használható, nagy elővigyázattal.

IX. 2.

1. Megállapították – és nem is átvitt értelemben, hanem ha jól tudom, már a napóleoni háborúk idején:

a győzők sebei gyorsabban gyógyulnak.

2. De igaz-e ez a háború befejezése után is. Akkor a németek két nagy veresége ezt mutatja,

a háború után a vesztesek regenerálódnak gyorsabban.

Persze ez még kevés egy szabály felállításához. Kérdés pl.: mekkora volt a veszteség?

A győzők elpusztulása? Ez se igaz! – mint ahogy az általánosítások és analógiák sohasem egészen helytállók.

IX. 3.

Csehszlovákia

A szuperhatalmak nem tűrhetik, hogy érdekszférájukba tartozó kis államok saját akaratukat érvényesítsék.

Ezt a tényt tudomásul kell venni.

Magyarország kénytelen volt Szlovákiába bevonulni, amint Szlovákia kénytelen ezt elhinni és ebbe belenyugodni.

Csak megideologizálni ne kellene – nem is használ, sőt nevetséges. Mint ahogy nevetséges a lelkesedés, ha „történelmi szükségszerűségek" történnek, mert ezek szomorú dolgok és nem emelik az emberi méltóságot. Ha valaminek így muszáj történni – kinek akarják szuggerálni, hogy az lelkesítő is?

IX. 7.

Világ – világosan, világiasan – világítón, világlátás – világtalanul

vakon.

IX. 8.

Van már vak világjáró is és felvilágosító és tv-világosító és világi pap és nem e világi költő;

és olyan dolgokra mondjuk, hogy „világos” – ami sötét. Ajánlom az Értelmező Szótárt, ott még találhatunk jelentéseket.

IX. 14.

Öklendező VB-ember „betáplál” a komputerbe:

„Tessék még fogyasztani”

Jólét – társadalmi jólét nélkül – jelszóval etet

IX. 15.

1690-1701

felszabadulás

1945-1956

Tartsuk nagy szerencsénknek, hogy Siklóst nem robbantották fel a Habsburgok – mert egy osztrák generális birtoka volt. Nagy szerencse, és ma vendéglátóipari üzemegység.

Egyenlőségjel tehető-e

1919 és 1968

Kommunista Pártjai közé?

Nem!

De mit kellene csinálni, mit kellene mondani.

Néma vagyok és tehetetlen!

Szégyen!

„Államrezon”-ból kellett az, ami most Csehszlovákiában történik, ami már nem kezdet, és még kevésbé befejezés. Történelmi szükségszerűség? Nem! Csak az egyik megoldás. De egy bizonyos. Ehhez én nem kellek, és ez nekem nem kell és számomra nem szükséges.

Zavaró rádiók

Szerzői Jogvédő, Írószövetségi Külügyi Osztály, Pen és vezérei. Kultúrkapcsok és Boldizsárok,

mint

a magyar művészek elleni zavaró rádiók.

IX. 16.

Ma lesz két hete, hogy Mezei András (ÉS) két hét haladékot kért a NEM közlése, a nemközlés közlésére.

Levelet írok nekik: Ti vagytok az a Hivatal, akik Kohn bácsi Bécsből írt lev. lapját: „A szabadságot választottam", úgy értelmezik, hogy Kohn bácsi disszidált – és elképednek, mikor két hét múlva megjelenik munkahelyén.

Az ÉS válasza Nem című versemre: NEM!

Regénykezdet – regényvég

Az első mondat és az utolsó mondat:

„Mi a probléma, elvtár*sam*"

De ez nem körkompozíció, nem egy síkban történik, nem a saját farkába harapó kígyó.

A két mondattény között nincs egyenlőség.

Más koordinátarendszerben hangzanak el; értelmük nem egy síkban fokozza egymást, hanem valahogy másképp – nem tudom ma szavakba foglalni, hogy hogyan.

Most jövök rá, hogy kissé bibliai hangvételű versem, a NEM egy *computer vers*. Az igen-nem feleleteket adja.

IX. 17.

Kissé ijesztő: egyszerre 10 noteszt rendeltem egy könyvkötőnél, az 1000 lap.

Igen, azért 10-et, mert az üzletekben *csak* letéphető oldalas noteszek vannak. Évek óta nem gyártanak noteszt (nem mintha nem tudnának – jól bekötött naptárt felesleges számban gyártanak).

Így talán mégse rossz, hogy még 10 noteszt rendeltem kb. 5 évre.

IX. 18.

Közben Sándor (Ica sógora) még 10 noteszt rendelt számomra. Így már kissé ijesztő.

Ez 10 év! Jaj!

IX. 19.

A Tóth Árpád sétány becementezése

Molnár Editnek megmutattam, helyenként lemértem, a cementezés, kövezés, téglázás, kavicsozás méreteit.

Ő fényképezett, de kissé húzódozik.
Többet nem tehetek.

Itt volt Csoóri és Kósa. Rendesek, tisztességesek, okosak. És elég bajuk van.

IX. 20.

Lukács és tanítványai

Szolzsenyicint Tolsztoj és Dosztojevszkij – az orosz nép fájdalmai megtestesítői – követőjének tartják.

Ha ez így van, akkor én Stendhal és talán Eötvös József követője vagyok – a mi korunkban.

IX. 21.

Egyébként Lukács telefonon felhívott, és 22-ikére meghívott a lakására.

Rusznyák, az Akadémia elnöke a tanácskozás előtt odafordul Puskás Julihoz, aki dr.

Rusznyák: Olyan ismerős maga. Mi már valahol biztos találkoztunk.

P. J.: Hát! Ha csak nem a szamosszegi libalegelőn.

Márta közlése

Szerzői est és egyben 50 éves évf. Összeállította Szabó József, Csaplár Katalin és én.

Bevezető Szabó József

Lenin a szikratávírónál

Munkámról – a munkáról

Számadás

A Banicza család

Ember, zerge, kutya

Nefelejcs

Ars poetica

Prenn-epilógus (ez kihagyható)

A könyv, a kert, a gyermek

(Goldberger-gyár, október 3.)

Banicza végnapjai

A befejező mondat ugyanaz, mint az első: „Mi a probléma, elvtár*sam*.” De nem kör, nem a saját farkába harapó kígyó, hanem más síkon, másfajta térben. Olyan skizoiditással, mely az embert leginkább különbözteti az állattól.

A katonai akadémiát feloszlatták itthon.

A káderlapok örvénye Cui prodest?

Egy megyei pártbizottság (1952-ben épült) architektúrája. Nem kafkai kastély – ide senki se akar bejönni. Csak befurakodni, bent maradni és mást be nem engedni. Ilyenként mesteri architektúra.

Novellák:

1. Egy teherautó fenekén láttuk. Felnéz az erdő fáira, melyeket így még sohase látott

2. Ablak

3. Ihók-Mihók mint bohózat

4. Szerszámok – emberalkotta természet

Rohadt vén csibészek, tiszteletet követelnek a fiataloktól. Vén zrinkók, hitvány csúszómászók. Kihullott a foguk, hajuk.

Ezért?

Emberek meghalnak, organizációk tovább élnek. Sőt növekszenek is, magtalan gyümölcsöket érlelnek.

Legtisztább hang: kalapács a gránitkockán.

A győzők sebei gyorsabban gyógyulnak – míg a háború tart. A háború után (ha nem teljes a kiirtás) a vesztesek regenerálódnak hamarabb.

1690-1701; 1945-1956

A NEM a komputer 2-es számrendszerében.

Eddig a rekapitulációk

IX. 23.

Beszélgetés Lukáccsal

Kb. ugyanazt mondja, amit Rita. Nem polgári demokrácia, de demokrácia, alulról kezdve és felülről – a közép, a bürokrácia ellen. Lenint idézi 1921-ből, hogy a szakszervezetek feladata megvédeni a munkást a bürokratikus államapparátus ellen. Ezt Trockijjal vitázva mondja. Viszont Sztálin a trockiji vonalat valósítja meg. Hegelt idézi: Nem kell az embernek szusztternek lenni ahhoz, hogy tudja: hol szorít a cipő. Megtanulni beavatkozni a cipő szorítása ellen. Lentről: gazdasági fejlődésből még nem lesz mechanikusan szocializmus.

Egy kishivatalnok elidegenítésének társadalmi tényezője: nyomják a hivatalban.

De egyéni tényező, hogy ő otthon is úgy kompenzál, hogy a felesége felett zsarnokoskodik. Ez utóbbin csak ő, személyesen változtathat.

Lukács a *Szembesítés*-ben szeretné, hogy Lassú valahogy egy nehéz, hosszú, de mégis kiutat lásson (magyarán optimistább legyen).

Egész rendes Lukács. Én inkább olyannak (bár ez is) képzeltem el, aki fontosabbnak tartja bizonyítani, hogy a múltban is igaza volt, mint hogy a jelenben ragaszkodjék az igazsághoz. Taktikai szempontokból tartózkodó – mondja.

IX. 26.

„Egész életemben optimista voltam. Bíztam benne, hogy tévedek és érdem élni."

„A napfogyatkozásokkor a hideg égitest csak eltakarja a napot – de ez csak néhány perc, néhány óra."

Báli ruhák angyalszárnya – és pincéreknek fájós lába.

Úgy érzem magam, mint azok a németek, akik távol tartották magukat a fasizmustól (vagy távol tartották maguktól a fasizmust), és most mégis szégyenkezniük kell. Még csak nem is kussoltak, de nem is ordítottak.

A fájdalommentesség boldogság? Ez a fogatlanok öröme. Azazhogy a foguk nem fájhat, de a hasuk annál inkább. Sőt a foghúsuk, ínyük is.

Hadaknak főutca ez a mi földünk, és zsákutcája a békének.

Gyávák vagyunk békében élni, és virtuskodva leplezzük gyávaságunkat.

Bátrak ostobaságból vagyunk, gyávák számításból, és amikor tisztességesek vagyunk – akkor ütnek rajtunk a legnagyobbat.

Kiszáradt tengerfenék a szántóföldünk és horgony az ekénk.

IX. 28.-IX. 30.

Az NSZK úgy látszik legalizálja a kommunista párt létezését. Miért? Röviden, fő vonásaiban:

1. A tavaszi franciaországi események tanulsága, hogy egy legális parlamentáris reformista KP cseppet se veszélyes, és biztosabban bevonható az établissement-ba, mint egy kiszámíthatatlan, robbanékony illegális szervezet.

2. Látszatdemokratizmus elfogadhatóvá teszi a neonáci párt működését.

3. Sőt, nyilvánvalóvá akarja tenni a kommunista párt választási kudarcát, melyet a cseh kérdésben elfoglalt álláspont biztosít...

Meghalt Blagoj Szemjonovics Popov.

Barát, elvtárs, tiszta ember. Én az *Elejétől végig*-ben tőlem telhető kis emléket állítottam neki. (Hír: Népszabadság, IX. 29.)

X. 1.

Die Variante von Frederic Samson.

1. „Die Marxisten haben die Welt verschiedenartig interpretiert, es kommt darauf an, die »Marxisten« zu verändern."

2. „Die Klugen können von den Dummen lernen, aber die Dummen können kaum von den Klugen lernen."

Futunk a pénzünk után – ez az öreg, a papa szerencsétlensége és szerencséje.

Samsonnak magyarázom: „Ön csodálkozik, hogy itt oly békés nyugalom van. Az van, hál' Isten. – Az örvény közepén szélcsend."

X. 4.

Szerzői est október 3-ikán

1. Bevezető (Szabó József)

2. Lenin a szikratávírónál (Mensáros)

3. A munkáról és a munkásról (Szerényi)

4. Számadás (Latinovits)

5. Banicza család (Latinovits)

6. Nefelejcs (Mensáros)

7. Zerge, ember, kutya (Mensáros)

8. Prenn-epilógus (Szerényi)

9. Szemléltető okt. Ars poetica (Latinovits)

10. Könyv, kert, gyermek (Szerényi)

A Goldberger-üzemben 100 személyes teremben kezdték; átvonultak nagyobb terembe, 250 hallgató. Siker. Sok autogramot kértek, amit ma elhoztak, és aláírtam (Csaplár Katalin közlése).

X. 5.

A megtiport féreg (Zala Imre) nem arra dühös, aki megtiporta, hanem arra, aki fellázadt a megtiprója ellen (pl. én). Ezt a típust. A nehezen felderíthetőt.

X. 6.

A FIATAL VIZSGÁLÓBÍRÓ MEGTALÁLJA A GYILKOST!

Amit most mifelénk (a cseh bevonulással kapcsolatban) Internacionalizmusnak csúfolnak, az olyan Internacionalizmus, mint amilyen a „Nationalizmus" szocializmusa

Aradi vértanúk napján.

X. 8.

A gondolat, mint határzáró korlát állt a szavak menetére keresztben.

X. 12.

Művészi valóság és szupervalóság

Hogy állunk a „művészet tükrözés” elméletével?

A művészetben a tükrözés – akár akarjuk, akár nem – kiemel. Filmes meghatározással szólva (és ezt jó értelemben használva): kimeríti a fontosat és maradandót a kontinuitásból. *Extrapolál!*

De itt is figyelem! A Stendhal értelmében vett tükrözésnél olyan tükörről van szó, amely megy az országúton. Vagyis összeköti a látszólag csak egymás melletti dolgokat, személyeket, múltat, jelent, társadalmi rétegeződéseket. És ez már több, mint tükrözés. Így a művészet a tárgyi világ dolgai és személyei közé új, *nem tárgyi tárgyakat és személyeket interpolál* (és a valóságba emel), melyek nem kevésbé élők, mint a valóság tárgyai és személyei, nemcsak kevesebbek, vértelenebbek lehetnek, mint a „létező” személyek és dolgok, de sokszor többek, koncentráltabbak, időállóbbak, mint a tárgyi valóság és létező személyek. Szupervalóság! Példa számtalan: Laokoon és Lear, Andrej herceg, kínai vers és festmény, tájkép vagy „Über allen Gipfeln”... stb.

X. 13.

Az extrapolálás és az interpolálás is kiemel, pszichológiailag felnagyít.

A felnagyítás már azáltal megtörténik, hogy sok mindent elhagy, leválaszt, implicite feleslegesnek talál.

Persze megtörténik, hogy olyat nagyítanak, fixálnak, amit – a Lukács-iskola kifejezését használva – partikulárisnak nevezhetünk.

Partikuláris? Néha igen, néha azonban pars pro toto.

A mitológiai isten is intrapolálás, a fantázia is intrapolál.

De „melyik dicsőbb, melyik nagyobb”? Az extrapolálás valóság-intenzitást adó módszere, vagy az intrapolálás valóság-szaporító-gazdagító módszere?

Felesleges eldönteni. Esetenként kell látnunk, hogy melyik a jelentősebb, az extrapolált Andrej herceg, vagy az intrapolált tündérkirályfi. Értékelni nehéz és tán nem is célszerű, a fontos, hogy csak nagy művet hasonlítsunk nagy műhöz; mert különben igaztalan ítélethez jutnánk.

Ha a főcím megmarad is: *Banicza végnapjai*, az első elbeszélés címe akkor is legyen: *Meztelen vallomások* – a fiú, a vizsgálóbíró az ágyban mondja el, hogyan jutott odáig, hogy megüsse a Pokornyi fiút.

És akkor így kezdődik:

– Alszol?

– Nem.

– Miért nem alszol?

– Gondolkozom.

– Min?

– Azt nem mondom el.

A nő elhúzódik. Ahol a két test forrón és párásan összeért, most hideg köz keletkezik.

– Miért akarod tudni?

– Csak ha te is akarod!

– Elmondjam?

A hűvösséget értik. A fiú leveszi a tenyerét a nő erős melléről, a nő elmozdítja a fejét a fiú válláról.

– Ne!

– Mit ne?

– Te maradj meg, elmondom.

– Maradok, ha nem is mondod.

– Mondom.

– Ne ezért.

– Mondom.

A nő megsimogatja a fiú homlokát.

– Nehéz?

– Jobb lesz.

– Akkor igen! Mondd!

– Azt tudod, hogy az apám egy öreg, tizenkilences párttag.

– Tudom.

– És hogy proli maradt.

– Miért?

– Így volt neki jó!

– Miért?

– Ezt majd egyszer elmondom. Most munkásőr.

– Ezt hogy érted?

– Én nem is lehettem más, mint katona.

– Miért?

– Én akartam. Jónak tartottam, hogy katona legyek, tiszt.

– És apád?

– Kedvére volt. Nem kellett engem rábeszélni, én akartam.

– Értem, csak...

– Most bölcsebbek volnánk... lehet. Csak azt kívánta, hogy katona legyek és ne... Szóval ne az, ami most. A hadseregben léptem iskolába. „Kadét” lettem, ha ez az elnevezés erre.

– Ez.

– Nem baj. Aztán, tudod, feloszlott az iskola. Vezérkarinak kezdtek kiképezni.

– És tetszett?

– Jól megfeleltem volna.

– És hogy lettél vizsgálóbíró?

– Máshol nem volt helyem.

– Az öregednek ez is tetszett.

– Nem. „Vigyázz!”, mondta. Többet kellett volna mondania.

– Most erről akarsz beszélni, ugye?

– Erről.

X. 16.

A művészet nem ábrázol, hanem megjelenít, és a megjelenítést megtartóvá, időállóvá emeli.

Az augusztus 8-a óta húzódó *Prenn*-kiadás ügyében rászántam magam, hogy a Magvetőhöz, Kardoshoz fordulok. És ½ óra alatt, úgy látszik, elintéztem.

Fiú és lány ülnek egymás mellett a villamoson, 11 óra délelőtt. Boldogtalanok. Talán búcsúznak. A fiú barna, arca szinte sárgás. Vékony nyakán meg-megmozdul az ádámcsutka. A lány sápadt, olyan sápadt és vértelen, hogy az ajka színe alig üt el a bőre sápadtságától. Az ajkán láz okozta seb. A szeme alig bírja eltakarni a könnyeket. Oldalt hajtja a fejét, úgy néz a rámeredő fiú szemébe, fájdalommal.

Fogják egymás kezét. A lány hüvelykujja néha simogatja a fiú kezét. A fiú szorítja a lány ujjait.

Olyan boldogtalanoknak érzik magukat – nem tudják, milyen boldogság, hogy így tudják egymást szeretni, ilyen szétfeszíthetetlen egymáshoz tartozással.

Öreg ember okkal irigyli ezt a szomorúságot.

Hátha a regény „narrátora” nem a fiú volna, hanem a lány, a szeretője – és esetleg egy német lány, akiben az is van, hogy meghatja a bizalom, és akinek furcsa ez a fiú?

Ez mind csak magamban se eldöntött kérdés.

X. 18.

Nagyhatalom és mi

Mikor lesz egy nagy országból nagyhatalom?

Ezt a tengerjáró országoknál (előbb még a folyóparti nagy országoknál, pl. Egyiptom) elég pontosan meg lehet állapítani. – De Oroszországról percnyi pontossággal: amikor a transzszibériai vasút utolsó méter sínét is lerakták.

USA-nál ugyanez, mikor a Pacific szóval a vasút sínei általroncsolják a nagy szárazföldet. A transport primatum?

De hogyan volt ez Magyarországban? Másképp. Magyarország addig volt egy színvonalon a nyugati hatalmakkal (kulturálisan is), míg nem fedezték fel Amerikát. A török támadás azért lett végveszély, mert a nyugati országok fejlődésére már nem volt életfeltétel, hogy a keleti végeket védjék; a nagy kereskedelmi utak, melyek Magyarországon és a magyarországi felvidéken keresztülvezettek, elvesztették fontosságukat.

A nagy kontinentális országok akkor erősödnek meg, amikor a vonatvonalak vaspántjai összefogják. Magyarországot a jó utak gyengítették *is*, könnyebb volt itt átgázolni – és olyan hosszúak nem voltak ezek az utak, hogy az erős centralizációt erősítették volna.

A barom nyilasok „gyepűről" hőbörögtek. Az *egész Magyarország csak gyepű*.

Nekünk a legjobb az volna, ha nem költenénk hadseregre – felesleges. És biztonságunk csak atomfegyvermentes övezetben lenne. Így lehetnénk hasznos része a világnak, és magunknak.

X. 19.

Ha már kihagysz egy jó nőt, akit megkaphatnál, kihagyod, mert ez az ügy zavarná a nyugodt életedet – akkor már nincs életed. Kihagyhatod az egész életedet. Megöregedtél, azaz pontosabban – és a lényeget értve – „meghaltál".

Dialektika, antitézis, oppozíció nélkül?

Szavakban a dialektikus fejlődésről beszélünk – tézis – antitézis – szintézis.

De antitézist nem tűrünk a vitában, hanem mechanikusan el akarunk nyomni minden ellenvéleményt.

Oppozíció nélkül pedig, vélemények (melyek erőket fejeznek ki) megütközése nélkül csak stagnálás, elmocsárosodás lehetséges.

X. 20.

Fiatal prózaírók – *Galgóczi Erzsi*

Szem és ész tisztességéből élesült íráskészség.

Csak bírja egészséggel, ereje van!

Szakonyi Karcsi

Sajnos nemcsak nem erősödik, de nem is bízom már erősödésében. Pedig finom, tisztességes író. Mi a gyengesége? Nem tudom.

Csurka István

Kész és nagyon jó író. Minden lehetősége (de nem minden sánsza) megvan a további emelkedésre.

Moldova kettő van: egy nagyon jó és egy közepesnél gyengébb. De sok sánsza van, hogy rájöjjön: jó lesz a bestseller, és kitűnő lehet.

Gerelyes és Galambos – kiestek a középdöntőben.

X. 21.

Az idősebbek, de nem öregek közül *Mándy, Örkény, Ottlik, Fejes*.

A már nem fiatalok közt erős *Kolozsvári Grandpierre Emil*.

„A történelem kerekét nem lehet visszafordítani."

Ez az axióma ne nyugtasson meg bennünket túlságosan. Ha nem is sikerül – ha csak részben sikerül –, arra még elég, hogy kerékbe törjön embereket, műveket, vagy kerékvágásba terelje a jelent, hosszabb és nehezebb útra vigye a jövőt.

Egészen visszafordítani nem lehet?

Ezt talán nem is akarják a visszaforgatók – ha elég okosak és cinikusak. Ne becsüljük le őket és erejüket.

X. 26.

Meztelen vallomás

Megpróbáltam a *Banicza végnapjai*-t nem belső monológban, hanem elmondva megírni. Két napig ment, de aztán rájöttem, hogy az előzmény-háttér nélkül *csak az ütés* megcsinálása értelmetlen.

Maradna a hagyományos mód: a mindent tudó, mindent látó, mindent értő író közli ezt a mindentudását.

Ez se megy!, azaz bele se fogtam.

Az elmondandó *szituálásában* van a válság. Ezenkívül az én személyes kifáradtságomban. Nem tudom koncentrálni, pontosabban storyba foglalni azt a sok mindent, amit valóban tudok és közlésre érdemes is volna. Mint egy öregember szerelmi vágyai?

Kifulladás? Vagy elapadás?

Ezt még majd meglátjuk.

Itt Szigligeten, amikor többet tudok és akarok egyedül lenni egy szobában – és nincs is hová menni, és nincs is, akivel beszélni akarnék, vagy akár csak fecsegni (pontosabban ez irányú hajlamaim most nagyon csökkentek), majd meglátom, mit tudok a sok meglévő *témából* létrehozni. Létrehozni – mert ez a feladat.

Spanyolország, 1936

a nagy fordulópont a munkásmozgalomban.

Ezt most kezdem csak valójában látni, miután Hemingway, Jász Dezső (sajnos nagyon szűkszavú) írása után Malraux könyvének a közepéig jutottam.

Már úgy látom, Moszkva, 1937 is *innen* – a munkásmozgalom vereségének egyoldalú ki-értékeléséből – magyarázható. Sztálin úgy látta: államhatalom és haderő kell. Mindenféle különvélemények, viták eltűrését (még az eltűrés feltételezését) se engedni.

Forradalom

A barikád semmi a repülőgép ellen.

És így a párizsi diákmegmozdulás és sztrájk egy visszaesés (az anarchizmus – gondolom, Lenin mondta – büntetés a mozgalom renyheségének hibáiért).

De (bár De Gaulle okos ravaszsága mentette meg Párizst a vérontástól) a tény, hogy a *munkások* – 10 millióan – sztrájkoltak, ez egy olyan nóvum, amire a „jóléttársadalomban" már nem is számítottam.

De van egy újabb taktika, mellyel szemben a katonai erő szinte tehetetlen:

Passzív rezisztencia, mely megőrzi az intaktságot.

Ez a cseh taktika most, 2 hónappal augusztus 21. után győzelmesebbnek látszik a barikádoknál is. Ott, a barikádokon, a legjobbak elvéreznek, a gyengék pánikba esnek. Itt az erősek a gyengék kívánságának megfelelő taktikával erősödnek.

Az eredmény még nem értékelhető.

A történészek, etnográfusok, filozófusok rájöttek, hogy az isteneket emberek formálták.

De abból is látszik ez, hogy gonosz, féltékeny, hatalomvágyó és főképp bosszúálló minden isten.

Csak a kicsik, az angyalok, a szentek, a jelentéktelenek kedvesek és jók. Azok alacsonyabb rendűek: szanitécek, dajkák és olyan manók, akik maguk ápolják magzatukat, és apukák, akik szántani, vetni tanítanak, és ácsolni.

X. 27.

Meg kell becsülni az észt – de túlbecsülni nem okos dolog.

A NEM javított változata.

NEM
NE TÚL KORÁN – EZ VOLT A GYÖTRELEM
NE TÚL KÉSŐN – EZ MA A FÉLELEM
és hogy ne szélütötte kéz, lehervadt akarat őrizze oszlástól tetemem, féltse nincsben tengődő életem, halálfélelem ne fogja marokra szívem és merjem mondani
NEM
VÉNSÉGEM HITVÁNY HAVAIT NE FÉLTSEM, ÉRTE AZ IFJÚ KATONÁT HARCBA NE KÜLDJEM
és mondani hadd merjem: mikor jövendöltem, tévedtem.
mikor már egyetlen Igen van csak:
a NEM
A KÁRHOZAT: LÉT, MELYÉRT HAZUGSÁG A VÁLTSÁG
A nagy parázna nem a gyönyör combjai közt lakik,
de a száj barlangjában, melyből Testvér
kiált feléd és nyála megvakít.
A KEGYELEM ne legyen Kegyelem.
Ó félelem, ó gyötrelem!
JÖJJ, SZERELMEM – LÉTEM ELŐTT VOLT NEM!

X. 29.

1. Németh László életének legnagyobb részét rossz társaságban töltötte – önmagával foglalkozott.

Eredmény: 800 ívnyi írás, és az is, hogy ezt a 800 ívet ki is adják.

Mellékesen tanulmányai másfél ezer oldalát *Kiadatlan tanulmányok* címmel *adja ki*. Ez nemcsak contradictio in adjecto.

2. Most sokan csepülik Déry Tibort. Én legfeljebb azt kifogásolnám, hogy B. (és nem K.) Arankával való ügye a partikulárisban maradt – a Lukács-esztétika szerint ez nagy bűn.

Szerintem a nagyobb baja, hogy hazudott. Írt a Rajk-perről és azt állította: nem írt. Mit ér egy memoár, ha hazudik.

X. 30.

Halál mint happy end!

Mesterházi (Látóhatár 7., 8.) találmánya. A már egyenesbe jutott főhős-építész 39 éves korában, agyondolgozva magát, meghal leukémiában...

Mert ha nem halna meg, hol volna akkor a happy end?

X. 31.

A baj ott kezdődik, ha a költőnek a hormonzavarokon kívül képzavarai is vannak.

A pályám nem a drót után fut, mely körforgásában így sokszor kerül mögé.

Itt maradok a kertben, mert a rövid utak is hosszúak
és a szöcskék már
a holdig ugranak
Jó a fának lombhullatni?
Jó e víznek pára lenni?
Jobb-e szépnek töpörödni?
Vagy csúnyának öregedni?

Annak fáj, hogy nem ölelhet,
Kinek öröm ölben tellett.
Almák az aszálytól fájuk alá hulltak,
Aszaltra töpörödtek
Őszi eső hullott rájuk
Cukruk így ecetté lett.

Sűrű bozótba húzódtam
sebemmel, mely lassan vérzik

Éhség: nincs,
Szomjúság még gyötör,
Ne jöjj, segítség,
Kínom így is elég.

XI. 1.

Amit megtehetnénk: alkotóházaink kertjeiben hársfaallét és vadkörtefasort ültetni. A ma születő méhészeknek, méheknek és a XX. század szobrászainak talán még jó volna – műanyag helyett.

Strukturális analízis

ahogy a Napjaink Maróti-cikkéből látom: a *semmitmondás matematikával biztosított tévedhetetlensége.*

De ha viccelünk, nem is rossz pl.

1. B > l Analízis:
2. A > 2
3. Sz > 3
4. O > 4
5. L > 5
6. I > 6
7. S > 7
8. C = ?

SZABOLCSI

XI. 5.

Még kopár a fa, mikor törzsében felnyomulnak a rügyfakasztó nedvek, és már téli szárazságban védekezik a törzs, mikor az ágakon még éretten lóg a gyümölcs.

Amit a szem nem lát, abban van a titok. A titok: kizöldül-e jövőre is a fa?

És ezt a titkot néha a gyökerek már tudják, de lehet, hogy csak az erdész, lehet, hogy csak a tavasszal jövő villám.

A nemzés vágyára a halál ösztönöz?

Az alkotás kívánságára a tudás, hogy jön a halál?

Magunk vagyunk az erdész, aki előre megjelöli az irtásra kiszemelt parcellát: mi vagyunk a fa, a fejsze, a favágó, és mi szállítjuk a deszkát a jövendő koporsókhoz – a miénk már kész.

Miért nem nyitják ki a legbölcsebb bölcsek se a végső titokhoz nyíló kaput?

Mert félnek. Mert nem is tudják kinyitni. Mert nem hiszik, hogy ez a zár az utolsó. Mert tudják: hiába nyitnák ki, a kapun átmenve senki se tudná követni őket. Mert hiába követnék, ő mégis egyedül volna. Mert mindenki csak maga nyithatja ki ezt a Kaput.

Mert félnek, hogy hazudtak, és már maguk se tudják, mit kereshetnének a Kapun belül.

Mert a kapu nem kapu, hanem a kinyílt fal a végtelen előtt.

XI. 6.

A deprimáló,

hogy a *Szembesítés*-ben elértem képességeim plafonját. Ezért nem tudom megírni *Banicza végnapjai*-t.

Persze az is (de csak jelentéktelen mértékben, és csak mert sokat kell a *Szembesítés*-re – taktikai és írói szempontokból egyaránt – gondolni) hozzájárul a deprimáltsághoz, hogy nem tudom megjelentetni több mint 3 éve azt, amit legjobb írásomnak, a „Zárókőnek" tartok.

De már 3 év előtt is zárókőnek tartottam és plafonnak. Miért deprimál ez most annyira, hogy nagy munkába nem tudok belefogni, azaz töredékben hagyom?

XI. 8.

Malraux-t olvasva

úgy szerettem volna élni, mint ahogy Malraux élt. Csakhogy én – és ez nem esetlegesség, hanem életem substanciájához tartozik – egész életemben csóró voltam – és ezért jó könyveket írtam ki magamból.

Egyébként Sztálin apánk mentette meg az életemet. Sokféle tudásom, mindenféle társaságban helyemet megtaláló modor, az (akkor) szinte tökéletes nyelvtudás és megbízhatóságom felderítőnek predesztinált. Csak Sztálin apánk gondoskodása vitt el 4000 kilométerre a frontoktól, ahol ágyúlövést se hallottam – és a mai napig is élek.

A szabadságért való harcnak már csak egy eszköze maradt – népnek, embernek egyaránt –, a passzív rezisztencia óvatos, de szakadatlan, mindenütt és mindig ható élete.

A konformizmus és a manipuláltság ellen is ez a *passzív, de egyben folyton aktív* rezisztencia véd.

Szigliget vége XI. 11.

XI. 12.

Malraux könyve *e század legérdekesebb könyve*. Még akkor is, ha túlbecsüli (de ezt is tisztességesen teszi) De Gaulle tábornokot. Ész, tudás, becsületesség, bátorság. Az emberi élet értelméről és lényegéről talán senki nincs, aki M.-nál többet és több bátorsággal szerzett joggal írhatna.

XI. 22.

Mondják, hogy jó volt Szabolcsi előadása (a fordítói konferencián). Tehát fordított III. Richárd?

„Elhatároztam, hogy tisztességes leszek." Meddig?

Van egypár vén író, akire nem lehet jobbat mondani, mint Krúdy legszebb novellájának a címét:

Utolsó szivar az „Arabs szürkében".

(Déry és Vértes is, Illés és Nádass is)

Kun-ügy?

Ma itt volt a szovjet követségnek egy fiatalembere, Ciporenko, aki a Progressz kiadó számára akarja lefordítani a *Visegrádi utcá*-t. Mindenképpen azt akarja, hogy a Kun-előszóból hagyjam

ki a Sztálin előtt hajbókoló részt. Nem hagyom! Mert Kun így írta, és Kunra ez jellemző. Nem hagyom, mert akkor más változtatásokat is kívánhatnának. Ha nem akarják csonkítatlanul kiadni, akkor ne adják ki. Egyébként a Kossuth se akarta kiadni a Kun-előszót, de kiadta, minthogy én azt írtam (és ez a varázsige), *nem vállalom a kihagyásból származó felelősséget*.

Érdekes, hogy a mai Népszabadság fényképet közöl a Gdanskban épülő 15 000 tonnás szovjet hajóról, melynek neve Kun Béla lesz. A fene érti ezt. De én nem is akarom érteni a konjunkturisták meggondolásait. Én nem alkuszom. Az én koromban már nem érdekesek a konjunktúrák.

X. 23.

Már megint kaptam egy plecsnit. A Kunnéval és a Szamuelynéval egy csomóban.

Undorító plecsnik. Ha havi 600 km autóhasználatot kapnék, annak volna értelme. De még jobb volna, ha semmit se adnának – noha akkor meg ezért dühöngenék...

Egyébként figyelmeztettem Orbánt és Fockot, hogy a túl tömény 18-19-es propaganda úgy fog hatni, mintha fél kiló vajat etetnek valakivel, sárgaság, csömör és évtizedes undor lesz az eredmény. De – és biztos így van, mondják – lenn a túlbuzgók is fokozzák a kampányt.

XI. 24.

50 év

a párt alapítása óta majdnem negyedszázada, hogy a párt „vezeti" az országot – és meg kell állapítani, vagy mondjuk, be kell vallani: *a munkás nem érzi magát az uralkodó osztály tagjának!*

Ezen az sem változtat, hogy nagyon sok vezető a munkásosztály soraiból került ki. De *kikerült* a soraiból, „ki-emelkedett", de kint van belőle, és nem munkás, hanem funkcionáriusként – funkcionál...

XI. 25.

Hódították ez országot
Lelkes, derék proli szittyák,
Jóbaráti szegény népnek,
Iskolában így tanítják.

De nem így van ezer éve
Szegény embert ág is húzza
És amit a bús nép szerzett
Úrhatnámság elorozta

(Ady után)

XI. 29.

A Farkas Mihályoknak egyetlen morális joga a kivégzésre, hogy a Rajkok a kegyelem és a megígért jaltai villa és a „hazudni, magadra vállalni – ez a párt érdeke" fejében – arra számítva, vagy akár csak reménykedve – bevallották, hogy „kémek, spiclik, árulók".

Az ilyenek ha nem is voltak, de virtualiter árulók és méltók a hóhéraikhoz (Farkas szemétládának nevezte Rajkot, mert az akasztófa alatt is Sztálint éltette).

(Ebből novella, film)

Más a fűszál-taktika, vallani, de csak amennyit kiszorítanak, visszavonni és életben maradni.

(Első jelenetben: Látta-e a megverteket?... Nos, magával nem így akarunk elbánni. De segítsen! Ez most a párt érdeke.)

Az ember nem hős. De lealázottságát se viheti túlságba!

XII. 1.

A forradalmi ellenállás

megszálló vagy országon belüli forradalomellenes (bármilyen jelszóval jön is) modern hadsereg ellen

a passzív rezisztencia,

mely a legkönnyebben lesz egységes és megteremti szervezeteit. Ebből, ha az efektivitás veszélyben van, spontánul fejlődik a gerilla – alulról felfelé, kicsiből naggyá.

Ezt kell tudni, mióta a barikádokon játszva törnek át a tankok, és a hegyekben szerveződő Che itt Európában csak az egyetemeken hatékony, már amennyire lehet.

A csehek *Švejk, a derék katona* passzív rezisztenciája ezt bizonyítja, és bizonyítja, hogy a SZU 1956-ot képzelte el alapnak, a csehek pedig 1956 tanulságaiból vonták le a következtetéseiket.

Persze a magyar Bach-korszak is (más katonai és közigazgatási viszonyok közt) hasonlított már. Csak az a kérdés, lehet-e ebből győzelem, vagy a kompromisszumot kényszeríti ki az ellenfélből. De vereség nem lehet belőle.

XII. 9.

Négy lábra sánta vén gebe,
száradfüves csikó
Te már nem tudod, hogy első is voltál
zöld gyepen.

A csóró, aki ma rád tett
elveszett pénze után fut.
Ő még azt tudja: jobb ló
nem volt nálad.
És nem tudja: ami volt, se volt
Nem nyertél soha
A csóró azt se tudja, hogy
ez nem is a véletlen kibabrálása,
hanem törvény...

Az értéktöbbletet

a kapitalista úgy szerezte meg, hogy a munkás 10 órás munkaidejének csak pl. 6 óráját fizette meg.

Ez most valahogy hasonlóan, de mégis másképp van.

A konzumtársadalomban a kapitalista érdeke, hogy a munkás ne *pauper* legyen, hanem fogyasztó. Így kerüli ki az árufelhalmozódást, a krízist. A profitot a technikai haladás biztosítja.

Ma azt a bért fizetik, ami tegnap az áru értéke volt – holnap az áru mai értékét – feltételezve, hogy a termelékenység tegnap óta növekedett.

A profit a termelékenységből származik, és abból, hogy a tőkés meddig tudja a tegnapi magasabb áron eladni a ma már olcsóbban termelt árut. – Ezt a maneger manipulálja a valóban technikus (aki ma már mérnök és munkás összekapcsolódó rétege) rovására. Ezeket a feltételezéseket szakember tudná kontrollálni!

Déry önéletrajzi jegyzetei gyengék. Mégpedig jórészt azért, mert a (lukácsi értelemben legrosszabb) partikuláris dolgok szövevényén nem jut túl.

Szolzsenyicin Rákos osztály-a sokkal gyengébb, mint az *Iván Gyenyiszovics.* Egy félisten egy poloskával áll szemben – micsoda feszültség származhatik ebből?

1. A *NEM* javítva ma az Új Írás szerkesztőségében

2. Miután a *Szembesítés* utolsó fejezete megjelent a Kortárs 12. számában

Ma a Szépirodalmiban beszéltem Vécsei Irénnel, és választ kértem az ott elfekvő kötet dolgában.

3. A héten a Magvető (Kardos) előtt megpendítettem a kötet áthozatalát a Szépirodalmitól.

4. A Kortársban megjelent Lengyel-tanulmányokban taktikai fontosságú, hogy a *Szembesítés* létét is megemlítik.

XII. 10.

A süket Harún elmegy szülőfalujába, Rasidra:

1. Elmegy (hivatal)

2. Találkozik a szegény szerelmesekkel (villamos)

3. Hivatalban (vén)

4. Vonaton (mit olvasnak)

5. Az öccse (hülyére itta magát, panaszkodik a munkásokra)

6. Az öccse felesége (panaszkodik a férjére)

7. Az unokaöccse (ugye a francia diákok tetszenek magának? De ha mi!)

8. A hivatalban (már kiintrikálták)

9. Halála előtt a diákokkal beszél képzelete.

XII. 17.

Mondogattam, de magam se hittem,

hogy a *Szembesítés* „zárókő” és a plafon, amit még elérhettem. Sajnos, ez az év úgy ment el, mintha nagyon is igazat mondtam volna.

Csak *egy jó* vers, és a *Drill* (közepes) és néhány cikk az *egész évi termés*.

A bevételeim, közel 100 000, utánnyomásokból és külföldi előlegekből tevődött össze.

Az idén jött ki az *Obsitosok*, de ez tavalyi munka, az idén a *Szembesítés* utolsó fejezete: *A várt* (a Kortárs 12. számában), de az régi...

Kétszer fogtam hozzá regényhez – félretettem. Nem tudom megcsinálni olyan színvonalon, ahogy írni érdemes.

Most a *Harún ar-Rasid*-ot írom pár napja, és már nem vagyok elragadtatva. És nem tudom, elkészül-e valaha.

Még a legtöbbet érnek a noteszjegyzetek.

De igazán elégedett csak a verssel, ennek végső formájával vagyok. Ott fekszik az Új Írásnál.

Ma vittem el a Magvetőbe Kardos Györgynek a *Szembesítés*-t. Tudott a regényről. Sík Csaba azt mondta: „remekmű".

Tudja, hogy régóta hányódik, és azt is tudja, kiadni csak akkor lehet, ha nem kérdezi: „szabad-e".

A közérzetem azóta jobb, mióta ez az egy fejezet *Simon Pista jóvoltából* megjelent.

Mit jelent ez munkámban, nem tudom.

Tegnap láttam a háromrészes tv-Prennt.

Nem csalódás! Keleti Márton rendezésétől nem vártam többet. Jó kommersz! Tetszeni fog a tévénézőknek.

A legjobb színészi alakítás: Páger.

A leggyengébb: Keres Emil.

Rendőrileg jó a páncélautó.

Rutinmunka a tömegjelenetek, de tetszeni fog. Ruttkay is jó.

Ma telefonált Timár, a Szerzői Jogvédő igazgatója. Dr. Radetz, a Rowohlt szerkesztőségének a feje írt, és érdeklődik a regény iránt, melyről olyan hírek szállonganak, hogy Magyarországon nem akarják kiadni.

Dr. Radetz ez esetben is kéri a kéziratot.

Timár engem kérdez, „hogy ne az történjen, ami a múltkor", mit feleljen? Én azt javasoltam, hogy írja meg: a regény egy fejezete megjelent a Kortárs 12. számában. Ezt a számot el is küldtük dr. Radetznek – és a továbbiakról annak idején informálja a Rowohlt Verlagot.

Ebben meg is állapodtunk: a Jogvédő megírja, megír egy ilyen értelmű levelet, és Radetz levelének másolatát is elküldi. Mindenesetre ez jó!

Egyébként azt mondtam Timárnak, hogy a regény magyarországi kiadására is van kilátás. Csodálkozott. – Közelebbit nem mondtam, nem is mondhattam. Hiszen a Magvető – Kardos – csak januárban nyilatkozik.

Az Írószövetség szabotálja a *Szembesítés* sorsát.

A kéziratot már hónapok óta Veres Péternél *hagyta*.

XII. 21.

A status praesens

– akárhogy is biztatnak hozzám tartozó szeretteim –, hogy megint nem dolgozom.

De még nem adtam fel Harún János dolgát.

Végzetes lesz számára, hogy autó nélkül jött le a falujába.

Azt hiszem, hogy januárban Szigligeten megpróbálom megírni.

Az öcs Harúnnak:

Nem béresnek hínak, hanem „állatgondozó"-nak.

De azért „tűled hajsz", ahogy az elnök szólogat.

XII. 25.

Harún az unokaöcsnek:

Azért ma mégis nem kell félni; kimondhatod a véleményed.

Az unokaöcs: Te talán igen, de én már nem. De te is csak, amíg valaki vagy. Nekünk még kérdezni se nagyon szabad.

– Na, nevetséges!

– Hát kérdezd meg, bátyám, hogy ki és milyen jogon küldhet hadsereget a határainkon túlra, „kérdezd meg, kit kell ezért megkérdezni"?

De jó volna kívánni

BICIKLIT ÉS BÉKAEMBER-FELSZERELÉST, televíziót és Rücksackot, fényképezőgépet és korcsolyát; Verne Gyulát 20 kötetben és nagy sátort és futball-labdát – és örülni, ha ezekből valamit megkapnék.

Az ajándékozás öröme se kevés.

Azt, hogy az én regényemet ki lehet-e nyomtatni, ahhoz sok mindenkit meg kell kérdezni, sok mindenki tetszését kell mérlegelni. De hadsereget küldeni a határainkon túlra, ahhoz nem kell se a minisztereket, se a parlamentet, se a Központi Bizottságot megkérdezni.

Erre elég a Varsói Szerződés bizonyos pontja – nem is tudom, melyik. De azt meg se kellett vizsgálni, hogy az a pont érvényesíthető volt-e abban a szituációban, amely augusztus 21-én volt.

És most, a karácsonyi számban *Egyértelmű politika* címen a szocialista demokrácia erősödése példájának nevezik a csehországi beavatkozást.

„Példa volt erre legutóbb a különböző rétegek magatartása a csehszlovákiai válság tetőfokán, amikor cselekedni kellett, és meggyőződéssel cselekedtünk is."

Kellett, kétségtelen. De kényszerből és meggyőződés nélkül. Ki, mikor, kit, hol győzött meg arról, hogy nekünk be kell *majd* vonulnunk. Kész tényeket tudott meg a nép, az állam és párt vezető testületei is.Volk und Welt kéziratot ad át a Luchterlandnak:

M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. könyve előtt ez áll: Der Herman Luchterland Verlag dank dem Verlag Volk und Welt. Berlin-Ost für die Verlassung der Übersetzung.

Ennek analógiájára az én regényemet, illetőleg annak fordítását is át kellene adni a Rowohltnak és Peter Owennek, akik kérték. A regényt először rövidítve a *Moszkva* folyóirat adta ki Moszkvában 1966/67-ben.

XII. 27.

A szörnyű és gyönyörű világ

Az amerikai űrhajós percnyi pontossággal érkezett vissza 800 ezer kilométeres útjáról, miután többször megkerülte a holdat, televíziós és fényképfelvételeket készített. A „konkurens" Szovjetunió és űrhajósai gratuláltak, és gratuláltak államfők és gratulálhat mindenki, aki csak akar.

Én is gratulálnék, ha Amerika nem most közölné, hogy Phantom repülőgépet szállít Izraelnek, ha Kína nem robbantott volna ma újabb atombombát, és ha a szovjet pártküldöttség nem azért jelent volna meg Prágában, hogy nem is túl gyengéd erőszakkal „térítse jó útra" a csehszlovák kommunista pártot – és államot. És ha az amerikai állam, ha nem is percnyi pontossággal, de meg tudná oldani a négerkérdést, ha le tudnák állítani a Nigéria-Biafra közti öldöklést, és ha a világ jóllakott része segítene a világ nagyobbik felének – az éheseknek.

De úgy látszik, ehhez kevesebb az erő, a képesség és a jó szándék.

Malraux renegát?

Nem renegát*abb*, mint a kommunista pártok – ha az 1936 (spanyol polgárháború) óta megtett útjukat felmérjük.

És különösen, ha a németbarát francia KP útját nézzük, amely a II. világháború elején – amíg a németek nem támadták meg a Szovjetuniót – Hitler-barát volt.

Ezt elfelejteni nem szabad.

XII. 29. reggel

„Lelkesítselek"? Mire?

Segédrendőri síppal készült vezéri posztra.

Még űrhajóssá is csak az a bátor lehet, kit jelentésed bizonylata tesz hőstettre alkalmassá...

Mire lelkesítselek? A lelkem kiszárad tetteid sivatagában.

Az ünnepségen mégis egy szép zászlóra, annak három szalagára ilyet írnék:

1. Kezdjétek kemény kételkedéssel!

2. A megtalált igazság mellett tartsatok ki rendületlenül!

3. Keressétek bátran az igazságot!

(Egyébként kaptam még egy plecsnit.)

XII. 30.

Ma pedig választ kaptam Illés Endrétől (kelt dec. 29.) Kérésemre: kiadni a *Szembesítés*-t vagy visszaadni a kéziratot. A kéziratot kaptam vissza.

Mérleg:

3 év alatt 3 plecsnit kaptam, de 3 ½ éve hiába igyekszem kiadatni a regényemet.

Sok fiatal kissé cinikus jelmondata másképp szól, mint az én zászlószalagjaim. Az ő jelmondatuk:

„Azt szeressük, ami van."

XII. 31.

Megbeszéltem Illés Endrének írt levelem fogalmazását Ritával.

Szilveszteri záróvicc:

„Ha Brezsnyev funkcionárius-despotizmusa és Mao egyenlősdi-katonai személyi kultusza közt volna csak kizárólagos választásom – úgy, azt hiszem, Maót választanám. Már csak azért is, mert Mao messzebb van."

A jámborok
filléres gyertyáért
örök boldogságot
könyörögve
követelők
maguknak
és olcsó levlapon
B.Ú.É.K. küldők
másnak.

1969. I. 2.

Néhány nap előtt volt egy szörnyű álmom: falak estek rám, és majdnem megfulladtam.

Az elmúlt éjjel: *a stereotip álmom:* letartóztatnak.

Ugyanaz az ember, akit már ismerek: kövérkés, szőke, csendes beszédű, kicsit sajnál – de közömbös is. Most lompos katonaruhában volt – máskor civilben szokott jönni.

És én: „Hát miért? Már megint? Hányadszor már? Hiszen nem csináltam semmit." És a könnyeim folynak. Tudom, hogy nem bírom ki!

A letartóztató próbál megnyugtatni: – „Én magam is át fogom nézni az iratait." – Tehát át se nézte őket...

És hogy lássam, hogy most iratok vannak, mutat egy csomó papírt. Látom (hogyan, arra nem emlékszem), hogy valami ügy, ami 4 év előtt volt Leningrádban.

„Soha életemben, egy napig, egy percig sem voltam Leningrádban" – próbálom magamat igazolni, és tudom, hogy minél valószínűtlenebb a vád, annál rosszabb.

Folynak, patakzanak a könnyeim, míg nagy nehezen felébredek.

Mi a pszichológiai vagy fiziológiai oka, hogy megint, hosszú idő elteltével újra ilyen álom kínozott meg.

I. 10.

Veszélyes vagy megnyugtató változások?

A nagy veszély ideje volt, amikor csak az USA-nak volt atombombája. A háborús veszély csökkent, amikor a SZU-nak is lett ilyen fegyvere. Újabb veszély: ma már az atomfegyver gyártása egyszerűbb, olcsóbb. Így hát feltehetően van vagy hamarosan lesz atombombája Japánnak, Nyugat-Németországnak. Állítólag kapott ilyen fegyvert Egyiptom, és készül Izrael. Ezek a kicsik hamarabb elsütik a fegyvert.

De az ún. „atomcsend-egyezmény" nonsens. A csend azt jelentette: nekem atom, neked csend – kuss. USA és SZU olyan messzemenően megegyeztek a hatalmi szférákban, hogy ez az egész világ szolgaságát jelentené, ha Franciaország és Kína nem készíti el közben atomfegyverét. Most meglátjuk, hogy Nixon nem akar-e a Keneddy-Johnson-koncepción változtatni, nem akar-e Kínával menni a SZU ellen.

Akárhogy is imádják Maót, akármilyen idegen is ez nekünk, a *három szuperhatalom* (mert katonailag Kína az) jobb, mint kettő, és ipari potenciájánál fogva Japán lesz a negyedik, csak aztán, lehet, hogy Nyugat-Németország az ötödik.

Ha béke-egység nem tud létrejönni – akkor a megosztottság jobb, mint a két partner abszolút uralma. És Kína – mindent mondhatunk rá, de azt nem, hogy kapitalista. Persze azt is jó volna tudni – Hitler után

1. az antikapitalizmus még nem szocializmus

2. a termelés nem kapitalista módszere szintén nem szocializmus.

De az *egész világ* egyre inkább távolodik a demokráciától – így jó, ha az antidemokratikus erők megoszlanak és egymást igyekeznek leteperni.

Egy prognózis, mely javulást ígér – sajnos nincs.

Még egy cél, melyet Kínában (alighanem sikertelenül) maguk elé tűztek. A „káderesek” (vagyis a bürokrácia) letörése. Mert azok már a néppel majdnem minden kapcsolatukat elvesztették. Támaszuk a hadsereg, az évenként besorozott „érintetlen” parasztkatonák. Sajnos Sztálin is irtotta a kádereit, de egy még inkább megerősödő és teljesen elvtelen bürokrácia és belügy segítségével.

Kína mit tud elérni?

Mao ma már őrült, akárcsak Sztálin volt. De talán kevésbé gonosz?

I. 15.

Írni?

Azt se tudom, hogy mit, azt se tudom, hogyan.

És ez a nemtudás?

Fejlődés? Gyengeség?

Ha fejlődés, beteges túlfejlődés.

Ha gyengeség, természetes marazmus.

Ehhez járul még a testi gyengeség, egy meghűlés, melyet Vegacillinnel gyógyít az itteni orvos. Helyesen; mert valami hörgőgyulladás – tüdőgyulladásszerű –, mint most már minden évben. Ezenkívül egy kínos derékfájás.

Minden okom megvan a pesszimizmusra.

6. és 10. év közt (vagyis mikor Marcaliban a Vasút utcai házunkban laktunk, mert az emlékek ezzel a házzal kapcsolódnak): a zene. A női énekhangot utálatosan csúnyának tartottam. Nem is hittem el, hogy az a felnőtteknek valóban tetszik. Szépnek csak a mély férfihangot tudtam elképzelni. (Hogyan énekeltek ezek a nők, a faluba jött vándorszínészek. Erotikusan. Apám az egyiktől trippert kapott – ezt a nagy veszekedésekből kibogoztam. A nő Maeterlinck Mona Vannájában trikóban mutatkozott. Így se tetszett.)

A képzőművészet egész másképp hatott. Volt a szalonasztalon egy gyönyörű album. Arany János balladái, Zichy Mihály rajzaival. Kép, vászon, barna bőr. A betűket is Zichy rajzolta. A meztelen nők erotikus hatása félelmetesen erős volt. (*Hídavatás*.) De féltem is a szörnyű képektől (*Ágnes asszony*, ez volt az első ballada a kötetben, *Tetemrehívás* stb.).

Nos, ez az album a szalonban volt, ahová hetekig senki se tette be a lábát, csak néha takarítottak. A fűtetlen szalonba az ugyancsak fűtetlen és nem használt (legfeljebb 2-3 nap egy évben) ebédlőn át kellett eljutni. Szívdobogva mentem be és néztem a szörnyűt, a gyönyörűt, aztán lélegzetelfojtva rohantam a lakott szobák felé. Hátrafordulni nem mertem, féltem az üldöző kísértetektől. De akárhogy féltem, újra meg újra meg kellett nézni a gyönyörűt és félelmeteset.

Ekkor már erotikusan szerelmes voltam a német lányba, aki bevett az ágyába. Persze nem volt szabályos coitus – de majdnem az – csókoltam.

Egy megmaradt: a nők cicijében találtam a gyönyört. „Komplexus.” Fenét!

(Úgy emlékszem, a leányról írtam már a *Trend*-ben.)

I. 18.

Felelet egy interjúra

(melyet a tévé egyenes adására tartogatok)

1. Hogyan él Lengyel József?
   Elég jól keresek és majdnem minden évben kapok egy érdemrendet.
2. Min dolgozik?
   A kéziratimat viszem egyik szerkesztőségből a másikba. Ez a fő munkám már három éve. – De mindenütt elutasítanak – túl „rázós", nem közölhetik.

Vagy egy mondatban: Kéziratimat hordozom egyik szerkesztőségből a másikba, de eredménytelenül, mert – mondják – túl rázós, amit írok.

I. 19.

Ultima ratio

Jan Palach 21 éves fiatalember, a prágai Károly Egyetem filozófiai karának hallgatója csütörtök délután a Vencel téren leöntötte ruháját benzinnel és meggyújtotta magát.

A cseh köztársaság kormánya súlyosnak tartja a tragédiát, annál is inkább, mivel „jelenleg minden erőfeszítést összpontosítanak a nehéz politikai, szociális és gazdasági helyzet leküzdésére".

Igaz, Palach állapota rendkívül súlyos.

Ezt a kis hírt csak a Magyar Nemzet közli (bocsássatok meg nekik, nem tudják, mit cselekszenek), és vasárnap, január 19-én Jan Palach megtette a legtöbbet, amit ember tehetett. Mi ehhez képest merénylet, vagy katonai hőstett, vagy űrhajósok bátorsága. Jan Palach tette napjaink legfontosabb és legnemesebb és legtovább ható eseménye.

Örök világosság fényeskedjék Jan Palach felett.

És miután levélben az arcképét kértem, ebéd után lefeküdtem, rettegve gondoltam derékfájásom legközelebbi szúrására.

I. 21.

Ma más kell!

Amit Lékay János tett és Fritz Adler – az éppoly elavult, mint a barikádok.

(Elavult a barikád, mióta nem népi tömeg küzd lovas királycsapatok ellen. Pétervár, 1905 azért volt sikeres, mert a cár egyetlen megbízható csapata csak a lovas kozákság volt.)

És nincs ellenállás, melyet a fegyver nem tud elsöpörni. És a Lékayak és Adlerek módszerét már csak gengszterek használják sikerrel Mexico-Cityben, Dallasban, Chicagóban és sok helyén a világnak. Maradt a passzív rezisztencia, és aranyos virágos hippik ücsörögtek egyetemek előtt, mint Babilon vizeinél a zsidók.

Ez se volt elég.

A párizsi diákok tömege elfoglalta az egyetemet, és hatalmas erőt kapott a prolik segítségétől.

De a szociál-árulók a régi módszert vették át zordon őseiktől, belecsimpaszkodtak a forradalmi tömeg uszályába, és lefékezték – úgy, hogy az állam katonai gépezete csak mint fenyegetés (de hatalmas fenyegetés) a háttérben maradhatott.

De most, ezt, ami Prágában és Pilsenben, tegnap Budapesten (és holnap úgylehet Leipzigben vagy Drezdában történik), ezt nem lehet lebremzelni, árulókkal elfogatni, manipulálva semlegesíteni. – Mert itt az egyén nem mechanikus szervezettel – nem mechanikus előkészülettel, nem segédeszközökkel –, hanem egyedül és minden mechanikus segédeszköz nélkül (mert pár liter benzin és gyufa nem ilyen segédeszköz), nem fegyverrablással, nem jelszavakkal, azok kórusával manipulál. A megtiport emberi méltóság tűzfáklyája ég olyan fényességgel, hogy szemünk bele se tekinthet. Nem buddhista pap, de az európai ember tűzfáklyája ég – hosszú sötétség után – az ultima ratio in extremis. A nem gyilkoló, passzív rezisztencia aktivitása, kínhalál, megváltás, törhetetlen hit. Ámen!

I. 23.

Állat – ember

Delfinek gyengéd segítőkészsége – és hallás-élessége.

Hangyák államalkotó készsége, ereje, szorgalma.

Méhek bölcsessége és igazságos harcossága.

Tigrisek ereje, madarak szeme, mind-mind különb, mint az ember.

De az ember kegyetlenebb és skizofrénebb, jobban beleéli magát másba – és így ügyesebb a győzelem elérésében.

II. 1. de.

János Kórház eleje

Aczélnál. Felajánlotta, hogy kiadják a regényemet „bizalmas" kiadásban. Elfogadtam, de – furcsa – azt mondta, még gondoljam meg. (Egyébként teljes honoráriumot kapnék és tiszteletpéldányokat.)

II. 2.

Szolzsenyicin könyve: *A pokol első köre* más kör, a speciális műszakiak munkahelye, ahol jobb volt a koszt – és ezért hiányzott a nő. Ezt mi nem ismertük, különösen a fűrészelő, földásó, bányászó, ácsoló „allgemeine Arbeit"-ok összesodort emberei.

Mi nem kaptunk húst, és egy gondunk volt, jóllakni és pihenni, mert éhesek és fáradtak voltunk. Élelmiszert lopni! Ez volt a fő! Vigyázni persze itt is kellett, sok volt a spicli és brigádéros. És kijönni a barakkból reggel (utolsó nélkül) kellett, az utolsót megrugdalták.

II. 3.

S. leírja a találkozás, a „beszélgető" kínját. Én ilyenről nem tudok, mert én sohasem kaptam „beszélgetőt". Legfeljebb nagy ritkán láttam olyant, aki kapott.

Itt, a János Kórházban lenni, ez a jó és ez a helyes!

A legjobb orvos, Korányi András vizsgál és fog kezelni – de ez a dolognak csak egyik része.

De nem privilegizált közkórházban lenni ez is nagyon fontos. Még a meglévő „természetes", nem kért, hanem a „járó" privilégiumokat se kihasználni. (Persze a félárú vasúti jegyet igen, de 2. osztályon utazni.)

Nem kérni – ez a nagy erő. Nem mindig vagyok ilyen erős, de „jobb a sokévi átlagnál".

Persze a WC és a „Smárn"-vacsora nem tiszta élvezet – de élvezetes. Egy vagyok a sok közül, se jobb, se rosszabb és nem használom ki az ő adófilléreiket.

II. 9.

Az én paranoiám, üldöztetési mániám a körülményekhez képest igen mérsékelt.

Ezenkívül félek a febr. 21-től. Febr. 21-én halt meg az apám. 4 letartóztatásból 3 febr. 21. Most is ettől a naptól félek egy kicsit.

Sztálin paranoiás volt. Brezsnyev butább, semhogy őrült lehetne.

II. 13.

Úgy látszik, *Mao* ki akarja cserélni a régi, korrumpált konzervatív káderekt.

Ez ellen tajtékzik a ma uralmon lévő bürokraták sajtója a SZU-ban, és ezt szajkózza a hazai.

Sztálin 1937-38-as lefogásai valószínűleg hasonló célokból is történtek. Az eredmény: még sokkal hitványabb, tehetségtelenebb káderek ültek a régiek helyére. Érdem nélkül, de annál kíméletlenebbül tartották állásaikat – sőt tartják nagyjában ma is. Az eredmény negatív volt.

III. 3.

II. 22-én visszajöttem a kórházból!

Mit akar a SZU Nyugat-Berlinnel?

Mi lesz, ha nem sikerül a zsarolás és a nyugatiak nem ijednek meg Jakubovszkij hadgyakorlataitól?

És miért reszkírozzák a blamázst vagy a háborút? Hát olyan rosszul állnak? Én ezt nem is hiszem... Miért kovácsolták máris össze De Gaulle-t és Nixont – nem is szólva a kínaiak vlagyivosztoki támadásáról.

Kinek kell ez? Ulbrichtnak?

Hátha Ulbricht bicskája ebbe törik bele?!

És mi? Ezt is helyeselni fogjuk, mint Nasszer úr marhaságait?

Ebbe is beleszólunk, mint Csehszlovákia megszállásába?

Itt *csak* Jakubovszkij parancsol.

Azt, hogy a SZU jóváhagyása nélkül nem élhetünk, ezt tudjuk.

De hogy mi a SZU minden cselekedetéhez áldásunkat adjuk (ahelyett, hogy passzívan tűrnénk), ez több a soknál!

Azt kell tennünk, amit a SZU parancsol! Ez így van!

De!

Nem kell azt állítanunk, hogy helyes, amit a SZU parancsol. Nem kell a világ bölcsességének elismerni, amit ma a SZU tesz.

Ha muszáj azt tenni, amit ők akarnak, akkor érvényesítsék a megszállók jogait – és ne beszéljünk szövetségről. És kormányozzon, aki Quisling szerepét vállalja.

III. 13.

Március 28-án lesz – legalábbis a jelek szerint – a *Szembesítés* vitája az Írószövetségben.

Március 6-án a Times Literary Supplementben egy cikk jelent meg rólam. Még nem jutott el hozzám. Aczél Ritával beszélt a könyvem „zártkörű" kiadásáról; Illés Endre 5-én volt nálam, és a Kossuth helyett (mely ilyen kiadásokkal foglalkozik) a Szépirodalminál szeretné ezt a könyvet így kiadni. Feleltem: Aczél dönt ebben. Nekem jó a Szépirodalmi is. Aczél a Ritával való beszélgetésben annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy kijut külföldre a könyv. Mire Rita: „Efelől senki se adhat garanciát. Egy bizonyos. Jóska nem fogja kivinni!"

Még alig tettem pontot az előző oldalon, amikor felhívott Kardos (Magvető). Ő is ki akarja adni a regényt. Abban állapodtunk meg, hogy Illés Endrével egymás közt intézik el a dolgot.

Én (hiszen ő volt hajlandó a *Prenn*-t 30 000 példányban kiadni, míg Illés eleinte 5, később 10-ben) felajánlottam neki egy új könyvet.

A 24 noteszből egy összeállítást...

Peter Owen – minden kommentár nélkül – elküldte a T. L. S. márc. 6-i számát, mely budapesti információkra és a Kortárs decemberi számára hivatkozva, röviden ismerteti a *Szembesítés* tartalmát; több mint 3 év alatt, és ha kb. 100 ember olvasta, átszivárog egy regény híre.

III. 16.

Rita és Jász Dezső nem helyeslik a cikkemet, azaz abban az erőszakellenességet. Rita: „szemforgató humanizmus".

Ica megjegyzi: Rita ellentmond önmagának, hiszen a *Fényes szelek*-ben, az erőszakoskodó kollégisták bemutatásában, azt kifogásolta, hogy úgy viselkednek, mint a „Hitlerjugend".

A *Fényes szelek*-ről nem vitáztunk, úgyse tudom meggyőzni Ritát. Én nagyszerű filmnek tartom a F. sz.-et, Jancsó legjobb, legszebb filmjének. Itt folytatja azt az élményközlést, melynek kezdete az *Így jöttem* volt.

III. 29.

Megvolt tegnap a *Szembesítés*-vita.

Nagyon jól folyt – egy csomó ember *letette a garast*. Így Rényi Péter is – ezt is akartam.

A vita anyagát írta (részben) az Írószövetség „nagy” Évája – de írta Ica is.

Külön mappába kerül.

A legszebb talán mégis Jász Dezső írásban elküldött üzenete volt: „Si la vérité nous met le couteau à la gorge, il faut embrasser sa main blanche.”

IV. 3.

Sztálin – Mao

Kínában – persze nagyon óvatosan kell ezt érteni – Maoék most azt csinálják, amit Sztálinék 30-35 év előtt.

1. Kicserélik, pontosabban megsemmisítik a régi vezető káderek. Mert azok: a) elbürokratizálódtak; b) mert saját befolyásuk is volt, és nem csak a vezér kénye-kegyétől függtek, vagy függhettek volna.

2. A másik analógia: a SZU és egyéb kommunista pártok ellen irányított össztűz. Ne felejtsük el a Komintern-jelszót: Faschisten – Sozialfaschisten.

V. 17.

Demokráciát csinálni – diktátorokkal

Önkormányzat – de hogyan!

A megyei lapok példányszáma kb. 60 000-ről 600 000-re emelkedett. Most a helyi kiskirályok ráfeküdtek, hogy az ő lapjaikat terjesszék. Nekik a központi lapok túl liberálisak(!).

Így védik „hitbizományukat”, a megyei, járási állásaikat és így frondőrködnek minden reform ellen, legyen az kulturális vagy gazdasági. Egy haladóbb rendszerben kirostálódnának. Ezért nem ők a kormány titkos, de erőteljes ellenzékei; behívnák (ha mód van rá és ha nem volnának itt) – az oroszokat.

Szövetségeseik a kisebb állásba került rákosisták (ők is azok voltak és maradtak), a vidékre került, levitézlett ávósok, a nem írók, akik a pálya szélére kerültek (Földes stb.), akiknek a vidéki lapokat kezükbe adták, a korrupt és tanulni nem akaró és nem tudó funkcionáriusok és gyárigazgatók, és megyei, járási és tsz-vezetők – és persze a magas funkcionáriusok közül azok, akik, ha a kontrakiválasztás megszűnik, vagy csak enyhül, kipottyannak állásukból.

Így a decentralizálás (félintézkedés lévén) nem javított, de ártott.

VI. 5.

Megkezdtem a bécsi emlékek írását.

Más

1. Egész ifjú koromban nagy iróniával kinyilvánítottam, hogy tejberizst majd akkor fogok enni, ha kihullik minden fogam.

A fogaim kihulltak, de műfogsor segít – tejberizs nem kell.

2. Azt hittem, ha már nem tudok mozogni, horgászni fogok. Megtörtént, hegynek fel már nem tudok menni. De nem horgászom.

3. De látom, eljön az idő, amikor televíziót veszek. Minden idős barátom (vagy majdnem mindegyik) ajánlja.

Még nem döntöttem.

VI. 29.

„Letzte Hand" kiadás

Szóbeli megállapodás a MAGVETŐ-vel, Kardos Györggyel és Sík Csabával.

Három év alatt, évenként 3 kötetben, egységes kötésben, de számozás nélkül és különböző (a feltehető üzleti siker szerint váltakozó) példányszámban, a keretszerződés szerint „a mindenkori maximális honoráriummal", mely ma ívenként 3000 forint, hozzávetőlegesen 120 ívnyi terjedelemben megjelennek összes munkáim a következő sorrendben.

Formátum: 9 x l6 ½

1970. 1. *Igéző*
2. *Oldás és kötés*
3. *Hídépítők*

1971. 4. *Isten ostora+Auróra; Ézsau, Drill, Ihók és Mihók,* versek, mesék
5. Portyák: azaz *Kína, Ködtelen Albion, Bécsi portyák*
6. *Visegrádi utca*

1972. 7. *Prenn Ferenc hányatott élete*
8. *Újra a kezdet, Ante apud, Szembesítés*
9. *Tükrök, Noteszlapok*

A honoráriumot havi 10 000 forintban fizetik 3 évig.

Ez adólevonásokkal kb. havi 8000 Ft.

VII. 11.

Szembesítés-ügyben:

Ha szégyellnék az aljasságukat, akkor nem félnének az aljasság leleplezésétől.

De mert nem szégyellik, azt követelik, hogy az aljasságot elviselt ember még kussoljon is.

Miért? Hogy újra szégyentelenül és aljasul megismételhessék a gazságot.

VII. 15.

Német gyarmat

Az 1686-99. évi felszabadítás végveszélybe sodorja Magyarországot. Megmentette a II. Rákóczi Ferenc vezette felkelés. A felkelést ugyan leverték – de a felkelés leverői látni kényszerültek, hogy Magyarországot nem lehet „német gyarmattá" tenni...

A levert 56 eredménye hasonló.

VIII. 1.

Vagy alszom, vagy a monoszlói ház és kertje foglalkoztat, szóban, tettben, gondolatban.

Narkotikum? Na és?...

Jobb volna a bécsi emlékeket írni? Majd ha írom, akkor az lesz a jobb.

Objektíve? Lehet, hogy jó lesz az a kis bécsi könyv. De attól már távol vagyok, hogy nagy fontosságot tulajdonítsak efféle visszaemlékezéseknek.

VIII. 4.

A születésnapomat avval ünnepeltem, hogy 1. lenyestem az orgonavirágokat, melyek elnyomták a kis szilvafát. Itt – 2. a szilvafa tövében három kis diófát találtam; 25-30 cm magasak, de fűszálvékonyak és alig van rajtuk levél, talán ősszel átültetjük őket, és 3. próbának (nagy szárazság ellenére) elvetettem egy aprócska területen fűmagot. Először meggereblyéztem a földet, aztán hoztam rá egy kanna vizet, aztán vetettem, aztán egy deszkával ledöngöltem a magokat, aztán orgonaágakat raktam rájuk (a csirkék és madarak ellen), és pálcákkal megerősítettem őket, és a pálcákra még követ is tettem. Az ágfűrészelés nehéz volt, de ez a 73. születésnap.

VIII. 21.

Az ördög igazságtörmeléket szór a hazugság közé, csak így tud lelkeket fogni.

Ilyen igazságtörmelékkel szerezte híveit a fasizmus. Ilyen igazságtörmelék a Lukács kijelentése: A legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus. De a legrosszabb szocializmus szocializmus-e? A Nationalsozialische Deutsche Arbeitspartei nem uzurpálta-e a szocializmus fogalmát és nem adott-e előnyöket a sokgyermekes munkásnak?

IX. 26.

1. Mi az oka, hogy évtizedekig szinte alig voltak sztrájkok, aztán 1968-ban diákok kezdeményezésére egy óriási sztrájk jött, aztán jó ideig semmi, és most, az utóbbi hónapokban roppant sztrájkok Francia-, Német- és Olaszországban. Sehol egy szó magyarázatot nem olvastam. Pedig ez egy *minőségi* változás. Megcáfolja a hiedelmet, hogy a fogyasztói társadalmak munkása passzív. Mi ez?

Különösen izgató a kérdés, miért sztrájkolnak a német munkások, akiknek állítólag „mindenük megvan”, ami anyagilag kívánható.

Mi elégedetlenségük oka, amely a szept. 28-i választásokban a szociáldemokrata párt jelentős erősödésében mutatkozott.

A forradalom – mondja Lenin – akkor győzhet, ha a munkásosztály nem akar tovább úgy élni, mint eddig, és a burzsoázia nem tud úgy élni, mint eddig. Forradalmi hangulatról szó sincs. A burzsoá olyan jól tud élni, és jobban, mint eddig. De a munkásság nem akar úgy élni, mint eddig – és ez a nóvum. A diákok már azelőtt is érezték, hogy zömükben a bérmunkások kategóriájához tartoznak majd, akik olcsóért fognak dolgozni, a menedzserek kemény és kíméletlen keze alatt.

2. Mi lesz Csehszlovákiában? A megszállás 13. hónapja nagyon sovány eredménnyel járt a Szovjetunió számára. Nagyon lassan „konszolidálódik” Csehszlovákia. Még egyre vágni kell a szalámit, és Dubček még mindig létezik – miután egy év előtt vissza kellett engedni Moszkvából.

Az intervenció, mely türelmetlenségében nem várt a polgárháborúig (mint 56-ban Magyarországon), egy osztatlan országba jött be. Nem ez volt-e a legnagyobb tett Csehszlovákiában, hogy ellenállás nélkül engedik bevonulni a Varsói Szerződés csapatait, és ezáltal egy

árnyékboxolásra

késztették őt.

És ez az árnyékboxolás mindmáig tart. A csúcspozíciókat, párt, sajtó, rádió, többszörös csere után elfoglalták. Most a napokban a KB egynegyedét kizárták, lefokozták.

Szeretném tudni, milyen rétegek állnak Husák mögött, a többszörösen kicserélt állami és pártfunkcionáriusokon kívül.

A SZU maga is nehezíti saját helyzetét. Hruscsov óriási anyagi segítséget nyújtott; a magyar kormány jelentősen emelhette a munkások és parasztok életszínvonalát. Brezsnyevék ezt se teszik meg. Pedig Csehszlovákia: l. győző állam; megszállását csak a Varsói Szerződéssel lehetett indokolni – és még Ulbricht is bejöhetett; „szláv testvér”. És ami Magyarországgal szemben nagy különbség! Maszaryk alatt belekóstoltak a demokráciába, még ha ez a demokrácia távolról sem volt „tökéletes”.

X. 3.

Gyorsan kifáradok

testileg, ha kicsit hegynek felfelé kell menni, egy kosár fát behozni a konyhába, vagy ha egy-egy száraz ágat lefűrészelek; és *szellemileg* sok a tökéletlen mondat, állítmányok kimaradnak. Néha nehézkes a fogalmazás.

Persze még vannak jó mondatok és világos képek, értelmes gondolatok, de jobbat, mint eddig sikerült, a *plafond*-t már aligha érem el. Öregség, a regény kiadásának kilátástalansága az ok? Az öregség! A sikertelenség engem inkább ösztökélt, mint bénított.

X. 8.

Ítélet nincs?

Mindenki, minden kritikus – egy láthatatlan, de érezhető karmesteri pálca intésére – elragadtatással hódol *Déry könyvének*.

Az, hogy „véletlenül” elfelejtette a kompromittálót: erénynek és használható joggyakorlatnak *kiáltatik ki – hangtalanul.* Mindenki újabb árulásra készül?

Regényének előképeit, ha felfedezik, sikeres koncentrációnak keresztelik.

A titkolni akarók mentsvára

A felejteni akarók igazolása

Az ítélettől félők példaképe

De nem titok

De a felejtők se felejtették el

De van ítélet

csak a karmesterek félnek a titoktól, az elfelejthetetlentől, az ítélettől.

X. 9.

„Elfelejtkezni" saját disznóságáról – ezt értékeli a mai hivatalos „esztétika" legmagasabbra. Mert ez felmenti őket a saját disznóságukra való emlékezés kötelessége alól, és erre nagy szükségük van.

X. 21.

Bevezetés az Acta Sanctorumhoz

Számos jelből arra következtetek, hogy optimista vagyok. Ezen jelek egyike: hogy élek. Pedig ha egész racionálisan nézem a dolgot, a jövő nem sok jóval kecsegtet. Nem is szólva hosszú és megalázó betegségekről, tisztán racionálisan nézve mégis kérdéses, hogy érdemes-e eltűrni egy háromnapos fogfájást.

Optimizmusom jele, hogy szomorú és nehéz dolgok közlésére szánom magamat, mert azt hiszem, hogy kötelességem a közlés. Maga a közlés ténye is optimizmus, feltételezem, hogy emberek értenek a szavakból.

Mindezek az optimizmusok nem zárják ki azt a mély pesszimizmust, mellyel a világot szemlélem. Mert nem a holdra utazó szemével nézem a földet.

Ha ellensége tudnék lenni a technikai civilizációnak, az jó lenne. De az ellenkező se jó... Lehet, de ebben se vagyok biztos – hogy három szuperhatalom létrejötte biztosabbá teszi az emberi szabadságot. Csak azt tudom, hogy ami van, az nem jól van. Jelszavam: a NEM!! Ebben a NEM-ben azonban benne van az igenlés is és a remény princípiuma.

A nyugtalan embereket, a protestálókat tartom optimistáknak, a megelégedetteket, a tapsikolókat pesszimistáknak; meghunyászkodott állatok ezek, gonoszak és harapásra készülők.

A közlési mód, ahogy írok, naturalista elemekből áll: az arcok keményen és valósághűen vésett középkori szobrok. Együtt az épület nagyon erős, külső támasztópilléreivel a belső tér nem naturalista, nem mérhető, az egyszeri jelentést meghaladó, de mégis egyértelmű kifejezésére törekszenek.

A külső támpillért néha feszített vasbeton váltja fel – ha a hasonlatot folytatni kívánnók. De minél magyarázkodóbb a hasonlat – annál pontatlanabb. Egyébként se szeretem a hasonlatokat – a direkt beszéd jobb, mint a hasonlat. Egy jelző már mankó, két jelző két mankó, kettőnél több jelző – bénultság.

Az írásjeleket nem hagyom ki. Örülök, hogy vannak nagy- és kisbetűk, kötőjelek, pontok, vesszők, pontosvesszők és kettőspontok. Szeretném a kérdőjeleket, mint a spanyolban, a kérdőmondat elején is kitenni. Nem volna úgy jobb? És szeretnék nagyon artikuláltan és pontosan írni, és olyan érthetően, amennyire azt a közlés célja lehetővé teszi.

X. 24.

19 – mint filozófiai modell

Magyar Dezső meghívott, és én – bár egészségem alig-alig engedte – megnéztem a fiatal rendező 1919-ről készített filmjét.

Filozófiai film! Rengeteget beszélnek, amit nehezen visel el a néző (mert nem hallgató). Nehéz dolgokról beszélnek okosan, sokoldalúan. A vezérelv Rosa Luxemburg szava: „A forradalom tévedések és vereségek sorozatán jut el a győzelemhez."

Vitatkoznak. Élnek, ölnek. Nehéz film, de jó film. A fiú tehetséges is, okos is, esze van, szeme van!

X. 26.

Bergman: Szégyen

Erről a remekműről nagy tanulmányt kellene írni.

Érdekes budapesti forgása.

Először a Filmmúzeumban adják, aztán egy kis újpesti moziban. Majd most a Puskinban, ahol premierfilmeket adnak.

Hatóságaink ingadozásának jellegzetes és intő jele.

XI. 15.

A Népszabadság november 13-án egy oldalon, egymás mellett tudósít arról, hogy Szolzsenyicint kizárták a Szovjet Írószövetségből és Szabó Ferencet nagy részvéttel temették el a Munkásmozgalmi Panteonba.

Azt, hogy engem a magyar írók panoptikumából kizárnak vagy nem zárnak ki, nem tartom fontosnak, de afelől *intézkednem kell*, hogy Szabó Ferenccel ne feküdjek egy sírboltban!

...Három tüdőgyulladás 9 hónap alatt – ez eddig az ez évi mérleg.

Ha nem volnának antibiotikumok és Ica ápolása, már régen elpatkoltam volna.

Így: regenerálódás, de egyre alacsonyabb szinten. Nem úgy, mint ifjúkoromban.

Egyébként a mai ember kívánsága nem Petőfi kívánsága – ágyban, párnák közt szeretne meghalni.

XI. 18.

Ad analogiam

A legrosszabb Lukács is jobb, mint a legjobb Lukács-tanítvány.

Mellesleg: ezt ma mondom, miután értesültem, Duczynska Ilona beszélt Lukáccsal rólam és ő – nyilván udvariasságból – nem akart nyilatkozni L. J. írói rangjáról. Nos, ez az ő baja. Nem először rangsorol hibásan.

Major Ottó meg – kerülgetve a *Bécsi portyák* Tükör-beli megjelenését – arra „lelkesít”, hogy írjak memoárokat születésemtől napjainkig. Öt évre – biztosít Major – volna, amiért dolgozhatok, azaz éljek. Hát nem! Neki érdekes volna, ha pl. részletesen kiegészíteném a grinzingi 43-as barakk történetét (ez Major szerint azért is „jó” volna, mert a távolabbi múltba vonulva a „felsőbbség” idegességét is csökkentené).

Nem! Ha még írok személyes természetűt vagy memoárhoz hasonlót – akkor ezt, ezeket a noteszlapokat.

Egyébként Major is, Rita is, Jász Dezső is – és mint Ilona elbeszéléséből értesültem, Lukács is – nagyon sötétnek látják a közeledő jövőt!

A cseh események folytatásukban a magyar „relatív liberalizmust” vagy humánus szocializmust is fenyegetik.

Erre mutat, hogy filmeket tiltottak be, állítólag ötöt, de Magyar Dezső filmjét egész biztosan. A Magyar Dezső filmjében – én ezt csak Majortól tudtam meg – a „magyar maoisták” mint színészek is szerepeltek. Pl. Révai József fia. Én a filmet jónak tartom és „luxemburgizmus”-t láttam, inkább láttam (a falon többször megjelenő portréból), mint a gyors menetű (sokbeszédű) filmben egyszeri nézésre felfoghattam.

A sok negatív előjel mellett egy pozitív:

A napokban közölték lapjaink, hogy Szolzsenyicint a *rjazanyi* írószövetségi szervezet zárta ki.

Most, tegnap hallottam a magyarázatot: mert a moszkvai taggyűlésen többszöri nekifutással se tudták kizárni. Ezért lakóhelyén, Rjazanyban gyűjtöttek ellene többséget – és Moszkvában csak az elnökség jóváhagyása kellett a határozat érvényesítéséhez. Bizony mondom nektek, Pesten simán kizárták volna!

Utómegjegyzés Lukácshoz

Hát miért felejtem el, hogy Lukácsot én személyesen megbántottam? A *Visegrádi utcá*-ban név szerint, a *Prenn*-ben még inkább, mikor a Naphtából rafinált naftát, Benzy-Nándort csináltam.

Mint mondják, Sinkó se felejtette el a sérelmet. Míg élt, egy sorom se jelent meg Jugoszláviában.

XI. 21.

George Steiner ragyogó előadása a Pen Clubban.

Sajnos nem minden szót értettem, csak az egész lényegét. Ezenkívül Steiner (mint Ungvári Tamás mondta) elképesztően ismeri minden írásomat, és azt mondta, hogy a Nobel-díjra kellene ajánlani. Nos, annyi tény, hogy ez a cambridge-i professzor az én írásaimat ismeri, és már ismeri a 2 hónap múlva megjelenő Juhász Ferenc-verskötetet. Így tehát Duczynska Ilona többet tesz a magyar irodalomért az angolszász nyelvterületen, mint Jogvédő, Corvina és Pen együttvéve.

27-ére meghívtam Steinert, aki örömét fejezte ki. A hivatalos programban viszont én nem szerepeltem. Majd megtudom, hogy kivel akarták Kéryék összehozni. Csütörtökön délután Illyéssel. Ez jó! De még kivel?

XI. 22.

A cseh helyzet nagyon veszélyes.

Veszélyes a mi lagymatag „liberalizmusunkra” is.

És a cseheknél? Marad a passzív rezisztencia? Teljes apátia jön? Vagy esetleg áttérnek arra, amit norvég módszernek lehet nevezni?

XI. 27.

George Steiner a cambridge-i Churchill College professzora. Nagyon gyors eszű, de ez nem megy a mélység rovására. A zsidóságról: „Három nagy bűne” van a zsidóságnak, melyet sohasem fognak neki megbocsátani. Az első az egy Isten felfedezése (megteremtése). A második: Krisztus. A harmadik Marx, a marxizmus.

Mert mindig olyan feladatokat állítottak az emberek elé, melyek nagyságuk miatt kivihetetlenek és ezért gyűlöletet szülnek.

Én egy Kína-Japán Szuperhatalom létrejöttének lehetőségéről beszéltem. Ő Japán amerikai szövetségét látja, és adatai is vannak erre. A kínai sovinizmustól fél.

A kínainak 60 szava van a nem kínaiak becsmérlésére. Szeretne (persze ez vicc) egy másik életében fajbiológiát előadni Pekingben (vagy Kantonban). Megemlítette, hogy a héber és a kínai nyelv, amely 5000 éve töretlenül él.

Lukáccsal szemben Ernst Blochot, az ő *Prinzip Hoffnung*-ját tartja nagyra.

Magyarországról: ijesztőnek találja a szaporodás lecsökkenését és az óriási öngyilkossági kvótát. Ennek mélyebb okának kell lenni.

Könyvek nélkül meg tudna élni, ha erre kényszerülne – zene nélkül nem.

Ellentétes volt nézetünk a tavalyi májusi párizsi diákzavargások megítélésében.

Ő csak a versengést látja, és azt, hogy a Pompidou-kormány reakciósabb, mint De Gaulle kormánya.

Én: Egy vereség is győzelem. A sztrájkmozgalmakra hivatkozva Francia- és Olaszországban. Ő Pasolinit idézte, miszerint a rendőrök és munkások szegények gyerekei, a diákok gazdag fiúk. Ez persze helytelen. A munkások reakciós voltát (Amerikában különösen) elismertem, de a diák (még ha gazdagok is a szülők) nem burzsoá. Ez a régi nóta, amit már Marx, Engels, Lenin származása kapcsán is fújtak. Ezen a területen Steiner gyenge. Sok más területen fölényes, okos, rengeteget tud, nagyon szimpatikus.

Tegnap megérkeztek az *Ézsau mondja* szerzői példányai.

Sürgetem a könyvkereskedést, a könyvek elküldését szeretném minél előbb lebonyolítani.

Az én érzésem – a tegnapi lapok is ezt mutatják –, hogy itt a 12. óra.

XII. 3.

A könyvem (*Ézsau mondja*) megjelent, semmi „objektív” okom sincs a nyugtalanságra. De írni? Jó, ha a *Bécsi portyák* valóban jelentéktelen javításait megcsinálom, 2 hónapja halasztgatom ezt a semmiséget is.

És akkor javasolja Major Ottó – a legjobb szándékkal, ez biztos –, hogy írjam meg az önéletrajzomat, „öt év elég lenne!” Nevetséges! Ha nem veszek altatót, illetve nem a kellő altatót, minden éjjel azt álmodom, hogy letartóztatnak, vagy mint ma éjjel, hogy lágerban vagyok. Azaz ma éjjel már – ez a nóvum! – valahol száműzetésben voltam, és elhatároztam: itt maradok, nem érdemes elvágyódni, elmenni – jobb helyre úgyse kerülök...

Gavrilo Princip unokaöccse is ott volt – egész fiatal gyerek, kicsit Vujovicsra (melyikre) hasonlított.

Elég!

Egyébként: mindenki az öreg Fontanéhoz hasonlítgat. Ostobaság, mint minden hasonlítgatás. És akkor is már inkább az öreg Thomas Hardy...

Röhögtetőt szeretnék írni! Nem ironikusát, nem szatírát, hanem *tanulság nélkül* valót, hogy csak mulasson, aki írta, és még sokkal inkább, aki olvassa. Nem akarom, már nem akarom megváltani a világot, csak megnevettetni – ha ez még sikerül.

XII. 27.

Sokat kellene javulni a helyzetnek a Szovjetunióban, míg majd meg lehet írni, hogy mi a rossz.

XII. 28.

Variáns

Mi Magyarországban már szinte olyan jól álltunk, hogy ki lehetett volna mondani: nagy bajok vannak... De nem, nem lehet.

Vagy:

Elég erősek vagyunk – nem kell titkolni gyengéinket.

1970. I. 12.

Végre rájöttem arra, amit magyar írók közül csak Arany János tudott:

Nem tragédiákra, nem morális, nem lelkesítő művekre van szükség, nem Aiszkhüloszra, Szophoklészre, Euripidészre, hanem

Arisztophanészre.

Nekünk, nekünk elsősorban, és a nézőnek még elsőbbsorban. Megtagadom összes „komoly" „műveimet".

Az *Ihók és Mihók* – az igen, a *Johann Strauss-koncert*, az igen. A többi az csak nem. Érzéki röhögés, csiklandó csiklófogás, ez: Yes.

I. 22.

Levélszöveg

Kedves Aczél elvtárs

Pontosan egy hónap múlt el azóta, hogy közölted velem: a Kossuth Kiadó fogja kiadni a *Szembesítés* c. regényemet, és a kiadó megbízottja hozzám fog fordulni a részletek megbeszélése, ill. a szerződés megkötése céljából.

Az elmúlt hónapban a Kossuth Kiadó kiadási szándékának legcsekélyebb jelét se adta.

Jelen levelemnek nincs se sürgetési, se panasz-célja. Csak informállak és tudomásul veszem a helyzetet.

Elvtársi üdvözlettel

II. 3.

Cikkeznek a „vándormadarak" ellen. De senki se szól a *csücsülő-madár* ellen. A csücsülő-madár az az igazgató, aki nem megy el 80 fillér órabéremelésért a 60 forintos órabérű állásából, 15 év óta nyomja az íróasztal melletti széket, és legjobb szeretné csendőrrel kényszeríteni a munkást, hogy nála maradjon – de fizetni nem tud, mert ostobán vezet.

Ellensége: a jobban fizető üzem.

Találmánya: a kötelező-önkéntes véradás.

Barátai: akik nem rúgják ki.

Ma elküldtem a *Bécsi portyák*-at a Magvetőnek (Sík Csaba) és a 23. old.-tól végig Pándi Pálnak (Népszabadság).

Ha úgy veszem, hogy ez majdnem egy év, de minimum 11 hónap munkája – kevés. Havi tíz oldal. Ha azt számítom, hogy egy éven belül három tüdőgyulladásom volt (most egy éve Korányi Andrásnál feküdtem a kórházban) – sok. A baj inkább, hogy az utolsó fejezet (a fentnevezetteknek úgy írtam, „kócos") valójában gyenge. Csak nem volt kedvem, türelmem tovább babrálni. Inkább noteszt írok.

Nem mondhatjuk, hogy meg tudjuk változtatni a világegyetem történelmi útját. De annyit igen – nevezetesen az ember életével kapcsolatban –, hogy módosítani tudjuk az irányt, mint ahogy egy hajó irányszögét módosítani tudja a navigációs tiszt.

De a módosítás: változtatás. Látszólag, a módosítás pillanatában ez kevés. De amint a szög sugarai tovább haladnak, a változtatás – a lehető és az elkerült út közötti ív – igen nagy lehet és fontos.

II. 5.

Lipsitz

Fél századnak kellett elmúlni, amíg a szegény Lipsitz-ben felismertem a tragikus figurát – míg eddig csak az átlagosnál butább, tisztességes szamarat láttam benne.

Bécsben találkoztunk először. A csodálatos szép orosz feleségével jött fel hozzám, a lakásomra. Az asszony furcsa volt, nem tudtam mit kezdeni a kokettériájával, hiszen számomra ő egy elvtársam felesége volt. De róla később.

Lipsitz nagyon ostoba, de elszánt ember volt. A feleségét Bécsben hagyta, ő eltűnt. Alig pár hét múlva jött a hír, hogy lebukott Magyarországon.

Aztán Moszkvában láttam a magyar klubban. Egy nagy vitában szólalt fel így: „Elvtársak! Úgy objektíve, mint szubjektíve!" – és leült. Úgy elképesztett, hogy idő kellett, amíg az ember annyira összeszedte magát, hogy röhöghessen.

A következő egy hír volt: Lipsitz egy nagy vagongyár igazgatója. A gyár nagyszerűen dolgozik. Újabb meglepetés!

Aztán persze 37-ben az elsők közt volt, akiket lefogtak. No persze... egy ilyen nagy poszton... Róla persze több hír nem volt. A felesége, aki Bécsben maradt, nemsokára furcsán kezdett viselkedni. Azaz furcsán viselkedett már akkor is, amikor megismertem. Egy fényképet mutatott: egy holt csecsemő nyitott koporsóban: a gyereke. Megdöbbentett. Nem tudtam, hogy Oroszországban gyakran készítenek ilyen képeket. Aztán hallottam, hogy elkurvult. Orosz arisztokratának adta ki magát (vidéki kis tanítónő volt), és csak arisztokratákkal volt hajlandó lefeküdni. Nos, a fiúk (medikusok), akik ismerték, ebből viccet csináltak, a Cafe Klinikben például bemutatták egy fiúnak:

„Engedje meg, hogy bemutassam Baron Protargolnak."

Mire a nő: Ik kene ik kene! Grosses Familie, grosses Geschlecht. (Amihez a gyengébbek kedvéért: a Protargol gonokokkuszok ellen is használt szer, a Geschlecht pedig kétértelmű szó.)

Nemsokára a Grábenen láttam. Szebb volt, mint valaha, és nem specializálta magát arisztokratákra. Ez látszott rajt.

Aztán eltűnt.

Szegényke.

II. 14.

1. *Johnson* – csendesen megcsinálta azt, amit *Goldwater* hirdetett.

2. *Sztálin* – csendesen megcsinálta, amit *Trockij*, a száműzött, majd meggyilkoltatott ellenfél hirdetett.

A trockizmus lényege pedig: az eredeti tőkefelhalmozást a parasztság rovására elvégezni.

A sztálini vonal ténye a trockizmus legélesebb kritikája. Trockij, ha hatalmon marad – azt csinálja, amit Sztálin csinált.

3. *És a szatírjáték.* Miután ledorongolták Németh L. Kertmagyarországát – megcsinálták! Ezért szeretett volna a köveskáli tsz-elnök egy alapos jégverést! 2 forintot akartak fizetni az őszibarack kilójáért. Ennyiért ezt a kényes gyümölcsöt leszedni se lehet.

II. 17.

Aki azonban azt hiszi, hogy *Sztálin* egyszerűen egy erőszakos, bornírt barom volt, az nem érti, hogy egy forradalomban (nagy forradalomban) lehetetlen, hogy szamarak fussanak be nagy karriereket.

Az első garnitúra mindig jelentékeny képességű emberekből áll, különböző minőségű képességekből, de nem barmokból. A self made man-ek korszaka ez. Még nálunk is (Garbai kivételével, akit termete és hangja predesztinált „első szerepre") tehetséges emberek álltak az élen.

Hogy aztán a következő garnitúrák már sokkal gyengébbek. Ez is jellemző.

II. 18.

A „sikeres" írások.

Prenn 5 kiadás	összesen 73 000 + tv
Oldás és kötés 6 kiadás	összesen 88 650 + film
Igéző 6 kiadás	összesen 88 650 + leendő tv

Az *Igéző honoráriuma*. Sipos Tamás közölte velem, hogy újév után emelik a honoráriumot, ezért csak januárban küldenek szerződést. Január 9-én küldenek 7000 forintra. Telefonál Bernát Rózsa: „Megkapta a szerződést?" „Meg, csak nem írtam alá." Erre még aznap megjelenik, vagy 10-15 percig alkuszik, aztán kivesz egy kész szerződést, 12 000-re. Aláírom. Ezután érdeklődtem, hogy mi a honorárium. Az *Igéző* terjedelme szerint 16 000...

A szerződés szerint 6 napon belül fizetniük kell. Elmúlt 8 nap. Ajánlott levélben felbontom a szerződést. Küldenek egyet 16 ezerre. Kihúzom belőle a külföldi jogaikat, aláírom, visszaküldöm... megkapom a 16 ezret. Zsibvásár.

II. 20.

Az *Újra a kezdet* korrektúráját múlt vasárnap megcsináltam. Ebből a könyvnapra lesz könyv.

Ma átnéztük Sík Csabával a *Bécsi portyák*-at. Az utolsó fejezetet visszatartottam, mert nem jó. Ebből karácsonyra lesz könyv. Közben kijön: *Trend Richárd vallomásai avagy Ante apu... ultra trans*.

Javaslatom, hogy a tv-vel egyidejűleg jöjjön az *Igéző*, úgy látszik, nem megy. Sík Csaba szerint csak karácsonyra jöhetne ki. Ez késő, a tv-ben októberben kerül a képernyőre.

II. 21.

Évfordulók

1913-ban febr. 21. halt meg az apám.

1945-ben kb. febr. 21. halt meg az anyám.

1919. febr. 21-én fogott el a magyar rendőrség.

1921. febr. 21 -én fogott el a berlini rendőrség.

1938. február 21-én Moszkva NKVD.

Sokszor vagyok beteg februárban, és sokszor szorongok. Ma Emődy Sylviával és Attilával megyek a Muskétásba, egy ebédre hívtuk Icával őket.

II. 24.

Szerződés a Szembesítésre

a *Kossuth Kiadóval* aláírva

A *11. pont* külön kikötések: A Kiadó fenntartja magának a jogot, hogy a művet „Kézirat gyanánt" „jelentesse meg". Aláírtam – jobb feltételre nem számíthatok. Csak a kitöltetlen 10. pontnál, Tiszteletpéldány, írattam bele: 28 példány.

A szerződés dátuma 1970. febr. 6. Aláírások: Nyíró, Berei Andor, Nonn Gy. ...

II. 25.

Meghalt Hevesi Gyula,

aki akkor segített, ha baj volt. Ő volt az első, aki 55-ben eljött hozzám, még a Palace Szállóba, aki az első héten kocsival levitetett a Balatont meglátni, aki 64-ben, mikor a Magyar Nemzet megpróbált gáncsot vetni, megvédett.

A barátom volt. Még A Tett és a Ma idejéből. (Ebből az időből már csak Uitz és Mácza maradt meg, de őhozzájuk nem köt se barátság, se harag, semmi.) Boldog ember volt? Azt hiszem, igen. Kár volt, de helyes, hogy leváltották akadémiai tisztségéből. Szegény Olga, mikor titokban itt volt, hogy beszéljek Aczéllal – mintha érezte volna –, az öreg Novobatzky esetét említette; leváltották, azaz nyugdíjba küldték – meghalt. Hevesi is három héttel élte túl a nyugdíjazást.

Hát ezt adta nekem ez *a február*.

Egyébként én már hetek óta szorgalmazom a végrendeletem közjegyzői fixírozását; talán a jövő héten sikerül.

III. 30.

Az orosz nép nem nagyon bánta, mikor Sztálin elpusztította a vezető kádereket, mert ezek a káderek idegenek voltak, a néptől elszakadtak – bajuk nem a nép baja volt.

Csak mikor az intelligenciát vitték, ezt érezték többen és még előbb: a parasztok a kuláktalanítást.

Értem a Kuligina halottsiratást rendezett, mikor letartóztattak; nekem kellett csitítani.

De Jevgenyija Ginzburgért ki sírt? Hiszen külön villában élt. És a fogságban azon bánkódik, hogy a fia biztos nem lovagolhat többé szép kis póniján... Talán ha a Jevgenyija nem kerül sittre, a fia valami hitvány káderkölyök lesz.

Így a nem is rossz író, Akszjonov.

Ha Sztálin az elrohadt káderekét akarta volna eliminálni (mint talán Mao), és ezt nem őrült módra és felülről csinálja, akkor annak még értelme is lehetett volna.

IV. 3.

Állami Díjak, Kossuth-díjak, kitüntetések és emlékérmek osztása volt. Helyesen osztottak. Olyanoknak, akik megérdemelték, pl. Illyés, olyanoknak, akik megszolgálták (munka arany-fokozat), mint Dobozy, és papoknak stb. stb. Helyes volt, hogy végre Weöres Sándor is kapott egy Kossuth-díjat. Régen hiányoltam. Én semmit se kaptam, és ezt megtisztelő figyelemként könyvelem el. Végre is én ezelőtt 25 évvel sitten ültem, és még csak rádióban sem hallhattam, újságban sem olvashattam: „Felszabadultunk." Ha valamit adnak, provokatív gúny lett volna!

Szex régen és most (töredékes felsorolás)

1. Pokol, elkárhozás, világi törvények, halálbüntetés, párbajban való gyilkosság, anyagi károk, szégyen, szüzesség elvesztése, terhesség, nemi betegségek.

2. Most mindezek vagy teljesen eltűntek, vagy lecsökkentek.

3. Ezenkívül nem kell se levél, se bizalmas duenna – itt a telefon.

(És itt a gyors közlekedés. Autó stb.)

4. A nemi érettség korábban kezdődik és a nemi képességek tovább is tartanak. (Azelőtt egy 30 éves nő már nem tekintette magát szerelmi alanynak, különösen a paraszt- vagy munkás-asszony.)

5. A nők de facto gazdasági önállósága (vagyonjogilag, kereset). Min csodálkozunk tehát?

Minden rendben megy. A *Bécsi portyák* átdolgozott utolsó fejezete a Magvetőnél. Karácsonyra kijön. Már a jövő évi tervet is készítik. Először a *Hídépítők* jön. Aztán a *Keresem Kína közepét* és harmadiknak novellák.

Sík Csabát kérdeztem, hogyan? A novellák több mint egy kis kötet. Vagy csak a nem rázósakat akarják? „Esetleg két kötetet adunk a Kína helyett is." – Én nem kötöttem le magamat egyik variáns mellett sem. A Kína-könyvhöz egy nagy előszó kell, ha ki akarják adni, de erről majd később essen szó.

Egyébként azt írtam Sík Csabának, hogy egy bohózaton fogok dolgozni. Pontosabban nem közöltem. De én tudom: a cím *Anyu!* vagy *De anyu.*

IV. 20.

Elbúcsúztattam szegény Váci Miskát

És evvel a búcsúztatóval én magam is búcsúzom a prófétai hevülettől – mert nem ez kell!

Szeretnék (más kérdés, hogy meg tudom-e csinálni) röhögtető, nem tanító, csak röhögtető bohózatokat írni. Nem iróniát, még kevésbé szatírát; *vásári tréfát, vaudeville*-t, cirkuszi buk-fencet, ahol azon lehet röhögni, hogy valaki hasra esik, bolhák ugrálnak a dáma bugyogójában és a derék hivatalnok bele akar nyúlni a melltartók alá – esetleg a mamája melltartója alá.

És mindez nem „abszurd" bölcsességgel.

Szatírjáték – igen, de nem a mai értelemben elképzelt szatíra. Az a hasznos, ami röhögtet és amit a néző otthon röhögve megismétel...

IV. 24.

A játszma vége c. egyfelvonásos-gyűjteményt „tanulmányi" célból olvastam. Persze hogy jó a Strindberg és O'Neill és Beckett, érdekes a Genet – de a nagyobb része gyenge. Persze különbségekkel.

A fiatalok (pontosabban a nálam fiatalabbak) közt még kevesebb a jó, mint a régiek közt. De egy, a legfiatalabb, *Peter Handke* nagyszerű, jobb az öregeknél, jobb a többi fiatalnál. A beszéd-darab, a *Közönséggyalázás* műfajújító, nagyszerűen komponált (amellett mintha improvizációt játszana), formabontó és rendkívül okos. A többi abszurd, úgy butáskodik, hogy nem is hiszem, hogy többre is tellenék tőlük, mint butáskodásra... Igazán érdekes *csak* Handke. Számomra tanulmányi eredmény azonban nincs.

IV. 25.

Rondó

Meg se várva sötét estet / mikor gyávák is bűnbe esnek / napfénybe és tágult szemmel, / szemmel, szájjal, kézzel, nyelvvel / beléd feszült duzzadt testtel – / vonaglóan és hörögve / a pillanattal mindörökre / test feletti gyönyörökbe / fogadod a lélek testét / áldozatát és elestét / igazultan szerelemmel. / Napfényben és nyitott szemmel / nem várva meg a sötét estét / mikor gyáva bűnbeesnék.

IV. 26.

Mintha rátapintottam volna Sinkó Ervin jellemzőjére (a bécsi könyvben): az „igazat" mondja, de nem a „valódit". Mikor írtam, akkor csak a tényt írtam meg. Most – Ritával társalogtam telefonon –, mikor Rita kevesellette, hogy miért nem akartam Sinkóval találkozni, és hogy valami más is volt ebben, mint a megírt kis konfliktus, akkor világosodott meg bennem a Sinkó igazmondásáról leírt kis epizód szimbolikus jelentősége.

IV. 27.

Az *elidegenülés* inkább jön, ha szorosan kell élni az emberek közt. Mint a börtönben, ahol a szükségét sem végezheti el az ember egyedül, ahol sohasem zárhatja be az ajtót *belülről* és sohasem eszik, alszik, ül vagy fekszik egyedül. Megjegyzendő, egy nagy 30-50-70-150 emberes cella jobb, mint a 2-3-4-6 emberes, ott még kényelmetlenebb a közelség. Elidegenül az ember, mikor közvetlen testi érintkezésbe kerül embertársaival egy zsúfolt autóbuszon. De talán még inkább, ha autót vezet, KRESZ-re ügyel.

Jó: egyedül otthon, dolgozni a réten vagy krumpliföldön (bár l. *Krumpliszüret*). Rossz a hivatal, rossz az értekezlet. De rossz-e egy számítógép magánya? Nem ismerem ezt a munkát, de azt hiszem, ez nem is lehet rossz...

IV. 28.

Rákosi. IV. 27. délután kaptam egy sürgönyt, az Írószövetség pártszervezete 29-ére hív. „Fontoskodás”, gondoltam, különben is reggel utazom, mindent be is pakoltam.

Este ½ 8-kor jön Erki Edit – riportügyben. Ő meséli, hogy nagy a felbolydulás: Rákosi visszajövetelét tárgyalják. Én persze nem változtattam útitervemen, sőt őszintén szólva örülök, hogy nem nekem kell izgulnom. Végre is másoknak kell ezt megcsinálni. E. E.-nek, aki nagyon harcias volt, azt tanácsoltam, hogy Szénási (a legfőbb ügyész) véleményezését kérjék ki. „Ha merem”, felelte E. E.

Ha azt akarták, hogy nagy kavargás támadjon, akkor jól kiválasztották az időpontot (a lakbér-szabályozással egy időben). Az se érdektelen, hogy a párttagság *véleményét* kérdezik – amit nem hiszek –, vagy a béka lenyelését követelik? Jó nagy béka, megzavarja az állóvizet! Cui prodest? Útra készülődve reggel 5-kor.

V. 9.

Még nincs két hete, hogy itt vagyok Monoszlón. Mandulavirágzás volt, aztán a szilva, körte és cseresznye és a ház előtt a bokrok virágoztak. Most az almafák virágoznak, és már barkák vannak a diófán. Virágzik a sok orgona, vagy ahogy gyerekkoromból tudom: a szelence.

És minden növény milyen nyugodt. Minden csak napokig tart, de milyen végtelen.

Az ember önsajnálása és halálfélelme a mohóságból ered, ebből a rossz jótulajdonságból.

V. 11.

Anyu:

A fiú szerelmi ajánlatot tesz a mamának, félszegen, és elutasítás esetére is számítva, óvatosan.

Mama:

Olyan vagy, mint b. apád. Mindig a legnagyobb disznóságokat szeretné – és még a legegy-szerűbbhez sincs elég... no, hogy is mondjam... anyagi bázisa.

V. 15.

Lehetne szimbólum is. A Blankának keresztelt fehér tyúk, melyet Tapolcán vettek, pár nappal tovább fog élni, mert Monoszlón, a búcsú ünneplésére, levágtak egy ökröt.

Búcsú pünkösd vasárnapján.

Nem biztos, hogy jó, ha írok, azaz ha megjelentetek írásokat. Mert úgy láthatni: megjelenhetek...

De pesszimista vagyok a végsőkig és konzekvensen? Nem. Ma mintegy 1½ és 2 m^2 lesarlózott csalán sárga, többméteres gyökerét irtottam ki. Magamnak? Nekem erre a földre még akkor sem lesz szükségem, ha még tíz évig élek – ami kevéssé valószínű.

Ez olyan „csak” munka, az utókornak, másoknak. Ez nagyon megnyugtató – a hasznosságnak több mint illúziója. Gondolom, ez igazán pozitív dolog. A kiirtott csalán alatt nagyszerű a humusz. És én nem hiszem, hogy elpusztul a világ. L. előző bejegyzést.

V. 16.

Mészáros István: Marx's theory of Alienation

Ortodox lukácsista. Ha legfontosabb tételét egy tőmondatba foglaljuk, „a munka nemesít", akkor az ő tartalmista felfogása mivel magyarázza, hogy ebből a tartalomból egyes írók remekművet is írhatnak, és banális tankölteményt – esetleges egyenlő ideológiai fejlettség ellenére.

Különben miért van oly sok „marxista" író, aki gyenge? Talán mert ezek az írók rossz marxisták? De hát hogy állunk akkor a jó nem-marxista írókkal? Akiket Marx olyan nagyra becsült? Pl. Homérosz.

Ellenben amit Maóról ír Mészáros, az nagyon figyelemreméltó. Látja a Mao parasztforradalmának óriási jelentőségét.

A munkásnak itt nálunk nincs se sztrájkjoga (lázadásnak számítana, és még csak nem is tudná elképzelni, hogy az is lehet), nincs gyülekezési szabadsága, és szólásszabadsága sincs.

Az utolsó 80-100 évben kiharcolt jogainak egyetlen és utolsó morzsája (ez se volt meg Sztálin alatt), hogy felmondhat; elmehet más munkahelyet keresni.

De most éppen ettől a jogától is meg akarják fosztani. Ezt célozza a „harc a vándormadarak ellen". Ez a jelszó a szabad költözködés jogába vág már (amit lakással is korlátoznak).

V. 18.

Nekem a művészetről szóló rész tűnik nem-marxistának és szolgaian lukácsistának. A többi fejezet jó és okos.

Humanitás? Vajon helyes-e a szelídséget, a jóindulatot, a békeszerető életet humanitásnak nevezni? Vajon nem nagyon enyhe meghatározás-e a „homo homini lupus"?

Már Swift rájött, hogy a lovak sokkal jobb és szolidabb állatok, mint az ember. Én is megírtam vagy 20 év előtt az *Alká*-t. Szentgyörgyi professzor pedig nemrég *Az őrült majom* c. könyvében, melyet sajnos még nem olvashattam.

Az ember volt eredetileg a legokosabb élőlény? Hátha a delfinek, hátha az elefántok, hátha a swifti lovak?

Az azonban bizonyos, hogy az ember fejlődött a legokosabb élőlénnyé. De miért? Feltételezhetően azért, mert testalkata, érzékszervei (hallás, látás, szaglás) nem tették életképessé, és akkor, kétségbeesésében, „feltalálta" a bunkósbot használatát. Ez a quasi-véletlen indította meg a szerszámok használatának és később feltalálásoknak és kitalálásoknak útján. Az űrhajóig és még tovább. Leigázta az egész világot, és egyre inkább a magafajtája leigázására, különböző formákban való tulajdonba vételére törekszik, és közben egyre inkább leigázza önmagát. Vagy ahogy magáról állítja: meghódítja a természetet, a világűrt, „kifejleszti" magát.

V. 22.

Joyce: Ulysses. Most már fél évszázaddal a megírása és majd háromnegyed évszázaddal a leírt Bloom és Dublin után már nemcsak műremek és asszociációs szerkesztés és nem is csak egy nap története, hanem csodálatos enciklopédia és történelmi anyagok pontos tárháza is. Sok

célzás érthetetlen? Történészek fogják kommentálni. De mert a leírt idő és a leírás ideje közt másfél-két évtized a távolság, már Joyce is szelektált, zseniálisan. Ez a század regénye. Vagy egyik regénye.

V. 26.

Írószövetségi közgyűlés. Aczél György beszélt a legértelmesebben és legszebben. Én tettem a (persze csak két mondatos) „legabszurdabb" javaslatot. Ti., hogy helyettem – mert öreg és beteg vagyok – a választmányba vegyenek be egy olyan írót, aki ma nem idősebb, mint Petőfi Sándor volt, mikor élete megszakadt.

Persze ilyen tagja, 26 éves, talán nincs is az Írószövetségnek. A 231 szavazatból a legtöbbet, 190-et Nagy Laci kapta. Én (bár kihúztam a nevemet) 180-at. A hivatalos listából kibukott 5. Almási (kár), Hidas, Jovánovics, Nemes György, Szabolcsi (helyes).

VI. 11.

Markovics Rodion volnék? Aki egy tematikailag jó könyvet írt és ezért érdekes? Nem hiszem, de ha így volna is: a „szibériai garnizon" anyagában amennyire és amennyiben dokumentum, mégis jó. De amit én csinálok, mégis más. – Ám – épp most olvasom – a *Keresem Kína közepét* elég pongyola mondatokkal van megtűzdelve. Csak mondatszerkezeteket javítok, vesszőket húzok ki, vagy helyettesítek „és"-sel. A változás csak az elő/utószó lesz. Pont 10 évvel kínai utam után.

VI. 20.

Attól nagyon félünk, hogy elmúlik az élet, de alig várjuk, hogy elmúljanak az órák, hogy a postás jöjjön már, hogy a vonat induljon – és nemcsak ilyen apróságokban. Ez az „idegeskedés", ez a türelmetlenség az ember alaptermészetéhez tartozik és kevés az olyan ember (még a vadászok közt is), aki olyan feszültségben és mozdulatlanul tudjon várni, mint egy tigris vagy akár egy macska.

VI. 27.

Azt jól tudjuk, hogy tartalom nincs forma nélkül, forma tartalom nélkül. Azt is tudjuk, hogy a formalisták ellentéte Lukács ostoba tartalmistasága (a tartalom primátusáról beszél). De a forma és tartalom nem egyszerű szimbiózis. A forma és tartalom egymásba hatolnak, egymásba mélyednek, hatnak egymásra és felfokozódnak egymástól – illetőleg hatástalanok lesznek, ha a mű gyenge. Erőt együtt adnak, egymástól kapnak.

Lukács esztétikája Tiefschwätzerei!

VII. 2.

Megírtam a *Keresem Kína közepét* utószavát. Nem volt könnyű, de magamnak is hasznos. Mert nekem már nem új országokba kell mennem, hanem azt, amit már láttam, újra értelembe venni, gondolkozással kontrollálni.

Persze egy 10 oldalas Utószó csak vázlatos lehet, nem térhet ki mindenre (pl. a 100 virág-ügy kimarad). De nem kell azért felületesnek lenni. Talán sikerült.

VII. 4.

Az öregség elsősorban fiziológiai jelenség. De egész hatalmában csak szociológiai komponenseivel együtt mutatkozik. Amikor az ember már nyugdíjra (mely mindig kisebb, mint a kereset), gyerekei, rokonai vagy intézmények segítségére szorul. Amikor úgy lesz terhére önmagának, hogy mások terhére lesz. Innen morcossága, önzése és irigysége a világra. És ezért beteg, túl a fiziológiai gyengeségén is.

Manapság néha jobb az öregeknek, mint régen. Nem akarják gondnokság alá helyezni a vagyonáért – és különösen a nagymamák érzik hasznosságukat.

VII. 8.

Ma találtam először, itt Monoszlón, négylevelű lóherét (azaz lóhert). De ma hármat. Így Icával és Katival is tépethettem egyet-egyet.

Az én szerencsém: ma befejeztem a kínai utószót. Szerencsésen befejeztem. Befejeztem? Szerencsésen?

Sokat dolgoztam rajta, 5 hétig a tíz oldalon (kisebb javítások lesznek még). De hogyan másképp? Olyan nehezen tudok már valamit megcsinálni, legalább amit kiadok a kezemből, az legyen jó.

A kínaiak evilági, konfuciánus múltja könnyűvé tette számukra a marxizmus megértését.

És nincs-e az evilágiság, játékok – fejtörő és hazárdjátékok –, harci erények és az evilágba hívott túlvilági álmok (ópium), a játékban való könnyelműség és a család jövőjét takarékossággal biztosítani akaró gondosság ellentmondásában valami – nehezen kibogozható – szimbiózis? Dialektika vagy váltakozó áram? És ehhez képeik és verseik harmóniája...

VII. 13.

Figyelmeztető jel

Kerkápolyéknál szóba került Berzsenyi gombai szőleje. De a falut, ahol lakott, nem tudtam megnevezni. Kemenesalja – eszembe jutott, eszembe jutott Boronka – a Berzsenyi lakóhely előtt levő falu –, de az, amit tudtam, ahol néhány év előtt voltam is, még most, néhány óra múlva se jutott eszembe... Más, például a Kozma koronaügyészről szóló anekdota, amit apám mesélt – igen. De ennek a falunak a neve sehogy sem.

VII. 17.

Nikla! Nem magamtól jöttem rá, mások mondták meg! Ez a nóvum! Azelőtt, ha valamit (pl. nevet) elfelejtettem, órák (néha napok) múltán feljött a tudatba.

Most nem! Pedig azt tudtam, hogy Berzsenyi maga is kétféleképpen írta a helység nevét. De ezt a kétféleképp írt nevet (Nikla és Mikla) nem tudtam magamból felszínre hozni.

VIII. 11.

Sík Csaba volt nálam. Most az elbeszéléseket akarják kihozni két kötetben. Azt, amiről eddig bölcsen hallgattak.

A megváltozott szándék oka: a Kína-könyv utószava. Nagyon elismeri, sok mindent most értett meg – mondja –, de most éppen Kína a „legkényesebb" ügy, próbáljam az utószót előbb folyóiratban elhelyezni. Ez a tanács – kifogás –, melyről nem ő tehet.

Persze nincs kifogásom az elbeszélések előbbre hozatala ellen. Érdekesen csinálta az összeállítást. Én néhány változtatást csináltam a sorrenden. Az *Így* is belekerült.

VIII. 12.

Az *Oldás és kötés*, a *Tudás fája* és az *Így* egy szép kis kötetke volna magában is. Címük együtt *Evilági triptichon* lehetne.

VIII. 14.

Örülj: már nem kell beleavatkozni a világ dolgaiba. Jobban örülj annak, mint amennyire sajnálod, hogy nincs módod – akárhogy is akarnád – beleavatkozni a világ dolgaiba. Doctus.

VIII. 16.

Engem azzal a rúddal ütnek, amelyről a zászló leszakadt – a neofiták.

VIII. 17.

József Attila után szabadon: struktúrákat hozok létre – mit érdekel engem a strukturalizmus maga.

VIII. 20.

1970. aug. 19. az István király 1000 éves születésnapja előkészületének cécója közt. Ami még jobb is, mint mikor Rákosi pajtásnak hozták a „Kenyér ünnepén" az úttörők a szocializmus adományát. Jobb-e, vagy ugyanolyan jó?

Még mindig az érzéki gyönyört tartom a legnagyobb, az egyetlen jónak. Minden egyéb csak „körítés" – nem fontos. A változás csak annyi, hogy a fiatal férfi önzése kitágul. Fontosnak tart – bár nem „babilon" – olyan műveleteket, melyekről Stendhal ír Mérimée-nek (1826. december 23.). A szerelem: gyönyörrel kapcsolatos barátság. Rendes embereknél ez tovább tart, mint a kölcsönös, adott és kapott gyönyör – Stendhal önkívületet mond, és ez a helyes. Az írás már nem gyönyörűség, de nagyon fontos. A hiúság itt nem elég. Akkor igazán fontos, ha fontosnak tartjuk, amit írunk. Fontos, szép, hasznos, és olyan, ami nélkülünk –, ha mi le nem írnánk – elveszne nyomtalanul. Írni csak akkor tudok, ha nincsenek pénz- és munkagondjaim. Ez így van most már 15 éve. De így volt Szibériában is? Ott írtam, mert a szegénység tett gondtalanná. Így volt 15 évig. De most nem egészen így van. Szerződések, tulajdon (mely nyugati méretekben nézve roppant szegénység, hál' Isten) visszahúzódóvá tesznek. A kor is – életkorom – csigaházba tessékel.

VIII. 22.

15 évet nyertem

Igen. Ma tizenöt éve már vonaton ültem, jöttem haza. És a vonatnál senki se várt. Sőt a taxisofőr megmondta: csak két olyan szálloda van Pesten (mert én fene dühömben a Margitszigeti Nagyszállóba akartam hajtatni – hadd fizesse akárki), ahol szobát adnak. „Melyik a jobb?", kérdeztem. Nem kérdezhettem nyíltan: melyik a drágább? „A Palace" – mondta. Ott se kérhettem a legdrágább szobát, de a legjobbat és fürdőszobásat kértem. Az eredmény: két hét múlva lett lakásom! Mert a szoba – az akkori árak szerint (105 vagy 110 forint naponta) – nagyon drága volt. És mert a nyugdíjat is megkaptam, 1800 forintot. „Kevés", mondták az itt élők. „Egy vasas se keres többet", feleltem. Fene düh fűtött és tartott magas nyomás alatt. Így indultam 15 év előtt, és hamarosan újra író lettem. Ma, elbeszélésem nyomán, „Kicsi, mérges öregúrnak" neveznek. 1955. aug. 23-án érkeztem. Esély: 100 az 1-hez, hogy élve, 1000 az 1-hez, hogy töretlenül. És ezzel, hogy töretlen és dühös voltam, egy funkciót voltam képes betölteni. Ha én nem vagyok, aki vagyok, ezt a funkciót Magyarországon nincs, aki betöltse. Tehát az életben maradásom véletlene nem szükségszerűség. Azaz: nem szükségszerűség volt, amit csináltam, de szükséges és hasznos.

15 ajándék év – nékem. Objektíve egy életmű, mely fontos dolgokról számol be. A ténybeli értékekről szólok, de művészi ereje, intenzitása éppen olyan fontos. Fontos dolgokat közöl erőteljesen? Erőteljessége mutatja fontosságát? Persze hogy egymásból fakadnak, egymás forrásai. Ez a 15 év most bevégződött. Fizikai erőm fogy. Amit tavaly még itt a monoszlói ház körül el tudtam végezni, az idén már lehetetlen.

Íróilag is kifulladok. És ha valamit nagy nehezen, de gondosan megfogalmazok, pl. a Kína-könyvem Utószavát, nem merik közölni. Fizikai állapotom írói munkámat is csökkenti. Azelőtt reggel frissen ébredtem, és tudtam dolgozni. Most fáradtan ébredek, mert csak altatóval merek elaludni.

Elalszom másképp is, de akkor halálos félelemmel, szívdobogással ébredek. Állandóan visszatérő álmom: letartóztatnak, börtönbe visznek, és én tudom, hogy ezt a börtönt már nem bírom ki. Vagy menekülök, és tudom, hogy hiába, mert már nem bírom...

Inkább az altatót, mint az ilyen álmokat! Ez fontosabb, mint a frissen kelés és írni tudás lehetősége. Egyébként néha így is tudok írni. Nemrég írtam az *Így*-et. És különben is azt hiszem, hogy a fontosat már elmondtam. A fontosak közé számítom a *Nem* című verset, költeményt, hitvallást, a csehországi eseményekkel kapcsolódó teljes negációt.

A világ dolgai egyre rosszabbul mennek. De én személy szerint egész jól érzem magamat. Talán mert hetvenötödik életévemben már nem követelhetem magamtól, hogy tettekkel nyúljak a világ dolgaiba... Amit tudtam, megtettem. Mást is csinálhatnék, mint a *Nem*-et és a Kínához írt Utószót? Ugye nem?

Itt vagyok Monoszlón. 15 évet Anteuszként éltem. Most cinikusan morzsolom életem végét? Aggkori önzésben, vigyázva?

„Die Enkel fechten besser aus?"

A fiatalok dolgát elvégezni én nem tudom.

Legyen igaza a nálam is öregebb Blochnak, a *Prinzip der Hoffnung*-nak. Csinálja Marcuse, aki velem kb. egyidős. Csinálja a maga tisztán orosz módján Szolzsenyicin és a nyugati módján Beckett. Csinálja Semprun, csinálják – és a legjobban – a párizsi diákok (1968) – és ezt csinálja az a kiábrándulás is, mely a munkásmozgalom és a párt történelmi szerepében való hit

után valami újat, mást, mindent átfogót akar. Fordulatot! A teljes fordulat kell! Ha ez nem jön, akkor már csak a Nihil marad. Jó, hogy ezt én már semmi esetre sem élem meg.

De nem tagadom: örülök, hogy még élek. Jó volt ez a 15 ajándékba kapott év – melyért köszönettel senkinek sem tartozom.

IX. 2.

Nézi a tévét augusztus 28-án, és felébred a 3 ¼ éves Csilla. Mikor én (rémesen) megjelenek a képernyőn, Csilla kiabál: „A Józsi bácsi! A Józsi bácsi!"

Kérdik: Ki az a J. b.? Mire Csilla: „Az a Józsi bácsi, aki olyan ügyesen megfogta az egeret, amitől az Ica néni úgy félt."

Őszinte elismerést kaptam.

IX. 6.

Vallási szimbólumokhoz akkor folyamodom, mikor legerősebben kell tagadni a hitet. Ez nem puszta vallástagadás, ez a hitben való hitetlenség, a könnyen-hivés és a könnyebb-hivés tagadása.

Mások a kutya „megható" hűségéről írtak, én a kutya lázadásáról. Az *Alká*-ban és az *Igéző*-ben. És a csődör – disztingvál. Gyilkol és szeret.

Lukács partikularizmusa – mint partikularizmus: kicsinyesség – jól megfigyelhető a Bartókról írt cikkében.

Bár van néhány plusz. 1. A zenéről elismeri, hogy nem ért hozzá. 2. Kafkát nem tartja már elvetendőnek. De kitart Balázs Béla mellett, legalábbis a *Fából faragott királyfi*-nál (bár elismeri és nyakontekeri a *Csodálatos mandarin*-t – azt *parasztnak* mondva.) De az egész Bartók-cikk *végcélja*: megtámadni Adornót, aki Bartókot nem sokra tartja, és őt, Lukácsot[...] Így lesz Schönberg a „hatalom védte bensőség" képviselője, de ő, Lukács, bezzeg nem az. Pedig hát a legrosszabb szocializmus védője vajon nem süllyed-e a leghitványabb partikularizmus (a lukácsi terminológia szerint a szörnyű mocsár) legmélyére[...]

IX. 7.

Az ember, az emberi nem – mely a legvérszomjasabb, mert testileg oly gyenge és sebezhető – most, mikor a gyengeségéből kifejlődött ravaszság már oly erőssé tette, hogy elpusztíthatja az egész világot – vagy legalábbis a földet –, talán egy dialektikus fordulat előtt áll, és rájön – új erejéből származón – a jóakarat és kímélet útjára.

IX. 21.

Itt néha olvasmányhiánnyal küszködök. Ilyenkor mindenféle vacakot elolvasok, de a saját regényem elvetélt vázlatait sohase olvasom el.

Miért?

Mert úgy érzem, nem érdemes. Mert, ha mint ma, egy kicsit dolgozom a kertben (két négyzetméter kerti földet ástam fel), már elfáradok. Mert fáraszt a kisebb testi megerőltetés is. De

igaz-e? Később köveket raktam át, előbb száraz gallyat hordtam a pajtába. Egy nap alatt tehát, bár háromszor elfáradtam, de háromszor ki is pihentem magamat. De írni? Nem tudom magamat rászánni. Biztos, hogy *ennek saját oka van*.

IX. 23.

Írni? Ezt az egyre inkább naplóvá váló noteszt. Naplót és reflexiókat. Érdektelen!

Nem vagyok Robert Graves. Csak korunk egyezik. És még egy: komposztálás a főgondom: De nem rohanok hegynek fel, kifulladok. Nem ugrom fejest a vízbe, nem jönnek látogatók mágiaügyben – és ami a legfontosabb, nem futok át a másik szobába írni. Itt vagyok a szobában – és nem írok.

És az éjjel – hosszabb szünet után – újra eljött az *ismert* két civil rendőr, és felszólított (nagyon udvariasan, mint régi klienst), hogy kövessem őket. És én úgy indulok velük, hogy tudom, ez az utolsó letartóztatásom: ezt már nem bírom ki. És heves szívdobogással ébredek.

X. 1.

Egész egyértelmű incestus álom... 75. életévemben.

XI. 1.

Tegnap az *Igéző* a tévében. Inadequát? Nem igaz. Talán lesimult egy kicsit? 1-2 millió (vagy tán 3 millió) ember látta. Több, mint valaha is olvasni fogja.

A büszkeségem: a figurák külseje. Tehát olyan jól írtam le őket, hogy a rendező és színész *pontosan* megcsinálták, Misa, Jevszej, de az elnök, a ló exteriőrjét is. És a kutyáét is, és az Igézőét is, ha én ezt nem is láttam ilyen pontosan.

O. Sz. telefonált, és ő mondta:

„Az Igéző szeme olyan volt, ahogy lenni kellett.” Ez a bizonyíték. És ő, a helyszín ismerője mondta: „Nem a Tajga, de így is a 3. Brigád tanyája.”

Az a rendező, aki ilyen jól lát és láttat – Szinetár Miklós –, az nagyszerű rendező. Ezt nem látni, nem elismerni ostoba sznobizmus volna. Szeretném, ha tovább is foglalkozna írásaimmal.

Közben naponta egytized fokkal emelkedik a hevem. 29-én 37, 30-án 37,1. Tegnap 37,2. Vederemo!

XI. 24.

A tényállás, a helyzet, melyben én, Lengyel József leledzem, ez: Nem tudok írni, mert agyamat elhomályosítja az éjjelre beszedett altató.

Aludni, legalábbis elaludni, altató nélkül is tudnék. De 2-3 óra múlva szörnyű ijedségre ébredek. 1000 álom közül 999: üldözés, elfogatási parancs végrehajtása, menekülés és a menekülés kilátástalansága, és hogy az újabb börtön rövidesen halál – nem bírom tovább az izgalmat.

Most – 3 nap óta – Valeriánával alszom. A notesz mutatja: ez jobb.

XII. 15.

PEN Klub közgyűlés

Megtámadtam Kéry Lászlót, mégpedig úgy, hogy felhoztam: a magyar sajtó nyilván jól megfontolt irányítást követve nagyon tartózkodóan tudósított a Szolzsenyicin-ügyről – hírek szűkszavú ismertetésére szorítkozott. Véleményem szerint, figyelembe véve az ország politikájának és irodalompolitikájának helyzetét, ez volt számukra pillanatnyilag az egyedül járható út.

De akkor elszabadult a viharos tengeren járó hajón egy ágyú (lásd Victor Hugo elbeszélését, a kaliberét nem említi Hugo), ez Kéry Edinburghban, és összetöri a hajó fedélzetét. A magyar kultúrpolitikát képviselte? Nem. Kit képviselt? És miért nyilatkozott?

Nem azt hiányolom, hogy nem állt ki Szolzsenyicin mellett. Ez nem az „utazó nagykövetek" és „commis voyageur"-ök dolga. Nem azt kívánom, hogy Aragon, vagy Misztyiszlav Rosztropovics, vagy az én, evvel nagyjából egyező véleményét nyilvánítsa. Csak hallgasson, bújjon el, legyen beteg, mondja: a hasa fáj.

Azt mondhatná valaki, hogy nem hallgathatott. Dehogynem! Ha 1964-ben Reimsben hallgathatott, mikor egy *magyar író*, Lengyel József dolgáról esett szó (tanúk: Thurzó Gábor, Hubay Miklós), akkor most is hallgathatott volna.

Résumé: Ha, ami a már szétosztott szavazólapok nyomására megtörténik, Kéryt választják meg főtitkári tisztségre – én kilépek a PEN Klubból.

Ezután egy csomó kapacitálás: Boldizsár, Keresztury, Major Ottó, továbbá Kéry elmondja, hogy nem is került napirendre a Sz.-kérdés, ugyanakkor azt is, hogy az intézőbizottság itt már utasítást adott (Major ezt megcáfolta), és miután a reimsi ügyről senki sem akart tudni – Boldizsár: „Kéry ott se volt", és Hubay, akit erre felszólítottam, beszédében erről egy szót se szólt – pedig 1964-ben ő mesélte el nekem az egész ügyet.

Következett a szavazatok felolvasása: Kéry 91 érvényes szavazatból 80-at kapott.

Ma megírom egysoros kilépési nyilatkozatomat.

XII. 18.

A Pravda újabb kiadása Szolzsenyicin ellen. Én pedig ma küldöm el – jól időzítve a 16-i dátummal írt (indokolás nélküli) kilépési bejelentést a PEN Clubnak. Vasárnap, 25-én, karácsony első napján lesz az *Igéző* ismétlése a televízióban.

XII. 31.

Egy részeg törzsőrmester a gyíklesőjével kettévágta a csomót, melyet a gordiuszinak neveznek – ezért dicsőítik kb. 17 évszázada aranyeres skriblerek.

A feladat azonban a csomó kibogozása volt – ezt még nem végezték el. Most kell véghezvinni!

1971. I. 4.

Boldizsár levele: nem veszi tudomásul kilépésemet. Felelet: élek a modus vivendivel, tudomásul veszem, hogy nem vette tudomásul.

Ugyanakkor egy másik levél is Boldizsárnak (a lakására), ahol mint Unesco-embertől kérdezem: ki, kik fúrták meg az angol könyvem Unesco-támogatását, és mi volt ebben az ő szerepe.

II. 3.

Egy nagy hit, egy utolsó egyház felbomlása – mikor is kezdődött? A spanyol polgárháború után, mikor Sztálin észrevette, hogy a pártra nem lehet építeni – mert ott *nézetek* lehetetlenné teszik az egyetlen kézből való irányítást? Ez a sztálini szemszög! De előtte! Mikor az egyház, a Komintern világi hatalommá vált és az egyház államának érdekeit tette irányító elvvé. Mikor a Kominternt feloszlatták? Ez már taktikai továbblépés volt: a világi hatalom *csak* világi hatalomként akart a vetélytársak és szövetségesek elképzelésében mutatkozni. A katolicizmusát tagadta meg!

1956 után – mikor a pápa tévedhetetlensége analógiájára a párt tévedhetetlenségének dogmáját is fel kellett adni? Mi volt itt az elválasztó mezsgye? Mert a Kommunista Párt korántsem volt a „tudományos szocializmus" pártja. Hiszen százával adta a mártírokat, a hitvallókat, akik éppúgy hittek az absztrakt pártban (mely csak személyeiben téved, de egészében soha), amint azt csak a *hit* adhatja.

Branicza tragédiája: ennek a hitnek az elvesztése. És itt látszik, hogy ezt nem egy pillanat, nem egy esemény okozza. 56-nak voltak az előzményei. És a püspökök és egyháznagyok cinikus bűnei járulékos okok.

Egy nagy hit, a hitnek egyetemességre törekvő egyháza omlott össze! A materialista dialektikának annyi köze van a szocializmushoz, mint a teológiának a valláshoz. Mindkettőnek alapja a hit.

II. 8.

Vihar a levelet...

Sík Endre ilyen című könyvét „kivonták a forgalomból". Hát ez szép. Sík: volt külügyminiszter, Lenin-békedíjas, a Békevilágtanács tagja, a magyar szekciónak elnöke vagy alelnöke stb. stb.

Ha *nekik* így jó...

II. 9.

Sík könyve nem jó, nem pontos, de sok anyag van benne. L. Jegyzetek a könyv margóján!

II. 21.

A véletlen: okok fel nem ismeréséből adódó látszat.

A *művész* érthetővé teszi a véletlennek látszót – feltárja az összefüggéseket.

A *tudósnak* egyenesen segítség. Ami kivételesnek látszik, rendellenesnek, új megismerések, felismerések elindítója lehet.

A legnagyobb csalódást a „beteljesült” és akkorra deformált remények okozzák. Lenin talán rájönne, ha a mát látná: miféle szent szándékú utópista is volt.

Ugyanez történne Krisztussal.

Marx óvatos volt: mindig fenntartotta a kételkedés jogát. De neki se volna könnyű...

III. 8.

A három T.

Egyre többet hangoztatja a sajtó, hogy a kultúrpolitikánk három T-re osztja az irodalmat. A támogatott, a tűrt és a tiltottra. Az én írásaimban mindhárom fajtát megkülönbözteti a jelenlegi kultúrpolitika. Pl. *Visegrádi utca, Elejétől végig* és *Szembesítés*. Én ugyancsak három módon válaszolok: *támogatok, tűrök és tiltakozom.*

III. 11.

Anteusz vagyok? – aki a hazai földre érve újra erőre kaptam? Vagy csak egyszerűen: hibernált erő, mely elszunnyadt az emigrációban. De akármi voltam is – mi vagyok ma, a T.T.T. hármas magyar kultúrpolitika idején, melynek módszere a támogatás, tűrés és tiltás.

Én támogatott, tűrt és tiltott író vagyok egy személyben. Erősen támogatott, még erősebben tiltott és főképp nyögvenyelőn tűrt. Ha pedig 50 évvel fiatalabb volnék: egy negyedik T ellen sem volna kifogásom: – Tupamaros!

III. 22.

Eljön-e
Eljön-e egyszer a kor,
mikor érthetetlenné válik,
amitől féltünk.

III. 26.

Milyen gyönyörűen be lehet bizonyítani, hogy Cervantesnek jönnie kellett a spanyol irodalmi aranykorral együtt. De ki lett volna a regényíró, ha Cervantes elesik a lepantói tengeri ütközetben, ha elpusztul a rabságban, vagy ha a spanyol fogház „rezsim” főnöke nem engedélyez tollat, papírt, elkobozza az írást.

Egy második Cervantes se azelőtt, se azóta nem volt a spanyol irodalomban.

IV. 7.

Április 1. nem áprilisi tréfa: a Kossuthtól megkaptam a *Szembesítés* hasáblevonatát.

Ápr. 4. Elvégeztem a korrektúrákat. Egy-két szót cseréltem, jelzőt, és az utolsó fejezetben 6-8 sort húztam – tisztára értelemvilágosító-irodalmi célból.

A protokoll újra számon tart. Mi az oka? Belső ügyek? XXIV. kongr., mely nem teljesíti Bereiék vágyálmait? Az, hogy (mint mesélik) Peter Owen nyilatkozatát (a regényről) a Szabad Európa is átvette? Az, hogy Péter János Koppenhágában megtudta – hogy én vagyok az az író, aki kultúrszerződés nélkül is sokat szerepelek a rádióban? A fogadásra nem megyek el. Fáradt is vagyok, kedvem sincs.

A zsidók nagy szerepe a forradalmi mozgalmak kezdetében egyrészt az ismert okból származik, hogy nincsenek úgy belegyökeredzve hazájuk életébe. De ez csak a szegény sorsú zsidókra érvényes. A bankár, a gyáros a kapitalista állam legerősebb támasza már 1848 óta. Lásd a Rothschild-Metternich viszonyt!

A másik az, hogy a zsidók szegény és intellektuel része azt remélte a forradalomtól, hogy azután teljes jogú, teljes értékű ember lesz hazájában.

De amikor a forradalom „konszolidálódott" (contradictio in adjecto), egyrészt az állam nyomja vissza a zsidók forradalmi egyedeit, másrészt épp ezek illúzióvesztetten távolodnak az államtól. Az elidegenedés kölcsönös és egymást erősítő.

V. 1.

Itt, Monoszlón kaptam a hírt, hogy nívódíjat kaptam az *Újra a kezdet*-ért, 12 000 forintot. És a tévétől is jött egy sürgöny, hogy IV. 24-én vegyem át a nívódíjat (de nem közölték: mennyi).

Mindez nagyon jó, mert a kis FIAT 850-es megvásárlása következtében keletkezett adósságaimat kifizethetem, és nem kell túlságosan spórolni.

Egyébként, hogy kocsink van és Ica okosan-óvatosan vezet, kényelmes és kellemes. Nem kell cipekedni, ha Tapolcára bemegyünk vásárolni. Múlt vasárnap pedig elmentünk Nagyvázsonyba és Veszprémbe, hármasban, Olga Szergejevnával. És 75. életévemben már kell ez a kocsi – ez az egylovas szekér –, mert nehéz pl. Pesten autóbuszban tolakodni. Ez még nem luxus.

V. 10.

1971. V. 1. Mióta az eszemet tudom, ez az első esős május elseje. Pontosabban: nem emlékszem esős május elsejére. Egyébként elég intenzíven dolgozom az *Anyu*-n. Kb. túl vagyok a felén. Magam is élvezem... Nem rossz jel-e ez?

Nem egészen három hét alatt, itt Monoszlón, megírtam *7 levelet Arisztophanésznek*, vagyis egy vígjáték erős szerkezetét. Komoly férfiak szívesen játszanak. Munka még sok.

V. 13.

Balaton menti gondok

A szőlőket, hogy géppel művelhessék, a laposon, volt szántóföldekre telepítik.

Így 11 A gabonatermő terület csökken; 2. a bor minősége gyengébb; 3. a régi, jó hegyi szőlőföld parlag: boróka, korcs fák, elvadult gyümölcsfák és bozót.

A gyümölcsösök, az újak nem mindig avval lettek betelepítve, ami használható. Pl. őszibarackkal – ami a szezon után érik.

1. Telepíteni olyat kellene, ami a fürdőszezonban eladható, és ez okból is csemegeszőlőt.

2. Továbbá könnyen szállítható, télen értékes: mandulát, diót, gesztenyét.

A Badacsony elcsúfított részén a kőbányát szabadtéri színházzá kellene kiképezni.

Kísérletezni kellene az üvegházakban.

1. *Fényáteresztő üvegedényt* használni cserép helyett.

2. A kis edénybe való ültetéssel. Ismeretes, hogy nagy cserépben pl. a muskátli több gyökeret hajt és később virágzik, mint kicsi edényben. Tehát kis edény+fényáteresztő.

A keszthelyi öböl eliszaposodik. De nem lehetne-e a kibaggerozott iszapot uszályokon elvinni, és ahol kell, természetes trágyának felhasználni.

Valóban a Castell szóból származik Keszthely neve? Az, hogy... hely, ez *hely*, erre számos analógia van. Pl. Kéthely, Vásárhely stb. stb.

De mi a Keszt? Talán az, hogy (áramlását nézve) ott kezdődik a Balaton. És a vége: fok. Közvetett bizonyítéka, hogy Keszthely az a Kezdhely, hogy az, ahol a „Castell" volt, neve szerint mintha ugyanerre mutatna: Fenék.

Nem állítok: kérdem a filológusokat.

VI. 3.

Interjú-előkészület

Szabó József írt, interjút akar egy magnóssal együtt csinálni. Tehát 1. Ha jól megnézzük az elbeszéléseimet, akkor együtt és a regényeimmel és verseimmel együtt, *egy* regény az egész. Diszkontinuitásai biztosítják a dinamikus kontinuitást. Oscillál. Mindezt persze nem előre határoztam így el – most adtam neki nevet. Bevallom, nem úgy dolgoztam, mint a tudós. Ezért van az is, hogy sokszor nem én vezetem az alakjaimat, alakjaim akarata vezeti a tollamat. Amit azonban alakjaim csinálnak v. mondanak, érvényesség-értékét a formától kapja (l. Tolsztoj-tanulmány első oldalát). Máskor előre és pontosan tudom, hol fejeződik be a történet. Egységes életmű, de nem egyetlen írói „rendtartás". És ezért nehéz írni és az írásnál is nehezebb „nyilatkozni".

2. Az író nem az elbeszélés hőse, és jobb, ha nem keressük, hogyan van *benne* az elbeszélésben. De mindig jelen van avval, hogy mit, hogyan, miért közöl az olvasóval.

3. A közlés, a kommunikáció minden művészet közös jellegzetessége. A közlés lehet egyszerű tapasztalatátadás. De ennél fontosabb az ebből adódó kérdezés, megkérdőjelezés. Úgy kérdez, hogy megmutat – ebben különbözik a tudománytól.

4. Írásaim valahol teljességgel összefüggnek. Amit most szeretnék megírni, az bohózat, szatírjáték-féle. Amit régen a tragédiák végén mutattak be. Műhelycíme: *Levelek Arisztophanészhez.* Ha darab lesz belőle, akkor címe talán *Anyu*.

5. A komplikáltsághoz viszonyított legnagyobb egyszerűségre törekszem. Ezt, gondolom, a matematikában elegáns levezetésnek nevezik.

6. Precizitásra törekszem. Ezért nem írok a mondat elején kisbetűt, kiteszem a pontot, kettőspontot, pontosvesszőt stb. Sőt szeretném bevezetni a kérdő mondatoknál a mondat előtti fordított kérdőjelet – mint a spanyolok. Amit az érthetőség könnyítésére megtehetek, meg is teszem.

7. Ugyanakkor elismerem, hogy jogos írói eljárás, ha nehezen érthetőt nehezen érthetően ír valaki. De komplikáltan írni a semmit – sarlatánság.

A nehezen érthető is változik. Ma el se tudjuk képzelni, mi volt nehezen érthető (a század elején) Ady verseiben.

8. Vannak írók, akik lenézik a sztorit. Úgy vélik, ez már nem irodalom. Én sohasem akartam story nélküli elbeszélést írni, nem követtem a divatot. Ma pedig már megint „divat" a story.

9. A magyar irodalom ellen az a „vád", hogy nem írt még nagy regényt. Ez nem igaz. De ha igaz volna: miért kisebb Dürer vagy Rembrandt és a német és holland festészet, mert nem festett freskót.

A másik vád (nem személyes ügyben beszélek) a magyar irodalom anekdotizmusa. Hát ez legalább annyira erénye is. Ha úgy anekdotizálnak, „világméreteket" átlátva, mint az *Anyám könnyű álmot ígér*-ben Sütő András.

Ha római volnék – de nem vagyok, ha a választók kegyét keresném – de nem keresném, ha kimennék lemeztelenített felsőtesttel a Forumra – de nem mennék: mindenki gyávának tartana, mert sebeim nyomát a hátamon viselem. De tévednének a Forum nézői: nem gyávaságból viselem sebek helyét a hátamon, mert gyáván megfutottam elleneim elől, hanem mert orvul, hátulról, lesből támadtak rám számos ellenségeim.

VI. 5.

Meghalt Lukács György

Mintegy 56 év óta soha egy percig se (azaz egy percig) voltam vele egy véleményen. Elismertem tudását, de folyton láttam helytelen, prekoncepciózus ítéleteit, süketségét, vakságát. És sokszoros helyváltoztatásait egész élete folyamán az utolsó évekig. És most mégis valami nagy hiányt érzek. Mindennek el tudtam képzelni, csak halottnak nem. Az egy perc egyetértés a cseh „események" után volt. És a Szolzsenyicin-értékelése se idegen tőlem.

Aztán meg ő volt az utolsó élő népbiztos...

VI. 12.

Lukács György kijelentése: „A legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus" – mint Almási Miklós az ÉS-ben írt nekrológjában megírta –, már világhírű.

Nos, ez nem kisebbíti, de növeli veszélyességét! Mert L. nem definiálta a szocializmus fogalmát. A „szocializmus" szóval manipulált Hitler is, Nasszer is, és Egyiptom ma is... A mi Sztálin-Rákosi-szocializmusunkról nem is beszélve. L. nem mondta meg, hol a *határ*, amikor még szocializmusról lehet beszélni.

VI. 26.

Mihály András zeneszerző – akivel itt Veszprémben együtt ültem a TV-találkozó zsűrijében – az utolsó napon feltárta, hogy 1956-ban, kb. szeptemberben, ő volt nálam a lakásomon Ránkival és Székellyel együtt, hogy a zeneszerzők nevében megtudjon egyet-mást Szabó Ferenc viselt dolgairól.

Emlékszem. Azt mondtam el, amit Hevesi Gyula elmondott saját esetéről. H. azt mondta: „Ha Lenin még élne, sok minden másképp történt volna.” Ez Szabó Ferenc és Lippay Ibolya jelenlétében történt. Másnap bevitték... A vizsgálóbíró pontosan idézte ezt a kijelentést, és hozzáfűzte: „Maga megúszta volna a dolgot, mert kimaradt a nagy szórásból.” A nagy szórás 1937-39-ben volt, és az eset kb. 1941-ben történt. „De – folytatta a vizsgálóbíró – itt a feljelentés.” – A feljelentő személye Hevesi előtt világos volt.

Most elmondtam Mihály Andrásnak, hogy Hevesi hogyan korholt, mondván, kiugrasztottam rejtekéből a nyulat. De hát kiugrasztás – nem kiugrasztás, Szabó Ferencnek semmi baja se történt, az Ellenőrző Bizottság „bizonyítékok hiányában” nem indított eljárást Szabó Ferenc ellen.

VII. 2.

Cinizmus?

Érdemes valami, nagynak látott célért, életünket kockáztatni vagy feláldozni?

Miért ne? Hiszen akkor is meghalunk (esetleg kicsit később, ami nem biztos nyereség), ha nem áldozzuk fel magunkat.

Régi igazság: a gyáva százszor hal meg, a bátor csak egyszer.

És mégis...

Tegnap leszüreteltem a tavasszal ültetett feketeribizli-bokrok termését. Két nem egészen teli pohárba. Egy szemet sem ettem, felajánlottam Icának és Olga Szergejevnának. Aztán három egydecis pohárba osztottuk és megettük.

Meghatódtam. Örültem, hogy ezt még megértem – és szeretném megérni a jövő évi nagy termést.

Így van ez...

VII. 29.

Megjött a Kossuthtól a *Szembesítés* betördelt levonata. Éppen ma, mikor vért pisálok és reggel Veszprémben katétereztek. A leletet nem értem, de van ott valami *fekete* vacak. „Papilla”...?

Nem olyan fontos most a *Szembesítés* kiadása, mint öt év előtt lehetett volna. De azért jó. A tempó? ápr. 1. hasábkorrektúra, ma tördelési levonat...

Egye fene. Ica az *Anyu*-t gépeli – másodszor, de nem utoljára.

IX. 12.

Illyés Gyulánál VIII. 27.

aki engem a magyar nép és nemzet nevében üdvözöl, mint akire a nép és nemzet büszke lehet.

Szépen mondja, fejedelem voltának teljes tudatában. És én elismerem.

Kedvesek voltak ők is, Flóra is és Ilona és Ica jól érezték magukat.

IX. 13.

Csak kétkedve tudok hinni
Csak hívőn kételkedni
A hit kételyhez vezet
A kétely hithez.
Aminél csak a semmi jobb.

X. 16.

A regényíró-narrátor

Gúnyos lenézéssel honorálja a „modern kritika", ha a regényíró „hamis mindentudással" elmondja: mit mond, gondol, érez, kimond és mit nem mond ki, miért hallgat regényének egyik vagy másik alakja.

A jó regényíró, ha nem is tud mindent, de sokat tud, mert sokat látott, tapasztalt és megértett a világ dolgaiból, és a művész sajátos skizofréniával éli más emberek, sőt állatok életét. Nevezik ezt intuíciónak is, esetenként, koronként pszichológiának. Tulajdonképpen a narrátorság inkább a regényíró módszere. Ami persze nem tiltja (sőt) a párbeszédes formát. Másrészt a drámai műben a narrátor alkalmazása „segédeszköz", de talán éppoly ősi, mint a dráma. A narrátor itt többedmagával jelenik meg – kórus.

A kórus és a dráma, a regény és a dialógus nem kizáró, hanem egymást segítő módszerek. „Gesamtkunst?" Miért ne? A fontos, hogy ne vagy-vagy módra ítélkezzünk – és miért is ítélkeznénk?

X. 23.

Aczél elküldte Lord Snow szept. 25-i ostoba cikkét a Timesból és Owen túlgaloppírozott levelét a Times szept. 27-i számában és Lord Snow levelének másolatát, melyet ez a szamár Boldizsárnak írt. Voltam Aczélnál, mert hívott. Kifejtettem, hogy Boldizsár elkerülhette volna Owen támadását, ha 5 szót szól rólam is Snow-nak, és ha (még a Corvinát is kifelejtve) nem akar mindent a N.H.Q. saját érdemeinek tulajdonítani – mert hát ő „a magyar irodalom utazó nagykövete".

Abba szívesen belementem, hogy írok egy levelet a buta lordnak, megdicsérem (a magam értékelése szerint) a három írót (Déry jó, Németh nagyon jó, Illyés világviszonylatban is kiemelkedő), akiket Snow említ. Azt is megírom, hogy jól érzem magamat hazámban (ti. Owen itt galoppírozta el magát, ami annál tarthatatlanabb, mert mindháromtól ki is adott egyet és mást). Nem írtam Snow-nak, hogy könyveimet itt kiadják – mert ez esetleg Owen újabb felszólítását vagy felszólalását eredményezné –, hisz máris leleplezte a Szerzői Jogvédő Hivatalt, és nem írtam, amit Aczél tanácsolt, hogy látogasson meg, ha újra eljön Magyarországra.

A levelet Aczélnál fogalmaztam meg (ő legépeltette és a fogalmazványt eltette). A fordítást is felajánlotta, de azt Ilonával csináltuk meg itthon. Tegnap el is küldtem Aczélnak a fordítást. A továbbításról ő gondoskodik. Ha szükségesnek látja. Mert én nagy jelentőséget a továbbiakban már nem tulajdonítok.

X. 29.

Aczél azt mondta – hó végén kész lesz a *Szembesítés*. Ma telefonáltam a titkárnőnek: „kb. 2 hét múlva", felelte. Tehát még mindig húzzák a gumit. Bourbonok? Nem felejtenek és nem tanulnak? Pedig a Times után, melyben nem jelenik meg, ha nem hazudik Timár István, a Rajk-ügy jeles forgatókönyvírója – és nem kizárólag a saját lapjának csinál reklámot Boldizsár. Meglátjuk. Én nem izgulok – minden magától megy.

X. 2.

Vaszil Bikov: A halottaknak nem fáj

Nagyszerű könyv ez – és amit leír, szörnyűbb, mint amit én a *Szembesítés*-ben leírok. Ami pedig a lényegét illeti, azt Mailer *Meztelenek és holtak* szovjet változatának lehet nevezni.

A könyv művészi értékét nem is figyeltem – annál is inkább, mert erősen látszik a fordítás gyengesége.

XI. 7.

A teóriák azért sántítanak, mert a művészi alkotásnak mindig *egy* célját koncipiálják.

Például a tükrözést. Például a tanítást, például a közlést. Például az ellenállhatatlan önkifejezési vágyat vagy a lét és a valóság vagy az igazság megfogalmazásának vágyát. Pedig még egy és ugyanazon művész egyetlen alkotásában is több a komponens, mint egy – nem is szólva egy életmű alkotásaiban.

Itt van pl. a tükrözés. Miért volna a művészet tükrözés ott, ahol a valóságot nem kell tükörből nézni vagy megmutatni – mert kézzelfogható. Vagy mert a művészet alkotásában a valóság új objektumát adta – invokálta.

Tükör akkor kell, ha magamat akarom megnézni. Vagy olyasmit (pl. éppenséggel a húgyhólyagot), ami tükör nélkül nem megy.

A művészet előbb magát és a megértettet érthetővé teszi, mégpedig olyan területeken formálva-invokálva, ahová se tudomány, se politika eljutni nem képes.

XI. 14.

Bajcsy-Zsilinszky

Azért tisztelik, mert olyan „nagy utat" tudott megtenni. Én mást tisztelek benne. Azt, amit ő tudott, *de én nem:* arra lőj, aki „csak" a parancsot teljesíti. Mert ezek nélkül a „csak" emberek, a „kis nyilasok" (vagy mint Földes Mihály akart előttem mentegetődzni, „kis rákosisták") nélkül nincs, azaz hiába van parancsoló nagy!

Ezt tudta *Ságvári* is!

XI. 20.

A *Szembesítés* csak akkor veszíthetné el politikai aktualitását – ha megjelenhetne, éspedig bármely nyelven, minden megszorítás nélkül.

XI. 27.

Megjelent a Szembesítés!

Ma, november 26-án Aczél György személyesen hozta el a szerzői példányokat. Ő tanácsolta, hogy Kádár Jánosnak küldjek egy példányt. Már meg is írtam a dedikációt:

„Dalaim mik ilyenkor teremnek
Villámlási haragos lelkemnek”

Petőfi

Kádár Jánosnak
igaz nagyrabecsüléssel
1971. XI. 26. *Lengyel József*

Ezzel egy 6 éve folyó sakkparti döntetlennel ért véget. Megjelent a könyv, de a fedőlapján: KÉZIRAT GYANÁNT felírás jelzi, hogy nem könyv jelent meg.

Az előszó utolsó mondata: „A Kossuth Kiadó, amely a kézirat felhasználásának jogaival rendelkezik, ezért adja ki Lengyel Józsefnek ezt a problematikus művét – a szerzővel egyetértésben – tájékoztatásul, kézirat gyanánt.”

Hát igen. Így van. Így is nagyon jó – sokszor álltam vesztésre. Hogyan tovább?

„Habent sua fata libelli.” Ezt írom az Ilonának küldendő kötetre.

Dedikáció Major Ottónak

Ez itt a gyanántrendűek Kézi-rat nevű Prae-Guttenberg-Galaxys (jégkorszak utáni) időszak relikviája.

Úgy öl-gyógyít mint a Mandragóra – csak quantum satis nem veszélyes.

Ezért bízza rád szeretettel

XI
19—71
27

Lengyel József

XI. 27.

Ritának
Hat év harca, sakkozása
csetepatéi, taktikája,
stratégiája
vezérkari ezredesének
most 1971. XI. 27-én
...amikor kérdem: ez most
„a” győzelem?

Jóska

XII. 1.

Új fejezet?

Megjelent a *Szembesítés* „kézirat gyanánt” és megjelent az *Anyu* az Új Írásban. Ez nyilván új fejezet. De milyen?

Még jó, hogy az *Anyu*, mely kereken két éve foglalkoztatott, még ma sincs véglegesen befejezve.

XII. 5.

2 év alatt – mint négy átolvasott noteszből látom – befejeztem a *Bécsi portyák*-at (az utolsó fejezetet), megírtam egy novellát (*Így*...), írtam néhány cikket, feleltem interjúkra, de ebből csak a *Keresem Kína közepét* utószava fontos.

A legfontosabb talán az Anyu, mely megjelent az Új Írás 12. számában, és nagyon jó, hogy további javításokra, finomításokra ösztökél.

A noteszokban is van ars poetica, ismeretelmélet és eseménykommentár, amit jó volt feljegyezni, és persze nagyon sok feljegyzés a *Szembesítés* kiadása sötét humoráról. Ez végre befejeződött.

Két tervbe vett dolgot nem csináltam meg. A regényt – melyet aligha fogok megírni – és a Tolsztoj-tanulmányt, melyet, amint hozzáfogok, meg is írok.

De éppen ez a hozzáfogás! A noteszekből látom, hogy az *Anyu*-t is mindenképpen társszerzővel szerettem volna megírni – míg végre meg is találtam a társszerzőt Arisztophanész személyében.

Fél tucat verset is írtam.

Mindez nem is kevés! 76. évemben vagyok.

Husák rájött, hogy a 99%-os választási győzelem – sok. Ezért úgy nyilatkozott, hogy a szavazók azért nem mind volnának alkalmasok párttagnak (Népszabadság, XII. 3.).

Érdekes volna tudni: valójában hány % őszinte szavazója volt.

XII. 7.

Az *India-Pakisztán* közti háborúban – amennyire látom – a Szovjetunió hosszú idő után ezúttal az igazságos oldalon áll.

Kína pedig – amennyire látom – olyan, amilyennek Nehru jellemezte Malraux-nak: amint erős, mindig imperialista.

Hja, a hatalom mindig terjeszkedni akar. Talán még Monaco is ezt akarná, ha valami véletlen szuperfegyvert adna a kezébe. A sorrend szerint azonban Japán az, amelyik meg akarja majd mutatni erejét.

XII. 22.

Öngyilkos lett Tömpe András,

és hétfőn, 20-án el is temették, a hamvai a Panteonban...

Mennyi hűség, bátorság, hit, tisztesség, törhetetlenség tört össze. Mennyi csalódásnak kellett feloldhatatlan csomóba kötődni, míg végre – hiába – elég volt.

XII. 25.

Szolzsenyicin: Avguszt csetirnadcatogo

Mint utószavában írja, ennek (és a következő) könyveknek a megírását tekintette élete fő feladatának 1936, a középiskola befejezése óta.

Nincs okom nem hinni és mégis hihetetlen. Egy fél tucat kitűnő elbeszélés, egy jó és egy nagyszerű regény után ezt a rossz könyvet? Rosszul megírt, végeérhetetlen, hosszú pamflet. Vitázik a forradalmi intelligenciáról, de Tolsztoj *Háború és béké*-jével is, a legútszélibb szlavjonofil, monarchista szemszögből. És hozzá politikailag ügyetlenül, a legrosszabb helyzetet választva, amikor az orosz hadsereg nem a saját hazájában harcol, hanem az ellenség földjén.

És akkor írja meg, mikor katonai szempontból igazán nem lehetne kifogása: Königsberg nem Kalinyingrád.

A Komszomol egy részénél bizonyosan szívesen fogadnák, még akkor is, ha a szerző egyik fő problémája, hogy náluk ma nem lehet nagybetűvel írni: Isten.

XII. 27.

Elolvastam *Vitányi Tamás* Borisz és Gleb c. elbeszélése kéziratát. Levélben válaszoltam, óvatosan, de a dicsérettel nem fukarkodva.

Életemben először kaptam elolvasásra kéziratot igazán tehetséges embertől!

Hát azért ez is van.

XII. 29.

Gábori Miklós régész – akit az ősember érdekel – *1966-ban utazik Kínában*. Olvastam útleírását. Majdnem milliméter pontossággal utaztatják azon az úton, ahol engem. Ugyanaz a szálloda Pekingben, ugyanaz a vendéglő Kantonban, ugyanaz a közös gazdaság Kanton közelében – csak most a vízzel körülvett várban karácsonykor narancshegyek vannak –, ugyanaz a vízi út és „nagyvilági" szórakozóhely Sanghajban. Csak Hangcsouban nem csónakázik, mert, ritkaság, hó esett.

Azelőtt többet mutattak. Mikor azzal a kifogással, hogy most építik az utat (vagy vasutat) Jenanba, nem akartak Jenanba elvinni, én az ángyomnak (Molnár Gézának) mondtam, hogy a menyem is értsen belőle: „Pedig az én Járóka Sándor barátom mennyit beszélt erről a kis városról, ahol a forradalom győzelmét szervezték." Én életemben nem beszéltem a híres cigányprímással, de valahol az újságban olvastam, hogy ő Jenanban is volt.

Most mit mutatnak? Pl. az amerikaiaknak?

XII. 31. 1/26

Bevallom:
semmi jót se várok
se magamtól, se magamnak,
de másnak se mástól
az új esztendőben.
És az egész világnak se jósolhatok
semmi jót.

1972. I. 6.

És ezt nálam se józanság, se ital
nem változtatja.
Még jó, hogy nem az óév hányadékát kell majd
az asztalról holnap letakarítani. Ilyen
negatív jók – ennyi minden.

Két szép szilveszter. 1929-ben a Fichte sportegyletben és 1930-ban a J. Z. szilveszter a Sportpalastban. A lányok... a nevükre nem emlékszem.

Mátrai-Betegh Béla javaslatai az *Anyu*-hoz: Szemes Mari vagy Náray Teri+Egry István mint rendező.

I. 8.

Egy körtefa életének oknyomozó története.

Állandó életveszély:

1. Nagyon sziklás talaj.

2. A drótot elfelejtik róla levenni.

3. A körtéje apró. Édes ugyan, de nem tartós, inkább csak gyereknek való.

4. Nem egy időben érik és lottyadtan potyog – a fehérneműn kimoshatatlan foltokat hagy.

5. Pontosan a ház-, a konyhaajtóval szemben áll, amit a gazdaasszonya nagy hibának tartott, mert nagyon rövidlátó volt.

6. Ezenkívül túl édes is. A gazdaasszony rossz látásán kívül cukorbeteg is volt.

7. És mégis megmaradt, mert szép, mert árnyas és mai gazdái jól látnak, nem cukorbetegek, szívesen látják a gyerekeket.

8. De biztos élete most sincs. Gyökerei a föld fölött vannak; nehezedik, gyengül.

I. 10.

Kinek kell egy ekkora előjegyzési naptár? Talán egy titkárnőnek, de ez se biztos. Mindig egy ekkora kötetet forgasson? Egy nagy menedzsernek? Szó se lehet róla – akkor már inkább a titkárnőnek. Talán – de ebben se vagyok biztos – egy természettudós felírja belé a napi kísérletei eredményét. Csakhogy egyik nap sok az eredmény – és kevés az egy oldal, más napokon elég a ” (dettó) jel.

Mi haszna van az ajándékozónak, a *Malév*-nek? Semmi! Egyetlen plusz utat elkönyvelnek majd, mert ezt a naptárt ajándékozza – mely aztán továbbajándékozódik, és mint ez is, nem oda kerül, ahol hasznot hajthatna. Mert az biztos, hogy ha Malév-géppel utazni fogok, annak nem ez a naptár az oka.

Naptárnak nem is tudom használni ezt a roppant kötetet, melyet zsebre tenni kényelmetlen.

Naplónak is sok. A feljegyezhető vagy több, vagy kevesebb- inkább kevesebb. Kevés, ha mindent felírok, mint Joyce az *Ulysses*-ben, ahol egyetlen nap történetét írta meg több év alatt.

Tehát végig, nemcsak a *Pro Memoria* feliratú lapokat fogom folyamatosan, nem napok szerint beosztva, az oldalakat spórolva és külön dátummal ellátva ebbe a könyvbe beírni.

Hosszú időre elég lesz. Mert kevés, amit feljegyezni érdemes és még kevesebb, ami feljegyzésre alkalmas. Mert van gondolat, melyet nem tartok érdemesnek feljegyezni, van ami nem alkalmas. Már csak azért se, mert bennem se tisztult le annyira se, hogy elolvasásra érdemesnek tartsam. Mert őszintén szólva a „pro memoria" feljegyzéseket (hacsak nem rejtjelesek – és talán olyanok is lesznek) nemcsak magunknak szánjuk.

A helyzet az, hogy a múlt év végén megjelent a *Szembesítés*, mégpedig „Kézirat gyanánt". Így egy harci cél eliminálódott. Tehát írni kellene? Kellene? Alkalmas vagyok még? Többre, mint efféle Notesz? Talán.

Bár felesleges, mert ezt nem felejtem el, meg szeretném írni, azaz újraírni a *Háború és béke* expozíciójának elemzését. Át akarom nézni és nyomdába adni az *Álmatlan éjjelek*-et, újra megkísérlem a *Mi a probléma, elvtársam* át-újra-megírását. (De ez már bizonytalan.) És aztán a folyó dolgokat.

Esetleg (és talán előbb, mint a többit) megírom a monoszlói körtefa szociográfiáját. Vagy a Rottenbiller utcát 1905-ben.

*

Így tehát abbahagyom a piros Noteszt, melybe 1971. dec. 1-től máig 13 oldalt írtam. Ha csak ennyit írok, akkor ez a könyv 5 évre lesz elég. De az év végivel, akárhogy is, befejezem – ha hasonlót kapok jövőre is.

Akárhogy is, nem úgy írom, mint az ifjú József főherceg, aki főképp az ebéd menüit és az esti társaság személyeinek nevét írta be szorgalmasan vezetett naplójába. Széchenyi naplója? Az is más. És ami nagyon személyes volt, azt később kihúzatta belőle a titkárával. Ami nagyon érthető, de például az olvasó számára roppant sajnálnivaló volt.

Ez nem bizalmas napló. Ha valami nagyon titkolandó, azt nem szabad leírni. Sőt a lehallgatók korszakában hangosan elmondani is könnyelműség. Van más mód is. Az, amit Lassú használ a *Szembesítés*-ben, mikor Baniczáról van szó, és egyes neveket csak lerajzol az asztalra.

I. 12.

Tegnap, I. 11., itt volt nálam Szendrő Ferenc, az Irodalmi Színház igazgatója *Anyu*-ügyben. Ő a levelek helyett az író és Arisztophanész megszemélyesítését kívánja. Én: Arisztophanész olvassa és gesztikulálja a leveleket. Abban állapodtunk meg, hogy ezt hármasban a rendezővel együtt döntsük el.

Nehéz volt a rendező-ügy. Engem figyelmeztettek, hogy Sz. rendes ember, de rossz rendező. Ezért bedobtam a Náray Teri (főszerep) és Egry István rendező nevét. Kiderült, hogy Sz. ezekkel jóban volt és most nincs jóban. De egy rendező nevének bedobásával elhárítottam az ő jelentkezését. Így, egyelőre, Szinetár Miklóst jelöltük. Határozott megállapodás: Roboz Ágnes mint koreográfus, Gáspár Margit és Szűcs László mint konzultáns. Továbbá elvetettem Simon Zsuzsát mint rendezőt (Sz. azt mondta, hogy Gáspár Margit őt fogja ajánlani). Rendező tehát még nincs.

A főszerepre Sz. Psotát ajánlotta. Én, bár őszintén nagyra becsülöm Psotát, *erre* a szerepre alkalmatlannak találom. Javaslatom (tanácsok nyomán) Szemes Mari volt. Ő Váradi Hédit hozta szóba. Ez nagyon jó. Kételkedem: elvállalja-e. Sz. szerint nagy örömmel, Mensáros mint Arisztophanész mindkettőnknek megfelelne. Egyébként csak az *Anyu* szerepére nehéz igazán jó színésznőt találni.

Elmondtam, hogy Géza bácsi mint kórusvezető, hol urbánusan elegáns, hol ezüstsarkantyúsan mint népies, újra szerepeljen. A kis szereplőkkel kapcsolatban elmondtam a híres bécsi *Girardi-esetet*, aki kétsoros szerepben lejátszotta a hősszerelmest.

Beleegyeztem a levelek rövidítésébe. Magam ajánlottam, hogy a darabból maradjon ki a Tizenegyedik levél. Mert előtte van egy eszeveszett *finálé*. Ez a nem-minden-betűhöz-ragaszkodás tetszett Sz.-nek. Ő is egy újfajta commedia dell' arténak fogja fel a darabot.

*

Én, ha sor kerül egy első megbeszélésre a színészekkel, kb. ezt fogom mondani:

– Hölgyeim, Uraim, ez a darab, ha előadják, nem íróközpontú vagy rendezőközpontú, hanem *színészközpontú* darab kell legyen. Elevenítsék fel a már szinte elfeledett hatalmas erejüket, nagy erényüket, *ripacskodjanak, ahogy csak bírnak!* Finomabban, de erőtlenebbül kifejezve, ha jobban tetszik – komédiázzunk. És legyünk Irodalmi Színpad úgy, hogy ne irodalmiaskodjunk. Szerintem a nem-irodalmiaskodás – irodalom.

Major Ottó írni fog a *Kicsi, mérges öregúr*-ról. Én ezzel kapcsolatban felhívom figyelmét a francia fordító jellegzetes tévedésére. Továbbá a hitkérdésekre.

1. Az eredeti cím *Acta Sanctorum.*

2. Andrianov kijelenti: Isten léte vagy nemlétének kérdése kívül áll szakmája kérdésein;

3. de a pedellus összes gyerekének a keresztapja.

4. Nem úgy lesz szent, hogy valami szent dolgot akar cselekedni, hanem elnéz, megbocsát, sőt elősegít egy bűnt, melyet régebben üldözött, a dohányzást.

5. A halála az elbeszélés végén szinte bizonyos, mégis legendává oszlik.

6. Megmutatni Duczynska Ilona vitáját a fordítónővel (angol kiadás bevezetője).

I. 14.

Ottó szerint rendezőnek szóba jöhet Kerényi Imre vagy Major Tamás, esetleg Iglódi István.

Felvilágosított továbbá, hogy rendezők, színészek, igazgatók közt rendkívül bonyolult kapcsolatok, barátságok-érdekszövetségek és ellentétek vannak, úgyhogy én csak a rendező személyének megválasztásában lépjek közbe, de azt is majd csak akkor, ha Szendrő már tett valamiféle ajánlatot...

Odaadtam Ottónak a *Kicsi, mérges öregúr,* az *Acta Sanctorum* első fogalmazását, Ilona előszavát, az angol kiadását és az én kis megjegyzéseimet.

Ezenkívül ma postán elküldtem neki Vitányi Tamás kéziratát, kíváncsi vagyok, hogy neki is olyan jó véleménye lesz-e róla, mint nekem.

Zsenyén vagyok I. 15. óta.

A semmittevés felsőfoka! Se egy volt tulajdonos, de még egy rokon vagy vendég se élt itt ilyen nyugodtan. És a most itt élő művészek se.

Mert mind akart valamit, én pedig már semmit! Nekem ez a semmi, ez a *nyugalom*, ez a csend a minden.

Ámbár ma többször is *nyugtalanított* egy-egy éles szúrás a bordám alatt, a szív alatt – feltehetően a rekeszizom táján. Mert ez azért van.

*

Mind e nyugalom ellenpontja Saul Bellow regénye, a *Mr. Sammler's Planet.* A teljes kétségbeesett lemondás egy őrült világban, ahol az emberi nem teljes eszeveszettségét konstatálja. És zsidó módra családregény, mely átfogja a régi Európát és a mai New Yorkot. A 70-en túli Mr. Sammler egy ősállat ebben a világban. Tudásával, becsületességével, jó modorával egyaránt. Sammler – gyűjtő, aki semmit se gyűjt, hanem a világháborúk előtti emberségesség gyűjtőfogalma. Csak azt nem értem még – elolvasva a regénynek több mint $^{1}/_{3}$-át, –, mi ábrándította ki Angliából is. Lévén azelőtt Krakkóban anglofil, két évtizedig élt Londonban mint hírlaptudósító. És azt sem egészen értem, hogyan maradt olyan tiszta, bár erre van jelzés: ő weimari elképzelésekben élt – naiv, ostoba jóra törekvések illúzióiban.

Nos, ezt még meglátjuk.

Bellow nagy író. Roppant pontosan írja le, amit akar, és komplikált embereket és szituációkat tesz érthetőkké, kétségek kizárásával. Persze nagyon nehéz olvasni, folyton az Oxfordban kell keresgélnem, és még ebben a nagynevű könyvben sem találok meg mindent.

*

Az sem érdektelen, hogy teljes érdektelenségem ellenére és jóakarásaim közeiben miért érdekel Mr. Sammler.

I. 19.

Befejeztem a *Mr. Sammler's Planet*-ot. Kitűnő regény ez, koncentrált és alaphangja minor. Nem mindenütt igazságos, és nem indokolja meg, hogy miért vesztette el anglofilságát. Pedig ott van előtte (hiszen a 6 napos háborúban a hadszíntéren van) az angol politika „kavarsztvó"-ja. Az angolok húzták meg a határvonalakat, úgy, hogy az utánuk jövő népek örökké ellenségek maradjanak.

Igazságtalan pl. Malraux személyével szemben. Ha van vagy volt író, aki nemcsak írt, hanem személyét is bevetette az ügybe, amit jónak tartott, az éppenhogy Malraux. Kínában és Spanyolországban, a II. világháborúban és most is, 70 éves korában is hajlandó lett volna a Bangladesért harcolni. (Ahol szintén az angolok hagyatéka az örökös háborúkat kiváltó határmegállapítás.)

De ezek részletek. Még a kissé erőltetett „plot", azaz story is csak részlet. A fontos Mr. Sammler tapasztalatai, gondolatai, éleslátása és Meister Eckhardban való rezignációja.

A regény kitűnő. Oly pontosan ír le embereket, gondolatokat és New York bomlásának szociológiai és szervezeti tényeit (szervezeti tények: posta, telefon, közlekedés, közbiztonság lezüllése), ami objektivitásában megdöbbentő. És: a legrendesebb emberek és a maffia egymásba fonódása... Szóval kitűnő, ritka erejű, átfogó érvényű regény.

*

Zsenyei szórakozásunk az ablakon a madáretető. Énekes madarak és harkályok is látogatják.

Félni és szemtelennek lenni. Ez az önfenntartás főszabálya – a madaraknál is.

Azt látom ezeknél a gyönyörű madaraknál, mint amit pár napos halaknál is megfigyeltem: egy távoli mozdulat, egy árnyék is megijeszti őket.

I. 20.

Érteni kezdem a Gyurkót. Elektra megöletése mint államrezon, a *Fényes szelek* lecsillapító konformizmusa egy húron pendül a Szókratész védőbeszédével – azaz a Kritónnal –, mely szerint az állam törvényei, ítéletei ellen cselekedni akkor is bűn, ha az ítélet igazságtalan.

Végeredményben mindez egy szubtilis, ravaszul kiókumlált morális mezbe öltöztetett – és ezáltal sokkal csúnyább és ravaszabb – konformizmus. Apológia, a nem jó államrezonjának apológiája.

Írattassék meg az én vagy más keze által az *Antikritón*, mely bebizonyítaná, hogy Kritón rosszul végezte feladatát, midőn Szókratésznek nem sorolta fel az ellenérveket, melyek szerint egy helytelen ítéletnek igenis köteles ellenállni!

Könnyű lett volna magából a Védőbeszédből érveket felsorakoztatni a hamis ítéletbe való belenyugvás ellen – hiszen Szókratész egész életében egyebet se tett, mint hogy hamis ítélet (szellemi és állami) ellen protestált. És nem teljesítette a 30 zsarnok parancsát! Mert helytelen volt. A városnak többet használt volna a tiltakozás, mint a belenyugvás. Így hát azt kell hinnünk, hogy Kritón nem hozván fel a kellő érveket – azt bizonyította be Szókratész szemében, hogy barátai nem is olyan nagyon akarják tiltakozását és Szókratész életénél többre tartják saját nyugalmukat, vagy pedig belátták, hogy Szókratész halála nagyobb csapás az igaztalanul ítélkező Városra, mintha elmenekülne, mintha száműzetését kérte volna, vagy még előbb, az ítélet kihirdetése előtt a száműzetés kegyelmét kéri.

Szókratész igenis a halálával mérte a legnagyobb csapást a vele igazságtalanul bánó törvényre.

De Kritón rossz prókátora volt.

Tehát az *Antikritón* így kezdődne:

I. Mondd el, barátunk, Kritón, hogyan történhetett, hogy Szókratész, akihez elmentél a börtönbe, hogy rávedd a menekülésre, felajánlva neki Thesszalonikumban lévő barátaink vendégbarátságát, nem fogadta el javaslatodat, és belenyugodott egy olyan halálba, mely az igazságtalanság erejét bizonyította, mely felülmúlja a jó szándékú igazság erejét... És így kellene folytatni, akár nekem, akár barátaim valamelyikének.

I. 26.

Meglepő változás a „börtön-álmaim”-ban. Azt álmodtam, hogy ügyesen kislisszoltam egy börtönből. Volt ebben persze valami rajzfilmszerű is...

I. 27.

Az *Antikritón*-t írom, megvan egy összefüggő első variáns. De már látom, hogy egyes részek gyengébbek, mint az ebben a könyvecskében leírt vázlat. Meg fogom csinálni, mielőtt elutaznám Monte-Carlóba. De elutazom-e? Ma reggel oly kutya rosszul éreztem magam, mikor felébredtem (egy kis konyak és fekete átsegített a normálisabb közérzéshez), hogy nem is olyan nagyon vágyódom aggastyánként eljutni Monte-Carlóba.

Az *Antikritón*-t írom, de milyen az én igazmondásom?

Mikor az irodalmi színpad igazgatójának az *Anyu* kulcsmondatát elmondtam, az ez volt: „Nem te valál Győző, hanem a kor lelke, galádság.” Itt egy Ottó nevű zeneszerző kérdezte, mi a lényeg. Neki azt mondtam, hogy a levelek írója rájött, hogy a legjobb, szinte az egyetlen, amit az író embereknek adhat – a röhögtetés.

Mindkettő igaz, de gumiból van az igazmondás.

I. 31.

Az *Álmatlan éjjelek*-et javítgatom. Ha sikerült ezt itt Zsenyén nyélbe ütni, nem is panaszkodhatom.

Persze sok mást is elhoztam magammal; a regényt, a Tolsztojt, a Rottenbiller utcát. Ezekhez hozzá se nyúltam. Ellenben az *Antikritón*-t – melyről nem is tudtam régebben – itt Zsenyén (szinte végleges formában) – megcsináltam.

II. 5.

Újabban gúnyolódni is szoktak az írói attitűdön: *„úgy tesz, mintha mindentudó volna.”* Pedig *ez a normális* írói beállítottság, mely persze – sajnos – nem felel meg a tényeknek. De ha nem tudná ezt a „tudathasadást” produkálni, nem tudná elképzelni, hogy mit gondol más ember, más emberek; akkor mit tudna róluk írni, mit tudna megérteni?

Hiszen egy kutya is tudja: mit gondol a gazdája. És van tapasztalata, előrelátása.

A múlt értelmezése és a jövőnek több-kevesebb előre látása – tehát nem a jelenlevőnek elképzelése – ez a gondolkodás és a beleérzés is. És a kettő közt van-e lényeges különbség.

Jó volt Zsenyén. Jól éreztem magamat. Ica jól pihent, és hízott is egy kicsit – 46 kilóra. Ezenkívül volt ideje olvasni, és sokat fényképezett. Az addig előhívott 1 tekercs, tk. az első tekercs egész tűrhető. A többit meglátjuk Pesten.

Én nyomdakészre megcsináltam a sohase tervezett ANTIKRITÓNT, de a magammal hozott kéziratcsomó se volt itt hiába. Egyet, az *Álmatlan éjjelek*-et erősen átjavítottam. Ha nem is remekmű, de jó lett, és érdekes a többi elbeszélés között.

Sokat néztünk tévét. Érdemes lesz egy készüléket venni. Sok olyasmi akad, amit érdemes megnézni. És ez a fontos. Ha valami rossz, akkor egy gombnyomás és vége. Ez péld. egyike a sok előnynek, szemben a színházzal és a mozival.

II. 11.

A találó karikatúra világosabban mutatja a bajokat és hibákat, mint a portré.

Az MSZMP karikatúrája: a KISZ.

II. 12.

Hosszú beszélgetés Fekete Gyulával, melyet magnóra rögzítettünk – ő is, én is. Ő törölni fogja, ami publikációra nem alkalmas; én megtartom, mint ennek a notesznek egy pótlását.

Mi lenne, ha én elküldeném az *Antikritón*-t Latinovits Zoltánnak avval, hogy – ha kedve van hozzá – biztosítsa számára, mondjuk, öt évre, az előadás kizárólagos jogát bárhol Magyarországon – úgy és avval, akivel akarja?

Nem fogja félreérteni ezt a baráti gesztust. Különösen, mert személyesen nem is ismerjük egymást, és neki biztos sok erős oka van bizalmatlanságra, és gondolom, hajlama is van erre.

Egyébként ma kaptam levelet Kardostól. Melyből látszik, hogy Jász Dezső beszélt az *Antikritón*-ról, és az is, hogy jónak látna egy „ajánlást". Az ajánlásszövegen gondolkozom. Máris van pár variáns, de a leírásukkal még várok; a Fekete Gyulával való 4 órás beszélgetés azért kifárasztott.

II. 13.

Tizenöt variánsból ez a négy maradt:

1. Civil tisztelgés Tömpe András emlékének.

2. Minden reményét elvették a hősnek. De megmaradt a meghalás joga. Tömpe András emlékének ajánlom.

3. Tömpe Andrásnak, aki már csak halálával bizonyíthatta az élet értelmének reményét.

4. Tömpe Andrásnak, aki már csak halálával bizonyíthatta élete értelmének reményét.

Ebből a négyből kell választanom. A harmadik kb. már kiesett.

II. 20.

Én, aki a Nobel-díjas Asturias lefetyelését sohase tudtam végigolvasni, most látom csak, hogy az ő és a többi latin-amerikai író kezdeteiből remekmű született. A

Száz év magány

olyan remekmű, amelyhez foghatót századunkban igen keveset írtak, és az a kevés is más. Más komplexitású, mint amit Marquez írt, mely egyesíti magában a mesélő egyszerűséget és a világ körforgásának teljes bonyolultságát, a hasonlóságokat és a hasonlóságok különbözőségét, a természetet és a természetfelettiséget. De nem is tudnám, nem is akarnám analizálni: olvasó voltam, elragadtatott.

II. 24.

Ma Sipos Tamással együtt a Jelmezkölcsönzőben voltunk. Farsang? Hát... A monte-carlói fesztiválra rendeltünk szmokingokat. Így kb. 500 forintba kerül a mulatság – varratás kb. 5000. Sajnos próbálás közben a tükörbe is kellett néznem. Nemcsak az alakom nem tetszett, de az arcom elhasználtsága és szürke színe se.

*

Ja, el is felejtettem: itt volt Egri István, a rendező. Odaadtam neki az *Antikritón*-t is. Telefonban még a Madách Színházról beszélt. Itt nálam már inkább az Irodalmi Színházról. Majd meglátjuk.

II. 25.

Monaco hercegség. Egy bizonyos – állítólag már világhírű – megállapítás analógiája szerint a legrosszabb köztársaság is jobb, mint a legjobb monarchia. Én azonban szívesebben vagyok a Grimaldi családból való III. Rainier herceg birodalmában (noha a Grimaldiak se angyalok), mint Duvalier papa, ill. csemetéje köztársaságában. Persze azt mondhatná valaki, hogy vannak, akik Haitiban is jól élnek – én viszont még nem voltam Haitiban, tehát nem dönthetek e kérdésben. Ez lehet. De én nem töltenék Port au Prince-ben 10 napot (mint Monacóban), hogy ezáltal több jogom legyen autentikus ítéletet mondani. Ezt tegyék meg azok, akik mereven ragaszkodnak a (talán Aquinóból származó) tézishez, melyet fentebb idéztem.

II. 29.

Én ellenben félek, hogy nagy marhaság Monte-Carlóba mennem, farsangi maszkabálba, egy a kölcsönzőből bérelt szmokingban, most, 76 éves koromban.

Látnivalók? Amit eddig nem láttam, azt már nehéz látni. Egy szót se tudok franciául. És ha minden „sikeres" lenne – az se siker már. Félek az idegen országtól, ismeretlen emberektől, az utazás fáradalmaitól, az elmulasztottak behozhatatlanságától.

Azt szeretném, ha nem kapnék útlevelet? Hogy verhessem az asztalt: „Micsoda disznóság!"

III. 2.

Mit keresek én 1972-ben Párizsban? Ostobaság! Egy fél évszázad előtt, 50 év előtt, 25 éves koromban kellett volna ott lennem, mint Hemingway barátja vagy ellensége, mindenesetre 4 évvel idősebb író. De ma, akármilyen vagyok, akárki, mi a fenének nézzem meg a Mona Lisát? Vagy eddig is tudtam, mi ez, ha meg nem tudtam, a találkozásból se tudom meg.

Egyébként már harmadik napja megvan az útlevelem, tegnap vettem fel a pénzt és megváltottam a Párizs-Budapest, tehát a visszatérés repülőjegyét. Ma megkapom az odafelé szóló jegyeket.

De a jegyváltásnál már egy súlyos marhaság: 2403 forint – mert első osztályú jegyet adtak. Ti. nem szóltam, hogy turistaosztályon akarok utazni. Ilyen hülyeség! Rém sok pénzembe kerül ez a móka! Kb. 25 000 forint. Sajnálom a pénzt! De ha kérdik, mért sajnálom, nem tudok felelni...

Monte-Carlo, 1972. III. 7.

Nem bántam meg, hogy eljöttem! Ezt látni kellett, hogy aztán soha többet ne kívánjam látni.

A tenger, a kikötő gyönyörű. A pálmák és agávék is. Ahol még van, a parkokban.

A város teraszszerűen emelkedik, és ha az embernek olyan szerencséje van, hogy a Hotel Balmoralból lelát a kikötőre, a jachtokra és szemben van a nagyhercegi kastély sziklás, füves, bokros hegyoldala, akkor jó.

De lakhatnak az emberek közel a tengerparthoz is, 15-20 vagy mittudomén hány emeletes épületek elveszik a kilátást. Az új épületek – gondolom – nem is hotelek, hanem apartmanok, öröklakások – az, amit a Balaton mellett is kezdenek csinálni mikroszkopikus méretekben és talán nem ilyen kíméletlenül. De ezt még meglátjuk.

A fesztivál egyelőre nem érdekes. Tegnap voltam, ma nem megyek. Az *Igéző*-t 12-én adják, a fesztivál vége felé. Ez előnyös. Handicap, hogy se felírás, se képanyag nincs. Egye fene! Nyerni se nagy dicsőség...

A drágaság rettenetes. Egy reggelibónt kaptunk, és két 20 frankost ebéd-vacsorára. Nem elég. Egy közepes kocsmában ettünk tegnap Sipos Tamással. Ugyanazt, mint a Halászbástya étteremben. Ő tatárbifszteket, én bélszínt. Sokkal rosszabb volt. Még a gyümölcs is drága, a narancs is drágább, ha átszámítjuk. Szeretnék nem-átszámítani, de sajnos ezt nem tudom végrehajtani.

Egyébként holtszezon van. Főszezonban, ha „mindenki" itt van, az egész csürhe, akkor olyan lehet ez a gyönyörű tengerpart, mint egy kék busz csúcsforgalmi időben.

Tegnap napfényes volt az idő, de a felöltő nem volt felesleges. Ma erősen felhős, de a tenger felől csillog már a víz.

Egyébként zuhogó esőben érkeztünk 6-án. A Mont Blanc felett repültünk át, a felhők eltakarták. Zürich előtt láttuk az Alpok rengeteg havas csúcsát. Ez félelmetesen szép volt. Zürichben is járkáltunk, míg a nice-i csatlakozásra vártunk. Gazdag város, de vasárnap lévén, nem érdekes. Egy város se érdekel, ha az ember csak pár órára látja. A turistáskodás dögunalmas hobbi – úgy általában.

*

Értem a mostani herceg apját. A hajóján a tenger faunáját kutatta. A sok üdülőt – nem csodálom – bőven volt alkalma megutálni. A mostani se bolond. A Grace Kelly igazán szép, és a fesztiválmegnyitásnál okosan és egyszerűen viselkedett.

III. 8.

Ma vettem egy szép angol plédet 66 frankért. Tiszta gyapjú, megéri. Ezt Icukának. O. Sz.-nek két harisnyanadrágot. Ezzel monacói bevásárlásaim véget értek. Majd még veszek – ha jó és megfelelő – egy slusszkulcskarikát és gázöngyújtókat. Mást egyelőre nem látok. Na és persze könyveket.

Tegnap este Szinetár Miklós elvitt bennünket egy jó olcsó helyre: Astoria. Kicsi, gusztusos hely.

Fekszem, és George Steiner *A tragédia halála* című könyvét olvasom. Nagyon érdekes. Túlzottan összeköti a kort és a művészetet! Mintha csak nagy korokban termett volna nagy művészet – bár ezt nem mechanikusan teszi, szerencsére. De egy nagyon jó tükrözésformulája van, az, melyet Hamlet tulajdonít a drámának: „Hatalmas tükröt tartott a természetnek." Ez igen! És nem fordítva, Lukács szerint, hogy a Valóságot tükrözi!

Tegnapelőtt, 6-án vért találtam a vizeletemben. Vagy mert nem tartottam be a szünetet az orvosság (Isolanid) bevételében, vagy mert túl sokat jártam fel-le a lépcsőkön.

A vizelés végén jöttek véres cseppek. De már 7-én elmúlt. Figyelem a dolgot, és vigyázok. Pl. most fektemben írom feljegyzéseimet.

III. 12.

Beütött a turáni átok!

Ma, 12-én vetítették az *Igéző*-t.

Háromszor elszakadt, hol a hang, hol a film. A vége a közepéhez volt ragasztva. Aztán újra adták a végét. És holnap a zsűri kérésére a második felét a műsor legvégén levetítik. Egyébként így is 1000 méter handicappel fut, mert a tartalmát olvassák be. Míg a többi film *mind* két nyelvre volt szinkronizálva. Még a német is. Szinetár és Sipos nagyon kétségbe van esve – én fatalizmusomból nyertem erőt.

A legjobb játékfilm eddig az izraeli. Címe: *A rendőr.* De egy jó, használhatatlan, az arabokkal békésen élő rendőr; egy humoros humanista film. Én nem láttam, de itt ezt tartják a legjobbnak, ma, a fesztivál utolsó előtti napján. Nyerni azonban állítólag nem fog, erről majd a zsűri gondoskodik.

Hát nekem elég tapasztalat ez az egy fesztivál.

Két monte-carlói magyar: Katona Tibor, aki itt fő-zeneigazgató. Művelt, kedves, ősz hajú, kellemes megjelenésű bácsi, Ortutay és egyéb szegedi diákok barátja és korosztálybeli társa. Élénk kapcsolatot tart a világgal, Magyarországgal foglalkozásánál fogva. De nagyon sok új magyar könyvet is olvas.

A másik Kévési Piroska festő. Nagyon kedves, vonzó teremtés. Eleinte az ember szörnyű műveletlennek tartja. Keveset olvas. De azonkívül, úgy látszik, tudatkieséses. Nagyon kellemesen elbeszélgettünk a Brasil nevű kis csehóban. Ő is elfelejti a neveket, én is – jó beszédpartnerek voltunk.

Az, hogy ki felejtett el többet, az kérdéses. Mert hát nekem, gondolom, több elfelejthető ügyem lenne. Furcsa istenteremtése. Nehéz megérteni, de nagyon rendes és jó. A szülei járnak hozzá, már kb. 20 éve él idekint, ő valahogy nem ment még haza. A tökéletes apolitikusság – idegdolgok lehetnek a háttérben.

Mindkét monte-carlóinak küldök könyvet.

III. 14.

Azért jöttünk a fesztiválra, hogy nyerjünk, díjat.

Nem nyertünk. Ne áltassuk magunkat, csalódtunk és dühösek vagyunk. A zsűri? No és? A zsűri igazságtalanságával tisztában voltunk. Tamás és Miklós ezt tudva, meg is próbált „bulizni". Nem sikerült. Mehetünk a francba!

Állítólag pénteken a L'Humanité ír valami jót. Ha igaz lenne is, veszett fejsze (törött) nyele.

Amit nyertem: 1. A bónok. Reggeli és két 20 frankos bón naponta. Kitűnően ettünk. A Rest. Astoria kis vendéglő, de kitűnő. Meg se tudtam enni-inni, amit adtak. 2. A szállodai szoba a Balmoralban. Alattam a négyzet formájú kikötő. Jachtok, vitorlások, csónakok. Balra a nyílt tenger, jobbra a város, felhőkarcolók és hegyek, szemben a kastély és az óváros. 3. Voltam a nagyon szép oceanográfiai múzeumban és akváriumban. 4. Voltam a Casinóban. Öt perc alatt elvesztettem 60 fr-ot, egy napidíjat a háromból. Azért öt perc, mert Tamás tett helyettem – én egyből akartam 1 perc alatt nyerni vagy veszíteni.

Sokat jártam az utcán és a teraszokon. Csúnya vénemberek sétáltatnak szép kutyákat. Voltam a város felső részén, ahol nem gazdag emberek élnek és kis „olcsó" hotelek vannak.

Most holtszezon van. Érthető. Ritka a napfény, sokat csepereg az eső. És mégis valami bársonyos íze van a levegőnek.

Voltam a gyönyörű fürdőbazen körül elhelyezett klubban, de a potya viszkiből nem sokat ittam, a monte-carlói Televízió fogadására (ennyi eszem volt) nem mentem el. A mai Gála-estre elmegyek. Hiszen ezért hoztam a kölcsönzőből kivett szmokingot (ajaj). No meg a bónok is elfogytak.

Elégedetlen vagyok – pedig elégedett is lehetnék. Holnap reggel repülünk.

III. 16.

A Notre Dame. A főhajó hossza, az átlátások az ívek alatt a felső színes ablakokra, tagadhatatlanul szép. De a „nagy benyomás" elmaradt.

Már hazafelé mentünk a kis Katalinnal (elsőéves nagydarab filosz), mikor a Café Clunyből kiszaladt Mészáros Márta és Jancsó Miklós. Bevittek a kávéházba, ahol egy fiatal rendező is volt: Philippe Haudiguet, aki ismerte a franciául megjelent könyvet. Egész érdektelen és a francia fordítás miatt is fárasztó és hosszú beszélgetés.

Már alig vártam, hogy hazajöhessek, lefekhessek. Vacsorára se mentem le. (Először ettem a magammal hozott szalámiból.)

III. 17.

Ma látogatóban voltam Semprunnél. Nagyon jó helyen lakik, a Boulvard St. Germainen. A lakás nem tudom milyen nagy. Fehér falak és bútor, zöld bevonatú ülőhelyek. Egy sima fehér váza, sokféle színű tulipánnal (remélhetőleg nem művirág). De lift nincs; falépcső.

Semprun nagyon szép. Amit nem gondoltam volna, majdnem teljesen ősz.

Baráti volt a beszélgetés. „A főbb kérdésekben nézeteink teljesen azonosak", írná a diplomácia. Pedig ez nem is olyan egyszerű, mert a kínaiak „kérdésé"-ben azonos a nézetünk.

Egyébként itt óriási a Kína-divat. Könyvek, régiségkereskedések és kínai éttermek – minden tele van Kínával. Még egy orvosiműszer-üzletben is: a kínai tűszúrásos gyógymód jelzi egy szobron (amit én már Kínában is láttam).

És a maoista diákok! Legalábbis a rendőrség komolyan veszi őket. A Luxembourg-kert ma is zárva volt.

Ui.: a L'Humanitében jó recenzió az *Igéző*-ről.

III. 18.

Jól meghíztam: már tegnap észrevettem, hogy ödémás az arcom...

Ha létrejön az interjú és erről kérdeznek:

Sartre: túl okos, mikor ír, és nem elég okos, mikor politizál. A filozófiáját nem ismerem.

Aragon: feltételezem, hogy nagy költő, de talán éppen ezért fordításban, úgy látszik, sokat veszít.

Robbe-Grillet: ha nem érteném, amit ír, akkor érdekesebbnek találnám. Rafinált, de szegényes.

Perez: értem és érdekes.

Malraux-t találom a legnagyobb élő írónak.

Persze ismereteim nagyon korlátozottak, csak fordításokon alapulnak. És hát az ember amerikaiakat is olvas és dél-amerikaiakat, pl. García Márquezt.

Már nem a művész epatírozza a burzsoát, a műkereskedés epatírozza a művészt, ti. a képzőművészetben, de – bár kevésbé – az irodalomban és filmben is. A sznobok *követelik*, hogy érthetetlennek hódolhassanak.

...A vizeletemben újra vér. Nemcsak véres, hanem kis vércsepp is. Először Monte-Carlóban észleltem, a sok lépcsőjárás után.

III. 20.

Ma, 20-án megrendeltem a Malév-helyemet,

2 hét is elég, 2 év is kevés...

*

Tegnap, 19-én jól megnéztem a Saint-Chapelle-t. Ez az első nagy dolog, amit láttam. Királyi ez a kápolna. Megint rájöttem, hogy az épületek a fotón elképzelhetetlenek. A térben, a belsőben kell lenni az embernek stb. stb.

Délután Vészi Ágnessel egy jó városnézés. Nemcsak Eiffel-torony, hanem a Vendôme tér és a Place des Vosges, és a most bontás közben levő Vásárcsarnok (Párizs gyomra) is.

Ma a Magyar Intézetben voltam, ahol múzeumi belépőjegyeket kaptam. Elintéztem a repülőhely-ügyet, Icának 2 sürgöny elküldését, és kocsit kértem a kiutazáshoz.

Innen gyalog hazáig. A Louvre-ba akartam menni, de megállított a Van Gogh-kiállítás. Ő az én festőm, akit a dolgok iránti érzékenység emberi izzásba hozott. A kiállítás gyönyörű. Jó, hogy én a Moszkvában látott *Kávéház*-ra és *Börtönudvar*-ra is emlékszem. Jó!

A Tuileriák kertje, a Louvre épülete, a párizsi nagy szimmetriák és rálátások. Egyfajta, de grandiózus városkép – magamutogatás... de van mit mutatni.

III. 23.

Az egész nap eseménye: láttam a *Húsbanda* c. filmet. Rendező John Cassavates. Na ja. Pesten kihagytam volna. Az érdekes, hogy Jancsó, Mészáros Márta és Houdiget is – aki teljesen az ő befolyásuk alatt áll – mint valami kitűnő filmet ajánlották, sőt elsősorban ezt. Miért? Sokkal egysíkúbb, mint Jancsó. A sznobizmusuk okát nem értem.

Tehát rosszabb filmet nézek, rosszabbul eszem, rosszabbul étkezem és sokkal rosszabbul érzem magam fizikailag, mint odahaza. És – ostoba módon – sajnálom a 3×-os, 5×-ös pénzt, amit itt egy rántottáért vagy egy pohár sörért kiadok. Szeretnék a nálam levő pénzemből spórolni, hazavinni, pedig talán sohase lesz rá szükségem – és Icának sem.

Ha fiatal vagyok, talán beszerzek egy virulens szifiliszt egy néger kurvától. Vagy egy kínaitól. Vagy egy franciától a franc betegséget? Fenemód bölcs vagyok? Értem a világ minden részét, csak az egészet nem. Minden ember életének értelmét, csak az egésznek az értelmét nem. Ha a halál értelmét nem értem, az élet értelmét se érthetem.

Hogy érthetek valamit is: 76 évesen, feldagadt – szív vagy vese, mindegy – arccal itt ülök Párizsban, és félek a haláltól.

A világ összes kerekei veszettül forognak. Párizsban milliónyi autó száguld, és alig van közlekedési baleset. Minden szabályozott és szép. Csak az egész? És mennyire érdekel! Mert élek. Ez a magyarázat. Hiszen ezért félek – ami már értelmetlenné tesz mindent!

III. 25.

Tegnap végre voltam a Louvre-ban. Eleinte ez csak olyan feladat volt, mint a tanulóé, hogy ne ítéljék osztályismétlésre – az én esetemben újabb Párizsba utazásra. De aztán belejöttem. Az egyiptomiakat néztem; a monumentalitás persze: jelen. De az írnok szobra képen szebb. Így csak naturalizmusa korai és érdekes… A görögök, az igen. A milói Vénusz az nemcsak híre miatt szép. És a többi görög is nagyszerű. A sok Napóleon-korabeli festő közül feltűnően jó David Mme Récamier portréja. És a Courbet-k. Láttam a koronázási ékszereket. Nagyszerűek a Rembrandtok.

Hamarosan elutazom, ezért jól, nem spórolósan ebédeltem a szigeten és vacsoráztam Renénél, a Fosse St. Bernard-on. Ezt barátaim számára írom fel. Tel. 033-69-27. Kitűnően lehet itt enni kb. 35-40 fr-ért. Hátha még jó társaságban is volna az ember.

III. 26.

Tegnap délelőtt a Luxembourg-kertben üldögéltem, egy közeli jó kínai étteremben ettem, aztán estig feküdtem, este omlettet ettem egy közeli kávéházban. Így a vérvizelés (tegnap erős) ma kevesebb. De nem megyek el ebédelni Haudiguet-hez, mert megtudtam: a hatodik emeleten lakik és nincs lift. Ezt az elutazás előtti napon nem reszkírozom. Tardos Tibor is ott lesz. Üzenni fogok Tardosnak, ha kedve van, jöjjön fel hozzám.

III. 27.

Így is lett. Én a Luxembourg parkban sétáltam egy kicsit, ahol – igaz, esőre hajló idő volt – kétszer annyi volt a zsaru, mint a közönség. Hát ezt is láttam.

Egy óra – ötven perc – múlva jön a kocsi, és kivisz a repülőtérre. Végre!

III. 29.

Itthon vagyok. Elég volt süketen koncertet hallgatni, vakon képet nézni. Jöjjenek az itthoni gondjaim.

*

Miért van Magyarországon a legtöbb öngyilkosság? Ezt kérdezték tőlem, és nem tudtam felelni.

Most, hogy egy kis időm van nem magamra is gondolni, talán tudnék felelni: mert itt nagyon következetesen racionalisták lettek az emberek. Ok? Számos! 56 ezek közül csak az egyik. A gyökerek már régen és mélyen benne voltak az emberekben: a protestáns falvak *egyké*-zése is ennek a rideg magyar kálvinizmusnak a parasztságig lenyúló gyökere – racionalizmus. Magyarország a racionalizmus hazája. Sajnos, így igaz.

III. 30.

Megérkeztek az *Isten ostora* szerzői példányai.

III. 31.

Megvizsgált Noszkay prof. Egy hét múlva, 7-én be kell feküdnöm operációra. Hát... a tegnapi elmélkedéseim értelmében tehát nem nézem racionálisan az életet, az élet értelmét. Mert a tükrözés fájt, a szimptómák nem fájtak.

Az irodalmi *tükrözés elméletét* csak nagy fenntartásokkal fogadom el – a *tükrözés gyakorlatát* az urológiában viszont elfogadom.

Egyébként amit a tükrözéssel csinálnak a péniszemmel... Ennél sokkal kellemesebb dolgokat csináltak vele – de sohase férfiak.

*

Halász Miklós és fia könyve. Jobban beszél, mint ír.

IV. 1.

Film! *Jancsó: Még kér a nép.* Gyönyörű. Szavakra lefordíthatatlan mese, szimbólum és misztérium.

IV. 3.

Tegnap (IV. 2.) húsvét vasárnap a Vértesben. Az én célom Majk, a kis szerzetesházak volt. Érdekesek, szépek, többet kellene róluk tudni.

Aztán körüljártuk az épületeket. Rengeteg ibolya, nagyon illatos. Egy fekete kiskutya: előbb ugat, aztán odajön és hízeleg, kísér, megszagolja kezemben az ibolyát, aztán a sok ibolyát a fűben, és ott el is marad.

*

Tegnapelőtt a városban már láttunk egy tragacsot ugyanolyan hosszú hajú fiúkkal, sárga subaszerű mellényben, akár Párizsban. Csak itt (a Kígyó utcában) még feltűnést keltettek és boldogan vigyorogtak.

Mi ez? A férfiak visszahódították az állatvilágban még meglevő előnyüket: ők cifrább tollazatúak és dúsabb sörényűek. Az utolsó 100 év szürkesége után nem jogtalan igény.

*

Aki homályosan ír: szerencsés. Kommentálni fogják. A többieknek csak olvasók jutnak, ami úgy látszik megvetendő.

(Camus)

IV. 4.

Jancsó-film. Fenntartva minden dicséretemet, sőt ámulatomat, ahogy tovább gondolkozom rajta, kezdem érezni a műdal-népdal enyhén Fráter Lóránt-i beütéseit is. De olyan művészi szinten, hogy így is gyönyörű.

*

Camus 1935-1951-ben írt Naplóit olvasom (németül). *Sok* az én Noteszeimmel való *formai* és *nem kevés a tematikus rokonság.*

IV. 5.

Ha 1966 elején megjelenik a *Szembesítés*, akkor azt egy újabb regény követi. Így nem regény íródott, hanem felismerések és tapasztalatok gyűjteménye – több, mint egy kisregény. Most, hogy a *Szembesítés* – ha csak zárt kiadásban is – megjelent, számomra egy új, befejező periódus kezdődött, melyben már nem kiírni, hanem kimondani kellene, amit tudok és látok.

IV. 12.

Az ítélet: onkologikus besugárzás...

IV. 13.

Hitler üzenete a Sztálingrádnál harcoló elit csapatoknak: *„Ihr Hunde wollt ihre ewig leben?"*

Ez a kulcsmondata a totalitárius uralomnak. Így viszonylik a saját „felsőbbrendű" embereihez. Ez jellemzőbb, mint az a kegyetlenség, amellyel vélt vagy valódi ellenségeivel bánt.

IV. 14.

Levél Sík Csabának: Nem a *Tükrök*-et készítem el őszre nyomdakészen, hanem a *Keresem Kína közepét* és a *Ködtelen Albion*-t és ezekhez írok egy posszibilis utószót.

Angliánál ebben az angol predesztinációs gondolkodást mutatnám meg: ugyanígy természetesnek és kikerülhetetlennek találta, hogy világbirodalom, mint ma azt, hogy be kell lépnie az Európai Gazdasági Közösségbe. Ez az angol világszemlélet tette Angliát Marx számára a történelmi szükségszerűség modelljévé. Kína különlegessége és a Kína-Japán szuperhatalom perspektívája.

Ezeket nem lesz nehéz megírni, és a Tolsztoj-tanulmányt nem kell elsietni.

IV. 19.

Az öregember szemei, már csak a szemei, még minden nőt végigtapogatnak. Az utcán előtte megy egy nő, akinek „rettenetes alakja" van. A hátulja egy természetes izomból és zsírból épült turnűr. Ekkor érti meg, hogy valamikor az ilyen testű nők voltak a vonzók – mi másért hordtak a nők egy időben szőrpárnát a szoknyájuk alatt.

Most se menne végig az utcán egy ilyen alakú, méghozzá fiatal és csinos nővel. De arra is rájön, hogy már évek óta a vastag nőket tartja szépnek, mégpedig azokat, akik most úgy 50 körül vannak, akik korban, formában és, úgy hiszi, arckifejezésben is az anyjára hasonlítanak, amilyennek utoljára látta az anyját, mikor ő 30 éves volt. „Freudnak lenne igaza?", kérdi kétkedve. Tény, hogy ő, aki azelőtt a magas, sovány lányokat tartotta csak szépnek, most is ezeket tartja szépnek, de szexuális hajlamai a nagy mellű, erős tomporú, ajkuk alatt kis tokát is megtűrő, kemény húsú, zömök nők felé vonzzák.

V. 12.

Levélfogalmazvány D. I.-nek.

Drága Ilonánk! Sikerült könyvtárból megkapni a T.L.S. ápr. 28-i számát. Kérlek, olvasd el. Elsősorban azon csámcsog, hogy a könyv zárt kiadásban jelent meg. Így aztán nagy „méltatást" is kapok. Közli, hogy 76 éves vagyok, ami azonban nem zavarja annak közlésében, hogy én 1919-ben egy „*eminence grise* behind Béla Kun's regime in 1919" voltam. Egy szürke eminenciás nem egészen 23 éves koromban...

Ez a több évtizedes hivatalnoki múltat feltételező jelző egyébként egyszer már megjelent a Timesban – következésképp ugyanaz a magyar emigráns írhatta, akinek nyilván én vagyok a reszortja. Az, hogy nem tartja könyvemet „outstanding"-nek, Szolzsenyicinnel összehasonlítva, ez minden kritikus szuverén joga. Egy magyar emigránsnak nyilván kötelessége is. De az már súlyos ostobaság és emigráns rágalom, ha azt írja: jobban szeretem az orosz népet, mint magyar honfitársaimat. Azt várta, hogy szidjam en bloc, az oroszokat? Ezt – ellenkező előjellel – még Szolzsenyicin se tette (vagy legfeljebb a legutóbbi könyvében egy kicsit), pedig Sz. *ma* erősen pánszlávnak mutatkozik.

A kritikus másik és legnagyobb hibája azonban, hogy nem vette észre azt a különösséget, hogy mindkét főalak, mindkét kommunista: *pozitív* hős. De mit mondhatna? Néki Banicza ellensége, és Lassú se lehet *néki* igazában pozitív és újfajta. Már csak azért se, mert ezt a két embert nagyon erős szálak kötik egymáshoz, és a regény e két alakjával együtt az, ami.

De ezt meglátni a kritikusnak legkevesebb. Elfogulatlannak kellett volna lennie, feltéve, hogy valóban elég érzékeny és művelt. Őszintén szólva: elég nagy bajnak tartom, hogy ilyen tekintélyes lap, mint a T.L.S. ilyen, enyhén szólva nem túl értelmes kritikát hozott, amikor az angol olvasónak nincs módjában a könyvet elolvasni. Sajnos, hogy Peter Owen is csak ezt a kritikát fogja olvasni.

Egyébként jól vagyok. Ma délelőtt elővizsgálatokat tartottak az Onkológián: vérkép, röntgen, és hétfőn lesz eredmény. Akkor határoznak.

Fájna a szívem Monoszlóért, de a fagyosszentek hozta hidegben jobb itt a városban – warten und Tee trinken.

Írj! Szeretettel ölel

*

Dosztojevszkij *Ördögök*-jét olvasom. D. elfogult, kicsinyes. Emberileg mélyen alatta áll Tolsztojnak. De mint író: óriás.

V. 17.

A besugárzás rákveszélyt jelent; kutyát a szőrivel?

Egyébként írom, Ica gépeli és én újra javítom az *Útikönyvek* előszavát. Megy.

Ezelőtt pár nappal még zavarodottabb voltam. Este altatót akartam bevenni, a szájamba is vettem a pirulát, de aztán pohár víz helyett az öngyújtóért nyúltam, és felkattintottam a szájam előtt.

Az álmaimban Sztyepan Trofimoviccsal, „az öreg liberálissal" kevertem össze magamat – álmaimnak azt a variánsát, hogy nem tudok útra indulni, elveszik a holmim stb. stb.

V. 19.

Reggel telefonált Ilona. Azt tanácsolta, írjak a T.L.S.nek, és tiltakozzam az inszinuáció ellen, hogy én nem szeretem honfitársaimat, ill. az oroszokat jobban szeretem.

Meg is írtam a levelet, el is küldtem. Ő lefordítja, esetleg korrigálja, aztán visszaküldi, és én adom postára.

V. 26.

Ma telefonált Aczél. Szidta Peter Owent, mint a bokrot. Hogy folyton beléjük köt. Mondtam, hogy a T.L.S. cikkét már olvastam, arra felelek is. Megkapta a levelem (Ilonához írt) másolatát. De csak azt hajtogatta, hogy Owen egy szemét. És hogy a múltkor Illyés Gyulát is szidta. Mondtam, hogy Lord Snow-nak írt levelemben *ez ellen* felszólaltam.

Most azt kérdezte: Mikor utazom Monoszlóra? Megmondtam, és azt is, hogy kb. 4 hét múlva jövök vissza. Azt ajánlotta, hogy akkor konzultáljuk meg az ügyet. Mire én: úgyis szürke eminenciásnak neveznek, konzultáljunk. Aczél: „Eminenciás vagy, de nem szürke."

Hát jó!

Ezután telefonáltam dr. Boythának, információkat kértem, fotókópiákat. B. kijelentette, hogy a *Szembesítés*-ügy túlmegy az ő hatáskörükön. Én azt tanácsoltam neki, hogy ne tegyenek meggondolatlan lépéseket – mint Timár levele volt jó pár év előtt (hazudott Owennek, aki Timár levelét azonnal elküldte fotókópiában).

Közben a mai postával megjött Ilonától levelem fordítása. Aláírtam, és ajánlott-avion postán feladtam.

Jó a levél. Ilona a rövidet is rövidítette: maradt a lényeg – a személyes tiltakozás az ellen, hogy én *jobban* szeretem az oroszokat, mint honfitársaimat. Ezt az egészet a 22 éves „szürke eminenciás" humora vezeti be.

Nem tudom, nem is az én dolgom tudni, mekkora író vagyok. De az bizonyos, hogy a magyar irodalom és történet számára engem – ha nem lennék – ki kellene találni.

V. 29.

Újra lemegyünk Monoszlóra, de hétfőn már megint itt kell lennem – most kobaldbesugárzásra. Milyen lesz az új orvos, nem tudom. Dr. Bihari ostoba és állat...

Monoszlón fel akarom vázolni egy szociográfia koordinátáit. A szociográfiát Icának kell felvenni, feljegyezni, megírni.

Koordináták.

A véletlenből kell az erényt kicsiholni. Abból, hogy nem is tudtuk, a világon van-e Monoszló, amikor Duczynska Ilona javaslatára (akinek a Szepezden élő özvegy református papné ajánlotta) megvettük Monoszlón özv. Csabai Károlyné házát. Mert az már nem véletlen, hogy özv. Csabainé eladta a házát. A pénz a Zánkán épülő új házhoz kellett, a „villá"-hoz, amit a lánya és a veje – mint a legjobb tőkebefektetést – épít a Balaton-parti fürdőhelyen.

Monoszló ugyanis 8 km-re fekszik a Balatontól, nem épül, inkább néptelenedik, sok a romos ház. Noha a tsz jó. Az 1971 végén nyugdíjba vonult Szekeres István – volt középparaszt és

lelkes, ügyes elnök – jól megalapozta a tsz-t. A természetes bortermelés mellett a fő jövedelmet a birkák nevelése hozta – ezeket exportra nevelték, húsnak. A gabona és takarmány, de a tejtermelés is csak kisegítő üzemág.

A lakosság számát az Új Magyar Lexikon 280-ban adja meg. Egytemplomos, színtiszta magyar református község. A templom műemlék jellegű. Gótikus részében van eltemetve Monoszlói Ladomér esztergomi érsek, IV. Béla király idején erőskezű egyházi főúr.

A falunak még most is sok erdeje van, télen fakitermelésén dolgoznak a zetorosok, traktorosok, teherautósok. Valamikor biztosan teljesen körülfogták az erdők – a helyi hagyomány szerint a tatárok rá se találtak. A törökök pedig a szájhagyomány szerint szintén békében hagyták őket. Éppen úrvacsora idején jöttek: „Ezek csak kenyereznek", állapították meg az úrvacsora-osztásból a törökök, és úgy, ahogy jöttek, el is mentek...

VI. 3.

Monoszló szórványtelepülés. Völgykatlanban fekszik, apró források és az abból folydogáló csermelyek, bővizű kutak és maga a falu tektonikája és szociális rétegződése alkotta szórványtelepülés.

*

A falu arculatának leírása csak többévi és minden évben több hónapos itt-tartózkodás után jutott eszünkbe, amikor megismertük és megszerettük – nemcsak a falut, hanem az embereket is.

Az, hogy nem gyerekkorunk óta élünk itt, az nemcsak hátrány, előny is. Függetlenek vagyunk, és nincs ellenséges vagy túl baráti kapcsolatunk. És mindebből az látszik, hogy megszokott bennünket és megbarátkozott velünk az egész falu. Nem vettük észre, hogy valaki ellenségünk lenne, és ez már a mai világban nagyon sok.

VI. 9.

...Végre is megírtam Owennek egy levelet, melyben személyes kérelmem, ne szorongassa a Jogvédőt legalább egy évig. És: a Jogvédő a *Szembesítés*-ügyben nem is kompetens – amit meg fognak írni.

Ráadásul írtam Ilonának is: ha Owen tőle kér tanácsot, ő is hasson ebben az értelemben. Azt is megírtam Ilonának, hogy egy évet kértem csak, hiszen 1 éven belül más, akárki és akármilyen nyelven kiadhatja a könyvet, melyen nincs copyright. Mindkét levelet (kópiáját) elküldtem Kardosnak, hozzátéve, hogy volna még egy biztosabb mód is, ha a Magvető normál kiadásban, az Életműsorozatban kihozna egy copyrightos kiadást. De persze ez az ésszerű tanács (melyet Kardos megért – gondolom) csak mint „rossz vicc" bíráltatik el.

VI. 16.

Ilona emlékezéseinek első két fejezetét elküldtem Sík Csabának – a Magvetőnek. A második két fejezetet elolvastam: gyönyörű. Kitűnően írta meg ezt is. Arra kért, hogy zöld ceruzával írjam bele, amit javítandónak tartok. Nem lesz sok.

Este. Telefonált Ilona Bécsből. Mondtam, hogy milyen jó, amit írt. Ő kételkedik. Kár!

Ilona mondta, hogy a T.L.S.-ben (VI. 9.) megjelent a válaszlevelem. A cikk szerzője ostobán védekezik. A fontos, hogy védekeznie kell.

Ilona kérdezte, hogy adnék-e egy hosszabb interjút a Timesnak. Őszintén szólva, egy kicsit drukkolok – ott most olyan bonyolult a helyzet, Aczélt úgy szorongatják, hogy meg kell gondolni...

VI. 28.

Itt vagyok Monoszlón, és „mintha" nem lennék beteg. Voltam az erdőben gombázni Gaál Erzsikével és Ernővel és Icával. Segítek – de csak a kerti ollóval – Icának a gazdzsungel és bodzaágak irtásában. Voltunk Tapolcán, vettünk hűtőszekrényt, és átnéztem és elküldöm a *Ködtelen Albion*-t Sík Csabának a Magvetőbe. Egy oszlopot tesznek a korhadt alá, hogy tartson a tető – szóval emberi módon, emberi tevékenységek közepette élek. És mulatságos csalódások érnek. A „könyv" azt írja, hogy egy ribizlibokor 5 kiló gyümölcsöt ád, nálunk az idén 50 (azaz 49, mert egy nem eredt meg) bokor 1 kilogrammot termett. A félhektós hordó üres. Csak a terv dőlt dugába – a hordó megvan.

Annyi eszem van, hogy nem erőltetem az írásmunkát, sőt ezeknek a feljegyzéseknek az írását sem. Így aztán egész jól megvagyok.

VII. 4.

Itt volt pár napig Hilde Witzthum, akit még Bécsből a grinzingi barakkból ismerek. Aki aztán 1930-ban Moszkvában a Lenin-iskolán tanult.

Derék, kedves lány volt, és ami nagy ritkaság volt, egy felső-ausztriai parasztlány. Ma is derék, rendes – és művelt, olvasott.

Ő is végigcsinálta a lágert, a száműzetést, az egyik gyereke meghalt, a férje is. De azért kommunista marad 1968-ig, Csehszlovákia lerohanásáig. Ezt már nem bírta elviselni – kilépett a pártból.

Persze most nagyon egyedül van. De van egy fia, építész Berlinben. És különben is elég makacs paraszt. Él.

VII. 5.

P. Owen elküldte a Szerzői Jogvédő levelét, melyből kiderül, hogy azok azt állítják: én nem kívánom a *Szembesítés* kiadását.

Tény: én azt írtam nekik, hogy nagyon örülnék a kiadásnak.

Nos, megvárom, hogy Kardos György mit szól a dologhoz. Aztán döntöm el, mit írok én Owennek. Az Sz. J.-től megvonni a képviseletem jogát? Lehet? Talán nem lehet, de meg kell kísérelni, és ki kell kényszeríteni a feleletüket!

VII. 24.

Az ipari munkásság az uralkodó osztály?

Kivel akarják ezt elhitetni? A munkások a legjobban tudják, hogy ez ma már hazugság. Szeretnék taníttatni a gyerekeiket, de ez egyre nehezebb lesz. A segítség, amit a kétkezi munkások gyerekeinek adnak, egy csöpp a tengerben. Az első évek lehetősége, hogy egy munkás kiemelkedik és igazgató lesz – nulla. De hát ez csak az első években volt lehetséges. Aztán már nem kiemelkedett, hanem – kiemelték. Munkásszármazásúból is lesz intellektuel – erre mindig minden korban volt példa Aesopus óta. De ezek csak kivételek.

Kinek építik a lakásokat? Egy munkás nem tudja megfizetni. Lakást, autót 75 százalékban (az én becslésem szerint) csak spekulánsok, sikkasztók tudnak szerezni.

A munkás apatikus, ezt meg is követelik tőle. Sztrájkjog? Szólásszabadság? Már el is felejtette, hogy ez lehetséges.

Jobban fizetett munkát keres. Az ilyen vándormadarat alaposan megbüntetik. A nyomdászok, valaha a legszervezettebb munkások megpróbálnak 5-600 forinttal többet keresni apró, szövetkezeti nyomdákban. Nem szabad. A napokban az állami építőipar tiltakozott, hogy az építőmunkásokat szövetkezetek jobban fizetik, mint a kollektív szerződés előírja. Sürgős intézkedéseket helyeztek kilátásba. Szinte ugyanazokban a napokban, mikor meghirdették, hogy a termelőszövetkezetek elnökeinek, főkönyvelőinek felemelik a fizetését. Úgy látszik, valakik szántszándékkal mélyítik a szakadékot.

Gáll István mondta: „A legtöbb baj velünk, kommunistákkal van.” Ezt már Sztálin is tudta, tett is róla. De most már nem nagy a veszély. Párttag már sok van. De kommunista. Kihalt ősállatok.

Így aztán a kutya se törődik vele, hogy Egyiptomból mért kellett egyszerre kimenni az oroszoknak? És kimentek-e? És ebből mi lesz? A fene tudja, a fene bánja...

VII. 27.

...Akit nagyon tiszteltem, ahhoz közeledni se mertem. Adyt egy Nyugat-matinén láttam. Embernek is gyönyörű volt az én szememben. Pedig azt mondták akkor már, hogy nagyon rossz bőrben van. Én gyönyörűnek találtam. A más „nagy emberek”-hez meg azért nem közeledtem, mert nem éreztem bennük a nagy embert. Pl. Lukácsban. Ha ez az én hibám, ám legyen. De ma se tartom se nagy filozófusnak, nagy embernek még kevésbé.

Alapjában kevés embert ismertem meg. Nem csoda, hogy nagy embert szinte alig... Majd gondolkodom, hogy mégis kit? Talán Jancsó? Kérdőjelekkel ellátva – talán...

Illyés Gyula – igen! És őt szeretem is. Aragon? Egyszer találkoztam vele 1930 vagy 31-ben Moszkvában. Ő akkor kezdő kommunista volt, és nem tetszett. Franciául nem tudok, és így nem a magam véleménye, hogy zseniális költő. De elhiszem. Prózaírónak viszont közepes. Semprun? Kevéssé ismerem... De ő lehetne!

Mikor gimnazista voltam és hét évig egy padban ültem Székely Zolival és Tusák Ervin volt a másik barátom, akkor fogékonyabb voltam a barátságra, mint ma. Most is vannak ugyan emberek, akiket szeretek: Major Ottó, Szabó József, de a régi barátság, a kamaszkori más volt. Nagy barátságok, mint a Bakunyin-barátság, a Marx-Engels-barátság valahogy a mai élettempóban talán nem is lehetségesek. Ahogy a hosszú levelek írását is megszüntette a telefon – és már előbb a sürgöny.

VIII. 21.

Mindenféle külföldi újságkivágások. Egyre másképp magyarázzák: hogyan, miért jelent meg zárt kiadásban a *Szembesítés*. Az egyik „állami szamizdat”-ról ír, T.L.S., a másik azt találgatja: hogyan lehet, hogy szerző saját költségen ad ki művet – ami lehetséges és nem is tilos.

A magyarázat az volna, hogy miután 7 évig húzták-halasztották a kiadást, a regény gépelt példányokban ismertté lett. Ezenkívül 1969-ben az Írószövetségben kb. 50 ember előtt elég hevesen meg is vitatták. Erről a vitáról ugyan semmiféle publikáció se jelent meg, a regényt nemcsak sokan olvasták, de még többen tudtak róla.

Végre 1971-ben, sok ide-oda után, „kézirat gyanánt” kiadták (mellesleg megkaptam a Kossuthtól a szokásos honoráriumot).

Ezzel az illetékesek úgy látszik kifogták (vagy legalábbis ez lehetett a szándékuk) a szelet a kéziratos terjesztés nagy vonzóereje elől. Ez elég rugalmas intézkedés volt a többi ország „szamizdat” sikereinek ellensúlyozására.

De hát saját árnyékukon nem tudtak átugrani. Egy normális kiadás helyett zárt kiadásra szánták el magukat, „kézirat gyanánt” jelentették meg. Mint a népmesében: Menj el a királyhoz, de ne menj. Mire az okos lány fordítva ül az öszvéren. Vigyél is ajándékot, de ne vigyél. Ezt az okos lány úgy oldja meg, hogy két tányér közt viszi a madarat; amikor felnyitja a tányért, a madár elröpül stb. stb.

Ezenkívül – ez már a Kossuth Kiadó ostobasága – nem tettek a könyvre „Copyright” jelzést, amiáltal bárki kiadhatja, lefordíthatja. (A Washington Post cikke szerint ez meg is indul vagy indult.) Az én dolgom: csak passzívan szemlélni.

IX. 5.

Monoszló úgy-ahogy kiheverte az árvizet. (Icának van néhány fényképe, de azok keveset mutatnak). A ház javításra szorul, talán sikerül is mesterembert kapni.

A tsz-nek rossz éve lesz. A gabonában a veszteség 50%-os. Kicsírázott, elrohadt a gabona. Az Alföldről jött kombájnsegítség pedig 600 forintba került holdanként.

Még nagyobb baj, hogy a bor rossz lesz, hacsak legkevesebb egy hónapig nem lesz meleg napos idő. Az előszüreti mustok cukortartalma 10 fok. Nem is lehet eltartani, most a cukrozás kényszerűség.

De az emberek nem szomorúak. Mert már nincs magántulajdon-érzés. Azt hiszem, ez jó. Vagy átmenet valami jobbhoz?

Néhány órával azután, hogy az olympiáról is írtam, a rádió jelenti: palesztin terroristák meggyilkoltak izraelieket és túszokat tartanak fogva. Holnap gyászszertartás az olympiai stadionban.

A magyar rádió nem kommentál. Csak a folyó mérkőzéseket fejezik be: az olympiát felfüggesztették. Így, úgy látszik, a magyar-NSZK futball nem kezdődik.

Nos, ha ezek az események azt eredményezik, hogy a – hogy is mondjam – Varsói Szerződés államai elhatárolják magukat az araboktól, akkor ez jó. De ha nem? Én határolom el magam? Kitől? Jól megfontolandó. Most ½ 6, a folyó vívásmérkőzésekről jelent a Kossuth rádió.

Elhatárolta magát Magyarország is a 19 órai híradásban, a hírhedt Ónodi György. Miután – 11 órai hallgatás után a SZU is leadta a hírt, majd később elítélte a merényletet. A lengyelek és románok már előbb is merészeltek beszélni.

Éjjel rádiót hallgattunk, de pontos híreket csak reggelre tudhattunk meg. Összesen 17 halott, köztük egy rendőrtiszt, öt arab. A helikopter pilótája életveszélyesen megsebesült, három sebesült arab kórházban őrizet alatt. Az olympiai játékok – nagyon helyesen – folytatódnak. Meghallgattuk a bécsi rádión a reggel 10-kor kezdődő gyászszertartást.

Minden lap – a Neues Deutschland is – kommentálják: az esztelen gyilkos merénylet nem hoz politikai megoldást.

Az álmukban megtámadott emberek meghaltak. A merénylők elpusztultak és elpusztulnak. A legtöbb kár ebből az arab országokra háramlik. Közülük némelyek szintén igyekeznek magukat elhatárolni... Ennyi (kevés) eszük azért van...

IX. 18.

Peter Owen a Szerzői Jogvédő Hivatalnak írt szept. 13-i levelének *másolatát* küldte el, melyben közli, hogy opciójogánál fogva és copyright hiányában kalózkiadásnak kitett könyvemet, a *Szembesítés*-t ki fogja adni, és az előző könyvemhez hasonlóan fizet előleget és honoráriumot. Ez egy logikus és tisztességes bejelentés – fait accompli –, mely ellen semmi kifogásom sincs, és hiába is volna.

Owen levele arra is kitér, hogy ő tisztességes, torzítás és csonkítás nélküli kiadást csinál. Kitűnő!

IX. 24.

Kardos látogatásának előestéje.

Még nem vagyok eléggé elidegenülve. Még mindig élni akarok, bár a 77, a két kaszás évében vagyok. Hát igen... A világ szép. A tölgyek és a kávás kút a forrás alatt. És a forrás kis barlangja felett a roppant vadkörtefa. A szőlők – melyekben ha nincsenek is számomra már nóták és álmok se, és mégis...

És akkor mi ez a Nem!, amit már annyiszor kimondtam?

IX. 25.

Itt volt Kardos, Sík Csaba, Matolcsy Ildikó és a sofőr. Üldözési mániám van és képzelődök. Csak azt kívánta tudni Kardos, hogy tartom-e magamat ahhoz a levelemhez, melyet Owennek májusban írtam, amelyben azt kértem, hogy O. egy évig ne adja ki a könyvet a különös körülményekre való tekintettel. Megmondtam, hogy ehhez tartom magam.

Kardos véleménye szerint Owen már lefordította a könyvet, és *már nyomdába is adta*. Ezt én nem hiszem.

Közöltem Kardossal, hogy a copyright elhagyása az állam szempontjából célzatosnak is tekinthető súlyos mulasztás. Tehát a Kossuthéknál keressék a hibát. Kardos szerint ha perre kerül a sor, kétséges a per kimenetele, mert az opció még nem jog. De Owennek így is haszna lesz a perből, mert óriási reklám.

Ez így igaz. Tőlem nem kívántak egyebet, mint azt, hogy az egyszer megírtat ne vonjam vissza. Ez pedig nem fogja Owent zavarni. És azt tesz, amit jónak lát.

Bolond vagyok? Izgalmas napokat éltem át. De minden megy a maga útján, és engem senki se zsarol...

X. 4.

Kint szöszmötölök a kertben, ollóval, kapával. A fák körül tányérokat csinálok.

Nincs kedvem írni – ezt találom természetesnek. Aztán egyszerre csak rájövök, hogy senki se védheti meg György Mátyást egy ostoba „irodalomtudós" szemtelensége ellen – csak én. Mert teljesen elfelejtették, legalábbis hazánkban, György Mátyást, de a Vajdaságban valamit közöltek róla vagy tőle. És akkor megszületik az éles polémia. Tegnap az első, ma a második fogalmazás, és már postára is adtuk.

De már a könyvinflációról írt cikk első fogalmazása egy hete vagy még több, hogy itt fekszik az asztalon, még nem lett belőle kész írás.

Gyenge vagyok. Ami fontos volt, vagy megírtam, vagy már nem írom meg. És nem látom értelmét, hogy erőltessem, szorítsam magamat, így elmarad a *Banicza végnapjai* megírása. Az 56-os dolgok megírása meghaladja jelenlegi erőmet. Ezelőtt 8-10 évvel, közvetlenül a *Szembesítés* megírása után még talán megírhattam volna. Hát akkor mért nem írtam meg? Rosszabb helyzetben – igaz, nagyon keveset írtam. Bizony. Gyatra kifogás tehát?

Az bizonyos, hogy regényt már aligha írok, elbeszélést se sokat, ha ugyan írok még. Lehet, hogy csak átírok.

Egészségi állapotom jó. De gyenge vagyok; a legkisebb megerőltetéstől is kifulladok. Ma reggel minden mozgás nélkül is éreztem az emfizémámat. Így hát nem nehéz tudnom, hogy kímélni kell magamat. Még egy vödör vizet se hoztam be, amióta itt vagyunk, baltát kezembe se vettem. És reggelente megnézem, tiszta-e a pisi az éjjeliben. Hát tiszta, és semmi se fáj. Kicsit köhögök, kicsit fáj a nyakam, de ilyen és ennél több 40 év előtt is volt.

Tehát félek... Máskor egy-egy percre azt szeretném hinni, hogy a meghalás, az örök szabály, most, nálam elveszíti érvényét... No persze ez egy percig tart. De az aztán bizonyos, hogy a jövő évre tervrajzot készítettem a kiskertről. Kékkel jelöltem, ami marad, ahogy volt, és pirossal, amit majd ültetni kell és vetni. Pl. kiültetni a kerítés mellé és a kiskert elé a krizantémokat, átültetni a peóniákat (a pünkösdirózsákat Ica már elültette), új hely kell a gladiolusoknak, és vetni rezedát, violát kell majd – és ha lehet találni, rozmaringot is kellene ültetni.

Így élve, éldegélve lehet csak élni és túlélni. Ezt különben régen tudom, és szerencsére az *Oldás és kötés*-ben meg is írtam. Ez meg a Kert, könyv és gyermek a maga módján: gondoskodás az öregség napjaira. Előbb megírtam, mint odaértem. De csak előre látva lehet élni és írni is, és szembenézve a véggel.

X. 5.

Többet foglalkoztat a monoszlói ház, pajta, kert építése-szépítése, a jövő évre szóló tervek, mint írásaim terve. Mert a jövő évi írástervek kevésbé reálisak, mint az, hogy jövőre új tetőt csináltatunk a pajta csupa luk szalmateteje helyett. Valószínűleg hullámpalát. Mert sajnos a szép, mohával benőtt zsúp csupa luk, beázik, és már kijavíthatatlan. A cseréptetőhöz gyenge a

fal, a nádazás nemcsak drága, de bonyolult is. Sajnos az esztétika rovására a palatető az egyetlen megoldás... Valahogy meg kell óvni az állagot.

X. 7.

A fiatal írógenerációról, főképp a prózaírókról cikkezik a Valóság. Nem is rosszul.

Csak azt nem veszik észre, hogy a fiatal írók *két generáció*. Az *egyik* 1956-ban már 14-15 éves volt, és ma túl van a 30-on. Ezek egyidősek azokkal, akiknek a sírját pl. a Károlyi-kertben, a Vámház körúton lehetett egy ideig látni. És a legtöbb sír felett a fejfán a név alatt: „Élt 15 évet." Hát ezek évtársai nem valami lelkesek, és semmiképp sem akarnak „közéleti töltést" az írásaikban.

Én nem örülök annak, hogy csak a fiatal írók apolitikusak (ha ugyan azok, és nem titkolják, hogy mit is gondolnak), de a hivatalos kultúrpolitika igazán boldog lehet ennek az apolitikus magatartásnak láttán.

A *másik* írógeneráció a legfiatalabbak. Ezek között van a közélet iránt érdeklődő és kritizáló író. (Pl. Vámos Miklós.) Ezek hisznek a dolgok megváltoztathatóságában. Úgy pesszimisták, hogy jobb világot is el tudnak képzelni, mint azt, amilyenben élniök adatott.

X. 20.

Ma egy hete jöttünk vissza Monoszlóról. Azt hittem, hogy nyugodtan dolgozhatom, ha nem is valami „nagy" művön, de legalább a *Nádrekettyei feltaláló*-n. Ezt se. Már másnap megjött Ilona, és harmadnapra bejelentette magát Kardos, mert, úgymond a „nagy zűr" még egyre nő.

Először is Kardos. Úgy adta elő a dolgot, hogy Peter Owen bejelentése: kiadja a *Szembesítés*-t, az egész magyar kultúrpolitikát, sőt egész Magyarországot – minimum – romba dönti. Lehet – mondta –, hogy tíz nap múlva csak a „beszélőn", ti. a sitten tudnék vele beszélni. „Vagy te velem", feleltem. Mindez annak előkészítése volt, hogy egy már megírt cikkhez, mely szerint én egyetértek a Faber and Faber angol kiadó igazgatójának nyilatkozatával, azzal, hogy Peter Owen inkorrektül jár el stb. stb. Ezt a cikket a Booksaller (vagy hogy hívják) c. folyóiratnak szánták. *Ezt kereken elutasítottam*. Ezek után csak azt akarta, hogy az Owenhez írt jún. 9-i levelemben írtakat ismételjem meg, amihez hozzátehetem, hogy a további döntések jogát fenntartom magamnak. Ezt – és ezt meg is mondtam –, majd júniusban egy újabb nyomás fogja követni. Erre ő: „Nem akarok ígérni, de talán addigra sikerül legálisan a Magvetőnél kiadni a regényt." Ezt akkor mondta, mikor 15-én a Népszabadságban megjelent annak a határozatnak a kivonata, mely az erősebb kéz politikáját hirdeti meg – látszólag csak a kritikában.

K. nem nyilatkozott, hogy ez változás, vagy csak egy kívülről, feljebbről megkívánt nyilatkozat volt. De az bizonyos, hogy a *zsdanovizmus* deklarációja. Így aztán értésére adtam (mikor azt kérdezte, hogy tudnék-e Aczélnál jobb embert a kultúrpolitika élén), hogy az már aztán eredményében mindegy, hogy ezt a vonalat a derék Aczél vagy egy nála kevésbé derék ember hajtja-e végre.

Nem volt könnyű beszélgetés, mert Kardos nagyon rendes. De mindenre volt felelete. Pl. „Miért nem csinálja Aczél" (és ebben az is benne volt: és te), amit Marosán, aki a második ember volt Kádár után. Ti. hogy félreáll? Mire K.: „Épp most jött vissza Marosán a pártba."

Végre megígértem és meg is írtam a levelet. De nemcsak jogaim fenntartását hangsúlyoztam, hanem azt, hogy tovább nem tárgyalok.

Címzés (azt se tudta K. hogy kinek címezze, aztán a Szerzői Jogvédő Hivatalban állapodtunk meg), a szöveg a következő:

Sz. J. H. Kívánságukra és tudomásulvétel céljából az alábbiakban szó szerint megismétlem Peter Owenhez 1972. jún. 9-én intézett levelemet (ezután a P.O. pontos címe következik, és a levél szövege):

„Lieber Herr Owen,

Die Lage ist heute só kombiniert, dass ich persönlich Sie bitten würde Ihre Forderungen in Bezug meines Buches „Szembesítés" zumindest ein Jahr lang bei Artisjus nicht forcieren.

Übrigens ist Artisjus für das erwähnte Buch nicht kompetent, was Artisjus Ihnen – ich nehme es an – bald mitteilen wird." (Dátum, aláírás)

Részemről nem változott fenti levélben kifejezett azon kívánságom, hogy Owen ne adja ki 1973. június 9-énél előbb fentemlített könyvemet; aminthogy abban sem változott álláspontom, amit a levelemben Önökkel kapcsolatban kijelentettem.

Minthogy azonban se Owen, se Önök nem akceptálták kért és kívánt álláspontomat, a *Szembesítés* kiadásának ügyében további tárgyalásokba vagy levelezésekbe bocsátkozni nem fogok. Budapest, 1972. okt. 20-án...

Közben úgy értesültem, Owen megijedt, dr. Timár István zsaroló és provokáló levelétől, aki főképp arra hivatkozott, hogy én nem adtam engedélyt a kiadásra. Persze azt nem írja meg Timár, hogy a magyar joggyakorlat – emberi jogok deklarációja ide vagy oda – ezt tiltja, akadályozza és esetleg bűnügyileg is megtorolja.

Ezek után csináljon Owen, amit akar. Én *soha* ellene fellépni nem fogok, ellene való eljárásra engedélyt nem adok, de mást tenni nincs módomban. Bízni már benne se bízom. Timár pedig (aki most az állam pénzén az USA-ban és Mexikóban utazgat) (...) Ő a Rajk-per legfőbb jogi előkészítője; az igazságügyi szervekben való munkától (Tömpe András jóvoltából) eltiltották, de ahelyett, hogy kubikolna, egy fontos nemzetközi jogügyi szerv élére állították, melyről, legalábbis mikor elkezdte, fogalma se volt.

*

És mindez még komplikáltabb azáltal, hogy Kardos elhozta a *Levelek Arisztophanészhez* szignálpéldányát. Szép. A karácsonyi könyvvásárra jön ki.

És mindezekhez – Ilona!

Aki a világ legtisztább, legokosabb embere, amíg ír, beszél vagy beszélget.

De amikor adminisztrál vagy utazik: rémes!

A Televízió hívta meg Károlyi Mihály dokumentum-adás felvételére. Nagyon jó! Károlyi-nénál lakott. Kitűnő! Minthogy neki hétfőn, 23-án (vagyis tk. ma) egy fontos előadást kell tartania Bécsben Körnerről és a Schutzbundról, hogy az itteni ezerféle ügye után kipihenhesse magát, csütörtökön este elbúcsúztunk azzal, hogy pénteken reggel Károlyinétól direkt Bécsbe megy. Pénteken délfelé megjelent nálunk. Ebédelt, szöszmötölt, és csak ¼ 3-kor indult.

Tíz perccel később észrevettem, hogy itt felejtette aktatáskáját, iratait, pénzét, útlevelét. Erre, mint egy detektívfilmben, utánahajtattunk. Az úton több rendőrt megállítottunk, hogy tartsák fel – nem volt rádió adóvevőjük. Végre Tatabányán elmentünk az egyik, onnan a másik

rendőrségre (ez kb. 8 km), és ott értesítették Hegyeshalmot és Győrött a Rába Szállóban levő KEO (Külföldieket Ellenőrző Osztály) kirendeltségét, hogy irányítsák a Rába Szállóba, mi hozzuk az iratait.

½ 7-kor értünk a Rába Szállóba. Ilona (akinek közben egy kisebb karambolja is volt egy kamionnal) nyugodtan ül a hallban, és a Népszabadság (előzőekben említett) régi számát olvassa. Nyugodtan, mint egy „Lady Killer" abban az angol filmben (melynek magyar címe: Betörő az albérlőm). Csak a Rába Szállóban vette észre, hogy nincsenek iratai és pénze. De ott megnyugtatták: „A televíziósok hozzák már az iratait." Ezek a „televíziósok" mi voltunk.

Én már előző napon sem voltam egészséges. Csúnyán köhögtem, és 37,2. A kalandfilm nem tett jót, azóta is fekszem és szedem az antibiotikumot. Közben itt volt a Polányi rokon Stickerné, akinek valami ajándékot hozott (és hagyott nálunk), hogy már telefonon beszélt Ilonával, aki már kipihente magát. Én még nem. De azért nem adtam fel a *Nádrekettyei feltaláló* megírását. Papírlapra fel is írtam egyet-mást, és megvan a 8-9 éve írt vázlat is...

Egyébként a Rába Szállóban aludtunk – rosszul. És csak az én türelmetlenségemnek volt köszönhető, hogy reggel ½ 7-kor felkeltünk és ½ 8-kor elindultunk. Győr 128 km. ½ 11-re értünk haza szombaton. Major Ottó, akit péntekre hívtunk, és Olga Szergejevna nyugtalankodtak már.

X. 31.

I+Séta a T. Á. sétányon.

Megkaptam a *Levelek Arisztophanészhez* szerzői példányait.

XI. 1.

Előre elkészített lista alapján elkezdtem a könyvem szétküldését. A zömét majd a könyvkereskedésből küldöm. Most csak amit személyesen adok át, Ica, O. Sz., Major Ottó – amihez még pár darab csatlakozik. Postán most csak Illyés, Latinovits, Aczél, Tömpe Andrásné és Károlyiné.

*

Többszöri telefonálgatás után ma én vettem át a kagylót, melyet a másik oldalon valami Paulné tartott, aki állítólag a kölni rádióval valami csereműsort csinál. Interjú adását megtagadtam; azokra a kérdésekre, amik most felmerülnének, nem felelek – nélkülük pedig az egész értelmetlen. Információt nem adok, és hogy P. azt hol szerezhetné meg: nem tudom. Udvarias voltam, de nem titkoltam, hogy nálam bizony cementre harap.

A tegnapi Illyés Gyula-köszöntést leginkább abból a szemszögből néztem: hogyan hathat az én (a tv által tervezett) ilyenfajta képem. Hát rosszul! Illyés se jól olvassa a verseit, de én? Csak az ellenségeim versét kellene felolvasnom, bosszúból. Azért lettem író, mert a személyes testi megmutatkozás kínos, vagy affektálás kap – kapna – el, vagy „túl egyszerűen" beszélnék. A sok nyögés és baki kikerülhetetlen. Betanult szöveg természetellenes volna, bele is sülnék. Nem! 77 éves koromban, nyomorult testi állapotomban ilyet nem kellene csinálnom. Azonkívül azt vágnák ki, amit akarnak. Még Illyésnél is a félmondatnál vágtak bele egy új képsort.

És nálam? Lásd a tegnap feljegyzett beszélgetést.

*

Egyébként Major Ottónak küldött levél (egy Kassák-megemlékezés újságkivágása) még ma se érkezett meg. Viszont a tegnap küldött könyvet Andrássy Katinka ma telefonon megköszönte.

XI. 20.

Marx gúnyosan nevetne vagy szörnyen dühöngene, ha látná és hallaná, hogy kanonizálták. Hogyan is fogadhatná el értelmesnek, hogy őutána már semmi újat sem fedeztek fel filozófiában, gazdaságtörténetben, ha mindent, ami azóta megváltoztatta a világ erőforrásait, erőviszonyát, tudományát – vissza akarnának vezetni az ő kétségtelenül zseniális és sok viszonylatban (de nem mindenben) érvényes felismerésére.

*

Tegnap az NSZK-ban Brandt győzött. Európa legdinamikusabb közepén erősödik a szociáldemokrata irányzat. Szóval nem az történik, amit én 1918-ban elképzeltem.

*

Aczél volt itt. Először úgy, hogy nem volt valami különös cél. Jól beszélgettünk, a munkások (az uralkodó osztály) jogos elégedetlenségéről. Javítani akarnak ezen, lakásügyek stb. Azt ajánlottam, hogy erősítsék meg a népi ellenőrzést, és arról, hogy kellene egy népi Mária Terézia-rendet alapítani.

Közben arról is szóltam, hogy jó volna az összes Baniczával kapcsolatos regényeket egy kötetben kiadni, benne a *Szembesítés*-t is – és nem a végén. Ő úgy gondolja, hogy egy előszót kellene hozzá írni. Ebbe beleegyeztem!

Egyébként ő azt hitte, hogy Ilona vitte ki (legálisan) a *Szembesítés*-t. De aztán megegyeztünk abban, hogy emigránsok kezébe is kerülhetett egy-két példány.

A végén abban állapodtunk meg, hogy legközelebb mi megyünk hozzájuk.

Jó beszélgetés volt! Ő se akart tőlem semmit, én sem akartam tőle semmit. Mit is akarhatnék. Mindenem megvan, ami kell, és nincs semmi olyan, ami hiányoznék.

Még itt volt Aczél, mikor csengett a telefon; Ica vette fel a kagylót. Valami állítólagos Lexikon jelentkezett. Azt kérte – mert úgy értesült, hogy a könyv saját kiadásomban jelent meg –, küldjék 3 példányt a *Szembesítés*-ből. Ica közölte a telefonálóval, hogy nem tud magánkiadásokról, és a telefonáló minden ügyben forduljon a Kossuth Kiadóhoz.

XI. 30.

Lemondtam – egészségi állapotomra hivatkozva – a protokoll osztály meghívását, hogy vegyek részt az Opera díszelőadásán mint néző. Az előadást Brezsnyev elvtárs tiszteletére rendezik...

XII. 20.

Miféle társadalom ez, melyben mi, most és több mint negyedszázada éltünk és élünk?

Egy bizonyos: nem az ipari munkásság az „uralkodó osztály”, bár a határozatok, vezércikkszólamok úton-útfélen ezt hangoztatják. Az ipari munkásság elégedetlensége olyan hangos volt, hogy már a KB és a Politikai Bizottság se játszhatta tovább a süketet. Határozat született, hogy – de csak márc. 1-től – 8-10-12-15%-kal emelik az ipari munkásság bérét, és hogy a tej

és tejtermékek árának emelkedését nyugdíj, családi pótlék, diákok stipendiuma révén kárpótolják. A béremelés csak az évi (és már többévi) 3-4% áremelkedést fogja kompenzálni. Elégedettség? Aligha.

A parasztság a tsz-ben megél, és a háztáji kistermelés esetén kapitalizmus jellegű könnyítések által erősen emelkedett életszínvonalban. Nemcsak jóllakott, de építkezik, tartós fogyasztási cikkeket szerzett be (azelőtt, ahol jobban ment a dolga, márvány síremlékeket állított), és pl. hosszútávú befektetésektől (szőlőtelepítés) se idegenkedik.

Az ipari munkás az államkapitalizmus kemény kezében van. Ez is haladás, ha a 18-20 év előtti helyzettel hasonlítjuk össze. De beleszólása a termelésbe nincs. Ezt nem is kívánja. Sztrájkjoga sincs; már azt is elfelejtette, hogy volt ilyen joga. Tartós fogyasztási cikkeket, autó, tv, a hasán spórol össze.

A társadalom részben állam-, részben kistermelői kapitalizmus. Egészségügyi, iskolai intézmények pénzhiánnyal küzdenek ugyan, de fejlődnek.

Egyébként éppen a kulturális intézmények a periódus elején is fejlődtek. Amikor nem kapitalista jellemzői voltak a gazdaságnak, hanem prekapitalisták: 1. rabszolgamunka a lágerokban, 2. jobbágyi állapot a falun, a) beszolgáltatás a padlások lesöpréséig, b) helyhez kötöttség (melyet most a „vándormadarak" elleni agitáció+retorziók helyettesítenek).

De sajtószabadság, szólásszabadság, gyülekezési szabadság ma sincs. (Március 15-én a diákokat, akik feljöttek a Várba, összefogdosták... Nagy Petőfi-ünnepség a 125. születésnap tiszteletére, de a 12 pontról egy szó se esik. Mert hát a fentieken kívül ez a 12 pont az idegen katonaságnak az országból való távozását is követeli.)

Ki boldog ebben az országban? Aki legkevesebbet törődik az ország dolgaival. (Nyilván a paraszt.) A politikai vezetők érzik a szolgaságuk terhét.

XII. 22.

Aczél szép karácsonyi ajándékot küldött. Egy Kovács Margit-kerámiát, egy elragadóan hallgató kis parasztlányt. Ezenkívül elküldte a Sunday Times dec. 22. számában a rólam megjelent MTI-telextudósítást.

Én egy nagyon szép öreg bábsütő mintával revanzsáltam. És egy levélkével, „Íme: leteszem előtted a szerszámot, mellyel fegyvereimet kovácsoltam." Aztán jöttek az ünnepi jókívánságok.

Később jöttem rá, hogy igen lovagias voltam. A bábsütő minta egy gyönyörű kard. Tehát: egy bábkirály ellen csak mézeskalács kardot használtam. Tegyük fel. Bár ő nem szívesen érezné magát bábnak, és én se szeretnék mézeskalács huszár lenni.

Meghívók. 29-re, a protokollosztályos meghívó az Opera első sorába. Apró Antal beszél az 50 éves Szovjetunióról. Másnap ugyanoda hív a Petőfi Emlékbizottság. Oda, ha lehet (ha egészségi állapotom megengedi), elmegyek.

XII. 25.

Tegnapi normál karácsonyest után normál magány, „betervezett" és évi mérleg-készítésre készülő.

Egészségi állapot. Amilyen lehet 77-ik életévben. Az év sok és súlyos betegség után aránylag egész jó. Fájdalom csak a nyakamban, kissé ropogó porcok. Ebben az évben lett a normál-koitusz, úgy látszik, végérvényesen lehetetlen. A „van vér a pucájában" legényből most lett „nincs elég vér a pucájában" öregúr. Az utóbbit már régen feltételezhették – én másképp tapasztaltam. A kívánság (sajnos vagy hál' Isten), az persze létezik.

Meghalok. Ezt egész biztosan *tudom*, de persze (talán ez az emberélet titka), *nem hiszem*. Azt, hogy nem hiszem, tudom, hogy ostobaság és milliárdszorosan lehetetlen. Stb. stb. stb.

XII. 30.

Egy író annál inkább halhatatlan, minél inkább megölik. Persze csak a jó író. De még Petőfi halhatatlanságában is része van annak, hogy elesett Segesvárnál.

Hát még egy öreg írónál milyen nagy része van a halhatatlanságban a halálmegvetésnek. Petőfinél, aki még úgy érezhette, hogy a legfontosabb még benne van, sokkal nagyobb tett volt a halált keresni. De őt szorították is efelé az ellenségei. És ő ismerte magát a legjobban. Elképzelhetetlen volt, hogy fokozza életének hevét?

Bennem, 77 éves koromban ez hogyan fest. Január 2-án kivizsgálásra vagyok bejelentve Noszkayhoz. Félek! Mitől? „Ihr Hunde, wollt Ihr ewig leben?" Hát ez van. Az emberi méltósággal elviselt halálra fel is készültem. De így – mint ahogy egy despota fél az orgyilkosoktól, akkor is, mikor tudja, hogy nem lesznek orgyilkosok...

1973. I. 1.

Ez legyen tehát az ezévi naptár. Egy Mahart naptárral kezdtem ugyan, de ez jobb.

Ha van notesz, bejegyeznivaló is akad:

Holnap bemegyek Noszkayhoz.

I. 3.

Túl vagyok az operáción. És ha *túl* vagyok: a kilátás, hogy újra előtte legyek.

I. 4.

A sok antibiotikum ellenére olvasni azért tudok. Malraux: *A fák, melyeket kidöntenek*; De Gaulle-lal való utolsó beszélgetései. Sok az aláhúzásra érdemes, fontos passzus. Bár két Malraux-nak nem éppen könnyű a franciák és „Franciaország" közötti különbségtevést apologizálni.

Feljegyzéseimet kis cédulákra írom. Mert azért nem vagyok olyan jól, hogy fogalmazni tudjak.

I. 9.

Tegnap óta itthon vagyok. Próbálom beírni a cetliket. Malraux-ék nem sokra tartják Sztálint. Ebben igazuk *is* van. De Nasszert többre tartják – egy „talán" beiktatásával –, mint amennyit ér.

Sztálin Potsdamban a főhelyre ült – ezt ők nem tudják, de nekem a keletnémetek büszkén megmutatták –, Churchill szerényen a másik oldalra. De Sztálinnak a fény az arcára esett, és Churchill jól megfigyelhette minden arcvonását. Egy volt illegálisnak az ilyenről nem szabadott volna elfeledkezni...

*

Malraux megfogalmazása szerint a *Visegrádi utca* is „antimemoár". Én történelmi riportnak neveztem és ennél is maradok. Nem Caesar „De bello gallico"-ja. Mert egy antiambiciózus fiatalember írta.

*

M. és a Tábornok is Európa végnapjait érzik. A barbárság közeledtét. Csak hát... Egy barbárságot (sok kultúrjavakat felhalmozó kifinomult barbárságot) fog elnyelni egy másik – szintén kifinomodott és kultúrjavakban gazdag – barbárság. A baj gyökere, úgy látom, az emberi alaptermészetben van. Attól félek, hogy tévedett a mi nagyszerű Arany Jánosunk: „Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek." A proletariátus Európában már nem éhes. Nálunk többé-kevésbé jóllakott – Nyugaton túl zsíros. Már nem az osztályharcról van szó, hanem Ázsia és Afrika fokozódó éhínségéről, melyet a „fejlett" országok nem tudnak, de nem is akarnak megszüntetni.

Az nem lehetséges, hogy Korea két része rájön, hogy nekik nem egymással van bajuk? És India és Pakisztán nem volna képes erre? És a Közel-Keleten nem jönnek rá, hogy az angolok szántszándékkal úgy vonták meg a határvonalakat, hogy *ne lehessen béke*?

*

Ha azt mondom, vigyázzatok, ne reménykedjetek, ezt a remény mondatja velem, a bizalom a jobb lehetőségében.

Ha azt mondom, féljetek, ez azt is jelenti, hogy legyetek bátran készek a pillanatra, mikor a szabadság vágyának nem szabad ingadozni.

Így talán nem vagyok tolvaj,
amiért rám süt a nap.

*

Beszéltem, de nem tudtam, hogy hazudok.
Mentség ez?... Kevés!
Ha kevés – semmi...
Bűnös vagyok.
Bűntársat nem jelentek
Mentőtanút nem toborzok
Börtön magányát
Nem félem.

*

Bennem, hahogy gyilkos indulat
Agyamtól a kezemig halad
Sohse használtam:
szavak hálóját,
hallgatás mérgét,
parancs kibúvóját,
börtönök érvét.

*

Bűntársat nem jelentek
Mentőtanút nem toborzok
Börtön magányát
nem félem
és nem mondom:
„Mind szükségszerűség."

I. 11.

Az „alapkönyv" a Grimmelshausen *Der abenteurliche Simplizissimus*.

Nem is abban, hogy Grimmelshausen idejében 30 éves háború volt, és most már jószerint 70 éve. Nem is szólva a háború intenzitásáról (fegyverek), és ami még ennél is fontosabb, hogy nagy ütközetek közt békés pihenések, nagy téli alvások voltak. Hanem abban is, hogy akkor egy járóföldnyire a harctértől esetleg békében is maradhatott a szerencsés – ma pedig Vietnam is csak egy járóföldnyire van a megfelelő géppel.

Az alapkönyv volta az állandó átpártolásokban van. Ma karrierista, holnap ávós, holnapután 56-os forradalmár és ma az a népfi, aki már megint a „vityillóban is megőrzött kutyabőrre emlékszik". Ez a Simplicissizmus-állapot lényege. Amikor a hiúság – anakronizmus.

Itt volt Kenneth és Zita, a McRobbie házaspár. Elhozták a Tolsztoj-tanulmány kefelevonatát. Én felírtam 8-9 nevet, akiknek tiszteletpéldányt küldjenek. Nagyon jó, hogy a Mosaic közli a Tolsztojt. Kit érdekelne különben?

I. 17.

Két héttel a sebészeti beavatkozás (égetés) után újra gyanús jelek a vizeletben. Ica rögtön elvitte analízisre. Most várunk két napig, aztán meglátjuk.

Versváz: A kihalt utca bezárt ablakai mögött még a haldoklók se halnak; megvárják a vég eljöttét.

Ez nem a buta utca, ahol nem jár senki, mert egy egész ország futballmeccset néz tv-ben, vagy rádióban hallgat. És nem az a kora hajnal, mikor néha villamoskalauzok és buszsofőrök mennek kopogva-csoszogva munkába.

Itt holnap az általános békét kell hangosan hirdetni város-ország-világszerte – és most azt várják, hogy náluk és másutt egy időben robbannak a bombák, és szétvetik a vízművek kútjait, és kezdődik a sivatagi vízhiánynál szörnyűbb halál a metropolisokban, minden szobában és a falusi kutak kiszáradt környékén.

I. 18.

A bátrak ritkán gondolnak a gyávákkal. Egy-egy óra, amikor elhiszik, hogy örök rettegésben is lehet élni.

A gyávának egy perce sincs, mikor ne gyűlölné a bátrakat – hisz azok oly teher nélkül élnek örökké boldogan.

Így volna ez, ha a bátor mindig, egész lényében lehetne bátor.

A gyáva azonban egész lényében gyáva, és lapulva várja a biztos pillanatot, mikor ő győzhet. És győz is: ő öli a bátrakat. Csak aztán újra fél: most már a győzelmét félti és féli.

I. 19.

Gyurkó László: A búsképű lovag Don Quijote de la Mancha szörnyűséges kalandjai és gyönyörűszép halála.

A 25. Színház előadása. A leggyengébb a szöveg, pedig hát lett volna miből „meríteni”. De mint népi játék is, a betétek laposak, rosszak. Kevesebb, mint amit a gyerekek számára lerövidített és leegyszerűsített Don Quijote ad.

A legjobb a koreográfia (Szigeti Károly), nevezetesen a lakodalmi táncok és verekedés és a szélmalmok.

A rendező Berek Kati is jobb, mint a darab, melyet rendez. A színészek közül jók Bajcsi Mária, Kristóf Tibor és Jobba Gabi. De a többi is jól mozog. Eszes Sándor (de a többiek is) tudnak játszani – ha van mit. Eléggé akrobatikusok a színészek.

De Gyurkó olyan színházat csinál, melynek nemigen lehet létjogosultsága. Nem kell ez – mert többet szeretnének – a fiataloknak és a hozzáértőknek, és idegen marad az ún. átlagpublikumnak. Persze ettől még egy színház – nálunk – nem bukik meg. De nem is él, ha így folytatják.

I. 20.

Magna Mater:
Barlangmélyi Vénusz!
Szülőanyám!
Letérdelek, hogy elérjen a szám
Mellbimbódig. És így
Kérlek és kielégítlek
és lefestem a bölényeket is –
kiengesztelésül – Őseiket
akiket megettünk...
hogy fiaik ne tiporjanak bennünket
az esőmosta rétbe.
Szülj magadnak szolgafiakat
és lányokat
akik előtt térdepelhetek,
akik befogadnak –
mint Te.

*

Akaratnak nincsen
rajtam akaratja.
De éltem napjainak
nincsen fényes napja.
Eb aki az ilyen
életet siratja -

*

Hát íme eb vagyok?

Ha pl. a Drill-t előadnák és pl. az Irodalmi Színházban, akkor női szereplővel kellene szuperőrmestert játszatni. Éspedig nem valami férfias nővel, hanem egy Gordon Zsuzsa-szerűvel, aki úgy állna – mint Göring Dimitrov előtt, Magna Mater és Maxima Mars? Nem! Egy nagyon nőies, de meddő nő legyen.

Egyébként megküldték az *Argonidész hajói* korrektúráját. Szóval nem az útirajzokat. Levelet fogok írni Kardosnak.

Egy másik levél megírásán is gondolkozom. A Szerzői Jogvédő Hivatalt formálisan megfosztani a helyettem való intézkedés, feleletírás és egyéb jogoktól – melyeket tk. sohasem ruháztam rájuk.

I. 21.

Minek a „trend"-je, hogy néhány hónap előtt Galambos Lajos, az ősparaszt szükségesnek vélte közölni, hogy azért odahaza megvolt ám a nemesi kutyabőr, és ma a Népszabadságban Rényi Péter, az ősproli-nyomdász közli, hogy vegyészmérnök volt a papája. Ez – régen tudom – igaz is, Rényi cikke pedig az átlagosnál is butább.

De a jelenség érdekes. Azelőtt mindenki munkás volt, vagy legalábbis nagyon szegény szülők gyermeke. Szegény Illés Béla mennyit izzadhatott, hogy Rákosi londoni tanulmányait beleépíthesse a comme il faut életrajzba (ott is már forradalmárokkal érintkezett). Ma egyszerűbb

a dolog. Hiszen már csak a hülyék hangoztatják, hogy itt nálunk a munkásosztály hegemóniája létezik. Mások bölcsen hallgatnak.

Tehát üdvözölni kell az őszinteséget? A kérdés előbb: milyen előnyöket várnak őszinteségüktől az igazat mondók – ha a Rényi kategóriába tartoznak?

*

Most korrigáltam a mesekönyvet, melynek címe ezúttal és helyesen – *Argonidész hajói* lesz.

És a kezembe kerültek a régi kéziratok, melyek sok országot megjártak. A mostani első darab Gábriel Lajos változatai, melyhez dátum is csatlakozik (1922. febr.-március), nem a legrégibb. Az első – és tanító célzatából is látszik – a Sternekund és Reinekund, melynek ez volt a címe: *Mese a K...i gyerekeknek.* A K.-t később kiegészítettem karlsteinire, és évszámot is írtam hozzá. A meglevő kéziratot Moszkvából hoztam vissza, de nem tudom, ez volt-e az első példány – túl tiszta. Aztán jöttek a Nerviben, Olaszországban írt mesék: *Lusta Jóska, Argonidész hajói.* Ezeket a meséket egy Svédországban élő emigránstársam (a nevére sajnos így hamarjában nem emlékszem, de Moszkvában pusztult el – Kun közreműködésével, mint 1930-ban megtudtam) svéd koronákért adta el, amire nagy szükségem volt. Nemsokára kötetben is megjelent németül, Leipzigben a Proletarisch Freidenkerek kiadójában (van belőle egy filmtekercs), és a bécsi Kinderfreund c. lap jó recenziót írt róla. A *Miképp járt Kaszáló János és Bulcsu királyfi az igazság emberéhez* már Bécsben íródott, és a pozsonyi Tűz c. lapban jelent meg. (Ezt tartom ma a leggyengébbnek!)

Van itt még egy mese két változatban: *Nyers Péter fái.* Ez (most nem olvastam) tudtommal sehol sem jelent meg. Érdekessége, hogy Barta Lajos címe van rá felírva – az ő saját kezével. Az egyik cím a berggassei szerkesztőség, ahol az ő Szlovákia és Románia felé irányuló sajtóirodája működött, a másikon a lakáscíme, a Hotel Cottage – Weidlinger Hauptstrasse.

Van továbbá még egy előbbi elfakult ceruzaírás – *A boldog város bírái,* melyet el nem dobtam, de publikálni se akartam.

A láger után és a száműzetés előtt már Tányocskának írtam a tancélos *Születésnap előtt* c. mesét, mely most megjelenik, és egy oroszul írt mesét, melyet akkor írtam, mikor Kocsubinszkijt fordítottam (annak a kéziratnak a másik oldalára, melyen a fordítás néhány oldala van).

A „legújabb" mese is már jó 20 vagy több éves. *A könyv, a kert és a gyermek* Szibériában íródott. Ezt is szeretem. Az *Argonidész*-en kívül csak ezt...

*

P. S. Még egy mesét találtam a régi mappában. Ez valami öt gyerekről szól. Címe nincs. Én valahogy nem vagyok képes elolvasni – majd máskor. Ica azt mondja, mind a kettő jó, gyerekeknek való, és kár, hogy nem került be a kötetbe.

Én nem túlságosan örülök (nem is igen törődtem evvel a kötettel, és most a Kína-könyv *helyett*...?)

I. 24.

Borsos Tamás, Bethlen Gábor követe Konstantinápolyban. Felvilágosodott polgári ember, szombatos. De ez utóbbit nem nagyon hangoztatja. Így – úgy látszik – ágyban halhat meg. A fiát és menyét (B. halála után néhány évvel) kivégzik, mert szombatosok.

B. tisztességesen igyekszik Bethlen dolgában. Ehhez tartozik az is, Bethlen Habsburg-ellenes és katolikusellenes ügyeit elősegíteni, képviselni, ahol kell – igyekszik titokban mesterkedni, amikor erre van szükség. Szombatos lévén, a katolicizmust jobban gyűlöli, mint a mohamedánságot. Eredményei nem túlságosak. A török ellensége a németnek, de szívesen tartja be a fegyverszünetet is. A német átadja a töröknek, a budai pasának Vácot. Ez dupla intrika: megnyeri a törököt egy időre, és kompromittálja Bethlent.

Viszont Borsos nemhogy várat tudna átadni (a török Jenőt követeli), de még ajándékokra sincs pénze. Maga is szegényen él, és tűrnie kell egy Kamuti Farkas szemtelenségeit – hisz ő polgár (a pár év előtti nemesség mit sem számít).

De a legfőbb: nincs keservesebb feladat, mint egy gyenge ország követének lenni egy nagy „pártfogó" birodalom fővárosában. Borsos Tamás élvezetesen ír (persze a sok ismétlés fárasztó, de ez a levelek és memoriálék természetéből fakad), szemléltetően, zamatosan. A Kriterion adta ki egy kötetben az eddig szakfolyóiratokból ismert műveket. Igaz, hogy Móricz Zsigmond bőven használja a Borsos írásait, de az irodalomtörténet nem nagyon méltatta. Se a katolikus, se a protestáns irányzatú. Nekem íróként is jobban tetszik, mint Apor Péter.

És Borsos Tamás azt mutatja meg, *hogyan csinálódik*, hogyan csinálják a történelmet.

A fogyasztói társadalom – melyhez ma már Magyarország is igyekszik felzárkózni – elherdálja a föld kincseit. Statisztikák szerint 75 év múlva kimerül a vas, 15 év múlva az ólom, 18 év múlva az ón, 20 év múlva az ezüst és platina, 40 év múlva a réz, 31 év múlva az alumínium, 20 év múlva az ásványolaj (az arany megmarad, mert tezaurálják). Ehhez a népességszaporulat; az iparos államokban sokasodnak az öregek, az éhező országokban a gyerekek. A zsírosodás fokozódik a gutaütésig, a másik oldalon az éhhalálig gyengülnek az emberek.

Ez ellen lázongtam – mármint a piackutatás, a reklám, a csomagolásluxus ellen – az *Anyu*-ban. Ezért tetszettek a nyugati hippyk, akik nem voltak hajlandók megvenni a sok felesleges ruhát. (A magyar farmeresek drága pénzért, majmolásból vették az átlagosnál drágább farmernadrágot.) De most rájöttem, hogy a *megtartóztatás*, az aszkéta lemondás nem megoldási mód – amíg a felesleg fegyverkezés, „űrkutatás" céljaira szolgáló kiadásokat akaratlanul, de elősegíti. Ha a vajat úgyse adják az éhezőnek, hát dobják a szemétre, ha minden cukorkát papírba, fóliába, fémdobozba pakolnak – evvel ugyan fosztogatják a föld kincseit, de ez még mindig jobb, mintha fegyverekre költenék.

A leszerelésért harcolni az egyetlen forradalmi harc. Ezt nekünk, kis országnak kellene legjobban tudni. Számunkra nincs és nem lehet győztes háború, és minden hadifelszerelés vérünk elszívása. A rakétakilövő helyek: a mi területünk elpusztítását elősegítő (és szövetségeseinket „könnyítő") intézkedés. Szerencse, hogy a stabil rakétakilövő állomások ma már ócskavasnál nem egyebek!

Marcuse utal rá (Valóság, 73. I.), hogy „hozzá kell szoknunk egy olyan forradalom elképesztő gondolatához, amely *nem a nyomorból*, hanem a bőségből születik". Optimista elgondolás, de nem minden objektív jel nélkül. (1968 Párizs?)

I. 25.

Telefonáltam Sík Csabának. Elmondtam, hogy egy sor verset írtam, tehát ne adják még nyomdába a verskötetet.

Ily módon kiderítettem, hogy a verskötet „valószínűleg” már nyomdában van, a Kína-Albion viszont a főnök íróasztalában. Ezt az irodalompolitikát (melyről ma és tegnap folyik a nagy fejtágítás Aczél és mások vezetésével) én a Simótól is megkapom. Mert ők se ott folytatnák, ahol Gerő és Rákosi 56-ban abbahagyták... Pl. Darvas se úgy lenne miniszter, ahogy volt... De hát Kínáról az igazat megírni nálunk most nem lehet, és egyelőre az arab államokról se. Közben Kissinger azért „behúzta a csőbe” a Szovjetuniót. Megszabadította az USA-t távol-keleti terhelésének jórészétől, piacokat nyitott meg, és olyan ellenőrző bizottságot fogadtatott el, melyben Kanada úgy-ahogy semleges, de Indonézia, Lengyelország és (oh, mely tekintély!) Magyarország Kína-ellenes. Kína Szovjet-ellenességét így még fokozva a SZU európai sikereit szándékozik gyengíteni. Ők kevésbé, a SZU erősebben lekötődik a Távol-Keleten.

*

Nálunk nagyban megy az új gazdasági mechanizmus pumpálása. Ezt jónak (és ebben van némi igazság) akkor nevezhetjük, ha a jóléti, a fogyasztói társadalmat tekintjük az elérendő ideálnak.

De mit ér a jólét szabadság nélkül? Sokat? Akkor nem a felszabadult (pszeudo-felszabadult) afrikai országok – melyek folyamatosan szegényednek –, hanem a Dél-afrikai Köztársaság az ideál, mert ott az üldözött, diszkriminált négerek jobban élnek, mint bárhol Afrikában...

I. 27.

Kik „lazítják rendszerünket”?

A lumpen elemek, a bűnözők és cinkosaik.

1. A lumpen szülőktől származó, a 20 éves, foglalkozás nélküli balassagyarmati ifjú, az alezredes határőr papa és városi pártbizottsági hivatalnok mama fia.

2. A Polinszky művelődésügyi miniszter fia – akinek a papa elítélést helyettesítendő külföldi útlevelet kért.

3. A magy. könnyűipari miniszter mama, aki fiát minden disznóságból kimosta, kijárta, hogy repülőtiszt legyen a hadseregben, hogy aztán a derék gyermek géppel együtt disszidálhasson.

4. Az általam is ismert Ciporenko követségi attasé, a világhírű Mikojan fiúk és a sok száz vidéki kiskirály csemetéi.

Mi lazít? Az, hogy a szülők megpróbálják gyerekeiket kihúzni a csávából? Ez – ilyen lumpen elemeknél, akik mindig törvénymegkerüléssel, jogtalan előnyök adásvételével éltek – nem is meglepő, és bizonyos mértékig az elfajzott szülői szeretettel magyarázható.

A baj – az elgennyesedés – az, hogy sikerül a mentés. Van rendőr, bíró, gyárigazgató elegendő, aki a törvénytelenséget lehetővé teszi.

Meddig megy a teljes bizalmatlanság? Ezt Simon Pista esetéből tudom, akihez egy sok-gyerekes falusi özvegyasszony azzal a kéréssel fordult, hogy Simon István, a falubelije, a Kossuth-díjas, az országgyűlési képviselő járja ki, hogy ő nyerje meg a lottó főnyereményét. Naiv feltételezés, persze hogy naiv. De az igazságos tisztesség és eljárásban való hit teljes csődje.

A gengsztervilágot a gengszterek terjesztik. Itt, az országon belül a vezetők. Egy genny ezer új gócot teremt. Külföldi fellazítás nélkül. De úgy már igen, hogy a kölyköknek Mercedesek állnak rendelkezésükre.

I. 30.

Tiszteletteljes vita Kosztolányiról.

Gyönyörű az a tíz legszebb magyar szavunk, melyeket Kosztolányi kiválaszt: lány, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír. Talán nincs is ezeknél szebb tíz szavunk. De feltűnő és ellenkezésre késztet, hogy egyben sincs *e*. Miért nem szerette, miért kerülte a magyar nyelv *e* hangját. Mekegésnek érezte. Lehet – és legyen. Ez a kecskemekegésű nyelv a faunok hangja, a félember, félkecske zenéje – a kecske a legtitokzatosabb félördög-félisten állat, nagyon is hasonlít az emberhez.

Élet, élés, éles, ember, testvér, vér, féltestvér, nővér, lélek, fej, fejedelem, felleg, fény, menny-dörgés, menny – mind *e*, amint e-vel szép a zene – és a szerelem.

II. 1.

Itt jártak nálam kelet-berlini Filmarchív emberek. Elhozták a Film und Volkban megjelent cikkemet. 1930. február.

Istenem! Milyen bizodalom, biztonság és a szocializmus haladásában való hit. Ettől megható ez a cikk: „Der sozialistische Aufbau führt die Regie." Három hónap múlva utaztam Moszkvába...

II. 4.

Folytonos biztatás és hiányolás. Nincs magyar dráma. Miért nincs magyar dráma? Hogy pl. NDK-drámáról ne is beszéljünk! Pedig van. Peter Hacks darabjait bizony be lehetne mutatni. És Hernádi Gyula darabja is *kitűnő*; be is mutatták Pécsett, de aztán megakadt. Film is van, volna, cannes-i nagydíjat is nyert Rjublov – a szarházi Rényi Péter is el volt ragadtatva, míg el nem kussoltatták. Lehetne Ödön von Horváth-darabokat adni – ezt meg is teszik hamarosan, hiszen Nyugaton is játsszák –, de szinte viszolyognak minden jó darabtól. Olyantól is, ami nem „rázós". Ki csinálja ezt a színházpolitikát? Ilyen bután!

Mert hogy az én *Arisztophanész*-darabomat nem adják, no, ezt még értem, de Hacks, Ö. v. Horváth miért nem kell, ezt nehéz megérteni.

II. 5.

Ünnepeljék Petőfit! De nélkülem. Nekem egy szavam se legyen, ahol szó se lehet a 12 pontról.

„Sajtószabadság." A sajtószabadság relatív, felelnék, ahol a sajtószabadságból annyi se maradt, mint bárhol a világon. Monopólium, és még a sokszorosítógépet is lakat alatt őrzik.

Nos, kérdem én, mi van ebben a szocializmus blaszfémiája-országban a sztrájkjoggal? Ebben a fogyasztói társadalom karikatúrában. Még dolgozni is tilos! Csak henyélni, igen, henyélni szabad!

II. 7.

Tegnap Zolnai Pál *Fotográfia* c. filmjét és a *Mesejáték* c. egész újszerű, Gross Arnold rajzaiból készült és bábokkal markírozott rajzfilmjét láttam.

Zolnai filmje, ötlete nagyszerű. Olyan egyszerű, mint minden zseniális felfedezés. Fotográfusok járnak falun, portrékat csinálnak. A rendelők retust kívánnak. Emellett egy tragédia nyomaira is bukkannak (egy 30 év előtti gyilkosság történetére), de ez inkább a véletlen. De a

nagyszerű, a céllal értelmesített cinéma vérité. A Zala Márk és Iglódi István játéka – az egyik a fotográfus, a másik a retusőr is kitűnő.

Egészen nagyszerű a Gross Arnold képeivel csinált játék. Nagyon sokrétű angyali és ördögi mese, egy kicsit olyan – sokrétűségében –, mint *Alice Csodaországban*.

Nagyon jó, hogy nekünk itt Magyarországon ennyiféle és ennyire különböző alkotásunk van. Ez a *Zolnai*-film és ez a mesejáték, a *Huszárik* Szindbád, a *Jancsó* Még kér a nép.

Aztán itt van ez a *Hernádi* Gyula. Aki igen közepes regénykék és Jancsó-filmek librettója után (bár szerepe itt egyrészt negyedrendű volt – rendező, operatőr, színész után –, de mindamellett fontos) kitűnően, pontosan, célba találó szerkezettel csinált darabot, amilyent se nálunk, se külföldön nemigen találunk.

*

„Felvilágosodott abszolutizmus”

Meg kellene nézni: mi is volt itt II. József idejében. És nemcsak a Szomory- és Németh László-színdarabokat, hanem Marczali Henrik könyvét és még többet is...

Mert a zsarnok a főuraira, a tisztségviselőire veszélyes (Sztálin), de a népre kíván támaszkodni (ami Sztálinnál üldözéssé, kuláktalanítássá fajult).

A demokrácia viszont egyre keresi az embert, akinek a kezébe adhassa a hatalmat. Ilyen ember volt (persze megszorításokkal) Roosevelt, De Gaulle és saját őrült elképzelése szerint Hitler is. Hitler és Sztálin sokban hasonlít – még alja-kispolgári származásuk is.

Min bukik el II. József? Az persze nem igaz, ahogy az iskolakönyvben tanultuk: „egy tollvonással visszavonta rendeleteit”. De hogy ezt tanították, ez bizonyítja bukását.

*

A kisebbik rosszat választani...

Egy nagy országban ez fontos dolog. De egy kis országban szinte nincs különbség a kisebbik és a nagyobbik rossz között. (Itt persze elsősorban a politikáról van szó.)

II. 13.

Egy irodalomról-művészetről szóló glosszagyűjteményecskét írok. Rövid, csak a lényeget kiemelő kis írások. Mottónak fölébük írom, hogy időzavarban vagyok, mint a sakkozó, akinek asztalán ketyeg az óra.

Osztovits Levente az *Újra a kezdet* és a *Trend Richárd*-ból akar darabot csinálni Pethes György rendezővel Veszprémben a jövő szezonban. Én mindenbe beleegyeztem. Csinálják, ha tudják – és segítek is.

II. 14.

A megöregedésről

Elég tudatosan élem át az öregedést – és aránylag könnyen. Férfiasságomat csökkenő mértékben ugyan, de a sugárkezelésig megőriztem. A „libido” máig se idegen. A nyugdíjazást én magam forszíroztam (ti. sose voltam állásban, ill. ritkán; a kényszermunkát se lehet idesorolni). És a nyugdíjas kor nyitotta meg előttem az írói munkám egész lehetőségét.

Nagyon jól észreveszem emlékezetem gyengülését (nevek, megtörtént események évszámszerű meghatározása), de az arcom öregedését is szinte napról napra egy nagyító borotválótükörben konstatálom.

És mégis! Az történt, hogy néhány hónap előtt Károlyi Mihálynénál voltunk. Először, a lakás beosztását nem ismertem. Mikor hazafelé készülődtünk, az előszobából nyíló folyosó végén látok egy alacsony, zömök, nagyon kellemetlen arcú embert, kicsit örményes arc, kellemetlen arckifejezés, mondjuk ki világosan, antipatikus. Áll és szembenéz... A folyosó végén egy tükör volt; ez az ellenszenves ember én voltam... Régóta, hónapok óta gondolok erre az esetre – mert eset –, de most *Simone de Beauvoir* okos könyvének olvasása közben sürgősen feljegyzem.

II. 15.

A Kulturális Kapcsolatok Intézete meghívott április 9-ére Berlinbe, az újonnan megnyílt Magyar Kultúra Házába, ahol egy Lengyel József-előadáson kellene részt vennem, kérdésekre felelnem.

Egészségi állapotomra hivatkozva elutasítottam. Mert képzelem, milyen előadás lesz (Szent Iványiék?), és milyen kérdések ésatöbbi. Felhívtam figyelmüket a Rowohltnál kiadott könyvemre. Senkit se ajánlottam előadónak; valóban nem tudom és nem is érdekel, ki mit fog ott forfürolni...

II. 17.

Úgy hallom, az írók, mégpedig a „népiek" között van egy antiszemita csoport. Programjuk kb. az, mint a lengyelországi Mocar vezette csoporté, csakhogy ők nem a Szovjetunió ellen vannak, hanem az SZU kezéből akarják megkapni a „vezetést".

Tévedésük legfontosabbika, hogy a SZU még akkor se szereti az ellenzékiséget, ha evvel az ellenzékkel teljes egyetértésben van is. Ők tudják, miért – mindig a status quót kívánják.

A legjobban azok csodálkoznak, akik ezt az irányzatot létrejönni segítettek – a kormányzat. Az Írószövetségben Szirmai volt a proarab és antiizraeli. Akkoriban Veres Péter és Szabó Pál voltak proizraeliek. (Rossz nyelvek azt beszélték: mert az oroszokat a zsidóknál is jobban utálták.) Azóta sok év telt el, Szirmai, Veres, Szabó már nem élnek. De megelevenedtek a Kadhafi-Szadat-pártiak – a mi arabusaink. Akiknek a Központi Bizottság apparátusában is van egy Sütő nevű szószólójuk, aki a Chagall-kiállítás ellen tiltakozott.

A hitványság így áll bosszút. Nem fájt az egyiptomi kommunisták börtönbe vetése, a szudáni kommunisták kiirtása, a másfél millió néger lemészárlása? Tessék! Kadhafit és Sütőt neveltek...

II. 19.

Levél Szabó Istvánhoz:

Azért nem írtam rögtön, mert előbb elolvastam azokat az elbeszéléseket is, melyeket még nem ismertem. Így még nagyobb örömmel köszönöm, hogy rám is gondolt.

Szép könyv, nehéz könyv, jó könyv a *Ne nézz hátra*. De hát csak ilyet érdemes kiadni a kézből.

A Ferenc bácsi sorsának közelében, de még keményen hadakozva,

szeretettel és nagyrabecsüléssel üdvözli és munkakedvet kíván

L. J.

A munkakedv kívánás, ez volt a fontos. Kitűnő író, de valahogy belső megtorpanás (elromlott idegek) aggaszt ennek az embernek ritkán jelentkező írásaiban. Mi az, ami ezeket a „népi káder”-eket eszi-marja? És éppen a legjobbakat?

Megpróbálok Sipos Tomival beszélni. Volna, amit a tévé megmutathatna. Talán a siker egy kicsit még helyrebillenthetné. Ártani nem ártana...

II. 27.

...Az Új Írásban két helyen szereplek írással, és egy utalásban; a baráti kézzel írt jegyzet, melyről Ilona ír – az én kezem.

Meghatódtam (ritka eset) Szabó István levelétől; tisztaságától, tisztességétől, őszinte szeretetétől. Jólesett, amit a Tolsztojról szóló írással kapcsolatban írt.

Az utált Szabolcsi Miklós vasárnapi cikkét is befolyásolta az én februári Kortárs-polémiám. Úgy is, hogy rendesen ír Kassákról – ez ugyan már kötelező, de abban is, hogy megjelenik annyi évtized után György Mátyás neve. Nyilván az utóbbinak is lesz folytatása.

Hát mégis (bár nem úgy, mint Londonban a Times-ban néhányszor írták, hogy az voltam már 1919-ben) én lennék a szürke eminenciás? Sajnos, én inkább csak irodalmi keretekben. Pedig Kína-ügyben igazán volt mit mondanom, csak hát belém fojtották (nem a szót) az írást...

III. 1.

(...) A viták Aczélnál hevesek voltak. Sütő Gábor-ügyben azt mondtam (még élesebben), mint tegnap.

Egyetértettünk a balassagyarmati eset értékelésében. A Nagy Könnyűipari Miniszterasszony fiának az ügyét: Nem ismerte... Hihető?

Dühödten támadta Owent és Ilonáról azt mondta, hogy nem tudja, barátja-e Magyarországnak. Mert Ilona „itt csak jót kapott”, pl. kiadták a Polányi-könyvet. Ilona viszont kivitte Owennek az én könyvemet. Erre én: az, hogy Polányit kiadhatták, annak csak örülhetnek. Ilona most megjelent írásáért boldogok lehetnek (Jovánovics és más is nagy sikerről számol be). A könyvet magam vittem ki – egyébként Ilona a könyvet legalább 7-8 éve ismeri stb. stb.

Ica egészen kétségbeesett, én is azt gondoltam, megsértődik, mert azt mondogatta: „ebből nagy baj lesz”.

De ma elküldte a Penthouse c. folyóiratnak azt a számát, amelyben rólam is van egy passzus, és a francia TV 72. IX. 26-i Marchais-Payrefitte-vitát, és konzultációt kért az ő nemsokára esedékes vitájához Payrefitte-tel, mely egyenes adásban játszódik le Párizsban és Budapesten egy időben.

Alábbiakban az én Aczélhoz intézett levelem első fogalmazványa:

Kedves Aczél elvtárs,

Köszönöm, hogy elküldted a Marchais-Payrefitte-vita anyagát.

1. Nekem jelenleg egyetlen váratlan ellen támadási elképzelésem van: egészen váratlan oldalról támad, és talán ezért sikeres.

Mégpedig a gabonavásárlások ügyében! Igenis az, hogy a SZU, Kína és amíg a termelést nem tudtuk fokozni, mi is kenyérgabonát vásároltunk – ott, ahol tudtunk. Erre ezekben az országokban a régi rendszerek alatt valóban nem volt precedens. Miért? Mert nyugodtan nézték, hogy – akár milliók is éhen haljanak. Az, hogy gabonát vásárolunk, nagy vívmány. És ha lehet, akkor készleteket is gyűjtünk szűkös esztendőkre. És ha tudunk, kenyérrel segítünk a rászoruló népeken. Viszont a kenyér árát nem emeljük, semmiféle körülmények közt. Akkor se, ha ráfizetünk. Szerintem itt nyíltan el kellene még mondani a tejárak emelésének gazdasági okait, és milyen pozitív intézkedések történtek gyerekek, öregek, diákok stb. ügyében.

Itt lehetne a szabályozott és szabad árak bonyolult kérdését megpendíteni, a gazdasági reform és a szabadpiac közti ellentéteket, azok áthidalását.

2. Az első nehézséget a csehszlovákiai katonai beavatkozás kérdésénél látom. M. úr ezt könnyen kivédte, mert ők ellenezték. Nincs javaslatom! (7. old.) Ahogy a 77. oldalon felvetett kérdésekhez sincs – ahol M.-nek szintén könnyebb dolga volt.

3. Figyelemre méltó a Monde-idézet élessége (15. old.), melyre P. úr nem felel, hanem igen ravaszul, de finoman tér ki; példás ügyesség.

4. P. úr M. úr előnyére kihagyott egy statisztikai adatot, melyet persze neki se volt érdeke kiemelni, ti., hogy a leggyorsabban a legyőzött országok fejlődtek – az NSZK és Japán. Miért? Mert nekik meg volt tiltva, hogy fegyverkezésre költsék az ország pénzét.

5. Statisztikaviták helyett én azt javasolnám: ne a maximálist nézzük, hanem az optimálist. M. országában senki sem éhezik. Szerintem ez: optimum.

6. Amit a szakszervezetekről mond P., arra én nem tudnék felelni – bizony sárgák. Jósolni se tudnék.

7. Ha – ne adj' isten, de számítani kell rá – a „szamizdat" a *Szembesítés*-sel kapcsolatban szóba kerülne, éppen az lenne az erős érv, hogy mégiscsak megjelent. És: ahogy dokumentumok is bizonyos idő elteltével kerülnek csak publikációra, úgy a *Szembesítés* teljes publikációjára is sor kerül. A „mikor" kérdésre persze nem én tudnék felelni...

8. A P. és az M. film egyaránt rossz volt. Én hatásosnak azt tartanám, ha pl. Bacsó Péter *Jelenidő*-jéből és Sára Sándor *Cigányok*-jából mutatnának részleteket. Mert ez: íme, a mi kritikai beállításunk. Nem Önnek csináltuk, hanem a saját közönségünknek. A Bacsó-filmnek a címe is jó: Jelenidő.

9. Ha P. úr a magyar fejesek luxuséletére tesz célzást (de csak ebben az esetben), meghívható egy francia tv-csoport, hogy az A. Gy.-lakást (mely könyvtára jóvoltából messze felette van az átlagnak) felvételre vegyék...

Biztos vagyok abban, hogy a vitában igaz érvekkel tudsz helytállni.

Szeretettel ölel

III. 4.

Kész az Aczél Györgynek írt levél. Kimaradt a személyesen engem is érdeklő 6. pont és a betoldás. De a többi objektívabb lett ezáltal.

A *Kora reggel*-nek, Ilona írásának nagy sikere van. Telefonált Jovánovics, aki gratulációkat kap – többek közt Komlós Aladártól. Nekem telefonáltak olyan különböző emberek, mint Károlyi Amy és Vas Zoltán és még néhányan.

*

A műfajok korhoz vannak kötve. Erre már a Tolsztoj-tanulmánynál is figyelmeztettem. De rájöttem: a versírás nemcsak az ifjúkor műfaja, hanem az öregségé is. Erre a legvilágosabb példa Thomas Hardy. De Vörösmarty is. A regényírást viszont nem szabad öregkorban folytatni. Regényt az erőteljes férfikor követel. Túl kitartó koncentrációt.

III. 6.

Orbán Ottó *Ablak a Földre* címmel írt *Indiáról* kitűnő könyvet. Három hétig volt ott, holtra fárasztotta magát, hogy megtudja – azon kívül, amit tudott – Indiáról: a lényeget. Okosan, becsületesen, igazságra törekvőn, az egész világ jövőjének perspektíváját keresve. Íróilag is nagyon jó. Iróniával és önirónival.

De mert ilyen jó, nem lehet nálunk hivatalos sikere. Mert előtte, de szinte ugyanakkor volt Indiában Kéry László, aki bornírt tudósításokat írt Indiáról, és Garai Gábor, aki ugyan nem bornírt, mint Kéry, de felületes és semmitmondó útiélményeit rögzítette. Csakhogy Kéry a „PEN" főtitkára, Garai Gábor pedig irodalmi főfunkcionárius és a Központi Bizottság egyetlen írótagja. Hogy miért? Ezt csak a KB tudja. Ők bizonyára(...)

*

A *Világvége*-várás a világvége „hangulat" nem új jelenség. A középkorban nem is ritka. 1910-ben, a Halley-üstökös közeledtekor is várták a világvégét. Erre én még jól emlékszem.

Új, hogy az ember ma nem a kívüli végző végzettől fél, hanem attól, melyet ő maga nem tud – pedig tudna – megállítani. A megállítani tudás és a megállítani mégse tudás patthelyzete – tragikomikus.

III. 12.

Telefonon és írásban közlik velem elragadtatásukat! Ilona a nagy siker!

A legkülönbözőbb emberek, Komlós Aladár és Vészi Endre, Weöres Sándor, Károlyi Amy és Vas Zoltán stb. stb.

Én azt szoktam mondani, az erdélyi nagy memoárírók méltó folytatása.

De valaminek nem a folytatása, hanem egy kezdet fénye is. Most értem csak meg, milyen nagyszerű cím: *Korán reggel*. És milyen tragikus! A forradalom hajnala, az ifjúkora, a szűzi tiszta. Nem az a tragikus, hogy nincs befejezve – hisz semmi se fejeződik be –, hanem hogy nincs fényes delelője. És mint ilyen, befejezés is. Mint az én *Visegrádi utcá*-m, sőt Marosán György *Tüzes kemencé*-je.

És ez nem egy letűnt korszak nosztalgikusan szép befejezése, mint ahogy Jeszenyin befejezi az orosz paraszti életet és Bunyin a patriarchális földbirtokosi élet képét. (Bunyin egy kicsit meg is szépíti – de hát ez a megszépítő messzeség – ő 1927-33-ban külföldön írta Arszenyev életét, távol Oroszországtól, mint ahogy én akkor vagy nem sokkal később, de a 30-as években írtam Oroszországban a *Szőlők, nóták, álmok*-at.)

Letűnt korokról írunk. Nosztalgiával és mégis a jövő nemzedékek számára. Bizalommal? Én inkább keserűséggel; nem akarok felelőtlenül biztatni. Inkább csak annyit mondanék: próbáld meg: amíg értelmét találod – jó.

...Már megint vér van a vizeletemben. Tegnap mutatkozott; ma Ica (aki erősen rejti nyugtalanságát) elvitte Katihoz, ahol laboratóriumi vizsgálat is megtalálta a vért.

Micsoda különbség: tudni, hogy meghalunk, és tudni, hogy meghalok. Iszonyú, semmihez se hasonlítható különbség. Balzac, aki mindent tudott, ezt a különbséget, ezt a tudást írta meg a *Szamárbőr*-ben.

III. 15.

Leejtett óra megállt. Javíttatni drágább, mint rosszabb újat venni. Hát feküdjön és rozsdásodjon. Szerencsére nem műanyag: elpusztul, és nem szennyezi a földet.

*

Ma megint a János Kórházba, Noszkayhoz van az utam. Könyveket viszek magammal és írnivalót. Ha más csinálná, azt mondanám: „jellemző".

*

Ica a Várban látott három rendőrautót. Ez és pár gyerek, akik nagy nemzetiszínű szalagot viselnek – ez minden, amit én észlelhetek...

III. 18.

Tegnapelőtt, 15-én bejöttem a kórházba, tegnap és ma békében hagytak. Nagy alvásszükségletem van, sokat olvasok, véres a vizeletem és semmi se fáj. Ha ez jó, akkor jó.

Illyés Gyula is itt volt, szombat este, tegnap hazament, talán visszajön. Látogattuk egymást, de nem sokat beszéltünk. Maga mondja, erősen depressziós.

Mi a baj? Az, hogy meghalunk – ami kikerülhetetlen, vagy az, hogy betegeskedünk, mielőtt meghalnánk? Mit is kívánunk tulajdonképpen? Erről nem beszélünk. Félünk...

III. 21.

Olyan mohón, örömmel olvastam el ma, egy nap alatt *Szilágyi Domokos* verseit, ahogy valamikor, ifjúkoromban Adyt, gyerekkoromban Petőfit, ahogy József Attilát nem olvashattam, mert előzetesen többet tudtam felőle, mint belőle.

Én ma ezt a ma megismert költőt tartom a ma élők legjobbjának. Az is megvan benne, ami Pilinszkyben, ami Weöres Sándorban és ami József Attilában. És hozzá fiatal. Okossága éppoly erős, mint képzelete, művelt, és rettenetes jól látja a világot.

Czysek (Toldalagi) Éva figyelmeztetett erre a költőre. Ha nem figyelmeztetnek, bizony nem olvasom el – valahogy még írok verset, de már nem olvasok...

III. 24.

Major Ottó: *Szerelem és halál a Kapucinus utcában.*

A könyvet Ottó 1960-ban írta, és csak most jelenhetett meg. Ez csökkentheti a közönségsikert, de – mert lényeget keres – nem tette avulttá a könyvet. Egy délután és éjjel elolvastam – ez is jelent valamit, még ha bele is számítom 1. Ottó iránti szimpátiámat és 2. a regény kulcsregényi érdekességének keresése. Ez utóbbiból egyébként én (kevéssé ismerem a brancsot) alig láttam valamit.

A regény tulajdonképpen a második felében gyorsul fel és lesz érdekessé. Pontosan ott, ahol Deliről megtudjuk, hogy Adél és hogy Tumpek lány. Így aztán felmerül a kérdés: hasznos-e a történéssíkok felcserélése – hic et nunc.

Kevésnek tartom Deli testi megjelenítését, ami Tarcali és felesége megmutatásánál kevesebb. Kevés, csak a végén kép hangsúlyt, hogy Deli nem való a pártba, és nem derül ki, hogy közönyös bezárkózottsága született vagy szerzett tulajdonság-e? A regény leggyöngébb két lapja a keszthelyi erdő, de főképp az ottani „paysan"-ok. De már a pajzán Hilduska nagyon jó.

Pozitív, hogy a pozitív hős egy főkönyvelő. Gyönyörű és teljes a kutyatörténet.

III. 25.

Hangyavoltunk felismerése többé tesz, mint hangyává? Másképp: az önpusztítás nem-e az önvédelem a felismerés formájában? Másképp: az ember ma már el tudná pusztítani a világot – a kérdés: mi az, ami elpusztulásra nem ítélhetőnek bizonyítja az ember létezését. Másképp: érdemes-e élni, ha tudjuk, hogy meghalunk?

Ultima ratio? – az, hogy élünk, és még inkább, hogy félünk a haláltól. A misztérium: a halálfélelem. A halál fiziko-kémiai bomlásfolyamat. A rettenetes a halálfélelem. Ez a jelenlevő és megmagyarázhatatlan... Az egyszerinek, megfordíthatatlannak tudata, melytől vallás, hit és politikai agitáció óvni szeretne. Szuggesztio, autoszuggesztio – létünk bizonyítja, hogy hatásos.

III. 29.

...A II. Internacionálé 1914-ben csődöt mondott. Ma a polgári világba belenőve létezik. A III. Internacionálét Sztálin feloszlatta. Ez már post festa intézkedés volt. Az internacionalizmus csak sallang, jelszó; ki veszi komolyan. A Népszövetség felbomlott. Az ENSZ erőtlen fikció. És azért mégse olyan egyszerű ez, ahogy Marcuse gondolja: a hatalom minden. A nemzeti érzés – nálunk a nyelvében élő nemzet – valóság!

III. 31.

+I. Anyu (Géza bácsi beszámolója)

Hát persze furcsa, hogy nekem ez a vastag nő annyira kell. De kell. Egyszer négy hétben, esetleg egyszer két hétben, de néha csak két hónap múlva kell, de akkor nagyon. Amíg telefonálással, megbeszéléssel telik az idő, százszor elképzelem, milyen lesz, mi mindent tudunk mi egymással csinálni. És csinálunk is, mikor találkozunk, levetkőztetjük, végigtapogatjuk, végigcsókoljuk, végigfogdossuk, végignyalogatjuk egymást. Ez a tizenöt perc mindent megér. Utána fél óra nyugalom, aztán másfél óra unalom, és aztán – legalábbis én – boldog vagyok, ha nem látom. És vagy három hétig utálom érzékiségét, vulgaritását, ravaszságát, átlátszó trükkjeit. Amilyen nagyon kellett, olyan nagyon nem kell most. De három hét múlva újra értékelem a „szakmai tudást", a tiszta test ápoltságát, a vastag combok és vastag cicik

erotikáját. Meg hogy férje van, ezért tudja, hogy hallgatnia kell – egy öreg Géza bácsiról nem jó, ha tudnak...

Húsz évvel fiatalabb, de mégis nagymama. Öreges dolog, hogy úgy undorodom „szerelmem tárgyától". Lehet. Bár éppen ifjúkoromban, 16-18 éves fiúként történt ez meg velem és még sokkal frappánsabban. Amint én végeztem – és ez nagyon hamar ment –, felálltam, felhúztam és begomboltam a nadrágomat. A nő még kielégítetlenül vonaglott, de ezt én szörnyűnek találtam. Csak húsz és hetven közt voltam szerelmes – szerelmem tárgyába...

*

Kb. két hét előtt kaptam levelet Kazimir Károlytól. Meg akarja csinálni az *Anyu*-t. Ő elutazik Törökországba, és dr. Jósfai fog jelentkezni. 3 nap alatt jelentkezett is. Én ma és tegnapra mondtam, hogy eljöhet, mert aztán elutazom.

„Mennyi időre?" – kérdi Jósfai.

„10 napra" – felelem.

„Akkor inkább két hét múlva jelentkezem."

„Nekem nem sürgős" – feleltem brüszkül.

Ő kivédte: „Igen, úgyis a jövő szezonról volna szó."

Ezen a héten kötöttem szerződést a tv-vel az *Ihók-Mihók*, a *Johann Strauss-koncert* és az *Antikritón*-ra. Összesen 75 perc. Rendezőnek kikötöttem Egri Istvánt.

Volt nálam Egri és Sipos Tamás. Külön, külön...

*

Sipos megijedt, mikor elmondtam, hogy Kazimirnak adom az *Anyu*-t. De megmagyaráztam: ott hülyéskedhetnek, ahogy akarnak, az commedia dell'arte, a bukfencezésből valami jó is kijöhet. Ha pedig nagyon rosszul csinálják, hát megvétózom. Játsszák, nem játsszák: nekem ez nem életbevágóan fontos. Én nem kerülök ettől ideggyógyintézetbe. (Mert Siposnak Fejes Endre forgott a fejében.) Még egyet kértem Sipostól: csináljanak tv-játékot Szabó István novelláiból. Nagyszerű volna! Szabó István talán rendbe jönne, de mindenesetre egy kis pénzhez jutna. A tv pedig a kitűnő és méltányolt Sánta Ferenc mellett egy valóban elsőrangú írót tudna bemutatni.

IV. 3.

Már megint Noszkay kórházában vagyok. 31-én éjjel elkezdtem vért vizelni. Ica Monoszlón volt. Úgy beszéltük meg, hogy én is lemegyek 2-án – néki 30-án Olga Szergejevnát kellett Balatonfüredre vinni.

Kora reggel Évikének telefonáltam. Eljött és elintézte, hogy reggel (pedig vasárnap volt) felvettek a kórházba. Ott először injekciókkal kezeltek, aztán este katéterrel és szívóberendezéssel kimosták a hólyagban felgyülemlett rengeteg vért. Ugyanakkor 4 palack vért (több mint egy litert) és fiziológiás oldatot ömlesztettek belém, éjjel ½ 2-ig tartott ez. Reggelre, mire a professzor nagyvizitjére került a sor, már kb. rendben voltam. Persze gyenge vagyok – és detektívregényt olvasok.

Icát sürgönyileg hazahívtuk. Persze csak hétfőn reggel érte el a sürgöny – megjött, és megfogadta, hogy többet nem hagy egyedül. Én is ezt tartom jónak – bár így elmaradnak Géza bácsi veszélyes élményei meg az olyan kellemes férfias vacsorázgatások is, mint amilyen a

Major Ottóval pénteken a régi Országház vendéglőben. Ezért írom le a menüt: párolt őzcomb vadas mártással és burgonya fenetudja hogyhívjákkal, somlói galuska és villányi vörösbor, Chabre Noir vagy hogyhívják. De finom.

Most nincsenek fájdalmaim, a vizelet is letisztult, magam mosakodtam: az ember boldog már ettől is.

*

Megjelent a Mosaicban a Tolsztoj-tanulmányom; támpéldányt is kaptam. Persze nem tudom, hogy Ilona kifogásait, melyeket Zita fordítása ellen tett, megszívlelték-e.

Most már azt is tudom, hogy a vércsoportom A pozitív.

Jász Dezső volt itt. Írtunk egy képeslapot Kardos Györgynek Sopronba. És dicsértem, hogy milyen jó ilyenkor egy Albatrosz könyvet olvasni. És milyen talpraesett mondatai vannak ennek a Raymond Chandlernek. Jobban ír, mint a mi jó közepes „irodalmi író"-ink.

IV. 13.

Itt van Ilona. Új, szenzációs tervvel lepett meg. Dél-Vietnamba akar menni, hogy segítsen a politikai foglyokon, hogy további legyilkolásuk ellen megtegyen minden tőle telhetőt. És Károlyi Mihályné (82 éves) szintén menne.

Mikor aggodalmamat fejeztem ki: a mi korunkban ilyen megerőltetések halálos veszedelmekkel járnak, szeretett hősét, General Körnert idézte. Aki mikor kérték, hogy kímélje magát, kb. így felelt: „Persze, persze, egy fiatalember nagyon helyesen teszi, ha a körülményekhez képest kíméli magát. De az én koromban – in Meinen Alter..."

*

Olvasom Ilona Schutzbund-Körner könyvét. Nagyszerű. Nem tudom, van-e történész-hadtörténész, aki ilyen zseniális könyvet tudna írni. Amit a szükségességről ír – a történelmi eseményeknek erről a post festum magyarázatáról –, az az én próbálkozásaimat erről a témáról egyszerűen feleslegessé teszi. A legkomplikáltabb dolgokat világosan látja, de szerkesztési rutinban nem látja a 2×2-t. Pl. Körner neve az első 100 oldalon egyszer sem szerepel. Ilyenféle dolgokban, a Bevezetés megformálásában, a könyv címében javaslatokat tettem – hisz elég, ha effélékre felhívom a figyelmét, aztán már tudja ő, hogy mit kell csinálnia.

IV. 15.

Ma tanácsválasztás. Egy jelöltből választottam. Egrivel a *Johann Strauss-koncert*-ről beszéltünk telefonban. A kettő egybecseng.

Ma végeztem Ilona Schutzbund-Körner könyvének olvasásával. Már ti. azzal, ami készen van. Néhány jegyzetet is írtam hozzá – de csak az első és második fejezet új. A 4. és 5. fejezeten még ott vannak a tavalyi széljegyzeteim. Nagyon szeretném, ha Ilona végre befejezné *ezt a nagyszerű könyvét*. Aztán jöjjön az Önéletrajz! De ha Vietnamba akar menni? Az ő dolga ez még? Sok szól amellett, hogy ha erőt érez magában: igen. Bennem fizikailag sincs meg az erő, és nincs meg a hit, hogy én valamit el is érnék. Az erőhiány persze a hithiányt is magyarázza, de nem teljesen.

Egyébként a saját esetleges „sikereim" se izgatnak. Csak legfeljebb bosszant, ha be akarnak húzni a csőbe, ha hülyének tartanak.

IV. 16.

Tegnap itt volt Jász Dezső és Mimi, Ilona és Rita:

Főképp uzsonnáztunk és vicceket meséltünk.

Érdekes, amit Dezsőék elmondtak Wolf Biermannról és Róbert Havemannról.

Biermann egy kis lokálban énekel; főképp a felesége tartja el. Könyvei Nyugat-Németországban jelennek meg, interjút is ad néha. A detektívről, aki kíséri, azt mondja, hogy az nagyon megnyugtató. Van egy dala, melyben azt írja, hogy a szeretett haza, még ha úgy szereti is az ember, mint az életet, nehézzé teszi a szeretetet, mert nem engedi el. A szeretőtől, az élettől is el lehet válni, meg lehet válni. Az kellene, hogy a hazától is el lehessen válni. Ugyanis Biermannt nem engedik ki.

Havemannt nem hagyják dolgozni. Nyugdíjat kap, magas nyugdíjat, „Annyit, mint én", mondja Mimi, és ez magyarországi méretekhez képest igen nagy. Havemann két fiát – a csehországi események miatti tiltakozásért – javítóintézetbe tették. Fiaira való tekintettel Havemann hallgat, azaz ad azért interjúkat nyugat-németországi lapoknak. Egy esetben egy újságíró telefonon jelezte neki, hogy találkozni akar vele. H. nem akarta a lakásán fogadni. Megbeszéltek egy találkozót, de az újságírót (ha jól emlékszem, a friedrichstrassei U-Bahn állomásán) már két civil várta, karonfogták és visszaültették egy Nyugat-Berlinbe haladó U-Bahnba...

IV. 17.

Hát nem ismétlem meg Géza bácsi beszámolóját. Hagyjuk a derék, vastag call-girlt – mert aztán esetleg újra Noszkay klinikájáról folytathatnám a beszámolómat. Ha vannak is csodák – nincsenek csodák. A maximum: egy levél.

*

Öreg voltaire-iánusok vagyunk, úgy, ahogy az volt az öreg Bolkonszkij 1812-ben: Rita, Dezső, Ilona és én. Nagyon elmaradtunk a kortól, 1917/1919 elképzeléseivel élünk, de ugyanakkor azt is látjuk, ami a mai időszak után lesz. Csak éppen a jelennel vagyunk perben. Hozzánk tartozik Károlyi Mihályné is, nagyon erősen. Hozzánk tartozik tulajdonképpen Ernst Bloch is – persze nem személye szerint. Nem tartozik és nem tartozott hozzánk az örökké ingadozó Lukács György. Ő nálunk kevesebb volt – mindig megkereste a helyet, ahol elmondhatja, szánom-bánom, és bocsánatot kaphat „bűneiért".

Mi elkeseredve látjuk, hogy van kiút, de senki se akarja megtalálni ezt a kiutat – mely ennélfogva nincs is. Alternatíva csak akkor van, ha valaki végiggondolja a lehetőségeket, és ténylegesen elindul a helyes úton. De ki hallgat ránk?

*

Telefonált Sík Csaba. Arra kértem, hogy a Magvető, Kardos adja át olvasásra a kínai bevezetőt a „magas felsőbbség"-nek. Videant consules! És talán megvilágosodik az agyuk. Még ha nem is engedik kiadni ezt az előszót...

IV. 20.

Tegnap óta Monoszlón, Balatonfüredről ide hoztuk O. Szergejevnát. Este – már ágyban voltunk – megjött Ilona is, aki most Claire-hez ment Badacsonyba. Onnan megy holnap Bécsbe, vagy ha ott valami nem stimmel, akkor visszajön, itt alszik, és innen megy Bécsbe holnap, mert le is jár a vízuma.

Aczél direkt hívta, nagyon kedves volt hozzá. Aczél szinte kizárólag a Lukács-tanítványok ellen beszélt. Aztán meg azt mondta, hogy nem lesz szilencium. Ilona megmondta, hogy őt a lukácsistákhoz politikum nem köti – néki megvannak a *saját eretnekségei*. Az egész beszélgetésből az volt Ilona benyomása, hogy valami új kurzusra készül – legalábbis az irodalompolitika, és a betiltásokat kerülni fogják. Erre látszik mutatni az én *Levelek Arisztophanészhez* c. könyvemről írt kritika is, főképp azok az idézetek, melyek a rossz kézben levő törvények ellen szóló részt idézik. Nem lehet véletlen, hogy egy fél év múlva most ilyen dicsérően írnak a könyvről.

Elmondta Ilona, hogy a Valóság szerkesztőségében kérdezték, mi a véleménye a mai Magyarországról. Mire ő: túl sokat átvettek a kapitalizmus rossz vonásaiból, de a jót, a szabadságjogokat – nem. Aztán elmondta, hogy a fiatalok, a 20 évesnél fiatalabbak közt megismert rendes, okos, hazugság nélkül élni akaró fiatalokat, amit én úgy magyaráztam, hogy a 25-nél fiatalabbak nem élték át tudatosan 56-ot. A tíz évnél akkor idősebbekre 56 hatott. A 15 évesek estek el a harcokban...

Szerdán, 18-án Ilona ott volt nálunk Károlyi Mihálynéval. Még most is szép és friss eszű Andrássy Katinka. Megkértük, hogy ősszel jöjjön le ide Monoszlóra, nagyon szívesen látjuk. Ők most akartak jönni, de ez nem lett volna jó. Hideg van az egész télen fűtetlen házban, és ha véletlenül nem kapunk kölcsön kokszot, rosszul jártunk volna.

Én most szeretnék vendégek nélkül élni, kicsit kertészkedni, kicsit gondolkozni, a cikket befejezni. Nagyon barátságtalan az idő, és a lábam hideg. Ez persze minden bölcselkedést felfüggeszt.

IV. 24.

Ilona szombaton elutazott, és vasárnap már sürgönyt kaptunk, hogy szerencsésen megérkezett. Nagyon aggódtunk érte: havas eső esett, amikor a kocsihoz ment, elcsúszott, megütötte az arcát. De egy jó óra múlva mégis elindult: este *lejárt a vízuma*, ezért kellett a rettenetes idő ellenére (Ausztriában az utakon 9 haláleset és 400 kisebb baleset volt a hóesés, a jeges utak következtében). Mi itthon az átfűtetlen falak közt dideregtünk. Csak tegnap lett jobb az idő, és ma, bár esett, tűrhető meleg van a házban. Csak persze én már meghűltem. Ica antibiotikummal kezelt, ma elvitt az orvoshoz, aki más antibiotikumot rendelt, Tetránt. Ica is nagyon köhög, fáj a torka, de nem kíméli magát, még annyira sem, mint tehetné.

Sokat beszéltünk Ilonáról. Aki odahaza Montrealban és Pickeringben a nagymama feladatait is elvégzi. Varr, kedvenc ételeket főz az unokáknak, stoppol stb. stb. Ha egy férfi írna olyan műveket (vagy feleolyan jókat), mint ő – a Schutzbund-Körner könyvet, memoárokat, tizedolyan érdekeseket, mint ő, fordítana, cikkeket írna és last but not least politizálna – akkor az egész környezete lábujjhegyen járna körülötte... De Ilona éppen így egyedüli jelenség a világon, éppen így, ahogy van. Ő az én Előszavamat az Új Írásban kissé túlzottnak találta. Nem igaz! Underestimated!

*

Tegnap asszisztáltam Icának a veteményeskerti munkákban. Sajnos, alig tudok és alig merek már valamit megfogni.

Közben egy kicsit olvasok is. A *Tagebücher der Henker von Paris* 1685-1847 von Henry Sanson első kötetét most fejeztem be. Hazug, szentimentális, tele korának álromantikájával. És nagyon büszke arra, hogy royalisták voltak a Sansonok – akik megrendült lélekkel mindamellett lefejezték XVI. Lajost és Mária-Antoinette-et is. Micsoda önkéntelen humor van az

ilyen „vallomások”-ban: Henry Sanson „csak a parancsnak engedelmeskedik”, de aztán ő az, aki titokban misét mondat a lefejezett király lelki üdvéért. A leírásban sok az ellentmondás (pl. hogy öt napig kerülgette a pap rejtekhelyét, pedig sok dolga volt), de ő ad interjút Balzacnak. (Az unoka megjegyzi, hogy csak az ő verziója a hiteles.) Az egész leírás 1847, az unoka szemszögéből történik, és Kiepenhauer kiadó szemszögéből, aki a könyvet 1923-ban, a német proletariátus leverésének idején adja ki, egy régebbi kiadás nyomán... Én pedig akkor olvasom, mikor dr. Timár István, a Szerzői Jogvédő Hivatal igazgatója, a Rajk-per forgatókönyvének írója a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta a Magyar Népköztársaságtól(...)

V. 6.

Aczél György hozzám is elküldte körlevelét, mely felszólít a közművelődési kérdésekben való javaslattételre. Én most és a következőkben feljegyzem az evvel kapcsolatos ötleteket, és hogy könnyebb legyen majd a noteszben feltalálni, zöld kereszteket teszek hozzá.

A művelődéspolitika és gyermekvédelem jól tenné, ha a tsz-eket felszólítaná, hogy *saját erejükből* szervezzenek *nyári bölcsődét és óvodát*. Központilag felszerelési tárgyakkal kellene segíteni. A helyiséget az iskolahelyiség szolgáltatná, esetleg nagyobb magánház. A személyzetet vakációs diákok, elsősorban magának a falunak az iskolásai. Tananyag: a higiénia alapelemei, néhány versike, játékok és kész. A tsz-ek anyagi hozzájárulását az is ösztönözné, hogy a nyári bölcsődék és óvodák munkaerőt szabadítanának fel.

*

Az érettségizett és tanult ápolónők hivatástudatát, munkakedvét és szakmai fejlődését fokozná, ha egy csomó munkát (melyet ma ők végeznek) a kórházi takarítónők végeznének. De hogyan lehetne a kórházi takarítónők krónikus létszámhiányán változtatni. Egyedül és kizárólag jelentős fizetésemeléssel plusz a felemelt fizetéshez kapcsolódó veszélyességi pótlékkal. A jól fizetett – és ezért a nehéz, más takarításhoz nem hasonlítható – munka láncreakcióként emelné az ápolónők, a segédorvosok, a főorvosok és végső soron még a professzorok munkáját is – fokozná a munkakedvet, a tanulás és tanítás lehetőségét.

A hármas egység, Támogatás, Tűrés, Tiltás kultúrpolitikájában nagyobb szerepet kell kapnia a középsőnek. Mégpedig úgy is, hogy az állam ne legyen kénytelen hitelesítő billogot ütni minden művészi irányzatra, melyet nem tart politikai céljaira direkt értelemben hasznosnak. De ne szubvencionálja például az operettelőadásokat se. Legyen saját rizikójára élő színház, könyvkiadás szövetkezeti alapon. Működésének határait az állam alkotmányában lefektetett alaptételek biztosítsák és határolják. Az elv legyen – mint Kádár János nemegyszer hangoztatta –, aki nincs ellenünk, velünk van.

A vendéglátóipar helyiségeinek legalább a fele legyen zenementes. Nagyobb helyeken legyenek zenementes részek, és egyetlen kategóriában se haladhassa meg a zenés helyiségek száma az 50%-ot.

A mütyür- és souvenirgyártást a kereslet szabályozza. De legyenek igazán szép ajándéktárgyak is. Erre jó példával szolgálnak egyes keramikusművészeink. De legyen szép üveg, rozsdamentes acélból készült szép formájú evőeszköz, és mint különlegesen értékes tárgyak, rackajuhok gyapjából készült souvenir- és exportszőnyeg – új művészi mintákkal. E célból erősen fokozni kell a Hortobágyon a rackajuhok tenyésztését. Ez és a nagy szarvú szilaj ökrök tenyésztése mindenképp kifizetődne. A „betyárcsárdák” álromantikáját éppúgy csökkenteni kellene, mint a rabló árakat.

V. 12.

Az egyetlen ok feltételezése mindig tévedéshez vezet! Legyen az faj, gének, a termelőviszonyok, a szex, a tudatalatti, a szükségszerűség, a logika, az intuíció, a földrajzi viszonyok, az evolúció, felsőbb lény akarata, a voluntarizmus vagy az ellenkezője – mindig súlyos tévedésekre vezet, és kiagyalt hamis következtetésekhez.

Igenis hat a vallás és hat a gazdaság, a fajok jelentősége nem áll meg az állattenyésztésnél, a véletlenek a szükségszerűséggel keverednek, és logika az intuícióval. Azaz nincsenek is külön. Szövődmények és egymásra hatások tényét kellene konstatálni, ha látjuk, hogy még az ikrek se egyformák, még ha úgy hasonlítanak is egymáshoz, hogy nem tudjuk őket megkülönböztetni.

Ezt tudva és látva kell a nagyon óvatosan fogalmazott általános érvényűhöz eljutni. De az általános érvényűhöz. Még az se igaz, hogy a nap minden reggel felkel. A mi éghajlatunk alatt ezt tapasztaljuk minden reggel évezredek óta. De az időpont csak egyszer egy évben esik össze (illetve kétszer: tavasszal és ősszel) a mondjuk ma tapasztalttal. A Sarkkörön túl ez már egész másképp van.

De egy empirikus tapasztalatnak is van érvénye. Ma, Pongrác napján jó hideg van. „Körülbelül" stimmel: a fagyosszentek napján hideg van. De már három napja hideg az idő. Így valahogy kell az empirikus tapasztalatok igazságmagvát tudomásul venni.

*

És még egyet nem szabad elfelejteni, a reakcióval felerősödő ellenállást. Végre is Ferenc József és Horthy korában nagyszerű magyar irodalom volt, és a cárizmus idején az orosz irodalom virágkora Puskintól Csehovig.

De ha most ezt abszolutizálnánk, újra csak tévedésekhez jutnánk. Mert van az elnyomásnak egy olyan mértéke – például a sok közül a hitlerizmus –, ahol az irodalom súlyos fagykárokat szenved. De a technikai tudományok például egy hitleri klímában kitűnően tenyésznek. Térjünk vissza – befejezésül – a kiindulópontra: egy szabály nem alkalmas mindennek a megmagyarázásához.

V. 20.

Befejeztem *Az időzavar glosszái* c. 9 részes kis írást és Ica segítségével most beborítékozva – postakész. Az Új Írásnak küldöm. Szóval valamit dolgozni is tudtam, de korántsem érzem magam jól. A szemgolyóim fájnak, pl. ha rágyújtok és a cigaretta végére akarok nézni. Szerintem ez szklerotikus jelenség. De az a legkevesebb. Egyébként fizikai fájdalmat nem érzek, és a kevés munkától a karom kicsit megerősödött.

Major Ottó írt. Felbiztatta Egri Istvánt, hogy csinálja meg a televízióban az *Isten ostorá*-t. Sajnos, se a televízióban, sem Egriben nem bízom. A televízióban, mert öt krajcárért kívánná megcsinálni, Egriben, mert a nagy plain air jelenetekben se gyakorlata, se művészi, se fizikai ereje nemigen lenne. Más volna, ha Wajda csinálná... De hát – mint hallottam, még a Bem film elé is akadályokat gördítenek a lengyel hatóságok. (Pedig azt ő és Jancsó nagyszerűen megcsinálhatták volna.) Ottó ötletében egy jó van: legyen Latinovits a címszereplő. De más aztán nincs. Ha – mint Ottó írja – a tv és Egri jelentkezik, első kérdésem az lesz: mekkora költséget irányoztak elő? Jogos kérdés! Egri a *Johann Strauss-koncert*-et költségesnek találta: „A TV esetleg csak 10-12 zenészt adna." Talán az *Isten ostorá*-t 25 hunnal és 2 ½ velenceivel és 23 góttal akarják megcsinálni? Az *Isten ostora* belekerül annyiba, mint 8-10 km autóút...

*

Színdarabot olvasok. Csak nem akarok én, 77 éves (kétkaszás) évem vége felé új mesterséget tanulni?

Erről szó sincs. De biztos, hogy testi fáradtságban könnyebb egy darabot biztos szerkezetre (könnyűszerkezeti építkezés a legújabb módszer az építészetben is) felrakni, mint regényt írni. De olyan könnyű-e? Gyárfás Miklós és Hubay példája nem ezt bizonyítja. Illyés Gyula és Németh László darabjai se. És... most olvasom Anouilh darabját: *Ornifle, vagy a buborék.* Csodálatosan jó első felvonás, kiábrándítóan gyenge második – nos, ennek a közepén tartok. Majd meglátom, mi lehet a 3. és 4. felvonásban.

Én pedig – mást nem is tehetek már – maradjak afféle Hályogkovács. Csak: azelőtt nem szívesen olvastam színdarabokat – kivéve Shakespeare-t –, most érdekelnek.

V. 25.

Színhely (és ebben se Dürrenmatt, se Peter Weiss nem akadályozhat): őrültekháza, mégpedig a ház sárgán a háttérben, nagyon kaszárnyaszerű. Elöl a főbejárat előtt a park. Egy virágokból készült órát készítenek az összes szereplők. A virágok színe szerint készül a számlap és a számok.

Az első vita: tegyék fel a mutatókat, melyeket egy mechanizmus alulról középről mozgat, vagy legyen csak egyszerűen napóra: a középen álló bot jelezze az időt. A vitában mindenki részt vesz. Az ápolók és orvosok is (akik szintén bolondok). A vita értelmes kompromisszummal végződik. Legyen napóra, és ha az egyik ápolt képes egy óraszerkezetet barkácsolni, akkor legyenek mechanikus óramutatók is. A konfliktusnak e körül a napóra körül kell kitörni. Mert az értelmes megoldás csak pillanatnyi. Se „Churchill" – aki egy apró, keszeg ember –, se Mitoszkato japán vezérkari főnök – egy volt szociológus – nem hagyja annyiban a dolgot: csak az egyiknek lehet igaza.

Az összes bolond közt csak egy józan van. Háborús bűnös, aki itt bújt meg. Horst Bakaffy. Ő H. B. betűt tesz minden ruhadarabjára: szimulál. Ő a besúgó, de a bolond orvosok nem hisznek neki. A betegek a monogram miatt Hydrogén Bombának hívják.

Lassan kiderül: azért volt kivégzőosztagban, hogy leplezze negyedzsidó származását. Most a kivégzőosztagot leplezi a bolondokházában – és várja a rendszerváltozást. Mindig rendszerváltozást vár. Most úgy jófiú, hogy árulkodik: a többi bolond bolond terveit elmeséli a főorvosnak. Itt Matuska Szilveszter a jó barátja, vagy az, aki titokban megsúgja neki, hogy ő az a Matuska, aki a biatorbágyi viaduktot felrobbantotta: „Modern dolog! Olvassa el az újságokat", henceg Matuska. H. B. már kiderítette, hogy Mühlsteinnek hívják. Most azt akarja kideríteni, hogyan kapta a Meyerhof névre szóló papírokat, amelyek a felvételénél szerepeltek.

A nőalakok? Nem elég, ha nimfomániásokat és vallási őrületben szenvedőket adok... De még milyen funkció? Mert az nem elég, hogy Matuska közvetít a nőosztály betegei és a férfiak között. Ezt az orvosok megtiltották, és ezért félti a pozícióját.

A bonyodalom az óra felrobbantása körül keletkezik, Churchill is, a japán is fel akarják robbantani, de végül is Matuska robbantja fel. Evvel akarja bizonyítani, hogy híreinek volt reális alapja. Az óra felrobban, a betegek összeverekszenek. Az orvosok is. Matuska lesz a főápoló és gondnok – ő lesz a fővárosból jött vizsgálóbizottság bizalmi embere. A minisztériumi orvos megállapítja, hogy enyhe skizofréniája nem akadálya jó és megbízható munkájának.

(10% esélye sincs, hogy végül ez lesz a darab; nekem már ma se tetszik.)

V. 28.

...Miért írjak én politikáról azon az áron, hogy a cselekményt egy bolondokházába kell vinnem?

Minthogy, úgy látszik, anyagi ellátottságom még egy szilencium idejére is biztosított – többékevésbé (nyugdíj) –, mért ne írjak teljes nyugalommal, éppen hogy erényt csinálva a szükségből, hallgatva...

*

A *Világszínpad* c. kötetben kilenc darab. A legjobb vagy mondjuk hozzám legközelebb álló Ödön von Horváth darabja: *Mesél a bécsi erdő.* N. Ginzburg darabját és P. Weiss *Mackinpot*-ját már a Nagyvilágban se tudtam elolvasni. Max Frisch és Tom Stopard darabjai túl komplikáltak ahhoz arányítva, hogy mit mondanak. De azért jók a *Játék az életrajzzal* és a *Rosenkrantz és Guildenstern* is. Sartre Illyés fordításában nem szenzáció. Sajnos, a legfiatalabb szerző, Christopher Hampton se rúgja ki a világ fenekét. Az emberbarát a polgár-intellektuel „lelkivilágát" „leplezi le" kicsit modernizálva.

Ha ezek volnának az utóbbi évek legjobb darabjai – ami korántsem biztos – akkor nincs szenzáció. Feltehető, hogy vannak jobbak. Talán a *Hair* – mely számunkra nem elég „erkölcsös" – jobb. Legalábbis előadásában úgy veszem ki a képekről, amelyeket láttam, hogy érdekes. A fent említett darabokból Horváth után mégis Stopard darabja a legérdekesebb. Peter Weissnek pedig vannak nagyon jó darabjai is.

VI. 1.

Déry kisregényének első része az Új Írás 6. számában. A *Booper* első soraiban azt állítja, hogy író hőse nem tudja pontosan, hány éves. Így mindjárt demonstrálja, hogy hazudik, és ezzel, fiatalítással, néhány életrajzi torzítással csinálja őszintébbé a regényét. Többször hangsúlyozza, hogy hazudik – ezzel ama bizonyos Rajk-cikk letagadását véli elintézni – többször említi, hogy közepes író – elvárván, hogy műve és a tisztelői ezt megcáfolják. Helyenként valóban nagyon jó, különösen mikor a csöp pöcs-ről ír. Maga ez a betűinverzió is kitűnő.

Egyébként új, kiaknázható bányát használ: a freudizmust. De ravaszul. Nem a gyereknek lesz apa-komplexusa. Megfordítja a dolgot. Az apának lesz gyerekkomplexusa – amikor a nyolcéves fia erekcióját észleli. Hát ügyesnek igazán ügyes ez a Déry – és hogy közel 80 évesen ilyen ügyesen ír és okos – ez már a nagyságnak egy fajtája.

*

...Ica egyre tisztítja, tatarozza, szépíti a házat. Szép is, és szép a kert. Még ilyen szép sose volt.

Érdekes, hogy miféle erdei és mezei növényeket sikerült domesztikálni. Elsősorban a kis borókaszerű fenyőket. Aztán cserszömörcét, tölgyet, somot, mocsári sárgaliliomot a dombtetőről, melyek most, harmadévre már virágoztak is, továbbá – ez volt a legegyszerűbb – borostyánt.

Az új telepítések közül jó és termést hoz a feketeribizli. Lehet, hogy lesz birsalma is. A cseresznyefa és meggyfa nem sokat ígér. Az öt almafa (amit itt találtunk) beteg. Szomszéd Ernő segítsége kellene a permetezéshez. A szükséges anyagot megvettük.

Hosszú volna sorolni a reményteljes telepítéseket. A 6 mandulafát, a lugast, mely ma még csak 5 félcentiméteres rügyből áll. A bodzák és csalánok elleni harcom már öt éve folyik, a mérkőzés még nem zárult le, és le sem zárulhat. A mellettünk álló elhanyagolt gyümölcsös

ontja a csalán- és bürökutánpótlást, a saját sövényünk is termeszti a csollánt. Minden kivágott bodzabokor újra hajt. Lombtalanítok kézi erővel, de győzelemre éppoly kevés kilátással, mint az amerikaiak Vietnamban.

VI. 3.

Hajlandó lettem volna veszekedni, perelni a TV-vel a pénzemért. Nem hagyok a fejemre szarni – ez az oka, hogy nem hagyom a pénzemet. Ostoba hiúság? Igen, elismerem.

Mert különben semmi se vonz a pénzhez – nem is tudom, mit kezdjek vele. Nagyobb összeget hagyatékolni sincs szándékomban. Alapítványt hagyjak, ha tényleg sok pénzem lesz? De kinek és mire? Jótékonyság? Írók pártolása? Nem bízom az elosztó szervben! Íróknak csak úgy, ha az én megbízottam (Ottó?) saját egyéni belátása szerint, önkényesen adná a pénzt és önkényesen, saját belátása szerint nevezné meg utódját. Vagy írók helyett börtönsegély? Hogyan? Talán kizárólag *első* büntetésüket ülő gyilkosoknak, akik másért (kisebb ügyért) se voltak azelőtt elítélve?

*

Mit keresek én manapság a pártban? Se a politikájuk, de még a díszsírhelyük se kell. Se párt-, se államrendszerünk nem vonzó. A kisebbik rossz más államok és politikai rendszerekkel szemben. Azt, hogy a régi kommunisták közt volt a legtöbb rendes ember, ezt Böll is megállapítja. A most magyarul is megjelent könyvét olvasom. Az első 50 oldaltól el voltam ragadtatva. Most a közepén tartok, de kevésbé lelkesedem.

*

Ma estére Keszthelyre szándékozunk menni, hogy megnézzük a *Tisztújítás*-t. Végre is az ott játszó veszprémi színészek lesznek (lehetnek) az *Újra a kezdet* szereplői. De nem nagyon bízom se abban, hogy lesz valami a darabból, se abban, hogy az jó is lehet. Inkább unalom, társaságkeresés, nézéskívánság ösztökél.

*

Nem tudom, hogy írok-e még valamit, „érdemlegeset". Ezt erőltetni nem akarom, nem is lehet. Nem is szabad! Az ember ne csináljon ostobaságokat.

VI. 4.

A veszprémi színház kitűnő előadását láttuk Keszthelyen, Nagy Ignác szülővárosában.

Nem is tudom, kit dicsérjek elsőnek, mert az ügyes átdolgozást egy kitűnő rendező, Pethes György nagyszerűen játszó színészekkel együttessé szervezte. A játék egy pillanatra se lankadt, a jó kosztümök és a könnyű díszletek funkcionáltak. Szóval kitűnő volt a játék, a zenei kíséret, minden együtt. A koreográfiát se felejtsük ki.

Ez a rendező, ezek a színészek *mindent* meg tudnak csinálni. Persze az *Újra a kezdet*-et is (melyet már hirdetnek), de egész biztosan az *Anyu*-t – bár ráharapnának. De ezzel várjunk – a Thália-előadás színházpolitikailag és szcenikailag is hadd lazítsa fel a talajt. Férfiszínészekkel bőven el vannak látva, a nők is jók, és Mikes Emma elragadó szubrett (micsoda szerencse, hogy akad egy darab szubrett-szereppel), de talán az *Anyu* érett-túlérett szexiségéhez nincs nőjük. Vagy itt csak nem szerepelt?

Még valami: bár én az első sorban is csak a kiáltott szókat hallom, tisztára a mimikából is követni tudtam az *egész* darabot.

VI. 7.

H. Böll regénye: *Csoportkép hölggyel*, kitűnő regény, az eleje remekmű. Később, mert Leni Grueyten a rajnai Madonna mellé atyát, fiút is akar állítani, kicsit túllépi – vagy inkább mondanám, nem éri el – a maga felállította határokat. Bár itt is remekel, Margaret nagyszerű Magdolna.

Furcsa – és számomra követhetetlenül német – a fekáliakultusz (szent az lehet, akinek a végbél záróizma úgy működik, hogy nem kell klozetpapír. De ezt is el lehet viselni...)

Ami nagy és nagyszerű, az a kommunisták, a régi és kiábrándult kommunisták nagyszerű megírása, felmutatása. És az, hogy nagyon jól és érthetően megírja a miértet is. Mert ők azok, akik Krisztus népe lehettek volna. Az öreg Ilse Kremer, aki már nem akar élni, és az a Fritz, aki 68-as. (Akárcsak az, aki 68-ban megírta a NEM-et; magyar kiadás 400. oldal. Eredetiben jó volna még utánanézni.)

Az, hogy Böll példásan, vagy mondjuk inkább példátlanul tisztességes, ehhez semmi kétség se fér. Most ő a PEN elnöke...

Jó, hogy Böll megkapta a Nobel-díjat. Megérdemelte. Amit nem érdemelt meg, ami Isten büntetése, hogy azok bújnak vagy bújnának a seggébe – pontosan azok –, akik Szolzsenyicin ellen minden hitványságra hajlandóak voltak, és készek újabb disznóságokra a jövőben.

VI. 8.

Még a Böll-könyvhöz: Borisz azért elég gyatra Szent József, a Klementina apáca egyenesen giccses, és mindamellett a könyv kitűnő, bár egyenetlenségei megfosztják a remekmű kritériumától. Az, ami lehetne jobb, az már nem jó, az, ami hibás, azt nem pótolhatják vagy helyettesíthetik a legjobb részletek.

*

A mű publikálásával vágatik el a köldökzsinór. Nagy erő kell, hogy valaki írjon a publikálás reménye nélkül. De ha csak olyant ír – így kezdi –, hogy belekalkulálja a biztos publikálást, az is veszély. Én írtam a lágerben – elkobozták azt a keveset is, amit írtam, írtam szibériai faluban – valamivel többet, de a közölhetőség legkisebb reménye nélkül írni: nagy handicap. Aztán hazaérve többet írtam és írok máig. De a *Szembesítés*-ügy újabb handicap volt. Ha a megírás után 65-ben, 66-ban megjelent volna – egy regénnyel többet írok. Így – írtam mást, és ami elmúlt, nem sajnálom.

VI. 13.

11-én feljöttünk a városba, de ma visszamegyünk Monoszlóra. Noszkayhoz csak a jövő héten tudok befeküdni – mit lógjak a városban. Dolgom nincs, ami volt (dedikálás, telefon Osztovits Leventével, bank), elintéztem egy nap alatt. És az is jó, hogy Olga Szergejevnát felhoztuk. Már tűrhetetlen volt szegény – az összes rögeszméit beépítette a monoszlói házba. Így ő is szívesen jött. Ma megy állítólag orvoshoz; Ritának is telefonáltunk, hogy kicsit törődjön vele. Rám és Icára úgyse hallgat. Haragszik.

...Új hír, Vas Zoltán kéziratait elkobozták. Őt szabadlábra helyezték, de azt követelik, hozassa haza külföldön lévő kéziratait, különben per lesz. Hát... Sokat tud, sokat beszél, sokat henceg. De persze ez nagy disznóság. Haraszti Miklóst leültették kéziratcsempészés-ügyben. Mégpedig Konrád György kéziratait akarta állítólag kivinni. Konrádnál házkutatás és sorozatos kihallgatások, Konrád, úgy hiszem, rendes ember. Azt, hogy okos és tehetséges, azt már bebizonyította. Haraszti sincs tehetség híján. De ő minden ügyben benne van, mindig letartóztatják. Ennek (a letartóztatásnak) nem mond ellent a híre, hogy provokátor. De én csak úgy hírekre nem adok, és erről a hírről (melyet lehet, mindkét oldalról terjesztenek) csak óvatos véleményem van. (Sebtében írtam indulás előtt.)

VI. 18.

Nyugodt napok Monoszlón. Tegnap vendégek. Én Major Ottóval, Ébert Ágostonékkal Tihanyban voltam Kondor Béla emlékkiállításán. Nagyon szép. De miért halnak meg éppen ezek a munkás-paraszt káderek legjobbjai olyan korán? Vagy apadnak ki – bár tévednék –, mint Szabó István. Vagy lesznek olyan depressziósok, mint Szabó Jóska – aki már az én könyvemet (a rólam szólót) se akarja megírni, noha szerződése van a Magvetővel.

Én „jól" érzem magamat; szimptómákat nem észlelek, de azért holnap haza kell menni, és holnapután befeküdni Noszkayhoz felülvizsgálatra.

Nem írtam semmit. De azért volna, amit megírjak.

VI. 28.

Lipótmező legyen-e a cím – vagy *Napóra*, vagy *Óranap*? Színpad lehet Guckkasten, de lehetne cirkuszi porond; cirkuszban még jobban hatna. Hozzá rács, mint a vadállatok bemutatásához, de úgy, hogy a rácson belül levők a rácson kívül levőket nézhessék vadállatoknak, idomított, idomítható állatoknak. Ezt úgy is fokozni lehet, hogy a porondot körülvevő körben dresszíroznának a színészek, és állataikat a közönségkijáraton hajtanák ki, viszont a porondról a manage-ba vezető út nyitott lehet. Ezt – a kint van bent – viszont a rendezés és persze a dialógusok fokozhatják. A néző van rács mögött.

Bolondokháza mint színtér – ez a mai maiság. A Pirandello „színház a színházban" törvényes utódja.

*

A lapok telve a Brezsnyev amerikai útjának magasztalásával. Persze Brezsnyev Párizsba ment, de hogy milyen eredménnyel, az kérdés. Remélhetőleg azért nem tartja hülyének Pompidou-t. Jellemző, hogy Nixon megvétózta a szenátus és a parlament vétóját. Továbbra is pénzeli a laoszi és kambodzsai harcokat és bombáztat. Saigont hagyja lavírozni, de Észak-Vietnamban felszedi a kikötőkben lerakott aknákat.

Minthogy Laosz és Kambodzsa kínai befolyás alatt áll, nem látszik alaptalannak a kínaiak gyanúja, hogy Nixon és Brezsnyev megállapodásainak éle őellenük irányul. És a nyugat-európai tömb ellen. Erre a kínaiak atomkísérletekkel felelnek. Japán se lehet túlságosan elragadtatva. A földgázt Szibériából az USA-nak adta el a SZU. Világos, hogy nem is tehetnek mást, mint hogy meggyorsítják a Kínával való szoros kapcsolatok kiépítését.

A két leghatalmasabb állam (a SZU-t tilos szuperhatalomnak nevezni) szövetkezett a két potenciális szuperhatalom ellen. És le is szerelnek majd atomkilövő állomásokat. Miért ne? A

szárazföldi kilövőhelyeket négyzetméternyi pontossággal ismerik – kölcsönösen. Így hát miért ne szerelnék le a felesleges ócskavasat? A hajókra szerelhető atomkilövők ügye ma még más kérdés. A kínai atomkísérlet katonailag nem érdekes. Csak agitációk és ellenagitációk tárgya lesz.

VII. 4.

Napóra

Az első felvonás az óra körül dolgozók két pártjának civódásával kezdődik és az orvosok (ostoba) igazságtevésével folytatódik és a főkolomposok további harcra készülődésének jeleivel végződik.

A második felvonásban az orvosok lepleződnek le először, az is, hogy ők is őrültek, de még inkább, hogy gyávák, félnek a betegeiktől, kényszerzubbonyokat alkalmaznak, de a főkolomposoknak – bár azok szögesen ellentétes álláspontot fejtenek ki és fenyegetődznek – igazat adnak.

A nimfomániás nők az egyedüli veszélytelenek. Ők megmondják – és ha lehet, megszerzik –, amit akarnak. A többiekről az a véleményük, hogy ugyanezt akarják, de azért, hogy ezt elérjék, okoskodnak ki mellékutakat, lesznek tudósok, királyok, feltalálók, szentek, milliomosok – ahelyett, hogy velük élveznék a gyönyört, „a gyönyör lángoló poklának egyedüli üdvösségét", mely őket „az üdvösség egében hempergeti", mikor hatalmas virágtornyot tűzhetnek alsó szájukba és a felsőből énekhang jön fel.

„Ezek a Menádok nagyon szépen dalolnak – állapítja meg az egyik orvos –, de sajnos nem elég szépek." „És fogyasztókapacitásuk nagyobb, mint amennyit adni képes az ember. Ezért lakat alatt kell őket tartani!", mondja a másik orvos. „Nem", mondja a harmadik, „van egy-két priapizmusban szenvedő – szenvedőt mondtam? priapizmust élvező ápoltunk. Engedjük őket össze! Nekünk is érdekes lesz; talán a tudomány is nyer – legalábbis számadatokat, vagy számadatoknál többet: az emberi cselekvés indokait találta meg Freud papa? Aki egyébként a leggátlásosabb monogám volt..."

Éppen a kísérletek egzakt véghezvitelén vitáznak. Mérések és közérzetkutatás egybehangolásán, amikor egy robbanás szétveti az egész színpadot – nemcsak a napórát, hanem a Lipót-mezőt is. *Utolsó jelenet:* Néhány éhes, leromlott, égett sebekkel borított félárnyék guberál a romok közt.

Elöl két aránylag egészséges. Az egyik egy fehér rongyra fest betűket: „Orvos". A másik: Ez minek? Azt hiszi, én is felveszek egy karszalagot: „Beteg"?

Orvos: Nem ártana.

Beteg: Hátha ez a nagy sokk kigyógyított bennünket. Én például úgy érzem, hogy...

Orvos: Úgy érzi. (A háttérbe mutat.) Látja? (Két guberáló lökdösi egymást. Valamit találtak, és nem akarják a másiknak adni. De hangtalanul folyik a küzdelem.) Csak még nem tudnak beszélni...

VII. 8.

Lukács György hírét, majd világhírét baklövései alapozták meg.

Kezdve (bár aligha ez volt az első) a *Balázs Béla és akiknek nem kell* című művén, folytatva a Szabadgondolatba írt cikkén, a *Taktika és Etika* című brosúráján – melyek országos méretű baklövések voltak (közben a jó *Theorie des Romans* siker is volt), a világhírt azzal szerezte, hogy Lenin *A kommunizmus gyermekbetegségei*-ben leállt vele vitatkozni.

Ezután már nem volt nehéz – különösképpen mert németül írt – nevezetes emberré lennie, különösképp mert a német stílusa nyakatekertségét az olvasók egy nem létező fordító rovására írták. Így aztán ő maga is „regényhős” lett, Mann Naphtája a *Zauberberg*-ben, és ő volt *a* Zola „naturalizmus”-ának fő kritikusa és Flaubert kritikusa és Engels szolgai utánzásával Balzac fő propagátora és Balzac szolgai utánzásával (Balzacnak Stendhalról írt tanulmánya felhasználásával) a történelmi regény teoretikusa; Balzac a saját ideje történelmi regényének, a Walter Scott-regényeknek alapján azt állította, hogy a főhős nem lehet a történelem tényleges főszereplője – ezt Lukács minden időkre általánosította. Rosszul értékelte Lukács Brechtet, nem értette meg Kafkát, baromságokat mondott Madáchról és feldicsérte Sztálin nyelvészeti marhaságát. A felsorolás nem teljes.

„Ellenzéki”-sége éppenséggel ostoba volt, és ha baj volt, „engedte”, hogy jobb útra térítsék (56-os események)...

És mégis, ő, aki vak volt és süket a művészet konkrét megnyilvánulásaival szemben, és soha új művészt fel nem fedezett – kedvence régen Balázs, aztán Seghers volt –, csak későn ismert el. Ő „korunk filozófusa és esztétája”, nemcsak országos, de világhírű. Maga a jelenség igazi kritikája korunknak.

*

Ma leszüreteltük a feketeribizlit. Kb. 6 liter.

VII. 9.

Holnapra bejelentette magát Romhányi, a Thália rendezője. Megcsináltam a már május 6-án vázolt betétet.

*

Császár István: *Feljegyzések az utolsó padból.* Nagyon jó könyv. Írni is tud, és azt is tudja, miről kell írni. A *Hangrobbanás* pedig az élet, a szakadatlan lehallgatás, a lehallgató-készülékek világában ugyanazt a kínt érezteti, amiről én oly sokszor írok – és a legutóbb (ironikus-fölényesen) Kenethnek is beszéltem. Ez a mi „szocialista” problémánk és az USA-ban is ez ma a téma. És Havemann témája is részben ez.

VII. 11.

Tegnap itt volt a fiatalember Romhányi a Tháliától. Van néhány jó ötlete: bábszínházzal kombinálni a darabot, a 3T állandóan jelezzen és sípoljon, Arisztophanész-szobrok és Arisztophanész-bábjelenetek, a levelek jöjjenek és menjenek naturalista módon. Az író-rendező íróasztala legyen az első jelenetben (vagy a másodikban) Huba íróasztala, aztán az író asztala, az anyu és Géza bácsi ágya és az orgia feltáló asztala. Ez mind jó. A veszély, hogy egy kicsit színházcentrikussá akarja tenni a darabot, Huba valami színházi lap szerkesztője. Fennáll a pirandelloizmus veszélye is.

Én is adtam egy (az előzőleg már jelzett) Galambos-Rényi-versezetet, néhány *gag*-ot (a tavalyi feljegyzéseimből). Hubát én nem színházi embernek (ők Molnár G. Péternek akarnának odasózni), hanem a KISZ karikatúrájának képzeltem el, és így közvetve még tovább mutat.

A színpad, a Thália stúdiója kicsi. Az orgiajelenet nem fér el rajta. Ezt úgy javasoltam megoldani (minthogy a színpad középen van), hogy a párok a nézők közt kivonulnak, és behallatszik a gajdolás és üvegcsörömpölés. Én ezzel be is fejeztem volna, de R. a kiürült

színpadon a szerző-író – akinek a kezéből már kicsúszott a cselekményvezetés – monológját és a nálam meglevő sürgöny- és levélváltást is be akarja hozni. Jó!

A fiú legközelebb egy dramaturggal akar lejönni. Nincs ellene kifogásom, de arra kértem, hogy a jelenetsort készítsék el.

Azt hiszem, lesz a dologból valami. Nagyon kifáradtam tegnap, noha ebéd után már a csicsói erdőn át elvittük a fiút Nagyvázsonyba. Sok az egy emberrel 10 órán át együtt lenni. Nem is vacsoráztam.

De aztán jól aludtam, és ma jól vagyok.

VII. 20.

Tegnap itt volt Romhányi László, a Thália fiatal rendezője és Schwajda György, egy fiatal, szakma szerint is dramaturg.

Javaslataikat, hogy legyen az *Anyu*-ban bábjáték és legyen Arisztophanész *Békák*-jából ismert Alvilági drámaíró-verseny, elfogadtam. Azt is, hogy valódi nevek szerepeljenek, és azt is, hogy amikor „kell" és amikor nem is kellene, megjelenjen a T tiltó fény és hang stb. stb. Csinálják. Minek az öncenzúra – ezt elvégzi a főosztály, az igazgató stb. Aggodalmam, hogy nagyon színházcentrikussá teszik és túl sok vegyes salátát akarnak belerakni – kezdők sajátsága. Majd az én dolgom lesz ezt a tarkaságot megrostálni. De ötleteik jók. Augusztus végén fognak újra jelentkezni már elkészített jelenetsor-vázlattal. Jó.

Az *Anyu* esetében éppoly szívesen belemegyek minden változtatásba, improvizációba, mint ahogy az *Antikritón*-ban egy szó változtatást se tűrök.

VII. 23.

Ma ment el Molnár Edit. Csinált vagy 100 felvételt. Voltunk vele Nagyvázsonyban, a csicsói erdőben, a tiszteleteséknél, megnéztük a templomot, voltunk a Hegyeskőn a bazaltbányánál és Kun Laciék pince-palotájánál. Szóval sokfelé. Érdekes és okos az Edit, kellemes társalgó.

VIII. 2.

Elég jól ismerem magamat, nem kellene bonyolult álomfejtéssel kianalizálni gyermekkori vonzódásaimat; manifeszt, nyílt emlékeim vannak. De publikálni? Nem! Nem hagyatékozom a tudomány javára hullámat az anatómiai intézetnek, és nem írok önéletrajzot, és az efféle meg nem írását, a meg nem írás okát közöltem is: ha nem írok meg mindent, akkor az elhallgatás, lakkozás, hazugság. De én magam jól emlékszem, hogy milyen vonzódást éreztem karon ülő gyerek koromban a szoptatós dajkám, Bogár Mari iránt, és ő mennyire szeretett engem még 6-7 éves koromban is, hogy csókolt, ha az utcán meglátott. Nagyon jól emlékszem a leobeni osztrák lányra, aki 6-7 éves koromban bevett az ágyába. Szenvedélyesen csókoltam a hátát, az ambopointjét. Ő előre akart venni a melleihez, ehhez még nem éreztem vágyat. A legérdekesebb, hogy ez a szép szőke lány rendszerint más szobában aludt; én a szüleim hálószobájában, hálós kiságyban. A családi dupla ágy lábánál volt egy sezlon, és a lány akkor aludt itt, mikor a szüleim valahova elutaztak. A legérdekesebb, hogy anyám expressis verbis megtiltotta, hogy a lány bevegyen az ágyába. Honnan gyaníthatta az anyám a történendőket? (Ez a leobeni lány nemsokára viszonyt kezdett a molnárlegénnyel, de velem soha többé nem szerelmeskedett.) De nekem ezt nem a tudattalanból kellett kikaparni! A maszturbációimra is

nagyszerűen emlékszem: „ugrálás”-nak nevezték. 6 és 10 éves kor közt gyakoroltam nagyon erősen. Teljes orgazmusig vittem, csak ejakulációm nem volt. Ijesztgettek, hogy nagyon beteg leszek. Féltem – és folytattam.

Érdekes és szadista hajlamaim nyilvánultak meg kb. 7 éves koromban. Iskolatársaim összebeszéltek, hogy a (nálam egy évvel idősebb) Józsát, egy nagyon szép lányt erőszakkal, megkötözve kiviszik a Böngébe – egy nagyon mély vízmosást hívtak így –, és ott megerőszakolják. Én beleegyeztem a dologba, de elhatároztam, hogy ott a Böngében elkergetem a 2-3 társamat (elég erős voltam), megmentem Józsát, kiszabadítom a kötelekből – de aztán nagyon megverem. (Később, második gimnazista koromban rendszeresen vertem és terrorizáltam Flóra-Klára unokahúgomat.)

Ödipusz-komplexusom, gyermekkori, úgy látszik, nem volt. Egyetlen gyerek voltam. Amikor pedig eme Flóra-Klára unokahúgom több hónapig nálunk (vidéken a jó levegőn) üdült és ő volt a kedvenc, egész nyíltan irigykedtem rá, mert őt dédelgette az anyám, és minden komplexus nélkül kínoztam. Anyámhoz nem fűzött gyermekkori szerelem, Ödipusz-komplexus. Sőt csúnyának találtam és szégyelltem, hogy nem szép. Csak (vagy de) öregkoromban, egy-két év előtt volt vele kapcsolatban, de egész leplezetlen vérfertőző álmom. (Fel is jegyeztem.) És még egy. Most öregkoromban érzem vonzóknak a vastag, nagy mellű asszonyokat, akiknek kis tokájuk is van. Ifjabb koromban az ilyen nőket ellenszenvesen csúnyáknak ítéltem.

Nem voltak gátlásaim? Gátlástalan voltam és vagyok? Poligám és neurózistól többé-kevésbé mentes?

Frusztrációktól se igen szenvedtem. Emlékszem egy ifjúkori cinikus, de őszinte megjegyzésemre a táncról: „Nem szeretek táncolni. Ezt a dolgot vízszintes helyzetben sokkal kellemesebbnek találom.” Szüleim erősítették narcisztikus hajlamaimat. A szalonban vastag aranykeretben lógott az olajba festett képem. Matrózruhában vagyok egy dobogón, oldalt pálmák. Nagyon primitív festmény, olajba festett fényképnagyítás, szüleim nagyon büszkék voltak rá, már csak azért is, mert nagyon sok pénzt fizettek érte.

Szép is lehettem. Egyszer egy vásár napján sok idegen járt az utcánkban. Én a kapu előtt bámészkodtam. Egyszerre csak jön három parasztasszony, valamin tanakodnak, majd az egyik odaszalad hozzám, megnyálazza az ujját, és az ujjával megdörzsöli az arcomat. Aztán visszamegy a várakozó másik kettőhöz, és közli: „Nem föstött.” Az, hogy milyen fontos volt az eset számomra, bizonyítja, hogy máig is emlékszem rá.

A nemi felvilágosítást elemi iskolás koromban az előbb említett Józsa ötödik vagy inkább hatodik osztályos gimnazista bátyjától, Dezsőtől kaptam. Előbb is tudtam róla, de ő pontosan eldemonstrálta (azt tudtam, hogy a penist a vaginába dugják, de hogy azután mi lesz, azt nem tudtam), hogy a megmerevedett penisszel ott mit csinálnak. Ekkor láttam először ondót. Azt mondta, hogy ő már gyakorolta ezt Keszthelyen a kuplerájban, és még fogja csinálni Mitzivel is, a húga nevelőnőjével. Mikor kinyitottuk Dezső ajtaját, ott állt vérvörösen Józsa és Mitzi: hallgatóztak. Mitzi felháborodottan kijelentette, hogy mindent elmond Dezső apjának. De nem ez történt. Dezső apja semmit se tudott meg. Ellenben az volt az érzésem, hogy Dezső és Mitzi nemsokára nagyon jóban voltak, és ha sétáltunk, engem meg Józsát mindig jó előre küldtek. És a vadszőlős szaletliben is nagyon gyengédek voltak egymáshoz.

Egyszóval: gátlás nemigen volt, hanem el nem fojtott tudás.

*

Az én önvizsgáló, megfigyelő „munkám” más irányba haladt.

13-14 éves koromig én voltam a gimnáziumban egyike a legerősebb fiúknak és a legjobb tornász. A rendkívül súlyos skarlátmegbetegedésem után ez az előnyöm megszűnt, és többé sohase tudtam behozni. Ezután fordultam teljes erővel segítségért az eszemhez. Ezt a fordulatot általánosítva úgy gondolom, hogy az embert gyengesége, rossz látása, gyenge hallása, csökkent szaglásérzéke hajtotta a „szellemi" fölény igénye felé, és ravaszsága, vérszomja fokozódott, hogy legyőzhesse a szelíd elefántot, a segítőkész delfint, de a vad oroszlánt és tigrist is. A ravasz gyengesége – és alkalmazkodóképességének kifejlesztése (orosz közmondás: „Az ember nem disznó, mindent kibír") tette a „teremtés urá"-vá.

A pontosság kedvéért meg kell jegyeznem, hogy azon a napon, mikor este már kitört rajtam a skarlát, az utolsó tanóra után egy jó félóráig verekedtem nagyon vadul egy Müller nevű fiúval (aki nem kapta meg a fertőzést). Verekedési módom közismert volt az osztályban. Csak ha jól dühbe hoztak, tudtam jól verekedni, ilyenkor nem éreztem az ütéseket, nem védekeztem, csak ütöttem.

Nem hiszem, hogy ennél több gyerekkori emléket kellene felsorolnom. Senkinek se tartozom számadással. Amit tudok, nem önanalízis formájában kell hasznosítanom.

Nyíltságomat a jelenre tartom készen, és óvatosságomat a jelen határozza meg. Amit nem írok le itt se, az nem elfojtás, hanem felismerés diktálta szükség.

VIII. 16.

A szigor dialektikája

Ismeretes a *születésszabályozást* tiltó törvények sokoldalú negatív hatása. De ez csak egy, igaz, a legfontosabb és ismert jelenség. De van más is.

A 30-as évek elején Moszkvában a sofőrök már úgy elvadultak, hogy a leningrádi sosszén, Moszkvában, egy teherautó belegázolt egy vonuló katonai egységbe. Ha jól emlékszem, nyolc halott, számos sebesült. Másnap kijött a törvényerejű rendelet a „közlekedési banditizmus" ellen: halálbüntetés vagy minimum 10-15 év. Néhány sofőrt agyonlőttek, és ez tk. üdvös hatású volt. Aztán csak 15 éveket adtak; a gázolások száma jelentékenyen csökkent. De amikor egy-egy balesetért – melyben a sofőr nem vagy alig volt hibás – szintén ilyen szigorú ítéleteket hoztak, a sofőrök minden elütött vagy elgázolt embert cserbenhagytak, elmenekültek.

„Kártevésnek" minősült, ha pl. az anyakoca agyonnyomott párat a saját malacaiból. Minthogy a malacok is halandók, és a napi, heti és havi jelentések minden istállóból számon tartattak, a SZU mezőgazdasági lágereiben már az első jelentésnél kevesebb malacot jelentettek, mint amennyi volt. Ezek a tartalékok néha 50-60 darabot tettek ki. Ezeket leltározásnál is kellett dugni, a várható felesleget meg kellett enni. És persze az állatgondozók, állatorvosok (szintén rabok) nem a leghitványabbját ették meg.

A könyörtelen szigor szüli a védekezést.

Az igazi státusszimbólum,

ha lesik minden szavamat. Lehallgatnak, nyitják a leveleimet, ellenőrzik a telefonbeszélgetéseimet.

Mi ehhez képest a villa, jacht – a Cadillacról nem is beszélve. Még a helikopter is kismiska.

VIII. 29.

Nagyon nehéz megérteni, hogy miért csinálnak éppen most „nyilvános" politikai pert Moszkvában Pjotr Jakir (a kivégzett generális fia) és Viktor Kraszin ellen, akik már jó régen börtönben vannak. Olyan veszélyes volna az ő „emberi jogok védelmére alakult kezdeményező csoport"-juk, mely a szovjet jelentések szerint összesen 15 emberből állt, és ezek közül 4 nem is tudta, hogy őket a csoporthoz számítják, és 9-en szakítottak a csoporttal, mikor megtudták, hogy kapcsolatban állnak egy külföldi „Népi Munkaszövetség" elnevezésű csoporttal. (Mindez Népszabadság, VIII. 28.)

Én puszta spekulációkra utalva úgy hiszem, hogy erre a perre, erre a „nyilvánossági"-ra éppen a most kezdődő genfi biztonsági konferencia megkezdése előtt volt szükség. Mégpedig az olyan törekvések ellen, melyet a Népszabadság ugyanezen számában, a *Tudománypolitika Európában* c. írása így ír le: „Az előkészítő viták során néhány nyugati ország az emberek és eszmék szabad áramlásának hirdetésével a fellazítási politika legalizálását akarta elérni. A szocialista országok szintén kívánatosnak tartják a fokozottabb együttműködést, a kutatók, a kutatási eredmények és tapasztalatok cseréjét, de ezt az adott ország érdekeivel, törvényeivel, társadalmi rendjével összhangban kívánják megvalósítani." Nos ez a per fait accompli elé akarja állítani a genfi értekezletet: ők igenis perbe fogják az emberi jogok chartájáért kiáltó embereket, és ezt belügyüknek tekintik, és nem hagyják, hogy ebbe valaki beleavatkozzon.

IX. 6.

Konrád György könyve remek – majdnem remekmű. Az egyes fejezetek remekművek és egyes mondatok remekek.

Mi hát, ami nem egészen jó. Az, hogy egész különböző célúak és írásmódszeresek a fejezetek. Van Hyeronimus Bosch, börtön- és háborúleírás, de ragyogó hasonlatokkal megírt szociográfia, pompás meghatározásokkal (pl. „...a tékozlás akkor is kizsákmányolás, ha nem él tőle jobban senki sem", 32. old.). A víziók és szociográfia mellett, előtt és után líra, ragyogó hasonlatokkal, mely talán csak az utolsó fejezetben gyengül.

Jó volna, ha K. az egyes fejezeteknek címet adna, „magyarázó" címet. Megkönnyítené az olvasó dolgát, és erre bizony szükség van. Mert a 4 fejezet a tervező szociográfiája, más, mint a pincemulató – volt pincebörtön.

Néhány kitűnő mondatot (a sokból) ideírok. „Remény és kockázat egyensúlyát továbbemelve, a baloldal nem érheti be a fogyasztók kommunizmusával, amely célnak ábrándos, ábrándnak szegény" (120. old.). Egy stranddal kapcsolatban: „Veszély és szabadulás közé nem ékelődik bele a tervező ész csele, s nyomában az örök békéért háborút folytató biztonságvágy eredendő bűne: a történelem." Itt most nem idézek a boschi képekhez méltó képeiből.

Kiadják? Nem adják ki? Sok jel arra mutat, hogy óvakodnak a kiadásától. Mert „pesszimista"... De hiszen a nem-kiadás éppen a pesszimizmus jogosságát indokolja. Ha a kiadó nem pesszimista – nem fél kiadni.

IX. 15.

A lapok a jövő szezon terveiről írva jelentik, hogy a tv az *Antikritón*-t, a Thália a *Levelek Arisztophanészhez*-t, a veszprémi színház az *Újra a kezdet*-et fogja bemutatni. Majd még meglátjuk, mi valósul meg. A jó, hogy ezek a dolgok még kíváncsivá tesznek, de cseppet sem izgatnak.

IX. 16.

Allende

aki nem akart polgárháborút – fegyverrel a kézben halt meg a Moneda-palotában. Nem adta meg magát, és nem szökött meg. Nagy példa ez nekünk – nekem – és egész Közép-Európának. Igaz, 2 ½-es szociáldemokrata volt. De abban nem követte Bauert és Deutschot, hogy a csatavesztés után ellógjon. Kun Béláról nem is beszélve... A saját személyét nem akarta megóvni, „hogy majd aztán...” Ennél többet tett a jövőért.

Persze a sorsa meg volt pecsételve. Ezt ő már Castro látogatásakor is tudta. A Brezsnyev amerikai fülbe suttogása már csak az amerikai dupla biztosítás volt. A befolyási szférákat a SZU-nak *meg kellett osztani*. Az űrhajózás-fölény pillanatában és a Kínával való feszültség növekedése idején mást nem is tehetett. A Közel-Keleten is kompromisszumot kellett kötni (a Földközi-tengeren).

De Allende megfontolt hősiessége, a Szocialista Internacionálé szolidaritása és a közelben levő Tupamarók itt valami a *munkásegységhez* hasonló eredményt és sikert hozhatnak.

És aminthogy bizonyos párhuzam (nem analógia) van a Ribbentroppal és Kissingerrel való barátkozás közt, úgy analógia van a Szíria (a SZU-hoz legközelebb álló arab ország) és Izrael légi párbajai és a spanyolországi német repülőgéppróbák közt is. Az élessel lövést csak élő célon tudják kipróbálni. Arány: 8-4 Izrael javára.

Hát nem vagyok valami optimista. De csak ez a pesszimizmus menti, jobban mondva magyarázza a SZU-USA (szerintem nem hosszú életű) egyezkedését.

Ha valaki tíz év múlva olvassa ezt a bejegyzést, majd eldöntheti: jól láttam-e itt Monoszlón, minden információs segédeszköz nélkül a helyzetet. Mert a Népszabadság híre nem információ. Azaz desifrírozni kell a dezinformációt...

IX. 25.

Négy napja jöttem meg Monoszlóról. Még nem tudom, mikor néz meg Noszkay.

Elolvastam Haraszti Miklós kéziratban megismerhető művét. Címe: DARABBÉR.

Olyan dolgokat ír le pontosan 140 oldalon, amikről mindenki tud, és amikről tudják, tudjuk, hogy igazak. De így, ilyen részletesen és pontosan még senki se írta le. Izgalmasabb minden regénynél: tények, tények, tények.

Pl. azt, hogy mit jelent az ők, és kik azok, akik többes számban beszélnek – ezt én a soha el nem készülő regényem első mondatában leírtam –, ez üti meg a hangot. A „vándormadár”-ügyről írtam pár meleg szót a *Levelek Arisztophanészhez*-ben. De így a mindennapi, minden percbeni leigázást, kizsákmányolást nem is lehet elképzelni, csak ha pontosan minden részletében megmutatják.

A tényeket, a valóságot írja le ez a könyv – lesújtóbbat nem is lehetne. (A Furóról szóló líra ehhez képest nem fontos.)

Úgy hallom, hogy H. ellen bírósági eljárást indítanak. Súlyos öngólja lesz a rendszernek, ha felmentik, de sokkal súlyosabb és több mint öngól lesz, ha valakit a tények, igaz tények megírásáért elítélnek.

Nem az a kártevő, aki az igazságot, a tényeket elmondja, hanem az, aki ezt büntetni szándékozik, aki ennek a – szinte hihetetlen, hogy megtartsák a tárgyalást – pernek a beindítását – beindította.

X. 8.

Megindult a közel-keleti háború. Mindenki várta – mégis meglepetés.

Az egyiptomi-szíriai „nagy hadicsel" az volt, hogy sábeszkor, szombaton kezdték el. Nehezebb lesz Izraelnek, mint 67-ben, de előre semmit se lehet tudni.

A fő kérdések a hadviselő országokon kívül adódnak. Ilyenek:

1. a Szovjet/USA mézeshetek után fenntartják-e az érdekszférák megosztását. Most derül ki, hogy miben állapodtak meg.

2. Mit szól ehhez Anglia és Franciaország, akiket kihagytak a buliból. Brandt éppen Londonban volt, mikor a háború kitört – és neki is lesz szava ebben az ügyben.

3. Kína az utóbbi években kifejezetten arabpárti volt. Az marad-e, ha a SZU arabpárti. És Albánia?

4. A támadást a leginkább szovjet befolyás alatt álló országok kezdték. Kadhafi mit fog tenni vagy nem tenni. Marokkó, Algír – Egyiptomot segíti, Jordániáról nincs hír.

A most kitört háború békét ugyan nem hoz, de a befolyási szférák hosszabb időre kialakulnak. És ebben nemcsak az USA és a SZU fog dönteni.

X. 12.

67 és 73

1. A közel-keleti háború 7. napján nem nehéz megállapítani, hogy ez nem 6 napos háború. A kérdés: számítottak-e az izraeliek hat nap alatti győzelemre. Talán inkább az arabok gondolták, hogy sábeszkor kezdik és péntekre befejezik.

2. Jelenleg patthelyzet van. Izrael Szíriában előrenyomul, a Szuezi-csatorna déli oldalán védekezik.

3. A légvédelem erősebb, mint a repülőgépek. Tel Avivot nem is támadták, az izraeli repülőgépek súlyos veszteségeket szenvedtek. Megállapítást nyert, hogy az oroszok (mert azok kezelését nem lehet arabokra bízni) olyan légelhárító rakétákat alkalmaztak, *amilyenek Dél-Vietnamban sohasem kerültek bevetésre.* Ez eleget mond.

4. Az USA-SZU mézeshetek elmúltak. Szovjet segítség nélkül Szíria-Egyiptom, USA-segítség nélkül Izrael nem tarthatja magát.

5. Amíg az USA a Földközi-tengerben erős, Franciaország Egyiptom-barát, ha azonban USA-veszteségek volnának – ez megváltozna.

6. Kína – és képviseletében Albánia – azt hangoztatja, hogy a két szuperhatalom flottájának el kell hagyni a Földközi-tengert. Ez jogos követelés, de senki se hallgat rá. Kínának az is előny, hogy a SZU ennyire angazsálja magát a Közel-Keleten.

7. Líbia – a sértődött Kadhafi – nem ad katonai segítséget Egyiptomnak, csak pénzt. Viszont Algéria, Marokkó és Szudán katonai segítségének nincs döntő szerepe. Számbeli fölénye Egyiptomnak enélkül is óriási.

8. Jordánia kivárja a fejleményeket. Husszein biztosan tudja, hogy Egyiptom győzelme az ő bukását hozza. Úgy gondolja, ráér, és hadseregének intaktul tartására törekszik.

9. Nagy különbség, hogy 67-ben Hruscsovék nem helyeselték a Nasszer-támadást. Most sok jel szerint jóváhagyták. A modern (talán a legmodernebb?) fegyverek bevetése presztízskérdéssé teheti számára a győzelmet. Nem valószínű, hogy Izraelnek és az USA-nak ne volnának eddig fel nem használt fegyverei. De úgy látszik, eddig ezek nélkül is meg tudták állítani az offenzívát.

10. Tanaka moszkvai látogatása nem hozott új fejleményeket. Tanaka területi engedményeket kíván – ez pedig a SZU status quo princípiuma ellen van. Így a Japán-Kína közeledés folytatódni fog, illetőleg meggyorsul.

11. Az analógiák mindig sántítanak, de ha valamihez, úgy a finn-szovjet háborúhoz hasonlít ez az új közel-keleti háború.

12. Egyik fél se akar arra emlékezni, hogy Izrael határait Anglia eleve úgy vonta meg, hogy abból örökös konfliktusok származzanak. Pedig új határok nélkül, persze nem a tűzszüneti vonaltól, békesség nem lesz. A Golán-magaslat és az Akabai-öböl biztosítása nélkül Izrael nem bírja abbahagyni a háborút. Jeruzsálemet azonban nemzetközi semleges várossá kellene tenni. Sok jel arra mutat, hogy Izraelben sincs józan belátás.

13. A vesztesek a győzők lesznek – megtépázva kerül ki ebből a konfliktusból a két szuperhatalom. Európa és Kína – Japán erősödni fog.

Vietnam után – és ez pozitív – úgy látszik Izrael is megmutatja, hogy kis országot se lehet egykönnyen legyőzni. De nagy győzelem Izraelnek is csak ártana!

*

Gyönyörű őszi napok után ma viharos szél és délben is csak +5-6 fok. Legfeljebb hazamegyünk. 15-én hivatalosan megkezdődik a fűtés.

Szép volt. Öröm volt látni, mennyi vadlúd vonult. Tegnap az úton át alacsonyan repültek a fácánok. Sok énekesmadár a kertben. Még megvannak!

X. 20.

...A népdalok, a balladák szavai vezettek a zenéhez gimnazista koromban. Például:

Csütörtökön virradóra, találtam egy pej csikóra. Ugyanebben az időben a Medgyasszay Vilma sanzonjai, az Ady-Reinitz-dalok is belenyomultak a szívembe.

Aztán volt egy egészen különös esetem. A Belvárosban – úgy hiszem, a Váci utcában – egy kirakatban megláttam Pablo Casals arcképét, Pécsi József felvételét. Gyönyörű volt. Casals ráhajol a gordonkájára, szinte belenéz és belelát a hangok közé. Az arca nem is látszik, csak a nagy, kerek, kopasz koponyája.

Ez a tisztára vizuális élmény elég volt ahhoz, hogy a sovány pénzű, sovány gimnazista jegyet vegyen Pablo Casals gordonkakoncertjére. Egyedül, minden „ok” nélkül mentem el, és megértettem valamit abból, hogy mi J. S. Bach, mi a gordonka és ki Pablo Casals. Örökre hívük maradtam.

(Mikor ezeket a sorokat írom, a rádió híreiből tudom, hogy a 96 esztendős Casals halálos betegen fekszik valahol Dél-Amerikában egy kórházban. Mert emigráns ez az öregember, makacs emigráns – amire egy zenésznek van talán a legkevesebb mesterségbeli oka. Makacsabb ellensége – nem ez a jó szó –, lenézője Francónak, mint a „népi-demokratikus-varsói-szerződéses" kormányok.) Egyébként a Casals-hangverseny után se igen jártam a Zeneakadémiára. És mikor ott voltam, és amire emlékszem, az nagy dolog volt, de nem zene.

Ott láttam életemben először és utoljára Ady Endrét. Felejthetetlen. És ott voltam és szerepeltem a MA-matinén. Ahol az előadás után odajött hozzám Mariay Ödön. „Jól tudsz magyarul", mondta. Nagy érdemrendet tűzött a szívem fölé. Mert sokszor hallottam tőle (Lőcsefüreden négy héten át sokszor összejöttünk): „Hárman tudunk magyarul. A Bandi (ez Ady volt), a Zsiga (Móricz) és én." Tehát íme most bevett negyediknek! Máig hálás vagyok ezért, és a *Nyalka élete és halála* című nagy művéért, melyet csak Lev Tolsztoj Holsztomerjéhez lehet hasonlítani.

X. 22.

Sükösd Mihály regénye, a *Vizsgálati fogság* rendkívüli elmeéllel és nagy stiláris élességgel fogalmazza meg „a" magyar miniszterelnök személyét és jelképi értelmét az 1945 előtti kilenc évben.

Zavart, hogy a vizsgálati fogságban levő és ellenfele, az ügyész körülbelül ugyanazonfajta gondolatkapcsolásban, analógiákban és kontrapunktokban fogalmazzák (csak koruk és tapasztaltságuk különböző) észleleteiket. Ez azonban, úgy látom, a nagy trouvaille – hiszen az ügyész is kínos feladatot vállal abban a hitben (mint a vádlott), hogy evvel egy jobb jövő elindulásához jutnak... Tudta ezt Sükösd, mikor hasonló ugrásokban gondolkoztatja őket? Lehet, hogy tudta, lehet, hogy nem-tudva tudta.

X. 25.

...Mint a Der drohende Krieg c. folyóirat szerkesztője megtudtam (véletlenül), hogy a Fernlenkschiff Zöhringen, melyet egy német haditengerészeti gyakorlatnál kizárólag távolból irányítottak és távolból irányítva manőverezett és lőtt, gróf Arco által szerkesztett távirányítással van felszerelve. Ezt mondtam el Radó Sándornak (aki saját könyve szerint csak az első világháború kitörésekor lett felderítő), aki – és én ezt tudtam – ezt a tényt kellő helyre továbbította. Milyen eredménnyel, arról fogalmam sincs. Én abban az időben mindent, amit hasznosnak tartottam a SZU számára, *ingyen és bérmentve* adtam tudomásukra. Soha nem tartoztam a felderítő szervezetbe, soha még költségmegtérítést se fogadtam el. És mikor Radó 1932 és 34 közt egyszer Moszkvában felajánlotta, hogy legyek „rezidens" Olaszországban – amihez főleg művészettörténeti ismereteim és érdeklődésem adta volna az alkalmas külső formát –, ezt az ajánlatot elutasítottam. Már nem voltam olyan lelkes. „Regényírásban vagyok benne nyakig." Ez szó szerint így igaz, de nagyobb lelkesedés idején félbehagyom a regényírást is...

Ezután Radó felajánlotta, hogy bemutat a III. osztály vezetőjének, Heckert-Gekkertnek. Ezt a fogást persze elutasítottam. Annyit tudtam, hogy egy ilyen „látogatás" a beszervezés lényeként értékelhető – és saját akaratom ettől a pillanattól fogva nincs.

Ez döntő jelentőségű volt további életemben. Nem lettem olaszországi „műbarát", hanem rab Szibériában (nem ezért, erről soha senki se tudott), de író lettem, íróvá érlelődtem, és ez mégiscsak jobb...

*

Tegnap voltam Jász Dezsőéknél, Rita is ott volt. Csodálatos az a skizofrénia, amivel a dolgokat szemlélik. A zsidók az ellenségek, az arabok a teljesjogúak. Igaz, hogy ők kezdték el újra a háborút, de erre belpolitikai nyomás kényszerítette őket. Legnagyobb gondjuk, hogy most az USA befolyása alá kerülnek az arabok. Azt, hogy a háborús napokban magyarokat is behívtak, szóra se tartják érdemesnek.

A legjellemzőbb, hogy szörnyű disznóságnak tartják, hogy Szaharov elfogadott egy amerikai meghívást, mert más az ugyebár, ha Brezsnyev fogad el meghívást. (Mellesleg ők is tudják, hogy Szaharov több mint egy évtizede nem foglalkozik katonailag értékesíthető munkával. Tehát egy csúnya [bár lehet, hogy nem is igaz] nyilatkozatára hivatkoznak, melyet a chilei eseményekkel kapcsolatban tett, vagy tett volna.)

Jász Dezső – aki most már nem ezredes, hanem generális – megajándékozott egy kis füzettel, mely a Zrínyi Katonai Akadémián tartott előadását tartalmazza: *Gaspard de Coligny, a hadvezér*. Egész jó. De az az előszó, amit Tolnai Gábor írt hozzá: fertelmes. Nem értem, hogy Jász Dezső hogy engedhette meg az(...)

X. 26.

Felhívtam dr. Boytha Györgyöt, a Szerzői Jogvédő Hivatal emberét. Megkérdeztem, mi újság volt a frankfurti könyvvásáron?

B. közölte: rám vonatkozóan semmi se történt.

Peter Owen kiállította a *Confrontation*-t, melynek a címlapján (valószínűleg „Bauchbinde"-jén) az állt, hogy egy Magyarországon hosszú évekig elnyomott könyv, fordítója valami Novák, a fordító a jogdíját a vietnami ellenállásnak adja. Ő látta a könyvet, Owennel nem beszélt és a Jogvédő semmiféle jogi lépést nem tett és tesz, 1. mert ez politikai kérdés, 2. mert jogügyi lépéseket nálam nélkül akkor se tehetne, ha akarna.

Én közöltem vele, hogy eddig – míg vele nem beszéltem – nem tudtam, hogy a könyv megjelent-e vagy nem. Közöltem, hogy én semmiféle lépést Owen ellen, aki már előzőleg is három könyvemet adta ki, nem teszek, és általában a teljes passzivitásra határoztam el magam. Kérdeztem: küldött-e Owen pénzt és tiszteletpéldányokat. Boytha közölte, hogy se pénzt, se tiszteletpéldányt nem kaptak, és megígérte, hogy ha kapnak, értesít és elküldi a nekem járó összeget és könyveket.

Boytha szerint a könyv semmi figyelmet se keltett. Ma már az efféle nem vonz. Ez igaz is lehet. Annál inkább nem törődöm az üggyel és nem csinálok semmit.

X. 27.

Összeállítottam a Magvető – személyesen Sík Csaba – számára a TÜKRÖK második kiadása számára a kéziratot. Az Új Írásban majd decemberben megjelenő Körkérdés-feleletig bezárólag.

Egy kísérőlevélben gondosan megírtam az eligazítást a kéziratok használatára, és azt is, hogy *Az időzavar glosszái*-t nem mellékeltem, mert abból – ha sikerül – a Noteszek alapján új könyvet szeretnék összeállítani.

Két évre való anyaga van a Magvetőnek – válogasson, ahogy kedve-mersze kívánja.

Amit nem tudtam odaadni, mert nekem sincs meg, az a *Bewegungskrieg und Söldnerarmee* és az *Eisenbahnstreik*; mindkettő a Sozial oekonomische Arbeiter Rundschauban a 30-as évek elején jelent meg több nyelven (én németül írtam) a fentnevezett „Profintern" kiadványban.

Ugyancsak kár, hogy nincs meg az a *Gyarmati kép* a Sarló és Kalapács 1934/1. számából, mely alá képmagyarázatot írtam.

A cédulán, melyről adataimat itt leírtam, még egy feljegyzés áll:

Max Hölz, 1933. szept. 15.

Ő volt Sztálinék egyik első külföldi áldozata – „csónakszerencsétlenség" érte. Máig is hallgatnak nemcsak erről, de mindenről, ami Max Hölzcel kapcsolatban volt.

X. 30.

Manfred von Ardenne: Ein glückliches Leben für Technik und Forschung.

Ez az ember tényleg szerencsés volt. Minden uralom, minden államforma alatt megtalálta a számítását. És minden állam nyugodtan megbízhatott benne, amíg csak létezett. De a következő is. Saját érdekeit sohasem feledve Ardenne szorgalmasan és tehetséggel végezte tudományos-technikai – persze politikai-katonai céloktól el nem határolható – munkáját. A weimari Köztársaságban, a náci Reichben, a Szovjetunióban és a DDR-ben. Úgy, ahogy apja – az Ardenne-ből származó báró a porosz hadseregben. De ez a Manfred még élelmesebb volt. Hamburgi patríciusok voltak anyai ősei.

Nem tudom megítélni, milyen nagy tehetség a maga mesterségében, de számomra is érdekes jelenség.

Ugyanakkor, amikor én a pokol utolsó előtti bugyrában éltem. Utolsó előtti, mert évi négy levél írását engedték meg (akiknek nem volt joga levelet írni, „bez prava perepiszka", levélírási jog nélkül kerültek lágerba, azokat sohase engedték ki, soha többé nem látta senki, de talán még az őreiket sem). Amikor Szolzsenyicin a pokol első bugyrában élt, ahol az ügyes mérnököknek egy viszonylag – legalábbis anyagilag – jobb élete volt, von Ardenne Suhomiban egy nagy intézetet vezethetett, vele élt a családja, eleinte még szögesdrót se volt a ház és a nagy park körül, Sztálin-díjat kap, és tíz év múlva egész laboratóriumával együtt (melyet Berlinből a szovjet hatóságok hozattak át) átköltözhet Drezdába, ott is nagy intézet vezetője stb. stb.

Én ezt úgy nevezném, a pokol mennyországa. Von Ardenne-nek azonban – és miért ne higgyük el: „Ein glückliches Leben für Technik und Forschung" – gyerekei vannak, unokái, és nagy kedvvel dicséri magát és az államhatalmat.

Számomra még érdekes, hogy közös ismerősünk is van, Zavenyagin. Én Zavenyagint mint Norilszk parancsnokát ismertem. Humánus volt, jól adott enni; ha lejött valamelyik munkahelyre, bárki odamehetett hozzá, és őrök-tanúk nélkül elmondotta neki, amit akart. Egy őrt, aki egy foglyot fellökött és megrúgott, másfél évi börtönre ítéltek Norilszkban. A kórházakban a foglyok – az világos, hogy fogolytárs orvosok kitűnően kezelték az embereket –, de a legjobb orvosságok is rendelkezésre álltak, amelyeket Moszkvában is nehéz volt megszerezni. A kitűnő mérnökök a nikkelbányákban és dúsítókban, szénbányákban, elektromos művekben ragyogó munkát végeztek. A norilszki erőmű haszon-koefficiense a legnagyobb volt a SZU-ban.

Nos, ez a Zavenyagin tűnik fel mint vezérezredes – ő védi meg és ő telepíti át von Ardenne-t. *„A maga nemében”*, de úgy látszik, okos humanitásában is kiváló ember.

*

Postára adtam a *Tükrök* kéziratait, a decemberben az Új Írásban közlendő körkérdés válaszig bezárólag. Kivéve a *Glosszák* már megjelent részét, mert ezt tovább akarom folytatni éppen a Noteszek alapján.

A *Tükrök* kéziratának leadását a Magvető sürgette – noha legközelebb a jövő évi könyvnapra az *Igéző*-kötetek újrakiadását tervezik, 1974 karácsonyára az ifjúkori regényemnek Kassák szerkesztői bejegyzései által érdekes ifjúkori kisregényem facsimile kiadását, és náluk van készen az Albion-Kína-kötet és a *Szembesítés*.

Nem sietnek a kiadással, de a pénzt havonkint folyósítják. Rendben van...

XI. 8.

La Revolution – nőnemű. 56 éves korában túllépte a nyugdíjkorhatárt.

*

De elég a viccekből. A Közel-Keleten az történt, ami várható volt. Az USA és Egyiptom felújította diplomáciai kapcsolatát. Ez a külső jele annak, hogy Egyiptom kétszer egymás után szenvedett vereséget – szovjet segítséggel.

A további következmények, hogy a De Gaulle által oly sikeresen erősödő európai függetlenséget is veszélyezteti az USA. Mert azt azért nem tehetik, hogy az arab „olajfegyver” diktálja Nyugat-Európa politikáját. Az arabok ezzel a fegyverrel is mellélőttek: az USA-t akarták eltalálni, és az európai NATO-államokat találták el. A fene egye meg, a SZU jól elpuskázta a dolgot. Nixon, a triki-diki behúzta őket a csőbe, és ők legföljebb Szaharovon és Szolzsenyicinen tudják kitölteni haragjukat. Bár a tapasztalat azt mutatja, hogy sikerek korszakában keményebbek.

XII. 10.

Csütörtökön, dec. 6-án megnéztük a tévében a Károlyi Mihálynéval készült interjút. Kovács András volt a kérdező riporter. Tény, hogy az egyórás interjú kitűnő volt. Katinka szépen, okosan, jól érthetően beszélt, és nagyon szép is volt. Nyolcvanon felül ez külön-külön is nagy dolog. Látszott, hogy nem hazudik, nem pózol. Ez se könnyű. És olyan dolgokat mondott el Rajkkal kapcsolatban, amit még senki. Pl. Károlyi jelen volt annál az esetnél, amikor valakinek az országból való kiengedéséről volt szó. Rajk akkor nem volt az útlevéladás mellett. A perben viszont Rajk „bevallotta”, hogy az ő „bűne” ez az útlevéladás. Károlyi tanúnak jelentkezett, hogy bebizonyítsa, Rajk hamisan vall saját magáról – persze nem kellett a vallomása.

Nagyon helyesen kérdezett Kovács András: melyik volt a nehezebb emigráció. Az első, mikor 19-ben kimentek, vagy a második, mikor Rákosiék idejében újra kimentek. És Károlyiné megmondta és megindokolta: „A második.” Ezt, így a tévé előtt még senki se mondta.

És persze ez nem mindenkinek tetszik. Véletlenül az új „Bajkál” éttermet próbáltuk ki tegnap; helyhiány volt, és asztalunkhoz ült egy Kelemen nevű újságíró – aki engem látásból ismert. Volt Szovjetunió-ösztöndíjas, most az Ország-Világ rovatvezetője. Nagyon elkámpicsorodott,

mikor én Károlyiné tévéadását dicsértem. Amiből az is kiderült, hogy a gyávák gyűlölik a bátrakat, saját szégyenüket érzik. És ez kínos; ellenérzést szül...

XII. 19.

A félelem meghülyít

Most telefonált az Új Írástól Gáll István. Az elküldött glosszák közül leközlik *Az olajválság mentója* című elsőt és még néhányat – mondja –, a többit a következő számban. Nem volt ellene kifogásom, csak azt szerettem volna, ha a másodikat, a *Régi sci-fi*-t is közlik, mert az az olajválsághoz kapcsolódik.

Ekkor sült ki, hogy azt nem lehet, mert abban egy falról van szó, és ez a berlini falra érthető.

Idegorvost ajánlottam. Mert az a nálam szereplő fal pozitív fal, levegő-energia akkumulátorok céljára épül – egy sci-fiben. Elmondtam, hogy az *Erdei képek*-től Illés Béla azért ijedt meg, mert ott egy vörös kutya üldözi a zergét. „Hát írd helyette, rőt", mondtam neki. De most már ugyanúgy be vannak szarva, mint annak idején, Rákosi idejében, Illés is. „Jobb beszarva, mint leszarva", volt a válasz. Mire én: Egy pasas elmondja a másiknak: „Tudod, mit álmodtam? Azt, hogy te fülig egy mézeshordóba estél, én meg egy szaroshordóba, fülig." Hahaha, nevetett a haver. „Hallgasd csak tovább. Én ezután lenyaltalak téged, te meg engem." Ezek után Gáll István bejelentette, hogy januárban meglátogat.

Jó! De most, amint ezt a mondatot leírtam, felhívom, hogy vigyázzanak! Mert ott, ahol a lírai költők felkelő napról írnak – az Japán, ahol pedig fényes csillagról – az természetesen Izrael. Jó lesz egy kicsit több éberség!

XII. 23.

Rágalmazások.

Egy fiatal párttag „beavatott forrásból" a következőkről értesült:

Október 23-án (ez az 56-os események évfordulója) a Mátyás-templomban esküdött az 56-os I. kerületi Munkástanács elnöke és egy nyilas lánya. Az esketést az a pap végezte, akivel a Munkástanács elnöke együtt volt börtönben. Megjelentek az esküvőn Károlyi Mihályné, Rajk Lászlóné, Heller Ágnes és köre. Több százan voltak. Miniszterhelyettesek az állami autókból szálltak ki. Persze a belügy emberei mindenütt ott voltak, de senkihez se nyúltak, hiszen az egész már arra volt előkészítve, hogy a Szabad Európa nagy lármát csapjon. De nemsokára egy sor miniszterhelyettest leváltanak. Íme, meddig nyúlnak egy „összeesküvés" szálai.

Én kételkedve hallottam ezt az ostoba krimit. Továbbá rájöttem: 1973. okt. 23-án Károlyiné nem is volt Magyarországon. Amennyire éppen ebből a Noteszemből rekonstruálni tudom, Károlyiné legkésőbb okt. 5-én vagy 6-án elutazott. Ez nem zavarja őket?

XII. 25.

Elmúlt a szenteste. Olga Szergejevna volt nálunk tegnap délutántól fogva. Most estefelé ment haza; Ica a húgához ment. Minden rendben!

*

Most olvastam el az *Újra a kezdet* színpadi változatát. Osztovits Levente csinálta Pethes Györggyel. Azt hiszem, hogy nagyon jól. Egy időre koncentrálták az *Újra a kezdet*-et, az *Apud ante... ultra trans*-ot, meg a versekből is belevettek. Sikerül-e a színpadon, ezt én eldönteni nem tudom. Ez az ő kettőjüknek a szakmája – melyet, úgy érzem, jól értenek. Ha siker lesz, azt akarom, hogy az ő sikerük legyen. Ha bukás – engem nem túlságosan izgat, mármint a saját bukásom. Ennyi közöny az én koromban igazán kell.

Fontosabbnak tartanám, ha a Thália az *Anyu*-t jól megcsinálná. Ebben reménykedni nincs okom, egyelőre. De ez se izgat. Ha az *Anyu* tényleg olyan, hogy viharos sikerű *bohózatot* lehet belőle csinálni – valahogy, valaki, valamikor – megcsinálja.

Egri a tévében az *Antikritón*-t csinálja, Mensárossal és Gábor Miklóssal. Ez – ha nem is lesz zseniális – szolid munka lesz. Ez se izgat. De miért is izgatna akármi, ami már csak a jövő évben készül el és én már most túl vagyok a 77-en.

Egy hét előtt (dec. 19.) feljegyeztem, hogy az Új Írás milyen pánikban van. Másnap a másik panikör, Sík Csaba elég bizakodóan beszélt (telefonon), úgy látszik, jó híreket tud Aczél moszkvai sikereiről. Viszont a Népszabadság nem hozta le karácsonyi számában a *Bírság és védővám* c. kis glosszámat. Pedig lesimítottam. Viszont a Népszabadság kulturális rovata nevében karácsonyi-újévi üdvözletet küldött... Tessék totózni! Engem untat, és csak azért jegyeztem fel, mert kár volna elfelejteni ezt a tojástáncot...

*

A karácsonyi ajándékok közt van egy olyanféle naptár is, mint amilyenbe ezeket a feljegyzéseket írtam. Az első oldalra „Pro memoria” feljegyzem az ebben a könyvecskében található és a (nagyon megkérdőjelezendő) darab, a *Napórá*-ra vonatkozó megjegyzéseket. A glosszák megírása biztosabb – abból már van két ív.

XII. 26.

Egy legenda csücske a címe és Ady és Osvát az alcíme Illés Endre írásának a Népszabadság karácsonyi számában. Megjegyzi, hogy Osvát milyen rossz, önkényeskedő szerkesztő volt, még Ady-kéziratokat is elsüllyesztett.

Erről mindenkinek joga van írni – többé-kevésbé. Illés Endrének legkevésbé. Itt van nálam a levele a *Szembesítés*-sel kapcsolatban. Szinte már ügyészért kiált. Kitanít, megró. De ő az, aki nem adott ki Kassákot, a legutóbbi időkig (csak a Kossuth-díj után) Weöres Sándort. De Mándy Iván, Konrád György és még jó néhányról nem is szólva. A legjellemzőbb éppen az, hogy *most* kiadta Weöres Sándort...

De egy jó darabot írt, legalábbis a darab első fele, mely a Kortárs 1974. I.-ban jelent meg, jó (sok gyenge írás után). A témára – *Névtelen levelek* – is van joga. A kiadóban, úgy tudom, nem tűrte az árulkodást, intrikát.

XII. 30.

Könyvem öt jelent meg ebben az évben. *Argonidész hajói* (Magvető), *Ó hit-Jeruzsálem* (Magvető), *Igéző* (Diák-könyvtárban négyszer), *Confrontation* (London, Owen) és *Confrontation* (New York). A szerzői példányokat – erről levelek érkeztek – elküldték a Szerzői Jogvédő Hivatalnak, de az elsüllyesztette, és kérdésem, kérésem ellenére letagadta. A fontos: meg-

jelent. A többi (antológiákban, folyóiratokban megjelent írások) felsorolásához nincs hozzáfűznivaló.

A veszprémi Petőfi Színház *Újra a kezdet* színpadi változatát elfogadtam. Úgy hiszem, jó. Csak hiszem, mert őnekik kell tudni, hogy az ő – nagyon érdekes – feldolgozásuk alkalmas-e színpadra. Tegnap adtam vissza Osztovits Leventének belejavításokkal az őáltaluk készített színpadi változatot. A műsorfüzet számára is megírtam a féloldalnyi bevezetőt. Így tehát nekem már nincs egyéb dolgom, mint legfeljebb, hogy elmegyek a főpróbára és a március elejére tervezett bemutatóra. A színház mára már megküldte a megírási honoráriumot, és ez nekik volt sürgős, hogy a kifizetés még 1973-ra essék.

A Tháliával még elég bizonytalanul állnak az ügyek. Akárhogy lesz vagy nem lesz valami az *Anyu*-ból, engem – a sok huzavona után – meglehetős hidegen hagy.

Egri István – úgy tudom és ő is így nyilatkozik – nemsokára hozzákezd az *Antikritón, A német* és a *Kulcs* felvételéhez a tévében. Azt hiszem, mesterségbelileg szolid és – Mensáros-Gábor Miklós szereplésével – jó munka lesz.

Ez mind nagyon szép, de nem izgalmas. Már nem...

Ebben az évben is 96 könyvet olvastam. Ez a sokévi átlag. (Amit most olvasok, Kafka elbeszélései, már csak a jövő évben kerül bejegyzésre.) Ehhez hozzászámítva a Népszabadságot, Új Írást, Nagyvilágot, Valóságot, Kortársat, egy-egy egységként kijön kereken a 100. Vagyis tizennyolc év alatt 1800 kötet. Elég sok.

Az olvasás azonban nemcsak élénk érdeklődés jele, hanem a lustaságé is. Olvasok, ha lusta vagyok gondolkodni. És ez nemcsak a bestsellerek olvasásával kapcsolatban igaz.

XII. 31.

A Népszabadság nem közölte a kívánságuk szerint enyhített cikket. Nem számítottak rá, hogy belemegyek lényeget nem változtató változtatásokba. Vissza nem küldték. Közölni akarják? Nem hiszem. Egyszerűen pimaszság? Vagy de facto szilencium? Ez is az évi mérleg végére tartozik.

1974. I. 4.

Babits Mihály: *Könyvről könyvre.* Számomra valóságos kincsesbánya. Abból a korból – 1923-1939 –, amikor én jószerint semmit sem olvastam, vagy nagyon keveset, és a magyar irodalom teljesen eltűnt látószögemből. Ezek a Nyugatban megjelent glosszák soha jobbkor nem érhettek el hozzám.

*

Babits is ír Molnár Ferencről. És ezt már megtiszteltetésnek szánja. Dicséri a párbeszéd-megírásait. Megrója mesterkélt és szentimentális „csodáit". És ebben teljességgel igaza van. Én Molnár *Egy-kettő-három* című egyfelvonásosát remeknek tartom. Egy bankár hozza rendbe a körülötte keletkezett zűrzavart. De ezt úgy csinálja, olyan eréllyel, gyorsasággal, biztos ítélettel, mint egy nagy hadvezér, aki kilátástalan, biztos vereségnek ítélhető ütközetet fordít győzelemre. Itt nincsenek csodák. Mindenki jól jár. Molnár bankárja az emberi esendőségre számít, hűvösen és lenézően, és számítása beválik... Kiábrándítóan pontosan.

*

Mi lesz az olajválságból. Szabályos krízis? Mit manipulálnak? Az angol kormány a háromnapos munkahéttel a bányászokat és vasutasokat akarja térdre kényszeríteni. Nagyon elszámíthatja magát.

És mit akarnak Nixonék. Akut energiaválság náluk épp oly kevéssé van, mint Angliában, sőt még kevésbé. Nem azt csinálják-e, hogy az autógyártást benzináremeléssel és sebesség-korlátozással s kisautók gyártására átállítva a telített piacot roppant konjunktúrába viszik? Nagyon amerikai ötlet volna. De nem is egészen új: a maxiszoknyák után miniszoknyák. Avval az előnnyel, hogy a maxiból nem lehet minit szabni és közben a régi maxik elavulnak.

I. 5.

A felmutatott kép
belemart a tükörbe, kioldotta
a foncsort. Majd jött a hang és
szilánkokra törte.

*

Megvakult az éneklő,
véres az ajka.

*

Megszűntél. Múltad
értelme elhal.

*

Egyszerre?
Lassan?

Az Új Írás elküldte a glosszák korrektúráját. Mint előre is jelezték, kb. $^1/_3$-át hozzák. Megcsináltam és visszaküldtem a korrektúrát. Nem kérdeztem: hogyan tovább? Mert én írom a glosszáimat. Van annyi új, mint amennyit leközöltek. Sok-sok éves gyakorlattal vagyok „az íróasztalának dolgozó író". A tapasztalat már megmutatta, hogy az íróasztalnak írt művek előkerülhetnek, a percrekészek már megjelenésükkor elavultak.

*

Ifjúkoromban kora reggel írtam (ha nem volt jobb dolgom). Későbbi időkben délelőtt. Magyarországra való hazatérésem első éveiben is. Most ebéd utáni alvás után szeretek dolgozni. A magyarázat fiziológiai. Este altatót veszek be – félek a rémálmoktól. Zavaros a fejem, csak délután tisztul ki.

I. 6.

Meghalt Illés Béla. (A tévé tegnapi esti kiadása közölte.) Tizenegy és fél évig szenvedett szegény, és még azt se mondhatom, hogy az orvosok álhumánus igyekezete hosszabbította meg ily szörnyen életét. Ő maga akart élni.

Egy jó könyve volt: a *Kárpáti rapszódia*. Ezt akkor írta, mikor kizárták a pártból, leváltották minden tisztségéből, egy moszkvai antikváriumban volt könyvkereskedő-segéd és csak esténként írhatott. Azért lett jó ez a könyv, mert kiadásra nem számított, nem számíthatott, következésképp nem irányította minden kezevonását az a mérlegelés, hogy tetszik-e vagy nem tetszik a könyv a legfőbbeknek, máskor mindig kikalkulálta a sikert. És kitűnően kalkulált. Ezt Pollacsek Laci elbeszéléséből tudom. Őt megkérdezte Sztálin, ismeri-e (merthogy az is magyar) Illés Bélát. És mikor Pollacsek azt mondta, ismeri, Sztálin kijelentette, hogy az összes külföldi kommunista és szimpatizáns író közül Illés a legjobb. Akkor sok más közt még élt Andersen Nexö. Talán már írt Aragon stb. stb. Az időpontot, ha valakit érdekel, ki lehet számítani. Pollacsek mint fül-gége orvos, a Kreml-kórház specialistája járt Sztálin lakására, a kislány Szvetlanát kezelte. (Azóta ez a Szvetlána egy rossz könyv szerzője – Kurtz-Sztalinovának nevezik, a Courts-Mahler mintájára, Nyugaton – és az USA-ban él.)

Illés Bélával a III. Internacionálé egy tagja vonult sírba, az Eklesia militans, a Világkommunizmus, a katolikus, egész világot meghódítani akaró III. Internacionálé egy harcosa, papja és (a III. Internacionálé feloszlatása után) kiugrott szerzetese – jó vagy rossz, ez itt most nem számít – végezte be földi pályafutását.

*

A Világkommunizmus, ez a teljességgel katolikus elképzelésű mozgalom a III. Internacionálében öltött testet, mint ahogy a katolikus kereszténység mindmáig a pápaság intézményében. Ezt is Sztálin rombolta földig és tette romjait is a föld színével egyenlővé. Még a nevét is eltörölte, mint ahogy a Kreml falából is kidobatta a neki kellemetlen halottak urnáit. De erről alig beszélnek. A volt, nagy katolikusságban csak a pápasághoz mérhető intézmények nem maradtak hívei. Volt, akit Sztálin megöletett, volt, aki megtagadta, volt, aki nemlétét erkölcsi lustaságból nem vette tudomásul, volt, aki el is feledte, és nagyon sokan nemlétét természetes folyamatnak tartották, – azt hiszem, helyesen.

Letűnésének időpontját egy a hitleri Németországgal kötött megállapodáshoz kapcsolják, de ez is csak félig igaz. Ha Sztálin nem akarja megsemmisíteni az Internacionálét, ha Sztálin nem akarja a pártot és a pártokat pusztán parancsvégrehajtó és adminisztratív szerveknek használni, akkor talált volna módot, hogy egy megállapodást megkerülve fenntartson egy Internacionálét. Csakhogy nem akart önálló és egymással koordinált pártokat. A spanyol polgárháború tanulsága Sztálin számára az volt, hogy neki csak katonai és belügyi apparátusra van szüksége – egy kommunista párt nem mindig és nem vakon fog engedelmeskedni: az egyes pártok jól instruáltan hasznos ügynökök lehetnek. És ebben nem tévedett. A francia kommunista párt a II. világháború elején, csakúgy, mint ő, Hitler oldalán állt. Később, amikor Hitler megtámadta a SZU-t, a francia kommunista párt nagyszerűen küzdött a Hitler-uralom ellen. Az előbbi – lefogni a bátor, derék francia kommunisták kezét –, ez volt az apparátus mester-

műve. Az, hogy ezek a munkások az életüket áldozták a nácik elleni partizánháborúban – ez alaptulajdonságukból fakadt.

Sztálin pusztító hatása csak egyik felében mérhető a SZU-ban végzett rombolásban. Amit az európai munkásmozgalomban pusztított, erről még hallgatnak a volt polgárok és ma is pártvezető utódai. És a nyomdokában haladók.

I. 7.

Az ötlet – *Napóra* – annyiban nem eredeti, hogy a szereplők őrültek. De talán igenis korszerű, Dürrenmatt és Peter Weiss is ezt csinálják. Hol lehetne jobban ábrázolni a kort, melyben élünk.

A megoldás már eredetibb, mint a színhely. Az őrültekháza főbejárata előtt az ápoltak egy napórát építenek. Egyik részük virágokból rakja ki a számjegyeket, a másik részük egy mechanizmust is készít, melyben szabályos óraszerkezet mozgatja a mutatókat.

A két ellentábor (a fontos: mindkettő) fel akarja robbantani az órát. Ez olyan jól sikerül, hogy azt hiszik: atomrobbanást idéztek elő. Minden szétmegy. Akik élnek is, azt hiszik, hogy már a másvilágon vannak. A tűzoltókat, akik az égő órát és a romba dőlt főépületet oltják, sci-fiből olvasott „marslakók"-nak nézik. A hullákat elszállítják, a bolondok bolondok maradnak, sőt a két nem-bolond is megbolondul. Pedig a tűzoltók, akik úgynevezett normálisak, tisztjük parancsát követve „középvízzel", vagyis nem túl meleg, nem túl hideg, „szobahőmérsékletű" vízzel oltják és mossák őket.

Ez az *alapötlet*. Véleményem szerint egy ilyen alapötletre kell építeni a színdarabot, a figurák adják azt, ami erre a vázra – de ez a váz csont, és ami rákerül élő hús-vér – rákerül.

A személyek. Csak két normális van (és a végén esetleg a tűzoltók). Az egyik egy fiú, csirkefogó, akit szülei mint kleptomániást dugtak az őrültekházába, a másik egy frissen érkezett fiatal alorvos, akinek még nem volt ideje megbolondulni.

Bolondok. Egy japán vezérkari tiszt (az, vagy csak annak képzeli magát), aki attól őrült meg, hogy a hadműveletek nem abban az irányban mentek, mint ő javasolta. Egy szadistát faggat, akiről azt hiszi, hogy Churchill: „Ugye azért küldtek olyan kevés hajót Singapore-ba, mert tudták, hogy csak az ő terve veszélyes." A szadista úgy felel, ahogy egy szadistától és Churchilltől elvárjuk. Értelme: a Balkán (vagyis egy nő) puha altestébe szúrjuk a kést, és felhasítjuk, kettéhasítjuk egész Európát. Európa két combja közt és aztán föl.

Egy művész (ez volt-e azelőtt is, vagy itt az őrültekházában lett azzá?) habszivacsból spárgával kötözött bábukat formál (régi gumimatracokat adnak neki). A két comb között kivágott darabból phallost készít, spárgával jól megerősítve.

De ezek csak közjátékok. Ha nyugodtak, vagy a virágokat rakják cserepekből a napóra számjegyeibe, vagy reszelővel pontosítják az óraszerkezetet.

A főorvos nagyon erélyes, és hatásosan nyugtatja a betegeket. A fiatal alorvosnak, akit tanítványának szemelt ki, azt magyarázza, hogy a legrosszabb kényszerzubbony is jobb, mint a legjobb freudizmus.

Itt van a feltaláló, akinek első találmánya az volt, hogy olyan fényképeket tudott csinálni, amilyet a megrendelő legtitkosabb álmaiban kívánt. De a felesége az ő képei nyomán beleszeretett a megrendelőkbe. Erre lefényképezte a feleségét, egy szörnyű szukát. Ez lett a veszte. Az asszony és udvarlói először áramlopásért jelentették fel, aztán behozták ide az őrültek-

házába. (Ő lesz a robbantáskommandó főmechanikusa.) De valami lehet a találmányaiban – a fiatal, épeszű alorvost érdekli, amit mond; a bolond orvosok tartják fantaziáló bolondnak.

Viszont a fiatal alorvos is bedől a félig bolond, szimulálás közben megbolondult Horst Bakaffy háborús bűnösnek, aki itt minden ruhadarabjára ráírja a monogramját: H. B., hogy ne keressék a régebbi nevét. Ő néha H. B.-nak, a hidrogén bombának nevezi magát. Kikémleli a robbantó kommandók titkait, besúgja őket a főorvosnak – aki ezt puszta kitalálásnak tartja.

Az orvosokat leginkább a nimfomániás nők érdeklik, különösen a költőnő, aki szép is, okos is.

A költőnő: „Ti is csak azt akarjátok, amit én, okoskodtok, hogyan tudnátok elérni. Királyok akartok lenni, vagy tudósok, szentek vagy milliomosok. Ahelyett, hogy az én lángoló poklomban jussatok az üdvösséghez. A belém épült lángtorony énekhangot adna a világnak. A legszebbet."

Az orvosok azonban félnek. Bolondok, de gyávák. A támadó Menádokra már kényszerzubbonyt húznak. Ekkor az egyik orvos azt javasolja: „Van egy-két priapizmusban szenvedő... helyesbítek... élvező betegünk... Azonkívül a tudomány is nyerne. Legalábbis számadatokat. Megfigyelhetnénk, hogy az emberi lét legmélyebb indítékai... úgy értem, extrém esetekben. Ezt találta Freud?"

Másik orvos: „Freud papa extrém, leggátlásosabb monogám volt. Hacsak nem ezért szerette ezt a témát."

Kísérletbeállításról, szívhangmérésről vitatkoznak abban a pillanatban, amikor a robbanás szétveti az egész színpadot.

*

További esetleges szereplők: Magnetofonos lehallgatók szerelői. Ilyen szalagok lehallgatói, legépelői. Darabbéres munkás. Festő (absztrakt és naturalista). Nimfomániás nők. Klimaxos nők. Greizlerosoknak egyszer a nyilasok, másodszor Rákosiék vették el a kis üzletét. Valódi rákbeteg. Képzelt rákbeteg. Kislány, akit a cukrosbácsik kedvelnek. Vezérkari tiszt.

*

A Pirandello-Molnár-korszakban színházat játszottak a színházban:

Most Bolondokházát a bolondokházában.

I. 9.

Kafka elbeszélései. Nem nehéz megállapítani, hogy K.-nak legelső írásától fogva mindvégig üldözési, pontosabban üldöztetési mániája volt. Ezt éppoly könnyű, mint ahogy Marx írja: könnyű megállapítani, hogy az *Ilias*-t és *Odysseiá*-t pásztornépek társadalmi viszonyai közt írták, a nehézség akkor kezdődik, ha azt keressük, miért maradtak a homéroszi eposzok mindmáig elérhetetlenül magas normák.

Kafkát jóslásai, félelmeinek szörnyű indokoltsága és pontossága teszi nagy íróvá. Jellegzetes módon vagy lebecsülik, vagy túlbecsülik, de nemigen tudok olyan esetről, hogy helyesen értékelnék. A most kiadott elbeszélések úgy látszik valamennyi elbeszélését közlik. A jelentékteleneket, a töredékeseket is. Az ismert *Odú*-t, *Átváltozás*-t, *Fegyencgyarmat*-ot stb. stb. A rövid írások közt is van egy csomó nagyszerű. Pl. *A törvény kapuja, A szomszéd, Add föl* stb. stb.

I. 11.

A Népszabadságból:

„A Fővárosi Bíróság csütörtökön befejezte az eljárást és ítéletet hirdetett Haraszti Miklós budapesti lakos ügyében. A bíróság Haraszti Miklóst sokszorosítás útján elkövetett izgatás bűntette miatt nyolc hónapi szabadságvesztésre ítélte; a büntetés végrehajtását háromévi próbaidőre felfüggesztette."

A törvények betűje szerint megfelel-e a *Darabbér* izgatás kritériumának? Nem tudom. De ha – mint feltételezem – állításai megfelelnek a valóságnak, akkor valóban *államtitok* megsértése! Azé a titoké, hogy Magyarországon az ipari munkást (alias az uralkodó osztály tagját) szemérmetlenül kizsákmányolják és megfosztották elemi jogaitól.

A kérdés számomra: megfelel-e a tényeknek, amit ez a Haraszti írt? Viszont azok a hírek, amelyeket sokfelől hallottam, hogy Haraszti sötét csirkefogó – számomra irrelevánsak. Ezt a feljegyzést Xavier Szent Ferenc mondásának parafrázisával folytathatnám: a kommunistákat kell kommunistákká tenni.

A Komintern és a Jézus-társaság közti analógiák – nem szabad túlságba vinni, de – igen messzemenőek. A világmegváltás, a szabadság minden eszközzel való megvalósításának harcosai voltak. Több szentet, mártírt adtak a világnak, mint bárki az első keresztények óta. Az ő jelszavuk is hasonlatos volt a jezsuitákéhoz: „Tüzet jöttem bocsátani a földre és mit akarok mást, mint hogy már felgyulladjon" (Lukács 12,49.). Ez a tökéletes önfeláldozást, engedelmességet, fegyelmet követelő és a jezsuitákhoz hasonlóan néhány év alatt az egész világon elterjedő mozgalom megtört, és az, ami az egyes országok pártjaiban megmaradt, ma már nem világátfogó, nem teljességre törekvő. Nem közülük kerülnek ki a hősök, a mártírok, és nem tőlük várja megváltását a világ.

Bangha Béla páter könyvét olvasom. Nem jó könyv. És nem a jezsuiták jelentőségének megismerése céljából olvasom. Az Ecclesia militansról való elképzeléseim már megelőzték a könyv olvasását. B. könyvét a dél-amerikai bennszülöttek közt végzett, jezsuiták vezette kommunák megismerése céljából olvastam. Ezek a kommunák valóban nagyszerűek. A vallási alapra épültek. A jezsuiták *redukcióknak* nevezték ezeket a kommunisztikus telepeiket. Mai rokonaik talán az Izraelben található „kibuc"-ok.

I. 12.

A módszereikben a jezsuiták nem válogatósak; ezt még Bangha is – akaratlanul – bevallja. Álruha és kémkedés hozzátartozik a módszereikhez. De hogy mi mindent fel tudnak használni, ez bámulatos. Rájönnek, hogy a dél-amerikai indiánok nagyon fogékonyak a zenére. A folyóparton leskelődő mérgezett nyilas bennszülöttek, ha a hajón énekelt több szólamú himnuszt hallanak, barátságosak lesznek, sőt néha eldobva nyilaikat, odaúsznak a folyón sikló hajóhoz. Ezt is kihasználják – dicséretükre legyen mondva.

I. 13.

Elolvastam a *Levelek Arisztophanészhez* színpadi változatát. Ez már jó. Elengedném a *Madarak* bábjátékban való előadását. De ehhez a rendező Romhányi Laci látszik ragaszkodni. Elengedném az *Argonidész hajói*-t is – kicsit kilóg a darabból –, de ez 50 éve írt

„környezetvédelmi".

Így hát csak apró javításokat eszközöltem, és csak javasoltam, hogy azért rövidítsék az *Argonidész*-t, hogy a tulajdonképpeni darabot jobban kijátszhassák, és legyen az Öcsi-szerep megerősítésére.

Az új dramaturg, Köves István érti a dolgát. Ideje már! Az *Anyu* ez ideig megette Szendrő színházigazgatót, Csapó György „dramaturg"-ot, megrágta Egri Istvánt, lenyelte Schwajda György színpadi szerzőt. Ezt a Köves Istvánt, aki a Magvető Kiadónál dolgozik, talán élve hagyja, sőt életre ébreszti.

*

Illés Béla-nekrológok: Major Ottóé kitűnő, Thurzó Gáboré jó. Máriássy Juditéban sok kedvesség van. Garai Gábor halotti beszéde azt árulja el, hogy neki az Írószövetség választmányi ülésén nagyon megfelelt, hogy Illés Béla helye mindig üres volt, és azt kívánná, maradna ilyen üres szék. Csák Gyula nekrológja Csák Gyula tisztátalan voltáról árulkodik. De undorító Kahána Mózes mint nekrológíró is. Nem félek túlságosan a haláltól, de azt azért nem szeretném, ha ez a Kahána írhatna rólam (mert megírná!) nekrológot.

I. 17.

Bangha páter könyve: *Képek a Jézus-társaság történetéből,* gyengén megírt könyv, nem bizonyítja a szerző és a jezsuiták szellemi fölényét, de így is érdekes.

A magyar jezsuiták szerepe úgy látszik nagyon szép volt éppen a dél-amerikai kommunákban. Éppen a gyarmatosítók elleni küzdelemben. P. Fáy azért halt meg 5 ½ évi rabság után portugál börtönökben. Nagyon érdekes, hogy az indiánokat a zene szelídsége tudta megfogni. Ha a folyón csónakban páterek énekeltek, a parton leselkedő indiánok nemegyszer eldobták fegyvereiket, a folyóba vetették magukat, hogy minél tisztábban hallják az éneket. „Az indiánok beleestek az édes csapdába", írta Chateaubriand. (Irod. Fassbinder: Die Jesuitenstaat in Paraguay Hölle, 1926. Fülöp-Miller is ír erről a tárgyról.)

Szolzsenyicin új könyvét nagy sajtó- és tévékampány kíséri a Szovjetunióban. Hát ezt jól megcsinálják. Mert amikor a *Rákkórház*-at és *A Pokol első köré*-t támadták, ez nem mindenkit érdekelt. De itt már a címből, *A GULAG-szigetcsoport*, mindenki tudja, miről is lehet szó. A Gulag jelentése a SZU-ban ismertebb, mint nálunk az „ávo". És a Szolzsenyicin elleni támadás is „ügyes". Egyrészt azt állítják, hogy hazaáruló, másrészt meg, hogy a törvényellenességeket már 20 éve helyrehozták. Hát akkor? – kérdezi a sok millió orosz ember, akiket a Gulag-ügy közvetlen közelből érdekel.

A *Szembesítés*-ügyet, úgy látszik, nem fogják felfújni. Ebben az én jóakaratú figyelmeztetésem is közreműködni látszik: „Ha hallgattok, tisztes könyvsiker lesz az eredmény, ha kiabáltok – világhír."

*

A bátrak elgyávultak,
a gyávák elszemtelenedtek
Hová mehetnék?
Barátot hol keressek
Múltnak tudván a múltat.

*

A kovács nem látja
fogójában a vasat
Az utolsó szikra kiverte
a szemét.
A lihegő mellét hallva
a fújtatót még
hallani véli.

I. 18.

A József Attila Színház felhívott: a *Visegrádi utcá*-ból akarnának darabot csinálni!

Világos, hogy ők éppoly jól tudják, mint én, hogy a V. u. nem való színdarabnak, hogy bukás lenne. De nekik egy „művelődésügyi feladatot" kellene kipipálni a programból. És ebben a programban semmi sincs, ami a nézőt érdekelné. A V. u. és a jelen közt áthidalhatatlan a szakadék. Mint ahogy nem lehetett (az elmúlt évben) Petőfivel *manipulálni* – ha március 15-én gumibottal verik szét a diákokat és a tizenkét pontot még csak említeni sem szabad –, meg se kísérelték.

A programokkal, a „szocialista tábor" programjaival legföljebb az oroszokat lehet (az se biztos) megmozdítani, ha „Russzija" világhatalmának eszméje megmozdíthatja a népet. De egy olyan kommunizmus, mely ezt, csak ezt szolgálja, itt nálunk senkit sem lelkesít.

Amióta a Kominternt Sztálin feloszlatta, *a kommunizmus mint a világmegváltás eszméje* megszűnt létezni, és semmivel sem pótolható. Különösen nálunk, ahol már szülni sem akarnak az anyák. Még a prémiumok sem tudnak ezen lényegében változtatni. A jólét kétlem, hogy változtat ezen. Az emberek a jövőt bizonytalannak érzik és célt nem látnak.

Közben az oroszok 1968-ban meglékelték a szlávság egységének eszméjét a csehszlovákiai bevonulással. Nagyhatalmi ambícióikkal pedig csődbe jutottak a Közel-Keleten, sőt Amerikát ültették nyeregbe. Akár a Bourbonok, nem felejtenek és nem tanulnak. Az antikommunista hatalmakkal szövetkeztek; most az arabokkal, mint azelőtt Hitlerrel. A kínaiakkal pedig olyan viszonyban vannak, mint a II. Internacionálé volt a Kominternnel. Ha valaki segíthetne, az egy tisztességes Komintern volna, igazán új Internacionálé. De erre kilátás nincs. Az európai pártok vagy elkülönülnek a SZU-tól, vagy ügyetlen ügynökök. A szakszervezetek, helyesen, egyesülni akarnak. De hiszen a mi szakszervezetünk a „sárgák"...

Bosszantó az ajánlat és a kiúttalanság jele, hogy egy színház a *Visegrádi utcá*-hoz akar nyúlni. De egyébként ez az év a premierek évének ígérkezik: a tévében Egri rendezi az *Antikritón*-t, *A német*-et és a *Kulcs*-ot. A veszprémi színháznak kész az *Újra a kezdet* szövege, és a Thália stúdiójában is majdnem kész a *Levelek Arisztophanészhez.* Ezek mehetnek, és menjenek.

I. 20.

Nálunk nem szeretik Che Guevarát – túl kemény; nem szeretik Allendét – túl puha. A mi politikánk tulajdonképpeni modellfigurája Gáspár Sándor. Elég jóképű, elég jó szónok, elég okos, elég tisztességes, elég elvhű – és mindezeknek a tulajdonságoknak eléggé az ellentéte is – és Lenint is követi annyiban, hogy szeret vadászni járni. Most az amszterdami szakszervezettel tárgyal. El tudja majd velük hitetni, hogy az itteni sárgaság vörös, és hogy a sztrájktilalom a proletariátus diktatúrája?

I. 25.

Itt volt nálam a József Attila Színháztól Hegyvári Franciska, egy nagy csontú, kellemes hangú lány, és Berényi Gábor rendező. A *Visegrádi utcá*-ból akartak darabot. Persze jubileumra, persze a moszkvai Taganka Színház *Tíz nap, mely megrengette a világot* – úgy hallom, kitűnő – darabja (amint nálunk mondják) „lekoppintásának" céljával. Mikor látták, hogy átlátok rajtuk, hamar leszerelődtek. Darabot, újat, ígértem nekik. Ez esetben nem baj, ha nem tartom meg ígéretemet.

*

Itt volt Károlyiné. Persze mindent tudott egész pontosan. Azt is, hogy a Mátyás-templom ügyben név szerint őt Kádár nem nevezte meg. De mint gróf Andrássy Katinkát emlegette, amit ő csúnya sértésként vett tudomásul. Persze se ő nem volt 1973. október 23-án Magyarországon, de még Rajk Júlia sem.

Ezek után mi sem természetesebb, hogy se Aczél, se Kállai Gyula, de még Kardos György se akar vele találkozni. Talán beismerjék a rágalmazás tényét? Károlyinét a Károlyi-szobor és a Károlyi-művek sorsa aggasztja. Mintha állna a megindult munka...

Vigasztalásul elmondtam, hogyan szabotálta az Akadémia Szentgyörgyi professzor magyarországi látogatását és hogy milyen nagyszerű volt Szentgyörgyi, aki hitet vallott hazája mellett és akit Szeged ünnepelt...

Az én könyvemről csak egyet hallott, hogy a Times Litterary Supplement írt róla. De a cikket nem olvasta.

I. 29.

Ma kezdődnek a tévében az olvasópróbák – tegnap kaptam meg a forgatókönyvet. Tanulság: ha még egyszer szerződést kötök a tévével (amire nem számítok és nem is kívánom különösebben), ezt is meg kell akadályozni.

Sipos forgatókönyvírása pocsék és pimaszul felületes. *A német* és a *Kulcs* aligha lesz megmenthető. Az *Antikritón*-ban ostoba kihúzások. Ezeknek a visszaállítását követelem egy Egri Istvánnak küldött levélben. Abból, hogy ezt a forgatókönyvet elfogadta, róla is megvan a véleményem. Egyébként levelemben felhatalmaztam, hogy a levelet megmutassa Siposnak. Az *Antikritón*-t Mensáros-Gábor Miklós játssza. Ezt talán sikerül megmenteni. Már ez is valami.

I. 30.

De Gaulle emlékiratai. Magát Franciaországgal azonosítja. Ő valóban makacsul következetesen Franciaország. Olyan diplomata, aki – és ez a frappáns – hajlíthatatlan! A semmiből újrateremti Franciaországot, mely amikor megvalósult, már nem azzá lesz, amit ő akart.

Realista Don Quijote. Meghiúsítja, hogy Anglia betelepedjék Szíriába és Libanonba – de ma az egész Földközi-tengeren már alig van szava Franciaországnak. Két, ott birtokkal nem bíró óriáshatalom közt dőlnek el a viták.

De Gaulle kitűnően ír, ez a rossz fordításon át is érezhető.

II. 1.

F. R. [Falus Róbert] a mai Népszabadságban ritka pontossággal megfogalmazta a formulát, mely kontexusában így szól:

„Nálunk az író bátorsága: kiállni a politikai hatalom – vagy szelíd esetben annak irodalmi szeszélyei – ellen, vállalva, ha kell, börtönt, életveszélyt, sőt halált vagy legalábbis kényszerű hallgatást. Petőfi, Ady, József Attila bátorsága." *Az ellenzékiségnek ez a történetietlen abszolutizálása unalmassá nyűtt, tudománytalan hetykélkedés, amit nem kell komolyan venni.* Szász, szerencsére, tettel cáfolja meg bátorságtézisét: ezt a könyvet szocialista hazához – ezzel együtt a politikai hatalomhoz – őszinte és hű ember írta...

A tegnapi Népszabadságban pedig valami Apáti István olyan aljas kritikát írt Vészi Endréről, hogy azonnal megírtam és ma el is küldtem egy kis jegyzetet az Új Írásnak. Címe: *Föl-földobott kő*.

Monoszló, II. 3.

Néha gyomirtó szerek
szagát kell itt szagolni
mégis micsoda Éden
nem kell Édent hazudni.

*

Az ellenség előtt
is nyitva van a kapu.
Hiába szúr belém
mert nincs itt már semmi
csak kísértet volna?

*

És nincs fegyver, mely elűzze se
gyom se
ami irtja.

*

Ne Pantheonba temessetek
oda utat tudnak a
sírgyalázók.
Falusi sírba fektessetek
süppedt sír, fűzfák,
őszi ködömben
sírva ázók.
Fejfa nincs
henteregjenek
rajt, Napfény napján
szerelmesek
örömben.

II. 5.

Orvosi felülvizsgálat, veseröntgen (tegnap). Semmi különöset se találtak – három hónap múlva újra kell jelentkezni.

*

Ha az embert nem elégíti ki, hogy mások tiszteljék, hanem úgy cselekszik, hogy tisztelheti magát, becsülheti saját viselkedését – ez akkor is pozitívum, ha narcizmus nómenklatúrával könyvelik is a pszichológusok.

*

Itt volt az Új Írástól Jovánovics, Gáll István és Simonffy. Egész jól elbeszélgettünk. A már náluk levő glosszákból olyan dolgokat húztunk ki, amiktől ők félnek, de számomra lényegtelenek. Újabb három glosszát adtam nekik. Ez, a megjelentekkel és a nyomdába küldöttekkel együtt kb. 1 ½ ív. A még le nem gépelt kész és a készülőben levő kitesz egy ívet. Tehát a könyv tervezett öt ívének a felét.

II. 6.

Ma felhívott Károlyiné, és arra kért: kérjek bocsánatot Rajk Júliától, akit megsértettem. Az előzmény: beszélgetés közben dicsértem Károlyiné tévébeszélgetését. Szó volt arról, amit Kovács András kihagyott (Berei-ügy). Ezt én nem ismerem. De megemlítettem, hogy Károlyiné olyat mondott el, amit még sohasem mondtak, hogy [Rajk] hamisan vádolta magát. És odafordultam a mellettem ülő Rajk Júliához: „Amiért én igazán nem tisztelem Rajkot." Úgy emlékszem, így mondtam.

Először azt mondtam, hogy a véleményemet mondtam. Lehet, hogy nem kellett volna ott mondanom, és hogy Károlyiné lakásán mondtam, ezért bocsánatot kérek tőle. Legfeljebb azt mondhatja Júliának, hogy nálam, írónál a szangvinikus beszéd nem döntő, hanem az írás.

A beszélgetés különben sem volt érdektelen. Károlyiné elmondta, hogy Aczél „nem ér rá", és azt akarja, hogy egyik osztályvezetőjével (gondolom, Kornidesznek hívják) beszéljen Károlyiné. Egyesek Károlyinénak azt tanácsolták, hogy ne menjen Kornideszhez, hanem az jöjjön hozzá. Én azt tanácsoltam, írjon Kádárnak, és tőle kérdezze meg: mi igaz a vele kapcsolatban terjesztett hírekből. Ezt K.-né is helyesnek találta.

*

Sajnálnám, ha Károlyiné is megsértődött volna – de azt hiszem, sokkal okosabb ennél. Azt remélem viszont, hogy ha újra meghív, nem hívja meg ezt a vérző Júliát.

II. 8.

Ma átadtam Romhányi Lacinak a műsorfüzet számára írt 15 sort, továbbá a Bohóc-jelenethez írt kis függeléket: a Krúdy szerződtetni akarja a bohócot, aki olyan nagyszerűen esik át a ló másik oldalára. Kiderül, hogy civil neve Király, egyetemi tanár stb. ...

II. 11.

A Nyugat Dosztojevszkijben találja meg az „orosz lelket". Aki sokat élt együtt oroszokkal, az ott nem találja meg ezt az orosz lelket, mely a nyugatiaknak annyira tetszik, hanem a Tolsztoj Bezuhovját, Andrej hercegét, Karatajevét és a szevasztopoli és a borogyinói katonákat. És a német nevelőt és persze nem is ritkán Dolohovot is.

Csak Dosztojevszkij éppen pánszláv sovinizmusával inkább mutat Nyugat szellemi áramlatai felé, mint az egy ügyet szolgáló együgyű tüzérkapitány. És Dosztojevszkij modernebb és városiasabb, szinte összes regényének konfliktusa a pénz körül forog. És abban is a Nyugat számára érthetőbb, hogy titkoltan, de titkolhatatlanul saját, sokszorosan idealizált önarcképét festi. *A félkegyelmű*-ben mutatkozik ez a legvilágosabban, mert ebben a regényben egy személyben koncentrálhat minden pozitívumot – szegény, de gazdag lesz, mindkét nő őt szereti, ő a legjobb és legalázatosabb. Sajnos, már csak azért is hasonlít D. a nyugati írókhoz, mert pénzért ír, gyorsan, a kiadóknak tetszőt – akik a könyvvásárlóknak tetszőt keresnek. Rosszabb esélyekkel állt porondra, mint Tolsztoj, aki harcba szállhatott a cárizmus korának közvéleményével. Én még találkoztam egyházközségi presbiterrel (tk. cerkovnaja sztaroszta), aki Tolsztojt szörnyű eretnekségéért gyűlölte. „Tolsztoj át merészelte írni az Evangéliumot." Viszont D.-nak minden betűje közölhető volt, és a kivétel is – Sztavrogin vallomása – nem világnézeti okokból került tilalom alá, hanem szadista-erotikus tartalma miatt.

Nem D. írói jelentőségét vonom kétségbe. Csak azt állítom, hogy ő a *„nyugatibb"*. Itt nálunk két frakció harcol. Mindkettő elszánt hazaáruló. A vevőben nincs választék és a differencia nem is az árulás szándékában van, hanem abban, hogy ki kapja meg az árulás árát.

Gyengéjük, hogy butának (de ravasznak) tartják az ellenfelet, butának tartják a vevőt – tehát buták.

Ez a „multilaterális" butaság patthelyzetbe hozza őket, de sajnos, minden tisztességes szándékot is.

II. 13.

A tévében próbák. A *Kulcs*-ot megnéztem, tegnap az *Antikritón*-t. Ezek jók lesznek. Ma *A német*-et nem néztem meg, nem bízok Várkonyiban. Tanulságos volna, ha tévednék... A próbáknál túl süket vagyok – nem értem a szavakat, ebből is lehet hasznot kipréselni: nagyon nézem a színész munkáját.

Tegnap itt volt Kazimir és a kis Romhányi. Erősködtem, hogy Huba szerepére adja Kazimir Harsányit. (Ezt szeretné Romhányi.) Holnap, az olvasópróbán meglátom, sikerült-e.

Kazimir elmesélte, hogy évekkel ezelőtt könyvkereskedésben vett egy Berda Józsefhez intézett József Attila levelet. J. A. azt írja Berdának, hogy őt költőnek tartja, viszont Németh Lászlót fogorvosnak, de nem írónak. Ezt a levelet Kazimir sok embernek megmutatta. Aztán kapott Aczéltól egy telefonhívást: „Maga megbolondult? Hogy mutogathat ilyen levelet. Azonnal hozza föl..." Aczél kéziratgyűjtő. De nem ez a fontos. Mást, mint az ő irodalompolitikáját támogató dolgot nem szabad tudni vagy tudatni. És legkevésbé dokumentumot. Nagyon hozzászokott a parancsuralomhoz...

Megtudtam, hogy a Szabad Európa rólam beszélt a Claude Roy cikkével kapcsolatban. Ezt Kazimir mesélte. Ma pedig megtudtam, hogy a Szabad Európa tudtul adta: tegnap letartóztatták Szolzsenyicint. (Állítólag megidézték a rendőrségre, nem ment el – érte jöttek. Ez persze lehet egyszerű előállítás is. De a hírszolgálat nagyszerű. Tegnap történt – ma bemondja a Szabad Európa.) Engem is le fognak tartóztatni? Nem hiszem. Olyan ostobaság volna ily módon világhíressé tenni... De ha valahol így határoznak, Aczél talán tesz egy-két megjegyzést – nem is értem, de a botrány nagyságát óvatosan jelezve... De aztán szemrebbenés nélkül beleegyezik a dologba, megnyugszik, és megnyugtatja magát. Pedig hát... Olyan édes ez a hatalom, amely nem is az.

És én? Nincs választás, tehát nincs is mit vesztenem. Számomra ez a megnyugtató.

*

½ 7-kor én is meghallgattam a Sz. E.-t: Szolzsenyicint repülőgépen Nyugat-Németországba szállították. Már a tegnapi letartóztatás is az egész világ tiltakozását (pl. Unità) váltotta ki. Böll kijelentette: háza nyitva van előtte. Most az Esti Krónika is beszámol: A SZU Legfelsőbb Tanácsa megfosztotta állampolgárságától Szolzsenyicint, és kiutasította az országból. Családtagjai, ha kívánják, követhetik.

Úgy hiszem, Sz. nem önszántából választotta Nyugat-Németországot, és nem hiszem, hogy – Böll meghívása ellenére – soká ott maradna. Nehéz lesz sok provokáció, sok interjú közepette megtalálnia azt a belső nyugalmat, amelyre szüksége lesz.

És én? Félek? Azt is. De ha kérdeznek, egyértelműen felelek. És ha nem kérdeznek, hallgatok. Nem. Megkeresem a pontot és időt, ahol felelni fogok. Az *Antikritón* különben is egyértelmű, igazán és szépen felelt. Ezt tegnap már mindenki tudta...

II. 14.

Ma jelentkezett a Szerzői Jogvédő Hivataltól dr. Boytha. Megérkezett a *Confrontation*, és el akarja küldeni. És el is küldte. Az 1973. okt. 29-én jelzett angol és az 1973. dec. 12-én jelzett amerikai kiadást együtt. Amit eddig egyszerűen letagadott. Azaz az amerikait én már nem is kértem.

Én ezt a Szolzsenyicin-üggyel kapcsolatos *új taktikának* tulajdonítom. Furcsa és elkésett visszavonulási manőverek. Közben én már olvastam a Nouvel Observateur jan. 28-i számát (Claude Roy), a New Statesman jan. 25-i számát és tudom, hogy a (Manchester) Guardian is írt a könyvemről. Mégse ez volt a Jogvédő taktikaváltoztatásának oka. Azelőtt is írtak rólam.

II. 19.

A Thália stúdiójában 16-án olvasópróba volt. Én javasoltam, hogy az *Argonidész hajói*-t – amit a fiúk prelúdiumnak beletettek – dobjuk ki, mert még így is sok bevezető marad. Kazimir erre azt mondta, hogy első eset életében, mikor a szerző kíván rövidíteni. Hát igen. A végéből is kihúzok egy részt. Ma jön el Romhányi Laci, és megmutatom neki az általam javasolt szöveget. A trapézjelenetet viszont bele akarom venni, mint „Próba a 26. színházban”, avagy a Koreografomán avagy a lekoppintás.

Ezzel az *Anyu*-darabbal sokat és élvezettel foglalkoztam. Sokat is várok tőle. Az *Újra a kezdet*, melyet Veszprémben már próbálnak – és március 8-án kell legyen a főpróbája – kevésbé szívügyem. Így van ez a tévédarabokkal is, melyek felvételeinek ma kellene befejeződni, kevésbé izgatnak. Csak az *Antikritón*-tól várok eredményt.

Saját ügyeim és Szolzsenyicin ügye sokat foglalkoztattak az utóbbi hetekben. Talán túl sokat is, ha arra gondolok, amit nem vettem észre. Koroda Miklóssal mentünk az Országház utcában. Egy pincehelyiség kivilágított ablakán benéztünk a „Design” műhelybe. Koroda mondta, hogy ez volt a szenesüzlet a Várban. Ezt tudtam. De azt nem láttam, hogy azok, akik még szénnel fűtenek (és nincs hely, ahol tárolhatnák a szenet, vagy nincs pénzük, hogy egyszerre megrendeljék, és felhozatni nyilván nincs pénzük), most a Várfok utcai szenestől vödörben hordják a szenecskéjüket.

Már én is ott tartok, hogy észre se veszem a dolgokat a sok irodalmi szenzáció függönyeitől? Megdöbbentem...

II. 20.

Ma a Sajtótájékoztató elküldte a Guardianban február 14-én megjelent kritikát. Brian Ireland írta.

Amikor jó pár hónap előtt levélben felszólítottam a Sajtótájékoztatót, hogy küldje a feltehetőleg a Times-ban és a TLS-ban megjelent kritikákat, azt felelték, hogy nem olvassák ezeket a lapokat. Lám, most a Guardiant is olvassák. Újra a dátum: febr. 14.

*

Szombatra a sok hívás után el kell mennem a József Attila Színházba, megnézni a darabot, és „beszélgetni".

Ma telefonált a pécsi színház. Ők hétfőn feljönnek hozzám. Ez meg mi? Előbb Veszprém. Érthető. Aztán a Thália. Most meg ezek. Egy Lengyel József-dömping készül. Ha a pécsiek is a *Visegrádi utcá*-t akarják, az nem volna jó. De egy *Johann Strauss-koncert* és még valami, amit kikeresnék – az igen.

Tegnap beszéltem Egrivel. *A német* és a *Kulcs* kész. Az *Antikritón*-t holnap éjjel forgatják. Egri már megint akadékoskodik. „Majd valahogy megcsinálom, hogy levetítsék. Nem akarják, mert romlik a kép." Erre figyelmeztettem, hogy amíg nem láttam, nem engedem levetíteni.

II. 24.

O'Casey *Juno és a páva* a József Attila Színházban. Jó darab, naturalista rendezése, nagyon jó díszletek, nagyon jó színészek. A rendező Berényi Gábor unszolására mentünk el. Minden jó, de a J. A. Színház számomra mégsem vonzó. A szünetben a titkári szobában Orbán László és Pándi Pál+feleségek. Valahogy nem volt mit beszélnünk. A legjobb, amit tehettem: hallgattam. Ica így is örült: nem voltam goromba.

II. 25.

Betét az *Anyu*-hoz. Huba irodája. Gépírónő és titkárnő – masszírozógéppel működnek. (Ilyet nem lehet kitalálni. Ezt Kati látta az I. Ker. Tanács lakásügyi osztályán.)

Pirandello-Molnár Ferenc-korszak: színház a színházban.

Ma Dürrenmatt-Peter Weiss: bolondokháza-korszak.

Eddig a legjobb. Színház a bolondokházában. Weiss: De Sade.

*

A pécsi Nemzeti Színháztól itt volt Nógrádi és Czímer. Ők valami újat szerettek volna, de én a *Drill*-t, a *Johann Strauss-koncert*-et, az *Ihók és Mihók*-ot ajánlottam. Megemlítettem ugyan a *Napórá*-t, de hát úgy, hogy erre a veszprémi színháznak van előjoga.

*

Ma egész nap próbáltam telefonhoz hívni Kardost. Nem ért rá, a konkurens kiadókkal és a minisztériummal tárgyalt – mondták a titkárnői. Lehet, hogy így van. Nem én fogom holnap hívni, ha akar, hívjon fel reggel. És nem erősködnék ennyire, de *Ilona* kér levelében, hogy beszéljek az ő dolgaiban. Utoljára akkor beszéltem Kardossal, mikor ugyancsak Ilona ügyében kellett beszélni.

Ha felhív, megmondom, hogy van egy „félbeszakadt mondatunk” 1972. december óta, a Prenn-Banicza tetralógia egy kötetben való kiadása dolgában.

Esetleg arról is lesz pár szó, hogy senkinek sincs előttem annyi tekintélye – a törvényesség betartása terén –, mint dr. Timár Istvánnak, a Jogvédő igazgatójának.

II. 26.

A szovjet-kínai ellentétek kritikus stádiumába jutásáról ír a Spiegel (II. 11.). Amerikai prognózis szerint ez év végére várható (lehetséges a fegyveres konfliktus). A SZU nyugati katonai fölénye csak a keleti háború biztosítását kívánja szolgálni. A cikkíró csak Európa, USA, Kína és a SZU erőit veszi figyelembe. De arról, hogy Japánnak milyen szerepe lehet, egy szót sem ír. Pedig ez döntő jelentőségű lehet.

A cikkíró feltételezi, hogy egy preventív háború elpusztíthatja a kínai atomerőt, beveheti Pekinget, de olyan partizánháború következne, melyet Moszkva nem bír el. „Peking nem Prága.”

*

Szolzsenyicin könyve kezd Nyugaton is ellenszenvet kelteni. Mert a cárizmust dicsőíti, így a sztálinisták malmára hajtja a vizet. Ez a helyzet. Egyébként a Spiegelből is látom: *A Gulag-szigetcsoport* bestseller. A könyvet nem olvastam. Véleményt nyilvánítani se jogom, se okom. De a hatásokat látom, pl. Augstein cikkét a II. 11-i Spiegelben.

*

A Magyar Nemzet febr. 21-i számából:

„A két hónap alatt a *leggyakrabban* a következő írók könyveit kölcsönözték: Lengyel József (18), Mikszáth, Dumas (14-14), Berkesi, Szilvási (13-13) és rögtön utána következik Hemingway, Jókai, Tersánszky, H. G. Wells (11-11) és Jack London, Sásdi, Solohov, Verne, Zola (10-10) művel.”

Véleményem szerint ezt a rohamos olvasónövekedést külföldi rádióadások okozták. Persze nem találták meg, amit kerestek... De jelzi, mennyien hallgatják ezeket az adásokat... Bár egy részét az *Igéző* ismétlése is eredményezhette.

*

Kardos nem hívott fel. Lehet, hogy a ma először megjelent Rakéta Regényújság foglalta el. További telefonálás helyett megírtam udvarias levélben Ilona kéréseit, és ajánlva feladtam.

III. 1.

Anyu (mikor Huba csomagolástechnikai terveiről hall). Aha, értem már. Még vastagabb és nagyobb papír a szalámi alá és kis klozetpapír a kenyérhez.

*

A Rakéta Regényújság jó. Jó és szexes művek ügyes kiválasztása. Az újságosstandokon órák alatt elfogyott. Én odaadhatnám nekik a *Ndoló*-t, de mi okom volna erre. Se pénzügyi, se írói siker, se más motívum.

ahogy *Osztovits Levente a színház két lábára állította.*

Az van benne, amit én írtam, de benne van a *Trend Richárd vallomásai* is, egy kevéssé a *Szembesítés* is és a versekből nem is egy.

Ha nem lesz siker – hát nem lesz. De ha siker lesz, ki kell emelnem, hogy Osztovits Levente és Pethes György nélkül ez a darab soha meg nem születik. Darabbá ők tették!

III. 2.

Howard Spring: Tövis és borostyán. 1941-ben jelent meg magyarul. (Neve csak az Új Magyar Lexikon pótkötetében.) A nevét se tudtam, és ez érthető. Pedig az egyik legérdekesebb könyvet írta, a Labour party „családregényét" 1819 kezdettel 1936-ig. Kulcsregény és Mac-Donald a főszereplője, akit teljes szellemi képességeiben és emberi gyarlóságában állít a regény tengelyébe.

Nem „remekmű" a vájtfülűeknek, és nem lelkesíti a pártembereket, legkevésbé a II. Internacionálé híveit. Ezért nem is beszélnek, nem is írnak róla. Pedig százszor érdekesebb, mint Thomas Mann összes művei együttvéve. (Kivétel, de csak számomra, a *Faustus*, és a regény regénye.) Jó mesterségi tudással megírt, jellemeket kibontó tisztességes könyv. Ma már ismeretterjesztő, történelemértető is. Módszere: hagyományos. Tájai is azok. De a legjobb módszerek és hagyományok felhasználója. Az igazat írja, nemcsak a valódit. Nem Naphták vitatkoznak, hanem szocialisták. (Az angol cím persze jobb, mint a magyar.)

Érdekes és a regény aktualitására utal a 3 nap előtti angliai választás eredménye is. A választók – ahogy ez majdnem mindig is történik – most a Labournak adták a több szavazatot, mert csalódtak a 3 és ½ éve kormányozó torykban. (Ha a Labour kormányoz, utána a toryk nyernek.) De a Labour győzelme nem elég. Ha a liberálisok nem támogatják, vagy a walesi, skót, ír nemzeti pártok lesznek ellenük, akkor nincs többségük. Itt is *patthelyzet* alakul ki. Amit Wilson talán nem is sajnál. Azt a csődtömeget, amely reá marad, úgyse tudja likvidálni. Talán nem is bánná, ha a bányászsztrájkot nem neki kellene – béremeléssel – megszüntetni.

III. 4.

Tegnap főpróba Veszprémben. Osztovits Levente *szöveghűen* egy egész új, dramaturgiailag jól felépített színpadi művet *alkotott*. Azt is belevitte, amit én az *Újra a kezdet* után írtam – tehát az *Újra a kezdet* megírása idején még nem is tudtam. Pl. a *Trend*-et. De a *Szembesítés*-t, és nemcsak a régi, de a legújabb verseimet is. Így szöveghű és egészen új. – Pethes György rendezői mesterművet alkotott a díszlettervezővel együtt, a mise en scène-ekkel és a színészvezetéssel. – A színészek kitűnőek, bár mint Ica észrevette (és nem mert rosszul hallok), a szövegmondásuk még bizonytalan. Akár siker lesz, akár nem: a darab jó.

*

Vidéki színházat igazgatni, ott rendezni, ott játszani ma már – és egyre inkább – rangot jelent.

*

Az *Anyu*-hoz. Biztosítási ügynök (akit ki akarnak dobni). Nem akarja, hogy a lakásán zavarják? (Blankettát vesz elő.) Lépjen be a környezetvédelmi bizottságba. Klassz ügy. Gyönyörű konferenciák, külföldi szimfóniák. Ez nem cigaretta, ez szimpozion... Ez a kampány, mely egy

egész életre kampányfeladat lesz. Mi az hogy! Ez a kampány csak öt perccel a világ vége után ér véget!

Huba: Adja ide a brosúrákat. (Biztosítási ügynök egy csomó papírt ad át.)

*

Tandorit meg lehet érteni – enfin. Érdemes is vele vesződni. A kritikusok – meggondolkoztató egyértelműséggel – Tandori kiúttalanságát konstatálják. Ezt hagyjuk reá, Tandorira. Enfin.

Rosszabb, mikor megértek egy nyakatekert szöveget és rájövök: olefinderivátumból készült műlimonádé. Ol-e-fin.

III. 7.

Szolzsenyicin: A GULAG szigetcsoport

A Spiegelben 4 folytatásban közölt részt olvastam, a könyvnek körülbelül egyharmadát. Még engem is, aki kb. az 1930 utáni dolgokból oly sokat ismerek – megrendített. Az, hogy mindaz, amit Sztálin tökéletesített, már 1918-ban kezdődött. Én 1930-ban, mikor kiutaztam Moszkvába, meggyőződéses kommunista voltam, „kíméletlen jóratörekvő". Eleinte csak elkedvetlenedtem – vagy még azt se. A magyar ügyek érdekeltek; Kun Béla bátorságáról hallottam legendákat – és ő bátor is volt. De aztán kezdődtek a lefogások. De hát „valami van a dolgokban" mondták körülöttem – és Buharin is ezt mondta a Zinovjev-Kamenyev-per idején. Oroszul nem tudtam, fordítóval jártam és jóhiszemű voltam. A volt hadifoglyok panaszos leveleit felküldtem az orosz KB-be – orvoslást kértem. Hiszen ezek csak jól dolgozó magyar parasztok, nem kulákok. A legtöbb odahaza földtelen zsellér volt – a jómódúak hazamentek... Míg Hajdú Pál megmondta: „Ne avatkozz olyan dolgokba, melyeket nem értsz." Majd hozzátette: „Ezt felülről üzenik."

Kun Béla elfogatásakor már mindent értettem, és vártam – ölbe tett kézzel – saját elfogatásomat. Meg is történt 1938. február 21-én. Nos, 1937 utáni dolgokról már Szolzsenyicinnél is többet tudok. Norilszkban láttam a finn háborúból mint hazaárulókat odaszállított ezernyi katonát. (Csak Dugyinkában tépték le a vállpántjukat, külön rakták őket, és ott kapták az ítéletet. Pl. egy olyan katona, akit a visszavonuló oroszok sebesülten hagytak ott, két lábát veszítette el; három hónap múlva tért magához egy finn kórházban. És később láttam finn hadifoglyokat, haldokló tbc-seket – amikor a teljes hadifogolycseréről már rég írtak a lapok. Ez már a Kans melletti lágerben volt, ahol én szanitéc voltam.)

Szörnyű a Buharinnal játszott macska-egérjáték.

Nos 1. Minthogy az általam is ismert tényekben nincs egy jottányi hazugság se, semmi okom, hogy az általam nem ismert tényekben kételkedjem. 2. Az értékelésben lehet vele vitatkozni, de én nem vitatom őket. 3. Most is hamisítanak a mi lapjaink vitacikkei. Sz. nem dicsőíti Vlaszovot. Csak közli a körülményeket, melyek közt (az általa nem dicsért) Vlaszov hazaárulóvá vált.

*

A Spiegel (73. jan. 14.)-ben megírja (79. old.) Mendel Irma lefogásának körülményeit. Ezt én persze nem ismertem. De tudok mást. Hidas Antal csalta-hozta Mendel Irmát a SZU-ba. Mert – így mondták nekünk – rendőrségi besúgó volt. Azzal mi teljesen egyetértettünk, hogy kivégezték. De miért kellett akkor így elfogni? Azt, hogy mi volt itt, a legjobban Hidas tudná (ha merné) elmondani. Hiszen a sógornője volt. De hisz a saját öccsét is bajba sodorta. Az öcs

– teljesen ártatlanul – tíz évre Szolovkába jutott, Hidas pénzzel támogatta. Ezért magyarok feljelentették a Kominternnél. Itt (ezt Ritától tudom) a Komintern ellenőrző bizottságának embere (úgy hiszem, Ruszakov) kijelentette: „Ez az első tisztességes dolog, amit Hidasról megtudtam. Feltétlenül támogassa továbbra is."

A fiatalabb Hidas fiú (több is volt) 10 év múlva visszajött. Teljesen idegroncs lett. Egyszer nálam (én laktam Hidas volt szobájában) kereste a bátyját. Nem lakott Moszkvában, nem akart embereket látni, egy szőrmés állatokat tenyésztő farmban dolgozott Moszkvától távol.

*

Számomra érdekes, hogy Szolzsenyicin ügyvédje nem adta, mint régebben, a Zuchterland-Verlagnak *A Gulag-szigetcsoport* kéziratát, hanem szigorú konspirációval Svájcban fordította és adta ki. Ő tudta, hogy miért. Evvel talán összefügg a Jogvédő tegnap kapott levele, melyben Rowohlt közli, hogy az én könyvemet már régebben levette a katalógusából és kéri, hogy tekintsék a szerződést felbontottnak, és a levelüket írják (Jogvédőék) alá és küldjék vissza. Boytha viszont azt kérte, hogy én írjam alá. Minthogy minden okom megvan a gyanakvásra, én Boythának írtam, hogy ha írnak a Rowohlt cégnek, megírhatják: „Herr Joseph Lengyel ist damit völlig einverstanden, dass sein Vertrag entsprechend Ihrem Schreiben von 7. 12. 1972 als gelöst betrachtet werden kann!" Nem a Rowohlt levélre írtam, németül írtam, és nem említem a Jogvédőt. De se azt nem tudom, hogy milyen céllal írták levelüket a németek, se azt, hogy Boytha mi célból akarta *azt* a levelet velem aláíratni.

Szolzsenyicint a kitoloncolás a legsúlyosabban érintette, hiszen úgy hiszem, mártír akart lenni. De még mártír se lehet az ember saját akaratából. Egy bátor embernek nem teszik meg ezt a szívességet. (Széchenyi is ezt akarta, de zárt állami őrültekházába akarták csukni. Nem maradt más, csak az öngyilkosság.)

*

A Rákosi-éra primitíven, de nagy igyekezettel másolt. Volt itt is papi-per, mérnök-per (olajmérnök), kulák-per (még magyar nevet se adtak, a kulák itt is kulák volt), kulákbérenc-per (a szegényparasztok ellen), párt-per – Rajk-per – szépen sorrendben, ahogy a nagy mintakép csinálta.

Most a „kisebbik-rossz" periódusban vagyunk, és szép lassan közeledünk cikcakk vonalban a nagyobb felé. A Rajk sírját hivatalosan koszorúzzák, de a diákokat március 15-én nem akarják az utcára engedni. Engem pl. békében hagynak; a Szolzsenyicin-falat még nem ment le a torkukon. Mindez erősebben foglalkoztat, mint a holnapi színházi bemutató.

Szisztematikusan tönkretesznek egy hitet, a szocializmusban való hitet. De kik?

Mert azt soha senki se vizsgálta ki, hogyan került ki a letartóztatás napján a Völkischer Beobachterbe roppant „Schlagzeilékkel" pl. Heinz Neumann elfogatása (Verratene Verräter), hogyan tudta Kun Béla lefogatása éjjelén a magyar rádió, hogy Kun Bélát lefogták – amit mi Moszkvában jóval később, napok vagy hetek múlva tudtunk meg? *A hírvivők csak egészen „fenn" lehettek!*

III. 10.

8-án, pénteken az *Újra a kezdet* bemutatója Veszprémben. Jó! A dramaturgja Osztovits Levente, a főszereplő Szoboszlai Sándor, a díszlet Fehér M. és minden egyebek is. Én igyekszem a siker érdemét őrájuk hárítani. Nekem nem, de nekik annál fontosabb. És megérdemlik.

*

Dosztojevszkij közelebb áll Balzachoz, mint Tolsztojhoz. Mindkettőnél a társadalmi mozgatóerő – a pénz. Ennyiben „modern”-ebb, városibb. Életmódjukban is és pongyolább írásmódjukban, lazább kompozícióiban is sok a hasonlóság. Ez nem értékelés, csak ténymegállapítás.

Tolsztoj: Turgenyevhez, de az Igor-énekhez, Homéroszhoz is visszavezet és mutat előre. Dosztojevszkij pánszlávizmusa és pravoszlávizmusa reakciósabb, mint Tolsztoj tisztult istenhite. Nemhiába átkozta ki Tolsztoj grófot a pravoszláv egyház, míg a megtért bárányt, Dosztojevszkijt szívesen ölelte keblére: persze D. is zseni volt, ezt felesleges bizonyítani. De az már mulatságos, hogy Lukács mért szereti Balzacot és Dosztojevszkijt.

Előbb Dosztojevszkijt szerette meg, aki éppen azidőben volt divatos Németországban, mikor Lukács ott tanult. Aztán Engelsnél tanulta meg Balzac tiszteletét – és Balzactól (mégpedig Balzac nagyszerű Stendhal-kritikája egy elhibázott passzusából), hogy Walter Scott a történelmi regény írásának nagymestere...

III. 12.

Mulatságos volna és ajánlani is fogom Mátrai-Betegh Bélának: írja meg az *ismeretlen szerző* pl. Shakespeare, Molière, Csehov darabjának a kritikáit (több kritikus kritikáját) Shakespeare darabírási hibáiról, plágiumairól, szóval tanítsa ki filozófiai osztályszempont és „totalitás” kérdésekre, valamint a jó kis „elidegenülés”-ről, és a strukturalizmusról. Nem feledkezve meg existenciális tévelygéseiről. Azt hiszem, a legtöbb hibát Shakespeare-ben lehetne fellelni!...

III. 14.

25. Színház M-A-D-Á-C-H. Ironikus szétszedése a tragédiának. A szöveget csak részben értettem, de a rendezés (Iglódi), a koreográfia (Szigeti), a kosztümök (Keserű Ilona) és a színészek akrobatikus játéka, összetanultsága nagyon szép. A legjobb most is Jobba Gabi.

III. 15.

Mikola Sándorról új adat: „Többször meghívták egyetemre – akadémiai tag is volt –, egyetemi tanár lehetett volna, de ő meg akart maradni gimnáziumi tanárnak”. Valóság, 74. 3. sz. 64. old. „Beszélgetés Lánczos Kornéllal.” (A riporter is tudja, hogy az ő keze alól került ki Wigner Jenő, Polónyi Mihály, Neumann János.) Érteni vélem. A gimnazistát még lehet nevelni. Az egyetemen már késő lehetett volna.

Az Új Magyar Lexikon nem ismeri Mikola Sándort...

III. 17.

Dicsőítő kritikák az *Újra a kezdet*-ről, a Film, Színház, Muzsikában, a Tükörben (Major Ottó), bár nem eléggé dicséri Osztovitsot, és a három Ítélő megjelenése Eörsi István Széchenyijét juttatja eszébe helytelenül (ezt a trükköt már a *III. Richárd*-ban, a *Macbeth*-ben pl. Shakespeare is „szabadalmaztatta”). A napilapok közül jó kritikát ír a Népszava, a Magyar Hírlap (Lukácsy András) és különösen a Magyar Nemzet (Mátrai-Betegh Béla) – tehát a négy közül három. Hallgat a Népszabadság. Miért? Nem tudja, hogy tetszik-e nekik. Vagy várta:

mit írnak a többiek? Mindenesetre kiadta kezéből a vezetést. Majd csak kisütik, hogy mit akarnak. Nekem ez *így* előnyös.

Valószínűleg megírom a *Napórá*-t. Egy pozitív figurával, aki azelőtt „mindenfélét" csinált, most kanalakat farag és széklábakat esztergál (Madách) és lelke teljes nyugalomban van.

Ennek az embernek a története ez: A mozgalomban spicligyanús egy nő. Neki kell egy próbát tenni. Csak neki elmond egy hamis „titkot". Egy erdőben a mozgalomnak titkos fegyverraktára van. Azért mondja el ezt a nőnek, mert őt esetleg elfogják. Ha ezek után a pontosan megadott helyen a rendőrség kutat, akkor bebizonyosodott, hogy a nő áruló. De a rendőrség tétlen. A nőt tehát nem szabad kivégezni. Aztán rájönnek, hogy a rendőrség figyeli az állítólagos rejtekhely környékét. Keresik a nőt, de az már elbújt – nem tudják megtalálni. Ugyanakkor egy másik gerillacsoport is az erdőben. Ők nyilván a rendőrök közt lévő emberüktől tudnak a rejtekhelyről. Azt is tudják, hogy figyelik őket, és fel is készülnek a harcra. De – mert a pontosan leírt helyen semmit se találnak – túl soká keresgélnek; jön a rendőrség és a tűzharcban a gerillák öt emberéből kettő elesik. (Ezután, ha ő lesz a kanálfaragó, ez az ember megzavarodik, és a *Napóra*-ügyben senkinek se akar segítségére lenni. Megölik. Mert akárki akar neki valami titkot, valami „bizalmasat" mondani, ordít: Ne mondjatok nekem semmit! Ne! Ne!)

III. 26.

Anyu+in natura egy kövér call-girl, akivel egy óra múlva nincs miről beszélni. A darabban: anyakirálynő...

Itt volt Romhányi Laci. Az utolsó mondatát, amin a fejüket törték, megadtam: „Hát itt takarítsak?"

Készek a meghívók, nagy nehezen elosztottuk őket. A műsorfüzet is kész. 8-án megyek a próbára. 11-én lesz a főpróba. 12-én a premier.

III. 27.

Telefonok. 1. Felhívtak Marcaliból, az ápr. 11-i ünnepség ügyében akartak feljönni. Megmagyaráztam, hogy 11-én főpróba lesz. Megállapodtunk, hogy 13-án felhívnak, és akkor megbeszéljük, hogy mikor megyek le Marcaliba.

2. Kada Júlia, ha jól értettem a nevet, azt kérdezte telefonon, hogy megjelent-e angolul az *Ézsau mondja*? Nem jelent meg, feleltem. Mire ő: csak azt akarta tudni, mert lefordítják valamilyen (a címét nem értettem) lap számára. Mondtam, hogy rosszul hallok, tehát ismételje, miféle lap ez. A PEN Klub lapja, felelte, angolul és franciául jelenik meg. Erre közöltem vele, hogy semmi kapcsolatom a PEN-nel, és nem óhajtok a lapjukban megjelenni. Ezután kölcsönösen elnézést kértünk.

III. 28.

Kína 74 címmel Baracs Dénes 3 folytatásos cikke. Csupa olyat helytelenít, amit, ha mi tesszük, helyeselnek.

IV. 4.

Negyedik napja Monoszlón, szép idő van, csak hideg. Hidegebb, mint márciusban. Kertészkedünk, főleg Ica. Reggel mindig rosszul érzem magam, noha nincsenek látogatók, nincs telefon, nem jön levél, és nem kellett a tegnap esti fogadásra menni. Pedig pihenek, nagyokat alszom és G. Simenon *Az örökös* című könyvét olvasom. De unalmas, 1930-ból származó írása, még nincs benne Maigret. Csak a Maigret alakjának megformálásával lett – úgy látszik – jó író.

Nincs kedvem írni. Gondolkozni is inkább a kertről, a házról gondolkozom. Írni már csak akkor szabad, ha igazán van mit elmondanom.

Pompidou és a két év előtt nyugdíjba ment tsz-elnök, Szekeres István halála egyaránt szomorúvá tesz. Öreg emberek voltak – de nálam fiatalabbak...

A nagyüzem és a nagyzolás itt a Balaton-felvidék hegyes-dombos területén már sok kárt okozott, és – mint az előzőkben felvázoltuk – még sok kárt fog okozni. A nagyüzemi gépesített szőlők (melyek nem csemegeszőlőt termelnek a nyaralóknak, hanem bort) levonultak a laposabb, géppel megművelhető földekre, oda, ahol gabona teremhetne. A *csak* szőlőnek való hegyek elvadult bozótokká válnak. Pedig a jó bor itt teremne. Miért? Kinek használ? Nem tudom! Azt tudom, kiknek árt. És azt is tudom, hogy nem lehet ellene semmit sem tenni.

IV. 5.

A monoszlói tsz elvesztette önállóságát. 6 vagy 7 tsz-ből egységet szerveztek. Noha a tsz-közgyűlés először leszavazta az egyesülést, másodszorra elfogadták. Miért? Mert akkor a megye beleköt a vezetőkbe, új vezetőket küld, és akkor még rosszabbul járnak.

Persze mindenki tudja, hogy ez az egyesítés (melyet az egész megyében ilyenformán csináltak) csak kárt okoz az egyenként szép eredménnyel, tartalékalapokkal rendelkező, falunként egyesült tsz-ekben. Most a Szepezd, Zánka, Tagyon, Csicso, Szentantalfa, Jakabfa, Óbudavár (és természetesen Monoszló) összesen 8, és mindegyik tsz jó volt. De most, mikor a főképp szőlővel és állattenyésztéssel foglalkozó falvakat egyesítették, senki se tudja, mihez kezdjen. Szepezd Óbudavártól egynapi járóföldre van. A dombos-hegyes vidéken kacskaringós utak vezetnek. Még az eső se esik egy időben. A könnyen kezelhető önálló tsz-ek helyett komplikált „szakosítások” (külön gépállomás, külön állattenyésztés) és elnehezedő és növekvő bürokratikus adminisztráció következik. Ami sík vidéken – talán – hasznos, itt – és az emberek *mind* előre tudják – károkat fog okozni. De abból sem származik haszon, hogy nem ismerik egymást olyan pontosan az emberek, mint a kis falvakban.

Kérdeztem Antal Gábort, a tsz elnökét, hogy miért egyeztek bele? Nem lehetett ellenállni: a megyei pártbizottság így akarta. És kész! Az a kis demokrácia, mely úgy-ahogy megvolt, újra szétzilálódik. Én nem titkoltam véleményemet, és a veszprémi munkastílus jellemzésére felemlítettem azt a most felépült húszemeletes házat Veszprémben – melyből kifelejtették a csatornázást. A felelet csak egy enyhe mosoly volt. Se felháborodás, se káröröm. Mintha természetes volna...

*

Claude Lévi-Strauss *(Szomorú trópusok)* 367 old. Az *Ihók és Mihók* egy brazíliai variánsa.

*

A *tanulás* nem a nem-tudásból indulhat: a tanulás hozzáadás a már tudotthoz. A csecsemő már tud, tapasztal rengeteg dolgot. A kisgyerek már többet tud, mint amit szavakban képes kifejezni. A szavak gyors, majd zuhatagszerű kimondási képessége a tanulniképességnek talán legeredményesebb és forradalmi korszaka. (A neolitkor egyedi esete.)

IV. 7.

Chandler igazán jó detektívregényeket ír. Bizonyíték: az éjjel $^{7}/_{8}$-át elolvastam *A magas ablak*-nak, és a többit ma reggel. Ezt a legbölcsebb könyv sem éri el.

Sokat olvasok – ez inkább fáradtság jele. Persze a Lévi-Strausst nem egy nap alatt olvastam el, csak tegnapra fejeztem be. Sőt még Montaigne-ból is olvastam pár fejezetet.

Csak a Lévi-Strauss olvasása közben értettem meg magamat, hogy miért választottam az *Ihók és Mihók*-ot, pár év alatt, egy librettónak. De most tudom. Úgy gondoltam, hogy mint egyfelvonásost kellene színházba vinni. A második az *Egy Johann Strauss-koncert* volna. A harmadik egyfelvonásost kerestem kész dolgaim közt, és a hármat a pécsi színháznak szántam. De Ica szerint ez nem jó; a két darab nem fér meg egymással. Ötlete, hogy az *Ihók és Mihók*-ból egész estét betöltő zenés darabot kellene csinálni, például Simon Pista verseivel. Jó ötlet. De ehhez a József Attila Színház is jó volna Seregi koreográfiájával.

Holnap, hétfőn, visszamegyek a városba. Kedden próba, szerdán el kell menni Olga Szergejevnát meglátogatni, csütörtökön főpróba a Tháliában, pénteken bemutató (éppen nagypénteken – nem kellemes). Ha minden jól megy, húsvét hétfőjén jövünk vissza. Közben meg kellene tudni, mire megyek a pécsiekkel. Az egész úgy néz ki, mintha nagyon aktívan nyüzsögnék. Pedig csak egy szerkezet mozog, és én meglehetősen unom.

*

Az itteni tsz-ek egyesítésével senki sincs megelégedve. Először mindenütt leszavazták. Másodszor – látták, hogy mást nem tehetnek – szinte látatlanban mindent elfogadtak. Az államnak is nagy kára lesz ebből, és az, hogy mivel indokolják ezt a marhaságot, egész mindegy. Cui prodest?

IV. 10.

Bajok a Tháliával. A darab második részét úgy kilúgozták, hogy 1. semmi sem maradt (még az olvasópróba-szöveghez képest se), 2. biztos bukás, mert unalmas és befejezetlen maradt. Levélben ezt megírtam Kazimirnak és Romhányinak, és nyilatkozattal fenyegetem őket (azaz Kazimirt, aki ijedtében, a márciusi határozatoktól való félelmében a kilúgozást követeli). Esetleg a letiltástól félőket én tiltom le.

*

Tizenegy előtt leadtam a Thália portáján a leveleket, 1 óra után 10 perccel Kazimir megbízásából itt volt Romhányi és Köves. Azt kérdezték: milyen befejezést akarok? Azt, ami már megvolt. Úgy, hogy Hubáról, mielőtt kimúlik, vegyék le a piros vadászfrakkot, mely szín se így, se úgy nem illeti meg. A kompromisszum itt a happy end, Huba halála. Kazimir tegnap Fortinbrasra és a Molière happy endjeire hivatkozott. Itt ez legyen a kompromisszum. Azon kívül, hogy a három T helyett a bábuk: Rendező, Igazgató, Főrendező, és Hámori Ildikó feleslegesen és rosszul múzsát játszik véges-végig. Azt persze tudom, hogy a darabot hamarosan leveszik a műsorról – de mégis győzelem.

A levél így szól:

A próbán én – tekintettel a túl széles körű hallgatóságra – nagyon óvatosan fogalmaztam. Jelen levelemben azonban teljes nyíltsággal akarnék Veletek beszélni.

A darab első fele nagyon jó, a színészek egytől egyig kitűnőek és a kompromisszumok számomra is még elfogadhatók. A nagypénteki hangulat emlegetése (az, hogy a bemutató éppen nagypéntekre esik) nemcsak szóvirág volt. A sivár és szomorú második részre, a darab folytonos esésére gondoltam. Ez nem az a darab, amit én Veletek együtt az olvasópróbán elfogadtam és amelyet Nektek még fokozni kellett volna. (Vagy a tegnapi próba után, miután én elmentem, visszaállítottátok a lakomát?) Szabadszájú befejezés nélkül elsikkad Arisztophanész szelleme – melynek Arany János is behódolt. Magyarán: biztos bukás.

Nagyon sajnálom, hogy Ti *csak a felülről* jövő esetleges – és korántsem valószínű – letiltásra gondoltatok. Nekem, úgy látszik, több a bizalmam a politikai irányítás belátásában, mely tudja, hogy a nevetés jó bevezető, jobb, mint a morgás – különösen mikor csak egy zsebszínházról van szó.

Engem pedig teljesen kihagytatok a számításból. Holott az íróra, az író mondanivalójára is figyelni kellene... egy kicsit. A produkciónak nem a legfontosabb tagja, de az akrobatikájának Untermanja én vagyok, aki a nagyobb terhek elbírásához szokott. Vegyétek azt is figyelembe, hogy a közönség és a kritikusok folyóiratból ismerik a szöveget. Már ezért is kénytelen volnék magamat a tegnap látott változatától elhatárolni, vagy nyilatkozatban, vagy más módon.

A megoldás csak az lehetne, hogy az olvasópróbán elfogadott szöveget visszaállítjátok, és csak afféle igazán kitűnő ötletekkel dúsítjátok, mint azt a színház az első részben oly kitűnően megcsinálta.

Nekem nincs szükségem egy enyhén szólva degradált szövegre, de nektek se a biztos bukásra. Pedig egy haladványszerűen lefelé csúszó második rész egyebet nem hozhat.

Tehát csütörtökön a próbán dönthetünk majd az *Anyu* sorsáról. Budapest, 1974. április 10-én.

Nyílt és őszinte barátsággal.

Persze Kazimir a felsőbbség több okosságát előfeltételező érvnek „engedett". Innen veszélyt szimatolt. Majd meglátjuk, jó szimata volt-e. Az én nyíltságom? Pl. Hámori Ildikót (igaz, hogy csak őt) gyatrának találtam...

IV. 11.

A főpróba jól sikerült. A Lakomát helyére állították. Sajnos, a publikum fele – nagymamák. Akiknek odaadták a jegyet... De még mindig jobb, mintha fél ház előtt játszottak volna.

IV. 13.

Tegnap premier. Siker! Sok nevetés, a színészek ragyogóak voltak. Puszik, gratulációk stb.

A tényleges előadásról csak egy súgópéldány létezik. Romhányi Laci megígérte, hogy gépeltet majd a számomra.

Az egész társulatnak (színészek, műszakiak) ½ liter Tokajit és 4 üveg pezsgőt spendíroztam. A színésznőknek mind a háromnak virágcsokrot, a színészeknek dedikált könyveket is. Én is kaptam tőlük köszönő írást, fényképeket az előadásról.

A bankett (melyet már mindenki a saját számlájára fizetett) kedélyes volt és záróráig tartott. Sajnos, nekem megártott a jó vörösbor; itthon, mikor le akartam feküdni, kivert a verejték és rosszul éreztem magamat. A hányás mesterséges kísérlete nem sikerült, mint ifjúkoromban... Aztán az ágyban ülve olvastam, jól elaludtam, Szuprasztin segítségével. De egész jól csak most, a délutáni alvás után érzem magamat.

*

Ott a színházban mondta Jovánovics és Simon Pista, hogy meghalt Kahána. Én azt mondtam, amit gondoltam: „Jó, hogy nem ő ír rólam nekrológot." Kegyetlen volt, tudom. De meg is mondtam, hogy szegény Illés Béláról írt nekrológjára és pár nappal előbb írt cikkére gondoltam.

*

Ma itt volt Czímer József, a pécsi színház dramaturgja. Megmutattam a Lévi-Strauss könyvben „Emidio történetét", és az *Ihók és Mihók* színrehozatalát javasoltam, úgy, hogy Simon Istvánt vagy Weöres Sándort kérjük versek írására – az egész zenés népszínmű legyen.

Czímer azt akarja, írjam meg a darabot darabnak. Nem tudom, mit akar, de nekem nincs kedvem sokat dolgozni. Abban állapodtunk meg, hogy három nap múlva újra eljön, és pontosabban megmondja, mit akar.

Egyébként e derék színházi ember azt mondta, hogy már 30 év előtt olvasott Lévi-Strausst. Nehéz dolog! Köpeczi Béla utószava szerint első könyve 1958-ban jelent meg. Azt hiszem, Czímer „jólértesült", de nemhogy Lévi-Strausst, engem se igen olvasott.

IV. 18.

1. A művészet elsősorban *közlés*. A tükrözés értelmét a közléstől kapja. Az evokálás már nem szükségszerűen tükrözés, de közlés, ha ez a közlés már csak az alkotó és a természeti vagy természetfölöttiben szól is. Akkor is, ha a közlés zenei hang, nem az eddig létezett valóság, hanem egy új, éppen megalkotott valóság hangja is, mely még nem is szólalt meg – mert még csak írás vagy hangjegy.

2. A közlés értelme túljuthat a logikailag értelmesen, de abszolút értelmetlen csak akkor lenne, ha senki (se ember, se állat) számára nem tartalmaz közlést. Ilyen pedig nincs. De annál inkább van felesleges, jelentéktelen, már jobban megalkotott, redundáns és redundanciájában sem hatásos közlés.

3. A művészet lényege a közlésből magyarázható, de ontológiája nélkül ez a közlés se értelmezhető.

Mindezt alaposan meg kellene fontolni, pontosan megfogalmazni. Így, ahogy leírtam – semmi!

IV. 21.

Helmut Gollwitzer... und führen. A könyv szerzőjének neve csak a könyv vége felé derül ki. Mert a Fischer Bücherei Pascal-kötetének borítékába van bekötve; címlapja sincs. A nyomás, úgy nézem, rotációs, tehát nagyüzemi. Nyilván Kelet-Németország volt az úticélja. Talán ezért is ismeri el Gollwitzer a teológus a marxizmust, és vitázik vele – és főképp a SZU-ban megvalósult „eredményeivel" oly élesen és éleseszűen. Mint szimpatizánst – írja – fogták el, és mint teljesen kiábrándult tért vissza. És megírja, és ez is igaz, a legkiábrándultabbak a

munkásmozgalmi emberek és kommunisták voltak, és az „aktivisták” a volt nácik és a konjuktúra emberei lettek.

Amit leír – ezt én tudom –, igaz. Én sokat és kegyetlenebb dolgokat tapasztaltam. Ő nem tudhatja, de én tudom, hogy velünk rosszabbul bántak és kevesebb ennivalónk és kevesebb beszéd- és mozgásszabadságunk volt, mint nekik. De a tények, amiket leír, igazak. A rendszer mechanizmusát világosan megértette. Egy különbség volt. Az első időkben őket az őrök ütötték. Minket, ahogy a vizsgálati fogságból kijöttünk, nem bántottak. De ezt én azzal magyarázom, hogy az őrök közt a propagandán kívül (Ehrenburg) soknak személyes oka volt a gyűlöletre.

Jól látja Gollwitzer az orosz embereket is, nagyszerű és szörnyű tulajdonságaikkal egyetemben, és nem idealizálja – különösen a könyv elején, mikor az összeomlásról ír – a németeket se. Akármilyen céllal íródott: az igazságot írja.

*

Anyu. Nem úgy, mint a darabban: Géza bácsi csak 10-20 percig bírja.

IV. 25.

Tegnap Marcaliban szívesen fogadtak, és minden úgy ment, ahogy kellett – de az egész csak protokoll volt, és mindkét részről.

A város (azaz község) nagyon megnőtt, szétnyúlt, esetlen lett, mint egy növekvő kamasz – egyébként fennállásának 700-ik évét ünnepli.

A ház, amit apám épített és Lehner főszolgabíró vett meg tőle, most a katonai kiegészítő parancsnokság épülete. Egész jól nézne ki, ha az ablakain nincs sűrű vasrács – és a pince nem vizes, mint ahogy volt is mindig. A gombai kastély parkját felparcellázták; ezt már apám tervezte. A nagy platánfa megmaradt; sok fénykép készült. Érdekes, hogy az utcát Lengyelkert utcának hívják.

Az irodalmi délutánnak egy epizódja: a politikai tiszt azt kérdezte, hol csúszott át Szolzsenyicin az ellenséges oldalra. Azt feleltem, hogy a könyvről – melyet nem olvastam-olvashattam – nem nyilatkozom. Azt, amit ő állítólag kivonatokból ismer, nem találom kielégítőnek.

Ijesztő a községi tanács és járási tanács apparátusa. Egy vármegyét kevesebb ember igazgatott... Az emberek? Lehet, hogy derék emberek. De egy se engedné, hogy őt vagy funkcióját feleslegesnek tartanák... Szörnyű „infrastruktúra”!

IV. 27.

Nincsenek – legalábbis korunkban – olyan kormányzatok, melyek önként lemondanának a fegyverkezésről. Erre csak a tiltás kényszerítheti őket. Pedig az eredmény megdöbbentő. Az első világháború után Németország fellendülése az első példa, és bukásának kezdete a fegyverkezés kezdetével egyidejű. A második világháború után ez megismétlődött. És nemcsak Németország lett gazdag, Japán még inkább. Néhány nap előtt mondta a rádió, hogy Japán árukölcsönt nyújt a Szovjetuniónak (noha a békeszerződést máig sem írták alá). De igen jellemző, hogy Magyarország pár évecskéig tartó fellendülése arra az időre esik, amikor 56 után megszüntették a hadsereg felszerelését.

Viszont a győzelem veszedelmes dolog – túlzott erőfeszítésekre ösztökél. Amit még az USA és a SZU sem tud károsodás nélkül elviselni.

A haza ellenségei – bármily paradoxul hangzik is – a haza fokozott védelmére ösztönöznek. Ugyan mit tudnánk mi megvédeni? Az ország sorsa fölött óriások döntenek – megegyezéssel vagy háborúval.

*

De egy totális államban a nép jóléte gyengíti a központi hatalmat. Csak a szegényt lehet akárcsak egy fejadag kenyérrel is engedelmessé tenni.

*

A békés egymás mellett élés és a „status quo" a szocialista országok komoly vágya. Defenzíva, elismerése annak, hogy a forradalomnak se gazdasági, se ideológiai vonzerejében nem lehet bízni. Amit az ideológiai harc további intaktságáról írnak és beszélnek, üres blabla. Elégedettek lennének, ha békében hagynák őket. „Idegen" eszmék beáramlásától félnek – *arra már nem számítanak, hogy ők eszméket tudnának exportálni.*

Mondhatjuk, hogy ez forradalmiatlan, de azt nem, hogy helytelenül mérték fel a helyzetet.

*

Érdekes volna kideríteni, hogy melyik uralmi rendszerben van több lehetőség társadalmi és intellektuális felemelkedésre. Az USA-ban? Már alig. Nálunk? A forradalmak első generációja után az intézmények romjai közt inkább a gyom virul...

De látok igazán értékes, okos és tisztességes fiatalokat. Ők milyen génektől származnak? Az intelligencia nem-forradalmi, privilégiumait elvesztett, de tehetséges leszármazottai? Sajnos, nemcsak ez van; az intelligencia gyomfajzata se kevés.

IV. 28.

John Kenneth Galbraith: Győzelem

A közgazdász-politikus, volt indiai nagykövet regénye az amerikai külügyről akár a folytatása is lehetne a tegnapi feljegyzéseimnek. Ő az USA értelmetlen és rosszakaratú külügyi politikáját írja meg legeslegbelülről. Ez az ereje tudatában levő, kíméletlen politika a kommunizmustól való rettegéstől tehetetlen ostoba és rövidlátó – süket. Nem jobb, mint amit Moszkva csinál és amit itt tömjéneznek. Csak egy, amit irigyelni kell: meg is lehet írni. Ami a javítás kilátásait fokozza.

Íróilag messze alatta van a Graham Greene regényeinek, tele van nevekkel, melyeket jellemzés helyett használ (és így már ma is jegyzetek kellenek hozzá), csak a tények alkotják a kompozícióját, de legalább legbelülről mutatja az egész félelmetes és nevetséges, veszedelmes és tehetetlen apparátust, mely az egész világot veszedelmekbe képes sodorni.

A szereplő személyek csupa valóságmozaikból összerakott típusok. Roppant instruktív olvasmány.

*

Arisztotelész: Poétika

Felesleges elolvasni, ha az ember már 78 éves. Mert valahol már felszedte, ami fontosabb, és sok minden felesleges és használhatatlan. Tudósok, lehet, vitatkozhatnak rajta, de költőnek semmit se ad.

Sírvers és echo

Erna voltam,
mindig győztesek ágyában feküdtem;
most is ott fekszem: győzött ím a halál.

Ernst maradtam!
Győztünk, győztelek s győzted.
Minden elveszett már:
nékem sír se jutott.

IV. 29.

Peter Owen elszámolás a Jogvédő útján. A régi könyvemből eladott 48 példányt. Ez a *Szembesítés* hatása. Az egész csak 4 és valamennyi font. Ezt át is utalta a Jogvédő. De a 160 £-ról még nem kaptam átutalást. Egyelőre semmit se kezdeményezek.

V. 2.

Elkezdtem a darab *(Napóra?)* írását. Leírtam a helyszínt, az első jelenet elejét. Nem nagyon megy. Ennek a jele, hogy nem a darabot folytatom, hanem a jelen feljegyzést írom. Erőltetni semmi értelme. Ha nem megy és nem találom jónak – ez már nem oszt és nem szoroz. De talán mert éppen ilyen hidegvérrel nézem a dolgot – sikerül. Olvastam az első kritikákat *Levelek Arisztophanészhez*-ről. Meglehetősen dicsérik. A Film, Színház, Muzsika nemigen érti. A Magyar Hírlap se egészen. Az ÉS-ben Szekrényesi Júlia érti.

Arisztotelész a felismerést, annak fokozatait (értelmességét) teszi a tragédia elbírálásának központjába. Hát akkor a *Levelek Arisztophanészhez* nagyon jó: keresnek valamit, tehát logikus, hogy találjanak, csak éppen nem azt találják, amit keresnek: íme, a vígjáték.

*

A tegnapi Május 1. esős volt. Nem tudom, sikerültek-e a felvonulások. Nekem nem sok gondot okoz – én nappal is aludtam; itt Monoszlón igazán nyugalom volt.

V. 6.

A cikk- és tanulmánygyűjtemény korrektúráján dolgozom. Ez lesz a sorozat legvastagabb könyve, 453 oldal.

Az jó, hogy változatos a tartalma. Nagyobb baj, hogy egyenetlen értékben, a megfogalmazás világosságában is. Sok helyen zavaró, hogy a megjelenés dátumát se tüntetik fel. De ezt hagyom, mert van meg nem jelent írás is, pl. a Konrád György védelmében írt. (A kefelevonatot adtam a szerkesztőnek, mert kefelevonat volt, de nem engedték megjelenni...) Ismétlés is van (egyet ki is húztam), rossz helyre beállított szöveg is. A Tankó Balázs önéletírását nem is tudom korrigálni. Írtam is a szerkesztőnek, hogy kézirat (ill. a Kortárs megfelelő száma) híján ezt ő csinálja meg ott a szerkesztőségben. Hát bizony ez a szerkesztő, Vilmon Gyula, a Szabó Jóskának a lába nyomába se érhet.

V. 9.

Amit egy nem túl barátságos, de udvarias formában meg is írtam neki – másolattal az eddig kifogástalanul dolgozó műszaki osztálynak (Barnabásné) is elküldtem.

*

A Művelődésügyi Minisztérium küldött 8000 forintot. De ez a prémium az-e, amit áprilisban kaptam a Jogvédő útján „Veszprémi Színház" címen? Zavarban vagyok. Ha ez nem a bevételből származik, meg kell osztani Pethessel 4%, Osztovits 6% és én 6%. De levonások következtében ez nem kerek összeg, hanem valami 7330 forint. Ha ez külön levonások nélkül megy, akkor 1000, 2000 és 3000 forint.

V. 12.

Elolvastam a Fizikai Szemle 73/10 számát, a fasori gimnázium fizika- és matematika-tanárairól szóló cikkeket és emlékezéseket. De nem írok róla – nincs új mondanivalóm. Azaz amit a fizika/matematika korai, gyerekkori feltűnéséről tudtam, már a Tolsztoj-tanulmányban megírtam.

V. 13.

Egyazon napon kaptam a bankból értesítést az Owen küldötte pénzről és a Művelődésügyi Minisztérium 8000 forintjáról „szerzői különdíj" címen. Pár nap előtt Aczél és Óvári levelét kaptam meg (sokszorosított, belegépelt névvel), melyben köszönetet mondanak – egy korszak lezárása idején – az én hathatós támogatásomért. A Tempó című olasz lap többek közt a *Confrontation*-ról, annak angliai megjelenéséről ír (ápr. 3-án) nagyon jól informáltan. Furcsán kevert saláta, de nem én keverem.

*

A darab írása nehezen megy. Miről lehet 130 oldalt írni? Ha találkozom Pethessel, az *Ihók és Mihók*-ot fogom ajánlani (utalva a Lévi-Straussban találtakra is). Egy jó rendező, aki koreográfiát tud belevinni, nagyszerű dolgot csinálhat belőle. A sztereotip mondatok nem unalmasak lesznek, hanem koreográfiailag értékes ismétlésfokozás-különbségek.

*

A Magvetőtől írt Sebestyén Lajos (műszaki vez. h.), és kézzel írt sorokat kér a címlapra. (Talán Hornyánszky beteg.) A régi írásaimból még nyomtatott szövegem nincs itt – a készülő glosszavázlatokból kell valamit kikeresnem. Így se lesz könnyű...

*

Ma volt az első igazán kellemes nap, három hete vagyunk már itt. A kert gyönyörű. Sokat kell dolgozni – senki se segít, se ásni, se kaszálni. A festő se jön, bár megígérte, a nádazókról semmi hír. Hát amit tudunk, megcsinálunk magunk. Azaz Ica – gyenge asszisztálásokkal.

Alma, körte kevés lesz. De sok ribizli. A barackfa ágai hajladoznak a sok gyümölcstől. De a domboldal kis barackfáján is van 1 db barack. A mandulafákból csak egy terem majd vagy egy tucat szép nagy mandulát. A jázminok, amiket mi bujtattunk, már nagy-bimbósak. Az ilyeneknek örül az ember. A kert most szebb, mint mikor idejöttünk. És ez jó.

*

Két négylevelű lóherét találtam eddig. Az egyiket Olga Szergejevnával szakítottam le, a másikat Icával. Ők azt hiszik, hogy nem ez az igazi szerencse – nem ők találták. De tévednek. Addig lesznek (már amennyire) szerencsések, amíg én négylevelű lóherét tudok nekik találni.

V. 15.

A Magvető műszaki osztályától Sebestyén Lajos azt kéri, hogy írjak néhány jellemző sort a kötetből *(Az őszinteség lépcsőin)*, amit címlapként akarnának felhasználni.

Ez annál is nehezebb, mert a kötetnek a kézirata nincs itt. És nem is olyan könnyű a kiválasztás. Ezért itt megpróbálok néhány dolgot felírni, és ebből választok.

1. Csak a kételkedésből juthatunk el a bizonyosságig. A kételkedés és az ebből eredő keresés: az angyali princípium.

Ördögi a szükségszerűségben való, kétkedés nélküli hit – de a hitetlenség is. Mert mindkettő vak belenyugvás.

2. Olyan magyarázatokra kellene fanyalodni, hogy Káin gazdasági okokból ölte meg Ábelt, és erre még írásbizonyítékot is találnánk...

Elsőszülöttségi jogból eredő viszályok, nőrablás, vallásháborúk, jogi gyűlölet szította vérontás és hasonlók – bár mindegyikben lehet és van is gazdasági momentum – azért mégsem egyszerűen osztályviszonyokból származó ellentét.

*

Egy-egy hír jelenik meg az újságokban Ludwig Svoboda betegségéről. Az biztos – már régen bizonyos –, hogy az állam ügyeibe nem tud beleszólni.

Azt hiszem, rendes, jóravaló ember volt egész életében, 68 után tisztességesen viselkedett. És egész biztos azért fogadta el az államfői tisztséget, mert azt hitte, hogy ekképpen a kisebbik rossz éri a cseh népet(...)

*

A Dél-afrikai Köztársaság apartheid rendszere amorális, aljas. Különösen a jóllakottaknak. De meg kellene kérdezni Felső-Afrika éhező népeit is, hogy mi jobb: éhezni, vagy jóllakottan külön lakni, külön vasúti kocsiban utazni stb. stb. A szabadságért akkor harcolnak az emberek, ha az elnyomáshoz éhség is járul. Ezért forradalmi az afrikai és a dél-amerikai nép – azaz ott van a forradalomnak a „talaja".

Az ember legfőbb jónak a szabadságot érzi. De fél is tőle, mert felszabadítja az eleve elrendeltség, a világ változhatatlanságának hitétől.

És a felszabadítók? Ők *csak* olyan szabadságot akarnának, melyben az emberek azt hiszik jónak, amit ő is jónak hisz. És én itt most nem a gazemberekre gondolok, hanem a tisztességes, áldozatkész forradalmárokra. A gazemberek, a nyerni szándékozók – egyszerű képlet...

V. 16.

Az anyagi jólét távolról sem szabadság. A tulajdon leköti az embert – saját maga kötöződik a tulajdonához és az államhoz, mely tulajdonát, hivatalát biztosítja. De a zsarnoki uralmak nem ezt a kötöttséget akarják, hanem a röghözkötöttség egy bizonyos fajtáját. Azt, amelyik már holnap éhezik, ha ma megtagadja a munkát.

(Mintha most, a tsz-ek átszervezésével is ilyen – szinte nem is tudatos cél felé mennének. A tudatos cél csak a parancsolgatás fokozódott lehetősége elsősorban, és az íróasztalok számának legalább a duplájára emelése másodsorban, és egy olyan réteg kialakítása harmadsorban, mely privilegizáltságával biztosítaná a parancsolókhoz és a parancsokhoz való gondolkozás nélküli „hűség"-et – a hűtlenségnek azt a felsőfokát, mely csak saját ingyenélését védené. Levél pl. Simon Pistához?)

Színházról

A század elejének színháza a Pirandello, Molnár Ferenc nevével jelezhető. Színházat mutattak be a színpadon. Nem első eset – hosszas felsorolás helyett emlékezzünk csak a *Hamlet*-re –, de mégis jellegzetes vonása a századelő színházának.

A másik, igen gyakori, sőt túl gyakori forma: a törvényszéki ülés a színpadon. Hatásos, kompozícióban könnyen alkalmazható, és gyakorisága részben abból is ered, hogy amikor a valóságos bírósági tárgyalások oly sokszor lesznek véres komédiákká, legalább a színház szolgáltasson komoly ítéletben igazságot.

Gyakori és egyre gyakoribb, hogy a színház őrültekháza. Ilyen a Dürrenmatt *Fizikusok*-ja. Ilyen Peter Weiss *Marat-Sade*-ja, mely ide az őrültekházába behozza a színházban játszódó színházat is. A *Marat-Sade* nemcsak Peter Weiss egyetlen teljesen tökéletesre sikerült darabja, de egyben a legutóbbi évtizedek legkitűnőbb darabja is. Jól tudom, hogy a *Napóra* nem járatlan úton halad. Ha mégis, méghozzá egy egész közönséges őrültekházát választottam darabom színhelyéül – ez egy felismerést is jelez. Itt láthatjuk legvilágosabban korunkat.

*

Írom pedig ezeket Monoszlón, aznap, mikor a veszprémi színház Pesten bemutatja az *Újra a kezdet*-et. Nem az érdekel, ami volt. De érdekel-e, ami lesz? Az én koromban ez már nyilván ostobaság – a bölcs megöregedés hiánya. Vagy ennél is rosszabb kórosság. Korosság kórosság...

J. Conrad: *Győzelem*. Kitűnő regény. Köztudott, hogy a romantika mögött és mellett jól indokolt pesszimizmusa stb. stb. Érdekes, hogy mennyi az önéletrajzi beütés. Hőse svéd báró. De az apja emigráns. Miért? Mert az ő apja a cárizmus száműzöttjeként halt meg Szibériában. Így naivan saját magát tette Axel Heyst bőrébe.

*

Készen van a *Napóra* 3 jelenete. Ma megírtam a helyszín, a személyek, a konfliktus és a kifejlődés vázlatát, összesen 19 kis féloldalon. Azt hittem, elég, a többit már a dramaturgra bízhatom. De Ica szerint, aki elolvasta, folytatni kellene – ez még kevés egy dramaturgnak. Nos, holnap megcsinálom a Bubi-Horst Bakaffy-jelenetet.

V. 20.

A franciaországi választások: Mitterrand kb. 1,6%-kal maradt kisebbségben. Ez nagy eredmény. Jelzi: a baloldal egysége nagy dolog. (Persze személy szerint Mitterrand cseppet sem rokonszenves. Most a kommunistákkal fogott össze, de volt ő már De Gaulle ellen is jelölt, Amerika-barát programmal.) Persze egy kicsit örülnek is talán, hogy ellenzékieskedéssel népszerűséget nyerhetnek.

Akárhogy is van, ez a kisebbség sokkal nagyobb szimpátiák jele, mint a szintén tegnap volt valamiféle NDK-választás 99,6%-os „eredménye".

*

Tegnap megnéztük Gaál Ernő új telepítésű szőlőjét. Gyönyörű, legmodernebb, egyes hároméves tőkék már termést is adnak. Gépi művelésre alkalmas, lugasos telepítés.

Véres verejtékkel és nem kevés pénzzel csinálják a monoszlóiak az új szőleiket. Ami azt is jelenti, hogy bíznak az állam, a kormányzat stabilitásában és jó szándékában. De ha újra megcsalják őket? Ez olyan szörnyű volna, hogy rágondolni is rossz. Én nem hiszem, hogy az állam ilyen önpusztításra gondol. De az, hogy most a tsz-eket ilyen látszólag demokratikusan, de facto önkényesen egyesítik, engem kissé (vagy nem is kissé) aggaszt.

Mert egy alapkérdés tolakszik előtérbe: akarja-e egy totalitárius uralom, hogy állampolgárai jómódúak legyenek? Nem gazdagok, de a jómódnak függetlenséget adó fokán. Nem fog-e félni az állam, hogy nem tudja őket elég szorosan tartani?

Én nem voltam a jómód híve, amíg a szocializmus nyomát láttam. De már nem látom. És minél inkább hirdetik, hogy vezető és vezetett közt nincs érdekellentét, annál kevésbé hiszem. Mert tényeket akarnak elkendőzni. És nemcsak vezetők, de a dolgozók egyes rétegei közt is ellentétek vannak. Ezt mutatja ki *Andor Mihály* tanulmánya: *Konfliktus vagy harmónia a munkaszervezetben*, melyet a Látóhatár áprilisi száma is leközöl. Nincs érdekazonosság szerelő és sofőr, vezető és szerelő stb. stb. közt. Befejező mondata: „Ilyen körülmények között maga az üzemi demokrácia sem tud túllépni a formalizmuson, hiszen az üzemi demokrácia – ideáltípus formájában – nem más, mint a manifeszt konfliktusok intézményesítésének kérdése."

*

Írásról

Pontos és rideg naturalizmus a részletekben az író munkája által – ahogy intuíció és kiválasztás együtthatásához és szűrőjén keresztül jutnak a műbe. Így ezek a naturalista részletek a műben már tiszta képletekké szublimálódnak, szerves voltukban a valóságba interpolálnak. Feladatuk megmutató, felmutató; *invokatív*. De csak a naturalista részjelenségekből, azok valóságértékéből kiindulva juthatunk el arra a magas fokra, melyet nevezzünk (talán) metanaturalizmusnak.

V. 22.

Tegnapelőtt délután a kisfotelben aludtam. Megfájdult a nyakam. Tegnap meszeltek, a padláson aludtam. Ez se segített, noha jó volt az ágy. Ma esők és be nem fejezett rendezkedés. A nyakam fáj, de ma már tűrhetőbb. Munkáról szó sincs, és holnap se igen lesz.

V. 23.

Kaszáltam. Hát nem megy! 8-10 kaszasuhintás után szívdobogás, szédülés, a térdeim remegnek. Ez már nem az, mikor az ember háta és karja fárad el. Az én emphisemámmal az ember elájul a nehéz munkától. Be kell látnom, hogy se kaszálni, se fűrészelni nem bírok, fát hasogatni még kevésbé.

A kaszát Kerkápoly Pali szomszédtól kaptuk kölcsön. (Ő még kitűnően kaszál.) Ügyködésem: már vettünk kaszát és ígérik a boltosok, hogy kaszanyél is lesz – bizony meddő dolog. Legyen a háznál, de én már nem tudom használni.

Bizony. Nemrég olvastam, hogy megkérdezték egyszer Leo Slezákot, a valamikori híres bécsi énekest: „Nehéz dolog ez az operai szereplés?" Mire Slezák: „Nagyon nehéz... de dolgozni

nehezebb.” Nagyon okos és jó modorú ember volt, mulatságos anekdotákból egész könyvet állított össze. Hát én is így vagyok. Nehéz írni, de erre még valahogy, időnként, jó napokon még képes vagyok.

Egyébként ma kaptam az értesítést: a már kifizetett 14 644 forinton kívül még 22 862 forint adót kell fizetnem. Nem is kevés. De külföldön még nagyobb adókat vetnek ki az írókra.

*

A nyakam még fáj. Algopyrint szedek: segít.

Mi kell a boldogsághoz?

1. Mondjuk, ha három napig nem tudott levetkőzni az ember és aztán módja lesz megmosdani, borotválkozni, tiszta fehérneműt felvenni, boldog.

2. De ha valakiért vagy valamiért kell mosdatlanul, borotválatlanul és méghozzá álmatlanul három és több napot tölteni – ez is boldogság, megelégedést kelt, persze csak ha szeretetből, önként teszi. (Akár szeretők, akár ápolónők, akár tudósok hoznak „áldozatot”.)

3. Amiből következik: muszájból a tisztaság se jó, a kellemetlenség is kellemes.

4. De van egy pont, ahol az ember már nem törődik a testi tisztasággal; hozzászokik. Az áldozatvállalás is robottá válhat.

Mik a jó körülmények?

Jó volt, hogy Cervantesnek csak fél keze volt és az adósok börtönében írta a *Don Quijoté*-t? Enélkül például, ha gazdag és sikeres – nem írt volna? Többet talán igen, de jobbat – elképzelhetetlen.

J. S. Bachnak a sok gyerek, pelenkaszag és káposztabűz használt vagy nem használt? Ártani nem ártott, ez bizonyos. Használt? Egy csöpp cinizmussal azt mondhatnánk, a sok otthoni szag és lárma odahajtotta az orgonához, mikor különben otthon szundikált volna.

Byronnak sem ártott, gondolom, a jómód. És a sántaság? Felfokozta élet- és tettvágyát. De azért senkinek se kívánnám, hogy olyan anyja legyen, aki ruhafűzője szorításával nyomorékká teszi a benne lélegző magzatát.

Cervantes úgy lett Cervantes, ahogy lett. De egy nyomorgó Goethe is Goethe lett volna?

V. 27.

A Magvető a már kiszedett könyvből újabb cikkek és passzusok kihagyásához „hozzájárulásomat” kéri. Nemcsak cenzúrázni akar, de még beleegyezésemet is ki akarja zsarolni. Már amikor a könyvet összeállítottuk, kihagyatták a Szolzsenyicinről szóló kis cikket – most folytatni akarják a Rákosi-féle „szalámipolitikát”.

Én a feleletet a Kazimir Károlynál bevált módon próbálom parírozni: vegyétek magatokra a cenzúráért való felelősséget. Tehát a hivatalos címzés után:

Kedves Csaba!

Meglehetős kétkedéssel fogadtam a május 20-án kelt leveledben foglalt kívánságot, melyben a *Levél* angol fordításához s a *Zárókő* c. – már egy vagy többször megjelent – írásokat egészében, az *Életem, emlékeim* c. magnóbeszélgetésből és *Az író felel*-ből kihagyásához az én hozzájárulásomat kívánod. Kétkedem ugyanis, hogy ezekre a kihagyásokra szükség volna. Én

ezeket a kívánságokat házon belüli túlzott aggodalmaskodásnak tartom, mely úgy lehet a felső vezetés szélesebb látóköre iránti némi bizalmatlanságból származik.

Ebben megerősít a Központi Bizottság május 6-án kelt és Aczél György és Óvári Miklós által aláírt levele, melyben a legnagyobb elismerésüket fejezik ki eddigi egész munkámért. Ebbe pedig ugyebár az általad kihagyásra ítélt vagy megcsonkítandónak vélt írások is beletartoznak.

Így tehát ne tőlem kívánd a kihagyásokba való beleegyezést, hanem dönts magad. Ezt annál könnyebben megteheted, mert tudod, hogy én a könyv letiltásának luxusát – miután már két könyvem kézirata fekszik nálatok mozdulatlanul – nem engedhetem meg magamnak.

A Kassákról szóló második írás, melynek felvételét Vilmontól kértem, lehet, hogy nem került annak idején a kéziratok közé. De megjelent két helyen is. Pl. a Népművelés c. lapban. A hozzávetőleges dátumot se nehéz megállapítani, mert a székesfehérvári Kassák-kiállítás megnyitásán hangzott el.

Kérlek, nézz utána a sajtóhibák kijavításának. A legépelt kéziratot hanyagul kontrollálták stb. stb.

A levelet egy, a Parlamentet ábrázoló és egy Lámpát a kerékpárra feliratú bélyeggel láttam el. Az ábra egy autó által elütött kerékpárt ábrázol. De a Sík Csaba is kerékpáros: felül hajlik, lefelé tipor. De vigyázzon jobban! Még nem elég dörzsölt. Kardos sohase adta volna írásba, amit ilyen esetekben kíván...

*

A művészet: közlés céljából történő megörökítés. Egy pillanaté, egy korszaké, egy emberé, egy szerelemé, kalandé, kalandoké, egyszeri és nem ismétlődő eseményé.

De a megörökítés pillanatfelvétel – megmerevítés is. Csakhogy éppen abban áll a művészet, hogy megörökítsen megmerevítés nélkül. Tehát a valóságnak részévé lett szerves élet legyen belőle – a múltról, akár az elmúlt pillanatról szóló, a jelennek beszélő, a jövőnek szóló.

Ha csak a múltat közli megmerevedve, akkor már valami hiba van az alkotásban. Amihez hozzá kell tenni: a jelen, mire a szót kimondjuk, már múlt is. Még a képernyő egyenes adása is elvileg már múlt. Habár fizikailag ez a múlt itt csak fénysebesség szerint volna is mérhető. A múlt a jelen lényegében van.

De a *Don Quijote* – mert roppant művészi erő alkotása – jelen is. Amikor egy művet némelyek „naturalizmus" címén ócsárolnak, tulajdonképpen – ha igaza van a bírálatnak – a megmerevültsége szempontjából kellene vizsgálat alá venni. Mindig figyelembe véve, hogy a pillanatkép vagy leírás úgy lehet nem művészi alkotás, de ha retusálatlan, ha a leírás valóságelemei nem torzítottak, nagy dokumentumértéke lehet. Az adat (pl. egy portré kosztümje) értékes közlés maradhat. Csak nem művészet – ha merev.

V. 29.

Jevtusenko

A magyar rádió az Esti Krónikában szükségesnek tartotta (a Népszabadság csak röviden írt róla) hírré tenni, hogy J. – aki márciusban kiállt Szolzsenyicin mellett, amiért egyes írók botrányhősnek nevezték stb. stb. – most egy nagy poémával érkezett vissza a Káma-parti nagy teherautógyár építkezéséről, amelyben stb. stb. Még azt is elmondják, hogy egyszer már egy nagy tévedése után Brjatszkba ment és onnan is egy nagy poémával jött vissza.

Abban egy percig sem kételkedtem, hogy Jevtusenko *vissza fog táncolni*. Most azonban azt hiszem, hogy már az *odatáncolás* is előre lekártyázott játszma volt: „Írsz egy cikket Szolzsenyicin mellett. Ez bizonyítja a szabad véleménynyilvánítás lehetőségét. Aztán belátod, hogy hibáztál. De csak három hónap múlva. Mert mikor a pasik a börtönben látják be, hogy tévedtek – úgy tapasztaltuk –, nem túl meggyőző, se nálunk, se Európában."

És Jevtusenko ezt a feladatot hajtotta végre, és nem szánom-bánom, hanem „nagy" poéma formájában, melyet – mint a tiltakozását is – a Lityeraturnaja Gazeta közölt...

*

Megírtam egy jelenetet a *Napórá*-ból. Lassan megy – de megy.

V. 30.

Tegnap láttuk Veszprémben a *Tűvé-tevők*-et. Meszléry Judit olyan nagyszerű volt, hogy ma felvázoltam az *Ihók és Mihók*-kal kapcsolatos elképzeléseimet – előzetes védőbeszédet a színreállítás érdekében. Nagyon jó lenne, sikerült is ezt bebizonyítanom. De ismerem már annyira a színházat – a színházi embereket –, hogy mégsem ajánlom. Az ajánlkozás rögtön védekező reakciót kelt bennük. Ezt kikerülendő, talán Osztovits Leventével kell előre tárgyalnom, lehet, hogy írnom. Az *Ihók és Mihók* érthetővé tétele nem nehéz. De ha elfogadják, rám szakad a gond.

Egyébként nem is sürgős. A színházaknak megvan már a jövő szezonra szóló tervük. Berényi és Czímer József is akkor ostromoltak, mikor még nem voltak kész terveik: március-áprilisban.

V. 31.

Május 27-én, hétfőn írt levelemet Sík Csaba (hivatali időbeosztása miatt) csak tegnap kaphatta meg. De már ma megkaptam a II. nyomdai korrektúrát. Már a kihagyásokkal... Imprimáltam a korrektúrát, de megírtam a műszaki osztálynak: „kérdezze meg Sík Csaba irodalmi vezetőt, mert lehet, hogy a közben folytatott levelezésünk után ő már nem ragaszkodik az általa végrehajtott változtatásokhoz. Ebben az esetben kérem a kiszedett és kihagyott részek visszaállítását." Azért megkönnyíteni nem fogom a dolgukat és ha alkalmam lesz, interjúban vagy másként nyilvánosságra hozom a cenzúra nélküli pimasz cenzúrát.

*

Ehhez. A rádió Esti Krónikájában nyilatkozik a Vidám Színpad rendezője: „Nincsenek tabuk!"

Ezt ma, amikor a második korrektúrából épp ezt a mondatot vágták ki: „Én magam tapasztaltam, hogy tabu Mao Ce-tung, de talán Rákosi is. Tabu a lágerek, de azt hiszem, van még egy csomó tabu; én legalábbis ennek a háromnak ütköztem neki, mégpedig fejjel."

Nos, mindig és mindenütt voltak és vannak tabuk. És pl. Mao, ha ócsárolják – már nem tabu; a másik kettő annál inkább.

De a rosseb egye meg, hogy hangoztatják, utasítanak a hangoztatására, hogy nincsenek tabuk. Vagy hogy szíves beleegyezésemet kéri a papi hájjal jól megkent Csabika, ahhoz, amiről már úgyis döntöttek.

Ica védi, pontosabban magyarázza ezt a piszkosságot. Hogy hát kirúgják őket, leváltják őket stb. Erre csak azt feleltem, hogy Bécsben én otthagytam a pártot és a pártmunkási fix fizetést, amikor nem értettem egyet a párttal. Pedig tudtam, hogy nyomor vár rám – egy emigráns, aki németül is csak úgy felében-harmadában beszél, teljesen kilátástalan helyzetbe kerül.

És ez ad jogot a kritizálásra, és nem az a feltételezés, hogy a nyugdíjat még akkor sem vonják meg tőlem, ha mint író szilenciumot kapnék is. Aztán meg ez is csak valószínű, de nem teljesen bizonyos.

VI. 1.

Fred Goldbeck: A tökéletes karmester

Két hétig rágtam át magam a könyvön, melynek csak $^{1}/_{10}$-ét értettem – hiszen nem tudok kottát olvasni. Mégsem volt haszontalan. A művészetről fontos dolgokat mond, és célomat, hogy igazolást találjak az *Egy Johann Strauss-koncert*-re, elértem. Mert mikor egészen benne van a műben a zenekar, amikor tökéletes, karmester nélkül is játszik. Vagy amikor karmester és zenekar (főleg az előbbi) erről meg van győződve.

A próba nélküli vezénylést el lehet fogadtatni egy hiú karmesterrel, csak még hozzá kell tenni, hogy blatt nélkül, az ő lemezeiből tanulták az előadást. (Tehát eszményien tökéletes – számára... „Közepes karmesternél a szimfóniatolmácsolás is $^{4}/_{10}$-ed részben is a zenekaré volna.”)

Külön öröm számomra, hogy az írásbeliségben a vesszőt *„lángeszű találmánynak”* nevezi.

*

A zenére is érvényes, hogy előadóművészet és nem egyszerű áttétele a kottának hangra. Csak persze a jó kotta alapján születik a jó zene és a jól megírt darabból a jó előadás. A kivételek csak a negatív irányban gyakoriak. Jó kottából és jól megírt darabból is születik (sok) rossz előadás.

*

Különös, hogy most csupa színházi előadás foglalkoztat. A *Johann Strauss* csak a háttérben, de a *Napóra* és az *Ihók és Mihók* most és erősen.

VI. 2.

Befejeződött Várnai Ferenc hat folytatásból álló riportsorozata: *Kína Ázsiából nézve.* Elég ügyesen csinálta. Ázsiai szomszédainak szemszögéből Kína eléggé támadható. Különösen, ha a Szovjetunió szerepét eleve pozitívnak tételezi fel... Csak a 6., befejező részben bújik ki a lóláb: az ázsiai biztonsági rendszer propagandája, annak tagadása, hogy éle Kína ellen irányulna és egy SZU vezetése alatt álló SEATO lenne. A kivágásokat összegyűjtöttem és eltettem.

*

Jevtusenko győz! A Lityeraturnajában máj. 22-én megjelent verséből már fordításrészt közöl a Népszabadság jún. 2-i száma. Dicsértessék a sietés. Félnek, hogy elkésnek? Kitől? miért? honnan?

VI. 5.

Az örök kispolgár, Ödön von Horváth mulatságos és jelentős regényével csak most ismerkedtem meg, s erre se kerül a sor, ha a 60-as évek óta nem kapták volna fel Nyugaton.

Miért nem kellett? Túlságosan jó volt és éles látású. És hozzá még annyira osztrák-magyar, hogy nagyon is magunkra ismertünk volna. Nevében a von – mely nem óvta meg az emigráció szükségességétől – itt nálunk jó ürügy is volt, hogy elhallgassák.

Azt írta meg könnyedén, amit Musil nagy apparátussal és szinte átrághatatlanul. És az ellenkezés máig se szűnt meg. Nem irodalmi kiadó adta ki, hanem a Gondolat.

De legalább az írók tanultak volna tőle. Vagy tanultak? A fordítás, Thurzó Gábor munkája, jó. Persze gépíró mamzel más, mint ami az eredetiben (feltételezem) oly jól hangzik Tip-mamzel. De volna-e rá jobb fordítás? Egyébként Thurzó jól érzi az osztrák, osztrák-magyar írók kitűnőségét. Néhány év előtt Peter Handkét fordította igen jól.

*

Nálunk „nevelni", „formálni" akarják az embereket. Ha ugyanezt máshol csinálják: ez manipuláció.

Csak hát az ember nehezen hagyja magát formálni vagy manipulálni direkt módon. A formálások és manipulálások nem sokra mennek. Kényszerek és ösztönök együtt – sajnos – sokra.

VI. 7.

Rendező és dramaturg számára elkészültem egy rövid kis értelmező – kedvcsináló – magyarázó bevezetéssel. Címe: *Az Ihók és Mihókról.*

A kérdés: kinek adjam és mikor? Szinetárnak nagyszerű lenne a tévé részére. De kétlem, hogy tetszik neki olyasmi, amiről nem ő vette észre, hogy jó, sőt az író ajánlja neki.

A veszprémi színháznak is jó volna, Meszléry Judit pompás főszerepet kapna, az Özvegy-asszonyt, Pethes György még a színház korlátolt lehetőségei közt is meg tudná csinálni a sok színváltozást. De nekik meg a már betervezett daraboktól fő a fejük – nemigen érdekli őket ma egy olyan darab, amire (ha az 1974/75-i szezon összes darabjai elkészülnek) csak jövő év őszén kerülhetne sor.

Az persze jó, hogy én felkészülten várok és azt is tudom, hogy a betéteket Weöres Sándor vagy Simon Istvánnal kellene megíratni. Én is írnék nótát, sőt egyet, az Özvegy asszony egyik panaszénekét fel is vázoltam.

Közben készül a *Napóra* is. És talán írok egy novellát. Talán az *Így...* analógiájára a címe: *Ez...* volna.

VI. 9.

Illyés Gyula *Írói gondokról* ír a Népszabadságban és védelmére kel az írásjeleknek. Még (ahogy már én is) a spanyol, a kérdés előtt feltett fordított kérdőjelet is felemlíti. Ide tartozik Fred Goldbeck megjegyzése is a *Tökéletes karmester* c. könyvében, aki a vesszőt lángeszű találmánynak nevezi.

VI. 10.

Páskándi Géza *A vegytiszta becsülete*. Jó és kitűnő novellák és párbeszédek. Remek a címadó monológ, talán még jobb *A hadsereg borbélya*. De kitűnő a *Lajos Fábián megöletése,* a *Közvéleménykutatás, A hitfejtő.* Nagyon éleseszű, nagyon elgondolt írások. És a *Lajos Fábián megöletése* kafkás ugyan, de nem gyenge utánérzés (mint pl. Dérynél), hanem folytatás, továbbfejlesztés. Néha krúdys, de jól. A szorongást, a gyávaságot, a tehetetlenséget megjelenítéssel vetkőzteti meztelenre. Párbeszédei az erős drámaíróról tanúskodnak.

VI. 14.

Napóra. Öcsi is, Bakaffy is egyre inkább Rosenkrantz és Guildenstern. Ők – vadul keresik, kinek is árulkodhatnának. A nagy HB-robbanásban nem hisznek. Makasutónak csak valami házilag készült puskapora van, amit faszénből és növényvédő és növényirtó szerekből fabrikált. Churchill csak a fölényét akarja bizonyítani (nagy, fából készült szivarutánzatokat tart a szájában). De a feltaláló bosszút akar állni a Királyon, aki az Igazgatóval egyenlő az ő szemében. Mert meggyanúsítja, hogy az Igazgató tulajdonképpen Magdikával személyesen kíván „kísérletezni". És neki valami ekrazitfélét sikerült összehozni és távirányítást (melyet majd akkor gyújt be, ha az Igazgató megjelenik).

Makasutó („a támadás a legjobb védekezés") robbant először. Csak nagyobb pukkanás. De amikor az Igazgató odarohan, a második robbanás már nagyobb. Igazgató beszédképtelen. Churchillt és Makasutót kötözik.

Ekkor jelenik meg a tűzoltókat irányítva Bakaffy, a rendőröket vezetve Öcsi.

Rosenkrantz-Bakaffy tűzoltósisakban rohan a tűzbe. Kihozza a Feltaláló-Hamlet-et, aki él, de a kezei elégtek. Erre Bakaffy Rosenkrantzból átcsap a Fortinbras-szerepbe, de Öcsi rögtön kézbe veszi: ő, Öcsi itt a főnök – ő mindent tud, és mögötte a rendőrség és ő a rendőrség mögött. Ám Bakaffynak megengedi, ha hajlandó őt felettesének elismerni, elmondhatja a Fortinbras-végszavakat, azok paródiáját.

Így végződik a Napóra.

*

Mario Vargas Llosa *A zöld palota,* egy nagyon lapos és minden fantázia híján való történetet úgy ír le, hogy nehéz legyen megérteni. Síkok összekeverése és az, hogy egy mondaton belül felcserélődik az alany, sznobok és „vájtfülűek" számára érdekessé teszik ezt a banális lektűrt. Különösen, mert ma divat a latin-amerikai „stílus". Csakhogy ennek a stílusnak van zsenije – Márquez, és kontárja és haszonélvezője – Llosa...

Másképpen rossz, olvashatatlan könyv *Le Clezio A háború* c. könyve. Jobb, mint a csibészes Llosa, de azért csak nagyotmondó semmitmondás. Míg Llosa színes, fénylő papírokból, de idegen papírokból lapos figurákat vagdal ki és kever össze. Clezio valóban akar is valamit, csak hát semmitsefogón retorikus.

VI. 18.

Tegnap és ma nádazzák a pajtát. Rettentő sok adminisztrációs izgalom a faanyagnak a tsz útján megszerzése körül, amiben része van Icának is.

Ilyenkor megesküszöm, hogy soha, semmiféle építkezésbe nem kezdek – és közben tervezem, mi mindent lehetne további lépésekként a pajtából, a pajtában kezdeni (nyári konyha, vízvezeték, ajtók, ablakok), vagy nem volna-e jó a ház nyugati oldalához még konyhát és tornácot ragasztani, és fürdőszobát stb. stb.

Hát, ha valamit, akkor az építkezési szenvedélyt örököltem az apámtól.

A két nádazó (testvérek) ügyes szakember. Persze ócsárolják Dobos mester munkáját, de én védem. Biztos, hogy jól dolgoznak, és „modernebb" nádazók, mint Dobos, egész más módszerrel dolgoznak – de aligha jobban. Akárhogy is, engem túlél ez a tető. De hiszen én nemcsak irodalomban, hanem a valóságban is ültetek diófát, és ültettem és még ültetek fügebokrot.

Nemes Nagy Ágnes nagyon kedvesen és okosan válaszolt levelemre.

VI. 19.

Kedves Vargha Balázs! Elolvastam és miután elolvastam, köszönöm szép Csokonai-könyvét, melyet mint Ady hűséges követője, örömmel üdvözölhetek. Tisztelettel.

*

Eddig a levél. E mellé az őszinte, Ady mellett kiálló szavakkal együtt arra is szükségem van, hogy – és éppen most – Babitsot olvassak. Mert bizony nincs „vagy-vagy" szükség. Ady és Babits együtt! Petőfi és Arany együtt! és nem egymás ellen van. Aminthogy nem lehet urbánus-népies vitát komolyan – hátsó gondolatok nélkül – provokálni. De hát csinálják ezt a marhaságot.

*

A Tükör jún. 4-i száma közöl egy hozzájuk beérkezett levelet. Csupa hazugság, hasbeszélés. Írójuk célja: elhitetni, hogy Duczynska Ilonának levelet vitt. Engem is szerepeltet – egy szó sem igaz abból, amit ír. De hát ő (elfeledkezve arról, hogy még élünk) tőkét akar kovácsolni nem létező érdemekből. Meg is írtam Major Ottónak!

A Gyümölcsteli ágat töri le a szél
Minek ide rím még: fél és él és kél?

VI. 25.

A csalhatatlan jelet

nem a szem adja, nem is a közérzés, hanem a mérték. A szemem látja ugyan, hogy öregszem, és érzem, hogy a kapa vagy sarló (de különösen a kasza) perceken belül kifullaszt, de egész pontosan mégis egy régi ing figyelmeztetett. Egy régi, kedves szürke ing, melynek a gallérját már nem tudtam begombolni, és most mikor újra felvettem, olyan bőven áll a nyakamon, hogy az már ijesztő. Annyira ijesztő, hogy már meg se lehet ijedni! Ez van, ezt kell tudomásul venni, ebbe kell mint változtathatatlanba belenyugodni. Az történt, amit Déry Tiboron láttam a télen, a Németh László-prömieren: elkeskenyedett, elvékonyult az egész arc, összetöpörödik az ember – és ez már visszafordíthatatlan.

VI. 27.

Tegnapelőtt itt volt Ilona, Hévízen kúrálják; a Magyarok Világszövetsége hívta meg. Soványabb, de jól érzi magát. A Schutzbund-könyve egyenesben van: olasz, angol és német kiadása már biztosítva van. Nagyszerű könyv ez – mégis még hozzáír. Kell vagy nem kell? Nem tudom. Mesélte, hogy az USA-ban Konrád Györgynek van óriási sikere. Érthető és örvendetes. Az én sajtósikereim: Anglia és Franciaország – nevezetesen a Claude Roy-cikk, melyet már ismerek. Az USA-ban nincs sikerem. Ez is érthető.

*

Megnéztük a veszprémi színházban a Peter Hacks-féle *Békét*-t. Rossz! Hacks sokkal gyengébb, mint mikor a *Tassow*-ot írta. Rossz az előadás, a rendezés, rosszak a színészek. Ez talán összefügg. Most láttam a veszprémiek negyedik előadását. Három jó után egy gyönge – nem is rossz eredmény!

*

Megkezdtük a feketeribizli szüretjét. Én szedegetem. Most szünetet kell tartani. Elromlott a pár napos jó idő; csöpög az eső. Ezen a nyáron még nem volt nyár! Nem volt nap, hogy ne kellett volna este egy kicsit fűteni.

*

Helyes volt, hogy nem adtam oda Péterváriának az *Ihók és Mihók*hoz írt eligazítót. Őket most csak a már elfogadott és a tervben a minisztériumnak bemutatott darabok izgatják. Viszont majd pár hónap múlva Osztovits Leventének adom olvasni – akkor, úgy gondolom, majd kell.

VII. 1.

Ed Bullins: *Irány Buffalo.* Borzalmas négy színdarab. A bevezetőben azt írják, hogy az író politikailag a Fekete párducokhoz tartozik, vagy közel áll hozzájuk, íróilag naturalista.

Nos, ha a fele igaz, amit B. a négerekről ír – szörnyűség. A fehérek minden rossz tulajdonsága felfokozva él bennük, teljesen züllött és reménytelen jövőjű fajta. Ez pedig így – általánosítva – mégse lehet igaz. A mi cigányaink hozzájuk képest nagyszerű, derék emberek...

*

Itt vannak a bécsi Rosnerék. Nagyon kedves férj, feleség és a tizenöt éves fiú. Csak rettenetesen fáraszt a sok beszélgetés. Tegnapelőtt egész nap, mert zuhogott az eső. Nehéz nekem, mert süket vagyok, ha figyelek, nagy megerőltetés; nem szoktam meg a hangjukat, kérdezgetnem kell. És a német beszéd még külön is fáraszt.

Ilona Hévízen kúrázik. Ő is átrándult rövid időre. Ma valószínűleg elutaznak a vendégek. Mi pedig megszedjük a ribizlit, aztán felmegyünk Pestre. Először is találkozni akarok Székely Zolival, aki New Yorkból jön. Nem lehet elmulasztani: ki tudja, lesz-e még rá alkalom – öregek vagyunk. Olga Szergejevnát – aki egész idő alatt itt volt velünk – is fel akarjuk vinni, és egy kicsit aztán itt nyugodtan élni – talán írni is. Pillanatnyilag nagyon fáradt vagyok. Így ez itt nem pihenés.

VII. 2.

5-ére tűzte ki a tévé az *Antikritón*, a *Kulcs* és *A német* sugárzását. Ennek tulajdonítom, hogy az Új Írás – hosszabb hallgatás után – újabb írásokat kért tőlem. Azt hiszik, megint persona grata

vagyok? Azt hitték, persona non grata voltam? Mindkét esetben tévedtek. Nem vagyok persona grata, de persona non grata sem vagyok, se – úgy látszik és már jó régen – persona non nongrata.

VII. 5.

Két napja itt vagyunk Budapesten. A mai napon kell találkoznom Székely Zolival – ez volt feljövetelünk fő célja. Továbbá elintéztem az adó (pótadó) fizetését és egyéb pénzügyi dolgokat. Olga Szergejevnát is felhoztuk. Nagyon jól érezte magát, de most már, ha lemegyünk, nem akarok semmiféle vendégeket.

Tegnap este itt volt Major Ottó. Mesélt a földközi-tengeri utazásáról. Persze hogy szép volt, de nekem az is fárasztó lenne.

Ma este lesz a *színes tévében* az *Antikritón*, a *Kulcs* és *A német* előadása. Nem fogom látni, mert nincs megfelelő tévém. Akartunk minivizort venni, de éppen az nincs.

Majd meglátom, milyenek lesznek a kritikák. Ez már azért is érdekel, mert Ottó tegnap mondta el, hogy karácsony táján közölték vele, hogy a *„Miért szép?" sorozatban megjelenendő tanulmányát, mely a Kicsi, mérges öregúrról szól, egy „szuperlektor" kivétette a kötetből.* Hát ez érdekes és tanulságos. Az is, hogy Ottó csak most mondta el.

Ez, Sík Csaba cenzori működése, továbbá hogy a Magvető Ilonának egy sort se ír – együtt, igen jellemzők a helyzetre.

De nem kevésbé jellemző, hogy ma a tévé engem sugároz, Ilona emlékezéseit sugározta, hogy darabjaimat játszották, kettőt is ebben az évben.

A teljes bizonytalanság és politikai ide-oda kapkodás, az USA előtti szolgai hajlongás és belpolitikai visszatáncolások jellemzőek az egész táborra, aminek apró lengéseit érezhetem én is. Nem izgat, mert velem már semmi sem történhet. Amikor pedig már meghaltam, ez a kormányzat igyekszik majd kisajátítani.

VII. 6.

Tegnap találkoztam Székely Zolival. Ez mindig fontos, mert nem lehet tudni, nem utoljára találkozunk-e. Ő különben tartja a kapcsolatot a még élő 4 vagy 5 volt osztálytárssal is, akik – ő állapította meg – már jórészt szenilisek és rokkantak. Ő jól tartja magát, viszont a felesége már nagyon rossz állapotban van.

Zoli legnagyobb sérelme, hogy az Amerikában élő zsidó származású volt osztálytársak mind (vagy sokan) titkolják zsidó származásukat, és ezért megszakítják a régi kapcsolatokat. Ezért ő nagyon megsértődik, és joggal.

Hozott egy nagyon szép újfajta Parker golyóstollat és egy itt nemigen kapható könyvet. Okos, értelmes, érdeklődő és gyűjti a rám vonatkozó újságkivágásokat.

A Hotel Intercontinentalban lakik. Nem mert ott szeretne lakni, de a vízum kiadásánál valahogyan mindig arra kötelezik, hogy a legjobb szállodában lakjon. Ez a kényszer nem túl demokratikus... A szoba majdnem 1000 forintba kerül, reggeli nélkül. És ha nem volna ennyi pénze? Mért nem lakhatik a rokonainál? A bátyja mérnök. Én jóformán nem ismerem. 86 éves, mérnök. Most lépett új állásba, mert akar és tud dolgozni. Jó fából faragták ezeket a Vörösmarty utcai grájzlerosné gyerekeit, a Schlezingereket.

Apropos. A koszt az Intercontinentalban – legalábbis a „magyaros” étteremben nagyon rossz. Én egy angol bélszínt ettem; gyenge közepes. Ica töltött káposztát, sós volt, tele paradicsomszósszal, ízetlen és 50 forint. 16 forint jól megfizetett ár egy II. osztályú vendéglőben – ahol rendszerint jobb is.

*

Anyu élvezettel és élvezetből csinálja jól a dolgát. Az anyagi juttatás későbbi fejlemény. Eredménye, hogy, ha csak lehet, eljön a kissé kövérkés call-girl.

*

Első kritika; a tévéjátékokról az Esti Hírlapban. A kritikusnak (Barabás) a *Kulcs* és *A német* jobban tetszett, mint az *Antikritón*, és ezt meg is indokolta: „a vita, melyre utalásai vonatkoznak, inkább hozzánk közel álló korok törvénytelenségeire” érthetők. Ez pro primo: belemagyarázás, pro secundo akaratlanul, de jól fogalmazott – a törvénytelenségek kora hozzá közel áll, és pro tercio roppant műveletlenségről tanúskodik: igenis, Szókratészről van szó, és így aktuális. No rendben!

VII. 7.

Tegnap este Emődyéknél; Mátrai-Betegh Béla is ott volt. A leányfalui és a visegrádi házuk építésén dolgoznak. Attila 6 kilót fogyott, de a házak még a nyáron elkészülnek.

Látták a tévédarabokat, Mátrainak Várkonyi tetszett (nekem nem) és Gábor Miklós, Mensáros nem (nekem igen). De abban megegyeztünk, hogy Egri nem tévét rendezett, hanem színházat, a premier plánt, az arcközel drámaiságát alig használta fel.

Egy pletyka. Mágori Erzsi férjhez ment Horváth Mártonhoz. A zsák megtalálta a foltját... Szegény Reismann nagyon rossz állapotban van – és ami a legszomorúbb, ő is tudja, hogy teljesen elbutul...

VII. 9.

Itt vagyunk Monoszlón, ketten, de még mindig nem nyugalmasan. Ma Ica elment az apjáért Tóthegyre, a Balaton túlsó partjára, onnan Szekszárdra viszi a papáját, és onnan visszafurikázik Monoszlóra! Sok! Azt se tudom, nem volna-e jobb, ha nem egyben tenné meg az utat, és csak holnap délelőtt jönne vissza.

Közben épp most telefonált a postára a veszprémi színház. Pénteken jönnek. Odaadjam már az *Ihók és Mihók*-ot? A *Napórá*-ról még korai volna beszélni – azt előbb meg kell csinálni.

Minden *ok vagy ürügy*, hogy ne dolgozzak!

Pedig egy-két glossza jóformán kész, és Új Írások kértek is kéziratot, és a darab is menne, ha hozzálátnék.

*

Amiben teljesen az apámra ütök, az a folytonos építkezési vágy. Ő három házat és egy templomot épített Marcaliban, egyet Balatonberényben. Ezenkívül telkeket kezdett készíttetni leendő építkezések számára. Igaz, a gombai Forgách-kastélyt, sajnos, lebontatta (erről írtam már). És mikor meghalt, egy háza se volt, csak a présház a gombai hegyen...

Nos, hogy már benádazták itt a pajtát, minden ok nélkül szeretnék itt a monoszlói házhoz egy párost építeni. Formában: ugyanolyan méretűt, mint a meglévő ház, de nem olyan hosszút. Alaprajzában csak az elülső háznak megfelelőt, melyet a nagy szobával ajtó kötne egybe. Területe 5,30×6 m, de belvilága nagyobb, mint a régi házé, mert a falak csak egy tégla vastagságúak volnának, sőt a bal oldali fal a régi ház fala volna, legfeljebb két támoszlop kellene, mely jól tagolná a polcokat.

A tető formáját a padlásszoba jobb kialakítása kívánja (palatető). A két ház valódi iker volna: szélessége és magassága egyenlő, de az egyik megmaradna régi nádfedelesnek és a másik iker is volna és unoka.

A másik megoldás egy római udvar volna, fallal körülvett ház, melybe csak egy ajtó vezetne a régi házból. Ez földszintes volna, nagyon lapos tetejű, befelé lejtő cseréptető, középen vízmedence.

A kút megvan, vízvezeték nem gond, de egy szennyvíztároló kellene a kert másik végében...

Persze hetvennyolc éves korában senki se kezd házat építeni. Ha vannak gyerekei – vagy inkább már unokái –, építsenek azok. De nem is lehetne. Építész-tervezőt csak találna az ember, de építési engedélyt kapni már nehezebb, kivitelezőt meg majdnem lehetetlen.

Barátaim közül Emődy Attila és Mátrai-Betegh Béla ugyan épp idén fogják befejezni házukat Leányfalun, ill. Visegrádon.

Itt Monoszlón viszont nem ismernek lehetetlent. A Kun Sanyi épp most kezd bele a 23 éves fia házának építésébe, Veszprémben. 4 szoba két szinten és pince. Meg is csinálják. Nagy és erős család, ahol még a 84 éves nagymama is keményen dolgozik.

VII. 10.

„Mindent történelmi összefüggéseiben kell értelmezni." „Az ahistorikus nézetek tudománytalanok" stb. stb. A frázisok elapadhatatlanok! De ha a legfontosabb eseményeket csak említeni is próbáljuk, felteszik ránk a hol ilyen, hol olyan szájkosarat. „Nem kell az elintézett", a „már jóvá tett" dolgokat „hánytorgatni" stb. stb.

Én jó tíz éve egy fogadáson megmondtam személyesen Kádárnak: *A sebekből először ki kell a gennyet tisztogatni, és csak azután szabad bekötözni.* De még most is egyre inkább az ellenkezője történik.

Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy az egyetlen jó dolog a tisztességes nevettetés. Csak tréfás, szatirikus, ironikus dolgokat kell írni. És csak a Biblia előírta korlátozást kell figyelembe venni. „Ne vágj torzképeket a vak előtt és ne mondj durva szavakat a süketnek!"

A példamutató az az agitációs plakát, melyet – mint hallottam – az USA-ban csináltak. A képen Nixon, és az aláírás: „Nézze meg ezt az embert! Vásárolna tőle egy használt autót?" De ő és Brezsnyev a világ két leghatalmasabb államának első emberei. És úgy látszik jól megértik egymást – igyekeznek a másikat átejteni.

A SZU-USA Hassliebe másik aspektusa az egyre erősödő, az inflációban is közös konvergencia (ami tény ugyan, de mondani vétek). Aminek pozitív kihatása is van: a szakszervezetek egyesítésének törekvése és a szavazati gépezetek egybehangolása (pl. Franciaország). Csak ma már az a kérdés, hogy nem találják-e a reformista szakszervezetek a SZU, a mi és a blokk többi szakszervezeteit túlságos sárgának? Nagyot fordult a világ 50 év alatt...

De hát ezen sírni hiábavaló. Inkább kinevettetni érdemes, ahogy ezt a *Levelek Arisztophanészhez* már meg is kezdte. Ez az, amit tisztességes nevettetésnek nevezek.

*

De ha nekem hiányzik is a szabadság, az emberek egy jó részének, nevezetesen a parasztságnak nem keseríti az életét, hogy mi volt Sztálin vagy akár Rákosi alatt. Nem üldözik, módot adnak arra is, hogy jól keressen, átveszik – és jó pénzért – a szerződésesen nevelt állatait, és többet is, mint a szerződésben megállapítottat. Ő is tudja, hogy sok az élősködő hivatalnok, de megtalálja a számítását. Vásárol, építkezik, szőlőt telepít.

Nehéz volna ezt szocializmusnak nevezni. NEP magyarországi formája volna a pontosabb. De az is biztos, hogy ilyen jómódban – és ami fő, nyugalomban, emberemlékezet óta nem élt a földművelő parasztság. Túlélték Rákosit és módszerét, bíznak a jövőben.

Nem lehetek olyan „túlokos", hogy ezt ne tartsam sokra. Aki a nép akarata ellenére akar népboldogító lenni – nagyon elveti a sulykot.

VII. 13.

Itt van Ilona, Hévízen volt, aztán Pesten, most indulóban van Bécs felé. 4 hónapig volt Budapesten, de több emberrel találkozott, mint én egy év alatt. Miniszterelnök-helyettestől kiadóigazgatón át szorongatott Lukács-iskolai filozófusokig stb. stb. Saját dolgai jól látszanak menni: kiadják a könyveit, megjelennek cikkei a folyóiratokban, Polányi-könyveket fognak kiadni.

Érdekes, amit az én *Confrontation*-om amerikai kiadásáról mond. Megrendelte Torontóban, és hónapokig nem kapta meg. Ez egybeesik azzal, amit Székely Zoli közölt. New Yorkban az egyik könyvkereskedőnél elfogyott, a másik nem is tudott róla. Úgy látszik, egy tételben, egy vevőnek eladni (esetleg felárral) jobb üzlet minden egyébnél. Ez a régi pesti revolver-zsurnaliszták módszerére emlékeztet, akik a meg nem jelent cikkekből éltek. (Pesti Futár stb. stb.)

Persze, vigasztalhat az orosz szállóige: „Sto napiszana perom, ne virubis toporom" – ami magyar fordításban kb. így hangzik: „Amit a toll megírt, azt fejsze ki nem irt." Egyébként megerősít abban, hogy színházzal és mulatságos-csípős dolgokkal lehet csak foglalkoznom.

VII. 15.

Itt volt Ilona, pihent a pesti fáradalmak után, és tegnap visszament Bécsbe. Onnan Pickeringbe megy. Októberben beadja a Schutzbund-kéziratát, novemberben vagy 2 hónapra újra Pestre jön. Minden nagyon jó lesz, ha valóban befejezi a tengerikígyóvá nyúlt Schutzbund-könyvét (mely kitűnő) és ott megcsinálja a memoárjait. A Magvetőnél 1975. május 1-jére hosszabbította a szerződését. Minden rendben van, csak legyen is úgy, ahogy tervezi.

Ilona Pesten 4 nap alatt több emberrel találkozott, mint én egy évben. Sőt! Találkozott Aczéllal, Kardossal, a Lukács-tanítványokkal és ki tudja, még kivel. Ha neki ez kell... Mi itt nagyon jól beszélgettünk; Ilona jól érezte magát, és elfogadta az én passzivitásomat. Persze abban a reményben, hogy én valami jót fogok még írni. Ez azonban bizonytalan.

Például holnap idejön Monoszlóra Simon István interjút csinálni a rádió részére. Nem biztos, hogy el is jön – pl. a veszprémi színház péntekre bejelentette magát (jó, hogy nem jött, mert Ilona volt itt), de máig se jelentkezett. Nem tudom, milyen kérdéseket tesz fel Simon Pityu – ez felment a készülés alól. És jobb is, amit az ember ex pronto mond.

Jó, mint ma, hogy csak ketten vagyunk Icukával. Sok a kedves ember – de akármilyen kedves is, fárasztók. És ürügyet adnak előtte és utána, hogy nem dolgozom. Vagy ez jó?

*

Semmiféle szabadságjog nem emeli úgy az ember önbizalmát, önállóságát, mint az a tény, hogy nem kell félnie a munkanélküliségtől.

Persze a művezetőtől – aki az őrmestere a hadseregnek – nagyon is félni kell. Aki a rossz helyet elhagyja, az vándormadár és szorongatják.

*

Itt volt Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Bella István, egy fiatal költő.

Ágnes és Balázs nagyon szeretetreméltók; a fiút most láttam először. Közös témákra került sor. Arra, hogy Lukács György egész életében azzal foglalkozott, amihez nem értett: irodalommal. Megállapítottuk, hogy vak volt, süket – és néma is, mert írni se tudott értelmesen. Az csak most, mikor már elmentek jutott eszembe, hogy volt valami, amihez az irodalomnál is kevesebbet értett és sokat foglalkoztatta – a politika.

VII. 16.

Itt volt Simon Pista magnóval, három órán át beszélgettünk. Ebből egyórás adást vág össze, és biztos jó szándékúan. De megígérte, hogy az egésznek a leírását is eljuttatja hozzám.

Oly ügyesen fonta a beszélgetést, hogy nem merevített meg, sőt el se fárasztott. Nekem nem adott elő téziseket, de neki nyilván megvolt a kérdés-terve. Hiszen már elég régen csinálja, és amit olvastam, jó.

Mutattam Pistának a kis Ihók-Mihók-értelmezést. Tetszett neki, szívesen ír hozzá verseket. Ő is úgy gondolja, hogy Osztovits Leventének kellene elsősorban adni.

VII. 17.

Tegnap, mikor Simon Pista azt kérdezte, hogy én realista vagyok-e, azt feleltem, hogy nem félek a naturalizmus pejoratív hangzásától, és naturalista kívánnék lenni, a szó legmélyebb értelmében.

Csak most nem tudom, hogy nem úgy lesz ez értelmezhető, hogy a natúra leképezését fogják érteni. Én viszont a natúra legmélyebb lényege felé való törekvést értem ez alatt. Nem a majomutánzást, mely a külsőségek értelmetlensége felé megy, hanem a natúra értése felé törekvő új valósággá lényegülést, a valóság mélységének evokálását, vagy mondjuk új valóságok interpolálását értettem.

Azt azonban érthetően mondtam, gondolom, hogy bűn hitet oltani embertársainkba, mielőtt megvizsgálnánk, hogy hiteles-e a jövőbe vetett optimizmus. Nem szabad többet mondani, mint: van még remény! Ez a maximum.

VII. 19.

A világbirodalmak, mai szóval szuperhatalmak többféle módon alakultak ki. Az egyik fajta a Nagy Sándor- és Napóleon-féle katonai zsenik alkotta birodalmak, melyek megalkotóikkal együtt – vagy még előbb – pusztultak el, estek szét. A másik az evolúciós úton létrejött és

lassan széteső világbirodalmak. Például Róma és Anglia. A harmadik fajta a viszonylag gyorsan kialakult nagyhatalmak, melyek elég gyorsan érik el a zenitet, és máris látható hanyatlásuk. Én az USA-t és a SZU-t ilyennek látom.

A SZU szívesen beleegyezne egy status quóba, de hogy ezt tarthassa, sok mindenbe bele kell magát ártani – pl. a Földközi-tenger térségében. Az USA-ban valami súlyos belső rothadás van, és szintén kénytelen, „kénytelen" mindenbe beleavatkozni. Olyan dolgokba is, pl. Chile, Közel-Kelet és úgy látszik, Cyprus – ami otthon is vegyes fogadtatásra talál. A SZU ma pl. nem megy a Nixon megbuktatására irányuló Watergate-botrány szításának irányába – sőt nagyon is jóakarattal kezeli Nixont. De a cyprusi ügyben nem mehet az amerikaiakkal.

Mellesleg a mi lapjaink csak „finoman célozgattak" arra, hogy a görög katonai juntát a NATO-n belüli erők támogatják, és még ma se írják határozottan, hogy a támogató az USA. De hát rövidesen erre is sor kerül, amikor az USA kiáll a görög junta mellett, és nyilvánvaló lesz, hogy a nyers katonai erőfölény dönti el a kis ország sorsát. A SZU-nak legföljebb a törökök támogatása biztat némi sikerrel. Ami persze a NATO délkelet-európai válságát eredményezné.

A tragikomikus, hogy a magyar kormány is „állást foglal" a cyprusi események kapcsán. De hát – evvel fog-e majd védekezni – parancsra teszi. Ahogy parancsra vonult be 68-ban Csehszlovákiába. Csak hát persze ilyenformán nem volt és nem lesz olyan szar, amibe ez a kis ország bele ne keveredett volna...

De hát mit csináljanak. – Akármi lesz, mi csak vesztesek lehetünk. Az egyetlen, hogy ne legyünk a lelkes, ill. a leglelkesebb nyilatkozók. Persze végeredményben ez is mindegy. Az egyetlen, amire nem is kell biztatás: nem lesz olyan háború, akárhonnan jön vagy akárhová irányul, ahol a mi fiataljaink megbízható, jó katonák lennének.

Agatha Christie: *Az Ackroyd gyilkosság.* Az öreg mesternő egyik remekműve. A műfaj csak ott érhette el az ilyen magaslatot, ahol a törvény tárgyi bizonyítékokat követel. A kifejlődés az angol társadalom talaján volt csak lehetséges. De értenek a műfajhoz az amerikaiak is, pl. Chandler. Talán Chandler jobb író is, mint az öreg Agatha Christie, nyersebb, élesebb. A két angolszász ország társadalmi különbségei világosan megfigyelhetők. Pl. Chandlernél a rendőrség gyakran korrupt. De ez a korruptság is egy demokráciába van ágyazva. Ennek példája: Watergate.

VII. 21.

Tegnap 10 vendégünk volt. Mind nagyon kedvesek, de együtt azaz egymás után: fárasztó. Előbb Gáll István és Vámos Miklós jött feleségestül, és mikor kikísértük őket, már megérkezett Éva Czyzek és Romy, Romy fia, menye és két gyönyörű unokája. Éváék elhozták a Neue Siebenbürgerisch-Ungarische Lyrik c. kötetet, melyben ők fordították Szilágyi Domokos verseit. Elhozták (megmutatni) az új Pilinszky-kötetet, melynek címlapját – gyönyörű – Romy fia csinálta. Az egész család elragadó. A fiatal Czyzek egyébként fizikus, a felesége kémikus, az NSZK-ban dolgozik és roppant humán érdeklődésű, jó kiállású középkorú ember.

Amit Gáll István mesélt, az elég zűrös dolog, és ha én nem 78 éves volnék, izgalmas is lehetne.

A népi írók, és köztük igen jó írók is, pl. Sánta Ferenc, Nagy László, Fekete Gyula is és a nem tehetségesek és stréberek persze, lázadoznak a vezetés ellen. De hogy mit akarnak, azt nem mondják ki. Sőt úgy áll a dolog, hogy van egy lapengedély, papír, nyomdakapacitás – de nem találnak hozzá felelős szerkesztőt. (Ahogy az anekdota szerint Moszkvában se találtak a

Hruscsov által felállítandónak parancsolt zsinagógába rabbit, mert aki lett volna, mind zsidó.) De félretéve a viccet, az a helyzet, hogy tényleg lapot kellene adni – ez Gáll István véleménye is – a „népiek”-nek – hadd csinálják, amit akarnak, és lássák, milyen akadályok vannak.

A népiesek és urbánusok közt már a szemitizmus-antiszemitizmus közt húzódik a határ, és mint G. I. elmesélte, volt a Központi Bizottságban egy értekezlet, ahol a párttagok, szerkesztők egymás közt se tudtak megállapodáshoz jutni. (Engem is hívtak, de én még akkor se mentem volna, ha történetesen nem Monoszlón ér a meghívás.)

Véleményem szerint itt most egy lengyelországi Moczar-vonalat akarnak megismételni. De Moczar azért bukott meg, mert nemcsak nacionalista, antiszemita volt(...), hanem szovjet-ellenes is.(...)

És egy ilyen vonalnak nagy kilátásai vannak a sikerre. Tulajdonképpen a jövő évben esedékes pártkongresszus előcsatározásairól van szó. Az írók vitái és az egész (kisbetűvel írt) mocsár csak elővédharc. A döntés Moszkvából fog jönni, és hogy mi lesz, ezt ma még ott se tudják. Nagyobb problémáktól fő a fejük. Attól, hogy mi lesz Kínában, meddig tart, tarthat a Nixon-Brezsnyev-idill, mi lesz a Közel-Keleten, vagy ma ez a legaktuálisabb kérdés – hogy oldódik meg a helyzet Cyprus szigetén, ahol Amerika újabb kísérletet tesz a SZU-nak a Földközi-tengerről való kiszorítására. A rádiójelentések szerint a török csapatok már harcolnak a görögök ellen. A SZU nyilvánosan is a törökök oldalán áll és így két NATO ország lövöldöz egymásra. Egyelőre a SZU van előnyös helyzetben.

*

Egyébként Gáll István írást kért az Új Írás részére. De nincs egészen kész glossza, és ha valamit csinálok, ez legközelebb színdarab. Viszont a veszprémi színház ezelőtt tíz nappal jelezte, hogy el akar jönni – aztán nem jött. Így se színháznál, se televíziónál, se lapnál nincs megjelenésre váró írásom. A Magvetővel sincs gondom – *Az őszinteség lépcsőin* biztosan nyomdában van és karácsonyra megjelenik.

*

Az én már mintegy 1500 oldalas naplómhoz, melynek másolata (egész a jelen, ez évi feljegyzésekig) egy *biztos széfben várja az utókort,* a *bevezetés* körülbelül így hangozhatna:

Volt egy bizánci történetíró, aki két történelemkönyvet írt. Egy hivatalosat, lojálisat, és egy titkosat, melyben az igazságot írta meg. Én nem ezt tettem és teszem. Megjelent írásaimban tőlem telhetően az igazságra törekedtem. A naplóim ennek az igazságnak kiegészítő részei, vagy első fogalmazványai megjelent írásoknak. De sok mindent nem én nem akartam megjelentetni, hanem nem kaphatott nyilvánosságot. Így aztán pro memoria feljegyeztem eseményeket, véleményemet, mely politikai, irodalmi, társadalmi eseményekhez fűződött. És persze olyan magánügyeimet is, melyek nem más publikálásra készültek.

Ezek a naplók se cenzúrázatlanok, de csak én magam cenzúráztam őket. Szexuális magán-ügyeimet például Anyu jelzéssel láttam el és Géza bácsi szájába adtam. De néha ezek nem rejtjelesek, hanem tényleg a *Levelek Arisztophanészhez* fűződnek. Tehát kár volna kutatgatni.

Az a tény, hogy Naplóim egy távoli jövőben való kinyomtatásra is számítanak, szintén öncenzúrát eredményeztek. De már pozitívnak tekinthető irányban. Az érdektelen privát-ügyeim nem töltenek meg oldalakat.

Azonban pl.: nem jelentéktelen az idei hideg nyár, hogy alig nap, hogy ne kelljen fűteni. És az az eddig 5 sorban közölt hír se, miszerint Nyugat-Szibériában hónapok óta tart a kánikula. Nem tudom, ez mit jelent. De a győzelmi jelentések a SZU déli részében befejezett nagyszerű aratásról – elmaradtak. Ez mi? Hír nincs.

VII. 24.

A gályarab prédikátorok énekében Isten:

azt bünteti, kit szeret.

Nos, akkor Csillag Rózsit nagyon szereti az isten. A kazárszőke Csillag Rózsit egész életében. Kislány, talán tizenhat éves, amikor a Gellért Szálló pincéjébe viszik és megerőszakolják a különítményes tisztek és közlegények. Azzal a Hamburgernéval volt együtt és egy sorson, akiről 1920-ban Bécsben egész könyv jelent meg. Valahogyan, nagy nehezen kiheverte ezt, de szeretni azt hiszem, elfelejtett. De barátságosan, szelíden nézni nem. Nagyon jó férje volt (most nem jut eszembe a neve, igen jó műszaki ember), Moszkvában éltek. Azután 37- vagy 38-ban elvitték a férjét. A bátyját is, Lacit, akiről már Duczynska Ilona mint az első garnitúra (az első világháborúban) fontos emberéről ír. Ez is egy szelíd, szőke, örök kamasz volt. 45 után Rózsi hazajött; Hevesi Gyulánál dolgozott mint technikai munkatárs – gépíró? titkár? –, csendesen, szorgalmasan. Aztán 56-ban meggyilkolták a fiát, aki *mint sorkatona* valami Ávo-alakulatban szolgált. Van egy unokája.

*

Egy pont ellenkező figura Hidas Antal. De őt a sors másképp, a hazudozásáért bünteti. Úgy tudom, ez évben 75 éves. De nem ünnepeltetheti magát, mert mindig letagadott pár évet. Úgy tett, mintha 19-ben még gyerek lett volna, és ezért nem volt szerepe a forradalomban. Pedig idősebb volt, mint Illyés Gyula. Most aztán mit csináljon. Biztos, hogy ezen töri a fejét.

*

Se lapnál, se folyóiratnál, se rádiónál, se tévénél nem fekszik közlésre szánt írásom. Nyomdában van *Az Őszinteség lépcsőin* a Magvető kiadásában, a Szépirodalminál a Diákkönyvtár *Igéző*-válogatásának új kiadása és a *Jegyzetek a regényírásról* – és úgy hallottam, Párizsban a *Szembesítés* francia kiadása.

A darab *(Napóra)* pihen. Előbb talán egy-két glosszát kellene véglegesen megírni – elsősorban a *krízisről*, leendő krízisről. Van még egy és más, amit mégiscsak nekem kellene megírni...

A színház: utolsó szerelmem.

Az első a film volt – ugyanegy évben születtünk. Mindig hitegetett, megcsalt, de szerettem. A tévé jobb hozzám, de az első nagy szerelmem a film volt.

Most kiábrándultam, és kiábrándultan öregkori szerelmem a színház lett. Mindig azt mondtam, hogy egész tehetségem – epikus voltom – ellenkezik a színházzal. Színházba járni is lusta voltam; féltem a színház világától. Most öregen nyúlkálok a szoknyája alá, a forró combjai felé – persze, sajnos, nem a színésznőknek. Erről már le kell mondanom. És a tapogatódzás – a színház mesterségét, épp a színházét nem tanultam meg.

Goethe gyerekkorában bábszínházat igazgatott. Énnekem ez soha eszembe se jutott. Doktor Gogula név alatt, nézők nélkül, cirkuszi akrobata-bohóc szerepeket játszottam – csak saját magamnak.

A színház kiábrándult szerelmes szerelme, aki – ezt már az *Anyu*-ban megírom – Arisztophanésztől csak a röhögtetés jótéteményét szeretné ajándékba adni embertársainak. És ehhez élő színészek kellenek és nem konzerv táplálék: film- és tévédobozokból előszedett steril holmi.

VII. 25.

Ma, azaz éjfél után 10 perccel fejeztem be Bulgakov *Molière úr élete* c. könyv olvasását. Ritka eset: egy nap alatt egyfolytában olvastam el, abbahagyva (ez lett a szokásom) két már megkezdett könyvet.

Tegnapi elmélkedéseimnek a színházról tulajdonképpen ez volt a folytatása. Bulgakov könyve igazából „élvezetes olvasmány"; még soha Molière-ről könyvet nem olvastam, a darabjai se érdekeltek különösképpen – igaz, Corneille sőt Racine, az egész francia drámaírás se nagyon érdekelt. Pedig tulajdonképpen Molière-t és a francia bulvárvígjátékot kellett volna „tanulmányozni", ha komédiákat akarok írni. De talán elég keserű tapasztalatom van, hogy ezek nélkül is boldogulok. Jó kis szó.

Egy nap meleg után újra hűvös van és eső.

VII. 26.

Levél Erdélyi Sanyinak.

Kedves Sanyikám! Leveledből – Voltaire *Candide*-ja okításából látom, hogy ez a világ a lehető világok legjobbika.

Először is megtudtam, hogy nagyapádként szeretsz, ami nagyon jó és ritka dolog. Aztán: a prof.-od lakásügye aránylag simán elintéződik. Továbbá: mégis megvan a szerződésed. Mégtovábbá mégis kihozta a tévé az *Antikritón*-t – pedig hát ez se volt olyan sima ügy. Mindez bizonyítja: ez a lehető legjobb világ, mert igen sok ennél rosszabb variáns is lehetséges. Pl. nincs lakásmegoldás, nincs szerződés, a második csatornán se vetítik az *Antikritón*-t – és pl. *A német*-et még rosszabbul játsszák stb. stb. És: Simon Pista részeg volt, mikor az Írószövetségben találkoztál vele. De ezekben a napokban volt itt nálunk, három óra hosszat nagyon okosan és ami a fő, jó szándékkal csinált velem magnóinterjút, melyet a rádió számára egyórás adásra lerövidít.

Szóval *így* nézve minden gyönyörű – és egy mai Candide, ha esetleg szifiliszt kap, könnyen gyógyítható.

Ekképp elmélkedve persze nem sokat dolgozom, de jól vagyunk, és ha Balatonfüreden vagy, kérlek, értesíts bennünket, hogy mikor tudnál eljönni (éspedig 12 és 15 közt, mert az előző napokra foglaltak vagyunk). Ha idejében írsz, eléd jövünk Zánkára.

VII. 27.

Levél Romhányi Lacitól. Elküldte a kritikákat, a Kritikát is. A fontos: az új szezonban folytatjuk a *Levelek Arisztophanészhez* előadásait. Őszintén szólva aggódtam, hogy szezon végeztével szép csendesen kivonják a forgalomból...

*

Grete Kuckhoff: *A rózsafüzértől a Vörös Zenekarig*. Nagyon rosszul megírt könyv – Radó könyve ehhez képest remekmű és ezerszer érdekesebb is. Nyilván rosszul ír ez a Kuckhoff, de

sokat beleírhattak és kihúzhattak a szerkesztők is, és még csak a szétvágott mozaikok összeállításával se törődtek. De minden vonalassága és elhallgatása mellett is kitűnik a könyvből 1. az oroszok *nem akarták* tudomásul venni a náci háborús készülődésről jelentett híreket, 2. enyhén szólva húzták-halasztották a rádió adó-vevők hálózatának kiépítését, ill. üzembe helyezését, és 3. a Gestapo szörnyű tettei közt voltak nem-szörnyű közjátékok is. Pl. „kilépőt" adtak az előbb halálra, majd perújrafelvétel után 10 évre ítélt Grete Kuckhoffnak. Ilyen „odaát" nem volt...

VII. 29.

Levél Adalbert Reiftől. Értesít, hogy megszerezte a Paul List Kiadó számára a *Confrontation* német kiadásának jogát. Hogyan csinálta, nem tudom. De cseppet se tiltakozom ellene – ez nem üzleti ügy. Majd meglátjuk.

*

Megírtam, ill. átírtam a Marxról és a krízisekről szóló glosszát. Gépelés után persze lesznek még javítások.

Az *újkort* sok történész Amerika felfedezésének időpontjától számítja.

Lehet, hogy nekik van igazuk. De nem az aztékok aranyára kellene elsősorban gondolni, hanem a kukoricára és főképp a burgonyára. A krumpli tette lehetővé az emberi nem ma már 4 milliárdhoz közelítő elszaporodását. Az embersűrűség tette lehetővé, a lehetőből szükségessé a manufaktúrát, az ipart.

De az újkor – krumplikorszak a vége felé közeledik. Új tömegélelmező anyagokra van szükség – a stagnálás vagy lassú fejlődés katasztrofális lehet.

VII. 31.

A ház előtt a nagy körtefa. Búzaérő körte. Megdöbbentően pontosan a búza érésével egy időben érik, és a búzaaratás végén hullnak le róla az utolsó gyümölcsök. Nagyon jóízű körte, de a fa magasabb, mint a ház, és így az oroszlánrészen a seregélyek osztozkodnak a sárgarigókkal és darazsakkal. A madarak és a szél rázza le a körtéket, és az ember már örül, amikor elfogynak, mert addig folyton csak szedheti a szétlottyadt körtéket és takaríthatja a ház elejét. A faóriás gyönyörű. Pont az ajtó előtt, középen. Az idei enyhe tél, meleg február, március után áprilisban már nagyok voltak a gyümölcsök. Aztán hideg volt, minden nap fűteni kellett, legalábbis este. Jó két-három héttel elkésett az aratás. Csak pár napja van, de igazi kánikula. Learatták a búzát, a körtefa is meghozta a termését.

*

A tények, melyeket Szolzsenyicin A Gulag-szigetcsoport-ban leír – igazak. Ezt én tapasztalatból tudom. Az 1937/38. évekről én még többet is tudok, többet is megírtam.

Persze érteni kell, hogy miért szörnyülködnek a SZU-ban. Azért, mert igaz, amit ír. És azért, mert nincs erő, mely felelősségre merné, nincs erő, mely felelősségre tudná vonni a bűnösöket. Hruscsov megpróbálta nagyon tétovázva – és belebukott. Ma ez már teljesen kilátástalan, sőt visszafelé megy. Ma se evolúciós, se revolúciós utat nem látok. Tíz éve, hogy Kádárnak megmondtam: „A sebeket nem szabad bekötni, míg a gennyet ki nem tisztítottuk." Azóta csak jobban elgennyesedett minden. A külpolitika tisztára hatalmi érdekeknek szolgál stb. stb.

De egyre nem gondolt Szolzsenyicin. Miért kellettek a kierőszakolt vallomások, melyekben a vallatók se hittek. Mi értelme volt a munkatáborokba elkínzott embereket küldeni. Szolzsenyicin fel se teszi a kérdést. De nem is könnyű rá felelni. Csupán Sztálin követelése volt az ok, hogy minden lefogottból vallomást csikarjanak ki? Nem mindig hajtották végre. Amikor egész népeket – pl. a krími tatárokat – vittek lágerbe, őket is kényszerítették „vallomásra". Vagy ez volt a legalitás egyetlen formális (és abszurd) maradványa? Hogy íme: a letartóztatottak mind vallottak. És ki ismerné jobban az elkövetett bűneiket, mint ők maguk? Persze egy normális rendben a saját maga elleni tanúvallomás érvénytelen volna. De érdekes, amit Garai Karcsinak (tőle tudom) mondott a vizsgálóbírója: „Ez, e vallomások, most még kell. De a *fejlődés* folyamán erre se lesz már szükség." Úgy értendő ez, hogy a bebörtönzéshez még erre a formalitásra se lesz szükség?

Szolzsenyicin ellen voltak bizonyítékok. De ellenem nem voltak. Legfeljebb „tanúvallomások". Én a magyarok likvidálásának idején kerültem börtönbe, amikor éppen tömeges magyar letartóztatások voltak a műsoron. És mégis vallomást követeltek...

A sötét pontok egyike ebben a pokoli sötétségben. Ezt a nácik nem csinálták. Ők, ha kihallgattak, tényeket akartak megtudni. Ha csoportokat vittek a halálba, akkor erről nem gyártottak papírt – melyről maguk is tudták, hogy hazugságokat tartalmaz.

Vagy Sztálin követelése volt, egy őrült parancsa – vagy a legalitás torzszülött formája? Az egyik szörnyűbb, mint a másik. Szörnyű, mert százezrek hajtották végre tízmilliónyi emberen.

VIII. 1.

Renata Krüger: *Az avignoni tánc.* A Corvina Kiadó pimaszsága, hogy egy ilyen vacak könyvet kiad. A leipzigi Prisma Verlag azt csinál, amit akar, de hogy egy ilyen könyvet még le is fordítanak! Ez a kis Móric vagy Moricina elgondol egy Holbein-életrajzot, olyan giccsesen, ahogy azt Courts-Mahler sohasem csinálta (hisz az nem volt tehetségtelen), és ezt mint történeti regényt prezentálja. 40 forintomba került. Elolvastam a 39. oldalig, és a végéből is 5 oldalt. Undorítóan ostoba.

VIII. 4.

Hetvennyolc éves vagyok, és ebben a hónapban lesz 19 éve, hogy hazaértem ide a hazámba.

Nem kerek dátum egyik sem, de szeretem a lezáró dátumokat – viszont igazán nem lehetek biztos abban, hogy a kerek dátumokat élve megérem. No és ami következik, már nem túl fontos.

De az elmúlt 19 év fontos volt, mert tiszta ajándék! Nem mindent, de sok mindent megcsináltam, ha ma már nem is lehet sok, amit megírok még, és nem sok, amit szerelemben még kapni és adni tudok. De azért még van.

Az ember életében legszörnyűbb, de a legnagyszerűbb is, hogy élni akar. Minden jó és minden rossz ebből következik – és ebből a szorításból nem tud kiszabadulni az ember. Noha különben igyekszem a láncokat levetnirok ugyan, de se lapnál, se tévénél, se színháznál nincs semmi beadott és közlést váró írásom. A kiadók a már meglévőt nyomtatják, a külföld a már megírtat fordítja. És a legkevésbé a hazai irodalompolitikába avatkozom. Nincs miért. A két harcos tábor a győzelmét egyaránt a seggnyalás sikerétől látja elérhetőnek. Ugyanazt akarják nyalni, és „jubileumi" felajánlásuk csak abban különbözik, hogy az „urbánusok" a szelíd-

kulturált-bársonyos nyelvüket ajánlják, a „népiek” pedig azt, hogy ők tősgyökérig mélyesztik nemdekadens nyelvüket – ugyanabba a seggbe.

Én viszont undorodom ettől a céltól... Nemcsak a módszertől, a céltól is, a megcélozottnak a fejétől is.

Várom az alkalmat, hogy kijelentsem: nem akarok párttagként meghalni. Mert az, hogy teljes tartózkodásommal már évtizedek óta, de 15 év óta teljesen, elkülönültem minden párttagsági tevékenységtől – úgy látszik, nem elég.

*

Itt különben jó. Csend van és béke. Egy sürgönyt kaptam Erdélyi Sanyitól és a Fényes családtól és egy levelet Szíjgyártóné Irén asszonytól. Jólesett, több nem is igen kell.

Ma reggel ettük az első paradicsom fele-felét. Ma szedtük az első saját uborkát, de már kiadósan, ma láttam, hogy a törpe-napraforgók kinyíltak, ma reggel a villanydrótokon sorban ültek a fecskék.

De a legérdekesebb, ami véletlen. Mivel az idén nádazták a pajtát, a fal mellé semmit se ültettünk. Csak a vadkomlót hagytuk és a vadmályvát, mely óriásira nőtt (talán a mosóporos víztől?). De a legszebb a kőpad mögött nőtt másfél méteres katángkóró lett. Gyönyörű a kék színe. A legszebb szem kékjét csak ehhez a kékhez szabadna hasonlítani.

Így élünk. Körös-körül az emberek dolgoznak és elégedettek. Elég nekik a jólét és nyugalom adta szabadság. Ezt tudom, és nem felejtkezem intellektuel csetepatékba – melyek a parasztok indokolt nyugalmánál sokkal kicsinyesebbek. De én nem vagyok elégedett. Ehhez magam adta jogom van...

VIII. 9.

A *Napóra* megírásával már jó két hónapja, hogy megakadtam. Igen, június 14-én (mint ez a kis könyv mutatja) még felvázoltam egy befejezést, de se előre nem jutottam, sem a már megírt 50 kisoldal elolvasásához nem volt kedvem.

Tegnap aztán át akartam nézni azt, ami „kész”. És rájöttem: az se kész. Van jó párbeszéd, de nem jó helyen. A darabot meg kell szerkeszteni. Mint egy jó óraművet, hogy minden pontosan klappoljon. A régi módszer szerint, hogy a mellékszereplők *exponálják* a helyzetet. Lehet, sőt biztos, hogy gyakorlott színműírók hetek, napok vagy még rövidebb idő alatt összehoznak kitűnő darabokat, de ezeknek a kisujjukban van a technika. Nekem gondosan jelenetekbe kell fognom a megírást. Előnyöm viszont, hogy ráérek. Úgy ráérek, ahogy fiatal, a sikert most-most elcsípni akaró szerző sohase ért rá. Én vagy jól megcsinálom, vagy sehogy – se hírnév, se pénz, se szép színésznők megszerzése, sőt mindenható államfők megnyerése se izgat. Ha nem – hát nem!

VIII. 10.

Szolzsenyicint olvasva. Sz. sok mindent tud – és adatai – ez váltja ki bizonyos körök eszeveszett dühét – pontosak, igazak. Ezeket nem lehet hazugságnak bélyegezni. Ezért támadják *véleményét* a tényekről. Pl. a vlaszovistákról. Bár itt se igaz, hogy Sz. lelkesedik értük...

Pedig Sz. nem is tud mindent! Nem ismeri az Akmolinszk (egy a Karaganda lágercsoportba tartozó speciális láger) személyi állományát. Ahol halálraítéltek feleségéből több ezren voltak együtt. Nagyon sok köztük a szép nő, a kivételes funkciókban levők kivételesen szép

feleségeket találtak... Ezeken a feleségeken kívül (idős is akadt persze, az öngyilkossággal menekült Tomszkij felesége) egy csomó prostituáltat is hoztak (úgy hiszem, később) közéjük, és voltak ott apácák is, akiket kézimunkáztattak. Nagyon érdekes ezeknek a nőknek a lágerből való elbocsátó cédulája is:

„Hazaárulók családtagja" volt a cédulára írva. Ezt olyanok kapták, mint Olga Szergejevna, akikre még az 58. § 10-es pontot, „ellenforradalmi agitáció" kijelentést se tudtak összehozni.

Nem tud Sz. a „trockisták gyerekei" című megkülönböztetésről, arról, hogy ott, ahol 8-10 éves vagy még kisebb gyerek maradt a szülők elfogása után, ezeket a gyerekotthonokban ilyen megkülönböztetéssel kezelték és igen kegyetlenül. Erről Bakonyi Szonja beszélhetne – ha akarna. Nem tud olyan esetekről, ahol egy 15 éves fiút „bűnpártolás, ellenforradalmi cselekmény be nem jelentése" címén ítéltek 15 évre. Én viszont láttam (a Sz. által is említett) Skripnyik házaspár fiát, aki miután szülei öngyilkosságba menekültek a még rosszabbtól – ilyen címen került Norilszkba. És sajnos „urkik" – vagányok befolyása alá került...

Nagyon jó, hogy Sz. ebben az írásában nem „regényesít", hanem a kötet végén név- és tárgymutató van.

Úgy hallom, hogy nemrég megjelent *A Gulag-szigetcsoport*-nak egy második kötete is, amelyet a mi hatóságaink a vámnál és egyeseknél nagyon keresnek. Nem tudhatom, miről szól, de gondolom, a Hruscsov utáni időkkel foglalkozik – és így még „veszélyesebb". Egy bizonyos: amilyen gyenge és jelentéktelen Sz. könyve a *„14 augusztus"*, olyan fontos és pótolhatatlan dokumentum *A Gulag-szigetcsoport* (l. még a júl. 31-i feljegyzést).

*

SOK MINDENT feljegyzek, de nem szólok bele semmibe. Így teszek, mert kár volna, ha feljegyzetlen maradna, amit én tudok tényekről és a világról.

DE MÁR NEM AZ ÉN DOLGOM, hogy beleavatkozzak a most folyó dolgokba, mert már nem én viselném a személyes következményeit tetteimnek. Ez az öregségemből és gyengeségemből eredő biztonság kényelmes volna. De később állom a jövő ítéletét. Ez nem hiúság. Csak annak felismerése, hogy HAMISÍTÁS NÉLKÜL TUDÓSÍTOK. Persze úgy, ahogy látom és értem a világot.

*

Körülöttem gondoskodó lelkek és kezek. Azt, hogy én mire gondolok, nem firtatják tolakodón. Ica szereti, ha elmondom, mire gondolok, de nem kérdez.

A fontos neki, hogy én jól, kényelmesen és lehetőleg – lehetőleg persze – sokáig éljek még. A fő: nem zavarnak, ha írok, és a legfőbb: nem várják el, hogy remekművek kerüljenek ki a kezem alól. Mert ez nagyon zavaró volna. De mert még ilyen „morális" kényszer sincs, csinálok is valamit. És még egy: senki se kívánja (és én a legkevésbé), hogy több pénzt keressek.

VIII. 15.

A látogatók szakadatlan raja a termeszhangyák pusztításához hasonló. Engem a beszélgetések rágnak ki. Ica főz, és távozásuk után mossa az ágyneműt.

A legnehezebb volt Erdélyi Sanyi látogatása. Balatonfüredről sürgönyzött, hogy keddre várjuk, már hétfőn délben itt volt két nagy kofferral, és szerdán délután nagy nehezen ment el. Három órát talán még egész kellemesen elbeszélgettünk volna – bár már semmi újat nem tudtunk mondani egymásnak, de a három nap a türelmem szélső határát is meghaladta. És még

vagy tízen jönnek csak augusztusban. Ha nem többen. Ica azt javasolja, hogy tűrjük ezt az augusztust, aztán szeptemberben már senkit se fogadjunk. Ha a Tóth Árpád sétány nem volna oly tűrhetetlen meleg, szívesen megszöknék. De ma például szörnyű meleg van. Két nap előtt fűteni kellett este, és 4 nap előtt 34 fok volt. Lefogytunk. Én nyári ruhában 50 kiló vagyok, Ica 43. Hja, a termeszhangyák. És ma? Ica mos, én egy tehetségtelen fráter írásait olvasom.

*

Itt volt (az előirányzott látogatókon kívül) a pécsi színháztól Czímer és a rendező Sík Ferenc.

És ezért helyből, kapásból elhatároztam, hogy a *Napórá*-t nekik adom, az *Ihók és Mihók*-ot Veszprémnek és a Tháliának a nyári színpad részére az *Isten ostorá*-t. Ha kell nekik: jó. Ha nem kell, egyik esetben sem érzem magamat szerencsétlennek. Mert ez a szerencse kulcsa.

VIII. 19.

Evelyn Waugh: *Utolsó látogatás*. Egy öreg bennszülött angolul mesél fajtája népszokásairól, tabuiról, szertartásairól. És milyen érzékenyek, finomak, bölcsek ezek a vadak. Persze vannak háborodottak is, és harcaikban és osztályharcaikban persze veszedelmesek is. De a legtöbb finomabb és mélyebb érzésű, mint a betolakodó sápadtarcú idegen – a politizáló pénzember, a kanadai Mottram, kinek keresztneve nemhiába Rex. Semmit sem ért a bennszülöttek tabuiból, átveszi vallásukat, mert abból hasznot remél, utánozza szokásaikat, és úgy konzervatív, ahogy ezek a kedves, érzékeny, kiszámíthatóan kiszámíthatatlan vadak – azaz a XX. század angol arisztokratái. Nosztalgikus folklór ez is, akár Lévi-Strauss könyve, a *Szomorú trópusok*. És milyen jó elbeszélő ez a (kicsit polinéziai hangzású nevével) Waugh, aki jól érti, de nemcsak kívülről érti a babonás és civilizáció sújtotta bennszülöttek pusztulását.

VIII. 21.

Itt volt Romhányi Laci. 1. A *Levelek Arisztophanészhez* a jövő szeptember végén kezdődő színházi szezonban havonta 4-szer kerül színre. Eddig táblás házak voltak.

2. Köves Pista, aki a Magvetőnél van, igyekszik egy olyan könyvet kihozni, mely megbeszélésünk szerint a következő részekből állana: a) a darab, b) az én eredeti szövegem, c) a kimaradt betoldások, d) a kritikák válogatása, e) képek.

3. Romhányi Lacinak azt javasoltam, hogy csináljanak Moldova regényéből (melyből egy részlet most jelent meg a Kortársban) darabot, nagyszerű lehetne.

4. Kazimirnak a következőket javasoltam. A tervezett Mickiewicz-darabnál, *Az ősök*-nél (melyből Varsóban zűrök voltak és a rendezőt vidékre helyezték) hivatkozzon arra, hogy ez a darab szembenállás lesz Szolzsenyicinnel is – aki a régi cári uralmat dicsőíti a mai uralommal szemben.

Kazimir egy Thália-kabarét akar csinálni Komlóssal. Én azt javaslom, hogy csináljon olyan kabarét, mely a Szabó nők elrablása volna, azaz a két kanavászon: Szabó család és Szabin nők elrablása futna.

És végül, de nem utoljára, azt javasoltam Kazimirnak, hogy a jövő évi nyári darabjának vigye színre az *Isten ostorá*-t.

És végül azt üzentem, hogy mindezt „több szem többet lát” alapon üzenem minden pretenzió nélkül.

VIII. 22.

Horst Bakaffy: Azt a társadalmi rendszert szeretném én látni, amelyikbe én be nem illeszkedem.

Öcsi: Aranybogaram, te beleilleszkedsz, de mindig pitiáner maradsz.

Horst: Az eddigi eredményekből ne következtess elsietve. Első az elhatározás. Ez megvan. És az ilyen elhatározás eredménye csak a siker lehet.

Mindez vagy belefér, vagy nem fér bele, de a *Napórá*ba tartozik. Egyébként épp a *Napóra* az, amivel sehogyse vagyok.

*

A munkások véleményét meghallgatják. *Hozzá is szólhatnak* az üzem (vagy csak a műhely) dolgaihoz. De beleszólni!? És különösen a saját bérük megállapításába!?

Pedig ebbe régebben bizony beleszólhattak, bele is szóltak. Sztrájkkal vagy sztrájk-fenyegetéssel – esetleg egyeztető bizottságok útján. Erre voltak jók a reformista szakszervezetek. De a mai „vörös" szakszervezetek ilyennel csak látszólag foglalkoznak. Mert a munkaadót is (is?) képviselik – az államot. Vagyis mint munkások és munkáltatók *közös szerve* az, amit *sárga szakszervezetnek* neveztünk teljes és jogos felháborodással. Úgy hírlik és némely jelek is arra mutatnak, a mi szakszervezeteinknek kedve volna formálisan egyesülni az „amszterdami", a szociáldemokraták által befolyásolt szakszervezeti unióval. De nem lettek-e azok – mutatis mutandis – az elmúlt 50 év alatt túl balosak?

De „mi" azért forradalmiak vagyunk. És 1848 egy nemesi, tétovázó, be nem fejezett forradalom. Az, hogy a *12 pont* követeléseit mindmáig se valósították meg – úgy látszik, nem számít. Épp most kényszerítik a tsz-eket olyan nagy egységekbe, hogy a tagok teljesen elvesztik felette kontrolljukat. Eddig se igen volt... De jobban éltek. Persze az összevonásokból a népgazdaságnak se lesz csak haszna (gépek jobb kihasználása), hanem kára is: nagyobb adminisztráció, az egyéni ismert jó tulajdonságok figyelembe nem vétele. De hát ez baj? Hiszen így válik közömbössé az ember, és nem törődik munkája eredményével.

VIII. 23.

Tizenkilenc éve lett, hogy hazaérkeztem. Hihetetlen szerencse, nagyszerű ajándék. Munka, siker, elegendő pénz, az asszonyok is kegyesek voltak. És ez az ország, akárhogy is szidom – az összes lehető világok közt a legjobb, hogy Candide-dal szóljak.

Akármi lesz, és ha már semmi se lenne, akkor is nagy szerencse. Csak tartson azért a mainál nem rosszabb egészség.

*

A fiatalemberek a rajtaütő támadás taktikáját alkalmazzák. A múltkor Erdélyi Sanyi sürgönyzött, hogy szerdán jön, és megjött kedden, ma a Peter Rosner tört be, pedig 24-től 26-ig tartó látogatással kecsegtetett bennünket.

Éppen nyomorult glosszáim javításával bajmolódtam, súlyosan kínlódva ingerültségemmel, mely a holnapi Péter és a holnaputáni székesfehérvári Mária kilátásba helyezett látogatásával egyenes kapcsolatban van – amikor Ica beszól, hogy úgy látszik, P. R. érkezik motorkerékpárján. Hát én még ki sem mentem. Szerencsémre itt voltam a kis szobámban. Végre is mi vagyok én? Vendéglátóipar? De egy szállodába senki se merne eljönni a bejelentett, megrendelt idő előtt. A fene egye meg! Nem sietek kimenni, bájcsevegni...

VIII. 24.

Peter Rosnernek nagy fekete szakálla van, finom arcvonásai és a politizálás (gondolom) a szenvedélye. Együtt: egy bécsi és bécsies Guevara – fárasztó és unalmas. Ő lakik, sajnos, a szobámban, én pedig a nagyszobában ágyban töltöm a napot – csak ebédhez keltem fel. A párás meleg is javallja ezt a – védekezést. Glosszáimat rosszaknak találom. Gertrude Steint olvasok. Biztos azért nem lett jó író, mert olyan rengeteg látogatót gyűjtött maga köré. Ok és okozat egyébként felcserélhető...

VIII. 26.

Nyugati kritikusok egyike-másika azt írta rólam, hogy írásmódom 19. századi. Ezt én, aki az avantgárd első hullámával jöttem (1916-ban), meglehetős sértőnek találtam. De aztán rájöttem, hogy legalábbis részben, igazuk van. Én, úgy látszik, Tolsztojt és Adyt folytatom – persze csak erőmhöz képest. Aztán meg íme „visszamentem" a görögökhöz? Nem egészen így van: a görögök, Szókratész és Arisztophanész jöttek el hozzám. Így történhetett csak, mert én alkatomnál fogva nem szerettem a görögöket, sőt alig ismerem az Odysseiát vagy Aiszkhüloszt. De ők eljöttek – nem azért, hogy utánozzam, hanem hogy folytassam őket. És most úgy érzem: én még sokkal régibb vagyok, mint a görögök, de azt találgatni, hogy milyen, túl modern dolog volna. Engem megtalálnak az alapdolgok, és én kifejezem őket a mának, maian... biztos, hogy nem a legjobban, de mégis előremutatva, nem magam mögött keresve. Hogyan? Értelmesen és a formát kispekulálás nélkül kitapogatva: vakon és látva...

Nem itt vagyok otthon
ahol vagyok.
De ott se, ahol voltam -
odaátra nem megyek.
Hű a földhöz vagyok
Hű is maradok
Ez a föld ebben fekszek
Holtan.

Miután a görög junta nem bírt Cyprusban győzni és hamarosan megbukott – a francia négyes most így áll: Görögország, a görög Cyprus és a Szovjetunió van az egyik párban, a másikban a török és az amerikai. Kissingerék hallatlanul ügyesen és gyorsan szövetkeztek a katonai fölényben levő törökökkel. A SZU javaslata: döntsön a Biztonsági Tanács – ez ellen aligha lesz sikeres.

VIII. 29.

Kész és hogy tovább ne piszkáljam, postára is adtam az Új Írásnak a két glosszát: *Amit Marxtól tanulhatunk* és *Előrelátás-látomás* a címük.

Ilyenkor persze a címüktől fogva az utolsó mondatig semmi, de semmi se tetszik. Majd a korrektúra megmutatja, hogy milyenek.

VIII. 31.

Ken Kesey: *Száll a kakukk fészkére.* Megborzasztó amerikai őrültekháza nagyon-nagyon belülről, az ápoltak szemével és nyelvén leírva. Kitűnő könyv. És még valami: nagyon értem Goethét, aki soha, semmi áron se volt hajlandó egy őrültekházát megtekinteni.

IX. 6.

Robert Merle: *Üvegfal mögött*. Nanterre-ben és Párizsban biztos, hogy vacak könyv. Megáll az előjátéknál, és az előjátékból is a lányok frigiditása a legérdekesebb – számára. (Rossz tapasztalatok, kedves prof?) Azt, hogy ez után az előjáték után hogy lett a március 22-ből 1960. május – ebből a könyvből nem lehet megérteni. Az a május, amikor milliók sztrájkoltak, de a francia KP „az objektív tényezőket" nem tartotta megfelelőnek. Igaz, erre is van egy csipetnyi utalás a könyv legvégén, az utolsó előtti oldalon. Amiről Sartre mondta ki a szentenciát: „A kommunisták félnek a forradalomtól", ahogy azt Köpeczi előszavában olvashatjuk.

Mégis, itt Magyarországon némi információt ad arról, hogy Párizsban mit tehettek a diákok, és a gaulleizmus kellős közepén. És utána a májusi lázongások (és persze hőzöngések) közepette is – anélkül, hogy az utcai tüntetéseknek akár csak egy halottja is lett volna.

A könyv mellett szól, hogy bár 1970-ben jelent meg, itt csak most adták ki. Gondolván: már nem aktuális? Pedig így is, ahogy van, nagyon informatív...

A megírás – a szerző által is régiesnek nevezett – szimultán módszerrel történt. Így tudta Merle egy cérnaszállal hozzáfércelni egy algériai „vendég"-munkás ügyét is – nagyon ügyesen.

*

A jövő embere Németh Károly, a jövő évi X. pártkongresszus döntése megszületett. Erre abból következtetek, hogy a Népszabadság mai számának első oldalán meleg kézszorongatás pillanatában ábrázolják Brezsnyevet és Némethet.

Jövendölésem – a prognózis –, hogy a vita eldőlt. A kongresszusi választás már csak üres formaság. Kádár megy.[...]

Jóslatom helyessége majd kiderül.

IX. 9.

A glosszához, mely a műemlékek helycseréjéről szól, most egy bizonyító adat. Gombrich Művészettörténetének (magyar kiadás) 88. képe, az 1200 körül festett Madonna aláírása D. C. National Gallery of Art (Mellon-gyűjtemény).

*

Írom a darabot. Tegnapelőtt kész volt egyharmada. De ma megint nincs kész. És nem tetszik. Talán a dramaturg (Czímer József) meg tudja feszíteni a rugókat...

Glosszát írni még tudok. Ezt a kis könyvet is folytatom. De huzamosabb munkához nincs elég erőm, emlékezőképességem. Jó volna tudomásul venni.

IX. 11.

Aragon új könyvéből közöl kis részleteket a Nagyvilág. Öregségi bajok. Az elfelejtettség bajai, a csúnyaság, az összetöpörödés. Elég szenvedélyes kifakadások. De semmi különös. És arról – legalábbis ezekben a részletekben –, hogy a szex hiánya a legnagyobb nyavalya: egy szó sincs. Pedig hát A. aligha olyan szerencsés, mint példaképem (ebben), Victor Hugo.

*

Bábel Benja Krik forgatókönyve – ugyancsak a Nagyvilágban. A némafilm remeke. A megmutatás minden. Persze, ahogy ezt 1925-ben láttuk.

*

Dr. Malonyai a Rádiókabaré vetélkedőjén mint zsűrielnök beszélt – és leleplezte magát. Minden produkciót számtalanszor – és kizárólag – *anyag*-nak nevez. Minthogy dr. M. a minisztérium színházi főosztályának vezetője, ő a legfőbb anyagmozgató...

IX. 12.

Levél Koroda Miklóshoz:

Kedves egykomám, Koroda Miklós, köszönöm a jó olvasnivaló olvasmányt, a nagytermészetű emberek tornyáról szólót, szókimondót, ahol nem phallos-szimbólum a torony, hanem minden és ami. És ízes és kézzelfogható, kézzel markolható, amit fogni jó.

Várom a további köteteket, hisz bölcsen hagytál, bőven. Remélem, a kritikusok se kötnek beléd. Ámbár, ha megrónának szabadszájúságodért: nyert ügyed van.

Még egyet. Ama esztergomi érseknek, aki enyhített a fizetségen, Ladomérnek a teste itt volt eltemetve Monoszlón. Nem maradt belőle csak féltenyérnyi a köntöséből és egy hajfürt. Vastag szálú szőke a haja, szlávos. Ica szerint a sírban kifakul, megszőkül a haj stb. stb.

IX. 14.

A tapasztalatokból ismert előjelek se mindig megbízhatók. Tegnap reggel nem volt harmat. Ebből – a tapasztalatok és szájhagyományok alapján – arra következtettem, hogy eső lesz. De nem volt eső. Ma harmatos a reggel, süt a nap.

TALÁN MEGÍRTAM A NAPÓRÁT. Vagy a vázlatát, vagy semmit?

Henry James: *A csavar fordul egyet*. Kísértethistória, de olyan mesterien megírva, hogy nem mertem este az ágyban olvasni – féltem, hogy rosszakat álmodok. Más kérdés, hogy „tetszett”-e.

IX. 15.

Propagandistáknak. Figyeljék meg, kérem, hogy a Kossuth rádió szignálja – mely „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza” szöveget sugalmazza – minél többször hangzik el két adás hézagát betöltve, annál idegesítőbb, annál bosszantóbb. Arról nem is szólva, hogy az ismétléstől – hatástalan.

Augusztus 25-ére megszűnt a nagy idegenforgalom. Azóta elkészült és útnak indult két glossza (30 flekk), és elkezdtük a darab írását (kb. 50-55 flekk). És ma írtam két kis glosszát (kb. 30 flekk).

IX. 18.

Gaál Jutka három nap előtt önállóan, saját akaratából elolvasta Travers *Csodálatos Mary*-jét. Nem csekélység. 260 oldalas könyv. Itt nálunk olvasta, és csak akkor adtuk tulajdonába, mikor elkészült vele. A melléhez szorította, arcával simogatta a könyvet.

Jutka két hete jár a III.-ba. Ezelőtt három évvel – akkoriban azt játszottuk, hogy én vagyok a Jutka és ő a Józsi bácsi – Ica a szobában találja: egy újságba néz nagy buzgalommal. „Mit ülsz a szobában, Jutka? Mért nem mégy a napra, ilyen szép időben?", kérdezte Ica. „Nem mehetek. Előbb el kell olvasni ezt a francia regényt", felelte Jutka, aki akkor Józsi bácsi volt.

Jelen pillanatban Ica néni gépeli a *Napórá*-t, én itt a kisszobában írom azt, amit írok, és Jutka a *Csodálatos Mary* második kötetét olvassa. Minden angol nevet magyarosan mond ki, hangosan olvas; ebben nem zavarjuk.

Most minden olyan szép és csendes. De délelőtt a gyereknek hasgörcsei voltak. Ica először átvitte Köveskálba – miután a Nospa kissé megnyugtatta. Köveskálból az orvos, dr. Sasvári Tapolcára küldte a sebészetre. Ott már semmi baja se volt. Nem tudják, mi okozta a görcsöket. Rutinvizsgálatokat csinálnak.

Hát ez bizony izgalmas volt. A terveink (gépelés) is felborultak. De bizony ezt is kell vállalni, ha az embernek annyi öröme van a szép és okos gyerekben. Különösen mikor az apja kint szánt a vontatójával, anyja, nagyanyja a szőlőben vannak. Még nem is tudják, mi minden történt időközben a gyerekkel.

IX. 19.

Goethe: *Vonzások és választások* (azaz eredetiben Wahlverwandschaften). Jó, hogy most, valami „irányított", tervszerű véletlen folytán csak most olvastam. Ifjabb koromban félretettem volna társadalmi szűkkeblűsége, szentimentalizmusa és hasonlók miatt. De amikor én is éppen a valóság mélyrétegeit keresem (l. Glosszák), nagyon megdöbbentőnek találtam. Rossz regény? Talán. Unalmas? Hát... igen. És mégis zseniális.

*

Apródruha. Árvácska éjféli kék színű bársonya, aranyszemsugaras skófium a köpeny, mandulazöld a combra feszülő nadrág. És várom, hogy rám nézzen valaki.

A szemem csak félve mutatja: hűség, alázat egész életemben. Nézz rám kegyesen!

És soha semmi! Amíg nem lettem minden fehérnépet megcsöcsörésző, gyorsan hanyatt vágó, szürke acélpáncélos, szúrós szemű lovag. Jókedvet mindig mutató, szomorúságot borba fojtó királykereső.

*

A darabhoz kísérőlevelet fogalmaztam. De kihagytam a következő passzust:

A darab nagyon egyszerű, ahhoz képest, hogy egyik hőse csalódott III. Richárd, egy Guildenstern in petto és Fortinbras is praesens, miközben jelleme – ahogy azt a Nagykönyv is megírja – egy cseppet se változik.

Erről majd, ha kell, beszélek Sík Ferenccel és Czímer Józseffel – ha ugyan lesz a dologból valami.

IX. 21.

Ma léptünk át a Monoszlón töltött hatodik hónapba, a hatodik évben.

Azóta mindig építettünk valamit és telepítettünk.

Új: a ribizli, a mandula, a füge, a csemegeszőlő.

Az erdőből hoztunk borókát, cserszömörcét, tölgyfát, borostyánt, szikláról varjúhájat és a hegytetői mocsárból sárga liliomot.

IX. 22.

A *Napóra* kész, holnap (hétfőn) postára is adom. 47 flekk lett, valamivel több, mint két nyomdai ív. Tehát inkább hozzátenni lehet, mint húzni. Jó? Nem jó? Ezt most nehéz eldönteni, örülök, hogy sikerült *végigvinni*.

*

Írásaim optimista fellendülések, amikor azt hiszem, hogy van értelme valamit közölni embertársaimmal. A pesszimizmus, ha az író hallgat.

De mi lesz tiszta jó szándékból „a haza javára" írt glosszáimmal, melyben megírtam: mit érdemes Marxból megtanulni és mit nem szabad utánaszajkózni. Hetek előtt elküldtem az Új Írásnak, de semmi hír felőle.

*

A *Napóra* csak külső héjában „signifier". Valójában és mélyében „suggérer" – hogy Sőtér Istvánnak a lírával kapcsolatos kedvenc megkülönböztetését használjam.

IX. 23.

Vakság és szemtelenség nem ugyanaz. A magyar lapok már másodszor örvendeznek Hailé Szelasszié balsorsa felett. Először, mikor az olasz fasiszták elől kellett menekülnie, másodszor most, mikor a saját országa fasisztái börtönbe vetették a 82 éves embert. Nehéz még, innen Monoszlóról, tudni, hogy kik az üdvözöltek, de hogy nem valami nagy demokraták és kultúrahozók, azt érezni lehet. Abból is, hogy a hat Rolls Royce és a hat Mercedes eltűnt, és egy Volkswagenen vitték a börtönbe, inkább tolvajokra lehet gyanakodni – nem pedig nemzeti felszabadítókra.

Nagyúr volt, talán kényúr is. De Abesszínia volt az egyetlen afrikai ország, melyet a gyarmatosítók (a rövid és szégyenletes olasz vendégszereplést leszámítva) nem tudtak leigázni.

És miért örülnek éppen azok, akik folyton a status quo mellett „törnek lándzsát", a világ legősibb uralkodójának – és antifasisztának – elűzetése mellett, mikor Makariosz érsek nevének említésekor a rádióbemondó kötelességszerűen hozzáfűzi: „Cyprus törvényes államfője."

82 éves öregember (aki, olvastam, éhségsztrájkkal kívánja befejezni életét) már nem oszt és nem szoroz. De semmi okom azt hinni, hogy most jobb idők jönnek Abesszínia népére.

IX. 26.

Szabó Ede: *Otthonok a művekben*. Okos könyv, főképp „mértéktartására" büszke; a kritikusi átlagon felül. És mégis... éppen ezt kell feljegyeznem.

Mért olvasok olyan (aránylag) sokat. Rájöttem: szellemi restségből. Mert nem akarom magamat erőltetni se gondolkodással, se írással. Úgy vagyok vele – csak ezt senki se veszi észre, én magam se –, mint a sokat szidott lektűrolvasók. Agyonütöm az időmet, szórakozást keresek – és esetleg Szabó Ede igen nívós kritikai írásaiban találom meg azt, amit valamikor valakik Courts-Mahlerben találtak meg. Mert nekem ez már semmi „hasznomra" sincs, ez az olvasás. De különösen fáradtság-periódusokban kell ez, mint most is, a *Napóra* befejezése után. Az már, hogy a fáradtság-periódusok egyre hosszabbak, azt jó volna korommal mentegetni. De ifjúkoromban is lusta voltam. Nemhiába dedikálta az *Oblomov*-ot Nyina Szergejevna: „Az én kedves Oblomovomnak."

*

Új témák: Glossza a színdarabírásról. Könnyebb, mint a regény. (L. Németh László írását.) A regény a geológus hátizsákját cipelteti. A már megírtat is a hátunkon cipeljük. De meg az is a darabírás felé vonz, hogy meguntam a konzerv (film, tévé) művészetet, mely a fekete csontú grillcsirkére emlékeztet. XIX. század, Avangard, Ariergard. Másik téma: Banicza visszatér Gombára. Nincs nyárfasor, nincs vörös istálló, és nincs meg a nagy diófa. Nincsenek meg a nyírott hajú konteszek, csak a nagykocsma lett tiszti klub. Igaz, a kastély is szép, és lehullott a fala. De azért sietve elszökik.

IX. 27.

Éppen gombázásból jöttünk, mikor az utcán átadták a pécsi színház, Nógrádi Róbert táviratát. A darabot előadják, Czímer október 5. után jelentkezik (okt. 5. Illyés-bemutató).

Vacsora: saját szedésű nagy őzlábgomba.

IX. 29.

Kb. egy hónap múlva – korrektúrát tegnap csináltam – megjelenik az *Amit Marxtól tanulhatnánk*. A befejező mondat egy politikai prognózist kívánna. De ha engem kérdeznének – mint ahogy nem kérdeznek –, vajon mit mondanék?

Azt, hogy a gazdasági világkrízis növeli a háborús veszélyt. Eleinte az egyetlen ipar, amit fokozni lehet, a hadiipar lesz. Aztán pedig a hadiszerek felhasználásában keresnek megoldást. De ez ismert dolgok ismétlése.

Akárhonnan indul a háború, Magyarország mint ütközőtárcsa, mint lökhárító kerül a háború kellős közepébe. Így is akarják fel- és kihasználni és sajnos ez lesz a szerepe. A legjobb eset, ha a SZU páncélosai nyugodtan átrohanhatnak rajta nyugat felé, és az országot inkább csak repülőtámadások érik, és az ország tudja: akárhogy lesz, egy háborún mi csak veszíthetünk. Minél kevésbé leszünk aktívak (ezt a II. világháborúból megtanulhattuk volna), annál jobb. A kérdés csak az, mennyire sikerülhet...

Vesztesek leszünk, de ez nem a legrosszabb. Évszázadok óta megszokhattuk. De sajnos nem tanultuk meg a veszteségből származó haszon kiaknázását. Mint Nyugat-Németország és Japán, mely az elvesztett háború után a világ legdinamikusabban fejlődő két országa lett, mert nem volt, mert nem lehetett hadserege. Magyarországnak csak rövid ideig volt ilyen szeren-

cséje, mikor 56 után nem volt hadseregünk, és nem ment rá az ország pénze hadikiadásokra. Gyakorlatilag csak csökkenteni lehet a háborús megerőltetéseket. Amit sikeressé csak az tesz, hogy a magyar hadsereg emberállománya cseppet se kíván harcolni. A parasztot még csak be lehet szorítani a fegyelembe, de a többi – enyhén szólva – nem fog lelkesedni. A SZU győzelme egyébként a számunkra *aránylag* jobbik eset – feltéve, hogy olyan nagy és erős lesz, hogy nem tud ennyire elnyomó és kegyetlen lenni...

A Varsói Szerződés államainak előnye egy gazdasági krízisben, hogy a piac túltelítettségéről szó sincs. Előny lehet a nem-konvertibilis valuta is. Az exportkiesés tehát jobban tűrhető, az importkorlátozást kevésbé érezzük. Az élelmiszer-termelés fokozása nem kelt nyugtalanságot... Gabonatartalékok csak jól jönnek – ha el nem pusztítják ellenséges repülők...

Persze takarékoskodni kell. Egyrészt a munka termelékenysége útján, másrészt az apparátusok leépítésével. Munkaerőt ezek adhatnának. Mert ma a funkciók átfedése rettenetes pazarlás: teljes országot átfogó állami, párt, szakszervezeti, ifjúsági szervezetek plusz Népfront, munkásőrség, Vöröskereszt, Szovjet-Magyar Barátság együtt óriási henyélő „függetlenített" herével. Pedig az állami apparátuson kívül csak nagyon kevés pártfunkciót és tanácsi feladatot kellene hivatalnokokkal végeztetni; a szakszervezet és az ifjúság apparátusát zömében „társadalmi" munkában kellene végeztetni. Vöröskereszt, Népfront és hasonló szervezeteknek megyénként 2 (kettő) hivatalnok is elég volna, és az ifjúsági és szakszervezeteknek nem sokkal több.

*

Az erős politikai-állami krízisek igen gyakran 12 éves kríziseket mutatnak. Az, hogy Magyarországnak a török uralom alól való felszabadítása és a kuruc felkelés közt 12 év múlt el, ez még véletlen. De ilyen 12 éves periódus:

1905-1917 (első és második orosz forr.)

1933-1945 (Hitleráj)

1945-1956 (Rákosi)

1956-1968 (Csehország)

Mi lesz 1980-ban?

X. 1.

Visszajöttünk Monoszlóról. Pár napi megszakítással IV. 21-től voltunk ott.

X. 3.

Latinovits előadóestje a szentesi színházteremben – a versmondás remeke!

X. 4.

Egész nap a könyvesboltban; expediáltam, *Az Őszinteség lépcsőin* 60 példányát. Ez felszabadított az admininisztráció gondjaitól – míg újabbak nem jönnek.

X. 5.

A *Napóra*-ügyben 2-3 nap múlva hívom fel Czímert. Örülnék, ha a meglévőt feszültebbé tenné. A másik példányt Mátrai-Betegh Bélának adtam olvasásra, gondolom, ő igazán ért a színházhoz és jó tanácsokat ad.

A zenére – nem értek a zenéhez – eddig nem is gondoltam. De egy ötletem van. *A próba, a karmester lekopogtatásai maga legyen a zene témája.* Hogyan? Nem tudom, nem is tudnám megmagyarázni. Sok mindent, amit meg tudtam volna írni (a színész alakját, arcát, ruháját), pontosan felsorolhattam volna. De minek? Adva vannak egy színház színészei – ők képezik ki a figurákat, magukból és a rendező elképzeléseiből.

Feljegyeztem megjegyzéseimet a szimmetria-aszimmetria, a lárma és a hirtelen csend, az egyes szereplők koreográfiájáról.

*

Andrea és az ovi címmel kell glosszát írni a nagymamákkal való játékról, előbbi hallgatásáról és a hatalomról, melyet ő a nagymamákon gyakorol.

X. 7.

A *Napórá*-ról jegyzetelek. Tudtam, hogy a műfaji megjelölésnek a *komiko-tragédia* a megfelelő, de a szavakba foglalt indokolás csak most világos.

A *Napóra* majdnem a végéig, a robbanást is beleértve, bohózat. *A tragikus: a happy ending.* Az, hogy Bakaffy mint Fortinbras vonul ki. Az még kérdéses – és ezt a szakértők döntsék el –, hogy kell-e magyarázat ehhez a végső Abganghoz. Kell-e, hogy a Díszletező ki is mondja: „A szentségit! Ez a tetű ilyen simán kimehet?" A tragikomédia más. Ott csak az a komikus, ha az öngyilkos élve marad.

Ma már telefonálhatnék Czímer Józsefnek, de nem teszem, Mátrai-Betegh Bélával szeretnék előzőleg konzultálni.

*

A dráma művészete ma című antológiát olvasgatom nagy élvezettel. Ungvári Tamás válogatta, kitűnően. A darab megírása után nagyon hasznos az elolvasása – igazolást találok benne. Sok mindent tudtam eddig is. A teljesen ismeretlen az, amit Vlagyimir Frolov írásából: *A tragikomédia*, tudtam meg. Azt, hogy volt egy *Erdman* nevű író, annak egy *Öngyilkos* című darabja, melyet hiába támogatott Mejerhold, Gorkij, Sztanyiszlavszkij, nem hagyták színre kerülni. És ezt még nem Sztálin csinálta, hanem a RAPP, Averbah Comp. Őket csak később és éppen Sztálin váltotta le – folytatva gyakorlatukat... Az *Öngyilkos,* Bulgakov *Menekülés*-e és Bábel *Alkony*-a 1928-ban kellett volna, hogy színre kerüljön. Én 1930 tavaszán kerültem Moszkvába, de ezeknek a dolgoknak a hírét se hallottam. Igen, egy szót se tudtam oroszul, és informátoraim Illés és Hidas lettek volna, ha nem ők lettek volna – a proletariátus nevében – a RAPP és MAPP legharcosabb hívei. El kell olvasni – ha ugyan megszerezhető – az *Öngyilkos*-t és a *Menekülés*-t. A Babelről az *Odesszai történetek* révén tudok egyet s mást, és kevésbé is érdekel.

X. 9.

Karinthy Ferenc: *Végtelen szőnyeg.* K. írja ma talán a legjobb és formailag is tiszta novellákat. Ahogy Goethe kívánta: „Eine sich ereignete unerhörte Begebenheit." De azt már nem értem, hogy a kitűnő *Hosszú weekend*-ből miért csinált darabot. Filmet talán lehetett volna. De azt se nagyon. A gyerekei pedig nem éheztek...

*

Erdélyi Sanyi (Monoszlóról visszaérkezett) levele *Az őszinteség lépcsőin* hiányzó lépcsőfokait, a kifűrészelteket hiányolja. Én is. De... De bejutott a kötetbe a nem közölt.

1. Bírságot és védővámot

2. Testedzést nekik is

3. Számon kérni

4. Az Export is szót kér

5. Ki az optimista (korrektúrapéldányról)

6. Indiántól szabad lopni

Mert mi történt? Egy ostobává táplált komputer kidobta a Szolzsenyicin, Rákosi és a *Szembesítés*-jeleket. De más jelekkel nem törődött, mert gazdáitól a rendőrfogalmazó lustaságát örökölte. Ez emberi. De a vadászkutya szaglása hiányzik a komputerből.

Semmi se nevetségesebb, mint egy rosszul táplált (ez néha elhízottságot is jelenthet) komputer, egy ostoba, hanyag fráter által helytelenül táplált barom.

X. 10.

Ostobán betáplált komputer – szakszerűtlenül etetett disznó, rosszul táplált (vérellátásában akadozó) agykéreg közt nyilvánvalók az analógiák.

X. 12.

Itt volt Mátrai-Betegh Béla. Nála volt a *Napóra*. Nagyon jó tanácsokat adott. 14-én jön Czímer József. A darabon már csak akkor kezdek újra dolgozni, ha már vele is beszéltem.

*

Levél Déry Tibornak:

Kedves Déry Tibor! Örülök, hogy élsz és nyolcvanéves korodban is okos vagy és józsemű.

Szeretettel kívánom, hogy életedet még sokáig és így folytasd. Ölel L. J.

X. 15.

Horst Bakaffy célja: megmenteni a Sárga házat, és így érdemeket szerezni. De ahhoz, hogy megmenthesse, segíteni kell egy „balhé" kitörésében, mert különben nincs mit mentenie. Pubi viszont hosszabb ideig csak karanténnak használhatná az őrültekházát, amíg elhalványulna az általa csinált zűrök emléke, és akkor majd a szülei elhelyezik valahol. Tehát az első képben Bakaffy csak segítséget akar Pubitól és nem tárja fel, hogy tudja, hogy szimuláns. Ezt én javaslom magamnak! Mátrai-Betegh Béla megjegyzései:

l. 13. old. A Carkóczi-féle megnyugtatási jelenethez még kell 3-4 replika.

2. 15-16. old. A Lámpásy-jelenetet feldobni!

3. Nincs időmúlás az I. kép vége és a II. kép eleje közt. A fotografálási megrendelést a II. képbe kell átvinni.

4. Az igazgató elvesztett kalapácsának így, ahogy van, nincs elég funkciója.

Ehhez az utolsóhoz: Pubi evvel a kalapáccsal üti a meghülyült Igazgatót. A térdén, a hátán. De elég ez?

M.-B. megjegyzése még, hogy a *III. Richárd*-idézet egészen az elejére kerüljön. A pontos idézet (Vas István fordításában): „Úgy döntöttem, hogy gazember leszek." A parafrázis tehát: „Úgy döntöttem, hogy tisztességes leszek." A hogyant Pubinak – amennyit ebből jónak lát elmondani – meg is mondja. A legelső: szorgalomra inti a lazsáló Pubit.

Vagyis odamegy az ásóját támasztó Pubihoz.

H. B.: Mi az, mit támasztod az ásódat?

Pubi: Mi közöd hozzá.

H. B.: Az, hogy úgy döntöttem, tisztességes ember leszek. Nem tűrök lazsálást. Itt mindenki dolgozik. Te is dolgozz! Te jól kifejlett bikaborjú.

Pubi: Szabad kérdeznem, milyen alapon biztatsz ilyen szépen?

H. B.: Azon az alapon, hogy ez a tisztesség.

Pubi: Mi közöd hozzám?... Ezt még mondd meg, mielőtt fejbe váglak.

H. B.: Én nem nézem el a lazsálást. Értve?

Pubi: Épp rajtam kezdesz el szorgalmas lenni? Nem félsz, hogy itt, ebben a percben végzed is.

H. B.: Nem. Több eszed van neked annál, mint hogy így ukmukfukk fejbe üss.

Pubi: És ha tévedsz?

H. B.: Nem tévedek. Nem vagy te bolond.

Pubi: De hátha olyan bolond leszek és fejbe váglak?

H. B.: Majd meglátod, hogy nem erre van szükség.

Pubi: Na?

H. B.: Amint mondtam, úgy döntöttem... Szóval... Ehhez a te közreműködésed nagyon jó volna.

Pubi: Hogy én dolgozzam. Mert te mondod.

H. B.: De ne! Ez olyan hamuka volt csak. Valamivel csak el kell kezdeni. Ha a társalgást azzal kezdem, hogy tisztességes ember leszek, tüstént balfácánnak nézel, és nem hiszed el, hogy nem vagyok bolond.

Pubi: Mi közöm hozzád, akármi vagy.

H. B.: Nekem pedig az a közöm hozzád, hogy azt hiszem, nagyon azt hiszem: nem vagy te bolond.

Pubi: Abból, hogy nem melózok?

H. B.: Mondjuk, de nemcsak ebből.

Pubi: Kinyögnéd már, mit akarsz?

*

De majd meglátom, hogy Czímer József, akinek holnap délelőtt kell eljönnie, mit fog mondani.

*

Az első politikai tévedésemet hatéves koromban követtem el, 1902-ben. Heves búr párti voltam. Ha angol-búr háborút játszottunk, csak búr akartam lenni. És lásd a mai Dél-Afrikát.

Ámbár... Ámbár ott van a négereknek a legkevesebb politikai joga és a legmagasabb életszínvonala. A kérdésben a négereket kellene megkérdezni. Nemcsak azt, hogy jól érzik-e magukat, mert az biztos, hogy nem jól érzik magukat, de azt is meg kellene kérdezni tőlük, hogy elcserélnék-e a jóllakottságot+egyenlőtlenség az egyenlőség+nyomorral.

Nem mondom, hogy ennek így kell lenni, szabadság és nyomor közé még Afrikában se lehet egyenlőségjelet tenni – de a tények tények.

*

X. 16.

Czímer József nagyon érdekes módon vett kezelésbe engem, azaz a darabomat.

Azzal kezdte, hogy túlságosan készen van és csak gageket adni nincs ínyére. Aztán jött elő a farbával, avval, hogy nincsenek tisztázva az alakok, nincs meg az a szenvedély, amely mint az áttüzesedett padló kényszeríti őket cselekvésre. Jól belekötött éppen a *III. Richárd*-parafrázisba: III. Richárd ezt akkor mondja, amikor megszűnt a háború, ahol ő lóháton és mint hadvezér a legkülönb volt, míg most a táncolók, az udvarlók közt a békeidőben őt a sántát, kutyák ugatják és a fényes napsütésben ő a púpja árnyékát nézheti.

Egy egész csomó, különösen Molière-darabon mutatta ki, amit egy Lope de Vega-idézettel egységesített: „Egy drámához (és a vígjátékhoz is) pár szál deszka kell, egy bokor és egy szenvedély." És igaza van. És abban is, hogy a főhős az, akitől a legtöbb szereplő sorsa függ. Ez pedig a főorvos.

Közben éppen Illyés Gyula telefonált. Mondtam, hogy itt van Cz., mire ő azt mondta, hogy vigyázzak, mert Cz. addig nyaggat, amíg valamit ki nem hoz belőlem.

Így aztán Cz. részletesen elmondta Illyéssel folytatott taktikáját. *Megíratja* vele a darabot, de nem írja meg helyette.

Nos, elég nehéz munkám lesz. Lustaságom berzenkedik, de azért reménykedem, hogy valami jó kerekedik ki a darabból.

Ica nagyon okos javaslata. A konfliktus legyen a rács nélküli idegbeteg kezelés és a rácsosok közt – az Igazgató az utóbbi kezelés megszállottja, a főorvos az előbbi harcosa. Egyelőre várom a második szeánszot, melynek 21-én kell lenni.

Még itt volt Cz., mikor Simon Pista telefonált. Őt tegnap írt levelemben leteremtettem, hogy ígérete ellenére nem küldte el a rádióváltozatot. Moszkvai utazással és egyébbel mentegetőzött, és *most* hajlandó elküldeni a kéziratot. Eső után köpönyeg.

Alig ment el Czímer, Osztovits Levente hívott fel. Ő most kért valamit. Én erre az *Ihók és Mihók*-ot ajánlottam. Ennek nagyon megörült, különösen, mikor a *Tűvé-tevők*-re hivatkoztam, arra, hogy Meszléry Juditnak ez volna a szerep. Elküldtem a nyáron írt kis bevezető levelet; a könyv, amiben megjelent, az megvan Leventének.

Most pedig nekiülök a rádióinterjúnak. Aludtam, mikor hozták. „Míg ön alszik, a Darmol dolgozik."

X. 17.

Meghalt Sándor, Ica sógora. Infarktus. Alig több két hete ő segített a Monoszlóról hozott holmit felhozni a kocsiból. Mert Ica beteg volt, és engem akart kímélni. Furdal a lelkiismeret. Bár tudom, hogy ártatlan is vagyok. Katit, Katikánkat lelkemben lányomnak fogadom. Eddig is szerettem. Ica – mióta beteg, először – kiment kocsin Katiért (ahol az éjjel az elfekvő kórházban ügyeletes volt), és együtt mentek Bagyiért a hivatalba – aki még nem tudja, mi történt. Rettenetes!

X. 19.

Csütörtökön délután dísztűz, beszédek és „Tebenned bíztunk elejétől fogva", ahogy a forgatókönyvet kidolgozták.

De *ma* a Róbert Károly körúton egy hideg pléhtepsiben fekszik Sándor, aki legeslegelsősorban derék, jó ember volt, és katona-foglalkozása ellenére nagyon békés, meggondolt, nagyon jóakaratú ember volt. A pléhtepsi magánya: amin senki, semmi se változtat.

X. 21.

Tegnap újra adták a *Levelek Arisztophanészhez*-t. Jól. Minden jegy elkelt. Ami persze egy zsebszínháznál nem is túl nagy dolog. Most éppen Czímer Józsefet várom. Nem tudom, zöld ágra vergődöm-e vele. Itt volt Czímer. Elfogadtuk és részleteztük Ica ötletét (Ica egyébként a húgánál van egész nap, hogy a már kidőlt Katit helyettesítse), azt ti., hogy a konfliktus a rácsok mögé záró pszichiátria és a rácsokat lebontó rendszer között tör ki. Abban a pillanatban, mikor itt a veszély, hogy a rácsos-Igazgató győzelme csak időlegesnek bizonyult, és „felül" újra a rácsnyitók támadása készül.

Ez őt, a sarlatánt, nagy erőfeszítésekre ösztökéli. Megengedi a Napóra-készítést, sőt mindkét felet pártolja. Gyors „tudományos" sikert akar elérni a fényképezés-filmezéssel, statisztikával és csoportvezetéssel. Dr. Kovács Lívia az ellenfél, akinek fel is mond. Pedig az intrikus a főorvos, aki az állását akarja. A feltaláló (akit a zárt intézet a legjobban károsított) bosszúvágyában segít Churchillnek és esetleg Matuskának is.

Mindevvel Czímer egyetért. Ő nem szereti a Rosenkrantz-Guildenstern-célzásokat. Ezt majd még meggondolom.

Egyébként van idő bőven. A bemutatót jövő őszre tervezi, szezonnyitónak. A megírásra majdnem egy fél évem van.

Abban állapodtunk meg, hogy amint egy már valamit mondó részt megírtam, telefonálok neki, és összeülünk, megbeszéljük ezt a részt.

*

Ha egy riporter arról beszél, hogy egész „fiatal" vagyok, a feleletem ez: „Azt akarja ezzel mondani, hogy a gyermekdedségig visszafejlődtem, azaz elhülyültem, második gyermekkoromat élem?" Ha ez ellen tiltakozik, akkor: Nos, ha nem én vagyok hülye, akkor ki az kettőnk közül?

X. 23.

Micsoda ritka, őszinte, lelkizéstől mentes hirdetés a Magyar Nemzetben:

„63 éves, teljesen független, egyedülálló férfi, budapesti főbérleti lakással megismerkedne házasság céljából erősen molett, független nővel. Vidéki is lehet. »Október N. 4829« jeligére a kiadóba.”

X. 24.

Sándor temetése. A koporsón a kard és a sapka. Díszszázad, gyönyörű legények. Nagyszerű koreográfia! És zene és sortűz. A kálvinista kórus (miután a katonák elvonultak) rám semmi benyomást se tett. Öreg emberek. Én fiatal teológusokra számítottam, jóképűekre.

Utoljára 67-ben voltam temetésen. Itt, forró nyárban, Kassáktól búcsúztam. Most a sírfeliratát láttam – és helyeseltem.

Most ősz van, lombhullás, egy hónapja alig-alig áll el az eső. Az országban árvizek.

„Szép” temetés volt, pontosan rendezett, és a hozzátartozóknak jólesett, hogy sokan voltunk. Sok koszorú. Milyen jól megtanulta a világ a temetés szertartását, tiszteletadását, koreográfiáját. A halál értelmét azonban nem tanultuk meg.

Egy whiskyvel és egy feketével túl vagyok rajta. Ő, Sándor, már egy hete belenyugodott saját halálába. Most egyetlen gondom, hogy Kati, a lánya, kicsit pihenjen.

X. 25.

Thomas Bernhard: *Fagy*

Ez nem Kafka-epigon, hanem Kafka-folytató, fokozó végeredmény. Egy orvosnövendék jegyzi az őrült Straud zseniális gondolatszéteséseit, de úgy, hogy maga is hatásuk alá kerül. És az olvasó is, aki az ismétlések és fokozások, visszaesések és visszautalások örvénymozdulatlanságának a centrumába kerül.

Orvosnak talán kóreset, írónak jószerint tankönyv ez a hallatlan erővel megírt könyv. És mégis: inkább a figura, Straud, a sötétben festő önpusztító a zseniális és nem az író. Az író szinte csak íródeákja az orvosnövendék íródeáknak. Az olvasó egyetlen mentsvára, hogy az örvény örvénylik, de mégis mozdulatlan. És: szupernaturalizmus.

*

A Nemzeti Színház, Marton Endre igazgató felkér, írjak drámát a színháznak. Azt felelem, hogy más vállalt kötelezettségeim ezt legjobb esetben is csak május-júniusban tennék lehetővé. De ha van olyan dramaturgjuk, aki az *Isten ostorá*-ból darabot akarna és tudna csinálni, erről esetleg tárgyalhatnánk.

Körülbelül ezt írom, és magamban semmi komoly tervet sem forgatok. De mi az ok, hogy most írnak. Épp most, amikor minden intézmény ingadozik, senki se tudja, mit határoztak legeslegfelül a X. kongresszus határozataként... De azt senki se képzeli, hogy én aztán kívánatosabb „elem” leszek, mint eddig. Hát akkor mi ez?

X. 27.

Napóra. Az Igazgató ambíciója: Horst Bakaffyt kigyógyítani. H. B. igyekszik is gyógyulót szimulálni. De az orvosságot nem nyeli le. Így a néző rögtön észreveszi, hogy szimulál. H. B. pedig így kikerüli a sokkolást. Mitől fél. H. B. az Igazgató kedvence lesz.

Igazgató beszél az orvosokkal: tán a rácson beiül is lehet munkaterápiát csinálni! Íme a *Napóra*. És megy a kedvességi világnap (ahogy már megírtam). Amikor a rendelés befejeződik, Igazgató faggatja dr. Kovács Líviát: még mindig a munkaterápiás módszer híve és a rácsmentességé? Dr. K. L. ezt szerényen, de határozottan igenli. Igazgató a Főorvossal „tisztogatást" beszél meg. Főorvos, aki a helyére spekulál, helyesel, és lovalja az Igazgatót. Elhatározzák, hogy elveszik tőle betegét, a Feltalálót.

Odahívatják a Feltalálót, aki nem beszél, míg K. L.-t nem hívják oda. Akkor beszél. Ingerült is lenne, de K. L. csillapítja.

Most – vagy még ez előtt a Csörcsil – Motasuto Igazgató salamoni ítélete. Elbánik a dühöngővel, kineveti Lámpásyt. Elrendeli, hogy a Feltalálót sokkolják. Aztán eszébe jut, hogy a Feltalálót a fényképkísérletekre fel lehetne használni. Kérdéseire dr. K. L. sok jót mond a Feltaláló technikai képességeiről. Kérdezi, mit akar az Igazgató. De az *őt* nem avatja bele a tervébe.

(Sajnos, Magdika így egyelőre alig látszik.)

X. 30.

Krúdy Gyula: *A szobrok megmozdulnak*. Kozocsa Sándor vaskos kötetet gyűjtött össze Krúdy alig ismert és csak újságokban megjelent írásaiból. Van köztük remekmű, de a gyengébbekben is van egy-egy (inkább több) mondat, amiért érdemes elolvasni.

Zavarók a kicenzúrázott mondatok, melyeket (...) jellel jeleznek. Az értelemből következtetve 1919-ről szóló megjegyzések. Kell ez? Szerintem ostobaság. De így is jobb, mintha az egész kallódna régi elsárgult újságokban. Persze nem akárki vállalkozik ilyen undok cenzori munkára, de akad rá ember. Sintér is van. Itt a könyvben a nevét is meg lehet tudni: „Lektorálta Pamlényi Ervin." Akit különben a Duczynska Ilona Századok-beli cikkével kapcsolatban – ismerünk.

XI. 2.

Tegnap Kokoschka önéletrajzát olvastam végig, ma Graham Greene novelláiból a válogatást, az *Utolsó lehetőség*-et.

Greene elbeszélései között remek dolgok vannak. De én nem ezért olvasok, hanem mert ideges vagyok, mert nem tudok és nem akarok dolgozni, mert nincs kedvem a *Napórá*-val foglalkozni, mert *ez* is céltalan.

*

Egy vastag call-girl vulgaritása, vulgaritásának vonzó-undorító ereje. A szégyenteli felismerés, hogy az anyjára emlékezteti – azt a helyet kell birtokba venni, ahonnan kijött... És a „girl" ravaszsága! Biztos benne, hogy ha nem pénzeli, nem jönne – de nem kér pénzt. Egy polip szívó hatása. Vagy mindketten polipok? És kölcsönös orgazmusra képesek. Bár az utcára nem menne vele karonfogva és szerelemről szó sincs. Vonzódás és undor... Fekete és forró gyönyör – öt perc. És szemérmetlen, izzadó, duzzadó, keményedő mellbimbója, a férfi tudja, hogy másra már nem tud felajzódni: szörnyű, hogy ez az utolsó, az utolsó. Akire elég rágondolni, hogy ajzódása elkezdődjön. És aztán öt perc...

Hálátlan ehhez is. Is! Mert a szülő anyjához is hálátlan volt; közömbös, néha durva is.

Már idős nő. Egy-két éve már nem menstruál. Ha volna egy erőteljes szeretője, aki mindennap megkívánná vastag combjait, kemény fenekét, izmos vastag csöcsét – boldog volna és hű. Így neki, hogy fel tudja magát izgatni – vajon mire kell gondolnia. De öt percig mindketten boldogok. Vérvörösen, magukból kikelten, megmerevedve.

Van ennél több is – de hol keresnék?

Igen, ez egy novella vázlata. De megírni?

XI. 4.

Ülök itthon, és leírom: milyen elbeszélést is kellene írnom. Jó is lenne. Csak nem írom. De ami sürgősebb volna, a *Napóra*. Még eddig kézbe se vettem. Van egy már rég megkezdett versem, egyre aktuálisabb: a temetésemről. Nem nyúlok hozzá. Egy kis vacak polémiát a telefonról viszont egyből megírtam.

Az embereket nehezen bírom. Vagy untatnak, vagy bosszantanak, vagy mindkettő együtt.

Elfelejtem a neveket. Elfelejtem, amit már leírtam. Az öregedés egyre súlyosodó szimptómáit konstatálom magamon. De ez se ád megnyugvást. Ezt a konstatálást se igyekszem „jó jel"-nek regisztrálni. Ha még nem is vagyok hülye, de gyenge annál inkább.

*

A státusszimbólumok – mint ma hallottam – a következő K-kból állnak:

Kégli, Kocsi, Kurva, Kutya, Káderdűlő, Kútvölgyi, Kerepesi. Összesen 7!

XI. 6.

Ross MacDonald: *Búcsúpillantás*. A Chandler-iskolából való detektívtörténet. Nem éppen a legjobb, de én érdekesnek találtam – míg Ica rettentő unalmasnak. Ez már magában is érdekes.

Los Angeles-i, kaliforniai történet. A „feddhetetlen" külsejűek és a tolvajok, zsarolók és zsaroltak egybemosódnak társadalmilag, lelkileg – és a megmentő orvos is véd és zsarol is egy időben és évtizedekig.

A leírások pontosak. A túl gyorsan tüzelő rendőrökről szóló részek éppúgy pontosak kell legyenek, mint Pasadena leírása. Pasadena ócska házak, századelejiek kertvárosa. Biztos gyönyörű lehetett, amikor Upton Sinclair ott letelepedett. Én persze nem ismerem a pasadenai házat. Csak a címre emlékszem és némely leírásra, homályosan. De az biztos, hogy nagyon szép hely volt, és Sinclair, amikor itt élt, nagyon gazdag ember. Egyébként a Sinclairek leszármazottja volt, a haditengerészet USA-arisztokratáké.

Mennyire megkopott Pasadena. Sinclair is megkopott. Nagyon tisztességes szocialista volt, olyan szocialista, amilyen ma – azoknak, akik valamelyik oldal hírverői – nem kell, sőt kellemetlen.

Az is lehet egyébként, hogy Sinclair teljesen vagyontalan. Fiatalkorában nyomorgott, később a pénzét mindenféle szociális intézmények alapításába fektette. Az USA-ban „régimódi idealista" címen könyvelték el. Nálunk a „burzsoá-liberális" címkét kapja. Nem tudom, mekkora író, de nagyra tartom publicisztikai nagyszerű írásaiért. Ha még él, négy év múlva 100 éves... Ő távol állt a krimitől. Az emberi tisztességért harcolt – ez ma már szinte nevetséges. Hiszen még utópista telepeket is létesített a pénzén...

XI. 9.

Szántó Zoltán: *Vég és kezdet*. Sz. egy maga elképzelt szabvány szerint ír. A szocdemek mind árulók, és ő ezt látja. De mérsékelten, mert még ifjú. Saját életrajzát is kicsit (vagy nem kicsit?) frizurázza. És mindezt úgy, hogy az „eccerű", de okos ember nyugodt mértéktartását játssza. Érezni, hogy korlátolt eszű.

*

A call-girl (l. nov. 2.) használat előtt, vagy talán a hívás pillanatától, kéjtömeg. Használat után hájtömeg. De figyelemre méltó és mélyebbre mutat, a folyamat pontos ismétlődése. A vastag call-girl önbizalommal: Rubens-alkatú vagyok. Ez így igaz. De az már – valaki mondhatta neki – egy kicsit méreti és meghatározási túlzás lett.

XI. 10.

A Csáj-Mehlisz. (Egy karrier és előtörténete)

A mai Népszabadságban *Szovjet tábornokok emlékeznek* cím alatt írnak a Budapestért folyó harcról. Szükséges ezt is idézni, hogy a kép – a lehetőség szerint teljes legyen. Noha így se teljes.

Tehát a mai Népszabadság:

A szovjet hadvezetés döntés előtt.

A szovjet hadvezetésnek két döntő tényezőt kellett mérlegelnie a budapesti hadműveletek megkezdése előtt. Mindenekelőtt a Második Ukrán Front parancsnokai tudatában voltak annak, hogy Budapest felszabadítása a nemzetközi és a magyarországi politikai élet fejlődésére roppant nagy hatással lehet. Ugyanakkor azonban számolniuk kellett azzal, hogy a szakadatlan harcok folyamán elfáradt egységeknek pihenésre, erőgyűjtésre van szükségük. Malinovszkij marsall ezért úgy döntött, hogy a főhadiszállástól néhány napi pihenőt, felkészülési időt kér. Október 28-án este Sztálin telefonon felhívta Malinovszkijt. A beszélgetés – egyebek között – így zajlott le:

„*Sztálin:* Nem egyezhetünk bele a támadás öt nappal való elhalasztásába. Haladéktalanul meg kell kezdeni a Budapest elleni támadást.

Malinovszkij: Ha ön most öt napot ad nekem, úgy a következő napokban, legfeljebb öt nap múlva feltétlenül elfoglalom Budapestet. De ha nyomban támadásba megyek át, a 46. hadsereg – minthogy erői nem elégségesek – nem képes gyorsan kifejleszteni a csapást, elkerülhetetlenül hosszas harcokba fog keveredni a magyar fővárosba vezető utakon. Vagyis képtelen lesz menetből elfoglalni Budapestet.

Sztálin: Ön feleslegesen makacskodik. Nem érti meg a Budapest irányába haladéktalanul mérendő csapás politikai szükségességét.

Malinovszkij: Megértem Budapest elfoglalásának teljes politikai fontosságát, és ezért kérek öt napot...

Sztálin: Határozottan megparancsolom önnek: holnap indítson támadást Budapest ellen!"

E mondat után Sztálin azonnal letette a kagylót, jelezve, hogy a témáról minden további beszélgetés fölösleges.

Ez a beszélgetés ismert a hadtörténeti irodalomban. Viszont Styemenko emlékezései elsőként világítják meg, mi indította Sztálint e parancs kiadására.

A front haditanácsának tagja, *L. Z. Mehlisz* – Styemenko kifejezésével élve – „hurrá-optimisztikus jelentései fel tudták gyújtani I. V. Sztálin képzeletét". Mehlisz valótlan színekkel ecsetelte a magyarországi katonai és politikai helyzetet és a támadás felgyorsítását kérte. És hiába volt *Alekszej Antonov* hadseregtábornoknak, a vezérkari főnökhelyettesnek az érvelése, aki ismerte a valóságos helyzetet, már nem tudta Sztálint meggyőzni. Ez volt tehát a Malinovszkijnak kiadott parancs előzménye.

[Ide tartozik az is, hogy Mehlisz nem volt képzett katona. Korábban Sztálin titkárságán dolgozott, majd a Pravda szerkesztője, később politikai főcsoportfőnök, majd állami ellenőrzési népbiztos lett. *Alekszandr Vaszilevszkij* marsall emlékirataiban különös élességgel hangsúlyozza Mehlisz felelősségét az 1942-es krími tragédiáért (Gyelo vszej zsiznyi, Moszkva, 1974. 189. l.).]

Malinovszkijnak igaza lett: hosszú és súlyos harcokat kellett folytatnia egységeinek a magyar főváros végleges felszabadításáért.

A kép még tisztábbá válik, ha Mehlisz karrierjének indulásáról is tudunk valamit. Sztálinnak a központi bizottságban levő szobájában az íróasztalon volt egy sor csengő. Ezeket a csengőket nyomta meg Sztálin, ha fontosabb embereit hívni akarta. A csengőgombok alatt ott álltak a nevek. Az utolsóelőtti csengőn állt Mehlisz. Irodavezető-féle szolgálatot tett. A legutolsó gombon az állt: Csáj. Azaz tea. Sztálin sokszor, szórakozottságában, mikor munka közben teát akart inni, nem a legalsó gombot nyomta meg, és ilyenkor megjelent Mehlisz. Ilyenkor Sztálin azt mondta: „Csáj", és Mehlisz dolga az lett volna, hogy beküldesse a teát. De nem ezt tette, hanem ő maga hozta be és tette Sztálin elé a teát. Persze ezt a bennfentesek is észrevették, és Csáj-Mehlisz lett a „beceneve".

Mint fentebb olvashattuk, óriási karriert futott be. A részleteket és időrendet nincs módom kontrollálni. Lehet, hogy közvetlenül Gamarnik után (aki 1937-ben a lefogatás elől öngyilkosságba menekült) lett a hadsereg politikai főcsoportvezetője. Az bizonyos, hogy a háborúban – olvashattuk – roppant hatalom volt a kezében. És elképzelhető, hogy ilyen hatalom megtartásához milyen szörnyű eszközöket kellett használnia. A Csáj-Mehlisz lett Sztálin egyik (a sok közül) gonosz szelleme.

Nem érdektelen, hogy a Horthy-tábornokoknak is volt dolguk Mehlisszel. Illés Béla *Honfoglalás* című regényének pedig egyik legtöbbet dicsőített hőse. Ami Illésre is, sajnos, nagyon jellemző.

Most pedig csak arra kell felelnem, hogy miért írtam mindezt le? Azért, mert félek, hogy ezek a véleményem szerint *jellemző* „apróságok" feljegyezetlenül maradnak. Pedig ezek nélkül nehéz lesz megérteni a kort...

*

Práger Miklós, a Párttörténeti Intézet nyugalmazott könyvtárosa (és levéltárosa), akit minden látogató, olvasni akaró bosszantott, a „zárt letét"-ek – köztük a *Visegrádi utca* – a kelleténél is szigorúbb őrzője, levelet írt, melyben az Új Írásban megjelent: „Mit tanulhat*nánk* Marxtól" c. írásomat bírálja nagyon szigorúan. De mit bírál.

XI. 11.

Felhívom Czímer Józsefet. Megmondom, hogy a – különben nagyon jó – javaslata alapján én tudnék egy „középfajú vígjátékot" összeszerkeszteni, de azt a végletes bohózatot, amit szerettem volna egyedül megírni, nem tudom. Kérem: adjon egy társszerzőt.

Czímer válasza: társszerzőt nem tud ajánlani. Megbeszéltük, hogy holnapután eljön.

XI. 13.

Mielőtt Czímer jön; reggel.

Meg kell értetnem vele, hogy én nem mórikálom magamat, hogy nyílt kártyákkal játszom, és én tényleg társszerzőt akarok. Azért is, mert csökkent a munkaképességem, azért is, mert sose írtam darabot:

> Védd meg Giovanni a becsületem
> Én festő nem vagyok és nem vagyok
> jó helyen.
>
> *Michelangelo*

Mellesleg: még egy óriás képességei is korlátozottak. Ki veszi észre M. színeit. Kitűnőek, de nem egy festő (egy Tiziano, egy Tintoretto) színei.

És akkor mégis miért vonz úgy a színház. Mert megutáltam minden mechanikát: a filmet, magnót, rádiót – ha túlozni volna kedvem, még a betűt is.

*

Czímer nem fogadta el a javaslatomat. Azt akarja, hogy én írjak! Nagy nehezen belement abba, hogy ír egy jelenet-sorrendet, mely azonban ne legyen kötelező. Így talán megy.

XI. 18.

Juhász Ferenc két levele. Az egyik afféle körlevélszerű felkérés, a másik kézzel írott, személyes természetű, de szerkesztői levél.

Az ember kicsit gúnyosan biggyeszti a száját: egy költő levelei. *Pedig!* Tán az volna a természetes, ha Juhász Ferenc szerkesztő nem úgy írna, mint Juhász Ferenc a költő. Úgy írjon, mint egy adóhivatalnok?

Más dolog, hogy én szívesen írok (de irodalmi műbe is) úgy, mint egy vizsgálóbíró, mint egy advocatus diaboli – vagy mint a tudathasadás által a mélybe látó geológus. Azaz ilyenféleképp is szeretnék írni.

Nem tudom, mi lesz J. F.-el. De többet ér némely józannál.

*

A már itt levő, de végkifejletét meg se sejtető világválság (mely nem maradhat gazdasági) legsebezhetőbb pontjának Japán látszik. Most a legnagyobb az ipara és legkevesebb a nyersanyaga. A legkevésbé sebezhető a szegény, fejletlen, tartalékait még fel se mérő, önellátó Kína. A meglevő politikai és népi vonzódáson kívül még egy ok, hogy erői egyesítését és ilyenképp hatványozását szorgalmazzák.

Én Kissinger pokoli ravaszságának tartom, hogy a Brezsnyev-Ford-találkozó színhelyének Vlagyivosztokot (vlagyi vosztok=bird a keletet) javasolta, választotta. Kissinger ügynökökön és bérenceken kívül pszichológiával is dolgozik. Aligha tetszik Japánban és Kínában a csendes-óceáni találkozóhely...

XI. 19.

1. Fontos glossza: *Néhány megjegyzés a Guru-ügyben*. Nem kell megijedni az ostoba vicctől: az író (a régimódi) guru pózban, mindentudó módon ügyködik a regény közepén. Hát hogyan másképp? Írna, tudván, hogy semmi fontosat nem tud közölni az olvasóval? stb.

2. Szívesen megírom a fényképes önéletrajzot az Új Írásnak. Képaláírások formájában – és a képek nemlétének magyarázatával.

3. Meg kell írni a darabot. Szerencsére Czímer még nem küldte el javaslatát.

4. Valami verset az ÉS-nek karácsonyra?

5. A Tükör számára egy fényképleírást. Megígértem, de most érzem, nem is könnyű. Úgy látom, Ottó Monoszlót szeretné. Én a Tóth Árpád sétányt. „Ultima ratio rerum." Az alagút vékony hurkatöltőjéből kinyomott nagy pályaudvar – a toronyház oldalára fektetve. A zsákutca...

XI. 22.

A *Levelek Arisztophanészhez* aktualitása csak nő! Már a lapok cikkeznek az esztelen neonreklámok ellen, a takarékosabb csomagolásért stb. stb.

Csak hogy még piszkáljam az aktualitást, ma egy új replikát telefonáltam Romhányi Lacinak.

A darab végén, ahol már a piros par-force frakkok jönnek elő, Öcsi messziről így kiált:

„Menj és tanulmányozz. Mire visszajössz, barna klozetpapírba csomagolnak, te cukor."

Egyébként gúnyolódni volna min, de oly buták, hogy meg se értik. Majd ha a nyakukon marad a bor, az nagyobb baj lesz, mint hogy nem tudják eladni (de azért úgy hallom felemelik a belföldi árát) a marhahúst. De ez még semmi. De facto kötelezővé tették a szülést. Jön a Ratkó-gyerekek második sorozata. De szülőotthonokról nem gondoskodtak... Olyan sakkozók, akik nem hogy előre tudnának számítani, de még a következő lépést se gondolták meg.

*

A következő glosszám a Guruságról kellene hogy szóljon. Arról, hogy nem az aggaszt, hogy Gurunak (vagyis nem modernnek) csúfolhatnak (az írói hozzáállásomat). Az aggaszt, hogy nem vagyok annyira és olyan *Guru*, amilyen lenni szeretnék. Azaz nem vagyok mindentudó, mindenkinek a mélyére látó, a jövőt ismerő bölcs.

*

Itt volt Czímer József. Elhozta a darabnak azt a tervét, amit ő javasol. Sok okos, jó javaslat; összefogott, érdekes – csak nem az, amit én akartam. Le fogja írni, elküldi és majd meglátom. Lehet, hogy érdemes lesz megcsinálni ezt a nem az én darabomat, mely aztán az én átdolgozásomban újra az enyém lesz. Egyelőre érdemesnek látom megpróbálni.

XI. 24.

Kiegészítek. Ma a most megjelent ÉS-beli glosszához hozzáírtam a dörzsöléssel készült tűzcsinálást. A leendő kötet számára, melyből 10 kis flekk – tehát a fele – kész.

Különben kutyául érzem magam. Az antibiotikumok ellenére folytatódik az influenzám; Ica pedig a kellős közepén van – ugyanannak.

Ehhez még: ma el kell menni lemondani a lakáscsereügyet. Azt az ügyet, hogy Ica és Olga Szergejevna lakása helyett itt az Országház utcában szerezzünk egy nagy lakást, 90 m^2. De bármily szép is *volna*, és ha még rááldoznánk százezret, akkor se megoldás. Mert nedves, mert a rendbehozása sokszorosan százezerbe kerülne, mert duplán kellene a vásárlásért adót fizetni, mert ezer adminisztrációt kívánna.

Sajnos, idekértem Ébert Ágostonékat, már csak azért, hogy ezt az eladónak (cserélőknek) elmondjuk. Restellem, hogy evvel Ébertéket terhelem. És mindez – tudom –, mert az apámtól örökölt házépítés, hozzávásárlás szenvedélye még mindig kísért. De 40 éves korban ez még érthető. De én több lennék, mint 2×40, ha minden jól menne. Ami lehetetlen. Mert építők, építkezési árak és minden egyes lépés ellenem volnának. Még jó, hogy ma befejezem. Így is nehéz nap lesz, pokoli testi gyengeségem következtében.

XI. 25.

Levelek és telefonálások érkeztek már előbb is: a Kortárs (a szerkesztő Thiery) akar beszélni „az interjú ügyében". Ma újra telefonált. Konkrétan a Simon Istvánnal készült, a rádióban már elhangzott interjún (Írószobám) akarnak változtatni és ezért el akar hozzám jönni a Th. Hát én megmondtam neki és külön is felhívtam a főszerkesztőt, Kovács Sándor Iványt, hogy egyetlen szó változtatást se engedek. Ha így, ahogy van, nem akarják közölni – sehogy se közöljék.

De ez a beszélgetni akarás milyen felháborító. A régi cenzúra miskárolókését az író kezébe adják: „Kérlek, kedves urambátyám, heréld ki magad". Így csinált, akart csinálni Sík Csaba is. De ha a könyvből való kihagyást elbírtam is – egy ilyen jelentéktelen interjúnál már nincs okom engedni.

Egyébként tegnap hallottam egy erre is vonatkozó viccet. A Rákosi-időkben Kohn bácsi hall egy előadást, mely szerint 2×2=8. Feláll, helyreigazít: 2×2=4. Erre két markos legény felrántja a székéről, elviszik, jól elagyabugyálják. Kohn bácsinak hosszú időre elmegy a kedve a helyreigazítástól. Aztán nemrégiben újra hall egy előadást, miszerint 2×2=5. Feláll, helyesbít: 2×2=4. Ugyanaz a két markos legény viszi ki a teremből. De most nem verik meg, hanem hellyel kínálják, kávéval, konyakkal kínálják. Aztán megkérdik: „Kohn bácsi, miért tiltakozott, mikor az előadó azt mondta, hogy 2×2=5?" „Mert 2×2=4", felelte Kohn bácsi. „Ejnye, ejnye, Kohn bácsi, hát azt akarja, hogy 2×2 megint 8 legyen?"

Ez egyébként a Kardos György érvelése is. Ami van, az a kisebbik rossz.

XI. 26.

(Levél)

Kedves Czímer József! Telefonon nem tudtalak elérni, így hát levélben köszönöm a küldött jelenetvázlatot. Talán megcsinálnád a 2. részt is? Koncentráltságát, következetességét kitűnőnek találom. De azt még nem tudom, hogy miképp lehet belőle az, amit én akarok mondani a *Napórá*-val. Meg fogom próbálni – egyelőre ennyi, amit ígérhetek. Türelmedet kérem és szeretettel köszöntelek.

XI. 28.

Amit Czímer akar: középfajú vígjáték, hippiellenes és a „munka nemesít", pontosabban „az értelmes munka nemesít" tendenciával.

Ez nekem nem kell. De a személyösszevonások, amiket javasol, nagyon jók. De nem mehetek-e ezen a megmutatott úton tovább, hogy Horst Bakaffy is kimarad és csak a *Bubi* csinál mindent, és akkor ő, de egyedül ő lesz a rohadtság Fortinbrasa. Az, amit az *Arisztophanész*-ben is egy Berzsenyi-parafrázissal már megcsináltam:

Nem te valál a győző
Hanem a kor lelke:
Galádság.

De hogyan csinálom. Itt nem lehet tiszta „ihlettel" egymás után írni a jeleneteket. Fel kell vázolni a konstrukciót. A konstrukció – ez a következő feladat.

*

Közben Ica is, én is olyan rosszul érezzük magunkat, hogy nem tudunk elmenni a kitűnő dr. Vedres Saroltához, ahol várakozás nélkül megvizsgálnának és átvilágítanának bennünket.

Igen, megint beigazolódik: ahhoz, hogy valaki beteg lehessen, vasegészségre van szüksége.

XI. 29.

Dávid király volt, költő volt, pásztorfiú volt és istenhívő. De pásztorfiú korában mutatta meg, hogy milyenfajta volt az ő istenhivése.

Mielőtt kiállt volna Góliát ellen, vajon abban hitt, hogy igaz istene megsegíti? Biztos. De abban is hihetett volna, hogy az ő igaz istenének kifürkészhetetlen akarata volt, hogy Góliátot oly erőssé, őt oly gyenge-zsenge pásztorfiúvá tette, aki volt. Ha pedig isten ily különbséget tett kettőjük közt, egy cseppet se csorbítja istenhitét, ha nem áll ki Góliát ellen. Hisz Góliát is – bár pogány – isten akaratának teremtménye.

Dávid, a pásztorfiú, a Király, a zsoltáríró mérlegelte: mi isten szükségesnek látszó akarata, és – amit úgy nevezünk: „egyenlőtlen erőviszonyok" – vállalta a harcot.

XI. 30.

Itt van Ilona. Elolvasta az Új Írásban *Amit Marxtól tanulhatnánk*. És kétségbeesetten megállapította, hogy amit én itt Magyarországon, nyilvánvalóan erős agymunkával kisütöttem, azt Nyugaton iskolás fiúk tudják. Igen, mondtam, úgy vagyok tehát, mint a régi világban a szibériai száműzött. 15 év alatt kitalálta a kerékpárt, de amikor a száműzetés után átjött az európai Oroszországba, látta, hogy ott már kerékpárok cikáznak – és már sokkal jobb konstrukciók, mint amilyet ő kitalált. Aztán megmutattam Práger úr vitalevelét. Akkor látta, hogy hol tartunk. Aztán megmutattam a Rakéta egy számát, ahol az *Oldás és kötés*-t és Mark Twain *Egymillió fontos bankjegy*-ét hozzák, elámult ennek az országnak a kulturális nívóján, ahol a ponyva ilyen.

XII. 1.

Maj Sjöwall-Per Wahlöö: *Gyilkos a háztetőn*. Újfajta krimi. Nemcsak mert svédországi rendőrök brutalitását mutatja be. Pedig erről még sohase olvastunk. De rendőrök rendőrökkel harcolnak, azaz az egész rendőrség a gazságaikért bosszút álló rendőrrel. De gondolkodásában is újszerű. És szerkezetében is sok új és érdekfeszítő van. Az olvasó az elején sokkal többet

tud a gyilkosról, a gyilkos autójáról, mint a rendőrök. A rendőrök csak lassankint jönnek rá arra, amit az olvasó tud, ill. sejt. És így érdekfeszítő. Valóságos thriller. Jó thriller.

XII. 5.

Heimito von Doderer: *Die Wasserfälle von Slunj*

Doderer kitűnő író. Talán nem nevezhetjük „nagy"-nak, ha a meseszövést tartjuk a legfontosabbnak. De ha az „osztrák-magyarság"-ot tekintjük, a soknemzetiségű monarchia politikai-gazdasági-társadalmi-erkölcsi összefonódottságát, akkor legalábbis kiváló. És nyelvi differenciáltságában szinte felülmúlhatatlan. Új jelenségekre és megfigyelésekre új szavakat és összefüggéseket alkot.

Különös, hogy nálunk szinte teljesen ismeretlen. Pedig a témák, az osztrák-magyarság, a szláv-osztrákság, a XIX. század nagykapitalizmusának indulása – és annak minden vetülete – nála talál irodalmi hátteret.

De Doderert még annyira sem veszik figyelembe, mint Ödön von Horváthot – akit a legutóbbi időben már kezdenek érteni és főképp félreérteni.

Jó volna egyszer – és nem tanulmányokban – megismerni Musilt, Doderert, Horváthot és persze a legújabb (és nagyon tehetséges) Handkét. És a régebbiek közül Karl Kraust és Nestroyt.

Ausztriának egy külön német irodalma van már évszázadok óta. Alapvetően különbözik a német, vagy akár a svájci irodalomtól, és számunkra nagyon fontos.

XII. 9.

Többnapi szorgalmas munkával először jelenetekre osztottam a *Napóra* első részét, aztán meg is írtam az első felvonást. Az eredmény unalmas! Egy öszvér. Nem is öszvér, mert az öszvér kitűnő tulajdonságokat egyesítő állat, csak a szaporodási képesség hiányzik belőle. Ez a darab három szülő életképtelen szülötte. A Czímer által javasolt és befolyásolt harmadik. Fantáziátlan, kiagyaltan logikus, középfajú vígjáték. Hiányzik belőle az első (saját) variánsom groteszk életereje. De a Czímer által kívánt felépítést se fogadja el. Ez már olyan, hogy se neki, se nekem nem kell. Nekem azért nem: mert azáltal, hogy a Horst Bakaffy alakját kiküszöböltem, a Bubi is csak egy „Zaungast" maradt. Ezen tudnék ugyan segíteni, ha mindjárt az elején adnék neki egy havert. De a Horst Bakaffyról nem én magam mondtam le; Bakaffy már elöregedett képlet. Egy új haver mű-pótanyag.

Tulajdonképpen már régen beláttam, hogy nem tudok – közel a 80-hoz – egy új műfajt kitanulni. Egy nagyon pontos mesterséget. Amit Molnár Ferenc (két nap előtt megvártam a tévében a *Hattyú*-t) még a kommersz darabjaiban is olyan elragadó könnyedséggel kezel, hogy ez a mesterségbeli tudás igenis művészet.

Mi a fenét kezdjek én lúdtalpon járó „mondanivalókkal". Nekem 10 gagem van ott, ahol Molnárnak 100, és mind a száz még variálódik is. És a felépítés, ami nekem a legtöbb bajt okozza, egy pompás, teherbíró, de nem otromba szerkezet.

Mi lenne a megoldás? Az, ami ellen Czímer a leghatározottabban tiltakozik: egy társszerző.

Mégpedig olyan, akit én választanék ki, és nem is vaktában, hanem tapasztalataim alapján. Két dramaturggal volt eddig dolgom: Osztovits Levente az egyik. Ő, ha kedve van, kitűnően megcsinálhatná az *Ihók és Mihók*-ot. A másik Köves István. Ő, ez világos, a *Levelek*

Arisztophanészhez-ből (akárhogy szidják is a – hozzáértők) a meglevő anyagot nagyszerűen színpadra irányítaná. Csak az a baj, hogy Czímer összeveszett Kövessel – és éppen az én darabomban végrehajtott bakugrások miatt. Most mondja meg valaki: mit tegyek. Egy levél Czímernek, hogy hadd válasszak társszerzőt? Neki az a véleménye, hogy 1. nincs szükségem társszerzőre, 2. ha kellene, arra ő volna a legalkalmasabb. De mindkét dologban téved – de „övé" a színház. De meg olyan okos és jó szándékú is, hogy nehéz volna személyéről lemondani. Mit tehetnék még? Amit Ica tanácsol? Ti. leírni egy összefüggő prózában a *Napórá*-t? Ez talán (nem csak talán) járható út. Most félreteszem (már hányadszor?) a *Napórá*-t. Talán újra kedvem támad megírni. Vagy dönteni.

XII. 10.

Levélfogalmazuány

Kedves Czímer József!

Eljutottam a teljes csődig.

Megpróbáltam újraírni a *Napórá*-t, és az eredmény – miután vagy 20-25 oldalra tehetőn megírtam az első részt – duplán negatív. Nemcsak hogy valami unalmas öszvér született, hanem az első fogalmazásban is alapvető hibákat fedeztem fel. Hogy a szerkezetről ne is beszéljek, a Horst Bakaffy figuráját találom teljesen deplaszírozottnak. Mit jelent ma egy volt nyilas? Már a legfiatalabb is olyan öreg, hogy nem tudja visszatartani a vizeletét és már így keletkező szaga is alkalmatlanná teszi egy mozgékony intrikus szerepére. (Ez ma már a volt rákosistákra is jellemző.)

A lényeg: annyira még futja az erőmből, hogy meglátom a hibákat még a saját írásomban is, de hogy a színdarabírás számomra egész új mesterségét megtanuljam – erre nem vagyok képes.

Illyés Gyula példája rám nem alkalmazható. Ő sok évvel ezelőtt kezdte – és ma csak folytatja és tökéletesíti – a színdarabok írását, sokkal frissebb és sokoldalúbb volt egész életében; igazán nagy író. Én tulajdonképpen egész munkásságomban csak variációkat írtam egy témára. Eljutottam-e néha a fúgákig – ezt minden álszerénység nélkül mondom –, nem is tudhatom. És másfél év választ el a nyolcvantól.

De itt van, mindenek ellenére, a nagy nosztalgia az élőbeszéd, a színpad, a testi megjelenítés, a színház iránt. A film és a konzerv műfajoktól való csömör. A variációim tehetséges interpretáloit kereső kívánság.

De ennek már a színlapon is mutatkoznia kell. Úgy, mintha egy régi írásomat alkalmazná valaki teljes jogú társként színpadra. Társszerző kell nekem.

Ha aztán van társ, akkor aztán – jó az öreg a háznál – gagek, fordulatok egész sorára volnék képes. Beleszólnék, javasolnék, elfogadnék, párbeszédeket írnék, tiltakoznám, és – minden bizonnyal – elragadtatott is lehetek. Példa? A *Johann Strauss-koncert.*

Itt vagyok, és másképp nem tehetek. Kátyúban vagyok. Ebből a zsákutcából hat bivaly sem tud kihúzni. De egy társszerző, aki az egy helyben forgó kerekek alá pokrócot dobna, nagyon könnyen.

Ki lehetne a társszerző? Jobbat, mint Czímer József, nem találok.

Válaszodat kéri L. J.

(Ica korainak tartja ennek a levélnek az elküldését.)

XII. 13.

Dénes Zsófia: *Úgy, ahogy van.* Már a cím is – jogos – gyanút kelt. Nem azt írja, amit ígér, saját magát mórikálja a 90-hez közeledve is. A képek – mint a könyv borítóján is – széles ovális keret és benne fehér árnykép. Mindig nála különbekről ír, lelkendezik és vetélytársain (akiket Ady szeretett) csúnyákat bök. Az egyetlen nem is rossz írás az Emília, Romola, Tamara. Márkus Emíliáról ír – aki se embernek, se színésznek nem volt nagy és épp ezért D. Zs. számára is megközelíthető.

Nemhiába ódzkodtam szigligeti és itteni várbeli barátkozás-kísérleteitől. Nincs hozzá közöm.

És Szalatnyay Szepi, a férj. Nem tehetségtelen portretista, biztos derék, tiszta ember. De furcsa idegenkedést vált ki, hogy egy 40 évvel idősebb asszony férje. Fordítva ez nem zavarna... Sajnálom, így van. És Szepi beteges bőbeszédűségétől irtózom...

XII. 15.

Elkészült az ÉS-nek ígért karácsonyi írás. Épp most telefonált Sipos Tamás. Neki is ezt adom interjú helyett. A feltétel: Latinovits Zoltán mondja el. És természetesen változtatás nélkül.

*

Börtönökben megnyírtak hajából készültek ecseteim.

*

Megfogadtam a tanácsot: *azt* sohase szabad elfelejteni:

Nem fogadtam meg a parancsot:

ezt feledd, már letárgyaltuk.

*

Hallgatásom nem beleegyezés.

*

Tulajdonképpen ez volna a fuga postscriptuma...

XII. 16.

Az urológiai sebészeten dr. Walrosch megtükrözött. Semmit se talált. De a többkilós lefogyás miatt javasolta, hogy nézessem meg magamat Korányi Andrással. Ezt meg is teszem.

Ezután bementünk a városba. Karácsonyi bevásárlások, de csak úgy felében-harmadában. Egyikünk se tudott sokat járkálni.

Délután a rádiós, magnóval. Csak azt mondtam magnóba, hogy nem nagyon tudok beszélni, és nekem is, de még inkább a közönségnek jó, ha szépen megkérem Latinovits Zoltánt, hogy ő olvassa – a talán nem is nagyon alkalmas – karácsonyi írásomat.

Tatay Sándor: *Meglepetéseim könyve*. Kitűnő.

XII. 21.

Tegnap Korányi Andrásnál: újév után be kell feküdnöm kivizsgálásra. Fájdalmaim nincsenek, de fogyok, étvágytalan vagyok, és legtöbbször gyenge és bágyadt.

Így aztán ma a kövér call girl helyett a *Napóra* újraírását választottam, de az se ment.

*

Ebben az évben többet olvastam, mint a sokévi átlag, ami havi 8 könyv volt. Amibe néha bele kellett számítani 5-6 lap évfolyamát, hogy a 96 kijöjjön. Ma már a 99-nél tartok. Ez a tehetetlenség jele is. Mert mást nem tudok vagy akarok tenni – olvasok. A szórakoztatás a cél; a német meghatározás, *Zerstreung*, még pontosabb. Aminek bizonyítéka: a *Napórá*-t képtelen vagyok újraolvasni. Pedig épp ez kellene, hogy a Czímer-konstrukciót részben elfogadva, részben elvetve, egy épkézláb darabot írjak.

XII. 22.

A *színházi embereknek* nem szabad valamit ajánlani. Csak az fog tetszeni nekik, akit és amit *ők fedeznek fel.* Erre már rég rájöttem.

De most egy másik tévedésemnek is nyomára jutottam. Azt hittem, hogy a túlméretezett darabok elképesztik őket. De nem így van: ha a darab hosszabb, mint kellene, *szadisztikus örömmel húzzák meg a darabot*. Egy rövid, tömör darab megfosztja őket ettől az örömtől. Ezért például most túlírom a *Napórá*-t. Benne hagyom a Lámpásy-epizódot. Funkciót is adok neki (bár kisebbet, mint az I. variánsban), de meghagyom az élvezetet, hogy kihagyhassák. (Persze én *nem* hagynám ki.)

*

Abraham a Santa Clara: Etwas für Alle. Szerencséje volt a bolondos Hofpredigernek. Ha Schiller nem ír róla Goethének és felhasználta A. a Santa Clara *Tollheit und Gescheidigkeit*-jét; a kapucinus barát prédikációjához a *Wallenstein Lager*-ében. Valóban, ez az ellenreformáció prédikátora és bölcse sok bárdolatlan és néha szellemes szócsavarásaiban helyenként érdekes. De én ennél többet vártam és ezért csalódtam.

XII. 31.

Korányi professzor kórházának egy különszobájában szilveszterezek. Nem voltam benne biztos, hogy megérem – és olyan rosszul voltam, hogy nem is mindig akartam.

Jól most sem vagyok.

1975. II. 4.

Ma jöttem vissza a kórházból, ahol Korányi András és Kozma György főorvos betege voltam, mégpedig tavaly december 26. óta. Hát jól most se vagyok, és pl. a legfontosabb ember nevét majd utólag kell beírnom, de hát azért csak megvagyok.

Irodalmi tervem: jóformán semmi. De van egy másik tervem; már neve is volna: *Csepp a tengerben*. Ez pedig *privát* adakozásból, *az állam és szervezetek lehetőség szerint való kikapcsolásával* vetőmagot, búzát küldeni éhező vidékekre. Elsősorban írók jönnének tekintetbe, akik még haláluk után is évtizedekig kapnak honoráriumot. Én évi 10 000 forinttal szállnék be, éspedig mindig az év első 10 000-révei. Nem tudom, meddig, de pár évig még egészen biztosan összejön ennyi. A feltételek. A vetőmagot pénzért vesszük, ha kell, szállítjuk is. És a mi embereink vetnék el. Akár kapával és gráblával, ha nincs gép. Azaz a vetésnél ezek a mi embereink jelen lennének. – És kikből rekrutálódnának? Véleményem szerint a legalkalmasabbak a bécsi agrártudományi főiskola végzős hallgatói volnának. Akik nem fizetést, csak ellátást kapnának, és beszámítanák (duplán, triplán!) tanulmányi gyakorlatukba. És miért gondolok bécsiekre? 1. Mert Ausztria kis ország és semleges ország. 2. Ausztria csinálta meg, hogy annyi század után, most a II. világháború után, önellátó lett.

Jól meg kell ezt tanácskozni; elsősorban Major Ottóra gondolok, aki valami jogásszal (Bárány Tamással, akit nem ismerek, és csak azt tudom, hogy jogász, de lehet más is) beszélne. Persze hogy itt vennénk a Magyarországon begyűlt pénzből a magyarországi vetőmagot.

És még egy fontos dolog. A segítendő országot esetenkint kellene kiválasztani. Mégpedig azt az országot, *ahol nincs háború*. Mert lyukas zsákba kár búzát önteni. Csak kárba vész!

II. 5.

Létfenntartási, fajfenntartási, nemi ösztönök. Milyen természetesen hatnak ezek a régtől fogva ismert „alapösztönök". Úgy és olyan erővel, hogy már nem is kérdezzük: „No és? Minek?" „Érdemes?" „Szükséges?" És folytathatnánk a kérdéseket, melyeknek axiómája: az embernek, embereknek élni kell. De érdemes-e? Megéri-e ez a világ, hogy elviseljük?

Igenis kellene egy fiola ciánkálinak kéznél lenni arra a pillanatra, amikor már pontosan tudjuk: elég volt.

Felrobbantja önmagát az emberiség? Pl. hidrogénbombával. Ha megteszi, könnyű azt mondani: „Jobbat nem érdemeltünk." De ez igaz-e? Van egy bölcsesség: „Minden népnek olyan kormánya, kormányzata van, amilyet megérdemelt." Hát ez pl. nem igaz! Én már csak tudom...

II. 7.

Major Ottó szimpatikusnak találja a Csepp a tengerben-akciót, de jogosan nagy kétségei vannak a kivitelezés lehetőségeinek szempontjából. Ebben teljesen igaza van. Javaslat, hogy a PEN Klubbal kellene együttműködni, engem ugyan nem lelkesít, de elismerem, hogy helyes. És akkor még jobb Ausztria. Ott ugyanis Grazban egy második PEN kívánt megalakulni. Ezt nem fogadták el: egy országban csak egy PEN lehet. Mi, ha megcsináljuk, velük is teljes jogú kapcsolatot építenénk ki.

*

Míg kórházban voltam, Tardos Tibor elküldte *dedikált* fordítását. Címe franciául: *Deux Communistes.* A kiadó Fayard, sajnos még nem sikerült megtudnom, miféle kiadó ez. De talán nem is fontos.

II. 10.

Köszönőlevél Tardos Tibornak és kérés: küldjön nevemben Roy, Semprun és Haudiguet-nek tiszteletpéldányt baráti kézszorításomat tolmácsolva, és Malrauxnak egy példányt nevemben, ki régi és tántoríthatatlan tisztelője.

*

A kórházban meglátogatott (mert ott volt valami barátja, akihez jött) Kádár Gyula, volt vezérkari ezredes, az elhárítás vezetője. Micsoda pimaszság! Nem tudom, leírtam-e valahol, hogyan viselkedett a lágerben. De a róla alkotott véleményemet ismernie kellett, mert akkor ott félreérthetetlenül megmondtam neki. Most csak stichwortokban: Elette a magyaroknak főzött krumplit. Ugyanakkor meggyanúsított bennünket, hogy mi bizony mást eszünk. Feljelentéseket írt tiszttársaira. Vívni akarta tanítani a belügy tisztjeit. De amikor azt kérdezte, hogy hol és hogyan lehet a lágerben beiratkozni a pártba, akkor láttam, hogy a magyar felderítőszolgálat vezérkari ezredese a telefonkönyvben keresi, hol lakik az Isten. – Ezt és még sokat megmondtam neki.

*

Csak most, ezen a héten értettem meg a lábadozás szó nagyszerűségét. Most, mikor a betegség után alig tudok járni, és állva nem tudom felhúzni a nadrágomat, mert egy lábon állva elesnék.

Furcsa a felfedezés készsége. Valamikor új német szavakat csináltam. Kettőre emlékszem. A mesekönyvem címe Sternekund und Reinekund. A kund a kundig szó rövidítése. Azt jelenti, hogy értő. Vagyis a Csillagértő és Tisztaságértő.

*

Nem vagyok rossz író. Ezt tudom, de a legnagyobb példakép, Lev Tolsztoj túl nagy volt a számomra. Nem tudtam tőle tanulni. Mesterem: Csehov, nem kis mester. És talán legnagyobb írásom, a *Kicsi, mérges öregúr*, egy csehovi figura folytatása; a *Szkucsnaja isztorija* professzor uráé. Persze, jó tanítvány lévén, senki se veszi észre a mester kezének a nyomát. Persze, egy filosz ezt – a Csehov nem utánzó követését – nem veheti észre – úgyszólván joga sincs hozzá, nincs tárgyi bizonyítéka.

II. 11.

Néhány oldalnyi részletet olvastam a Miskolcon megjelenő Napjainkban Kassák 1955-ből származó naplójából. Csonkítva és nagyon válogatva. Címe is jó: *Szénaboglya.* Kitűnő.

II. 12.

Lieber Herr Owen!

Ich erfuhr aus den Zeitungen über ein Gesetz, oder Gesetzentwurf, wonach die Autoren in England ein Extrahonorar erhalten nach jenen Exemplaren, die durch Bibliotheken zu dem Leser gelangen. Ich erkläre hiermit, dass ich auf ein solches Plushonorar verzichte, es nicht annehme, da mir die Leser – die kein Geld haben eine grosse Privatbibliothek anzulegen –

jedoch geneigt sind meine Bücher zu lesen, mir nicht minder wertvoll erscheinen, wie die Büchersammler.

*

Már valahol eldöntötték, hogy mi lesz vagy legyen a XI. Kongresszuson és a kongresszus után. Erre utalnak a kiszivárgó hírek.

De változást hozhat, hogy Brezsnyev már vagy két hete jószerint nem szerepel. Vagy csak a 8 soros kis hír, hogy az evenkeket, ezt az északi sarkkör felett lakó (nekem nagyon rokonszenves) népet látogatja.

Holnap ünneplik Budapest felszabadulásának 30. évfordulóját. Az ideiglenesen itt tartózkodó győzőkkel egyetemben. És még csak azt se kívánhatom, hogy holnap, vagy 3 év múlva, vagy mit tudom mikor, kimenjenek. Mi túl kis ország, túl kis nép vagyunk. Nekünk nem sikerülhet, amit de Gaulle tábornok zsenialitása is csak alig-alig bírt megvalósítani. Mikor Magyarország, ez a kicsi és magárahagyott ország már évszázadok óta minden háborút elvesztett – és amikor végre a törököket sikerült kiverni az országból – nehezebb rabigába került, mint a török alatt volt.

*

Vannak történelmi kérdések, melyekre nem találok megoldást. Pl.: Miért hanyatlott Spanyolország épp abban az időben, mikor hajórakományszám kapta Amerikából az aranyat?

Vagy egy közelebbi példa: Miért tartott április 4-éig a megvert német hadsereg kiverése az országból?

II. 13.

Molcsanov: *De Gaulle tábornok*

A könyv első része a II. világháború végéig kitűnő. Sok az idézet, sok a tényadat, melyek számomra (a volt lágerlakó számára) annál is érdekesebbek, mert keveset tudtam róla. Persze sok a Szovjetunióban elengedhetetlen „Hiszekegy”.

Később egyre több a ferdítés. Pl.: Igaz, nem volt a francia népnek hősibb csoportja, mint a kommunista partizánok. De mikor kezdtek a kommunisták harcba? Mikor a francia párt központi bizottsága ezt megengedte. Vagyis amikor a németek már megtámadták a SZU-t. Ezt azonban Molcsanov már nem írja meg. Sokat ferdít. A sztálini Miatyánkok teljesen hiányoznak, de a könyv vége felé többször is feltűnnek Brezsnyev érdemei. Ami a jelen pillanatban (mikor Brezsnyev, mintha kiiktatódott volna) több mint komikus. Némely jelek szerint megint közrejátszott a kínaiak rendkívüli taktikai ügyessége. Az oroszok egyszer már bedőltek nekik. Menesztették Hruscsovot. Most egy újabb manőverrel (Talán. Nincs adatom.) megismételték ezt, és kilőtték Brezsnyevet. Ez persze semmit se változtat a helyzeten. Kína nagyhatalom, területi követelései *jórészt* jogosak, és módszereik nem kevésbé ravaszak és cinikusak, mint más nagyhatalomé. Bár hozzám személy szerint ők közelebb állnak, mint az USA, vagy akár a SZU.

*

Brezsnyev helyzete egyébként ma világossá válik. Ma érkezik Moszkvába Wilson. A kérdés: Kikkel fog tárgyalni?

Este 7 óra. Brezsnyev részt vesz a Wilsonnal való tanácskozásban. Brezsnyev is tárgyal, de a helyzet még nem világos.

II. 14.

Szofronij Vrocsanszkij: *A gyarló Szofronij élete és szenvedései.* Ragyogó körkép a török birodalom zülléséről, abban a századokkal elmaradt időben, mikor nyugaton a francia forradalom volt a világ életének középpontja.

*

Ezután nem írom le minden elolvasott könyv címét. Nem is tudom, hány könyvet, detektívregényt olvastam a kórházban. És ismerem az utóbbi évek átlagát: 100. De mivel az olvasmányok nagyobb része, még a jó regények is, csak időtöltés, Zeitvertribe, Unterhaltung és inkább gyengeségem, mint művelődésem jele – abbahagyom. Néha, mint most, írok pár sort némely könyvről.

*

Tegnap itt volt Czímer József. Hiába magyaráztam, hogy nem vagyok képes megírni a darabot, azaz folytatni a már megírt, közepén abbahagyott második változatot, ő továbbra is ragaszkodik hozzá, hogy én írjam. Úgy tudom, így szorította ki Illyés Gyula legutóbbi darabjait is. Nem tudom, hogy lesz-e velem is ilyen sikere?

Végül is belementem a dologba, és megvallottam neki: Én azt akartam, hogy Te írd és én kritizáljam, nem pedig hogy én írjam és Te kritizáld. Jót nevettünk, és egyébként jól elbeszélgettünk, pletykáltunk és emlékeztünk.

*

Megjöttek a postán, direkt nekem címezve a francia könyvek. A kísérőlevél 7 példányról ír, a csomagban 6 db volt. Hadd olvassa „valaki", sőt „valakik". Nekem ennyi is elég. Egy példányt a Szegfű utca 6. szám alatti francia intézetnek adtam...

*

Ha a pártmaximum körüli vitára valamikor válaszolok, akkor a cikk történetét is fel kell említenem. 1956 végén a Táncsics-kör lapját Földes Mihály kaparintja a kezébe. (Én akkor – ez is történelem már – Boldizsár Iványt ajánlottam Hevesinek.) Földes soha, egyetlen cikkemet se közölte; a kézirat 1974-ig feküdt az íróasztalom mélyén. Ne próbálják azt állítani, hogy én ma, egy európai pártnak a pártmaximum bevezetését ajánlom. A javaslatot akkor tartottam aktuálisnak, mikor a pártnak a nulla pontról kellett volna elindulnia. Javaslatom a szennyeződési ártalom ellen irányult.

Ma, sajnos vagy nem sajnos, aktualitását az európai pártokban teljesen elvesztette. (Mi van és mi lesz Kínában, nem tudom. De azt igen, hogy Ho Si Minh nem a pompás államépületben lakott, hanem egy mellette felépített bambuszházikóban.)

II. 15.

Katink most vizsgázik (a labor, szakorvosi vizsga közepén tart). Vettem neki egy szép népművészeti blúzt. Nagy öröm. Ha átjön, ezért kapja. Ha megbukik: vigasztalásul. Kati szép, okos, tisztességes és nagyon jószívű. Most gyerekekkel foglalkozik. Borravalókat nem fogad el.

Ha csekély 50 évvel volnék fiatalabb, elcsapnám Laci férje kezéről. Pontosabban: mindent megtennék a cél érdekében.

Eisenstein *Rettegett Iván*-ját láttuk a tévén. Mennyi kompromisszum. Azt mondják, 1945-ben készült a film. – „Akit elítéltek, az mindig bűnös.” Mit ért el vele Einstein? Sztálin elég okos volt, hogy tudja: aki ezt a témát akár csak pozitívan is érinti, hazudik, magát félti és ezért hízeleg. És lesújtott. Eisenstein többször is mondta, hogy rajta már a sor. A közelebbi körülményeket nem ismerem. Eisenstein pedig, a nagy művész nyugodjék békében.

*

Meg kell írni Zavinyaginról, a rabdresszúra zsenijéről egy kis glosszát.

II. 16.

Aggkori gyengeségem (gyengeségeim) teljes tudatában, mely nemcsak a fizikai lassúdás, de emlékezetkiesés, nevek elfelejtése, nagyobb munkára való koncentrálás lehetetlenné válása, feledékenység, a fent betoldott szó (a gyengeség többes száma is ilyen) stb. stb. ellenére is kijelentem, hogy ma okosabb vagyok, mint 20, 30, 40, 50 évvel ezelőtt.

Ha a fentieket valakinek el fogom mondani, joga van a teljes elhülyülés gyanújába fogni – de több az eszem, semhogy ez izgasson.

II. 18.

Nagy zenebona choral.

Azt ütöd, Isten, akit szeretsz?
Akkor miért ütsz engem?
Ne fenyegess halállal,
én úgyis tudom, hogy meghalok.
És ha van túlvilági kárhozat,
az eviláginak része csak!

*

A mai lapok a Wilson-Brezsnyev moszkvai és Kissinger-Gromiko találkozásokról írnak. Úgy látszik, teljes a megegyezés, úgy a közel-keleti, mint a ciprusi ügyben.

A kérdés: Mi bátorítja Törökországot, amikor az amerikaiak megtagadják a további fegyverszállítást, és mi biztatja Görögországot, hogy szintén NATO-ellenes legyen és kérdésessé tegye a görögországi amerikai flottabázisok ügyét?

Én nem tudok más feleletet kitalálni, mint Giscard d’Estaing; nemcsak mert ő tárgyal a perzsa sahhal, aki (ellentétben a *csak* gazdag, milliárdos olajsejkkel) mint technokrata felvilágosodott.

A SZU-nak már csak Szíria és Libanon a „barátja”, (és a palesztin felszabadító). De Szíria és Libanon oly közel állt Franciaországhoz, hogy De Gaulle a II. világháború közepén az angolokat megfenyegette, hogy háborúba lépne ellenük, ha ereje engedné.

II. 19.

Levélfogalmazvány egy jelenleg még számomra ismeretlen címre:

Igen tisztelt Uram (Uraim)!

Bocsássa meg, hogy egy zenében (sajnos, sajnos) teljesen analfabéta ember Önt olyan kérdésekkel zavarja, melyek ostobaságukban túltesznek még a „Ki mit tud” vetélkedők némely ostobaságán is. De ha volna olyan szíves és elolvasná *Előrelátás-látomás* című (Új Írás 1975. január) és helytelenül kérdőjellel is megtoldott, kis glosszámat, akkor biztosan látná, hogy következő kérdéseim egy zseni munkakörülményei körül tapogatóznak.

Barna István könyvéből tudom, hogy milyen bútorai és zeneszerszámai voltak Bachnak. De nem tudom, hogy mekkora volt Bach lakása és milyen volt, vagy lehetett a lakás tervrajza. Ami engem nemcsak gyereksírás, de pelenka- és konyhaszag szempontjából érdekel. (Mert ha például a káposztaféléket szerette, mint De Gaulle tábornok?) Tudom, hogy felesége és fia is segítettek a kottaírásban, de nyilván még egy csomó ember is járt hozzá munkákra. Tehát az is érdekel, milyen és mennyi háztartási alkalmazottja volt, és hány személy lakott nála, amikor a legnépesebb volt a ház, ill. lakás.

És még egy, már nemcsak Bachra vonatkozó kérdés: van-e Ön szerint összefüggés az aránylag gyengébb látás és a nagy muzikalitás között? Vagy pontosabban fogalmazva: Voltak-e, vannak-e nagy muzsikusok, akik rajzoltak is olyan fokon, mint például Goethe vagy Dosztojevszkij?

Ha ilyen – Önt bizonyára nem túlságosan érdeklő kérdésekre válaszolna, nagyon lekötelezné tisztelő hívét.

*

A fenti levélre már címem is van, amit Markovics Györgyi adott.

Markovics Györgyinek ugyanis megköszöntem egy xerox másolatot a Panoráma című lapból (Bécs, 1922. június 18.), melyet, mint M. Gy. közölte, a kitűnő Kőhalmi Béla szerkesztett. A kis írást, *Titkainkból*, nemcsak hogy vállalom, de még azt is látom, hogy 53 év alatt nem sokat változtam. Még egy érdekessége is van: előre látja, hogy az autók idővel kiszorítják a lovakat a nagyváros utcáiról.

De megjegyzendő, hogy szaknyelven kifejezve csak „laptöltelék” voltam. Az Ételreceptek alatt megmaradt helyre tettek. Milyen jó, hogy szerettem röviden írni...

*

Ad. 16. old. Első és gyenge szöveg. Mint Icával együtt kiderítettük, a protestáns gályarabok énekének parafrázisa. Meg kell ismernem a hiteles szöveget és dallamot.

II. 20.

Olvastam Konrad Lorenz: *Salamon király pecsétje* c. könyvét. Azt hiszem, még sokszor fogok rá hivatkozni – egyszer-másszor ellenkezni is vele. Most csak emlékeztetőül. A 130. oldalon, ha a kislibák helyváltoztatását okozó hangot túl gyakran alkalmazza a gondozó, ez negatív idomításhoz vezet, „leszoktatás”-hoz. Az öröklött, veleszületett reakciót semmisíti meg.

Példa? A túl sok Rákosi-kép. Mai példa? A versenyek és „felajánlások” véget nem érő sora.

II. 21.

László Gyula: *Vértesszöllőstől Pusztaszerig* c. művében nagy archeológiai, embertani és egyéb segédeszközökkel igen hatásosan bizonyítja a „két honfoglalás” elméletét. De nagy

igyekezete ennél tovább hajtja. Annak bizonyítására, hogy amikor a magyarok bejöttek, a szlávok csak az ország pereme körül éltek. Az ember már-már elhiszi, amikor rájön, hogy *nem a tudós, de a prókátor dolgozik*. Éspedig akkor, amikor azt próbálja elbagatellizálni, hogy a besenyők hajtották nyugat felé a magyarokat. Ennek bizonyítékául azt hozza fel, hogy vereségünk apróbb csetepaté volt, mert hiszen nem volt az fejvesztett futás, hiszen a feleségeiket és gyerekeiket is magukkal hozták a harcosok. E szerint a fejvesztett futás az lett volna, ha családjukat védtelenül a Volgánál vagy arrafelé hagyják. Prókátori cselfogás ez. A magyarok tisztességgel, ahogy kellett, a vereség után nem hagyták cserben családjukat, hanem nehezebben és lassabban, de becsületüket tisztán tartva vonultak ki (ki tudja hány évig) a mai Magyarország felé. Így hát László Gyula, a történelemköltő, a sánta ebnél is kevesebb – prókátor.

*

Betegségem óta „írtam" valamit. A múlt héten egy levelet Markovics Györgyihez. Az ÉS közölni is fogja.

Hát nem sok, de mégis valami.

A most ide másolandó válaszlevél Illyés Gyulához viszont nem publikálásra van szánva.

II. 27.

Levélfogalmazvány Illyés Gyulához:

Kedves Gyulám!

Boldog vagyok, valahányszor (ritkán) egy nekem szóló leveledet vehetem a kezembe.

Amit mellékeltél, kívánságod szerint visszaküldöm. Egyúttal gratulálok Flórának, amiért az ilyen korlélektani dokumentumokat gyűjti. Ez nem afféle „ötlet", hanem nagyon átgondolt mentőmunka.

A levél, amit küldtetek, gyönyörű, megható és – ez volt a célod – biztató.

Csak hát kis Teréz (nem tudom, Lisieux-i) elbeszélése a híres doktorról, akinek fia megbotlott egy kőben, majd apja ápolásában meggyógyult; azután az apáról, aki jó előre eltávolította a követ gyermeke útjából, és akit a gyerek, amikor ezt megtudta, még nagyobb szeretettel halmoz el – nagyon szép. És elhiszem, hogy a levél írója is ez a fajta, ilyen.

De (nem megyek távol a példáért) én olyan apa vagyok, se sebesülései után nem gyógyította leányát, és egyetlen követ se hengerített el az útjából, de még szeretetet is keveset adott. De őt a gyerek szereti. Értem tanult meg magyarul, szereti a magyarokat és amikor egy nyáron elvitték Illyés Gyulához – emlékszel? –, a meghatottságtól egy szó se jött ki a száján. Most tolmács a moszkvai történelmi intézetben (sajnos), kandidátusi értekezését írja, magyar tárgyból.

Lám, még a gyermeki szeretet is sokszor ér érdemtelent. Ebből a megállapításból láthatod: a lélek se kész.

A test meg éppen hogy kutya állapotban van. Engem karácsony harmadnapján vittek be Korányi professzorhoz a mentők. Aztán pár napos időközökben az együtt karácsonyolók valamennyijét. Hat hétig feküdtem, Icával együtt se nyomunk 90 kilót. Március 21-re beutaltak a soproni szanatóriumba.

Vitában vagyok a gályarabokkal, akik Istenről azt énekelték: „Azt bünteti, kit szeret."

De Téged nagy szeretettel ölel: Lengyel József.

Én azzal a Szent Terézzel szeretnék találkozni és abban a pillanatban – persze inkább mint fiatal férfi és nem mint szárnyas angyal –, melyet Bernini szobra ábrázol.

III. 1.

Czímer József nagyon dicsérte, így aztán elolvastam Molière: *Don Juan*-ját. Mint politikai pamflet kitűnő, mint tanpélda számomra – semmi. M.-nek sok jobb vígjátéka van.

Érdekes, Bulgakov Molière-je is ezt hangsúlyozza, hogy XIV. Lajos milyen hathatósan támogatta életében és még a temetésekor is Molière-t. Mert Molière az egyeduralkodót támogatta, a pimasz nagyurakkal szembefordulva.

XIV. Lajos ebben nem is az első, és korántsem az utolsó. Nagy Péter is ezt csinálta a bojárok ellen; de Rettentő Iván is. És az újak közül ezt csinálta Sztálin paranoiásan a „kis királyok" ellen és Mao – gondolom, értelmesen – a megkövesedett pártfunkcionáriusok ellen. A példák száma szaporítható volna, de pl. Tito mintha részben így, részben másképp csinálná. Tito uralkodónak tartja magát, de Istennek mégse.

*

Valaki felfedezte a Krúdy-Proust rokonságot, nem is oktalanul. De eltúlozni nem szabadna. Én Proustot, aki egy óriási regényfolyamot írt, tisztelettel elismerem. Krúdyt olvasom.

*

Az első, aki a *Szembesítés* francia kiadására reagált, André Malraux. Az azonnali reagálás persze csak udvariasság. De mégis! Az első! Pedig én kértem Tardost, hogy küldje el nevemben a könyvet Malraux-nak. Malraux névjegyét Tardosnak a kiadóba küldte, a kiadó átcímezte Tardos lakására, Tardos hozzám egy borítékban juttatta el – és mégis ez az első. Persze ez is tradíció: De Gaulle minden néki küldött könyvet udvariasan megköszönt.

Az egész folyamat két hét alatt játszódott le.

*

1955 augusztusában jöttem haza. Most már visszapereltem a magamét. A sajátomat, amiből kitúrtak a rokonok. És akkor se akarták visszaadni, mikor hazajöttem. Ha már holttá nyilvánítottak: nem jár semmi. Örökösödési per fenyegetéssel, gyilkosságra készen – nemhiába rokonok vagyunk.

De győztem, és most az ő örökrészükre is rátörök és elveszem. Aztán széttiprom. Házaik romját szétdobom, a helyét sóval meghintem. Mert győztem, és a törvény igazat adott. A törvény szava furcsa, nehezen érthető képekben, régi törvényre hivatkozva beszél: „Egy Voltaire-t nem lehet letartóztatni."

III. 3.

Tegnap, szinte egész nap, itt volt Ilona, a könyve elkészültétől szinte megfiatalodva. A cím is nagyszerű: *Ein demokratischer Bolschewik.*

Aztán sok minden között beszélgettünk az én „Csepp a tengerben" tervemről. Neki tetszik, ő is beszállna 10 000-rel. És kitűnő ötletünk született: Myrdalt kellene az élére állítani.

Aztán megmondtam Ilonának, hogy irritál, hogy engem a magyar Szolzsenyicinnek neveznek. Ha már összehasonlítás lehetséges – bár minden hasonlat sántít –, nevezzenek egy kis ország, szegény ország Malraux-jának. Aki 70 éves korában jut el először Londonig, 75 éves, mikor először van Párizsban, de beteges és alig lát valamit, aki Moszkvába is csak 1930-ban jut el, ahol akkor már kezdődik a rossz.

*

A „Csepp a tengerben" iniciatív bizottságának felhívása:

A „Csepp a tengerben" tudja, hogy nem képes megváltani a világot. Ezt már a mozgalom neve is mutatja.

Privát emberek (magánemberek) szervezeti és mégis szervezetek nélküli összefogása, egyetlen céllal: Kenyérgabona vetőmagot venni, eljuttatni és elvetni éhező népek földjén.

Miért vetőmagot? Mert ezzel lehetővé teszi, hogy a kenyérgabona sokszorosa keljen ki a földből. És mert tudja, hogy a nagy szervezetek élelmiszer-küldeményeinek csak kis hányada jut el a valóban rászorulókhoz.

Kikre számítanak? Elsősorban írókra, művészekre, és tudósokra, akik honoráriumokat kapnak – mely honoráriumok még haláluk után is befolynak (szerzői jog stb.). De számít a pénztelen nyugdíjasra is, aki szobáját vagy irodáját rendelkezésére bocsátja; a kispénzesekre, akik egyszer-másszor a körlevél megírásához szükséges papírt ajándékozzák; a gépírónőre, aki a rotaprint matricát megírja; az iskolás gyerekre, aki ezt a rotaprintet forgatja stb. stb.

Röviden: a szervezetnek nem lehet fizetett irodai alkalmazottja. Pénzt csak magánembertől fogad el (pl.: bankártól: igen, banktól: nem, minisztertől: igen, minisztériumtól: nem).

A szervezet olyan országokba vagy provinciákba küld vetőmagot, ahol az adott pillanatban nincs háború – mert nem akar feneketlen zsákot tölteni.

A szervezet kizárja a politikai, faji, vallási agitáció minden formáját a segélyakció minden fázisából, de még a kérdést se teszi fel, hogy a segítők az élet más területein miféle meggyőződést vallanak.

A segélyakció kiadásai tehát: gabonavásárlásra, szállításra és az elvetésre szorítkoznak.

A legnagyobb nehézség a vetés. Nagy gépek jók, de ha kell, jó a kapa is, a gereblyével meghúzott sorok, a kézi munka is. A munkát: mezőgazdasági főiskolák végzős diákjai végezhetnék fizetés nélkül. De az élelmükről gondoskodni kell. Az iniciatív bizottságnak az a javaslata: hogy a vetést végzők törzsét a bécsi agrártudományi főiskola végzős diákjai képezzék. (A professzoraik talán beszámítják, talán duplán is.)

Miért számít az iniciatív bizottság éppen a bécsi diákokra? Azért, mert Ausztria vált – annyi sok század után – önellátó mezőgazdasági országgá.

Az iniciatív bizottság központul is Bécset javasolja, mert kis ország, semleges ország; ami a „Csepp a tengerben" akciók államoktól és egyéb befolyásoktól való relatív függetlenségét – aránylag még a leginkább teszi remélhetővé.

Ez a privát ember mozgalom... Myrdalt kéri fel a védnökségre és az ő tapasztalatait kéri segítségül.

A valutáris nehézségek kikerülése céljából – ha az országban és megfelelő minőségben fellelhető – az egyes csoportok nem pénzt, hanem már vetőmagot szállíthatnak.

III. 4.

A kis országnak, szerencsétlen csillagú országnak, az ember nem lehet a Malraux-ja. Sok minden egyében kívül azért sem, mert nincs meg a Malraux-hoz való De Gaulle-ja.

Talán Károlyi Mihály? Egyébként tegnap elmentem a szobrának felavatására. Péter János beszéde igazából szép volt. Nem is hittem volna... És milyen szép és fiatalos Károlyi lánya. Persze a mai akadémiai felolvasásokra nem voltam hajlandó elmenni. Az esti tévét viszont megnéztem.

Persze ez csak afféle játék. Károlyi magyar viszonylatban nagy ember. De engedett volna Rákosinak. Ami szöges ellentéte De Gaulle-nak. Szóval amit én itt leírtam az: Illúzió hit nélkül. (Károlyi könyve: Hit, illúziók nélkül.)

III. 5.

Külön papírra írtam a „Csepp a tengerben" fogalmazványt, javításokkal, pontosításokkal, értelmesebben.

*

A *Napóra* igazgatója: mindig eminens tanuló volt, tud latin verseket idézni és a homlokcsont összes részének tudja a nevét. De „újítani" is akar.

III. 6.

A Farkasréti temetőben Németh Lászlót temették, Sátoraljaújhelyen az öreg Margittay Istvánt. Én viszont...

Sajnálom az előbbit és az utóbbit is, de kapcsolatom – se jó, se rossz – nem volt velük. Közömbösek voltak; az öreg Margittayt soha még csak nem is láttam.

Ami izgat: Ica, fájdalmas derék- és medencecsont idegekkel ment le. Kiegyenesedni se tudott. Őt féltem! Mert rajta kívül nincs senkim!

Az élőket félteni – ez a fontos!

III. 8.

A „Bizalmas"-ban olvastam, a Fayard-nál megjelent a *Szembesítés*. A cím franciában: „A két kommunista."

Megkaptam a Diákkönyvtár új – negyedik – kiadásának szerzői példányát. Ez, ebben a kiadásban, több mint 100 000.

*

Sok szépet olvastam kutyahűségről, sok esetet ismerek tapasztalatból. Most olvasom Eric Knight könyvét: *Lassie hazatér.*

De az *Igéző* kutyája másfajta. Egy Lear király ő. Meg kell tagadnia gazdáját, aki az életére tör – és meg is öli. *Kivételes kutyatörténet.* Nem is mertem volna kitalálni, ha nem szemem láttára, velem kapcsolatban történik. *Tragédia.*

Az ellenpontozással felerősített „Kutyahűség" alapmotívuma.

A *Kulcs* Frederic szerint Tolsztoj *A bál után* rokon párja.

*

„Egy Voltaire-t nem lehet letartóztatni” – mondta Nagy Frigyes. Ezt a mondatot ismétli De Gaulle Sartre-ral kapcsolatban. Nálunk is vannak ilyen Voltaire-ek? Talán Kodály, most Illyés Gyula. És Károlyiné? Talán még én is...? Ami nem kevés dühnek okozója.

III. 9.

Nem tudom, hogy a jövő hol húzza meg a határvonalat. De úgy néz ki, hogy a Newton-Darwin-Marx-vonalat a *nem-euklideszi* geometria, az ezzel kapcsolatos új fizika határozza meg. A génelmélet és a kísérletek még valahol a két vonal között tartózkodtak – a társadalmi mozgásokról, mintha kevesebbet tudnánk, mint valaha. Prótuberanciák, tektonikus rezgések? Nem tudom...

*

Unom a tegnapelőtti kövér call-girlt.

*

Az emberek annyira igyekszenek túljárni mások eszén – hogy a saját eszükön is túljárnak. (Esetleg *Napóra*.) Glosszát a Najdáról.

Dr. Gortvay László esete a kisebbik Kaganoviccsal, Szocsiban.

III. 15.

Esős nap. A fiatalok felvonulásából itt a sétányon csöppnyi töredéket láttunk. A fiatalok egyrészt KISZ-esek, másrészt protestálók – eddig minden évben. Meghallgattam az esti híreket. Aztán néhány nap múlva majd megtudom, hogy mi volt. Az én dolgom manapság már csak ennyi.

*

Utoljára novemberben írtam (vagy december elején) azt a Karácsonyról szóló írást, melyet az ÉS le is közölt. Azóta csak azt írtam, amit ez a kis könyvecske tartalmaz.

Ma elkezdtem valami olvasónapló-szerűt. A címe azt hiszem Szóródásos figyelem lesz. Már megvan a kutya-rész, a Julius Caesar-rész. Következik László Gyula könyvének glosszája és a Bachról szóló könyv glosszái. Ezek a kevésbé bonyolult részek, tehát rövidesen megírom. Sietségre nincs ok. A Magvető 10%-kal emelte havi járandóságomat. De nem fizetnek rá.

A Rakéta lehozta az *Egy fa a parkban* című írást. Könyvnapra kihoznak egy nagy válogatást (vagy 25 ív) és az *Újra a kezdet* veszprémi változatát is.

A ki nem adott könyvek már nem izgatnak. A Kína-könyv előszava 1970-ben szenzációs prognózis volt. Ma már az akkor még rejtett összefüggések – nyilvánvalóak. A *Szembesítés* dolga is izgassa a Magvetőt. Nekem elég, ha világnyelveken megjelenik.

*

Itt vannak nálam Keszthelyi Klárika versei. Tizenhét éves lehet. Nem tudom, mit feleljek.

Az egyik versét így végzi:

> ...és mert ismerlek,
> megérdemled, miért...
> nem folytatom,
> nem dicsérlek agyon.

Ebben a jól jelzett elhallgatásban a tehetség jelét érzem. De írjam néki: tehetséges? Nem volna ez sok, nem volna ez túlzás? Mert nem mindenki bírná el, mint Weöres Sándor, hogy szinte kisfiú korában szemébe mondták: nagy költő. A gyerekszínészek tragédiái közismertek. Gondoljunk csak Jackie Coganra. De gyerekszínésznek nem ártott a korai siker. Példa rá Ruttkay Éva.

III. 17.

Ma kezdődik a XI. Kongresszus. Bár én előre megmondtam dr. Kornidesz Mihálynak, hogy nem tudok elmenni, mert beteg vagyok (ami sajnos igaz), mégis elküldték az állandó belépőt. És egy nagy fekete, skay irattáskát. Két zárral és kulccsal. A kulcsok vagy a zár hibás. Több mint egy órája vesződünk – eddig az egyik zárat sikerült kinyitni. Csak egyszer sikerüljön kinyitni.

Végre Icának sikerült! Tartalma: 5 doboz speciális cigaretta. Külön bársonnyal bélelt dobozkában, három miniatűr könyv, gyönyörű bélyegek (a magyar posta ajándéka), étkezési jegyek, beszámolók, szervezeti szabályok brosúrái, írómappa és golyóstoll. A mappán és golyóstollon aranyozva: M.SZ.M.P. XI. Kongresszusa.

Az irattáska kétrészes. Minthogy soha többé be nem csukom: használható. Ismerem a régi orosz közmondást: „A lakat csak a tisztességes emberek ellen véd."

De mit is keresnék én ezen a Kongresszuson, ma március 17-én. Az 1848 Tizenkét pont-ját kérjem számon. Nevetséges. Hiszen van világhelyzet, külső ellenség, belső ellenség satöbbi satöbbi. Könnyűszerrel letorkolnának.

Na jó! Hagyjuk a nagypolitikát! De azt azért meg kellene kérdeznem: „Azt, amit a tőkéstől is követelhetünk, bér, munkaidő, darabbér, stb. stb. tekintetében, vajon nálunk 30 év, a SZU-ban 58 év múltán megvalósult-e?

III. 18.

Sikerült valami Olvasónapló-félét összeütnöm. Úgy tervezem, hogy Sopronban nyomdaképes állapotba hozom, és mikor visszajövök, elküldöm az Új Írásnak. Egyelőre az is jó, hogy írtam.

III. 22.

Tegnap Sopronban

önkéntes Harún ar-Rasid

voltam.

Amikor Csáki Sanyival megérkeztünk (a csomagot a kocsiban hagytuk), a hall olyan volt, mint egy füstös autóbusz pályaudvar. A felvételre vagy 30-an várakoztak. Aztán sorra kerültem, és „egyelőre" az I. emeleti társalgóban jelöltek ki számomra helyet, mondván, a szobát

éppen tapétázzák. Én viszont kijelentettem, hogy a boldogságos Szűz Máriával se lakom egy szobában. (Orvos a felvételnél nem volt, csak az írnoknők, akik a személyi adatokat vették fel. A leleteket meg se nézték!) Minthogy ilyen renitensen viselkedtem, átküldtek a titkárnőhöz. A titkárnőnél megismételtem, amit az írnoknőnek mondtam. Először letagadta az igazgatót, aztán mégis kihívta a másik szobából. „Miért nem tetszett telefonálni?", mondta Nagy László főorvos. Így kiderült, hogy a protekciós helyeket már előre elosztják. Az írnoknők csak a megmaradt helyek közt rangsorolnak. Minthogy a papírjaim a János-kórházat és körzeti rendelőt (tehát nem Belügy, vagy Kútvölgyi) jeleztek, nekem elég jó lehet, nem is egy szoba, hanem a társalgó – pár napra.

Aztán, mert ekkor bekapcsolódott Csáki Sanyi, kaptam egy ajánlatot a titkárnőtől: pár napra egy kétágyas szoba, aztán a melléképületben kedden egyágyas. (Igaz, II. emelet és lift nincs.) Szóval az emfizémámmal szaladgáljak fel-le, fürdeni, ebédelni, átöltözni, sétálni. De hát a leletek a felvevők íróasztalán feküsznek. Aztán a következő ajánlat! Keddig a különben szép kétágyasban, aztán kapok egyedül egy kétágyas szobát. Sanyi tanácsára ebbe nem mentem bele, mert ő arra gondolt, hogy amint ő elmegy a kocsival, teljesen ki leszek szolgáltatva. Erre abban állapodtunk meg, hogy kedden telefonálunk, hogy jövünk, akkor megkapom a különszobát.

De útközben és Ica és Sanyi tanácsára: nem telefonálunk és nem megyek Sopronba... Van, akinek így is jó Sopron? Van! Aki egyedül van, vagy spórol a (állítólag nagyon jó) koszton; vagy rossz a fűtése stb. stb. Vagy kiprotekciózott egy jó helyet.

Na szóval itthon vagyok, szerencsére nem Harún ar-Rasidkodom tovább. Úgyis mindent tudok. Azt is, amit nem is akartam tudni.

*

A szomorúfüzek az út mentén még nem szomorú özvegyek, hanem hosszú, kibontott sörényű, szőke szüzek. A szél messzire fut kibontott sörényük közt; boldogok a nedves rétek leányai. Árokparti szüzek, hideg, tavaszi napfényben nem tudják, hogy majd szomorúak is lesznek.

III. 25.

Major Ottó *Triptichon*-ja a *Három Apokrif* nagyszerű munka. Korunkban ritka az ilyen arányos, gondosan megmunkált írás.

Nem hibája, de tulajdonsága, hogy a sok név, adat, hivatkozás egy jó része követhetetlen – éppen bősége miatt. De bölcsessége, melyet mint bölcs történetíró apokrif szájába ad, eljut a legmélyebb igazságig. A mával összefűződő analógiák nem egyszerű kulcsok – inkább immanens meglátásai a lényegnek. A könyv jövője kétséges, mert ki akarja, hogy feltárják az igazságot, mely bennünket is elítél?

(Vagy melyik nép olvassa szívesen, ha hitványságairól lerántják a mezt, és jó tulajdonságait is vérben és szennyben mutatják csak meg, és leleplezik az áruló Josephus Flaviust, akinek történelmi művét több mint egy évezred tekintette hitelesnek.)

Ennyit most a könyv $^{2}/_{3}$-ának elolvasása után. A harmadik részre, a legjelentősebbre még az első olvasásból emlékszem. Úgy hiszem, az a rész a legizgalmasabb, de erről majd később.

*

Írom, átírom a *Napórá*-t. Kedvetlenül, a siker reménye nélkül. Hogy lehetne érdekes, ami már engem se érdekel?

III. 28.

Ma kaptam meg expressz levélben az Elnöki Tanács levelét, melyben 27-ére kitüntetés átvételére hívnak meg.

Sürgönyben kimentettem magamat. Így jó is.

III. 30.

Tegnap megérkeztünk. A ház száraz és Erzsikéék jól kifűtötték a nagyszobát. Az idő hideg, az éjjel megint esett az eső. Itt van Olga Szergejevna, Kati, Laci. A két fiatal és Ica dolgoznak. Én már nem tudok semmit. Újrafogalmaztam a Czímernek szóló levelet.

Kedves Czímer József, kedves Barátom!

Rájöttem, rá kellett jönnöm, hogy a *Napórá*-t megírni nem tudom. Legutóbbi betegségemből nem épültem fel, nem tudok koncentrálni, elfelejtem, mit írtam meg és mit kell még megírni. Gyengeségem nagyon elkedvetlenít. De annyi eszem még maradt, hogy pályámat nem végzem siralmasan gyenge munkával.

Kísérleteztem, piszkáltam, átírtam, beírtam a darabba, de csak egyre homályosabb lett.

Sajnos, ebben nincs semmi mórikálás. A képességgel együtt elmúlott a kedv is. A kongresszusra meghívtak állandó vendégnek – nem mentem el. A soproni szanatóriumba elmentem – még aznap visszajöttem. Az, hogy 3-án el kell mennem „kitüntetést átvenni", zavarba hoz és zavar. Most innen Monoszlóról írom ezt a levelet. Itt még aránylag a legtűrhetőbb.

*

Ennyit helyzetjelentésnek. Mit lehet csinálni? Elsősorban a *Johann Strauss-koncert*-re gondolok. Neked is tetszett, és Pécs nagyszerűen meg tudná csinálni. Persze kellene hozzá egy másik rövid egyfelvonásost keresni... Esetleg az *Ihók és Mihók*-ot?, mely a *Levelek Arisztophanészhez* c. kötetben megjelent. Az erre vonatkozó megjegyzéseimet itt mellékelem.

De más szerző egyfelvonásosa se volna rossz. Mi a véleményed?

Minthogy én most Monoszló és Budapest közt pendlizek: próbáljuk egymást telefonon elérni, és ha kedved van, találkozni.

Monoszló, 1975. márc. 30.

Szeretettel ölel:

*

A dombtetőkön hó, a fű közt ibolya.

III. 31.

Locsolgató fiúk járnak a faluban. Délelőtt 16 fokra felment a hőmérséklet. Átültettünk egy diófát – és mellesleg egy galagonyabokrot is. ½ 1-kor esni kezdett, és 9 fokra hűl le a levegő. Én szédülősen érzem magam. Tegnap lefekvéskor nagyon nehezen lélegeztem. Ica már megint túlerőltette magát, és alig tud járni. Ha ilyen rossz lesz az idő, már holnap el kell utazni.

IV. 4.

Tegnap átvettem a Népköztársaság Zászlórendjének II. fokozatát. Nem tudom kitalálni, mi okból esett rám a választás. Azt, hogy Illyés Gyula az első fokozatot kapta, ezt értem. De miért kaptam én ezt a – mint hallom – magas kitüntetést, mellyel a nyugdíj 1000 forintos emelése jár? Azt, hogy Dobozy ugyanezt kapta, értem. Ő mint írják – részt vett a harcokban, az Írószövetség főtitkára, most lett KB-tag. De miért kapok én ugyanolyan kitüntetést, mint Köpeczi, aki az Akadémia főtitkára, mint Tömpe István, aki a Rádió és Televízió elnöke, vagy Andics Erzsi, aki akadémikus – akadémikus? Nem értem, nem értem. 30 év előtt ezen a napon egész biztosan az volt a fő gondom, hogy egy csajkára való krumplit lopjak és egy kis sót is szerezzek. Egész biztosan ez foglalkoztatott ezen a napon, akár a többi napon is. Sikerül-e krumplit szereznem, és akkor jóllakom, vagy nem sikerül, és akkor csak a láger sovány kosztján tengődöm. Cui prodest? Kinek volt az érdeke, hogy a kitüntetést annak adják, akinek nem volt érdeme? De ki az, kik azok, és mi az érdek? Csak ez érdekelne...

*

Mimézis? Ezt az ostobaságot csak filozófusok gondolhatták ki és tartották a művészet lényegének, Arisztotelésztől kezdve és Lukáccsal befejezve. Az utánzás majmok dolga. A legpontosabb utánzat, a ragasztott művirág se művészet. A művészet, az is, amely magát naturalizmusnak nevezi, lényeget keres. A fényképész is, mert extrapolál egy pillanatot, melyet rögzít, megörökít és amennyire tudja, lényeggé lényegesít. A művész úgy látja meg a valóságban a lényeget, mint az ember a görgő fatörzs szeletében a kereket. Belelát a dolgokba és mögéjük.

Tihany, IV. 8.

A tihanyi Pártüdülőben vagyok – főként Tömpe Elli jóakaratának buzgalmából. Nem rossz hely. Tűrhető koszt, tűrhető (külön) szoba.

A ház József Ferenc főherceg nyaralója volt. Szolid, jellegtelen jellegűen nagyúri. Persze csak a földszinti helyiségek maradtak meg többé-kevésbé a réginek. A szalon, az ebédlő, a társalgó. De azok részben nagyon megmaradtak. A társalgóban a főhelyet egy nagyméretű Kézdi-Kovács festmény foglalja el. K. K. volt gróf Tisza István favorizált festője. Tehát már a századelőn elmaradt ízlés szempontjából. Ma ugyanúgy. Gyönyörű a park, sőt biztos szebb, mint volt – a fák rendületlenül nőnek. Persze vannak kertészek, akik rendben tartják, a bokrokat metszik.

Érdekes a közönség. Van egy-két család, gyerekekkel. De a zöm, kb. másfél száz ember, valami kurzus „fejtágító" résztvevői. Persze, ha az üres fejet tágítják... Nem tudom, kik. A forradalom vasútjainak, azaz a „történelmi szükségszerűség"-nek váltóőrei. Ilyen helyre inkább a kisebb állomásfőnökök jutnak el. Két-három csontig soványodott. A többi szörnyen pocakos, túltáplált, középkorú infarktusjelölt. Biztos van köztük okos is, de ezt a zsírrétegen keresztül nehéz meglátni. Csak egymás közt beszélgetnek, de azt is csak kisebb csoportokban. Ez nekem nagyon kellemes, senki se törődik velem. Én pedig igyekszem életműködésemet a minimális, vegetatív színvonalra csökkenteni. Nem írok, nem olvasok. Illetve ez utóbbit szórakozásból mégis. Garaudy helyenként érdekes, de egy-két „elképzelése" könnyen vitatható volna. Rosszat tett neki a megírás óta eltelt hét év.

*

Megmértem magamat. 50 vagy 51 kiló vagyok. A János-kórház óta 2-3 kilót visszaszereztem.

*

Egy szőke parókás, műszempillás, vén tyúk próbál velem cseverészni. Szeretné tudni, ki vagyok, de én nem mondom. Egy kövér férje és felnőtt fia van kíséretében. Butább nőt ritkán láttam.

De viszont tőle megtudtam, hogy *Veszprém megyei párttitkárok* fejét tágítják itt.

IV. 9.

Merev szél üzekedik... aranysörényit rángatja
Tavaszi új szüzességét veszti el
Patakpartjára hanyatló lánykanca-fűz
Szőkén, vidáman.

*

Saját nevét nem tudja, szerelmese nevét nem kérdi.

*

Szürke-zöld haja őszülőn-nyirkosan
hullik az ősszel. Iszapszín, ősz, mocsár.
Vékonyan meztelen – göcsörtös őse törzse kilátszik
Nevét is tudja és siratja a szélben:
Szomorúfűz vagyok...
Amit én mindig tudtam.

*

Ideje már megírni a március közepén látott füzeket. Mert itt pár nap és már nem szőkék, zöldek.

De a vers még nem kész; új variánsok jönnek.

IV. 10.

Furcsák ezek a kisközép funkcik. Biztos vannak köztük jóakaratúak, de mind kénytelen ravasz és hazudós lenni. Vannak kedélyesek, ami kövérségükkel kapcsolatos. Tettetett joviális a túlnyomó. De még rosszabb típus, akin látszik a gyorseszűség vagy az erély. A hasuk (a legtöbbé) hordó, de van, aki mintha szülni készülne – már-már a mentőt hívhatnák. A sovány gyomorbajosak, a gyomorbaj oka: iszákosság. De a legtöbb még bírja az italt. Nem az ebédnél, ebéd után söröznek.

Bezzeg én! A halál rák és tüdőgyulladások nyomán keletkezett fulladás közt választ. Bár a sok szédülés infarktussal is kecsegtet.

Autósztrádák világában élünk. Utazunk nagy sebességgel, és nem látunk se falut, se várost, embert, még egy kutyát se, és erre azt mondhatjuk: szerencsére.

És ha egy részeg sofőr vagy „úrvezető” elüt, mit érek vele, ha börtönbe kerül.

*

Merev szél üzekedik kibontott sörényű, szőke fűzzel
Tanítja (őket) hímpor küldését, fogadását,
tavasztól újra lett kanca-szűzzel patakparton
hanyattfekvővel, kívánttal, kívánóval
saját nevét nem tudóval,
szerelmese nevét nem kérdezővel.

Szőke hajuk szürkén zöldül, az ősszel hullik együtt
Ritkulásuk ősszel megmutatja: milyen öreg-göcsörtös törzsük-ősük,
Iszapszín. Ősz. Mocsár.

Nedves szélben zörög nevük
özvegyek könnye hullik róluk.

Most már tudják mi a nevük,
sírhalmokra kéredzkednek.

*

Ma isznak a fickók, talán befejezik a fejtágítót? Egyik odaült hozzám. Meg akart kínálni kávéval, de a tényleges okra hivatkoztam: este nem kávézok. Egyébként sietett elmondani, hogy ők nem alapszervezeti, hanem községi és területi titkárok.

Az „empfangsdame" egy kislányt hozott. Nyolcadikos. Az ostoba kérdései normálisak. De az már nem, hogy csak *A Pál utcai fiúk*-at olvasta. Ehhez képest Jutka egy olvasott hölgy. Ez a kis szemüveges még egy címet mondott: *A kőszívű ember fiai*-t. De ezt Móricz Zsigmondnak tulajdonította. Hamar leráztam.

*

Visszaküldtem a Szovjet Irodalomnak a Tvardovszkij-szöveget. Hosszan tartó és kétes kimenetelű munkaképtelenségre hivatkozva. Csak igaz ne lenne!

IV. 11.

Erős, viharos szél. De legalább mozgó vizet, tarajos hullámokat látni. Felcsapnak a kis mólóra.

Vadkacsák párosával és rajokban úszkálnak. Ezt még sohase láttam. Eltűnnek a hullámvölgyben, kibukkannak. Egy kőrakásnál pézsmapatkányt is láttam. Szibériában ondratának hívják. Szőrmeállat, Amerikából importálták – de túlságosan elszaporodik és mindenhová eljut. A szőrméje – már akinek kell; meztelen hosszú farka nagyon csúf.

*

A tévé nagy havazások képét mutatta. Itt nem volt hó és a hegyek mérsékelték a szelet.

*

Tévé. József Attila-szavalóverseny döntő. Kaposvárott. Jó amatőrök. A zsűriben Nagy László, aki egyre szebb lesz, míg szegény Juhász Feriről ez nem mondható. A konferanszié Simon Pityu, kedvesen, kedélyesen. József Attilán kívül két Váci Mihály-, egy-egy Juhász-, Nagy László-, Benjámin- és Illyés-verset szavaltak – és Illyés *Óda Tersánszkyhoz* szavalója nyerte az elsőséget. Véletlen?

IV. 15.

A szabadságról

Ne tessék már hülyének tartani, igen tisztelt kitanító urak! Én is tudom, hogy minden szabadság relatív. Éppen Önöknek, akik a megismerés, történelmi-dialektika végtelenségét propagálják, ez nem áll jól a talárjukhoz, mely főképp kiizzadt hónaljú, rövidujjú ingből áll. Azt is tudom, hogy egyik ember létének biztonsága határt szab és korlátozza az én szabad-

ságomat. Önök ezt a saját személyükre vonatkozóan csak nehezen tudják elviselni. Én viszont így elég jól megvagyok. Már amennyire gondolataimat el tudom vonatkoztatni az Önök tolakodó közelembe férkőzése veszélyétől.

De semmi vész. Egész jól megvagyok, és Önöket is felvilágosítom, mik a titkai megbotránkozásukat kihívó szabadságomnak.

Először is szabad vagyok, mert elég pénzem van, hogy nyugodtan eléldegélhessek. Ha jól tudom, ezt nevezik materiális bázisnak. Enélkül persze nehéz volna élnem, de könnyű volna meghalnom – és ez is szabadság.

De a szabadságom – élve maradásom esetén – az is, hogy a fele, harmada, negyede annyi pénzzel is élni tudnék, és – gondolom – minden segítség nélkül. Azt hiszem, elmondhatom Széchenyivel – feltételes módban –, eltartanának, ha kell, a barátaim.

A szabadságom legfőbb biztosítéka a pénz iránti közömbösség. Ha ez se volna, nagyon ostoba öregember volnék.

De az is segít, hogy se hivatal, se kitüntetés, se dicsérő szólam kivárása nem serkent. Továbbá nincsenek személyes szolgáim. Csak a közszolgálatokat, víz, villany, fűtés, lakás veszem igénybe, és a boltban kapható árut. Emellett takarékos vagyok, és ez nem esik nehezemre.

Persze mindez hűvös, hideg, rideg, öregemberes. És távolról se tökéletesség. Nehezen tudnék már meglenni egy autó kényelme nélkül. De ha nem volna – abbahagynám ezt a kevés helyváltoztatást is, amit most még megengedek magamnak.

Szabadságom érdekébe gyakorolom a lemondást. A lemondás nem cél. Nem kívánom az aszkézist. Mindig is elég bővérű voltam. De a szabadságomat ma...

(feljegyzés megszakad)

*

Ha Czímernek a *Johann Strauss-koncert*-hez egy nőalakra van szüksége, csak mondja meg – a legnagyobb könnyűséggel be tudok iktatni egy hódolónőt. Ha kell, bőbeszédűt, ha kell, süketnémát.

*

Most újabb turnus van fejtágítón. Aránylag kevesebb dagadt pofával. Sőt, néhány intelligens arc is van.

Ez az üdülő most szezon előtt egyheti turnusokra van beállítva. A menük is. Napi 25 forintot költhet kosztra pro koponya. Nem könnyű, hiszen az árak évek óta csak emelkednek.

*

Soká gondolkoztam, míg rájöttem: ilyen pofákat, mint a dagadt funkcik, a 20-as években a mi karikaturistáink rajzoltak. A hordóhasú, seggfejű gyárosokat ábrázolták így, estélyen, a briliánsgyűrűk a kidagadó, rövid ujjaikon. Én még egy gyárkéményforma, füstölgő szivart is hozzáképzeltem. Hát gyűrűk és szivar nincs, de alkoholizmus már reggel 10-kor kezdődik – ha nem korábban. Nő a 85-90-ben 4-5. Nem mutatják, milyenek, seszínűek, legalábbis itt.

Az egyéb 15-20 vendég közt én egyedül ülök. A többiek családdal, vagy ketten-ketten. Az idősebb post klimaxos nők nagyon kifestik magukat; borzalmasak. A fiatalabb nemzedék általában normális. Csak egy kidauerolt, kiszőkített (és talán kissé kipingált) fiú volt itt. De ez kivétel. Van egy gyönyörű ötéves kisfiú is.

*

Én jól érzem magam, délelőtt sétálok a tóparton. Ma 2 óra hosszat. Kisebb leülésekkel. Fulladás csökkent.

IV. 17.

Tiha, tiha, tiha, csend, Tihany. Nem is csend: magány. Eremiták barlangjai, messziről jött, itt kővé gyökeredzett remeték halálig tartó temetkezőhelye, már a halál előtt.

Tiha, tiha, Tihon, Tihany. Kievből messze volt idáig az út, és különös itt a csend: hullámok alant, zúgó fák fent, visszhang.

Ez nem egy történet glosszája, ez a közép. Mikor a szabadságharcot leverték, voltak, akik itt, ezen a félszigeten akarták végső várukat építve megvárni a várt szabadságot: a félszigetből szigetet csinálni. Hiszen csak a mocsaras harmadik oldalon kellett volna széles árkot ásni: élelmet és fegyvert Somogy küldött volna át a vízen.

Az altemplom áll, sziklába vésve, zömöken. Mennyi kazamatát kellett volna ásni – a régi Árpád-kori fal jelölte a külső erőd vonalát.

Csak a kéttornyú templom szép, barokk oltárában tehetett volna kárt Windischgrätz, vagy valami más osztrák generális. Egy Hentzi-féle vén és eszeveszett katona. Olyan, aki elesik a harcban. De Hentzin kívül ilyen alig volt! Haynau az íróasztal mellett volt kegyetlen – a kis német fejedelem zabigyereke – szívesen küldött bitófa alá osztrák grófokat, és a magyar Batthyányt. Saját bosszúját töltötte ki, kuvaszsértődöttségét.

De nem, nem játszunk „mi lett volna” játékot azzal, ami nem lett. Mit vitázzon a véletlen, a megvalósult véletlen szükségszerűségnek álcázott megkövültségével.

A megvalósult is véletlen. Az, hogy a legnagyobb élő költőnk évtizedek óta ide tér vissza dolgozni, pihenni, a világ közepébe belátni a kialudt vulkánok alatt a forrongó tűzig – ami más, mint megvalósult véletlen. Otthona és nem is otthona.

A visszhang elszökött. Ó Tihanynak riadó leánya. Az Alapítólevél megmaradt, mintha az írott szó erősebb volna, mint a természet felelete.

És megmaradtak a faros, melles besenyő menyecskék, ajkukon enyhe keleti pihe. Ide – így beszélik – nem jött lány, más faluból való lány nem akart felhordani a tóból. Fenn a dombtetőn nem volt kút. A szerzeteseknek, szegényeknek nem akarva is nézni kellett a menyecskéket, lányokat, a két vállukon a hám, a hámon kétoldalt vödrök lógnak. Vigyázva lépnek, hogy a drága víz ki ne loccsanjon, de a tomporuk mozgása mégis észveszejtő. Mit tehetnek a kolostor szerzetesei? Megisszák a borukat. De túl sok van, el is kell adni – gazdagszanak. Füreden fürdő, a hegyen bor, a lapon búza. Ilyen jóllakottan nehéz nézni a nőstény állatot.

És tiha, tiha, tiha, Tihany. Házak, villák épülnek. Lenn a parton a Habsburgok is feltűnnek. Ott, ahol naplemente előtt a templom és a kolostor veti rájuk árnyát.

De mégis itt a csend, a nyugalom, a sziklába épült templom, a királysír, az Alapítólevél, a kiapadt gejzírek és a kiapadhatatlan föld. Zöld tujafák piramisai, oszlopai, tornyai. Két hónapig zaj, locsogás, vízpaskolás, hajóbúgás, de aztán megint a csend, viharok hullámtörő szigete Tihany.

Tiha, tiha, tiha, eremiták csontja kövesült a kőbe, remetéké, messziről jötteké, elporladt királyé... Télen csönd van, jóvérű besenyőszármazékok buján lélegzenek forró, nagy dunyhák tetején, és ha kirohannak a házból, forró testükön pillanat se kell, elolvad a vízkereszti hó.

*

A harmadik rész a tó. A tenger maradéka. Sekély, de nincs benne sziget. A löszfalak mutatják egykori nagyságát, mikor még Pannon-tenger volt.

*

Már nyírják a füvet, de ebből nem lesz széna, a szag se olyan, mint az előszénáé. Mint az újonc katonák fejét nyírják a nyírógépek.

IV. 18.

A Népszabadság kollektív munkával *Út a győzelembe* címmel ír a II. világháború történetéről. Nem történészi tévedésekkel, hanem tudatos hazudozással, ferdítéssel, kihagyással. Semmi se volt annyira szükségszerű, sőt kényszerű, mint a szovjet-német megnemtámadási szerződés. Lengyelország lerohanásában a SZU-nak a szerepéről egy szó se. Viszont Franciaországban az ellenállás zöme a kommunisták. Nem említik, hogy eleinte a francia KP – amíg a németek nem támadták meg a Szovjetuniót – enyhén szólva németszimpatizáns volt. Akárcsak gazdája, a SZU. Hogy aztán az ellenállás hősei a névtelen kommunisták voltak, az más lapra, dicsőséges lapra tartozik.

Dubček – Husák

A Népszabadság 1975. április 19-ei számából.

„Gustav Husák beszédében ezután kitért rá, hogy a kapitalista országok propagandaszervei valósággal hisztériát keltettek az úgynevezett Dubček-levél körül, abból a célból, hogy felújítsák a Csehszlovákia-ellenes kampányt. – A csehszlovák nép az 1968-69-es évek anarchikus időszakát leküzdve, az elmúlt években nagy sikereket ért el gazdasági, szociális és más területen egyaránt.

A csehszlovákellenes, antikommunista propagandakoncertben szerepet vállalt Smrkovsky és társai is: leveleikből és »dokumentumaikból« a burzsoá propaganda szenzációt kovácsolt. Ezután Husák emlékeztetett rá, hogy ezeket a »dokumentumokat«, amelyek meghamisították a történelmet, a tényeket, a csehszlovák párt és állam marxista politikájával szembeni gyűlölet, dühödt szovjetellenesség hatotta át. – Smrkovsky halála után egy új vezérre volt szükség, akit fel lehet használni a csehszlovák nép ellen. Ilyen személynek bizonyult – nem véletlenül – Dubček. Az utóbbi napokban nagy szenzációt keltett Dubček levele, amelyet formálisan a Szövetségi Gyűléshez intézett, ténylegesen azonban – tartalmát tekintve – a nemzetközi reakció és a csehszlovákellenes burzsoá propaganda számára íródott. Levelében Dubček rágalmazza pártunkat és politikáját, rágalmakat szór a többi szocialista országgal fennálló szövetségünkre, rágalmazza a Szovjetuniót.

Gustav Husák ezután kijelentette: – Dubček akár holnap kiutazhat bármelyik kapitalista országba, amelynek »szabadságát« többre értékeli, mint népünk forradalmi vívmányát.

Ilyen állampolgárokra nincs szükségünk. Dubček maga választotta útját, és követheti azt. A burzsoáziához, a nemzetközi reakcióhoz vezető utat választotta, menjen hát hozzájuk. Ha azonban marad – és ez vonatkozik a többiekre is –, maradéktalanul tiszteletben kell tartania a csehszlovák törvényeket. A törvények megsértéséért viselni kell a felelősséget neki és a hozzá hasonlóknak is, akárcsak mindenki másnak.”

Milyen törvényt sértett meg Dubček, ha Husák azt ajánlja neki, menjen külföldre. De hát mit tehet Dubček ellen, aki – szerinte formálisan – de a Szövetségi Gyűléshez fordult. Tehát nem illegális röpcédulákat terjesztett.

Durván szólva, Husák bekapta a horgot, és úgy rángatja, hogy erről itt Magyarországon is tudomást szerzünk – a leghivatalosabb cseh távirati iroda útján.

*

(Lásd még az április 23-i feljegyzést).

*

Az ablakból látom: egy gerle mindig ugyanannak a még kopár tölgynek ugyanarra az ágára száll. Egyébként nincs bennem a vadászok és ragadozók állhatatossága, hogy hosszú ideig lessek. Nyomon követni tudnék, de lesben lapulni? Figyelmem gyorsan elkallódik.

*

Az elromlott rádió disznóröfögésre emlékeztető hangokat ad.

*

Erről Önnek nincs fogalma – helyes.

De: erről Önnek fogalma sincs!

A sincs szinte kihal az irodalmi nyelvből. Azt viszont észre sem veszik, hogy gyakran két tagadás=állítás, formahibát vétik. Erre is számos példát találhatunk.

*

Meg kellene akadályozni, hogy hazai és külföldi motorcsónakok rondítsák és ordítsák tele a Balatont.

Vagy a környezetvédelem és természetvédelem csak ankétokra szorítkozik?

*

Egy híres, sőt hírhedt tévévitában Augstein, a liberális szerkesztő, a Spiegel-Augstein megkérdezte Dutschkét, a diákok egyik vezérét: „Milyen rendszert akar." Dutschke hallgatott.

Ez a nagy tromf a diáklázadások ellen. Az a nagy diverzió, mely – néhány más sikerjelenséggel együtt – jószerint elnémította a diákok nagy aktivitását – az én békaperspektívámból úgy látszik – szinte az egész világon.

Pedig Dutschke hallgatása volt az egyetlen helyes felelet. Vagy talán egy programbeszédet kellett volna kivágnia? 1968 után, mikor minden szervezett erő rájuk támadt – Dutschkéra pisztolylövésekkel is. Arra nem tudtak 1968 diákjai felelni – legalábbis Berlinben és Párizsban, mert Prágában a maguk módján, tűzlángban égve feleltek –, de azt világosan tudják, *mi nem kell*.

Helyzetük bonyolultságát talán úgy jellemezhetném, hogy bennük a Marx által szembeállított mindkét osztály negatiói egyesültek. Nem akarnak többé úgy élni, mint eddig – ez bennük a proletár-negatio, helyesebben az intellektuel-negatio. De hogy marxi képletnél maradjunk, ez még együtt szimbiózisban élő, kettős negatio, melyek együtt is még csak a tézis. Az antitézis: az államhatalom, a karhatalom, a pártok, melyekkel megküzdeni és szintézishez jutni oly messze van, mint 1848-ban még az a kommunista állam is, mely 1871-ben Párizsban létrejött és dicsőségesen elvérzett.

IV. 20.

Két hétig voltam Tihanyban. Ma hazautazom. Kb. 2-3 kilót híztam. Vagyis a lefogyás folyamatát sikerült megfordítani. Persze hegynek fel, vagy emeletre menve, szörnyen kifulladok és ver a szívem. De hát nemsokára 80 leszek.

*

Jól megfontolva kell majd megfogalmazni a diákság 1968-as lázadását. Valóban az volt, hogy *bennük* megvolt a forradalmi szituáció mindkét ismérve: *nem akartak* tovább úgy élni, mint eddig (burzsoázia). És magukkal tudtak ragadni tízmillió embert. Mért tudta őket szinte erőszak nélkül leverni egyrészt De Gaulle államapparátusa, másrészt a francia KP-nak szintén az apparátusa?

Mert a burzsoázia tudott még úgy élni, mint eddig, és a KP apparátusa meg volt elégedve helyzetével. Nem akart kényelmes és *elégedett* helyzetéből kizökkenni. A parlamenti szófosás volt az egyetlen „harci" terület. Hol van a mai kommunista párt akárcsak Jaurès forradalmiságától? Óvatosabb reformista, mint a szocdem pártok 1914 előtt. Persze a munkásosztály hegemóniája a mai technokrata világban üres frázis.

IV. 23.

Tihany nagyon jót tett. De sajnos tegnap bevérzett a bal szemem. Ica jobban megijedt, mint én, rögtön elvitt orvoshoz. De csak egy hajszálérrepedést konstatáltak. Kamillatea-borogatás.

De azért ez a sötétvéres szem piros jelzőlámpás. Se futni, se csomagot vinni, se kaszálni, se ásni nem szabad. És nőket csöcsörészni és hevesen vitázni sem. A két utóbbi szomorú.

Egy-két dolgot szeretnék megírni. Elsősorban a már majdnem kész glosszákat és azt a prózaverset, melyet ebbe a könyvecskébe leírtam.

*

Az ápr. 18-án fixált Husák-kijelentésekről megtudtam (Ottótól), hogy Dubček a levelét októberben írta. Miután választ nem kapott, úgy látszik, másolatot küldött belőle egy-két, vagy több helyre. Erre dühödött meg Husák(...), akit Dubček naiv jóakarata juttatott újra szerephez.

Ottó hangsúlyozta, hogy mennyivel bölcsebbek a magyar vezetők, akik mindent megtesznek, hogy engem ne szorítsanak oppozícióba.

Én magam úgy vagyok ezzel, hogy azt, ami itt nálunk történik, nem tartom jónak, félek, hogy megint megnyomorítják a parasztokat, továbbra is jogtalannak és szegénynek hagyják meg az ipari munkást, állandó veszedelemben tartják az országot, mert ellenvetés nélkül hagyják, hogy az országot háborúba sodorja a SZU. De akárhova nézek: jobbat máshol se találok. A „föl-földobott kő" vagyok ebben az országban – mely hazám.

*

Egy ajánlat Pók Lajostól: A miért szép? sorozatban ki akarják adni az *Igéző*-t. Nem egyezem bele. Mert azelőtt a *Kicsi, mérges öregúr* elemzésére adtak megbízást Ottónak. És ő jól csinálta. A csaléteknek ajánlott 10 000 forint ezért az írásért nem kell.

*

(Ez április 19-ről)

Hol vagyok én is attól, amit hevesen akarni mertem! „Kötetlen kézzel irányítani a magam és mások sorsát, végig...”

Kézrátevéssel gyógyítani tudok, jósolni is – ez még könnyebb. De hogy sorsot irányítsak – ehhez már túl sokszor és sokat beleláttam a föld tüzes magváig. Ítéletet csak meddő szilvafára, diófára mondok: kifűrészelni. De a termők életéért csak imádkozni tudok: éljenek túl.

IV. 30.

Megint írogatok. Nem teljesen bízom a szükségességében, de mégis.

Mások ezek a feljegyzések. Ezeket senki más nem írja meg, mert nem is tudhatja. Pl.: az itt következőt.

A parvenü szörnyetegsége.

Gortvai László mesélte, amikor Szocsiban találkoztunk. Könnyek voltak a szemében, mikor elmondta.

Gortvai Szocsiban orvos volt, sőt főorvos. Több szanatórium gyógyítási feladatát végezte, úgy 1935-36 körül.

Egy napon autó érkezett, és sürgősen kihívták Kaganovicshoz, aki beteg. Meg kell jegyeznem, hogy ez nem a „nagy” Kaganovics volt, hanem csak valami ija-fia, öccse vagy rokona, de a nagy Kaganovics révén szintén valamiféle korifeus.

Az autó kivitte Gortvait valahova, egy nagy villába. Ott leültették a hallban, jelentették Kaganovicsnak, hogy megjött az orvos.

Kaganovics – a félig csukott, üveges ajtón Gortvai látta – éppen biliárdgolyókat kattogtatott.

„Megjött? Várjon” – rendelkezett a nagy férfiú. És tovább biliárdozott.

És Gortvai várt. Talán egy órát, a biliárdozó paciensre, vagy még tovább.

„Ilyet – mondta Gortvai – még egy király se enged meg magának.”

Egy király nem – feleltem a könnyező Gortvainak.

Gortvai persze 38-ban elpusztult. Az akkor természetes halállal.

V. 1.

A tévében a moszkvai felvonulás volt látható. Színesen – már annak, akinek színes tévéje van.

Gyönyörű „evolúciók”. A sportolók és a gyerekek nagyszerű betűket, olimpiai köröket képeztek. A fegyelmezettség mintaképei, a betanítottság diadala.

De éppen a betanítottság, a jelszavak előre megállapított és transzparensekre írt szövege tette lehetetlenné, hogy a tegnap történt, valóban nagy eseményt, Saigon elfoglalását, ünnepelhessék. Ez a spontaneitás teljes és gondos eliminálásának eredménye. Majd május 9-ére talán már pótolni tudják...

Íme: a teljes tervszerűség merevsége! Mert kuss! Míg a KB főtitkára nem hozta meg a „kollektív értékelést”. Hiszen az a veszély is fennforog, hogy Saigon elfoglalása a kínaiaknak is tetszik…

*

(Következik az írás a Tükörnek, ami már a könyvnapra meg is jelent.)

A csókolódzók sétánya.

V. 2.

A Gondolat, Pók Lajos felkeresett, és aztán kívánságomnak teljesen megfelelő levelet írt. Elismeri „egy helytelen vélemény meggondolatlan elfogadását", tehát teljes jóvátételt ad.

Én ezt elfogadva, írtam egy levelet Aczél Györgynek, melyben a tanácsadó, az általam nem ismert „szuperlektor"-nak a művelődésügyi pályáról való teljes kiiktatását javasoltam. Ez új lépés volna, és igen üdvös. Mert eddig csak közölt művekből születtek büntetések, de az elutasításokért senkit se vontak felelősségre.

A levelet azonban – Ottó tanácsára – nem küldtem el. Befejeztem ezt az ügyet. Más dolog, hogy egyszer majd, ha alkalom adódik, elmondom a dolgot Aczélnak.

V. 6.

A *Johann Strauss-koncert* kulminációs pontján a felismerésben Armand Leon letépi fejéről a parókát. Ledobja, lerúgja a magassarkú cipőit. Kicsi lesz – fizikailag is.

Hangok: Ah Leon! Aber! Édesem ez megőrült. De drágám! Aber Armand, mein Lieber!

Armand: Vége, Finita! Schluss. (Földhöz vágja a karmesteri pálcát, összetöri a pulpitust.)

Főzeneigazgató (felveszi a karmesteri pálcát): Parancsoljon – (átnyújtja) –, ha ezt is óhajtaná.

Armand (ordít): Nem! (Hátsó zsebéből kiránt egy fehér selyemkendőt. Gyengéden belecsavarja a karmesteri pálcát, amelyet csak letett a pulpitusra, amikor belépett, de kézbe se vett.) Ezt nem, ez megmarad! És az emlékirataim, amiket megírok. Az em-lék-irataim... (Hisztériás zokogás, melyet hölgyimádói is átvesznek.)

Főzeneigazgató (vállat von).

Mind a három egyfelvonásos, melyek színpadra állítását Czímernek ajánlom – a *Drill, Ihók és Mihók* és a *Strauss koncert* –, a felismerésben kulminál. Csak nem anyát, rokont ismerek fel, mint a klasszikus drámában. Önfelismerés és helyzetfelismerés adja a kulminációs pontot.

V. 9.

Hát a *Levelek Arisztophanészhez* előadásai befejeződtek. Pedig mindig telt házzal ment, az emberek (leginkább a fiatalok) versengtek a jegyekért. Pedig (ez a második pedig) a Thália Stúdióban majd megfulladnak a hőségtől, életveszélyes lépcsőkön lehet felmenni. A kimúlás oka nagyon egyszerű. Csak azokon a napokon játszhatták, amikor a nagyszínházban az *Erzsébetváros* ment – a szerepeket azok a színészek játszották, akiknek az ilyen napokon nem volt dolguk a nagy színpadon. De kitűnő színészek!, akik örömmel játszották a darabot. Szóval a kimúlás oka a másik darab kimúlása volt.

Pesten – tudom – nem lehet oly sokáig egy darabot játszani, mint pl. Párizsban a *Kopasz énekesnő*-t. De azért még ment volna!

Viszont a Thália Kabaré, melyet 7-én mutattak be, nagy bukás lesz. Azt hiszem, annyi ember se fogja megnézni, mint amennyi a 100 személyes kis Thália Stúdióban megnézte az

Arisztophanész-t. No mindegy! De az jó volna, ha a pécsi színház a három egyfelvonásost jól kihozná. Szeretném, ha megcsinálnák. Persze nagyon számítani azért erre se lehet. A színházak sohase szeretik azt, amit egy szerző ajánl. Viszont az, amit ők ókumuláltak ki, ahhoz ragaszkodnak, vagy ragaszkodnának. Pl.: A József Attila Színház a *Visegrádi utcá*-t akarta. Mikor én ezt nem helyeseltem, megorrolt. Most, azaz Tihanyból, felajánlottam Kazimirnak a Körszínház számára az *Isten ostorá*-t, és a felelet: Semmi felelet.

*

Ma elküldtem (kértek írást) a miskolci Naplónak a *Szomorúfüzek*-et. Néhány nap előtt az Új Írásnak a *Tihany*-t. Gáll Istvánnak tetszik, most Juhász Ferenc olvassa. Majd meglátjuk...

*

Egy előszót írok a facsimile kiadáshoz, a *Történet 1917*-hez. Meg kell írnom az itt V. 1-jén megkezdett írást. Monoszlón folytatom. Nem sok kell a glosszához. (Ezúttal olvasónapló.) Csupa apró dolog. De ha már csinálom, szeretném jól csinálni. Nincsenek már ambícióim, de mégis saját magamnak adósa vagyok.

V. 11.

A Könyvaukció katalógusából látom, hogy most árusítják Havas Irénke irattárát. Az első aukción egy hozzá írott Ady-levél került kalapács alá, most egy Tersánszky Józsi Jenő-levél, a Nyugat adminisztratív ügyeiről szól. Ez a Havas Irénke kedves arcú, barnásszőke hajú, zongoralábú nő volt. A Kertész Margit, a Kertész II. futballista feleségének legjobb barátnője. Én a Margiton keresztül barátkoztam vele, és majdnem fiktív házasságot kötöttünk. Terhes lett, és félt, hogy a szülei kidobják. De elsimult az ügy, Földi Mihály, az író szerencsére feleségül vette. Mi lett belőle, nem tudom.

Ez az Irénke, akinek az öreg Ignotus vette el a szüzességét, számomra nem, de pl. Móricz Zsigmond számára sex appeal-es nő lehetett. De hát akkor én monogám voltam...

Sok pletykát tudott Irénke. Ő az, aki a Dénes Zsuka-Ady-szerelem pontos történetét ismerte.

Monoszló, V. 12.

Megérkeztünk Monoszlóra; az előző évekhez képest majdnem egy hónapi késéssel.

A ház rendben van, barátságos, nem is hideg. Persze, most estefelé be kell fűteni. Mandula, barack nem lesz. A fügebokor csúcsai elfagytak. Rengeteg feketeribizke ígérkezik, körte is van jócskán. Alma nem sok lesz, szilva alig.

Jó, hogy nincs telefon, jó a csend. Korán lefekszünk. Megnyugtató, hogy ma reggel még feladtam a Magvetőnek a facsimile kiadáshoz a kész előszót. Az Új Írásnak már régebben elküldtem a *Tihany*-t, a miskolci Napjainknak a *Szomorúfüz*-et. Címernek írtam, hogy lejövünk és hogy jelentkezzen. A városban csak egy dolgom lesz, ha megjelenik a könyv, elküldeni a tiszteletpéldányokat.

V. 17.

A jezsuita rend és a Komintern közt nem kevés analógiát találunk. A Sztálin által feloszlatott Komintern és a pármai Dominus ac Redentor közti analógia nem is a legfontosabb. De a mai kísérletek a Komintern felállítására se kevésbé jellemzőek, mint a jezsuita rend megismétlődő újraszületési kísérletei...

A Komintern akkor vétette a legnagyobb hibát, mikor a híres kijelentést tették: a fasizmus és szociálfasizmus (azaz szociáldemokrácia) közt nincs különbség. És a tragikomikus, hogy most a kínai vezetők – és nem kevesebb joggal és ugyanakkor nem kevésbé jogtalanul – ugyanazzal vádolják az oroszokat és az orosz pártot (és a csatlósokat), amivel a Komintern idején a Komintern pártjai vádolták a szociáldemokrata kormányokat, ill. azokat a kormányokat, amelyeket a szociáldemokraták támogattak.

Végső kifejletben a *Volksentscheid gegen Preussen-regierung* volt a Hitler-uralom beindítója. A szövetség Hitlerrel a Nyugat ellen már csak folytatása volt.

Most a kínaiak a NATO-val volnának hajlandók szövetkezni a SZU ellen. A régi kínai elvet követve: szövetkezni a távoli hatalommal a közelebb fekvő ellen.

A SZU egyébként már csak a status quo fenntartására fordítja fáradozásait, ami gyengeségének indirekt bevallása.

*

René Filep-Miller könyvét olvasom. A legcsodálatosabb ebben a könyvben, *Macht und Geheimniss der Jesuiten*, a paraguayi települések, ahol *150 évig igazi kommunizmust csináltak*. Ez egymagában is elég, hogy a jezsuita rend tevékenységét csodáljuk és tiszteljük. Intrikáikról sokszor olvashatunk, de erről a nagyszerű alkotásukról annál kevesebbet.

*

Egy magánhangzó

Csönd! Üstdob és cintányér, a zaj paroxizmusa – és vége.

Csend! Elcsendesedés, egybeolvadás, feloldás.

Tapolca, 1975. V. 29.

Már 10 napja vagyok a tapolcai kórházban. Strophantin injekciók. És mától kezdve – mert belázasodtam – Tetrán. Ha lábra is állok – mennyi időre?

Sajnos ittlétemet nem tudom íróilag hasznosítani. Ehhez hallani kellene, mit beszélnek az emberek. De oly rosszul hallok, hogy a legkevesebbet értem csak meg. Legfeljebb néha látok. Pl. egy betegnek gyomorszondát adnak, és persze rettenetesen kínlódik. De mennyire mulattat ez egy másikat, aki eddig teljesen apatikusan ült az ágya szélén, az egyik szeme lehunyva. Most kinyílt mindkét szeme, és boldog...

*

A kontrakiválasztottak maguk is folytatják utódaikban, helyetteseikben a kontrakiválasztást.

De a jó géneket öröklők azért valahol fel kell hogy törjenek. Ez hol és hogyan történik? Hol van az elapadás és az újra felülkerekedés?

*

1975. VI. 12.

Nincs már Nekeresdi. Jó. A kriminalisztika kiiktatta. Így nem is volt. De mert Nyepom... azaz Nevére nem emlékező, még járta a lágereket. De György! Őt az Egyház tiltotta ki a szentek köréből...

(Ez az utolsó feljegyzés)